

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE GALATA'DA EKONOMİK
HAYAT (1600-1650)**

**Hazırlayan
Alpaslan YÜKSEK**

**Danışman
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI**

Doktora Tezi

ŞUBAT 2024, KAYSERİ

Alpaslan YÜKSEK

TARİH ANABİLİM DALI

Doktora Tezi

2024

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE GALATA'DA
EKONOMİK HAYAT (1600-1650)
(Doktora Tezi)**

**Hazırlayan
Alpaslan YÜKSEK**

**Danışman
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI**

**Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından
SDK-2015-6062 kodlu proje ile desteklenmiştir.**

ŞUBAT 2024, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Alpaslan YÜKSEK

İmza

T.C.

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Okul No : 4030641306

Anabilim Dalı : Tarih

Program Adı : Doktora

Tez Başlığı : Şer'iyye Sicillerine Göre Galata'da Ekonomik Hayat (1600-1650)

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 428 sayfalık kısmına ilişkin 22/01/2024 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 19' dur.

Filtrelemeye **alıntılar dâhil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 22/01/2024

Danışman: Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

Öğrenci: Alpaslan YÜKSEK

İmza

İmza

KILAVUZA UYGUNLUK

“Şer’iyye Sicillerine Göre Galata’da Ekonomik Hayat (1600-1650)” başlıklı Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Alpaslan YÜKSEK

Danışman

Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

Tarih Bölümü ABD Başkanı

Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI danışmanlığında **Alpaslan YÜKSEK** tarafından hazırlanan “**Şer’iyye Sicillerine Göre Galata’da Ekonomik Hayat (1600-1650)**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tarih** Anabilim Dalı’nda **Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir.

....../....../2023

JÜRİ:

Danışman: **Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI**

Üye: **Prof. Dr. Özen TOK**

Üye: **Prof. Dr. Remzi KILIÇ**

Üye: **Prof. Dr. Ali AÇIKEL**

Üye: **Prof. Dr. Bilgehan PAMUK**

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu’nun /....../..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Galata Bölgesi, Karadeniz ve Akdeniz deniz ticaretinin ana ekseninde stratejik bir konumda yer almaktadır. Tarihsel süreçte bölgede hâkimiyet kuran devletlerin iktisadi hayatını şekillendiren en önemli etken bu stratejik konum olmuştur. Önce Bizans ardından Osmanlı başkenti olan İstanbul'un hemen dibinde ve neredeyse iç içe diyebileceğimiz bir konumda olmasına rağmen, Galata'da tarih boyunca İstanbul'dan ayrı bir dünya teşekkül etmiştir.

Galata, Latin kökenli İtalyan şehir devletlerinin denizci tâcirleri sayesinde bir ticaret merkezi hâline gelmiş ve bu durumu hem Karadeniz hem de Akdeniz ticaret merkezleri arasındaki bağlantıları sayesinde sürekli gelişerek devam etmiştir. Hatta Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra bile Fatih Sultan Mehmed şehrin bu özelliğini devam ettirmesi noktasında tedbirler almış ve burayı tabir yerindeyse ayrıcalıklı bir konuma getirmiştir. Fetihten sonra kısa süreli bir durgunluğun ardından Galata eski hareketli günlerine yeniden kavuşmuştur. Avrupalı tâcirler yeni duruma kısa sürede uyum sağlamışlar Galata'nın eski ve yeni sakinleriyle ticari faaliyetlerine devam etmişlerdir.

Pek çok tarihçi tarafından Osmanlı'nın Batı'ya açılan penceresi olarak nitelendirilen Galata, gerçekten Osmanlı Devleti'nin dış ticaret merkezi hâline gelmiştir. Müslüman nüfusun sürgün ve teşviklerle zamanla artması, İspanya'dan Yahudilerin ve Arapların göçü, Celali İsyanlarının İstanbul'a bir göç akımına sebep olması, Anadolu'dan pek çok Ermeni ve Rum'un Galata'ya gelip yerleşmesi, Galata'nın sadece kozmopolit yapısını değil ticari vasfını da zenginleştirmiştir. Bu bakımdan her açıdan incelenmeyi hak eden bir bölgedir. Galata pek çok açıdan akademik araştırmalara konu olsa da XVII. yüzyıl ekonomik hayatını kapsamlı inceleyen bir çalışma mevcut değildir ve böyle bir çalışmanın da şer'iyye sicilleri olmadan yapılması mümkün değildir.

Şer'iyye sicilleri tutulduğu dönemdeki Osmanlı toplumu hakkında hemen her konuda bilgi verme kabiliyetine sahip önemli yazılı kaynaklardır. Şer'iyye sicillerinin önemini arttıran bir diğer nokta ise Osmanlı mahkemesi başkanı olan kadıların sadece mahkemede yargılama işlemini yapması değil sahip olduğu diğer yetkilerini kullanma şekli ve bunları da kayıt altına almasıdır. Bu açıdan şer'iyye sicilleri tutulduğu tarihsel dönem ve toplumun iktisadi, siyasi ve sosyal hayatını anlatan birinci elden vesikalardır.

Araştırmanın konusu Galata Bölgesi'ndeki sosyal ve ekonomik yoğunluğun kapsamı bağlamında XVII. yüzyılın ilk yarısını kapsamaktadır. Döneme ait 50 adet şer'iyye sicili araştırmanın ana kaynağını oluşturmakta olup diğer arşiv kayıtları, basılmış arşiv belgeleri ve konuya katkı sağlayacak araştırma ve inceleme eserlerden yararlanılarak ekonomik hayat tüm yönleriyle anlatılmaya çalışılmıştır.

Tezin giriş kısmında öncelikle Galata'nın adı, coğrafi konumu ve tarihçesinden bahsedilmiştir. Tarihte Galata şehrinin karakterini ortaya çıkaran üç önemli dönem vardır. Bunlar Bizans Dönemi, Ceneviz Dönemi ve Osmanlı hâkimiyetinde Galata'nın yaşadığı değişimdir. Giriş kısmında son olarak Galata'nın nüfus ve etnik yapısına değinilmiştir.

Birinci bölümde; İstanbul'un iaşesine ve iaşe temininde Galata'nın rolüne değinilmiştir. İstanbul'a getirilen ticari emtianın büyük bir kısmı deniz yolu ile getirilmekteydi. Bu özellik deniz ulaşımını, denizcileri ve gemi reislerini ön plana çıkarmaktadır. Galata'nın baştan beri denizci vasfı İstanbul'un iaşesinde Galata'nın önemini artırmıştır. Galata kıyısında bulunan pek çok iskele özellikle Avrupa'dan getirilen ürünlerin karaya çıkarıldığı noktaydı. Yine deniz ulaşımının sağlandığı Akdeniz, Karadeniz kıyılarından pek çok ticaret ürünü Galatalı reisler ve denizciler tarafından İstanbul'a taşınmaktaydı.

İkinci bölüm ticari mekânlara ayrılmıştır. Galata kıyılarında iskelelerden oluşan liman kompleksi ve limanın hemen ardında oluşan ticari mekânlar bölgenin ticari hayatının ana merkezini oluşturmaktadır. İskeleler, kapılar, Rüstem Paşa Kervansarayı, Galata Bedesteni ve onlarca dükkân canlı bir ticari hayata ev sahipliği yapmaktaydı. Ticari mekânların fiziki yapıları ve işlevleri bölgedeki ticari hayatın işleyişi hakkındaki bilgilere katkı sunmaktadır.

Üçüncü bölümde incelenen dönemde Galata'daki esnaf yapısına odaklanılmıştır. Fütüvvet ve ahilikten yola çıkılarak bu dönemde ortaya yeni yeni çıkmaya başlayan lonca kavramı ve esnafın örgütlenme çabası esnaf nizamları ile birlikte değerlendirilmiştir. Örgütlenme ile birlikte esnaf yöneticilerinin seçilmeleri görev ve sorumlulukları anlatılmıştır. Bu bölümün ikinci kısmında hem üretici ve satıcı esnafı hem de tüketici konumunda olan halkı yakından ilgilendiren narh konusuna değinilmiştir. Galata özelinde narh kavramı tüm yönleriyle aydınlatılmaya çalışılmıştır. Narh

listelerinde verilen ürünler İstanbul halkının beslenme ve tüketim alışkanlıklarını aydınlatacak bilgiler içermektedir.

Dördüncü bölüm ekonomik ilişkilerin yürütülmesinde başvurulmuş bir finansman yöntemi olan ortaklıklar konusunu içermektedir. Ortaklık konusunda genel bilgilerin ardından Galata’da bu dönemde görülen ortaklık türleri incelenmiştir. Konunun ağırlıklı kısmını ise ortaklığın bir türü olan mudârebe konusu oluşturmaktadır.

Beşinci bölüm ekonomik hayatın en temel unsuru olan para ve finansman konusuna değinmektedir. İncelenen dönem tağşişler ve sikke tashihlerinin yaşandığı bir dönem olup alınan bu tedbirler, dönemi ekonomik yönden farklı kılmaktadır. Bölümün başında paranın bu dönemdeki seyri takip edilmeye çalışılmış, kalpazanlık faaliyetlerine değinilmiş devamında finansman kaynağı olarak işlev gören para vakıflarından bahsedilmiştir.

Altıncı ve son bölümde ise Galata’nın uluslararası ticaret şehri karakteristiğine katkı sağlayan müste’menler konusuna değinilmiştir. Müste’menlerin alım-satım, ortaklık, kira, taşımacılık ve diğer ticari faaliyetleri ile Müslüman esirlerin fidye karşılığında kurtarılmalarında oynadıkları roller incelenmiştir.

Başta beni her anlamda anlayışla karşılayan ve her konuda desteğini esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım sayın Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI’ya, destekleri ve ufuk açıcı önerilerinden dolayı sayın Prof. Dr. Özen TOK’a ve Prof. Dr. Remzi KILIÇ’a, bu yola çıkmama vesile olan sayın Doç. Dr. Metin Ziya KÖSE’ye ve her daim yardımlarını esirgemeyen sayın Dr. Rahman ŞAHİN’e teşekkür ederim.

Alpaslan YÜKSEK, Kayseri, 2024

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE GALATA'DA EKONOMİK HAYAT (1600-1650)

Alpaslan YÜKSEK

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora Tezi, Şubat 2024

Danışman: Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI

ÖZET

Şer'iyye sicilleri Osmanlı vatandaşlarının sosyal, ekonomik ve hukuki hayatı hakkında barındırdığı bilgilerin çeşitliliği ve bolluğu bakımından araştırmacılar için ana kaynaklardır. Bu siciller, dikkatli değerlendirildiğinde araştırmacılara incelenen bölgenin idari teşkilatlanması, sosyal yapısı, ekonomik hayatı ve hukuki uygulamaları hakkında benzersiz bilgiler verir. Araştırmamız Galata Şer'iyye sicillerine göre XVII. yüzyılın ilk yarısında Galata'da ekonomik hayat üzerine yoğunlaşmıştır. 1600-1650 yılları arasını kapsayan 50 yıllık süreçte 50 adet şer'iyye sicili bulunmaktadır. Siciller tek tek okunup ekonomik hayat kapsamına giren kayıtlar transkript edilerek sınıflandırılmıştır. Bununla birlikte konu ile ilgili diğer arşiv belgeleri de kaynak olarak kullanılmıştır. Çalışmamız yedi bölümden meydana gelmiştir. Giriş bölümünde Galata'nın tarihsel süreci hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde İstanbul'un iaşesi ve Galata'nın rolü anlatılmıştır. İkinci bölümde ticari mekânlar, üçüncü bölümde Galata'da esnaf ve örgütlenmeleri, dördüncü bölümde ortaklıklar ve ortaklık türleri, beşinci bölümde dönemin ekonomik şartları altında para politikası ve narh uygulaması üzerinde durulmuştur. Altıncı bölümde Galata'nın ekonomik hayatını şekillendiren önemli unsurlardan olan müste'menler ve ekonomik faaliyetleri değerlendirilmiştir. Son olarak sonuç bölümünde ayrıntılı bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Galata, ticari hayat, lonca, para, müste'men

ECONOMIC LIFE IN GALATA ACCORDING TO GALATA SHAR'IYYE REGISTERS (1600-1650)

Alpaslan YÜKSEK

**Erciyes University, Graduate School of Social Sciences
PhD Thesis, February 2024
Supervisor: Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI**

ABSTRACT

Shar'iyye registers are the main sources for researchers in terms of the variety and abundance of information they contain about the social, economic and legal life of Ottoman citizens. When evaluated carefully, these registers provide researchers with unique information about the administrative organization, social structure, economic life and legal practices of the region under study. Our research focuses on the economic life in Galata in the first half of the seventeenth century according to Galata Shar'iyye registers. There are 50 shar'iyye registers covering the 50 year period between 1600-1650. The registers were read one by one and the provisions that fall within the scope of economic life were transcribed and classified. In addition, other archival documents related to the subject were also used as sources. Our study consists of seven chapters. The introduction provides information about the historical process of Galata. In the first chapter, Istanbul's sustenance and Galata's role are explained. In the second chapter, commercial spaces, in the third chapter, tradesmen and their organizations in Galata, in the fourth chapter, partnerships and partnership types, in the fifth chapter, monetary policy and narh practice under the economic conditions of the period. In the sixth chapter, the economic activities of the muste'men, one of the important elements shaping the economic life of Galata, are evaluated. Finally, a detailed evaluation is made in the conclusion.

Keywords: Galata, commercial life, guild, money, müste'men

İÇİNDEKİLER

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE GALATA'DA EKONOMİK HAYAT

(1600-1650)

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ.....	v
ÖZET.....	viii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR ve SİMGELER	xv
TABLolar LİSTESİ.....	xvii
KROKİLER LİSTESİ	xix

GİRİŞ	1
1.Çalışmanın Amacı, Kaynakları ve Sınırları.....	1
2.Galata Adı, Konumu ve Tarihçesi	6
3. Ceneviz Dönemi.....	13
4. Osmanlı Dönemi	16
5. XVII. Yüzyılda Galata'nın Nüfusu	27

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'UN İAŞESİ VE İAŞE TEMİNİNDE GALATA'NIN ROLÜ

1.1. İstanbul'un İaşe Sorunu ve Çözümler	31
1.2. Kente Getirilen Ürünler	35
1.2.1. Akdeniz ve Anadolu'dan Getirilen Ürünler	35
1.2.1.1. Mısır'dan Getirilen Ürünler	38
1.2.2. Karadeniz'den Getirilen Ürünler	41
1.2.3. Rumeli'den Getirilen Ürünler	44
1.3. Taşımacılık ve Navlun.....	45

1.3.1. Navlun Anlaşmaları.....	45
1.3.2. Taşımacılıkta Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Çözümleri	46
1.3.3. Taşımacılıkta Ortaklık	57
1.3.4. Navlun Ücretleri.....	58
1.4. Kaçakçılık	63

İKİNCİ BÖLÜM

GALATA'DA TİCARİ MEKÂNLAR

2.1. Galata Limanı	75
2.1.1 Kapılar ve İskeleler	81
2.2. Ticaret Alanları	89
2.2.1. Kalafatyeri	90
2.2.2. Kürkçükapı	91
2.2.3. Yağ Kapanı Kapısı	93
2.2.4. Balıkpazarı.....	99
2.2.5. Azapkapı.....	100
2.2.6. Çarşılar	101
2.2.7. Karaköy	107
2.2.8. Lonca Bölgesi	110
2.2.8.1. Galata Bedesteni.....	111
2.2.8.2. Rüstem Paşa Hanı.....	113
2.3. Galata'da Dükkânlar.....	116
2.3.1. Dükkânların Fiziki Özellikleri	116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XVII. YÜZYILIN İLK YARISINDA GALATA ESNAFI

3.1. Fütüvvet ve Ahilik	122
3.1.1. Ahilikten Loncaya	126
3.2. Lonca Kavramı.....	127
3.3. Esnaf ve Hırfet Kavramları.....	128
3.4. XVII. Yüzyılda Galata'da Esnaf Örgütlenmeleri	131
3.4.1. Esnaf Nizamı.....	142

3.5. Esnafın Temsilcileri	145
3.5.1. Kethüda ve Seçimi	145
3.5.1.1.Kethüdanın Görevleri.....	150
3.5.1.2. Kethüdanın Görevden Alınması	153
3.5.2. Yiğitbaşı.....	156
3.5.3. İhtiyarlar	159
3.5.4. Ehli Hibre	160
3.5.5. Şeyh.....	160
3.5.6. Esnafbaşları.....	161
3.5.7. Muhtesib	161
3.5.8. Diğer Görevliler	164
3.6. Esnafın Hammadde Temini ve Dağıtım Meselesi	164
3.7. Galata’da Esnaf Yeniçeriler.....	169
3.8. Devletin Kontrol Mekanizması Olarak Narh Uygulamaları.....	181
3.8.1. Narhın Uygulanması	190
3.8.2. Narh Fiyatlarının Tespiti	191
3.8.3. Narhtan Şikâyet ve Yaptırımlar	195
3.8.4. Narhın Teftişi.....	197
3.9. 1600-1650 Yılları Arasında Verilen Narh Listeleri ve Fiyatlar.....	198
3.9.1. Süt ve Süt Ürünleri	202
3.9.2. Yağ, Tuz, Sabun ve Diğer Tüketim Malları.....	205
3.9.3. Un ve Unlu Mamuller	209
3.9.4. Meyve ve Sebze.....	213
3.9.5 Et ve Et Ürünleri.....	224
3.9.6. Ayakkabı ve Çeşitleri.....	226
3.9.7. Şişe ve Cam	233
3.9.8. Kumaş ve İplik.....	234
3.9.9. Başlık [Kellepuş]	239
3.9.10. Sakalar ve Taşıma Ücretleri	240
3.9.11. Hamallar ve Taşıma Ücretleri.....	241
3.9.12. Diğer Hizmetler	243

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİR FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK GALATA'DA ORTAKLIK SİSTEMİ

4.1. Şirket Kavramı	247
4.2. Şirket Türleri.....	247
4.2.1. Mülk Şirketi.....	249
4.2.1.1. Konusu Menzil Olan Mülk Ortaklığı.....	250
4.2.1.2. Konusu Gemi Olan Mülk Ortaklığı	252
4.2.1.3. Konusu Dükkân Olan Mülk Ortaklığı.....	253
4.2.1.4. Diğer Mülk Ortaklığı Konuları.....	253
4.2.2. Akit Şirketleri	254
4.2.2.1 İnan Şirketi	256
4.2.2.1.1. Ticaret Ortaklığı	258
4.2.2.1.2. Ebdan Şirketi.....	258
4.2.2.1.3. Vücut Şirketi	260
4.3. Ortaklık Konuları	262
4.3.1. Meyhanecilikte Ortaklık	262
4.3.2. Bakkallıkta Ortaklık	264
4.3.3. Gemi Sahipliği ve İşletmeciliğinde Ortaklık	265
4.3.4. Bozacılıkta Ortaklık	266
4.3.5. Diğer Ortaklık Konuları	267
4.4. Ortaklık Süreleri.....	268
4.4.1. Ortaklığın Sona Ermesi	269
4.6. Ortaklıkta Sorunlar ve Çözüm Yolları	270
4.7. Sermaye Tarîki.....	276
4.8. Mudârebe	278
4.8.1. Mudârebe Çeşitleri	281
4.8.1.1 Mutlak Mudârebe	281
4.8.1.2. Mukayyet Mudârebe	282
4.8.2. Mudârebe Sermayesi	285
4.8.3. Çok Ortaklı Mudârebe.....	287
4.8.4. Mudârebede Yer Alan Kişiler	290
4.8.5. Mudârebe Süreleri.....	293

4.8.6. Sermaye ve Kârın Paylaştırılması	294
4.8.7. Mudârebede Karşılaşılan Engeller	298
4.8.7.1. Korsan Baskını	302
4.8.7.2. Fırtına.....	303
4.8.8. Mudârebenin Feshi.....	306
4.8.9. Mudârebe Konusunda Anlaşmazlıklar	307
4.8.10. Mirasçılarının Mudârebedeki Konumları	311
4.8.11. Parasal Değişimlerin Mudârebe Anlaşmalarına Etkisi.....	316

BEŞİNCİ BÖLÜM

PARA, KREDİ ve FİNANSMAN

5.1. Para.....	319
5.1.1. Para Politikası	319
5.1.2. Kullanılan Paralar	321
5.1.3. İlk Tağşışlar	324
5.1.4. Tağşışların Nedenleri	326
5.1.5. Tağşışların Uygulanması.....	327
5.1.6. Kalpazanlık Faaliyetleri	335
5.2. Finansman Kaynağı Olarak Para Vakıfları.....	346
5.2.1. Para Vakıflarının Tescili Meselesi.....	349
5.2.2. Vakıf Paraların İşletilmesinde İstenen Teminatlar	350
5.2.3. Para Vakıfları ve Alacakları	352
5.3. Vakıf Paraların İşletilme Usulleri	358
5.3.1. Muamele-i Şer’iyye.....	360
5.3.1.1. Muamele Oranları.....	363
5.3.2. Bey’ Bi’l Vefâ.....	364
5.3.3. Bey’ Bi’l İstiğlal	365

ALTINCI BÖLÜM

GALATA’DA MÜSTE’MENLER

6.1. Müste’men	369
6.2. Müste’menlerin Galata’daki Ticari Faaliyetleri	371

6.2.1. Taşımacılık.....	379
6.2.2. Gemi Kiralama	381
6.2.3. Mülk Satışı.....	382
6.2.4. Müste'menler ve Kira Akitleri	383
6.2.5. Köle Alım Satımında Müste'menler	384
6.2.6. Müste'menlerin Ortaklıkları	384
6.2.7. Alacak-Verecek ve Diğer Dava Konuları.....	385
6.2.7.1. Selem Akdi.....	387
6.2.7.2. Kefâlet.....	387
6.2.7.3. Vekâlet	388
6.2.7.4. Rehin.....	388
6.2.7.5. Sulh	390
6.3. Müste'menlerin Muhallefatı	390
6.4. Esir Tahlisinde Müste'menler.....	396
6.4.1. Fidy e Tüccarları	399
6.4.2. Fidy e Anlaşmalarının İçeriği.....	406
6.4.3. Esir Tahlisinde Başarısız Sonuçlar	408
6.4.4. Fidy e Miktarının Belirlenmesi	408
6.4.5. Fidy e Parasının Temini	409
6.4.6. Esir Avrupalılar	411
6.4.7. Esaret Süreleri	412
6.4.8. Esir Takası.....	413
SONUÇ.....	416
KAYNAKÇA.....	426
EKLER.....	444

KISALTMALAR ve SİMGELER

ad.	: Adet
A.DVNS.MHM.d.	: Mühimme Defteri
AE.	: Ali Emiri Tasnifi
A.Ş.	: Anonim şirketi
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
B	: Receb
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
C	: Cemaziyelâhir
Ca	: Cemaziyelevvel
çev.	: Çeviren
d.	: Dirhem
des.	: Deste
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
ETÜ	: Erzurum Teknik Üniversitesi
EÜ	: Ege Üniversitesi
G.	: Getürücü
GŞS.	: Galata Şer'iyeye Sicili
haz.	: Hazırlayan
hk.	: Hüküm
Hz.	: Hazreti
IRCICA	: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İE. DH	: İbnülemin Dahiliye
İ.İ.B.F.	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
L	: Şevval
M	: Muharrem

MAD. d.	: Maliyeden Müdevver Defterler
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
N	: Ramazan
R	: Rebi'ülâhir
Ra	: Rebi'ülevvel
Sa	: Safer
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: Sayı
Ş	: Şaban
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TVY	: Tarih Vakfı Yurt
vol.	: Volume
Vuk.	: Vukıyye
Yay.	: Yayınları
Z	: Zilhicce
Za	: Zilkade

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1455 Tahririne Göre Galata Mahalleleri ve Haneler	20
Tablo 2. 1477 Sayımına Göre İstanbul ve Galata Hane Sayısı	24
Tablo 3. 1540 Cizye Tahririne Göre Gayrimüslimlerin Geldikleri ve Yerleştikleri Yerler	25
Tablo 1.1. Deniz Yolu İle Taşınan Ürünlerin Navlun Ücretleri	59
Tablo 2.1. Kaynaklara Göre Galata Sahil Kapıları	83
Tablo 2.2. Çiçekli Yorgi Bakkalında Bulunan Eşyalar	94
Tablo 2.3. Çiçekli Yorgi Bakkalından İhraç Olunan Eşyalar	94
Tablo 2.4. Yağ Kapanı Dâhilinde Bakkal Estadi'nin Dükkanından Çıkan Eşyalar	95
Tablo 2.5. Yağ Kapanı haricinde Bakkal Kıryako Dükkanında Olan Eşyalar	96
Tablo 2.6. Galata Balıkpazarında Bakkal Dimitri veledi Duka'nın Bakkalında Olan Eşyalar	96
Tablo 2.7. Sultân Bayezıd Han Mahallesi'nde Bakkal Marko veledi Yani ve Esteryo veledi Yani Dükkanında Olan Bakkal Eşyaları	97
Tablo 2.8. Galata Yağ Kapanı Yakınındaki Bakkal Vasil veledi Yorgi'nin Dükkanında Olan Eşyaları	97
Tablo 3.1 Narh Listelerinde Kullanılan kısaltmalar ve ölçü birimleri	
Tablo 3.2. Narh [Süt ve Süt Ürünleri] – [Akçe Olarak]	203
Tablo 3.3. Narh [Yağ-Tuz-Sabun-diğer] – [Akçe Olarak]	205
Tablo 3.4. Narh [Un Ve Unlu Mamüller – Bakliyat] – [Akçe Olarak]	209
Tablo 3.5. Narh [Meyve] – [Akçe Olarak]	214
Tablo 3.6. Narh [Sebze] – [Akçe Olarak]	220
Tablo 3.7. Narh [Et Ve Et Ürünleri] - [Akçe Olarak]	225
Tablo 3.8. Narh Balıkçılar[Akçe Olarak]	226
Tablo 3.9. Narh Ayakkabıcılar [Akçe Olarak]	228
Tablo 3.10. Narh Şişeciler [Akçe Olarak] 1640	233
Tablo 3.11. Narh Kumaşlar [Akçe Olarak]	236
Tablo 3.12. 1619 Tarihli Verilen Müstakil Narh	239
Tablo 3.13. Kellepuş [Akçe Olarak] 1640	240
Tablo 3.14. Saka Fiyatları [Evâsıt-ı Şehri Rebi'ülâhir Sene 1055] (Haziran 1645)	241
Tablo 3.15. Ücret-i Hammalân-ı Püşt der Galata [Arka Hamalları Narhı]	242

Tablo 3.16. Ücret-i Hammalân-ı Esb der Galata [At Hamalları Narhı]	243
Tablo 3.17. Yemek Fiyatları 1641-1642.....	243
Tablo 3.18. Hizmet Ücretleri 28 Şevval 1050 (10 Şubat 1641).....	244
Tablo 3.19. At Değirmeni Ustalarına Verilecek Hizmet Ücretleri	243
Tablo 3.20. Değirmene Yapılacak Demir işi Ustalarına Verilecek Ücretler	243
Tablo 4.1. Konusu Menzil Olan Mülk Ortaklığı.....	250
Tablo 4.2. Konusu Gemi Olan Mülk Ortaklığı	251
Tablo 4.3. Kuruluş Şekli İnan Olarak Belirtilmiş Ortaklıklar	257
Tablo 4.4. Ebdan Ortaklığı	260
Tablo 4.5. Bakkallıkta Ortaklık.....	265
Tablo 4.6. Taşımacılıkta Ortaklık	267
Tablo 4.7. Ortaklık Süreleri	269
Tablo 5.1. Galata Bezzevistan’ında Kayıtlı Para Rayicileri	330
Tablo 5.2. Vakıf Kurucuları ve Vakıftan Yararlananlar.....	358
Tablo 6.1. Müste’men Borolimo veledi Agusti’nin Muhallefatı	393

KROKİLER LİSTESİ

Kroki 1 Galata'nın konumu	6
Kroki 2 Galata Surları	7
Kroki 3 Fetihten Sonra Galata'nın Etnik Yapısı.....	21
Kroki 4 Galata Sahil Kapıları	82
Kroki 5 Galata'nın Ticari Mekânları.....	89

GİRİŞ

1.Çalışmanın Amacı, Kaynakları ve Sınırları

Tarih bilimi geçmiş insan topluluklarının siyasi, sosyal ve ekonomik faaliyetlerini inceler. Bu kapsamda tarihin konularından birisini şehir tarihçiliği oluşturmaktadır. Son yıllarda şehirlerin siyasi, sosyal ve ekonomik hayatını ele alan çalışmaların sayısı gittikçe artmaktadır.

623 yıllık imparatorluğun 470 sene boyunca başkentliğini yapan İstanbul bu özelliğiyle Osmanlı siyasi, sosyal ve ekonomik hayatını açıklamaya çalışan şehir tarihçilerinin ilgi odağı olmuştur. Çalışmaların çoğu İstanbul merkezli yapılırken, başkentini yanı başında kendine has kozmopolit yapısı ile dikkat çeken Galata'daki ekonomik hayat hakkında müstakil bir çalışma yok denecek kadar azdır. İstanbul şehir yaşamına ve başkent ekonomisine yaptığı önemli katkılara rağmen Galata'nın merkezde yer aldığı bu dönemle ilgili kapsamlı ekonomik araştırmaların yeterince yapılmaması, bu araştırmayı gerekli kılmıştır. Araştırmanın amacı kendine has özelliği ile Osmanlı idaresinin farklı bir yaklaşım ve politika sergilediği Galata'nın 1600-1650 yılları arasındaki ekonomik hayatını ve bu hayatın Osmanlı ekonomik yapısı içerisindeki yerini Galata Şer'iyye sicillerindeki kayıtlar temel alınarak aydınlatmaya yöneliktir. Osmanlı idaresi altına girdikten sonra dâhi tarihsel mirasını koruyarak Doğu Akdeniz'in önemli bir ticari merkezi olmayı sürdüren Galata, başkent İstanbul'un hemen yanı başında ne İstanbul'la beraber ne de O'ndan ayrı düşünülemeyen, dini ve etnik kozmopolit yapısı ilginçlikler arz eden aynı zamanda birlikte yaşama kültürünün nadide örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Galata hakkında yapılmış en kapsamlı çalışma Kerim İlker Bulunur tarafından yayınlanan Osmanlı Galatası (1453-1600) adlı eserdir.¹ Bu eser kullanılan zengin arşiv malzemesi ile Galata'nın Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonraki 150 yılını çeşitli

¹ Kerim İlker Bulunur, *Osmanlı Galata'sı 1453-1600*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2014).

yönleriyle ele almaktadır. Halil İnalcık tarafından yayınlanan Ottoman Galata² isimli makale ise yine aynı bağlamda Fatih Sultan Mehmed dönemine odaklanmıştır. Metin Ziya Köse tarafından kaleme alınmış Yeniçağ'da Galata'da Müste'men Yahudilere Dair Kayıtlar,³ Müslüman Esirler, Hristiyan Aracılar: Galata'da Avrupalı Fidyeye Tüccarları, (1600-1700),⁴ Ticaret ve Diploması: Galata'da Dubrovnikliler (1600-1700)⁵ ve Galata'da Müslüman Osmanlı Tüccarı ve İç Ticaret (1600-1650)⁶ başlıklı makaleler Galata tarihinin farklı yönlerine ışık tutmaktadır. Louis Mitler tarafından yayınlanan, "The Genoese in Galata 1453-1682"⁷ adlı makale fetihten sonra Galata'da yaşamaya devam eden Cenevizliler üzerine kaleme alınmıştır. Geo Pitarino tarafından hazırlanan, "The Genoese in Pera - Turkish Galata"⁸ başlıklı makale ise Osmanlı dönemini anlatmaktadır. Bunların yanında Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi⁹ ve Eremya Çelebi Kömürcüyan'ın XVII. yüzyılda İstanbul'u anlattığı eseri¹⁰, Galata hakkında verdikleri bilgiler ve dönemin tanıkları tarafından kaleme alınmış olmaları sebebiyle kıymetli eserlerdir. Osmanlı ekonomik ve sosyal hayatını ele alan araştırma eserlerden, editörlüğünü Halil İnalcık ve Donald Quataert'in yaptığı alanında uzman tarihçiler tarafından kaleme alınmış bölümleriyle önemli bir kaynak olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1-2¹¹ adlı eserler Osmanlı ekonomik tarihi için vazgeçilmez kaynaklardır. Bu eserlerle birlikte Murat Çizakça tarafında

² Halil İnalcık, *Ottoman Galata, Essays in Ottoman History*, (İstanbul: Eren Yay., 1998).

³ Metin Ziya Köse, "Yeniçağ'da Galata'da Müste'men Yahudilere Dair Kayıtlar, Tarihin Peşinde"- *Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*- 10, (2013).

⁴ Metin Ziya Köse, "Müslüman Esirler, Hristiyan Aracılar: Galata'da Avrupalı Fidyeye Tüccarları, (1600-1700)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 38, (2018).

⁵ Metin Ziya Köse, "Ticaret ve Diploması: Galata'da Dubrovnikliler (1600-1700)", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, II/2, (2016).

⁶ Metin Ziya Köse, "Galata'da Müslüman Osmanlı Tüccarı Ve İç Ticaret (1600-1650)", *Tarih Okulu Dergisi*, 49, (2020).

⁷ Louis Mitler, "The Genoese in Galata 1453-1682", *International Journal of Middle East Studies*, 10 (1979).

⁸ Geo Pitarino, "The Genoese in Pera - Turkish Galata", *Mediterranean Historical Review*, 1, (1986).

⁹ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, c.1, 1. Kitap*, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2011). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, c. 1, 2. Kitap*, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2011).

¹⁰ Eremya Çelebi Kömürcüyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, Çev. H. D. Andreasyan, (İstanbul: Eren Yay., 1988).

¹¹ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1 cilt: 1300- 1600*, (İstanbul: Eren Yay., 2009). Suraiya Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 2 cilt: 1600- 1914*, (İstanbul: Eren Yay., 2004).

yazılmış Batıda ve İslam Dünyasında İş Ortaklıkları Tarihi,¹² adlı esere Galata'daki ortaklıklar konusu incelenirken sıklıkla müracaat edilmiştir. Ortaklıklar konusunda yararlanılan bir diğer eser ise Fethi Gedikli tarafından hazırlanmış, Osmanlı Şirket Kültürü,¹³ adlı eserdir. Suraiya Faroqhi'nin, Osmanlı Zanaatkarları-İmparatorluk Döneminde Zanaatlar ve Loncalar,¹⁴ ile Eunjeong Yİ tarafından hazırlanan, XVII. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri,¹⁵ adlı eserler Galata'da esnaf yapılanmaları konusunun işlenmesinde yol gösterici olmuştur.

Galata hakkında yapılan çalışmaların bir kısmı ise yüksek lisans tezi olarak yapılmıştır. Muhammet Ali Horoz tarafından hazırlanan "17. Yüzyıl Başlarında Galata'da Ticari Hayat"¹⁶ başlıklı yüksek lisans tezinde Galata'da birlikte yaşayan Müslüman, zimmî ve müste'menler arası ticari ilişkilere odaklanılmıştır. Ticari hayatın içerisinde yer alan ortaklıklar, sermaye temini, vergiler, ulaşım, nakliye ve bu konularda ortaya çıkan problemlere değinilmiştir. Bir başka yüksek lisans tezi Muhammet Servet İpek tarafından hazırlanan "1750-1755 Yılları Arasında Galata'da Sosyal ve Kültürel Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)"¹⁷ başlıklı tezdur. Bu tez daha çok sosyal hayat ve gündelik yaşam konularına değinmiştir. Galata'nın kozmopolit yapısı bu konuyu ilgi çekici kılmaktadır. Müslüman ve zimmîlerin uzun yıllardır birlikte yaşamaları bir kültür oluşturmuşken müste'menlerin de katılımı Galata'nın kozmopolit yapısını daha ilgi çekici kılmaktadır. Tez XVIII. yüzyılın ikinci yarısının ilk beş yılına ait siciller incelenerek hazırlansa da genel olarak aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Ekonomik hayatı yakından ilgilendiren bir başka tez ise Naz Ecem Çımaryılmaz tarafından hazırlanan "Galata Kurşunlu Han (Rüstem Paşa Hanı)"¹⁸ başlıklı çalışmadur. Bu çalışmada Galata'da ticari hayatın odak noktalarından biri olan Rüstem Paşa Kervansarayı olarak da bilinen hanın, San Michele kilisesi olarak kullanıldığı günlerden başlayarak zaman

¹² Murat Çizakça, *Batıda ve İslam Dünyasında İş Ortaklıkları Tarihi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2010).

¹³ Fethi Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, (İstanbul: İz Yay., 2018).

¹⁴ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Zanaatkarları-İmparatorluk Döneminde Zanaatlar ve Loncalar*, (İstanbul: Alfa Yay., 2017).

¹⁵ Eunjeong Yİ, *17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2018).

¹⁶ Muhammet Ali Horoz, "17. Yüzyıl Başlarında Galata'da Ticari Hayat". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019).

¹⁷ Muhammet Servet İpek, "1750-1755 Yılları Arasında Galata'da Sosyal ve Kültürel Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sinop Üniversitesi, 2019).

¹⁸ Naz Ecem Çımaryılmaz, "Galata Kurşunu Han (Rüstem Paşa Hanı)". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2019).

içerisinde bir hana dönüşümü ve günümüze kadar geçirdiği evrelerle birlikte hanın işlevlerinden bahsedilmiştir. Galata ekonomik hayatı ile ilgili önemli bir başvuru kaynağıdır. Galata'nın etnik yapısı hakkında yapılan bir çalışma ise İlyas Ozan Kaya tarafından hazırlanan “Şer’iyye Sicillerine Göre Galata Yahudi Cemaati (1600-1625)”¹⁹ başlıklı çalışmadır. 1600-1625 yılları arasında, farklı inanç zümrelerinin bir arada yaşadığı, her yönüyle farklılık arz eden Galata Bölgesi’ne ait şer’iyye sicillerinden Yahudilerle ilgili tespit edilen kayıtlar üzerinden yapılan bir çalışmadır. Yahudilerin bu dönemdeki idari, ekonomik ve sosyal hayatları eldeki verilerle aydınlatılmaya çalışılmıştır. Mehmet Berkun Denli tarafından hazırlanan “17. Yüzyıl Galata ve İstanbul Şer’iyye Sicilleri’nde Bey’ Bi’l-İstiğlal Akitleri”²⁰ ve Osman Safa Bursalı tarafından hazırlanan “Osmanlı Hukuku’nda Kefâlet Sözleşmesi: İstanbul ve Galata Mahkemeleri Şer’iyye Sicillerine Göre Mala Kefâlet, 1791-1795”²¹ adlı çalışmalar Galata'nın ekonomik hayatında sıklıkla görülen hukuki uygulamaları anlatan çalışmalardır. İlk çalışmada İslam hukuki istilahları içerisinde yer alan ribâ, karz ve hîle konuları açıklanmış daha sonra bey’ul-îne, muâmele-i şer’iyye, bey’i bât, bey’ bi’l-vefâ, bey’ bi’l-istiğlâl akitleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler verildikten sonra XVII. yüzyılda mahkeme defterlerinde geçen bey’ bi’l-istiğlâl akitleri; tarafların kimlik bilgileri, akitlerin geçtiği mahalleler, tarafların din ve cinsiyet açısından değerlendirilmesi, akde konu olan mebî türleri, kira oranları, para birimleri ve mahkemelerdeki anlaşmazlıklar tahlil edilmiştir. İkinci çalışmada ise 1791-1795/1206-1210 yılları arasında Galata ve İstanbul mahkemelerine ait mahkeme kayıtlarına dayalı olarak kefalet sözleşmesinin mala kefalet türü incelenmiştir. Konu ile ilgili fetvalara da yer verilmiştir. Ayrıca pratikle teoride mala kefalet uygulamasında bazı farklılıkların olduğu da tezde ifade edilmiştir. Galata’da vakıflar sadece sosyal hayatın değil özellikle ekonomik hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Özellikle bir finans kaynağı olarak görülen para vakıfları ekonomik dinamiklerden biri hâline gelmiştir. Muhammet Yeniyurt tarafından hazırlanan “Şer’iyye Sicillerinde Yer Alan 144 Numaralı Muhasebe

¹⁹ İlyas Ozan Kaya, “Şer’iyye Sicillerine Göre Galata Yahudi Cemaati (1600-1625)”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2018).

²⁰ Mehmet Berkun Denli, “17. Yüzyıl Galata ve İstanbul Şer’iyye Sicilleri’nde Bey’ Bi’l-İstiğlal Akitleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018).

²¹ Osman Safa Bursalı, “Osmanlı Hukuku’nda Kefalet Sözleşmesi: İstanbul ve Galata Mahkemeleri Şer’iyye Sicillerine Göre Mala Kefâlet, 1791-1795”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010).

Defterine Göre Galata Vakıfları (1686-1688)”²² konulu çalışma defterde kayıtlı 37 vakıf üzerine eğilmiştir. Vakıfların gelirleri, giderleri, bunların kullanımı ve karşılaşılan sorunlara değinilmiştir.

Bazı çalışmalar ise sicil transkripsiyonu ve değerlendirilmesine yönelik çalışmalardır. Örneğin; Birkay Köse tarafından hazırlanan, “64 Numaralı Şer’iyye Siciline Göre Galata’da Ekonomik ve Sosyal Hayat (H. 1052/ M. 1642-43)”,²³ Sevgi Akkoyun tarafından hazırlanan, “Galata Mahkemesine Ait 94 No’lu (H. 1074-1075)Şer’iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi”,²⁴ Seda Güneş Şimşek tarafından hazırlanan, “32 No’lu Galata Şer’iyye Sicilinin Değerlendirilmesi”,²⁵ Taybe Arslan tarafından hazırlanan “494 Numaralı Galata Şer’iye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi: Cilt I”,²⁶ Alpaslan Yüksek tarafından hazırlanan “Galata Mahkemesine Ait 141 No’lu Şer’iye Sicili’nin (H. 1098-1099) Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi”²⁷ adlı çalışmalar bu konuda örnektir.

Araştırmanın ana kaynakları Galata Şer’iyye sicilleridir. XVII. yüzyıl boyunca Galata mahkemesi tarafından tutulmuş 150 adet mahkeme sicili mevcuttur. Sicillerin çokluğunun yanı sıra içerdiği bilgilerin bolluğu tek bir çalışmanın kapsamını aşacak niteliktedir. Sicillerin içeriği dikkate alınarak 1600-1650 yılları araştırmanın tarihsel sınırı olarak tespit edilmiştir. 1600-1650 yılları arasını içeren 50 adet sicil mevcuttur. Bu 50 adet sicil transkript edilmiş ve elde edilen bilgiler ekonomik hayat ile ilgili konulara göre sınıflandırılmıştır. Bu kaynaklara ek olarak divânda alınan kararların kaydedildiği ve önemli bilgiler içeren mühimme defterleri, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanmış mühimme defterleri ve üniversiteler bünyesinde tez olarak hazırlanmış konusu mühimme defterleri olan tezlerden istifade

²² Muhammet Yenyurt, “Şer’iyye Sicillerinde Yer Alan 144 Numaralı Muhasebe Defterine Göre Galata Vakıfları (1686-1688)”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans, Tezi İstanbul Üniversitesi, 2022).

²³ Birkay Köse, “64 Numaralı Şer’iyye Siciline Göre Galata’da Ekonomik Ve Sosyal Hayat (H. 1052/ M. 1642-43)”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2023) .

²⁴ Sevgi Akkoyun, “Galata Mahkemesine Ait 94 No’lu (H. 1074-1075)Şer’iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On dokuz Mayıs Üniversitesi, 2019).

²⁵ Seda Güneş Şimşek, “32 No’lu Galata Şer’iyye Sicilinin Değerlendirilmesi”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray: Aksaray Üniversitesi, 2019).

²⁶ Taybe Arslan, “494 Numaralı Galata Şer’iye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi: Cilt I”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi, 2013).

²⁷ Alpaslan Yüksek, “Galata Mahkemesine Ait 141 No’lu Şer’iye Sicili’nin (H. 1098-1099) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi, 2013).

edilmiştir. Kullanılan diğer arşiv kaynakları ise Maliyeden Müdevver defterlerinden (MAD. d. 17901) fon kodu ile kayıtlı 17901 numaralı defter ve (MAD. d. 22121) fon kodu ile kayıtlı 22122 numaralı defterler ile Ali Emiri Tasnifinde yer alan AE. SMMD. III. 1, 39 ve AE. SAMD.I. 3, 243 ile İbnülemin tasnifindeki İE. DH. 7, 713 numaralı belgelerdir.

2.Galata Adı, Galata’nın Konumu ve Tarihçesi

Galata, coğrafi konumu itibariyle Boğaziçi yoluyla Karadeniz’e, Marmara Denizi üzerinden Ege ve Akdeniz’e açılan stratejik bir konumdaydı. Ayrıca Asya ve Avrupa üzerinden gerçekleştirilen Doğu-Batı kara ticaretinin kavşak noktasında olması sebebiyle, tarihin erken dönemlerinden itibaren önemli bir liman ve ticaret merkezi olmuştur.²⁸

Galata, “Tarihi Yarımada, Sur içi veya Konstantinopolis” olarak adlandırılan ve İstanbul şehrinin çekirdeğini oluşturan bölgenin karşısında Haliç’in Boğaziçi’ne açılan kuzey kıyısında güneye doğru bir burun gibi uzanmaktadır.

Kroki 1 Galata’nın Konumu

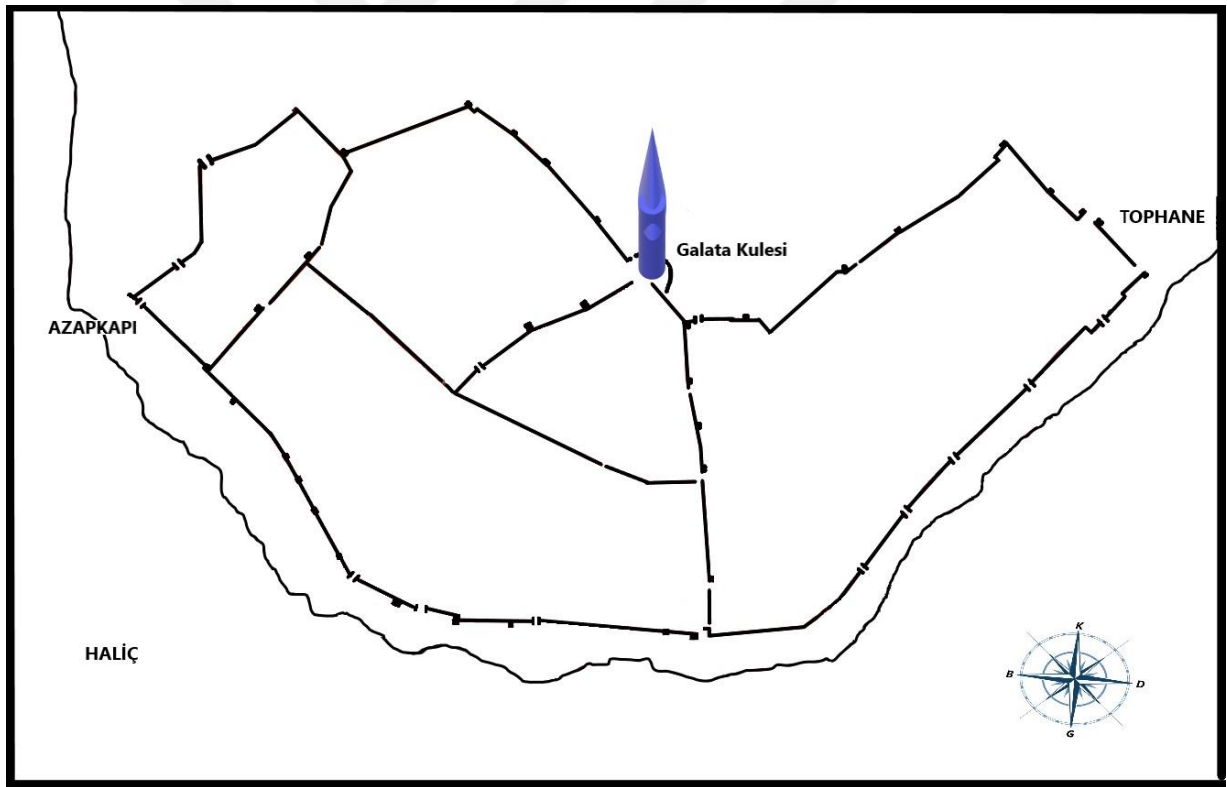

Kaynak: (AlpaslanYüksek, 2023).

²⁸ İdris Bostan, “İmparatorluğun Liman Kenti İstanbul ve Deniz Ticaret Ağı”, içinde *Büyük İstanbul Tarihi*, (İstanbul: İSAM Yay., 2015), 6:200.

Asıl Galata Bölgesi ise Galata surlarının içini kapsayacak şekilde kıyı boyunca bugünkü Azapkapı'dan Doğu'ya doğru Tophane'ye ulaşmakta oradan Galata Kulesi'ne doğru yükselen surlar kuleden tekrar batıya doğru Azapkapı'ya ulaşmaktadır. Topografik olarak kıyı bölgesi nispeten dar bir düzlükten meydana gelip kuzeye doğru hemen yükselerek bir tepe meydana getirmektedir. Tepenin en yüksek noktasında ise Galata Kulesi bulunmaktadır. Bu tepenin yüksekliği 35 metre olup surların toplam uzunluğu Evliya Çelebiye göre: "10.060 adımdır,²⁹ ama (—) tarihinde Sultan IV. Murad Han Revan Seferi'nde iken Kaymakam Bayram Paşa Galata'yı tamir ettiğinde duvarının yüzünü beyaz kireç ile badana etti. Duvarı yüzünden mimar arşını ile arşınlayıp bütün burçları ve siperleri ile hesaplandığında 18.000 mimar arşını gelmiştir." ³⁰ Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre sur çevresi yaklaşık olarak 7,377 km'dir.

Kroki 2 Galata Surları

Kaynak: (Alpaslan Yüksek, 2023).

²⁹ ADIM: Adım aralığı kişiden kişiye değiştiği için bu ölçü birimi tam bir kesinlik sağlamıyordu. Bu sebeple her adım için bir mimar arşını (yaklaşık 75,78 cm.) esas alan bir ölçü sistemi kabul edildi. XVI. yüzyıl mimar arşınının değeri 73,3333 cm. idi. Mehmet Erkal, "Arşın", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 1991), 3:412.

³⁰ Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, c.1, 1. Kitap, Kahraman ve Dağlı, 389-390.

Boğaz kıyılarındaki iskân yerlerinin tarihçeleri hakkındaki kısıtlı bilgilerle birlikte bölgenin ilk dönemlerden itibaren yerleşime sahne olduğu söylenebilir.³¹ İstanbul coğrafyasında farklı zamanlarda kurulmuş koloni şehirlerinin varlığı tespit edilmiş olup, M.Ö. 1200'lü yıllarda buralarda “lygos” denilen kavimler tarafından küçük yerleşim alanları oluşturulmuştur. M.Ö. 750-550 yılları arasında ise “Yunan Kolonileştirme Hareketi” olarak adlandırılan dönemde göçlerle yerleşimler devam etmiştir.³² Bunların en eskisinin muhtemelen M.Ö. VII. yüzyılda bugünkü Kadıköy ile Kalamış arasında kurulmuş olan “Chalcedon” şehri olduğu düşünülmektedir. Bir diğeri ise bugünkü Üsküdar'ın dik yamaçları üzerinde kurulmuş olan Chrysopolis'ti. Üçüncüsü de bugünkü Galata'nın ilk çekirdeği olan Sykae şehri idi. Tarihsel süreç içerisinde bahsedilen ilk yerleşimlerin hepsi varlıklarını geliştirerek sürdürmüşler zamanla İstanbul'un birer dış mahallesi hâline gelmişlerdir.³³

Bölgedeki ilk yerleşimciler ve ardından Bizans ve nihayet Osmanlılar Boğaziçi'nin iki hususta sağladığı imkânlardan faydalanmıştır. Bunlardan birincisi balıkçılık, ikincisi ise buradan geçmek zorunda olan her çeşit gemiden ve yüklerinden alınan gümrük ve geçiş harçlarıdır.³⁴

M.Ö. III. yüzyıl gibi erken bir tarihte kullanılmaya başlandığı düşünülen³⁵ “Galata” adının kökeni ise belirsizdir. Geleneksel olarak, imparatorluk çobanlarının sürülerini Bizans Sarayı'nın karşısındaki tepelerin ince otları üzerinde otlatmaları nedeniyle süt manasına gelen Yunanca “gala” veya “galaktos” kelimesinden geldiği düşünülmektedir.³⁶ Geçmişte öne sürülen diğer etimolojiler, ismin Galatlar veya Galyalılar için kullanılan bir terimden (Galat, Kelt, Kal=Galya) türediği veya Galat'ın yarımada veya nokta anlamına gelen Trakça bir kök olduğu şeklindeydi. Kabul görmeyen bir başka öneri ise İtalyanca'da küçük koy anlamına gelen “cala” kelimesinin Galata isminin bir açıklaması olarak önerilmesidir. Diğer bir İtalyanca kelime olan “calata” “iskeleye inen merdivenli (veya yokuşlu) yol” anlamıyla düşünüldüğünde,

³¹ Semavi Eyice, *Bizans Devri'nde Boğaziçi*, (İstanbul: Yeditepe Yay., 2017), 32.

³² Özdemir Kaptan, *Beyoğlu ve Kısa Geçmişi*, (İstanbul: Aybay Yay., 1988), 139-141.

³³ Doğan Kuban, “İstanbul'un Tarihi Yapısı”, *Mimarlık Dergisi*, 5 (1970): 27.

³⁴ Eyice, *Bizans Devri'nde Boğaziçi*, 33.

³⁵ Edwin A. Grosvenor, *Constantinople*, vol.1 (London: Sampson Low Marston and Company Limited, 1895), 94.

³⁶ Semavi Eyice, “Galata”, içinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: TVY Yay., 1993), 3:348.

calata (Cenevizce; merdiven) etimolojisini önerilenler arasında en olası türev hâline getirmektedir. Aslında bugün Cenova'daki iç limanda "Calata Darsana" adında bir iskele bulunmaktadır.³⁷ İsim konusunda kabul gören yaklaşımlardan biri ise adın "Galatialının mahallesi" manasına gelen "tou Galatou"dan geldiğidir.³⁸ İmparator Konstantin tarafından ise Sykai ya da Sykodes yani "incirlerin yeri" veya "incirlik" anlamlarında kullanılmaktaydı.³⁹ M.S. II. yüzyıldan önce yaşamış olan Bizanslı şair Dionysios Byzantion da eserinde buraya "incirlik" anlamına gelen Sykides denildiğini belirtmektedir.⁴⁰ Tarihi yarımadadan Haliç ile ayrılmış olan ve Bizans'ın XIII. Bölgesi, Grekçe "karşıdaki Sykai'da" manasına gelen "peran en Sykais" şeklinde adlandırılmaktaydı. Buradaki "peran" sözcüğü önce Cenevizliler tarafından Galata'yı, sonra da yabancılar ve Levantenler tarafından Beyoğlu'nu ifade için "Pera" olarak kullanılmıştır.⁴¹

Bölgede Strabon⁴² zamanında bir limanın var olduğu söylenmektedir ve İmparator I. Konstantin zamanında (324-337) kazandığı öneme binaen bir sur duvarı ile kuşatılmış olan Galata'nın içinde çeşitli yapıların olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu ilk kasabanın (veya bölge) sınırları bilinmemektedir.⁴³ İmparator II. Theodosius döneminde (408-450) girişilen imar faaliyetleri ile Galata'nın önemi daha da artmıştır.⁴⁴

528 yılında imparator Justinianus zamanında Galata en önemli imar faaliyetlerine sahne olmuştur. "Yorulmak bilmeyen inşaatçı Justinianus" tarafından girişilen yenileme faaliyetleri ile eski yapıların bir kısmı yenilenmiş, inşa edilen yeni yapılarla semt ayrı bir şehir hüviyeti kazanarak adı Justinianai ya da Justinianapolis olarak değiştirilmiştir. Yeni isim ise sadece imparatorun hükümranlılığı süresince kullanılmıştır. Dolayısıyla

³⁷ Louis Mitler, "The Genoese in Galata 1453-1682", *International Journal of Middle East Studies*, (1979), 10.

³⁸ Kuban, "İstanbul'un Tarihi Yapısı", 28.

³⁹ Grosvenor, *Constantinople*, 94.

⁴⁰ Dionysios Byzantios, *Boğaziçi'nde Bir Gezinti*, çev. Mehmet Fatih Yavuz, (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2010), 50.

⁴¹ Eyice, "Galata", 348.

⁴² STRABON: Amasyalı Yunan tarihçi, coğrafyacı ve filozof. Dünya'nın ilk coğrafyacısı olarak kabul edilir. Doğum M.Ö. 63-Ölüm M.S. 24.

⁴³ Eyice, "Galata", 348.

⁴⁴ Orhan Türker, *Galata'dan Karaköy'e*, (İstanbul: Sel Yay., 2007), 13.

ismin pek kabul görmediği sadece İmparator Justinianus zamanı ile sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.⁴⁵

VII. yüzyılda ise bölgede Araplar görülmektedir. 655 yılında Hz. Muaviye'nin Kıbrıs Seferini müteakip İstanbul'u kuşatmak için çıktığı deniz seferi esnasında Fenike yakınlarında yapılan deniz savaşı “*Zâtüssavâri Muharebesi*”nde Bizans İmparatoru II. Konstantin'in yenilmesi ve donanmasının mağlubiyeti Arapları İstanbul'u ele geçirme konusunda isteklendirmişti. Hz. Muaviye'nin hilafeti sırasında oğlu Yezid tarafından 668-669 yıllarında gerçekleştirilen İstanbul muhasarası Arapların ilk teşebbüsüdür. Bu seferi önemli kılan sebeplerden bir tanesi ise İstanbul'un manevi sultanlarından Halid bin Zeyd (Ebû Eyyüb el Ensârî)'in bu seferde yer alması ve burada vefat etmesidir. 668 yılında başlayan kuşatma Halid bin Zeyd'in katıldığı seferlerin sonuncusu Müslümanların ilk İstanbul kuşatması idi. O'nun bu kuşatmadan bir yıl sonra (49 / 669) gönderilen Yezid bin Muaviye kumandasındaki takviye birliğin içinde bulunduğu da rivayet edilmektedir. Ebu Eyyüb, kuşatma devam ederken hastalanarak 49 (669) yılında vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine de bir askeri birlik tarafından surlara yakın bir yere götürülerek oraya defnedilmiştir. Durumu öğrenen Bizans imparatorunun kuşatma kalktıktan sonra O'nu kabrinden çıkarıp vahşi hayvanlara yedireceğini söylediği, fakat İslam ordusu kumandanı tarafından gönderilen cevapta, böyle bir şey yapıldığı takdirde İslam ülkesinde yaşayan Hristiyanların ve kiliselerin zarar göreceği bildirilince kabre dokunmayacaklarına dair teminat verdiği nakledilmektedir.⁴⁶ Gerçekten de durum böyle gerçekleşmiş; muhasaranın kaldırılmasından kısa bir süre sonra O'nun kabri tahrip edilmek bir yana, Hristiyan Rumlar tarafından dahi veli mezarı olarak kabul edilmiş ve kuraklık zamanlarında yağmur duaları amacıyla ziyaret mahalli hâline getirilmiştir.⁴⁷

⁴⁵ Eyice, “Galata”, 348.

⁴⁶ Hüseyin Algül, “Ebû Eyyüb el Ensârî”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 1994), 10:124.

⁴⁷ Adem Apak, “Fethinden Önce İstanbul Üzerine Müslüman Seferleri: Emeviler Dönemi”, içinde *Eyüp Sultân Sempozyumu VII*, ed. İrfan Çalışkan (İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yay., 2003), 226. Abdullah Uzun, “Bizans ve Osmanlı Döneminde Eyyüb Sultân'ın Kabri ve Etkileri”, içinde *Eyüp Sultân Sempozyumu III*, ed. İrfan Çalışkan (İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yay., 2000), 317-318. “Osmanlı kaynaklar Ebu Eyyüb'ün mezarı üstünde her gece nur parladığını gören Bizans imparatorunun üzerine bir türbe yaptırdığını ve ayak ucundan çıkan bir suyun her derde deva bir su gibi Frengistan'a dünyanın birçok yerine şişelerle taşındığını yazarlar. Bizanslılar kuraklık tehdidi karşısında Ebu Eyyüb'ün kabri önünde yağmur duasına çıkarlardı. Ebu Eyyüb'ün türbesi Bizans'ta yaşayan Müslümanlarla Hristiyanlar arasında müşterek ve kutsal bir ziyaretgâh haline gelmişti. Bu mezar Bizanslıların Cosmodion dedikleri mamur bir semtin doğmasına sebep

Ebu Eyyüb el-Ensârî'ye saygı göstermek, Hz. Peygamberi sevip saymanın ve sünnetine bağlı olmanın bir nişanesi sayılmış ve bu düşüncenin tarihin hiçbir döneminde kaybolmaması için çaba gösterilmiştir. İstanbul'un manevi sahibi ve mimarı olduğuna olan inanç; Türklerin Hz. Peygambere olan sevgi ve muhabbeti sebebiyle, Osmanlı padişahlarının da “*taklîd-i seyf*” denilen kılıç kuşanma başta olmak üzere çeşitli etkinlikleri bu türbede gerçekleştirmeleri ve “*sancak-ı şerif*” denilen Hz. Peygamber'in ukâb adlı sancağının burada muhafaza edilmesi buranın İstanbul halkı arasında “Eyüp Sultan” adıyla anılmasına ve bu ismin günümüze kadar bu şekilde kullanılarak gelmesine sebep olmuştur. Osmanlı sultanları “*taklîd-i seyf*” ile “*sancak-ı şerif*” yoluyla kendilerini İslam Peygamberinin gaza geleneğine bağlıyor, böylece saltanat ve hilafete hak kazandıklarına vurgu yapıyorlardı.

Hz. Muaviye'nin hilafetinin sonlarına doğru İstanbul'a bir sefer daha yapıldı. 673'te harekete geçen Arap donanması 674 Nisan'ından Eylül ayına kadar İstanbul'u kuşattı ise de başarılı olmayıp Kapıdağ'a çekildi.⁴⁸ Akınlar ertesi ilkbaharda yeniden başladı. Araplar birinci kuşatmadan dört yıl sonra başlatmış oldukları İstanbul'a karşı bu akınlarını bahar ve yaz aylarında sürdürdüler. Kış aylarını ise Kapıdağ'ında geçirdiler. Nisan-Eylül ayları arasında gerçekleşen İstanbul kuşatmaları böylece 7 yıl kadar sürmüştür.⁴⁹ İslam ordusu ancak Hz. Muaviye'nin ölümü sonrası İstanbul sularından çekilmiştir.⁵⁰ 715 yılında ise Halife Süleyman bin Abdülmelik kardeşi Mesleme bin Abdülmelik'i İstanbul muhasarası için görevlendirdi. Mesleme bin Abdülmelik 716 Ağustos'unda İstanbul'u kuşattı ise de Rum Ateşi ile sert geçen kış ayları ve gelen yardımların engellenmesi Mesleme'yi zor durumda bıraktı. Yeni halife Ömer bin Abdülaziz kuşatmanın sona erdirilmesini ve geri dönülmesini emretti.⁵¹ Mesleme tarafından gerçekleştirilen üçüncü İstanbul kuşatması sırasında Galata'nın fethedilip burada bir mescit inşa edildiği ve bu kuşatma sırasında askerlerinde burada ibadet ettiği

olmuştur.” Ünal Kılıç, “Ebû Eyyüb El-Ensârî İle İlgili Yanlış Bilinen Doğrular”, içinde *Eyüp Sultân Sempozyumu 12*, ed. İrfan Çalışkan (İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yay., 2015), 259. Rumlar başta yağmur yağmadığı zamanlar olmak üzere sıkıntılı dönemlerinde bu kabrin başında dua etmişlerdir.

⁴⁸ İbrahim Kafesoğlu, “İstanbul-Şehrin Muhasaraları, Arap Sefer ve Muhasaraları-“, içinde *MEB İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: MEB Yay., 1967), 5:1173.

⁴⁹ İbrahim Sarıçam, “Arapların İstanbul Kuşatmaları”, içinde *550. Yılında Fetih ve İstanbul*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara), 55-56.

⁵⁰ İrfan Aycan, “Muaviye bin Ebu Sufyan”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yay., 2005), 30:333.

⁵¹ Kafesoğlu, “İstanbul-Şehrin Muhasaraları, Arap Sefer ve Muhasaraları-“, 1174.

ifade edilir.⁵² Araplar 775-776 yıllarında bir kez daha İstanbul önlerinde görülseler de Bizans imparatoriçesi ile yapılan bir anlaşma ile geri çekilmişlerdi.⁵³

Yaklaşık bir asır devam eden Arap akınlarına hedef olan İstanbul farklı milletlerin yerleşim alanı idi. Nitekim İstanbul’da erken dönemlerden itibaren İtalyan yerleşimciler de görülmektedir. Varlıklı Bizans aristokrasisinin ticaret yerine toprağa yönelmesi tüccar İtalyan devletleri için önemli bir fırsat yaratmıştır. Kuzey Afrika’nın Arapların eline geçmesi ile bölgede önemli bir rakibin ortaya çıkması, İtalyanları Doğu’ya, Bizans topraklarına yönlendirmişti. Uzakdoğu’dan gelen değerli malların Orta ve Batı Avrupa’ya taşınması, Avrupa mallarının ise Ortadoğu’ya taşınması işi İtalyanlar için kazançlı bir fırsat olacaktı.⁵⁴ Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Amalfi ve Ancona halkı, Floransalılar, Cenevizliler, Lombardlar, Pisalılar ve Venedikliler Konstantinopolis’te kayda değer kolonileri kurdular. Ticari geçmişlerinin kendilerine sağladığı tecrübelerle X. yüzyıldan itibaren İstanbul’daki varlıkları iyice pekişen İtalyan yerleşimcilerden XII. yüzyıla gelindiğinde en az dördünün Haliç’in güney kıyısı boyunca uzanan -Saray Burnu ile bugünkü Azapkapı Köprüsü arasında- kendi yerleşim yerleri vardı. Bunlardan Venedikliler 992’de, Pisalılar 1111’de, Amalfililer 1112’de ve Cenevizliler 1155’te bölgeye gelerek yerleşim alanları kurmuşlardı. En doğuda bugünkü tren istasyonunun yakınında Cenevizlilerin Mahallesi bulunmaktaydı. Batıya doğru Pisalıların, ardından Yeni Cami’den çok uzak olmayan bir yerde Amalfililerin ve son olarak da Venediklilerin mahalleleri vardı.⁵⁵

İtalyanların yanında şehirdeki en büyük azınlık grubunu Araplar ve Yahudiler oluşturmaktaydı. Cenevizlerin Bizans ile olan ilişkisi de yine XI. yüzyılda başlamıştır. Bu yüzyılda Cenevizlilerin başta Filistin ve Mısır olmak üzere Doğu Akdeniz’in önemli limanları ile Bizans Devleti arasında ticaret yaptığı bilinmektedir. Haçlı Seferleri sırasındaki yardımları karşılığında Akka, Kudüs ve Yafa’da birer mahalle edinen

⁵² Hasan Kurt, “Mesleme bin Abdülmelik” içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yay., 2004), 29:319.

⁵³ Kafesoğlu, İstanbul-Şehrin Muhasaraları, Arap Sefer ve Muhasaraları-, 1174. Palazzo P. Benedetto, *Arap Camii veya Galata Saint Paul Kilisesi*, (İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, 2014), 44-55.

⁵⁴ Şerafettin Turan, “Türkiye-İtalya İlişkileri: Selçuklulardan Bizans’ın Sona Erişine”, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 2000), 1:17. Jonathan Harris, *Constantinople-Capital of Byzantium*, (London: Bloomsbury Academic, An Imprint of Bloomsbury Publishing Plc., 2017), 102.

⁵⁵ Harrison Griswold Dwight, *Constantinople Old and New*, (New York: Charles Scribner’s Sons, 1915), 151. Maria Pia Pedani, *Doğu’nun Kapısı Venedik*, (İstanbul: Küre Yay., 2012), 164.

Cenevizler, Komnenos Hanedanı'nın (1081-1185) ilk yıllarında İmparatorluk sularında korsanlık yapıyorlardı.⁵⁶

IV. Haçlı Seferi (1204) sırasında, Venediklilerin de katkısı ve yönlendirmesiyle Konstantinopolis, Temmuz-Ağustos 1203 tarihlerinde kuşatıldı. 1204'te şehrin ele geçirilmesiyle birlikte bir süredir yerli Rumlar ile İtalyanlar arasında birikmiş olan nefret açığa çıkmıştı. Şehre giren Haçlılar, şehrin büyük bölümünü ve kıyıda yer alan özellikle Cenevizlilere ait İtalyan mahallelerini ve ticarethanelerini ateşe verdiler. Latin işgali ile başlayan bu süreçte Cenevizliler İstanbul'dan tam anlamıyla dışlandılar. İşgal ile birlikte üstünlük rakip Venedik'e geçmişti. Bu saldırılardan canını kurtarabilenler Konstantinopolis içerisinde yer bulmanın zorluğundan dolayı -özellikle Cenevizlilerin çoğu- Galata'ya yerleşmişlerdir.⁵⁷ Bazı tarihçilere göre ise Cenevizlilerin çok az bir kısmı işgalden sonra Konstantinopolis'te kalmış, ya da muhtemelen eski yerleşimlerini onarmak için Galata'dan dönmüşlerdi.⁵⁸

3. Ceneviz Dönemi

İmparator I. Manuel Komnenos zamanında (1143-1180) Bizans'tan elde ettikleri imtiyazlarla Haliç'in güney kıyılarına yerleşmeye başlayan Cenevizliler şehrin 1204'te Latinler tarafından istilası üzerine sahip oldukları bu yerleşim yerlerini Venediklilere bırakmak zorunda kaldılar ve “*karşı yaka*”daki, Galata'ya yerleşmeye başladılar.

Latin İmparatorluğu'nu ele geçirme planları yapan ve o sırada Nicea (İznik)'da hüküm sürmekte olan İmparator VIII. Mikael Paleologos (1261-1282), 13 Mart 1261'de, Venediklilerin tek rakibi olan Cenevizler ile Nymphaion (Nif) Antlaşması'nı yaparak; şehri geri almalarına savaş gemileriyle destek vermeleri karşılığında, Cenevizlilere eski ayrıcalıklarının geri verileceğini, gümrük vergisinden muaf tutulacaklarını ve şehirde yerleşim kurabileceklerini taahhüt etmiştir.⁵⁹ Ayrıca bu anlaşma ile Cenevizlilerin Bizans'ta ticaret loncası, saray, kilise, hamam, fırın, ev, dükkân yapmalarına izin veriyor, konsolosluk hukuku tanındıktan başka serbest ticaret yapmalarını da

⁵⁶ Esra Okur, “Galata Surlarının Yıkım Süreci”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2011), 5.

⁵⁷ Grosvenor, *Constantinople*, 95.

⁵⁸ Sur, “Orta Çağ Kent Surlarına Bir Örnek: Galata Surları ve Restitüsyon Sorunları”, 7.

⁵⁹ Mitler, “The Genoese in Galata 1453-1682”, 73.

öngörüyordu.⁶⁰ Cenevizliler elde ettikleri haklarla Venediklilerin bıraktığı boşluğu doldurmak için Konstantinopolis'e akın ettiler. Sayıları o kadar artmıştı ki, İmparator Mikael, Bizans halkı arasında huzursuzluk yaratabileceğinden endişelenerek onları Haliç kıyısındaki eski yerlerine kalıcı olarak yerleştirmek yerine, Galata'da, limanın diğer tarafında, bir zamanlar şehirdeki Yahudilerinin yaşadığı bölgede kendi mahallelerini kurmalarına izin verdi.⁶¹ İmparator Mikael, Cenevizlilerin burada bir şekilde bağımsız oldukları fikrine kapılmalarını da istemiyordu. Bu sebeple Cenova'dan koloniyi yönetmek üzere gönderilen her yeni "podestat" ya da baş yargıç, şehre vardığında imparatorluk tahtının bulunduğu odada İmparator'un önünde iki kez diz çökecek, ellerini ve ayaklarını öpecekti; diğer tüm Ceneviz ileri gelenleri de İmparator'un huzuruna çıktıklarında aynı saygıyı göstereceklerdi ve her Ceneviz kadırgası limana girdiğinde imparatoru Yunanlıların selamladığı gibi selamlayacaktı.⁶² Şehri tekrardan ele geçirmelerine yaptıkları katkılardan dolayı, Galata'nın Cenevizlilere verildiği düşünülse de imparator Mikael yaşananlardan dolayı tedbirli davranmak adına Cenevizlileri Galata'da ikamete zorlamıştı. Böylece onları İstanbul'dan uzaklaştırmayı düşünmüştü. Cenevizliler ise bu durumu avantaj hâline getirmesini bildiler. Galata'nın stratejik özelliklerini kendi ticari yetenekleri ile birleştirerek buraya hakiki bir Ceneviz şehir devleti kimliği kazandırdılar. Bundan sonra da Konstantinopolis'in diğer ülkelerle ticaretinde önemli rol oynayacaklardı.⁶³

Devam eden birkaç yıl Cenevizler için sorunlu geçmiştir. İmparatorun Cenevizlileri Galata'ya yerleştirme konusundaki haklılığı ortaya çıkmıştı. 1264'te Bizans'a karşı menfi siyasetleri ortaya çıkınca tüm koloni İmparator Paleologos tarafından Eraclea (Marmara Ereğlisi)'ya sürgüne gönderildi. Bizans askerleri Galata'ya yürümüş, Galata şehir surlarının neredeyse tamamı yıktırılmış, şehre Bizans askerleri konuşlanmıştı. Bölgede sahip oldukları ekonomik gücü ve imtiyazları tekrar kazanmak isteyen Cenevizliler 1265'ten itibaren Cenova'dan gönderilen elçiler vasıtasıyla koloninin kente dönebilmesi için İmparator ile görüşmeler yapmaya başladılar.⁶⁴ Venedik ise bu

⁶⁰ Eyice, "Galata", 348.

⁶¹ Jonathan Harris, *Constantinople-Capital of Byzantium*, 180.

⁶² Grosvenor, *Constantinople*, 96.

⁶³ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Klasik Dönemi'nde Dış Ticaret", içinde *Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Tebliğleri III*, (İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul Kültür A.Ş. Yay., 2014), 333.

⁶⁴ Sur, "Orta Çağ Kent Surlarına Bir Örnek: Galata Surları ve Restitüsyon Sorunları", 7.

dönemde Akdeniz'deki hâkimiyetini Bizans aleyhine güçlendirmekteydi. İmparator Paleologos 1267'de kendi aleyhine gelişen Venedik'in Akdeniz'deki hâkimiyetini kırmak adına Cenevizlilere kendi hâkimiyetini tanımaları şartı ile yarı özerk bir koloni kurma hakkı tanımış böylece Galata'ya yerleşmelerine yeniden izin vermiştir. Galata, bu tarihten sonra, yeniden kurulmuş olan Bizans İmparatorluğu döneminde refahının zirvesine ulaşacaktır.⁶⁵

Yıkılan sur duvarları sebebiyle Ceneviz Kolonisi dışarıdan gelebilecek tehlikelere açık bir konumdaydı. Nihayet 1296 yazında, Ruggerio idaresinde altmış dokuz gemiden oluşan bir Venedik filosu beklenmedik bir şekilde Haliç'te belirmişti. İmparator Andronikos, Nisan 1204'tekine benzer bir saldırının gerçekleşmesinden korktu ve şehirdeki Venediklileri hızla toplayıp şehirde hapsetti. Venedik donanması ise Galata'ya ve limanındaki ağır yüklü gemilere yöneldi.⁶⁶ Saldırılarda Galata ciddi zarar gördü. Cenevizliler bu durum karşısında kolonilerini bir sur ile çevirmek için izin istediler. Bizans ise sur ve kule yapılmasını kesin bir şekilde yasaklamıştı. Ancak Cenevizliler, bölgelerini koruyabilmeleri için sadece bir hendek kazabileceklerdi. 1302'de ise bir başka tehlike ortaya çıktı. Şehre bu sefer Katalanlar saldırdılar. Üst üste gerçekleşen bu iki saldırı sonunda Cenevizliler, Galata'daki yerleşim alanlarının etrafındaki hendeğin genişliğini 15 metreye çıkardılar. Hendeğin etrafına uzağa taş atmalarını sağlayan mancınıklar yerleştirdiler. Cenevizliler bir müddet sonra bu hendek boyunca yüksek evler yapmışlar ve aldıkları bir izinle bunların aralarını duvarlarla birleştirmek suretiyle kolonilerini tahkim etmişlerdi.⁶⁷ Cenevizliler kolonilerini eski günlerine geri getirmek amacıyla yıllar içerisinde inşa çalışmalarına devam ettiler. Şehrin etrafındaki bağlarının korunmasını bahane ederek yeni yapılar hatta kuleler inşa etmeyi başardılar. Bu savunma sisteminin en önemli adımı ise 1348 yılında limanın üstündeki tepeye inşa edilen ve bugün Galata Kulesi olarak bilinen İsa Kulesi'dir.⁶⁸ Bütün bunlar görünüşte Cenevizlilerin ciddi şekilde korunma çareleri aradıklarını gösterse de asıl amaçları Galata'ya daha sağlam yerleşmekti.

⁶⁵ Mitler, "The Genoese in Galata 1453-1682", 73.

⁶⁶ Harris, Constantinople- Capital of Byzantium, 181.

⁶⁷ Eyice, "Galata", 348.

⁶⁸ Semavi Eyice, "Galata Kulesi", içinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: TVY Yay.,1993), 3:360.

1304'te verilen Statuti di Peyra (Pera Tüzüğü) ile koloninin “imperium in imperio” statüsü yeniden teyit edildi ve podesta ya da belediye başkanı veya vali Bizans Sarayı'nda ikamet eden bakan olarak akredite edildi. Mahalle içinde et, buğday pazarları, loggia (ticaret loncası), hamam, kiliseler ve kantar yeri kurabileceklerdi. Mahalledeki üç Ortodoks kilisesi yine Konstantinopolis patriğine bağlı kalacaktı.⁶⁹ Ancak çok geçmeden Galata'nın armasından Bizans amblemi çıkarıldı. Böylece Galata Bizans yönetiminden bağımsız bir koloni gibi hareket etmeye başladı.⁷⁰

Bizans'ın zayıflamasına paralel Cenevizliler Galata'da üst üste elde ettikleri haklarla güçlü ve başına buyruk bir İtalyan şehri hâline dönüşmüştü. Bu durum zaman zaman Bizanslılarda Cenevizlilere saldırma düşüncesini doğurmuş, Bizanslılar bu saldırılardan bir sonuç elde edemedikleri gibi Cenevizliler bu düşmanlığı bir fırsat bilerek kendilerini koruma adına yeni surlar inşa etmişlerdi. Mikael Paleologos, semti Cenevizlilere bıraktığında deniz kulelerini yıkmış olsa da 1446'da Venedik saldırısını bahane ederek surları ve kuleyi restore ettiler ve Osmanlı fethinin arifesine kadar hem kentsel hem de savunma amaçlı inşaatlara devam ettiler.⁷¹ Bu dönemde Bizans'ın içinde bulunduğu karışıklıklar Cenevizlilere rahat bir hareket alanı sağlamıştı. Bizans iç karışıklıklar ve siyasi çalkantılarla giderek zayıflarken Galata'daki Ceneviz Kolonisi ise gücünü arttırmaktaydı. Zamanla Akdeniz ve Karadeniz'de önemli limanlara sahip olarak nüfuz alanlarını daha da genişlettiler.

4. Osmanlı Dönemi

Cenevizliler belki de Bizans'tan çok daha önce yaklaşmakta olan Türk tehlikesinin farkına varmışlar ve 1446 yılından itibaren surlarını güçlendirmeye ve gizliden gizliye şehre silah sokmaya başlamışlardı.⁷²

İstanbul kuşatması sırasında Galata Cenevizlileri tarafsız kalmayı kabul etmişlerdi. Bu Galata Cenevizlilerinin klasik bir politikası olarak değerlendirilebilir. Osmanlıların batıya yönelen fetihleri ve ilk Osmanlı padişahlarından Orhan Bey, I. Murad ve II.

⁶⁹ Eyice, “Galata”, 348.

⁷⁰ Mitler, “The Genoese in Galata 1453-1682”, 73.

⁷¹ Mitler, “The Genoese in Galata 1453-1682”, 73.

⁷² Agostino Pertusi, *İstanbul'un Fethi - Çağdaşların Tanıklığı*, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., 2004), 1:167.

Murad zamanlarında kurdukları ilişkilerle kendi menfaatlerini önceleyen anlaşmalara dayalı bir politika izlemişlerdi.⁷³ Böylelikle yaklaşmakta olan tehlikenin farkında olarak her ihtimâlê karşı fethin gerçekleşmesi durumunda Bizans dönemindeki gibi bağımsız özerk idarelerini fetihten sonra da sürdüreceklerini umuyorlardı. Osmanlılar ise, İstanbul'un tam karşısında bir Batı Hıristiyan devletinin kontrolü altında bir kalenin varlığının, yeni payitahtları için her zaman bir tehlike olacağının farkındaydılar. Cenevizliler kaleyi teslim edince Fatih Sultan Mehmed, onların İstanbul kuşatması sırasında Bizans'a gizlice yardım ettiklerini ileri sürerek özerkliklerini tanımadı.⁷⁴ Sultan Mehmed'in Galatalıların bu ikiyüzlü politikaları karşısında daha sert davranması beklenebilirdi. 29 Mayıs 1453 sabahı ise Pera'daki Ceneviz delegelerinin Sultan Mehmed'e şehirlerinin teslimini teklif ettikleri görülür. Sultan Mehmed, 1 Haziran'da, Pera halkının kişisel özgürlüğünü, mal ve mülklerinin mülkiyetini, imparatorluk içinde serbest ticaret haklarını ve Katolik Kilisesi için dini özgürlüğü garanti eden bir ferman yayınladı.⁷⁵

Fatih Sultan Mehmed, Avrupa ile ticaretin merkezi olan bu bölgeyi olduğu gibi korumak istiyor ve onun İstanbul için büyük ekonomik önemini anlıyordu. 1 Haziran 1453 tarihli ahidnâme ile Cenevizlilere, malları, canları ve ticaret serbestliği için her türlü güvence tanındı. Galata'da yerleşmiş Cenevizlilere Osmanlı tebaası (zimmî) statüsü verildi, ticaret amacı ile gelmiş olanlara ise kapitülasyon güvenceleri tanındı. Fatih Sultan Mehmed, fethin akabinde Haziran 1453'te, üç ay içinde geri dönmedikleri takdirde kaçan Pera sakinlerine ait mallara el konulmasına karar verdi. Konstantinopolis'in düşmesinden önce, kuşatma sırasında ya da Konstantinopolis düştükten sonra Pera'yı terk edenlerden bazıları hiç geri dönmeyerek Sakız Adası'ndaki Ceneviz Kolonisi'ne ya da başka bir yere sığınacaklardı. Bazıları mallarını kurtarmak için geçici olarak Pera'ya dönmüş, bazıları ise kalıcı olarak yerleşip önceki faaliyetlerine devam etmişti.⁷⁶

⁷³ Mahmut H. Şakiroğlu, "Fatih Sultan Mehmed'in Galatalılara Verdiği Fermanın Türkçe Metinleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14/25 (1981): 212.

⁷⁴ Eyice, "Galata", 349.

⁷⁵ Geo Pistarino, "The Genoese in Pera - Turkish Galata", *Mediterranean Historical Review* (1986), 1:66.

⁷⁶ Pistarino, "The Genoese in Pera - Turkish Galata", 66-67. Cenevizliler Bizanslılar döneminde sahip oldukları geniş ayrıcalıkları hiçbir zaman geri kazanamadılar, çünkü Galata daha önce yarı özerk bir statüye sahipken, mahalle ve sakinleri artık Magnifica Communita di Pera'ya, yani

Kalanlar ve geri dönenlerin oluşturduğu Ceneviz toplumu, dinle ilgili işlerini yürütmek için 12 üyeden oluşmuş bir meclise sahip bir cemaat olarak, “Magnifica Communita di Pera” adıyla varlıklarını sürdürdüler. Cemaat başının eski “podesta” unvanı yerine “kethüda” veya “protegeros” unvanını kullanmasına izin verildi.⁷⁷

Fatih Sultan Mehmed, Galata’nın bir ticaret merkezi ve Rumlar, Ermeniler ve Türklerle birlikte burada ikamet eden Batılı işadamları için bir üs olarak öneminden şüphe duymuyordu. Bu maksatla Bizans Konstantinopolisi’nin gelişmesini sağlayan ticaret bağlantılarını tam olarak yeniden kurmaya çalıştı. Osmanlılar ticareti teşvik maksadıyla aynı binaları kullandılar ve aynı iş merkezlerini korudular.⁷⁸ Bu durum Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’un fethinden sonra bir kez daha büyük bir başkent olması konusunda kararlılığını göstermektedir.

Osmanlı idaresi altında girdikten sonra bile bu eski Ceneviz kolonisi, İtalyan ticari faaliyetlerinin merkezi hâlindeydi; Sultan Mehmed İtalyanları (ve ayrıca Yahudileri) diğer Batılılara tercih ediyordu.⁷⁹ Onların ticari tecrübesinden yararlanmak istedi ve bu ilişkileri geliştirmek adına verilen bazı imtiyazlarla Venedikliler bir yıl sonra geri döndüler ve % 2 gümrük vergisi ödemek koşuluyla ticarete yerlerini aldılar. Fakat Haliç kıyısında Bizans döneminde olduğu gibi bir yerleşim yerleri yoktu. Galata’ya taşınmak ve Cenevizlilerle beraber yaşamak durumundaydılar.⁸⁰ Buna rağmen 1466 yılına kadar güçlü bir konumda kalmayı başardılar. Sultan Mehmed onlara Foça’daki şap madenlerinin imtiyazını verdi. Bakır madenlerinin işletilmesini, sabun üretimini, vergi toplama işini ve İmparatorluk darphanelerini onlara emanet etti. Venediklilerin yanında Fatih Sultan Mehmed’in verdiği imtiyazlarla kendilerine sağlam bir yer edinen Floransalıların 1463-1520 yılları arasında Galata’da kurdukları ticaret firmaları ticari organizasyonun ve işlemlerin önemli bir kısmını oluşturuyordu. 1469’da Osmanlı

zaman içinde bir milletten daha fazlası ve bağımsız bir koloniden daha azı haline gelen bir varlığa dâhil edildi. Tüm Latinler (yani Roma Katolikleri) bu kurumun sivil otoritesi altına alındı. Yine de, yargı yetkisi Latinlerin iç işleri ve kiliselerin idaresiyle sınırlı olsa da, Magnifica Communita Katolik cemaatini bir arada tutarak bölgenin kendine özgü karakterini uzun süre korumasını sağladı. 1640’lara gelindiğinde ise bu yapının resmi işlevleri neredeyse sona ermişti. Mitler, “The Genoese in Galata 1453-1682”.

⁷⁷ Eyice, “Galata”, 350.

⁷⁸ Michel Balard, “A Cristian Mediterranean 1000-1500”, içinde *The Mediterranean History*, ed. David Abulafia, (London: Thames and Hudson Ltd., 2003), 227.

⁷⁹ Pistarino, “The Genoese in Pera - Turkish Galata”, 66-67.

⁸⁰ Harris, *Capital Of Byzantium*, 196.

İmparatorluğu'nda en az 50 Floransalı ticari firma vardı ve bu sayı daha sonra 70'e ulaşmıştı. Floransalı tüccarın 1507 yılındaki yıllık ciroları 600.000 altına ulaşmıştı.⁸¹ Floransalıların Pera'da kendi konsolosları vardı. Floransalılar "velinimet" olarak gördükleri sultana olan hürmetleri ve dinmeyen minnettarlıkları nedeniyle sultan tarafından tercih ediliyorlardı. Floransalılar Türk askeri kamplarında her zaman hazır bulunurlardı ve Fatih Sultan Mehmed, Floransalı tüccarın Sakız Adası'nda ele geçirdikleri Venediklilerin mektuplarını tercüme ederken Pera'daki Floransalıların tavsiyelerine güveniyordu.⁸² Ancak diğer İtalyan güçlerinin Floransa'ya tepkisi o kadar güçlü oldu ki, Floransa Hükûmeti İstanbul'la ticari ilişkilere ciddi sınırlamalar getirmek zorunda kaldı. 1472 den itibaren Pera'daki Floransa kolonisinin sayısı azaldı ve birçoğu mülklerini terk ederek ayrıldı. Bu tip olumsuzluklara rağmen Galata yabancı mallar için başlıca ticaret ve takas merkezi olarak hizmet vermeye devam etti ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'ya açılan penceresi oldu. Böylece, fetihten sonra Galata, Türk dış ticaretinin büyük bir kısmının antreposu olarak kalırken, karşıdaki sur içi İstanbul'u sadece iç ticaretin son noktası hâline gelmişti.⁸³

Başkente olan yakınlığı, Galata'ya Batı Hristiyanlığı ile Osmanlı sarayı arasında açık ya da gizli bir aracı olarak yeni ve çok yönlü bir rol kazandırmıştır; bu rol, demografik, kentsel ve kurumsal gelişmeler Galata'nın İstanbul'a dâhil olmasına yol açana kadar sürecektir.⁸⁴ Bununla beraber Fatih Sultan Mehmed, bir devlet adamı olarak Osmanlı toplumunun güvenliği ve gelişmesi için hiçbir zaman taassuba düşmemiş, fetihten sonra İstanbul'un kozmopolit yapısını elinden geldiği kadar korumaya çalışmış hatta yerli Rumlar ve Yahudilerle birlikte göçlerle gelen diğer Müslüman ve zımmî unsurların bir arada yaşama ve yerleşmelerini hem teşvik hem de himaye etmiştir.⁸⁵

Fatih Sultan Mehmed, fetih sırasında bir kısmı harap olan şehri, eski görkemli günlerine kavuşturmaya kararlıydı. Fetih esnasında ve hemen akabinde kimi canını kurtarmak veya köle yapılacağı korkusuyla, kimi artık kendine buralarda bir gelecek görmediği,

⁸¹ Coşkun Çakır ve Yakup Akkuş, "Osmanlı İstanbul'unda Ticaret", içinde *Büyük İstanbul Tarihi*, (İstanbul: İSAM Yay., 2015) 6: 157-158.

⁸² Pistarino, "The Genoese in Pera - Turkish Galata", 65.

⁸³ Mitler, "The Genoese in Galata 1453-1682", 73.

⁸⁴ Pistarino, "The Genoese in Pera - Turkish Galata", 66-67.

⁸⁵ Halil İnalcık, "Fatih Sultân Mehmed'in İstanbul'u", içinde *Büyük İstanbul Tarihi*, (İstanbul: İSAM Yay., 2015), 1: 74-76.

kimi de bir İslam Devleti hâkimiyeti altında yaşamak istemediği için hızla şehri terk etmişti. Fatih Sultan Mehmed, fetih sırasında nüfusu azaltan bu kaçıışı önleyebilmek ve İstanbul'un nüfusunu yeniden artırabilmek için büyük çaba harcadı. Fethin harareti azaldıktan sonra 1455'te bir sayım yapıldı. Bu sayıma göre, Galata'nın Perşembe Pazarı bölgesinde zengin işadamları, özellikle Cenevizliler oturuyor, şehrin doğu kesiminde yer alan fakir göçmen mahallelerinde Rumlar ve Ermeniler yerleşmiş bulunuyordu. O sırada başlıca Karaköy'de yaşamakta olan Yahudileri Fatih Sultan Mehmed daha sonra Haliç'in karşı tarafına nakletmiştir. Bu dönemde Galata'da Rum nüfusu çoğunlukta idi.⁸⁶ 1455 tahririne göre Galata mahalleleri ve mahallelerdeki hane sayıları şu şekildedir:

Tablo 1. 1455 Tahririne Göre Galata Mahalleleri ve Haneler

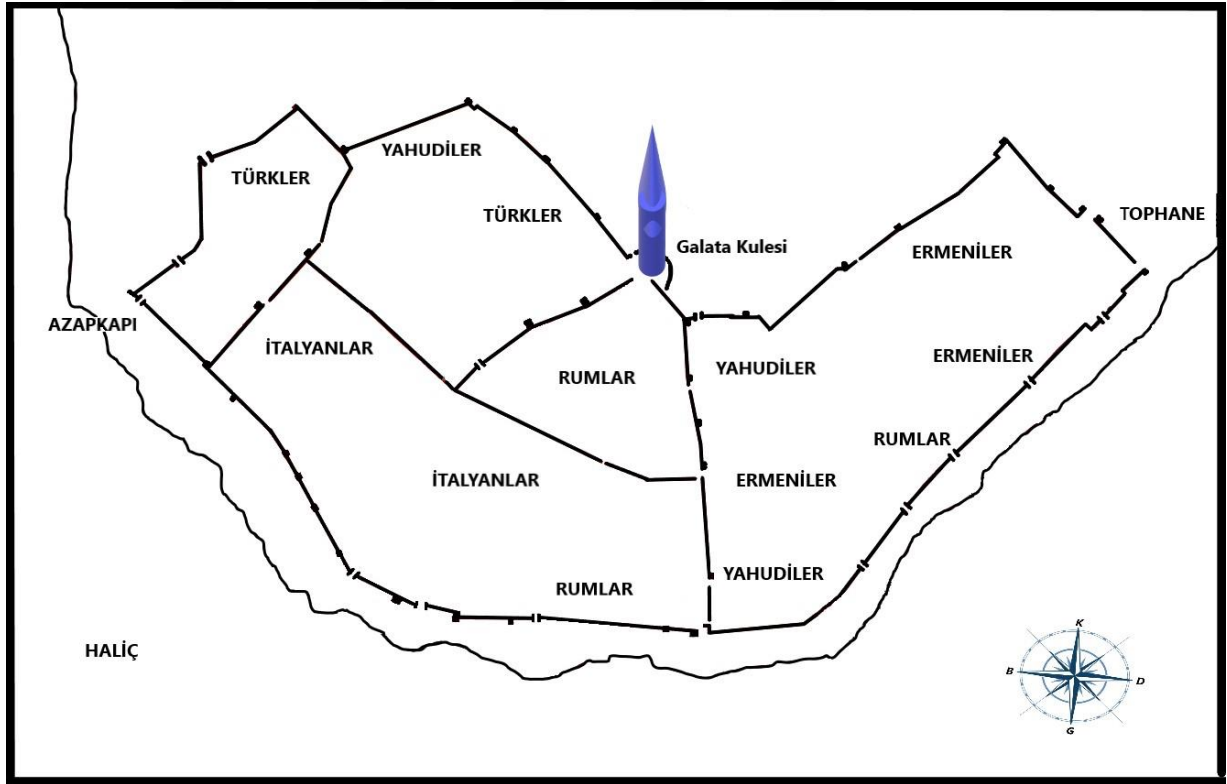
Mahalle	Hane	Cizye Mükellefleri	Cizyeden Muaf Olanlar
Zani Drapora	10	29	10
Zani Dabdan	44	20	23
Nikeroz Sikay	25	27	16
Nikeroz Bonazita	32	69	13
Anton di Garzan (birkaç Rum ve Yahudi)	64	28	32
Mahalle-i Yahudiyan (çoğunluğu Rum ve Ermeni)	31	39	18
Nurbek Kosta İskineplok (çoğunluk Rum ve Ermeni, birkaç fakir İtalyan)	51	57	17
Harhanci (Rum, Ermeni ve İtalyanlar)	18	18	5
Papa Yani (Rum, Ermeni ve İtalyanlar)	19	25	8
Asuder Ermeniyan	14	7	13
Zani di Pagani (1 Ermeni, çoğunluk İtalyan)	30	24	16
Bir mahalle (?)		11	1
Samona	87	76	28
İskineplok	64	21	10
Fabya	38	60	4
Pero d'Lankaşo	109	100	39
Yorgi Argancelo	32	28	17
Yani Mavroyani	37	23	12
Varo Hristo	33	32	13
Kosta Lupaci	19	23	5
Ayo Dikemo Dandano	41	39	25
Yani Vasilikoz	31	25	14
San Neferzo (kayıp sayfalar)	35		
TOPLAM	864	781	339

Kaynak: Mehmet Öz, İstanbul Nüfusu: Fetihden XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar, içinde Büyük İstanbul Tarihi, Cilt 3, s. 470

⁸⁶ Eyice, "Galata", 350.

Tablo 1. de verilen mahalle isimleri Galata'nın tam anlamıyla bir Hristiyan şehri kimliğini vurgulamaktadır. XVII. yüzyıla gelindiğinde ise sicillerde bu mahalle isimlerinden hiçbirine rastlanmaması Galata'daki değişimin bir göstergesidir. Yaklaşık 150 yıllık süreçte başta Müslümanlar olmak üzere yerli Rum, Ermeni ve Yahudilerin göçü ile değişen demografik yapı mahalle isimlerinde de kendini göstermektedir. Tahrir defterindeki verilere göre Galata'da 864 hane kayıtlıdır. Bunlar, İtalyan, Rum, Ermeni, Yahudi ve Müslümanlardır. 781 cizye mükellefi, 389 cizyeden muaf kişi kaydedilmiştir. Bir hanede ortalama 5 kişi hesabıyla Galata'da 23 mahallede 4.320 kişilik tahmini bir nüfusa ulaşılabilir ki nüfusun bu kadar az olması fetihle birlikte Galata'nın nispeten terkedilmesiyle açıklanabilir.⁸⁷ Kroki 3. te ise fethin hemen akabinde Galata'da yaşayan nüfusun etnik ve dinî olarak yoğunlaştığı yerler görülmektedir.

Kroki 3 Fetihten Sonra Galata'nın Etnik Yapısı

Kaynak: Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul; TVY Yay., İstanbul, 1996. Kroki: Alpaslan Yüksek (2023).

⁸⁷ Mehmet Öz, "İstanbul Nüfusu: Fetihten XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar", 470.

Şehrin mamur hale getirilmesi ve eski ihtişamını kazanması için nitelikli bir nüfusa ihtiyacı vardı. Fatih Sultan Mehmed, şehirden kaçanların geri kazanılması konusunda son derece kararlıydı. Dönemin tanıklarından Tursun Beğ, Aşıkpaşazade ve daha sonraki bir tarihte Neşri⁸⁸ gibi müellifler vilayetlere gönderilen emirlerle zengin fakir dileyen herkesin İstanbul'a gelebileceğini ve gelenlere istedikleri mülklerin, bağların ve bahçelerin verileceğinin ilan edildiğini haber vermektedirler. Böylece iskân cazip hale getirilmeye çalışılmıştı. Burada amaç boşalmış ve ekonomik gücünü kaybetmiş bulunan İstanbul'da sosyoekonomik yapıyı yeniden kurma çabasıdır. Asıl sorun İstanbul'un, bir şehir örüntüsüne, bu kadar kısa bir süre içinde ulaşamamasıdır. Fetih sonrası tümüyle dağılmış olan üretim ilişkilerinin yeniden kurulması oldukça uzun zaman ve çaba gerektirecektir.⁸⁹ Bu noktada fethedilen şehrin mahallelerine iki göçmen dalgası gelmiştir. İlk göçmenler, hemen fetihten sonra gelmişlerdi. Tursun Bey, yukarıdaki çağrıyla duyan çok sayıda Türkün gelip evlere ve konaklara yerleştiği bilgisini vermektedir. Bu çağrının Anadolu ve Trakya'dan bir göçmen dalgasını harekete geçirdiği anlaşılmaktadır.⁹⁰

Fatih Sultan Mehmed, özellikle Rumeli ve Anadolu'daki seferlerinin akabinde İstanbul'a nüfus nakline devam etmiştir. Mesela 1455'te Sırbistan Seferi dönüşünde gerçekleştirdiği İstanbul'a dışarıdan nüfus çekme işi, en önemli icraatlardan biridir. Kritovulos'a göre, *"Asya ve Avrupa kıtalarındaki Osmanlı sınırları içinden, özellikle Sırbistan'dan birçoğları büyük bir şevk ve istekle İstanbul'a göç ediyorlardı."* Yine 1456'da Sırp, Macar ve Bulgar ülkelerinden pek çok ahaliyi İstanbul civarına yerleştirmek suretiyle hem bu verimli arazinin kullanılmasını hem de şehrin çevre güvenliğinin sağlanmasını hedeflemişti.⁹¹

Fatih Sultan Mehmed, fetihten birkaç yıl sonra, 1459'da İstanbul'un refahını ve yeniden nüfuslanmasını teşvik etmek için olağanüstü önlemler aldı. Bunların başında, ileri gelenleri huzuruna çağırması ve her birine kendi seçtiği semtte, hepsi bir cami etrafında toplanmış bir medrese, bir okul, bir aşevi gibi dini vakıflar ve bir kervansaray, bir han

⁸⁸ Neşri Tarihi, Yay. Haz. Faik Reşit Unat-Mehmed Altay Köymen, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957), 709.

⁸⁹ İbrahim Canbulat, "Fetih Sonrası İstanbul'un İskânı: Değişen Şehirli ve Evini 1455-1471 Kaynakları Üzerinden Okumak", *Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/2 (2019): 715-716.

⁹⁰ İnalcık, "Fatih Sultân Mehmed'in İstanbul'u", 44.

⁹¹ Öz, "İstanbul Nüfusu: Fetih'ten XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar", 471.

ve bir pazar yeri gibi ticari binalardan oluşan yapılar kurmalarını emretmesi geliyordu. Ticaretin gelişmesinin ve nüfusun artmasının bu tür tesislerin kurulmasına bağlı olduğu düşünülüyordu.⁹²

Mesela 1459'da Mora halkından yetenekli ve bilgilileri İstanbul'a yerleştiren Fatih Sultan Mehmed, diğerlerini de şehrin civarındaki boş arazilere yerleştirerek köyler kurdu. Amasra'ya mübaşirler göndererek ahalisinin büyük kısmını ve Osmanlı yönetimindeki Ermenilerle diğer halklardan bilgi, sanat ve servet sahibi olanları İstanbul'a getirtti. Devlet adamlarını ve servet sahiplerini şehrin inşasına katkıda bulunmaya teşvik etti. 1460'ta, daha önce İstanbul'da otururken fetihten önce veya sonra şehri terk edip Edirne, Filibe, Gelibolu ve Bursa gibi şehirlere yerleşenlerin geri dönüşlerine izin verdi.⁹³

1462'de Midilli fethedildiğinde ada sakinlerinin bir kısmı ve adadaki diğer kasabaların tüm nüfusu şehrin bir mahallesine yerleştirildi. Bazılarına ev, bazılarına da üzerine ev inşa etmeleri için arazi verildi. Mora'daki Argos sakinleri 1463'te Mahmud Paşa'ya teslim olduklarında, hepsi eşleri, çocukları ve tüm eşyalarıyla birlikte sağ salim İstanbul'da kolonize edildi.⁹⁴ Bursa, Gelibolu, Edirne gibi şehirlerde yaşayan fakat geçmişte İstanbul'dan ayrılan bilgin ve sanatkâr Rumların devletin onlara vereceği ev veya arsa karşılığında yeniden İstanbul'a dönmeleri zorunlu tutulmuştur.⁹⁵ Karaman seferi sonrası Konya, Larende ve Aksaray gibi mamur şehirlerden İstanbul'a sürgün edilen ehl-i sanat ve ileri gelen Müslümanlardan Âşıkpaşazade dışında, İbn Kemal gibi tarihçilerin eserlerinde de bahsedilmektedir. Bu şekilde nüfusu artan ve imar faaliyetleriyle gelişen kentte salgın hastalık, yangın ve deprem gibi nüfusa olumsuz etki eden olaylar da görülmeye başlanmıştır. Mesela, 1467'de büyük bir veba salgınına maruz kalan İstanbul'da 600'den fazla kişinin öldüğü ve pek çok kişinin kaçtığı ama yine de şehrin on yıl içerisinde büyük bir nüfus artışına sahne olduğu

⁹² Halil İncalcık, "The Policy Of Mehmed II, Toward The Great Population of İstanbul and The Byzantine Buildings of The City", *Dumbarton Oaks Papers*, 23/24 (1969-1970): 237. Bilhassa bu şahıslar tarafından bir kısım kilise ve manastırların cami veya mescide çevrilmesi ile ilk Müslüman mahalleleri bu yapıların etrafında şekillendi.

⁹³ Öz, "İstanbul Nüfusu: Fetihden XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar", 471.

⁹⁴ Halil İncalcık, "The Policy Of Mehmed II", 238.

⁹⁵ Halil Emre Akbaş, Serdar Bozkurt ve Kübra Yazıcı, "Osmanlı Devleti'nde Lonca Teşkilatı, Yapısı, Yönetim Düşüncesi ile Karşılaştırılması", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (Eylül 2008): 185.

anlaşılmaktadır ki;⁹⁶ 1470’te Eğriboz’dan ve 1475’te Kefe’den de Rumlar getirilmiştir. Bunların çoğu zengin Cenevizliler ve Ermenilerdi.⁹⁷ Yaklaşık yedi yüz aile Santa Maria ve San Nikola kiliselerinin çevresine yerleşerek bölgeye “Küçük Kefe” lakabını kazandırmıştır. Bu Kefeli aileler XVII. yüzyılın ortalarına kadar ayrı bir cemaat olarak varlıklarını sürdürmüştür. Cenevizli Kefelilerle birlikte Karaim Yahudileri de geldi ve bazı otoriteler Galata’nın büyük bir bölümünün Türkçe adını (Karaköy [Türkçe: Karaköy ya da Karai köyü]) bunlardan türetmiştir.⁹⁸

Başlarda kentin nüfusunun hızlı bir şekilde toparlama çabası vardır. Bu maksatla kente gelen veya göç ettirilenlerin sosyo ekonomik durumunun gözetilmediği anlaşılmaktadır. Nüfuslandırmanın yanı sıra bölgede tarım ve ticaret gibi ekonomik faaliyetlerin canlandırılması amaçlanmaktadır. Daha sonraki yıllarda yapılan sürgün ve teşviklerde ise ilim erbabı, zanaat ve sanat sahibi, ticaret ehli ve ekonomik anlamda zenginler görülmektedir.

1455 tarihli tahrirden 22 yıl sonra yapılan ikinci bir tahrirde ise veriler aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. 1477 Sayımına Göre İstanbul ve Galata Hane Sayısı

Etnik ve Dini Gruplar	İstanbul’da (hane) aile sayısı	Galata’da (hane) aile sayısı
Müslümanlar	8 951	535
Hristiyan Ortodokslar	3 151	592
Yahudiler	1 647	-----
Kefeliler	267	-----
Karamanlılar	384	-----
Ermeniler	372	62
Frenkler (Avrupalılar)	-----	332
Çingeneler	31	-----
Toplam	14 803	1 521

Kaynak: Mehmet Öz, İstanbul Nüfusu: Fetihten XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar, içinde Büyük İstanbul Tarihi, Cilt 3, s. 475.

Rakamlar 22 yıllık süreçte iskân faaliyetlerinin başarılı olduğunu göstermektedir. Bir önceki tahrirde 864 olan Galata’daki hane sayısı bu tahrirde 1521 olarak tespit edilmiştir. Hanelerin dağılımı ise şu şekildedir. 535’i Müslüman, 592’si Rum, 332’si

⁹⁶ Öz, “İstanbul Nüfusu: Fetihten XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar”, 473.

⁹⁷ Halil İnalcık, “The Policy Of Mehmed II”, 238.

⁹⁸ Mitler, “The Genoese in Galata 1453-1682”, 76.

Frenk (Avrupalı), 62'si Ermeni'dir. Müslüman nüfus % 35'lik bir oranla hâlâ azınlıktadır. Yahudilerle birlikte diğer etnik ve dini unsurların varlığı Müslümanların Galata'ya yerleşmede isteksizliklerinin devam ettiğini göstermektedir.⁹⁹

Galata, XV. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'un büyümesine paralel nüfus ve ekonomik bakımdan büyük bir gelişme gösterdi. Yeni Türk mahallelerinin kuruluşuyla şehrin Türk-İslam karakteri belirmeye başlamıştır. 1496 tarihli bir veride Galata, 20 Türk-İslam, 13 İtalyan, 8 Rum, 6 Ermeni mahallesini içeriyordu. Türk-İslam nüfusu, başlıca kürkçü, bakırcı, abacı, ekmekçi gibi esnaftan ve Kasımpaşa'da kurulan tersane dolayısıyla denizcilerden oluşuyordu.¹⁰⁰

1541 tarihli cizye sayımında ise gayrimüslimlerin geldikleri ve yerleştikleri yerler ise şu şekilde verilmiştir:

Tablo 3. 1540 Cizye Tahririne Göre Gayrimüslimlerin Geldikleri ve Yerleştikleri Yerler

Cemaat	Hane	Geldiği Yer	Yerleştiği Yer
Rum	1457	Karaca veya Yeni Foça	Kumkapı, Kadırga, Fener, Galata
		Midilli	Aya Dimitri, Apostol, kemer-i İsa, Eksiliporta, Patrik ve Fener Mh. Galata
		Kefe	Lazarı, Kefeliler, Langa
		Trabzon	Aya Trabzon, Trabzon Feneri mahalleriyle Balıkçı ve Dalyancı cemaatleri hâlinde
Ermeni	807	Trabzon, Larende, Tavgandos, İlbisra, Gündregümi, Niğde, Ankara, İstanos, Tokat, Merzifon, Bursa	
Yahudi	1522	Gelibolu, Dimetoka, Ohri, Selânik, Tırhala, Vidin, Filibe, Girit, Sofya, Yanya, Sinop, Edirne, Kastamonu, Eğirdir vb. ile İspanyol Yahudileri	
Frenk	94		Galata

Kaynak: Mehmet Öz, İstanbul Nüfusu: Fetihten XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar, içinde Büyük İstanbul Tarihi, Cilt 3, s. 475

Görünüşe göre İstanbul'a göçler devam etmektedir. Frenklerin tamamı, Rumların bir kısmı Galata'ya yerleşmişti. Ermeni ve Yahudilerin yerleşim yerleri belirtilmese de

⁹⁹ Ekin Can Gürsoy, "Accommodating Foreign Merchants in a Charging Mediterranean: The Case of Galata, Mediterranean Mosaic: History and Art", *Mediterranean, Knowledge, Culture and Heritage* 6, (2019), 35.

¹⁰⁰ Eyice, "Galata", 350. 1496 tarihli bir vakfiyeye göre.

hatırı sayılır bir kısmının Galata'ya yerleştikleri rahatlıkla ifade edilebilir. 1606'da "Magnifica Communita di Pera"nın yaptığı bir sayıma göre ise Galata'da Ceneviz Dönemi'nden kalan Katolik nüfus 300-400 kişi, elçiliklere mensup olanlar ve yabancı tüccarlar ise 3.000 kişi idi.¹⁰¹

Fatih Sultan Mehmed, Bizans döneminden beri Galata'nın sakinleri olan Cenevizlilere mal ve can güvenliği ile ticaret serbestliği tanıdı. Yerleşikleri "zımmı" (gayrimüslim Osmanlı vatandaşı) statüsüne geçirirken, ticaret amaçlı gelenlere ayrıcalıklar sunulmuştu. XVI. yüzyılda Floransalıların yerini Venedikli tüccar aldı. Araplar artık buranın yerleşik halkı olmuştu. Yeni gelenler Galata'nın ticari hayatına ayrı bir zenginlik kattılar.¹⁰² Üçüncü bir nüfus akını ise, İspanya'dan kovulan Mağribilerdi. Bunlar Hristiyan ve Yahudi göçlerine eşlik etti ve bunların çoğu Galata'ya yerleştirildi ve burada kendilerine Arap Camiine dönüştürdükleri San Domenico Kilisesi verildi.¹⁰³

Osmanlı idaresi hem güvenlik hem ticari hâkimiyeti ele almak amacıyla, Galata'da Müslüman nüfusu artırmayı düşünüyordu. 1533'ten sonra Barbaros Hayreddin Paşa, Magribli denizcileri ve Endülüs'ten sığınmacı Arapları Galata'da yerleştirmekte idi. Emeviler döneminde İstanbul kuşatmasında, Arapların Galata'da ordugâh kurduğu ve Arap Camii'ni yaptıkları hakkındaki rivayet, Endülüslü sığınmacıların bu bölgede yerleşmesi için bir bahane olmuştu.¹⁰⁴

Yerli Rumlar, Batı ile ticari ve diplomatik aracılar olarak yavaş yavaş İtalyanların yerini almaya başladılar. Fenerli Rumların yükselişi, daha sonra baş dragomanlık makamını ve yabancı elçilikleri kontrol etmeleri ve Karadeniz tahıl ticaretini fiilen tekellerine almaları, Cenevizlileri eski "en çok kayırılan ulus" statüsünden çıkarmıştı.¹⁰⁵ Zamanla, Müslüman-Türk halkı çoğunluğu oluşturmakla beraber bir liman ve ticaret şehri olan Galata, diğer Akdeniz liman şehirleri gibi, kozmopolit özelliğini muhafaza etmeyi daima başarmıştır.¹⁰⁶

¹⁰¹ Eyice, "Galata", 350.

¹⁰² Çakır, Akkuş, "Osmanlı İstanbul'unda Ticaret", 157-158.

¹⁰³ Mitler, "The Genoese in Galata 1453-1682", 76.

¹⁰⁴ Eyice, "Galata", 352.

¹⁰⁵ Mitler, "The Genoese in Galata 1453-1682", 79.

¹⁰⁶ Eyice, "Galata", 352.

Fetihle birlikte İstanbul civarındaki bütün topraklar Osmanlı egemenliğine girdikten sonra, şehrin doğal gelişimi artık surlarla sınırlanamaz oldu. İstanbul, hepsi birden bilâd-i selâse (üç belde) olarak adlandırılan ve hep birlikte geniş İstanbul şehrini oluşturan üç büyük dış idari birime ayrılıyor ve her kadılık, kadının naipleri idaresinde nahiyelere bölünüyordu. Nahiyeler ise, mahalle mescidinin imamı ve halkı temsil eden kâhya (kethüda) idaresinde mahallelerden oluşuyordu. Mahalle gelişmesinde devlet değil, özel kişiler ön ayak olmaktaydı.¹⁰⁷ Üç belde, kendi başlarına ele alındığında, ufak kasaba merkezlerinden biraz daha büyükçeydi, ama pek çok kenar mahalleyi de hukuksal nüfuzları altında birleştiriyorlardı. İdari emirler çoğunlukla aynı anda hem İstanbul kadılarına, hem bilâd-i selâse'ye iletiliyor; kadılar bölgenin güncel sorunlarını tartışmak üzere, veziriazamın çarşamba divanında bir araya geliyorlardı.¹⁰⁸

5. XVII. Yüzyılda Galata'nın Nüfusu

XVII. yüzyıla gelindiğinde Galata, Frenklerin yanında Rum, Yahudi ve Ermenilerin bulunduğu gayrimüslim nüfus karakteriyle öne çıkan bir şehirdir. Evliya Çelebi, 1638-1639'da Sultan IV. Murad'ın emriyle İstanbul'un dört mevleviyet şehrinin tahrir edildiğinden bahsederek İstanbul'un Yedikule, Eyüp, Kâğıthane, Sötlüce, Piri paşa, Hasköy, Kasımpaşa, Galata, Tophane, Beşiktaş, Hisar, Beykoz, Kanlıca, Anadoluhisarı, Çengelköy, Kuzguncuk, Üsküdar ve Kadıköyü'ne kadar bütün mamur yerlerinin üç ayda yazılarak ortaya çıkan *Evsâf-ı Kostantiniyye* adlı kitabın Melek Ahmed Paşa'da kaldığını, kendisinin de oradan bir suretini kitabına aktardığını ifade etmektedir. İstanbul kadısının arzıyla IV. Murad'a sunulan bu kitapta İstanbul'un nüfusu, mahalleleri, etnik yapısı ve esnafı hakkındaki bilgilerin özet bir dökümü ile kentin demografik ve sosyal yapısı hakkında genel bir görünüm sunmaktadır. Evliya Çelebi'ye göre, dört mevleviyet (İstanbul, Galata, Eyüp, Üsküdar) hâlindeki İstanbul'da 9.973 Müslüman mahallesi, 354 Rum mahallesi, 257 Yahudi mahallesi, 17 Frenk mahallesi, 27 Ermeni mahallesi vardı. Yine O'na göre Galata'da 18 Müslüman, 70 Rum, 3 Frenk, 1 Yahudi ve 2 Ermeni mahallesi mevcuttur. Bu tahrir göre 200.000

¹⁰⁷ İnalçık, "Fatih Sultân Mehmed'in İstanbul'u", 53.

¹⁰⁸ Sur, "Orta Çağ Kent Surlarına Bir Örnek: Galata Surları Ve Restitüsyon Sorunları", 7.

“kâfir”, 64.000 Müslüman bulunmaktadır. Tophane bölgesinde 170 Müslüman Mahallesi, 20 Rum, 7 Ermeni mahallesi, 2 de Yahudi cemaati vardır.¹⁰⁹

Galata’nın nüfusu ile ilgili fikir verebilecek bazı rakamlar şer’iyye sicillerine yansıyan avârizhâne sayılarıdır. Osmanlılarda hâne, bir çatı altında yaşayan insanlar değil, bağımsız bir gelir kaynağını anlatmak için kullanılırdı. Hâne, karı-kocadan oluşan ekonomik anlamda bağımsız bir ailedir. Böylece ailesiyle birlikte yaşayan ve bağımsız bir gelir kaynağına sahip olan evli bir oğul da bir hâne teşkil etmektedir. Hâne ayrıca olağanüstü hâllerde alınan tekâlif türü (avâriz) vergiler için de bir mali birim niteliği taşımaktaydı.¹¹⁰ Yerine ve vergisine göre, sayım birimi olan gerçek hânenin dört ilâ elli hânesi bir avâriz hânesini oluştuyordu.¹¹¹ Avâriz vergilerinde esas olan hâne olmakla birlikte, avârizhâne hakiki hânedan farklı bir mana ifade etmekteydi. Osmanlılar bölgenin zenginliğine, tebaanın şehirli, köylü, göçmen ve konar-göçer olup olmadığına, sahip olunan emlakla göre vergilendirme yapmaktaydı. Her tahrirde, köy ve mahalle nüfusu kaydedildikten sonra bir de nüfusun kaç avâriz-hâne olduğu tespit edilmekteydi.¹¹²

Avâriz sayımlarında ne zaman klasik “hâne”nin, ne zaman “avâriz-hâne”sinin kullanıldığını tespit etmek zor olmasına rağmen, ikinci halde bir avâriz-hânesi dönemden döneme, bölgeden bölgeye değişiklikler göstermektedir. Aynı şekilde, bölgeden bölgeye ya da aynı bölgede dönemden döneme avâriz ve cizye vergilerinden muaf tutulanların miktarında artmalar veya eksilmeler olmaktadır.¹¹³ Bugüne kadar değişik araştırmacılar 3 ilâ 7-8 arasında değişen katsayılar kullanmışlar fakat çoğu tercih ettikleri katsayı hususunda geçerli ve ikna edici bir gerekçe ortaya koymamışlardır.¹¹⁴

1581’de bir Avrupalı olan Pietro Cedulini Galata için 500-600 civarında zimmî, yine 500-600 civarında tâcir ve 2000 civarında forsa ve köle ile birlikte 3.500 kişilik bir

¹⁰⁹ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi: İstanbul*, c. 1, 1. Kitap, Kahraman ve Dağlı, 252.

¹¹⁰ Hakan Doğan, “Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatında Mali Bir Birim Olarak Hane Kavramı” (İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yay., 2019), 27:777.

¹¹¹ Halil Sahillioğlu, “Avâriz”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 1991), 4:108.

¹¹² Doğan, “Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatında Mali Bir Birim Olarak Hane Kavramı”, 781.

¹¹³ Oktay Özel, “Demografi Tarihi Açısından Avarız ve Cizye Defterleri”, (Erişim Tarihi 12.08.2023) https://www.academia.edu/5204053/Demografi_Tarihi_Açısından_Avarız_ve_Cizye_Defterleri

¹¹⁴ Özel, Notlar, 19.

nüfus tahmininde bulunmuştur.¹¹⁵ 1691 tarihli bir arşiv belgesi ise daha doğru rakamlar vermektedir. Bu belgeye göre; 1691’de İstanbul, Galata ve Eyüp’te cizye ödeyenlerin 45.112’si Hristiyan, 8.236’sı Yahudi idi.¹¹⁶ 18. yüzyılda ise Galata’da toplam 50.000 kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir.¹¹⁷ 1640’ta Venedik balyosu¹¹⁸ Alvise Contarini ise abartılı bir şekilde, İstanbul nüfusunun 1.000.000’u geçtiğini yazmaktadır.¹¹⁹

Sicillerde Galata avârizhâneleri ile ilgili ilk rakam ise 23 Receb 1013 (15 Aralık 1604) tarihine aittir. Galata kadısına yazılan emirde “1012 mevâcibine mahsub olmak üzere derya yüzüne donanmayı hümayun gemileri çıkmak ferman” olunca gemilere kürekçi lazım olup Galata’da olan 910 avârizhanenin her bir hanesinden 1’er kürekçi gönderilmesi istenmişti.¹²⁰

Bir sonraki kayıt ise 15 Cemaziyelevvel 1014 (28 Eylül 1605) tarihine ait olup bu kayıta avârizhane sayısı 916 olarak verilmektedir. Ayrıca 231 adet “*nefs-i Galata keferesi kadîmden avârizhânesinin de nâmevcud*” olduğu kayıtlarda yer almaktadır.¹²¹ 1 yıllık süreç içerisinde avârizhane sayılarının arttığı, bir kısmının da mevcut olmadığı görülmektedir. Bir sonraki rakam 1047 (1637) yılına aittir. 13 Şaban 1047’de (31 Aralık 1637) Galata’da 1538 avârizhane olduğu belirtilmektedir.¹²² Üç yıl (1050-M.1640)) sonra avârizhane sayıları hâlâ 1538’dir.¹²³

Verilen bu rakamlardan sonra Galata’nın nüfusu ile ilgili bir hesaplama işleminin yapılabileceği düşünülebilir. Fakat avârizhane kayıtları, gerçek hane rakamlarını değil, bir bölgenin toplam avârizhane miktarını vermektedir. Yani bir avârizhanenin kaç vergi mükellefinden veya kaç gerçek haneden oluştuğu tespit edilemediği sürece nüfus üzerinde gerçeğe yakın bir hesaplama yapılması mümkün değildir. Cizye ve avârizhane kayıtları vergi esasına dayalı tespitler olduğu için bir gerçek hane sadece vergi mükellefi yetişkin erkeği ifade etmektedir. Dolayısıyla hânedeki yaşayan kadın ve çocuk sayıları

¹¹⁵ İlber Ortaylı, *İstanbul’dan Sayfalar*, (İstanbul: Turkuvaz Yay., 2008), 224.

¹¹⁶ Özkaya, 18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu, 165 – 166.

¹¹⁷ Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, (İstanbul: İletişim Yay., 2015), 263.

¹¹⁸ BALYOS: Genellikle Venedik Cumhuriyeti’nin Osmanlı Devleti nezdindeki daimî temsilcilerine verilen ad. Mahmut H. Şakiroğlu “Balyos”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 1992), 5:43-47.

¹¹⁹ Öz. “İstanbul Nüfusu: Fetihten XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar”, 483.

¹²⁰ GŞS. 27 92 a1 (23 Receb 1013-15 Aralık 1604).

¹²¹ GŞS. 30 71 b1 (15 Cemaziyelevvel 1014-28 Eylül 1605).

¹²² GŞS. 60 91 a1 (13 Şaban 1047-31 Aralık 1637).

¹²³ GŞS. 63 199 b1 (7 Şaban 1050-22 Kasım 1640).

verilmez. Bunun yanında vergiden muaf olanları ve geçici bir süre için Galata'da bulunan, örneğin yabancı tüccar için içine katıldığında bunlar hesaplamalarda eksik kalacaktır. Bunlara ek olarak gerçek bir hânenin de kaç kişiden oluştuğu tartışmalıdır. Genellikle kabul gören rakam 4 veya 5'tir. Yani normal vergi mükellefi olarak kabul edilen bir hanede ortalama 4 veya 5 kişinin yaşadığı tahmini üzerinden bir sonuca gidilmeye çalışılabilir. İstanbul veya Galata için bu rakamların kullanılmasının sağlıklı sonuçlar verip vermeyeceği cevaplanması gereken sorulardandır. Yapılacak kaba bir hesaplama ile yaklaşık bazı sonuçlar tespit edilebilse de kesin bir rakam elde etmek mümkün değildir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL’UN İAŞESİ VE İAŞE TEMİNİNDE GALATA’NIN ROLÜ

1.1. İstanbul’un İaşe Sorunu ve Çözümler

İstanbul’un iaşesi, Bizans hâkimiyeti döneminde de üzerinde durulan önemli bir meseleydi. Şehirdeki üretimin yetersizliği sebebiyle şehir her zaman ithalata bağımlıydı ve başkent olmanın verdiği siyasi ve idari ayrıcalıklar sayesinde başta buğday ve et olmak üzere gerekli yiyecek maddelerinin doğrudan İstanbul’a nakledilmesi bu sorunun çözümü olarak temel iaşe politikasını oluşturmaktaydı.¹²⁴ Uygulanan bu iaşe politikası şehrin ekonomik hayatını şekillendiren ticari karakterli en önemli faaliyet olacaktır.

Başlarda başkentin nüfusunun az olması temel ihtiyaç maddelerinin temini noktasında önemli problemler yaratmazken, Bizans’ın ardından Osmanlılar, nüfusu giderek artan başkentin iaşe sorunu çözmek için bir takım tedbirler alma ihtiyacı hissettiler.¹²⁵ XVI. yüzyılda Anadolu ve Rumeli’deki “büyük kentler” olarak vasıflandırabilecek şehirlerin nüfusları yüz bine ulaşamamışken, İstanbul’un nüfusu başkent olduktan sonra dışarıdan aldığı yoğun göçle birlikte yüzyıl sonuna doğru yarım milyona ulaşmış, kimi tahminlere göre ise bir milyona yaklaşmıştı.¹²⁶

Ülkenin denetiminde şüphesiz başkentin rolü çok büyüktür. İstanbul barındırdığı merkezi bürokrasi ve saray halkının yanı sıra konumu itibarıyla imparatorluğun en kalabalık nüfusa sahip şehriydi. XVI. yüzyılın ortalarından XVIII. yüzyılın ortalarına kadar artan nüfusuyla dünyanın en büyük şehri hâline gelmesi, şehrin iaşe meselesini

¹²⁴ Kaya Göktepe, “İstanbul İaşesinin Teminin Meselesi ve İstanbul İaşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası, XVIII.-XIX. Yüzyıllar”, *Belleten*, 81 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2017), 858.

¹²⁵ Ahmet Uzun, “İstanbul’un İaşesi”, içinde *Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: İSAM Yay., 2015), 6:56.

¹²⁶ Şevket Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, 1500-1914*, (İstanbul: Gerçek Yay., 1990), 66.

yöneticilerin en önemli idari görevlerinden biri hâline getirmişti. Başkent olması şehri imtiyazlı bir bölge hâline getiriyordu. Dolayısıyla üretim bölgelerinde üretilen ürünlerin olabildiğince bol ve hızlı bir şekilde başkente ulaştırılması gerekmektedir. Bu sayede İstanbul'da her tür ticaret gelişmeye başladı ve başkent hareketli bir ticaret bölgesi hâline geldi. Buna rağmen zaman zaman darlıklar yaşansa da devletin tedarik noktasında aldığı tedbirler sayesinde idareyi ve halkı ciddi sıkıntılara sokacak gerçek bir darlık yaşanmamıştır.¹²⁷ İstanbul'a ürün tedarik eden bölge kadıları ve diğer devlet görevlilerine sıklıkla gönderilen emirler bu konudaki hassasiyeti göstermektedir. Örneğin; Mısır'dan pirinç getiren gemilerin Gelibolu ve Rodosçuk'ta oyalanmaması ve taşınan pirincin başka yerlere çıkarılmaması için gemilere birer adam konularak hızlıca İstanbul'a iletilmesi istenmekteydi.¹²⁸

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında şehir giderek artan nüfusu ile bir tüketim, dağıtım ve dönüştürme merkezi hâline gelmişti. Şehirdeki üretim yetersizdi. Hacimli bir gıda akışı sağlaması beklenen yakın çevrenin de tek başına bu potansiyele sahip olmaması İstanbul'u ithalata ve ülkenin diğer bölgelerinden gelen tüketim mallarına bağımlı bir hale getiriyordu. Bu özelliğiyle şehir diğer Osmanlı şehirlerinden

¹²⁷ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesi", içinde *Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Tebliğleri*, (İstanbul: 2014) III:102.

¹²⁸ A.DVNS.MHM.d. 88, hk no: 255, Fatma Kaytaç, "88 No'lu Mühimme Defteri (Transkripsiyon ve Özet)" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 139. Benzer emirler diğer kadılıklara da gönderilmektedir. Ahyolu kadısına yağ konusunda (A.DVNS.MHM.d. 75 hk no: 126, Demir, Selçuk. "75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (121-241)" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, 2008), 113. Yalakabad kadısına un konusunda (A.DVNS.MHM.d. 82, hk no: 151, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, , *Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: VI, 82 Numaralı Mühimme (1026-1027 / 1617-1618), Özet/Transkripsiyon/İndeks ve Tıpkıbasım*, (Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın nu: 47, 2000),100. Varna kadısına yağ konusunda (A.DVNS.MHM.d. 75 hk, no: 128, Demir, Selçuk. "75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (121-241), 114. Hayrabolu, Uzunköprü, İpsala, Malkara, Ferecik, ve Bolayır kadılarına koyun konusunda (A.DVNS.MHM.d. 73, hk no: 1154, Ferdi Sönmez, "73 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (434-590)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi, 2019), 140. Selanik ve Tırhala kadılarına koyun konusunda (A.DVNS.MHM.d. 73, hk no: 866, Ömer Bayramoğlu, "73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (277-433)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi, 2018), 170. emirler gönderildi. Sadece kadılara değil örneğin Mısır Beylerbeyine (A.DVNS.MHM.d. 73, hk no: 758, Ömer Bayramoğlu, "73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (277-433)",102. Trablusgarb Beylerbeyine (A.DVNS.MHM.d. 73, hk no: 569, Muhammed Uğurlu, "73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (121-276)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi, 2018), 195. Kapudan Paşaya da benzer emirler gönderildi. (A.DVNS.MHM.d. 73, hk no: 547, Muhammed Uğurlu, "73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (121-276)", 184.

farklılaşmıştı.¹²⁹ Bu durum İstanbul'da üretimin hiç olmadığı manasına gelmemektedir. Zira İstanbul'daki pek çok meslek ile zanaat erbabı, şehir sakinlerinin örneğin; yiyecek, kumaş, ayakkabı, deri ürünler, mum, yakıt ve mal taşımacılığı gibi gündelik gereksinimlerine yönelik iş yapıyordu. Başkentin ekonomik yaşamı, daha çok geniş İstanbul bölgesi dâhilinde tüketilecek mal ve hizmetlerin üretiminden ibaretti.¹³⁰

İstanbul'a taşınan mallar genelde hammadde hâlinde veya tüketime hazır mallar şeklinde gelmekteydi. Şehirden transit geçen ürünler bir tarafa bırakıldığında şehre giren hammaddenin şehirden çıkan ürünlerden çok fazla olduğu söylenebilir.¹³¹ Saray, kapıkulu askerleri ve şehir halkı olmak üzere kalabalık şehir nüfusunun iâşesinin temini başta padişah olmak üzere bütün ilgilileri en fazla meşgul eden konulardan biriydi. İaşe sorunlarının çözülmesi merkezi devlet açısından siyasal bir önem de taşımaktadır. Yaşanacak darlıklar ve kıtlıklar halkın yönetime karşı harekete geçmesine sebep olabilirdi.¹³² İaşecilik diyebileceğimiz “provizyonizm” ilkesi bu şartlar altında en etkili çözüm mekanizması olarak işlev görmüştür. Özellikle XVI. ve XIX. yüzyıllar arasında etkili olan bu ilkeye göre iktisadi faaliyetin amacı insanların ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayabilmek için her türlü mal ve hizmetin olabildiğince bol, kaliteli ve ucuz olmasını sağlamaktır. Bu aslında meselenin ağırlıklı olarak tüketicilere bakan yönüdür. Çünkü bolluk ve ucuzluk olması ve halk tarafından piyasada ihtiyaç duyulan mallara ulaşabilme imkânının yüksek seviyede tutulması önemliydi;¹³³ zira bu dönemde verimlilik düşük, ulaşım ise zor, pahalı ve ciddi riskler taşımaktaydı. Bu ilkenin verimli şekilde uygulanabilmesi için siyasi ve askeri bir otorite olarak devlet piyasaya müdahale etmekten de geri durmamıştır.¹³⁴

Bu sistemin esası pratik olarak, her yerleşim yerinin öncelikle kendi ihtiyacını daha sonra yakın çevresinin ihtiyacı karşılaması, tüketim fazlası ortaya çıktığı takdirde bunun

¹²⁹ Göktepe, “İstanbul İaşesinin Teminin Meselesi ve İstanbul İaşesine katkı sağlayan bir merkez: Tekirdağ Kazası, XVIII.-XIX. Yüzyıllar”, 859.

¹³⁰ Eunjeong Yİ, *17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2018), 27.

¹³¹ Tabakoğlu, “Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesi”, 104.

¹³² Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi*, 66.

¹³³ Tabakoğlu, “Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesi”, 102.

¹³⁴ Tabakoğlu, “Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesi”, 103.

önce başkente ve daha sonra diğer kalabalık şehirlere yönlendirilmesiydi.¹³⁵ Bu işi ise tüccar üstlenmişti. Bu sistem doğrudan iç ticaretin gelişmesini sağlayan bir etki de oluşturmaktaydı.

Şehirde yaşayanların; başta halk olmak üzere idareciler ve askerin iâşesi birbirinden ayrı düşünülmemelidir. İdarenin yönetim ve organizasyon, askerin de güvenlik sistemi içerisindeki önemi yöneticilerin ve askerlerin ihtiyaçlarının sağlanmasını öncelemiştir. Bununla birlikte süreç kentte yaşayan tüm tüketici unsurları yakından ilgilendirmekte, yaşanan olumsuzluklar başta halk olmak üzere şehirde yaşayan herkesi zora sokmaktaydı. Diğer yandan temel üretim ve dağıtımın merkezinde bulunan esnafın ihtiyaç duyduğu ham maddenin de düzenli olarak sağlanması gerekiyordu. Bu durum yönetici kesimin daha müdahaleci ve kontrolcü bir yaklaşım sergilemesine sebep olmuştur.¹³⁶ Bu sayede merkezi bürokrasi ve kapıkulu askerleri ekmek ve et başta olmak üzere, pek çok temel tüketim maddelerine daha kolay ulaşabilmiştir. Bu durum başkent halkının dolaylı istifadesini de sağlamıştır.¹³⁷

Gıda maddeleri başta olmak üzere, kalabalık Osmanlı başkentinin talep ettiği her türlü mal ve hizmetin tedariki için geniş imparatorluk coğrafyasından hatta daha ötesinden İstanbul'a yönelen ve müstakil olarak ele alınabilecek bir ticaret ağı oluşturulmuştu. Bu ekonomik dünyanın önemli parçaları ise başkent'in tüccar, zanaatkâr ve diğer üretici nüfusu idi.¹³⁸

İç ve dış ticaret Osmanlı ekonomik hayatının önemli dinamiklerindendir. İç ticaret ülke içerisindeki bölgeler arasında üretimle birlikte mal değişimini ve işbirliklerini destekliyor, böylece şehirlerdeki üretici esnaf loncaları için gerekli hammadde sağlanıyor, şehirlerdeki tüketicilerin, devlet yöneticilerinin, ordunun ve donanmanın ihtiyaçları karşılanıyordu. Öte yandan dış ticaret sayesinde, imparatorlukta üretilmeyen

¹³⁵ Arif Bilgin, Osmanlı Klasik Dönemi'nde İstanbul'un İktisadi Yönetimi, içinde *Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: İSAM Yay., 2015) 3:91.

¹³⁶ Uzun, "İstanbul'un İâşesi", 56.

¹³⁷ Uzun, "İstanbul'un İâşesi", 78.

¹³⁸ Fatih Bozkurt, Yasemin Gündoğdu ve Ahsen Şahin, "18. Yüzyıl Sonlarında Tanzimat'a Kadar Osmanlı İstanbul'unda Bakkallar", içinde *Klasikten Moderne Osmanlı Ekonomisi*, ed. Arif Bilgin, Burhan Çağlar (İstanbul: Kronik Yay., 2019), 311.

pek çok mal Asya ülkeleri ile Avrupa'dan çeşitli ulaşım imkânlarını kullanan tüccar tarafından getiriliyordu.¹³⁹

Dış ticaretin İstanbul için hayati bir önemi vardır. İstanbul'un üretim noktasındaki dezavantajı dış ticarete sağlanan süreklilik sayesinde en aza indirilmiş, bu sayede İstanbul varlığını geliştirerek sürdürmüş, ayakta durabilmiş, gelişmiş ve farklı ve benzersiz bir şehre dönüşmüştür. Şehrin en büyük avantajı ise Haliç gibi liman olmaya son derece müsait doğal bir bölgeye sahip olmasıdır. Dış ticaretin gelişmesinde bir liman bölgesi olarak Haliç'in sağladığı avantaj şüphesiz en büyük katkıyı vermiştir. Haliç kıyıları Osmanlı zamanında ticaretin ve iş hayatının ana bölgesi olmuştur.¹⁴⁰ Bu ticaretten devletin gümrük geliri gibi bir gelir elde etmesi, ticari her türlü faaliyetin ve özellikle de ithalatın yöneticiler tarafından desteklenmesi gibi bir politikanın oluşmasını sağlamıştır. Devlet ticari malların dışarıdan teminini genellikle özel teşebbüs olarak ifade edilen sivil tüccara bırakmakta ya da özel sermayeyi bu sorumlulukta özgür bırakmaktaydı.¹⁴¹ Bu serbestliğe nazaran, iç piyasalarda darlıklar baş gösterdiğinde, merkezî devlet belirli malların ihracatını yasaklamaktan, çeşitli uygulamalar ile piyasa üzerindeki kontrolünü hissettirmekten de geri kalmıyordu.¹⁴² Devletçe oluşturulan iâşe sistemi verimli bir şekilde uygulandı ve merkezî bir ekonomi yaratılmasında önemli bir katkı sağladı.

1.2. Kente Getirilen Ürünler

1.2.1. Akdeniz ve Anadolu'dan Getirilen Ürünler

Akdeniz havzası, ulaşım imkânının çeşitliliği ve ürün bolluğu bakımından başkentin önemli tedarik merkezlerinden biridir. Anadolu'nun önemli şehirlerine Şam, Halep, Bağdat gibi şehirlerden, İpek Yolu ticaretinin etkin olduğu Asya coğrafyalarından, güneyde önemli bir baharat tedarikçisi Hindistan gibi yerlerden zengin ticaret kervanları gelirdi. Kervan ticareti -özellikle İran'dan gelen ipek-, Osmanlı Devleti için önemli bir kazanç sağlıyordu. Mazı (boyacılıkta kullanılır), kürk (zerdeva), güherçile veya top barutu, Hazar Denizi'nden havyar, Özbekistan ve Tataristan'dan ecza ve çeşitli ilaçlar

¹³⁹ Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi*, 64.

¹⁴⁰ Tabakoğlu, "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesi", 99.

¹⁴¹ Uzun, "İstanbul'un İaşesi", 78.

¹⁴² Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi*, 146.

ve İran'dan kızkök boya, Trabzon Limanı'ndan İstanbul'a sevk edilirdi.¹⁴³ Asya'yı boydan boya kat eden kervanların son durağı İstanbul'un hemen karşısında yer alan Üsküdar'dı. Yine Anadolu'nun pek çok illerinden taşınan yapağı (özellikle Ankara Keçisi yünü diye bilinen tiftik), ipek, balmumu, deriler, Hint muslini gibi mallar Üsküdar kıyılarından en büyük alıcı olan başkente gemilerle taşınırdı. Rumeli ve Trakya bölgesinden başta et ihtiyacı için her türlü hayvan başkente getirilirdi. İhtiyaç duyulan ve bol bulunan hemen her şeyin başkentte bir alıcısı mutlaka bulunurdu. Çeşitli türlerdeki pek çok gemi ile her gün İzmit Körfezi gibi Marmara kıyılarındaki limanlardan İstanbul'a meyve, sebze ile birlikte civar bölgelerden temin edilen başka yiyecek ve yakacak da taşınırdı.¹⁴⁴ Bununla beraber darlık dönemlerinde nispeten başkente uzak olan Erzurum ve Sivas gibi kentlerin hububatı Karadeniz'de yer alan Trabzon ve Samsun iskeleleri vasıtası ile İstanbul'a taşınır, buralara Kefe gibi diğer limanlar da katkı sağlardı. Ayrıca Güney Anadolu'nun Maraş ve Diyarbakir gibi şehirlerinden getirilen canlı hayvanlar başkentten et ihtiyacına katkılar sağlamaktaydı.¹⁴⁵

Akdeniz'e kıyısı olan güney bölgelerden ise akla gelebilecek her türlü yaş ve kuru meyve, pirinç, her türlü baharat, yünlü ve pamuklu kumaşlar, keten, zeytinyağı, sabun, ayna, cam, iğne, kâğıt, değerli kumaşlardan imal edilmiş çeşitli elbiseler, ham madenler, altın ve gümüş işlemeli takılar ve süs eşyaları, kadife, İngiliz ve Fransız çukaları¹⁴⁶, İngiltere, Fransa ve Venedik'ten hırdavat; Afrika kökenli köleler getirilmekteydi.¹⁴⁷

Teselya Bölgesi'nde yer alan Golos, Ermiye, Zeytun, Talende ve Modoniç bölgeleri İstanbul'un buğday ihtiyacına katkı sağlıyordu.¹⁴⁸ Makedonya'dan hububat ve deri,

¹⁴³ Gülgün Üçel-Aybet-, "17. Yüzyılda İstanbul Limanı ve Marmara Denizi'nde Uluslararası ve Şehirlerarası Ulaşım ve Ticaret", içinde *VIII. Türk Deniz Ticareti Sempozyumu Tebliğleri*, (İzmir: 2017) s. 30.

¹⁴⁴ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Klasik Dönemi'nde Dış Ticaret", içinde *Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Tebliğleri*, ed. Coşkun Çakır (İstanbul: 2014) III:343.

¹⁴⁵ Tabakoğlu, "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İlaşesi", 103.

¹⁴⁶ GŞS. 67 11 b1 (29 Rebi'ülâhir 1053-17 Temmuz 1643). Galata'da bulunan Cefri veledi Kabli isimli İngiliz müste'men kardeşi Roberto veledi Kabli ile sof ipliği ticareti yapmaktaydı. Yerli sof tüccarından aldığı sof karşılığında tüccara çuka vermektedir. GŞS. 64 55 b2 (16 Şaban 1052-9 Kasım 1642). Bir başka İngiliz tüccarından Cabel veledi Corci de çuka ticareti yaptığı kayıtlıdır. Konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler "Müste'menler" başlığı altında incelenmiştir.

¹⁴⁷ Tabakoğlu, "Osmanlı Klasik Dönemi'nde Dış Ticaret", 343.

¹⁴⁸ A.DVNS.MHM.d. 85, hk no: 616, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: VIII, 85 Numaralı Mühimme Defteri, (1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632), Özet/Transkripsiyon/İndeks, (Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın nu: 60, 2002), 378.

Mora ile Ege adalarından şarap, zeytinyağı, kuru meyve¹⁴⁹ ve öteki Akdeniz ürünleri İstanbul'un ihtiyacı için tedarik edilen mallar arasındaydı.¹⁵⁰ Zeytin, zeytinyağı ve kuru meyvelerin temin edildiği önemli yerlerden biri ise "aegea" bölgesi idi.¹⁵¹ Taşımacılık ise çoğunlukla gemilerle deniz taşımacılığı şeklinde yapılmaktaydı.¹⁵² Gemilerin taşıdıkları yükleri boşaltacakları iskeleler belli olup burada vergileri ödenen ürünlerin bir kısmı görevliler tarafından esnafa dağıtıldıktan sonra bir kısmı toptancı hanlarına nakledilir, satışı ise pazar, bakkal ve manavlarda gerçekleştirilirdi.¹⁵³ Yine Marmara kıyılarında yer alan bölgeler de özellikle taze sebze ve meyvenin tedarik edildiği yerlerdi. Odun kapısı İskelesi'ne İzmit'ten soğan, sarımsak, tavuk ve yumurta geliyor ve bunlardan vergi alınmıyordu.¹⁵⁴

Özellikle belirtmek gerekir ki Batı Anadolu'da yetiştirilen sebzenin ve özellikle meyvelerinin en büyük müşterisi başta saray olmak üzere İstanbul idi. Manisa'nın Gediz Vadisi boyunca uzanan bereketli bağlarından elde edilen üzümün kızıl ve siyah cinsleri yalnız sarayda değil Avrupa'da da çok aranılıyordu. Mora'nın ünlü üzümünün en büyük alıcısı Venediklilerdi. Üzümün yanında Batı Anadolu sancaklarından saraya börülce, nar, incir, pestil, badem ve zerdali gönderiliyordu. Ayrıca İstanbul'un zeytinyağı, sabun¹⁵⁵ ve balmumu ihtiyacının büyük kısmı Batı Anadolu'dan sağlanıyordu.¹⁵⁶

¹⁴⁹ GŞS. 25 62 a4 (14 Receb 1013-6 Aralık 1604).

¹⁵⁰ Göktepe, "İstanbul İaşesinin Teminin Meselesi ve İstanbul İaşesine katkı sağlayan bir merkez: Tekirdağ Kazası XVIII.-XIX. Yüzyıllar", 865.

¹⁵¹ Aydın, İzmir, Manisa, Uşak, Afyonkarahisar, Denizli, Kütahya ve Muğla'nın içinde yer aldığı bölge.

¹⁵² GŞS. 60 94 b4 (24 Zilkade 1047-9 Nisan 1638) tarihli bir kayıtta Anadolu Kuşadası'ndan incir ve üzüm ticaretini kapsayan 3 000 akçelik bir mudârebe anlaşması yapmıştı. Taşınan ürünlerden biri de Urla sabunu olup rağbet gören bir üründür.

¹⁵³ Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", içinde *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, (İstanbul: IRCICA, 1994), 570.

¹⁵⁴ Mehmed Cenap Şehabeddin, "İstanbul-İstanbul'un İaşesi Meselesi"-, içinde *MEB İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: MEB Yay., 1967), 5:1208.

¹⁵⁵ GŞS. 40 3 a2 (Evâil-i Receb 1024: 27 Temmuz-5 Ağustos 1615). Özellikle İzmir Limanı hem ihraç edilen ürünler için bir dış ticaret limanı gibi çalışmakta hem de Ege Bölgesi'nin ürünlerini İstanbul'a taşıyan bir iç ticaret limanı vazifesi görmektedir.

¹⁵⁶ Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", içinde *Bekir Kütükoğlu Armağanı*, (Ankara: 1991), 295.

1.2.1.1. Mısır'dan Getirilen Ürünler

XVI. yüzyılda Osmanlı eyaletleri içerisinde mali açıdan zengin kaynaklara sahip olma özelliği ile ön plana çıkan Mısır, Doğu-Batı arasındaki ticaret yolu üzerinde stratejik bir mevkide yer almakta zirâî, hayvânî ve madenî kaynaklara sahipti.¹⁵⁷ Mısır'ın XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na katılması Doğu Akdeniz'deki ticaret merkezleriyle ilişkilerini geliştirmiş, özellikle İstanbul'la daha yakın ticari ilişkilere başlamasını sağlamıştı.¹⁵⁸ Anadolu ile Suriye ve Mısır arasında gelişen mal akımları hem İstanbul'un özellikle de ordunun gereksinimlerinin karşılanması açısından önem arz etmekteydi.¹⁵⁹

XVIII. yüzyılın sonuna kadar Mısır'ın çeşitli Osmanlı limanlarıyla ticari ilişkileri diğer devletlerle olan ilişkilerinin çok üzerine çıkmıştır. Mısır, İstanbul'daki imparatorluk mutfağına yıllık mal sağlamakla kalmamış, daha da önemlisi, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda milyona yakın nüfusuyla başkent İstanbul'da malları için dinamik bir pazar bulmuştur. Bu yüzyıllarda muhtemelen Mısır'dan İstanbul'a başka herhangi bir eyaletten daha fazla mal gönderiliyordu.¹⁶⁰

Ziraat, Nil Nehri sayesinde Mısır'da en önemli ekonomik faaliyet hâline gelmiş, tarıma dayalı bir sanayi gelişmişti. Bu dönemde Mısır'ın başlıca tarım ürünleri başta pirinç olmak üzere çeşitli hububat ve bakliyat çeşitleriydi. Şeker kamışı ve bundan üretilen şekerle birlikte, pekmez, yağ, sabun ve çeşitli kumaşlar Mısır ihracatının önemli bir kısmını oluşturuyorlardı. İskenderiye ise Mısır'ın bir ihracat limanı olarak İstanbul'a sıklıkla yukarıda ürünlere ek olarak kahve, zencefil ve biber gibi baharat çeşitleri, barut ve ordular için peksimet yollayan bir liman hâline gelmişti.¹⁶¹ İstanbul'a farklı

¹⁵⁷ Seyyid Muhammed Es Seyyid, "Mısır" içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay.,2004), 29:564.

¹⁵⁸ Nelly Hanna, *Ottoman Egypt and the Emergence of the Modern World 1500–1800*, (Kâhire: The American University in Cairo Press, 2014), 12.

¹⁵⁹ Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi*, 69.

¹⁶⁰ Nelly Hanna, *Artisan Entrepreneurs in Cairo and Early-Modern Capitalism (1600–1800)*, (New York, Syracuse University Press, 2011), 39.

¹⁶¹ Seyyid Muhammed Es Seyid, "Mısır", 567.

bölgelerden baharat gelse de baharatın büyük kısmı Mısır'dan getirilirdi.¹⁶² Bizans döneminde bile Mısır, İstanbul'un önemli baharat tedarikçisiydi.¹⁶³

İstanbul'un iâşesine yönelik getirilen bu malların başında deniz yolu ile getirilen pirinç gelmektedir.¹⁶⁴ Pirinç yanında şeker Osmanlı Devleti zamanında da önemini koruyan ticari bir ürün olmaya devam etti. İskenderiye¹⁶⁵ ve Reşid¹⁶⁶ İskelelerinden yüklenen şeker İstanbul'a taşınıyordu. Mısır Beylerbeyine yazılan bir hükümde İstanbul iâşesi için gelen gemilerin İskenderiye'de otuz kırk gün bekletildikleri, mevsim geçip kışın gelmesiyle gemilerin helak oldukları dolayısıyla Rûz-ı Kasımdan¹⁶⁷ kırk gün önce gemilerin hazırlanıp yola çıkarılması isteniyordu.¹⁶⁸ Mısır limanları ile olan bu bağlantılar İstanbul'un ekonomik hayatında önemli bir rol oynamaktaydı.¹⁶⁹ Mısır-İstanbul güzergâhı üzerinde yer alan kadılıklara gönderilen emirlerde Mısır'dan getirilen zâhirenin yolda oyalanmadan hızlı bir şekilde İstanbul'a ulaştırılması isteniyordu.¹⁷⁰ Zira bazı gemi reisleri yol üzerindeki bazı iskelelere yanaşıp taşıdıkları

¹⁶² Arif Bilgin, "Osmanlı İstanbul'unda Yemek Kültürü", içinde *Büyük İstanbul Ansiklopedisi*, ed. Coşkun Çakır (İstanbul: İSAM Yay., 2015) 4:177.

¹⁶³ Tabakoğlu, "Osmanlı Klasik Dönemi'nde Dış Ticaret", 343.

¹⁶⁴ GŞS. 36 93 a2 (13 Rebi'ülâhîr 1023-23 Mayıs 1614) Mısırlı tüccar El hac Ali bin El hac Ali el Gasri, Ali Reis'in gemisine her biri 50 kile gelen 8 gazavi pirinç yüklemişti. 17. Yüzyılda 1 kile pirinç 10 okka idi. (Cengiz Kallek, "Kile" içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2022), 25:567-570. Pirinçte (XVII. yüzyılda) 1 kile sadece 10 okka=12,828 kg idi.(Walter Hinz, S.51) Dolayısıyla kayıta verilen miktar 5131,2 kg denk gelmektedir. GŞS. 62 83 a2 (28 Receb 1049-24 Kasım 1639) Gerçi kayıta taşınan ürünün miktarı hakkında reis ve tüccar arasında bir anlaşmazlık vardı. Tüccar her gazavinin 50 kile olduğunu iddia ederken şeker taşıyan Ali Reis her gazavinin 40 keyl ve 3 urub olduğunu iddia etmekteydi. Bir başka kayıta ise Galata Lonca Mahallesi'nden Angelaki Mısır'dan 600 keyl pirinç (7692 kg) ile 1452 vukıyye keten ithal etmekteydi.

¹⁶⁵ GŞS. 38 40 a3 (3 Zilhicce 1023-4 Ocak 1615) Galata'da Cihangir Mahallesi'nden Mustafa bin Ali şeker ticareti yapmak için İskenderiye'deydi ve Mehmed bin Mahmut'un gemisine 4 kantar şeker yüklemişti. 1 kantarın 56,443 kilogram olduğu kabul edilirse (Hinz, 33) şekerin ağırlığı 225,772 kg gelmektedir.

¹⁶⁶ GŞS. 62 31 b4 (Evâil-i Cemaziyelevvel 1049: 30 Ağustos-7 Eylül 1639) Tüccar tâifesinden Mustafa bin İbrahim Reşid 'den kendisine şeker göndermesi için Mustafa Canoğlu isimli birini görevlendirmişti ve göndereceği şeker miktarı 90 vukıyye idi.

¹⁶⁷ RÛZ-I KASIM: Kasım günü yerinde kullanılır bir tabirdir. Şemsî senenin kabulünden evvel kamerî seneye tâbi olmayan malî muamelelerde teşrin-i evvelin yirmi altısına (Milâdî teşrin-i sani kasımın dokuzuna rastlayan kasım günü, Rûz-ı Hızır gibi vade ve taksitlerin başlangıcı sayılırdı. Halk arasında da aylık yerine bunlar kullanılır, kasımdan Hıdırellez'e yahut Hıdırellez'den kasıma keder vade konulurdu. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri sözlüğü, c. III, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1993), 61.

¹⁶⁸ A.DVNS.MHM.d. 73, hk no: 758, Ömer Bayramoğlu, "73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (277-433), 102.

¹⁶⁹ Tabakoğlu, "Osmanlı Klasik Dönemi'nde Dış Ticaret, 349.

¹⁷⁰ A.DVNS.MHM.d. 73, hk no: 1014, Ferdi Sönmez, "73 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (434-590)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi, 2019), 64.

ürünleri karaya çıkarıp daha fazla ücrete satıyorlardı. Bu satış sıklıkla “*küffâr*” olarak tabir edilen Avrupalılara yapılıyordu. Bu tip satışlara sıklıkla küffâra satışı memnu’ olan ürünler konu olmaktadır. Bunun önüne geçilmesi önem arz etmekteydi.¹⁷¹ Normalde gemi reislerine İstanbul’a zâhire getirmek için taşıma yetki belgesi olarak bir emr-i şerîf verilirdi.¹⁷² Hatta bu emr-i şerîfle gemi reisleri bir kefil bulabilirlerse İstanbul’a götürmek üzere vadeli zâhire tedarik edebiliyorlardı. Bir örnekte; Mirali Adası’ndan Manol isimli reis Karaboğa, Güvercinlik ve Katırlı kadılarına verilmek üzere böyle bir emr-i şerîf talep etmiş, Maverdi isimli bir başka zimmî ise iki vadeyle Manol Reis’e kefil olmuştu.¹⁷³ Bazı gemi reislerinin İstanbul zahiresi için emr-i şerîf almış olmalarına rağmen gemilerine yükledikleri zahireyi Marmara kıyılarından Tuzla, Darıca, İkihisar, Karamürsel, Katırlı, Bozburun, Mirali Adası, Erikli, Silivri ve Çekmece kıyılarına çıkarıp İstanbul’a getirmeden satmaları bölge kadılarının uyarılmalarına sebep olmuştu.¹⁷⁴ Konu ile ilgili diğer bir sorun ise bazı gemi reislerinin ellerinde herhangi bir emirleri yok iken İstanbul zâhiresi için ürün almaya geldiklerini bildirip narh-ı cârîden yüksek fiyata tereke¹⁷⁵ satın alarak gemilerine yükledikleri ürünleri İstanbul’a getirmeden yine Avrupalılara satmalarıydı.¹⁷⁶ Bu ürünler arasında özellikle gön, yapağı, demir, İzmir İskeleyi’nden gelen siyah üzüm, sabun, zeyt yağı, zeytin, penbe,¹⁷⁷ kirpas,¹⁷⁸ mazi,¹⁷⁹ Mısır’dan gelen pirinç, mercimek, biber, karanfil,¹⁸⁰ buğday, arpa,¹⁸¹ sayılabilir. Bunun önüne geçmek için zâhire almaya gelen gemilerin hangi reise ait

¹⁷¹ A.DVNS.MHM.d. 75, hk no: 278, Selçuk Demir, “75 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (121-241)” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, 2008), 203.

¹⁷² A.DVNS.MHM.d. 73, hk no: 814, Ömer Bayramoğlu, “73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (277-433)”, 137.

¹⁷³ AE. SAMD.I. 3, 243 (24 Şevval 1014).

¹⁷⁴ A.DVNS.MHM.d. 76, hk no: 248 (7 Şevval 1016).

¹⁷⁵ TEREKE: Tarla Mahsulatı. Ahmet Vefik Paşa, Lehçe-i Osmani, (İstanbul: Cemiyet-i Tedrise-i Osmaniye, 1876), 1: 396.

¹⁷⁶ A.DVNS.MHM.d. 74, hk no: 6, Cihat Taşkesenlioğlu, “74 Numaralı Mühimme Defter”nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-117)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, 2012), 45, 90.

¹⁷⁷ PENBE: Pamuk. Şemseddin Sami, Kamus-u Türki, (İstanbul: Çevik Matbaacılık, 2010), 358. Mehluç penbe: Atılmış, kabartılmış pamuk.

¹⁷⁸ KİRPAS: Bez, keten ve kendirden oluşan paçavra. Ahmet Vefik Paşa, Lehçe-i Osmani, (İstanbul: Cemiyet-i Tedrise-i Osmaniye, 1876), 2: 1295.

¹⁷⁹ Servigillerden bir ağaç türü.

¹⁸⁰ A.DVNS.MHM.d. 74, hk no: 179, Cihat Taşkesenlioğlu, “74 Numaralı Mühimme Defter”nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-117)”, 123.

¹⁸¹ A.DVNS.MHM.d. 75, hk no: 657, Adem Keleş, “75 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (172-331)” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, 2011), 225,226.

olduğu, yüklenen zâhirenin miktarının kayıt altına alınması ve her gemiye hisar erlerinden tayin olunması kararlaştırılmıştı.¹⁸²

Mısır'ın en önemli ihracat kalemlerinden biri de Kızıldeniz limanlarına, Kuzey Afrika ve Sahra altı Afrika'ya, Suriye ve Anadolu'ya sevk edilen tekstil ürünleriydi.¹⁸³ Mısır kumaşına olan talebin yüksek olmasının bir nedeni, üretilen kumaşın çeşitliliği idi. Mısır'ın tekstil üretimi çok çeşitliydi. Kaynaklar, tanımlaması her zaman kolay olmayan birçok kumaş türünün adından söz etmektedir. Bunun en önemli sebebi hem Yukarı Mısır'da hem de Aşağı Mısır'da birçok kentsel ve kırsal alanda kumaşın üretilmesi ve bunların her birinin, dokunan kumaş türünde (ipek, pamuk, keten ve yün), dokuma tekniklerinde, kumaşın kalitesinde ve renklendirmede kendi yerel özelliklerine sahip olmasıdır.¹⁸⁴ Bu kumaş çeşitleri içerisinde sıklıkla karşılaşılan önemli bir ürün ketendir.¹⁸⁵ Ketenin yanında futa, dülbend gibi kumaş türleri de ticarete konu olmaktaydı.¹⁸⁶

XVII. yüzyılda baharat ticaretinde meydana gelen değişimler sonucunda baharatın azalması kahvenin ticari bir ürün olarak ortaya çıkmasını sağladı. Bu yüzyıldan itibaren Arap kahvesinin Mısır'a ithali önemli bir ticaret dalı olarak önem kazandı.¹⁸⁷ Dolayısıyla Mısır İstanbul için önemli bir kahve tedarikçisi durumuna geldi. Bu ürünlerin yanı sıra lök ve çivit,¹⁸⁸ tuz,¹⁸⁹ nohut, mercimek, porselen eşyalar, sadeyağ, çeşitli mutfak eşyalarının¹⁹⁰ yanı sıra kâğıt da¹⁹¹ İstanbul'a getirilen ürünlerdendi. Özellikle saray için keten, revgan, bezir yağı, her yıl avlanmak için kullanılmak üzere Kahire yakınlarındaki Mukattam Dağlarından temin edilen doğan ve şahinler, terbiye edilmiş atlar bu ticari hareketin içerisinde yer alan ürünlerdi.¹⁹² Bu ticarete İstanbul ve Galatalı tüccarın yanı sıra Mısır tüccarı da aktif bir şekilde yer almaktaydılar.¹⁹³

1.2.2. Karadeniz'den Getirilen Ürünler

İstanbul'un başkent olmasının ardından Karadeniz hâkimiyetinin sağlanması noktasında önce Anadolu kıyıları (Amasra, Trabzon) ve ardından Karadeniz'in kuzey kıyılarında

¹⁸² A.DVNS.MHM.d. 73, hk no: 835, Ömer Bayramoğlu, "73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (277-433)", 151.

¹⁸³ Hanna, *Ottoman Egypt and the Emergence of the Modern World 1500–1800*, 45.

¹⁸⁴ Hanna, *Artisan Entrepreneurs in Cairo and Early-Modern Capitalism (1600–1800)*, 74.

¹⁸⁵ GŞS. 63 118 b2 (2 Cemaziyelâhir 1051-8 Eylül 1641) .

¹⁸⁶ GŞS. 60 27 b1 (29 Safer 1047-23 Temmuz 1637) .

fetihler (Azak, Kili ve Akkirman) gerçekleştirildi. XV. yüzyılda Karadeniz üzerinde artık tam bir hâkimiyet sağlanmış gözükmektedir. Böylece Osmanlı kontrolü altındaki Karadeniz’de kuzey-güney yönlü deniz ticareti yoğunlaşırken, İstanbul’a tedarik sağlayan Karadeniz liman şehirleri bu sayede hızla gelişmiştir.¹⁹⁴

Karadeniz’in kuzey kıyılarındaki önemli yerleşim yerlerinden biri olan Kefe’den İstanbul’a gönderilen önemli ürünlerden biri morina balığı idi.¹⁹⁵ Kefe’den İstanbul’a nakledilmekte olan bir başka ürün ise yağdır.¹⁹⁶ Yağ çeşitleri olarak İstanbul’a mumyağı¹⁹⁷ ve sadeyağ¹⁹⁸ getiriliyordu. Bu dönemde yağ hem saray hem de halk tarafından rağbet edilen kıymetli bir üründü. Özellikle sarayın yağ ihtiyacı söz konusu olduğunda yağın temini ve taşınması konusunda hassasiyetle durulurdu. İstanbul’un ihtiyacı için Kefe’den yola çıkan yağın Varna ve Ahyolu’nda karaya çıkarıldığı, buralarda satılarak İstanbul’da fazlasıyla kıtlığa sebebiyet verdiğinden bölge kadıları şiddetli bir şekilde uyarılmışlardı.¹⁹⁹ Ayrıca koyun yünü,²⁰⁰ sığır derisi,²⁰¹ tuz,²⁰² önemli ürünler olarak Rumeli’den düzenli bir şekilde İstanbul’a taşınmaktaydı. Bölgeden İstanbul’a ayrıca değerli esirler de getiriliyordu.²⁰³

Diğer bir bölge olan Azak’tan ise havyar,²⁰⁴ dil balığı,²⁰⁵ sadeyağ,²⁰⁶ Akkirman’dan pirinç,²⁰⁷ Kırım’dan köleler²⁰⁸ ile birlikte canlı hayvan,²⁰⁹ diğer kıyı bölgelerinden ise

-
- ¹⁸⁷ Özen Tok, “XVII. Yüzyılda Mısır Eyaleti”, (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2002), 114-115.
¹⁸⁸ GŞS. 67 80 b1 (21 Safer 1054-29 Nisan 1644).
¹⁸⁹ Ahmet Refik Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı (1495-1591)*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1987), 167.
¹⁹⁰ GŞS. 53 23 b2 (5 Receb 1033-23 Nisan 1624).
¹⁹¹ GŞS. 30 43 a5 (5 Zilkade 1014-14 Mart 1606) Mahmut Çelebi bin Mustafa Mısır’dan 11 “tay hatai” yi İstanbul’a getirmek için Muharrem Reis’in gemisine yükletmişti. “Tay”, denk anlamına gelmekte olup “hatai” kâğıt demektir.
¹⁹² Tok, , “XVII. Yüzyılda Mısır Eyaleti” 113.
¹⁹³ GŞS. 36 93 a2 (13 Rebi’ülâhir 1023-23 Mayıs 1614).
¹⁹⁴ Yasemin Nemlioğlu Koca, “18. Yüzyılda Karadeniz’de Rus Deniz Ticareti ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (Trabzon, 2017), 85.
¹⁹⁵ GŞS. 25 42 a2 (1013).
¹⁹⁶ GŞS. 51 5 b1 (22 Muharrem 1031-7 Aralık 1621).
¹⁹⁷ GŞS. 27 12 a2 (Selh-i Zilkade 1013-19 Nisan 1605).
¹⁹⁸ GŞS. 63 10 a2 (24 Şevval 1050-6 Şubat 1641).
¹⁹⁹ A.DVNS.MHM.d. 75, hk no: 127, 128. (29 Ramazan 1013-18 Şubat 1605) Selçuk Demir, “75 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (121-241)”, 114.
²⁰⁰ GŞS. 56 68 b1 (Evâil-i Rebi’ülevvel 1040: 8-17 Ekim 1630).
²⁰¹ GŞS. 49 38 a3 (15 Şevval 1028-25 Eylül 1619).
²⁰² GŞS. 56 68 b1 (Evâil-i Rebi’ülevvel 1040: 8-17 Ekim 1630).
²⁰³ GŞS. 53 96 b1 (25 Safer 1034-7 Aralık 1624).
²⁰⁴ GŞS. 36 8 a4 (4 Şevval 1022-17 Kasım 1613).
²⁰⁵ GŞS. 49 70 b4 (14 Zilhicce 1028-22 Kasım 1619).

çeşitli peynirler, bal, hububat,²¹⁰ Rusya'nın kaliteli kürklerinin ve kumaşlarının yanında, Kuzey ve Doğu Avrupa'dan kristaller, Saksonya'dan porselen, arpa, tahıl, buzultaş, fûme mersin balığı, içyağı, bakır, amber, Çerkez köleler getirilirdi.²¹¹ XVII. yüzyıla gelindiğinde Karadeniz'in kuzey kıyılarından getirilen kölelerin sayısının 20.000'leri bulduğu ifade edilmektedir.²¹²

Güney Karadeniz kıyılarındaki liman kentleri de İstanbul iâşesine önemli katkılar sağlamaktaydılar. Sadece tersanenin değil diğer gemi yapımcılarının ihtiyaç duyduğu gemi direklerinin büyük bir kısmı Güney Karadeniz kıyılarından temin edilmekteydi.²¹³ Ayrıca Varna'ya kadar Karadeniz'in Rumeli kıyılarından da kereste temin edilirdi.²¹⁴ Kereste temin edilen bir başka yer ise İnebolu idi.²¹⁵ Giresun'dan fındık,²¹⁶ Sinop'tan elma,²¹⁷ Gözlü'den²¹⁸ ve Köstence'den²¹⁹ buğday getirilirdi. İhtiyaç hâlinde Samsun ve Bafra, buğday ve arpa konusunda İstanbul iâşesine katkı sağlayan bölgelerdendi.²²⁰

Karadeniz'in batı ve kuzeybatı kıyılarında yer alan Varna, Burgaz, Kili ve Akkirman'dan buğday ve arpa, İshakçı ve Kalas iskeleleri vasıtasıyla İstanbul'a ulaştırılırdı.²²¹ Kervanlarla doğudan Anadolu'ya getirilen pek çok ürün de Trabzon Liman'ından İstanbul'a sevk edilirdi.²²²

²⁰⁶ GŞS. 49 32 a3 (5 Şevval 1028-15 Eylül 1619).

²⁰⁷ GŞS. 56 118 a3 (10 Şaban 1040-14 Mart 1631.)

²⁰⁸ GŞS. 69 72 a1 (Evâil-i Zilhicce 1055: 18-27 Ocak 1646).

²⁰⁹ GŞS. 62 60 b3 (10 Cemaziyelâhir 1049-8 Ekim 1639).

²¹⁰ Göktepe, "İstanbul İâşesinin Teminin Meselesi ve İstanbul İâşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası" XVIII.-XIX. Yüzyıllar", 865.

²¹¹ Tabakoğlu, "Osmanlı Klasik Dönemi'nde Dış Ticaret", 342.

²¹² Halil İncalcık, "Fatih Sultân Mehmed'in İstanbul'u", içinde *Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Çakır (İstanbul: İSAM Yay., 2015), 1: 84.

²¹³ GŞS. 25 59 b1 (2 Receb 1013-24 Kasım 1604), GŞS. 60 55 b1 (2 Cemaziyelâhir 1047-22 Ekim 1637).

²¹⁴ Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", 618.

²¹⁵ GŞS. 36 111 b4 (8 Cemaziyelevvel 1023-16 Haziran 1614).

²¹⁶ GŞS. 27 40 a4 (13 Muharrem 1014-31 Mayıs 1605).

²¹⁷ GŞS. 30 16 b3 (22 Receb 1014-3 Aralık 1605).

²¹⁸ GŞS. 53 84 a2 (29 Zilkade 1033-12 Eylül 1624).

²¹⁹ GŞS. 62 56 b4, (11 Cemaziyelâhir 1049-9 Ekim 1639).

²²⁰ Tabakoğlu, "Osmanlı Klasik Dönemi'nde Dış Ticaret", 347.

²²¹ Aybet, "17. Yüzyılda İstanbul Limanı ve Marmara Denizi'nde Uluslararası ve Şehirlerarası Ulaşım ve Ticaret", 28.

²²² Aybet, "17. Yüzyılda İstanbul Limanı ve Marmara Denizi'nde Uluslararası ve Şehirlerarası Ulaşım ve Ticaret", 30.

1.2.3. Rumeli'den Getirilen Ürünler

Rumeli ve Marmara sahilleri İstanbul'un et tedarikinde önemli bölgeler olarak ön plana çıkmaktadır. Buralardan toplanan koyun sürüleri bölge kadılarının kontrolü ve organizasyonu ile doğruca İstanbul'a yola çıkarılırdı. Bu sürülerin yol boyunca satılmaları kesin bir şekilde yasaklanmıştı.²²³ Örneğin; 26 Muharrem 1052 (26 Nisan 1642) tarihinde Boğdan sınırından İstanbul'a varıncaya kadar kadılıklara gönderilen emirde ocak ağalarından Fesih'in kendi malıyla İstanbul zahiresi için getireceği 14.000 adet koyuna yol boyunca müdahale edilmemesi ve bir şey talep edilmemesi emredilmişti.²²⁴ Et hususunda Selanik ve Tırhala kadılarına yazılan bir emirde İstanbul zahiresi için Rumeli'den İstanbul'a getirilecek koyunlar ile ilgili uyarılar yapılmış, koyun sayısı, sürücüleri, her sürücünün kaç koyun sürdüğü gibi bilgiler istenmiş, kusurları halinde özürlerinin kabul edilmeyeceği kendilerine bildirilmişti.²²⁵ Bölgeden getirilen büyükbaş hayvanlar ise Edirnekapi ve Yedikule civarındaki kesimhanelerde kesilir, başları, derileri ve yağları buradan gerekli yerlere ulaştırılırdı.²²⁶ Halkın sıkıntı çekmemesine binaen bu işlerin Ramazan ayından önce tamamlanması üzerinde durulan bir başka konu idi.²²⁷ Buralardan ayrıca buğday gibi tahıllar da tedarik edilmekteydi. İaşe politikasının hassasiyeti noktasında üretici bölgelerin hangisinden başkente neler getirileceği tek tek tespit edilerek başta hububat ve et ticareti sıkı şekilde kayıt altına alınmıştır. Balkanlardan temin edilen hububat nehir yolları vasıtasıyla Tuna iskeleleri ve Karadeniz'in Rumeli yakasındaki iskeleler vasıtasıyla Eflak ve Boğdan eyaletlerinden ve Trakya'dan²²⁸ taşınırdı. Balçık İskeleyi'nden gemiler İstanbul'a arpa taşırlardı.²²⁹

²²³ A.DVNS.MHM.d. 73, hk no: 11. (26 Muharrem 1052).

²²⁴ A.DVNS.MHM.d. 73, hk no: 1154. Ferdi Sönmez, "73 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (434-590)", 140.

²²⁵ A.DVNS.MHM.d. 73, hk no: 866 "... özüünüz makbul olmayub azille konulmayub eşedd-i i'tabın mu'atib olmanız mukarrerdir ana göre mukayyed olub..." Ferdi Sönmez, "73 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (434-590)", 171.

²²⁶ A.DVNS.MHM.d. 78, hk no: 245. Galata, İstanbul, Üsküdar ve Eyüp kadılarına gönderilen emirde buralardaki kasaplarda kesilen hayvanların ve dışarıdan gelen iç yağların narh-ı rûzi üzere mumculara verilmesi, koltukçulara satılmaması emredilmişti. A.DVNS.MHM.d. 85, hk no: 496 (1 Şaban 1040-3 Nisan 1631). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: VIII, 85 Numaralı Mühimme Defteri, (1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632), Özet/Transkripsiyon/İndeks*, 117.

²²⁷ A.DVNS.MHM.d. 85, hk no: 461. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: VIII, 85 Numaralı Mühimme Defteri, (1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632), Özet/Transkripsiyon/İndeks*, 136.

²²⁸ Tabakoğlu, "Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'un İaşesi", s. 103.

²²⁹ GŞS. 68 68 a3 (23 Zilkade 1054-21 Ocak 1645).

Kuzey Karadeniz kıyılarından temin edilenin yanında Rumeli şehirlerinden de getirilen sadeyağ saraydan talep gören ürünlerdendi.²³⁰ Yağın yanında Rumeli vilayetlerinden sağlanan diğer bir ürün ise pirinçti.²³¹

1.3.Taşımacılık ve Navlun

İstanbul sürekli tüketen kalabalık bir başkentti. Dolayısıyla hem kara hem de deniz ulaşım ağının İstanbul'a yönlendirilmesinin gerekliliği sonucu şehir, ihtiyaçlarının hiçte azımsanmayacak bir kısmını deniz yoluyla temin etmekteydi.²³² Her ne kadar riskler barındırsa da deniz ulaşımının kolaylığı ziraî üretimi ve imalât sanayisini de önemli ölçüde etkilemişti. Çünkü yakın veya uzak mesafelerden başta gıda ürünleri olmak üzere temel pek çok hammadde deniz yolu kullanılarak İstanbul'a ulaştırılabilmekteydi. İstanbul'un iâşesi büyük ölçüde deniz ticaretine dolayısıyla Haliç'e bağlıydı. Bu durum İstanbul'un bir liman şehri olarak gelişmesine de katkı sağlamıştır.²³³

Karayolu ile nakliye ise daha çok malların üretildikleri yerlerden iskelelere taşınmasında başvurulmaktaydı.²³⁴ Taşımaya konu olan ürün ya donanmaya ait gemilerle ya da tüccar gemileriyle taşınmaktaydı. Eğer ürün tüccar gemisi ile taşınacaksa taşınan malın türüne, miktarına veya varılacak mesafenin uzaklığına göre bir taşıma ücreti tespit edilir ve taşıyıcıya navlun adı verilen bu ödeme yapılırdı.²³⁵

1.3.1. Navlun Anlaşmaları

Navlun anlaşmaları mal sahibi ile taşıyıcı arasında –ki bu genellikle gemi reisidir- kadı huzurunda kayda geçirilen taşınacak malın nereden alınacağını, nereye götürüleceğini, miktarını ve navlun ücretini kapsayan anlaşmalardır. Taşıyıcı kişi genellikle anlaşmanın

²³⁰ Göktepe, “İstanbul İâşesinin Teminin Meselesi ve İstanbul İâşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası” XVIII.-XIX. Yüzyıllar, 865.

²³¹ Çakır ve Akkuş, “Osmanlı İstanbul’unda Ticaret”, 181.

²³² Göktepe, “İstanbul İâşesinin Teminin Meselesi Ve İstanbul İâşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası” XVIII.-XIX. Yüzyıllar”, 877. Kara yollarında nakliyat hayvan sırtında ve genellikle deve, at, katır ve merkep vasıtasıyla yapılırsa da bu şekilde zâhire taşımak hem uzun sürmekte hem de maliyeti arttırmaktaydı. Yalnızca nakliye ücretinden dolayı buğdayın fiyatı bazı uzak bölgelerde %125 oranında yükselebilmekte idi. Bu da başkent iâşesi için deniz yolunu gerekli hale getirmekteydi.

²³³ Tabakoğlu, “Osmanlı Dönemi’nde İstanbul’un İâşesi”, 106.

²³⁴ Uzun, , “İstanbul’un İâşesi”, 59.

²³⁵ Arif Kolay, “İstanbul’un İâşesinde Deniz Ulaşımının Önemi”, içinde *VIII. Türk Deniz Ticareti Sempozyumu Tebliğleri*, (İstanbul: İstanbul Yayınları: 2016), 88.

sonunda belirtilen şartlarda malı taşıyacağına “müteahhit” olduğunu ifade ederdi.²³⁶ Taşınacak malın hususiyetine göre anlaşma maddeleri çeşitlenebilirdi. Bir örnekte; Ahmed Bey bin Mehmed’in Ahmed Reis bin El hac Turhan’ın gemisinde taşınan 23 çuval penbesi taşınma esnasında yağmurla ıslanmış ve iddiasına göre 40.000 akçeden fazla zararı ortaya çıkmıştı. İfadesine göre taşıma esnasında gemi reisinin çuvallar arasına fasıl ve altlarına tahta koyması gerekiyordu ve bu böyle bir taşıma işleminde uyulması gereken bir kuraldı. Gemide keşif yapılmasını ve zararının tazmin edilmesini talep etmişti. Yapılan keşifte penbe çuvallarının usulüne uygun taşındığı ortaya çıktı ve Ahmed Bey bin Mehmed gemi reisi ile olan davasından men edilmişti.²³⁷

Taşımacılığın son aşaması ise taşınan emtianın sahibine teslim edilmesi ve navlun ücretinin alınarak gemi sahibi, reis ve yoldaşlar arasında pay edilmesidir. Bu ödeme peşin olabileceği gibi vadeli de olabilmekteydi.²³⁸

1.3.2. Taşımacılıkta Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Çözümleri

Deniz yolu ile taşımacılık karayolunun daha masraflı ve uzun sürmesi nedeniyle tercih edilirdi. Ayrıca İstanbul ve Galata’nın jeopolitik konumu deniz taşımacılığını daha da ön plana çıkarıyor ve önemli kılıyordu. Rumeli’den karayolu ile yapılan ticaret İstanbul’a direkt ulaşma imkânı bulsa da deniz taşımacılığı hızlı olması sebebiyle sıklıkla tercih edilen bir yöntemdi. Anadolu’dan İstanbul’a yapılan kara ticaretinin de en nihayetinde başkentte ulaşmak için boğazdan deniz yolu ile karşıya geçmesi gerekirdi. Deniz yolu ile taşımacılık, karayolu ile taşımacılıktan daha hızlı ve ucuzdu. Ayrıca daha fazla yük taşınabiliyordu. Buna rağmen fırtınalar ve korsan saldırıları gibi ciddi riskler de barındırmaktaydı. Ayrıca o zamanki teknelerin yapısı göz önünde bulundurulduğunda deniz her zaman açılmaya müsait olmaya da biliyordu. Yalnız ticaret gemileri değil donanma gemileri bile kış günlerinde limana çekilmek ve derya mevsimini beklemek zorundaydı. Bu dönem Rûz-ı Hızır’dan²³⁹ (6 Mayıs) Rûz-ı

²³⁶ GŞS. 68 21 b 1 (20 Cemaziyelâhir 1054-24 Ağustos 1644), GŞS. 45 13 b 4 (28 Rebi’ülevvel 1028-15 Mart 1619).

²³⁷ GŞS. 34 35 b 2 (Evâhir-i Ramazan 1016; 8-17 Ocak 1608).

²³⁸ GŞS. 63 118 b2 (2 Cemaziyelâhir 1051-8 Eylül 1641).

²³⁹ RÛZ-I HIZIR: Hıdırellez günü yerinde kullanılır bir tabirdir. Şemsî senenin kabulünden evvel kamerî seneye tâbi olmayan malî muamelelerde nisanın yirmi üçüne (Miladi mayısın altısına) rastlayan Hıdırellez günü Rûz-i Kasım gibi vâde ve taksitlerin başlangıcı sayılırdı. Halk arasında da aylık yerine kullanılır, Hıdırellez’den Kasıma yahut Kasımdan Hıdırellez’e kadar vâde

Kasım'a (9 Kasım) kadar sürüyordu. Bu zaman diliminden önce İstanbul'un ihtiyacı olan zâhirenin bulunduğu iskelelerden vakit kaybedilmeden İstanbul Limanı'na getirilmesi devletin takip ettiği en önemli konulardan biriydi.²⁴⁰

Deniz taşımacılığında karşılaşılan en önemli risklerden bir tanesi gemilerin fırtınalarla karşı karşıya kalmasıdır. Derya mevsimi olsa dahi nerede ve ne zaman patlayacağı belli olmayan fırtınalar sebebiyle gemiler alabora olur, taşınan eşyalar denize dökülür ve toplanması ve yeniden kullanılması imkânsız hale gelerek zayi olurdu. Yolcuların boğulmaları ve gemilerin artık kullanılamaz hale gelmeleri de ciddi sorunlardandı. Deniz taşımacılığını kapsayan anlaşmaları konu edinen alacak-verecek davalarında deniz kazalarını ve taşınan malın zayi olduğunu içeren pek çok kayıt yer almaktadır.²⁴¹

Taşımacılıkta yaşanan diğer bir sorun ise korsanlar tarafından yapılan saldırılardır. Müslüman korsanlar Avrupalı devletlerin gemilerine, Hristiyan korsanlar ise Osmanlı gemileri ne saldırmayı tercih ederlerdi. Amaç düşmanlık olmakla birlikte taşınan değerli eşyalar cazip birer ganimete dönüşmekte ayrıca ele geçirilen esirler yüksek getirisi olan esir takası ticaretine konu olmaktaydı. Dolayısıyla denizlerde gemilerin konvoy hâlinde hareket etmeleri tercih edilirdi. Ticaret gemilerinin veya yolcu gemilerinin korsanlar tarafından baskına uğraması ve yağmalanması sıklıkla sicillere yansımıştır.²⁴² Galata'nın deniz yolu ile önemli liman kentlerine ve ticaret merkezlerine bağlantısının olması, risklerine rağmen deniz yolu ile taşımacılığı en çok tercih edilen ulaşım ve taşımacılık yolu hâline getirmiştir. Kısacası avantajları dezavantajlarının önüne geçmiştir.

konulurdu. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yay., 1993), 3:60.

²⁴⁰ İdris BOSTAN, "İmparatorluğun Liman Kenti -İstanbul ve Deniz Ticaret Ağı-", içinde *Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Çakır (İstanbul: İSAM Yay., 2015), 6: 204.

²⁴¹ GŞS. 25 30 a1 (12 Cemaziyelevvel 1013-26 Eylül 1604)-GŞS. 25 24 b3 (11 Cemaziyelevvel 1013-5 Ekim 1604)- GŞS. 27 12 b2 (Zilkade 1013)- GŞS. 25 42 b2 (13 Cemaziyelevvel 101-7 Ekim 1604)- GŞS. 30 18a 2 (27 Receb 1014-8 Aralık 1605)- GŞS. 30 19b 3 (8 Şaban 1014-19 Aralık 1605)- GŞS. 50 22 b2 (Evâsıt-ı Rebi'ülâhir 1030: 3-12 Mart 1621) - GŞS. 50 30 a4 (Evâil-i Rebi'ülâhir 1030: 23 Şubat-4 Mart 1621) - GŞS. 27 24 a5 (Evâsıt-ı Zilhicce 1013 :28 Nisan-6 Mayıs 1605)- GŞS. 38 90 a1 (28 Muharrem 1023-10 Mart 1614) - GŞS. 38 102 b5 (27 Safer 1024-28 Mart 1615)- GŞS. 41 31 a1 (Evâhir-i Muharrem 1026: 28 Ocak-6 Şubat 1617)- GŞS. 34 58 a2 (Evâil-i Zilhicce 1016: 18-27 Mart 1608).

²⁴² GŞS. 27 79 b2 (Evâsıt-ı Rebi'ülevvel 1014: 26 Temmuz-4 Ağustos 1605)-30 31 a2 (12 Şevval 1014-20 Şubat 1606)-27 39 b5 (13 Muharrem 1014-31 Mayıs 1605) -25 27 b3 (17 Cemaziyelevvel 1013-11 Ekim 1604)-25 30 b2 (5 Cemaziyelevvel 1013-29 Eylül 1604)-25 65 b2 (25 Receb 1013-17 Aralık 1604)- 25 76 a1 (17 Şaban 1013-8 Ocak 1605).

Deniz yolu ile yapılacak taşımacılık anlaşmalarına uyulmaması karşılaşılan durumlardandı. Örneğin; 13 Rebi'ülâhir 1023 (23 Mayıs 1614) tarihli mahkeme kaydında Mısırlı tâcir El hac Ali, Mustafa Reis'in gemisine her biri 50 keyl²⁴³ olmak üzere 8 gazavi pirinç yüklemişti. El hac Ali, 6 gazavi pirincin hâlâ kendisine ödenmediğinden şikâyetle mahkemeye başvurmuştu. Mustafa Reis yükün her gazavisinin 40 keyl 3 urub ve her urubu 3,5 akçe olmak üzere gemisine yüklediğini fakat gemisinin yükünün fazla olması sebebiyle mal sahibinden habersiz yükü başka bir gemiye naklettiğinin itiraf etmişti. Sonuç olarak mahkeme pirincin kıymetinin Mustafa Reis tarafından itirafı mucebince ödenmesine karar verip fazlasının olup olmadığını ispat için de El hac Ali'ye de mühlet vermiştir.²⁴⁴

Taşımacılıkta karşılaşılan uygulamalardan bir tanesi ise gemi reislerinin taşıdıkları malları ulaştıkları limanlarda veya iskelelerde - anlaşmaları mukabilinde- mal sahibi adına satmalarıdır. Yusuf Reis, Mustafa bin Mestan'ın her kantarı²⁴⁵ 530 akçe kıymetli 2 kantar 10 vukıyye²⁴⁶ sabununu Urla İskeleyi'nden gemisine yükleyerek İstanbul'a getirmiş, Mustafa bin Mestan'ı İstanbul'da bulamayınca sabunun her kantarını 530 akçeye satmıştı. Mahkeme toplam meblağın Mustafa'ya eda edilmesine hükmetmişti.²⁴⁷ Aralarında böyle bir anlaşmanın olup olmadığı kayıta belli değildir. Fakat Yusuf Reis, Mustafa'yı bulamayınca ve sabunu muhafaza edebileceği bir yer olmadığı için böyle bir yola başvurmuş olmalıdır. Mustafa'nın da sabunu talep konusunda ısrarının olmaması işe razı olduğunu göstermektedir. Ayrıca Mustafa sabunu pazarlama zahmetinden de kurtulmuş oluyordu. Diğer bir örnekte ise; Galata'dan Mustafa bin Ali, Mehmed bin

²⁴³ KEYL: Kuru meyve ve hububat ölçümünde kullanılan eski bir ölçek. Bölgeden bölgeye değişiklik gösterir, İstanbul kilesi, Antakya kilesi, İzmir kilesi gibi. 1 İstanbul kilesi 25,656 kg'dır. Dursun Ayan, "İki Tahıl Ölçüsü Üzerine Sosyomatematik Notlar: Şebinkarahisar Kilesi ve Göçük", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 6/1 (2004): 77.

²⁴⁴ GŞS. 36 93 a2 (13 Rebi'ülâhir 1023-23 Mayıs 1614).

²⁴⁵ KANTAR: Ağırlık ölçüsü; 1 İstanbul kantarı = 44 okka = 56,449329 kg.; 1 Anadolu kantarı = 180 okka = 230,922 kg. (odun ve kömür için); 1 Mardin kantarı = 240 okka = 307,896 kg.; İzmir'de ise 39 okkalık (50,033 kg., İngiliz ticaret malları için), 40-44 okkalık (51,308-56,4 kg., kaba ticaret malları için), 78 okkalık (100,066 kg., Avrupa ticaret malları için), 80 okkalık (102,616 kg., alelâde ticaret malları için) ve 180 okkalık (230,922 kg., özel ticaret malları için) farklı kantarlar kullanılırdı. Cengiz Kallek, "Kantar", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2001), 24:319.

²⁴⁶ VUKIYYE: Okıyye, vukıyye, vakıyye veya kısaca kıyye ve hokka isimleriyle de anılan Osmanlı'da kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimi. Değişik zaman ve mekânlarda farklı ağırlıktaki okkalara kullanılmıştır. Örneğin I. Selim döneminde 1225 gr.; IV. Murad döneminde 1215,2 gr.; IV. Mehmed döneminde 1230 gr. gibi. Cengiz Kallek, "Vukıyye" içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2007), 33:338-339.

²⁴⁷ GŞS. 40 3 a2 (Evâil-i Receb 1024: 27 Temmuz-4 Ağustos 1615).

Mahmud'un gemisine İskenderiye'den 4 kantar şeker yüklemişti. Sakız Adası'na geldiklerinde Mustafa rahatsızlanarak adada kalmak zorunda kalmış, Mehmed Reis ise sefere devam ederek Selanik'te şekerin her kantarını 27 kâmil guruşa satarak parayı üzerine almıştı. Mehmed Reis'in şeker parasını ödemedi vefat etmesi üzerine Mustafa bu meblağı Mehmed Reis'in babası ve varisi Mahmud bin Mehmed'den talep etmiştir. Mahmud bin Mehmed'in cevabı ise ilginçtir. O, oğlunun darülharpte esir olduğunu ve ölümünden haberi olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Mustafa bin Ali'ye Mehmed Reis'in öldüğünü ispatlaması için mühlet verilmiştir.²⁴⁸ Kayıttan Reis'in yaptığı bu iş için herhangi ücret alıp almadığı belli değildir. Almış olsaydı bir alacak-verecek davası olarak kayıtlara geçmesi gerekirdi. Kefe'den Yusuf bin Davud ile El hac Osman Reis bin Mustafa arasındaki dava bu uygulamanın anlaşmalar dâhilinde yapıldığını ortaya koymaktadır. Kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Yusuf, Osman Reis'in gemisine 3.850 keyl tuz yüklemişti. Her keyli için 10 akçe navlun ödenecekti. Anlaşmaya göre Osman Reis tuzu İstanbul'a götürecekti, tuzu satacak, navlun ücretini alacak ve kalan parayı Yusuf'a iade edecekti.²⁴⁹

Bir başka dava ise; Mustafa bin Şükrullah ile gemi reislerinden Salih Reis arasında cereyan etmişti. Mustafa bin Şükrullah, Salih Reis'in gemisine İzmir'den her keyli 65 akçe navlun ile 230 keyl tuz yüklemişti. Salih Reis'in tuzu teslim etmemesi üzerine aralarında bir anlaşmazlık çıkmıştır. Mustafa bin Şükrullah, kadı huzurunda anlaşmazlıktan feragat ettiğini ifade etmiştir. Belgeden anlaşıldığı üzere anlaşmazlığın asıl sebebi Mustafa bin Şükrullah'ın Salih Reis'e olan 1.500 akçelik borcudur. Borcun neden kaynaklandığı belli olmasa da Salih Reis'in 1.500 akçelik alacağı varken yeniden bir taşıma işini kabul etmesi aralarında sık sık taşımaya dayalı anlaşmalar olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak Mustafa bin Şükrullah tuz davasından, Salih Reis'te alacağından karşılıklı olarak vazgeçerek ödeşmişlerdir.²⁵⁰

Taşıma işlemi tamamlandıktan sonra elde edilecek kârın ve bu kârda hakkı olan reis, mal sahibi veya yoldaşların haklarının tam olarak tespiti için yolculuk esnasında

²⁴⁸ GŞS. 38 40 a3 (8 Zilhicce 1023-9 Ocak 1615).

²⁴⁹ GŞS. 56 68 b1, (Evâil-i Rebi'ülevvel 1040: 8-17 Ekim 1630), Osman Reis anlaşmaya uygun olarak tuzu İstanbul'a götürdü, her keylini 34 er akçeye sattı, navlun ücretinden hakkını aldı. Anlaşılan 17.700 akçe eksik ödeme yapılmıştı. Yusuf bin Davud şimdi kendisine eksik ödenen 17.700 akçeyi aldığını mahkeme huzurunda ifade etmişti.

²⁵⁰ GŞS. 40 63 b1 (22 Rebi'ülevvel 1025).

meydana gelen masrafların hesaplanması icap etmektedir. Bu hesaplama bazen gemi reisinin bazen de alacaklı kişilerin talebi ile gerçekleşmektedir. Kayıtlar bu tip hesaplamaların sıklıkla yapıldığını gösterir.²⁵¹ Talep edilmesi durumunda bu hesaplamalar çok ayrıntılı bir şekilde yapılır iğneden ipliğe en cüz'i masraflar tek tek kayda geçirilirdi. 27 Cemaziyelâhir 1052 (22 Eylül 1642) tarihli bir kayıt buna örnek gösterilebilir. Bu örnekte; gemi için gerekli ve yüksek meblağlı tamirat, kalafat,²⁵² gemi için bölümlere ayrılması, sandal, kürek, bayrak, yelken bezi ve ipliği gibi masrafların yanında gemi için satın alınan kazan, sahan, kahve ibriği, tencere, varil ve fıçı gibi eşyalar masraf kaleminde zikredilmiş, hatta gemi reisinin kahve masrafı dahi hesaplamalara dâhil edilmişti.²⁵³

Taşımacılık her zaman kâr getiren bir iş olmayabiliyordu. Kullanılan geminin bakım masraflarının çok olması elde edilen kârın tamamının hatta daha fazlasının gemi bakımına ve tamirine veya yenilenmesine harcanması seferleri kârsız hale getirebilmekteydi.²⁵⁴ Buna rağmen bir ortak kâr edildiği konusunda ısrarcı davranır, ısrarla diğer ortaktan hakkını talep edebilirdi. Efendol veledi Aleksi'de ortağı Efendol Reis veledi Frangol'dan Sakız ve Venedik'e yaptıkları seferlerden kazançları olan 14.000 akçeden hakkını talep etmişti. Efendol Reis kazancı kabul etmiş fakat geminin tamirine ve bazı âlâtına kendi cebinden fazladan 25.000 akçe harcadığını dolayısıyla

²⁵¹ GŞS. 34 49 b3 (Evâil-i Zilkade 1016: 17-26 Şubat 1608) Mellah tâifesinden 7 kişi, reisleri olan Ahmed Reis bin El hac Turhan karşısında haklarını talep etmektedirler. Taşımadan kalan 16.000 akçenin reisleri tarafından kendi aralarında pay edilmediğinden şikâyetle haklarını talep ettiler. Ahmed Reis yapılan hesabı doğrulamak ile birlikte 16.000 akçeyi 73 Paya ayırmış 45'ini gemi Payı olarak ayırmış, 25 payı 25 nefer ve yoldaşlara dağıtmış kalan 3 payı ise toplar için ayırıp her bir yoldaşın hissesine 230 akçe düştüğünü kayda geçirtmişti. GŞS. 64 57 b2 (5 Şevval 1052-27 Aralık 1642) Şaban Reis, Babako veledi İsak nam Yahudi'ye gemisini 1.000 kıt'a riyalı guruşa kiralar, ayrıca hepsi toplamda 18.800 akçe olmak üzere 235 kıta riyalı guruş daha borç vererek Babako'ya gemisini teslim eder. Gemiye yapılan masraflar çıktıktan ve karşılıklı bazı alacak verecekler takas edildikten sonra Şaban Reis baki kalan 15.500 akçelik alacağını talep etmekteydi.

²⁵² KALAFAT: Gemi ve kayıkların tahtalarının arasını üstübü vesair ile tıkayıp üstüne zift ve macun vesaire sürmek ameliyesi. Böylece su geçirmez hale getirilir. Şemseddin Sami, *Kamus-u Türkî*, (İstanbul: Çevik Matbaacılık, 2010), 1035.

²⁵³ GŞS. 64 28 a2 (27 Cemaziyelevvel 1052-23 Ağustos 1642).

²⁵⁴ GŞS. 30 68 a2 (28 Safer 1015-5 Temmuz 1606) Dimitri veledi Kominyoz ortağı Aleksi veledi Yorgi'den yaptıkları üç seferden elde ettikleri 16.000 akçe kardan hakkını talep etti. Aleksi kazancı kabul etti fakat bir sefer Karadeniz'e açıldıklarında 6.000 akçe zarar ettiklerini, bir sefer Akdeniz'e açıldıklarında 6.000 akçe kumanyaya harcadığını ayrıca 5.700 akçede âlât ve esbaba masraf ettiğini dolayısıyla kardan ziyade zararın daha fazla olduğunu ifade etti.

aralarında bir alacak verecek kalmadığını iddia etmişti. Sonuç olarak 7.000 akçeye sulh olmuşlardı.²⁵⁵

Kârdan haklarını ısrarla isteyen ortaklar olduğu gibi durumu kabullenen ortaklarda vardı. Örneğin; Hamdi Reis ile birlikte İsmail İskelesi'ne sefer düzenleyen 12 denizci bu seferden hiçbir şey kazanamamışlardı ve kadı huzurunda “*bir akçe murabaha hâsıl olmadığı zâhir ve muhakkak*” olduğundan karşılıklı olarak birbirlerinden herhangi bir davaları olmadığını kayda geçirtmişlerdi.²⁵⁶

Aldıkları paydan memnun olmayan denizcilerin talebi hesaplamanın yeniden yapılmasını gerekli kıları. Müslüman ve zımmîlerden oluşan 15 kişilik denizci grubu Hasan Reis'in gemisinde yoldaş olduklarını, elde edilen kârı Hasan Reis'in kendi bildiği üzere pay ettiğini ve her birine 160'ar akçe düştüğünü, paydan memnun olmadıklarını ifade ederek yeniden hesaplama yapılması isteğiyle mahkemeye başvurmuşlardı. Tekrar yapılan hesaplama ile birlikte denizcilerin payı adam başı 160 akçeden 266 akçeye çıkmıştı.²⁵⁷ Bu durum aslında denizcilerin taşıma, mesafe ve fiyatlar konusunda tecrübeli ve bilgi sahibi olduklarını göstermektedir. Selame Reis'in gemisinde yoldaş olan Müslüman ve zımmîler de yine aynı şekilde yeniden hesaplama talep etmişlerdi. Denizcilerin talebi navlunun yarısının gemiye terk edilmesi, kalan miktarın 33 paya ayrılarak aralarında pay edilmesi idi. Kişi başı ödeme 827 akçe olarak yeniden hesaplanmıştı.²⁵⁸

Anlaşmazlıkların çözümlenememesi gibi durumlarda taraflardan biri veya her ikisi de ehl-i hibreye²⁵⁹ başvururlardı.²⁶⁰ Ahmed Beşe bin Hüseyin yarısına sahip olduğu geminin reisi olan Hasan bin Abdullah ile birlikte diğer yarısının sahibi Mustafa Reis bin Şaban karşısında yeniden hesaplama yapılması için kadının huzuruna çıkmıştı. Ehl-i hibre ve bî-garaz Müslümanların müdâhil olmasıyla hesaplama yeniden yapılmıştı. 30

²⁵⁵ GŞS. 25 73 a1(1013). Benzer bir dava için bkz.GŞS. 34 66 b1 (Evâil-i Muharrem 1017: 17-26 Nisan 1608).

²⁵⁶ GŞS. 38 121 a2 (5 Rebi'ülâhir 1024-8 Mayıs 1615).

²⁵⁷ GŞS. 25 62 a4 (14 Receb 1013-6 Aralık 1604).

²⁵⁸ GŞS. 25 81 b1(Ramazan 1013).

²⁵⁹ EHL-İ HİBRE- EHL-İ VUKÛF: Bilirkişi: Ehl-i vukuf terimiyle, hukukî uyuşmazlık ve ispat konusunun özel ve teknik bilgiyi gerektirmesi durumunda uzmanlığına başvurulacak üçüncü kişi veya kişiler kastedilir. Ali Şafak, “Ehl-i Vukuf”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.10 (Ankara: TDV Yay., 1994), 10:531.

²⁶⁰ GŞS. 49 49 b3 (Evâil-i Zilkade 1028: 10-19 Ekim 1619).

paya ayrılan faidenin yarısı bir önceki örnekte olduğu gibi gemiye terk edilmişti. Bu örnekte ayrıca 14 gurus, ehl-i hibre ve mahkeme harcı olarak masraf hanesine kayıt edilmiştir.²⁶¹ Görüldüğü üzere elde edilen faidenin yarısının gemiye terk edilmesi alışlagelmiş bir uygulama olarak ortaya çıkmaktadır.

Ehl-i hibrenin müdahil olduğu bir başka davada ise durum biraz daha farklıdır. Mehmed Reis'in iddiasına göre gemisinde yoldaş olan Menteş kendi adına Mehmed Reis'in gemisine 60 kantar üzüm yükleyerek bu üzümleri İstanbul'a getirmişti. Yolculuk bitiminde Menteş, yoldaşlık hakkını Mehmed Reis'ten almış fakat yüklediği üzümün navlununu ödememiştir ki; her bir kantar üzümün navlunu 20 akçedir. Dolayısıyla Menteş'in Mehmed Reis'e 1.200 akçelik navlun borcu vardır. Mehmed Reis navlun ücretini talep edince Menteş: *“yoldaş olanlar bu mikdar navlunu işimiz nâmına alıkonup virilmemek mu'taddır.”* diye cevap vermiştir. Durum çözüme kavuşturulamayınca ehl-i hibreden Ahmed Reis bin Mehmed ve Ali Kethüda bin Mehmed'e danışılmış, Onların alışlagelmiş böyle bir uygulamanın olmadığını söylemeleri üzerine Menteş navlun ücretini ödemesi konusunda uyarılmıştı.²⁶²

Yani veledi Çika Reis ile gemi yoldaşları da aralarındaki anlaşmazlığın ehl-i hibre vasıtasıyla çözümlenmesi için kadıya başvurmuşlardı. Yani Reis, İbrail İskeleyi'nden her keyli 12'ser babkadan olmak üzere-babka 12 akçeye rayic iken- 36.576 akçe ile 254 keyl buğday satın alıp gemiye yüklemişti. Buğday, İstanbul'a getirilerek satılmış, 87.500 akçe hasılat elde edilmişti. Masrafların çıkarılmasından sonra kalan 36.362 akçenin aralarında pay edilmesini talep etmişlerdi. Anlaşmazlığın dayandığı temel nokta ise her keylin 20 babka üzerinden iştirâ edilmesi ve 1 babkanın 14 akçeye rayic olarak hesaplanması ile ilgilidir. Anlaşmazlık her bir yoldaşa 900'er akçe verilmesi şartıyla sulh yapılarak sonuçlanmıştır.²⁶³

Taşıma sonunda reisler navlun ücretlerini alamadıkları takdirde mahkemeye başvurarak ücretlerini talep ederler en azından alacaklı olduklarını kayda geçirirlerdi. Durum genellikle borçlunun borcunu kabul etmesiyle sonuçlansa da borcunu kesinlikle kabul

²⁶¹ GŞS. 68 105 a1 (22 Rebi'ülevvel 1055-18 Mayıs 1645).

²⁶² GŞS. 25 81 a1 (Evâsıt-ı Şaban 1013: 31 Aralık 1604-9 Ocak 1605).

²⁶³ GŞS. 53 41 a1(6 Şaban 1033-24 Mayıs 1624).

etmeyenlerle de karşılaşılabilirdi.²⁶⁴ Uzun mesafeli taşımacılık bu tür sorunlar yaratıyor olmalıdır. Bir başka örnekte; Selime binti Ali isimli hatun iddiasına göre Kefe'den Mehmed Reis bin Seyid Mustafa'nın gemisine İstanbul'da kendisine teslim etmek üzere her vukıyyesi 6 guruş navlun ile 200 vukıyye sadeyağ, 80 vukıyye mum yağı, 20 vukıyye un yüklemişti. Selime Hatun bir müddet sonra, Mehmed Reis'ten eşyalarını talep ederek mahkemeye başvurmuştur. Mehmed Reis eşyaları yüklediğini kabul etmekle beraber Selime Hatun'un eşyaları zevci Mehmed bin Aslan'a teslim etmesini istediğini, kendinin de öyle yaptığını hatta teslim sırasında Selime Hatun'un da hazır olduğunu beyan etmişti. Selime Hatun'un durumu inkâr etmesi üzerine devreye giren şahitler vasıtasıyla Mehmed Reis iddiasını ispatlamıştır. Selime Hatun ise davadan men edilmiştir.²⁶⁵ Davanın ispatlanabilir olmasına rağmen Selime Hatun'un neden böyle bir yola başvurduğu ise belli değildir.

Anlaşmazlıklarla ilgili bir başka örnek; Milo Reis veledi Falko ile tâcir Nikola veledi Anton arasında cereyan etmişti. İddiasına göre Milo Reis iki sene önce, Nikola veledi Anton'un 15 fiçı morina balığını ve bazı eşyalarını taşımış, hâsıl olan navlunu o tarihte nakit akçesi olmadığı gerekçesiyle Nikola'dan alamamıştı. Bununla birlikte Nikola borcunu ikrar etmişti. Alacağını talep etse de Nikola durumu inkâr ederek eşyalarını Anton Reis'in taşıdığını dolayısıyla Milo Reis'e borcu olmadığını iddia etmişti. Milo Reis şahitlerin şهادetleri ile iddiasını ispatlamış ve Nikola'nın borcu ödemesi tembih olunmuştur.²⁶⁶

Örnekler güvenilir ve sağlam şahitlerin önemini göstermesi açısından kayda değer. Davasını ispat konusunda zorluk çekenler zaman zaman haklı çıkmak adına yalancı şahit tutmak gibi yollara da başvurabiliyorlardı. İddiasına göre Turgut Reis bin Mustafa İskenderiye'de Mahmud Yazıcı bin Said'e Hasan Çelebi adına 23,5 kantar keten teslim etmiş ve Mahmud Yazıcı'da keteni gemiye koyup taşımaya müteahhit olmuştu. Turgut

²⁶⁴ GŞS. 34 10 a4 (Evâsıt-ı Şaban 1016: 30 Kasım-8 Aralık 1607), GŞS. 45 68 b1 (Cemaziyelâhir 1028), GŞS. 49 32 a3 (7 Şevval 1028-17 Eylül 1619) Azak'a sürekli sefer düzenleyen Yani veledi David'in vekili Yani veledi Lefter, Yasef veledi Avraham isimli Yahudi karşısında mahkemededir. Yani'nin iddiasına göre Avraham, Azak'ta Yani'nin gemisine her kantarı 120 akçe navlun ile 104,5 kantar sadeyağ yüklemişti. Toplam navlun ücreti 12.540 akçedir. Yani navlun ücretini müvekkili adına talep etmektedir. Avraham iddiaları tamamen reddederek Azak'tan Yani'nin gemisine yağ yüklediğine yemin eder. Yani ise iddiasını ispatlamaktan acizdir ve dava aleyhine sonuçlanır.

²⁶⁵ GŞS. 63 10 a2 (24 Şevval 1050-6 Şubat 1641).

²⁶⁶ GŞS. 68 66 a2 (14 Zilkade 1054-12 Ocak 1645).

Reis, Mahmud Yazıcı'nın keteni kendine teslim etmediğini ve Hasan Çelebi'nin kendisinden keteni istediğini iddia ederek mahkemeye başvurmuştu. Mahmud Yazıcı'nın iddiaları reddetmesi üzerine Turgut Reis mahkemeye El hac Ahmed bin Abdullah ve Ali Reis bin Abdullah adında iki de şahit getirmişti. Şahitler Turgut Reis'in iddiasını destekler yönde ifade vermişlerdir. O esnada İlyas Reis bin Himmet ve Süleyman Reis bin Mehmed adında iki kişi mahkemeye gelerek iki şahidin Turgut Reis lehine şahitlik yapmaları için Karaköy kapısı yakınlarında Turgut Reis'ten altın aldıklarını ihbar etmişlerdi.²⁶⁷ Davanın seyri tahmin edilebilse de yalancı şahitlerin akıbeti konusunda herhangi bir bilgi yoktur.

Taşıma işi tamamlandıktan sonra mal sahibi, malı taşıyan gemi reisi, gemi sahibi ve gemide hizmet eden denizciler arasında sonradan ortaya çıkabilecek alacak-verecek davalarının önüne geçmek amacıyla kadı huzurunda yapılan taşıma işi sonrasında haklarını aldıklarını *“zimetlerinde bir akçe ve bir habbe baki kalmadığını”* ifade ederek birbirlerinin zimetlerini ibra ve ıskat ederek anlaşmayı sonlandırmış olurlardı.²⁶⁸ Taşımacılıkta faide yalnız navlundan elde edilen gelir değildir. Gemi reisleri kendileri ve ortaklarıyla birlikte kendi adlarına ürün taşıyıp satarak elde ettikleri faideyi de paylaşmak gibi bir yol izlemişlerdir. Receb Reis bin Yakub ve Mustafa Reis bin Receb elde edecekleri faideyi kendi aralarında sülüsünü (2/3) Mustafa Reis bin Receb'in, sülüsü (1/3) Receb Reis bin Yakub'un olmak üzere bir ortaklık kurmuşlar ve Kolos, İnebolu, Balçık, Kesendire, Modoniç ve Ağrıboz gibi iskelelere yirmi sefer düzenlemişlerdi.²⁶⁹

Gemi sahiplerinin gemilerine tecrübeli bir reis tayin ederek ticari faaliyete bulunmaları her zaman kârlı bir teşebbüs anlamına gelmemelidir. Maddi zararın ötesinde reislerin ihanetini içeren kayıtlar böyle bir riskin varlığını ortaya koymaktadır. Galata'da Camii Kebir Mahallesi'nden Mahmud bin Abdullah 14 zira²⁷⁰ uzunluğundaki Gelibolu Kayığı denilen kayığına Sefer bin Şaban'ı reis tayin ettiğini fakat kayığını bir türlü geri

²⁶⁷ GŞS. 34 21 b1 (Şaban 1016).

²⁶⁸ GŞS. 30 2b 4 (2 Rebi'ülâhîr 1014-17 Ağustos 1605), GŞS. 34 17 a3 (Evâsıt-ı Şaban 1016: 30 Kasım-8 Aralık 1607), GŞS. 34 22 b2 (Evâil-i Ramazan 1016: 20-29 Aralık 1607), GŞS. 49 49 b3 (Evâil-i Zilkade 1028: 10-19 Ekim 1619), GŞS. 67 30 b3 (24 Rebi'ülâhîr 1053-12 Temmuz 1643).

²⁶⁹ GŞS. 25 42 a3 (1013).

²⁷⁰ ZİRA: Metrik sisteme geçilmeden önce kullanılan bir uzunluk ölçüsü birimidir. 1 zira 65 cm'dir. Farklı bölgelerde farklı uzunluklarda kullanılır. Walter Hinz, “İslam'da Ölçü Sistemleri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5, (1989): 79.

alamadığını ifade ederek mahkemeye başvurmuştu. Sefer ise ısrarla geminin kendi malı olduğunu iddia etmekteydi. Şahitlerle iddiasını ispatlayan Mahmud gemisini geri alabilmişti.²⁷¹

Bir başka örnekte; bu sefer Osman bin Hüseyin 4.000 akçe kıymetli ve “*üç oturaklı kayık*” olarak tabir olunan kayığına Mehmed bin Abdullah’ı İznikmid Körfezi’ne varıp gelmesi şartıyla reis olarak tayin etmişti. Mehmed anlaşma şartının aksine Osman’ın haberi olmadan Karadeniz’e açılmış ve burada kayık helak olmuştu. Osman’ın talebi zararının karşılanması yönündeydi. Mehmed’in ifadesine göre gemi Karadeniz’de Giresun civarında helak olmuştur. Osman’ın izni olmadan Karadeniz’e açıldığı için Mehmed’in kayığın kıymetini ödemesi kararlaştırıldı.²⁷²

Serkiz Reis veledi Muhtar da gemisine oğlu Şehri’yi reis tayin etmişti. Şehri, babasının kendini vekil tayin ettiğini ileri sürerek gemiyi Yusuf Reis’e 92.000 akçeye satmıştı. Serkiz mahkemede oğlunu vekil tayin etmediğini ifade ederek gemisini geri talep etmiş, Yusuf Reis’in 92.000 akçe üzerine 8.000 akçe daha ödemesi üzerine davasından vazgeçmişti.²⁷³ Serkiz’in 8.000 akçe ziyadenin ardından davasından vazgeçmesi 92.000 akçeyi de oğlundan aldığı anlamına gelmektedir. Oğlunun ihaneti gibi gözükse de kârlı bir satış olmalı ki Serkiz davasında ısrarcı davranmamıştır.

Bir başka örnekte ise; Galata sakinlerinden Bali bin Hamza 4.000 akçe kıymetli 13 zira şayka olarak adlandırılan gemisine Ahmed bin Süleyman’ı reis tayin ederek Akdeniz’de Erikli kasabasından gemisine elma yükleyerek İstanbul’a getirmesini istemiştir. Ahmed, Erikli kasabasında elma bulamamış ve boş dönmek adına geminin arkasına “*sal tarikiyle*” iki gemi direği bağlayarak yola çıkmıştır. Yolda gelirken gemi helak olmuştur. Bali, mahkemede Ahmed Reis’in yaptığı işin denizciler arasında alışlagelmiş bir uygulama olmadığını, dolayısıyla zararının tazmin edilmesini istemişti. Ahmed ise böyle durumlarda gemi arkasına direk bağlayıp getirmenin gemiciler arasında yaygın bir adet olduğunu söylemiştir. Anlaşmazlık ehl-i hibrenin araya girmesi ile çözümlenmiştir.

²⁷¹ GŞS. 49 73 b2 (Evâsıt-ı Zilkade 1028: 19-28 Ekim 1619).

²⁷² GŞS. 62 164 b1(24 Zilkade 1049-17 Mart 1640).

²⁷³ GŞS. 45 69 a2 (21 Cemaziyelâhir 1028-5 Haziran 1619). Bir diğer örnekte Mehmed Reis bin Ahmed, Ahmed Çelebi bin Mustafa ile müşterek sahip oldukları 15 zira kayığı, Ahmed Çelebi’nin haberi olmadan Konstantin Reis veledi Kosdodi’ye sattı. GŞS. 51 49 b3 (Evâil-i Rebi’ülâhir 1031: 13-22 Şubat 1622).

Ehl-i hibrenin gemiye direk bağlayıp sal tarikiyle getirmenin mu'tad bir uygulama olduğuna karar vermesi üzerine Bali Reis davasından vazgeçmek durumunda kalmıştır.²⁷⁴

Gemilerde sadece ticari emtia taşınmazdı. Gemi reisleri navlun karşılığında farklı taşıma hizmetleri de yerine getirirlerdi. 14 Receb 1013 (6 Aralık 1604) tarihli bir kayıta Selami Reis bin El hac Mehmed'in gemisiyle İskenderiye'den İstanbul'a navlun bedeli ile yolcu taşıdığı anlaşılmaktadır.²⁷⁵ Yusuf Beşe bin Abdullah'ta 35.000 akçe kıymetli eşyasını Akkirman'da ikamet eden babalığı Mehmed'e göndermek için Mehmed Reis'e teslim etmişti. Seyahat esnasında çıkan fırtınada Yusuf Beşe'nin gönderdiği eşyalar zayı olmuştu.²⁷⁶

Tunus'tan İstanbul'a gelmek için Ali Reis bin Veli'nin gemisine binen Süleyman bin Abdüllatif isimli tabibin durumu ise farklılık arz etmektedir. Tabibin iddiasına göre yola çıkıldıktan bir süre sonra Ali Reis, kendini bir şekilde denize itmişti. Bir yolunu bulup denizden kurtulan tabip, Ali Reis'te kaldığını iddia ettiği 1.000 filorilik 2 sepet sandığını, kitapları ve esbabını talep etmiştir. Ali Reis ise olanı biteni tamamen inkâr etmişti. Tabibin şahidinin olmaması Ali Reis'in yemin ederek kendini tazminden kurtarmasını sağlamıştır.²⁷⁷

Bir başka navlun karşılığında taşıma örneğinde; Trablusşam Beylerbeyi Hasan Paşa'ya gönderilmek üzere Şemseddin Efendi'den alınan 4 çift mefreş,²⁷⁸ 4 tane ayaklı sandık, 2 yaylak pištahta,²⁷⁹ her biri yüz sehm ile mumlu 2 kandil, 9 zira telâtin²⁸⁰ simat,²⁸¹ 1'i mankuş 2 sade sofras, 6 mankuş 6 sade şamdan sofrası, kırmızı kadife üzerine gümüşlü eğer, 30 kilim, 98 sahan, 162 tepsi, 10 tencere, 10 kuzu tepsisi, bir sepet içerisinde 38 adet siniyi Mustafa Reis bin Mehmed tarafından Mehmed Reis'in gemisine yüklenmişti.

²⁷⁴ GŞS. 25 74 b1 (13 Ramazan 1013-2 Şubat 1605).

²⁷⁵ GŞS. 25 62 a4 (14 Receb 1013-6 Aralık 1604).

²⁷⁶ GŞS. 49 63 a4 (29 Zilkade 1028-7 Kasım 1619).

²⁷⁷ GŞS. 36 132 b2 (7 Cemaziyelâhir 1023-15 Temmuz 1614).

²⁷⁸ MEFREŞ: Seyahat sırasında şilteler ve yatak örtülerini taşımak için büyük taşıma çantası, çuval.

²⁷⁹ PİŞTAHTA: Sarrafların kullandıkları kenarlı ve üstü düz akçe tahtası, çekmeceli küçük sandukça. Mehmed Salahi, *Kamus-i Osmani* 2, haz. Ali Birinci (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 127, 2019), 354.

²⁸⁰ TELÂTİN: Rusya'da yapılan bir nev'i sağlam ve yumuşak sahtiyan ki rayiha-i mahsusası vardır. Sahtiyandan ma'mul. Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, 432.

²⁸¹ SİMAT: Yemek sofrası veya yemek masası. Telâtin simat: deriden ma'mul yemek sofrası veya masası.

Ücreti belli olmayan navlun anlaşmasıyla Mehmed Reis eşyaları taşımaya müteahhit olmuştu.²⁸²

1.3.3. Taşımacılıkta Ortaklık

Gemi sahibi olanlar eğer kendileri reis değilse gemilerine bir reis tayin ederek sermayelerini ve gemilerini reisin becerisine teslim ederek ticari girişimlerde bulunurlardı. Saray kapıcılarından Mustafa bin Abdullah ve ortağı Mehmed bin Hasan sahip oldukları gemiye Süleyman bin Ali'yi reis tayin edip Karadeniz'de Benderekli İskeleyi'nden 260.000 adet Sinop elması getirtmişlerdi. Süleyman Reis elmayı almış, taşımış hatta satmış ve parasını da tahsil etmişti. Elde edilen 105 filori²⁸³ kâr 20 paya ayrılmış ve kişi başı 5 altın isabet etmişti. Süleyman Reis'in bu seferde 17 yoldaşı vardı.²⁸⁴ El hac Mehmed bin Bayram'da gemisine reis tayin ettiği Mehmed bin Hayri'nin yaptığı ticaretten 6.600 akçe kazanmıştı.²⁸⁵

Ortaklığın boyutları değişebilirdi. Atilyon Reis veledi Sinodino gemisine Kosta veledi Dimo'yu reis tayin etmişti, yanında 15 zımmî yoldaş ile birlikte “*karzen ber vechi iştirâk*” (ortak borç alarak) Yako veledi Armino isimli Yahudi'den 95.000 akçe almışlardı. Meblağın büyüklüğü ciddi kazanç bekledikleri bir ticarete teşebbüs edeceklerini göstermektedir. Fakat Kosta veledi Dimo'nun bilinmeyen bir sebeple reislikten feragat etmesi hesapları değiştirmiştir. Kosta 95.000 akçeyi Atilyon Reis'e teslim etmişti. Atilyon Reis'in 95.000 akçeyi sahibi Yako'ya geri verip vermediği veya ortaklığın sürdürülüp sürdürülmediği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.²⁸⁶ Bu arada kayıtlara göre gemiye reis olarak tayin edilenler “*mellâhîn beyninde câri olan*

²⁸² GŞS. 36 112 b5 (Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1023: 18-27 Haziran 1614).

²⁸³ FİLORİ: Filori kelimesi İtalyanca filorinden gelmekte olup bu para ilk defa Floransa'da basılmıştır. 1182'den 1252'ye kadar gümüş para olan filorin 1252 yılında altından darb edilerek kısa sürede Avrupa'ya ve diğer yerlere yayıldı. Bir yüzünde Floransa'nın sembolü olan zambak motifi, diğer yüzünde Vaftizci Yahyâ'nın resmi bulunan 3,5 gr. ağırlığındaki bu altın para, İtalyan devletlerinin Türkmen beylikleriyle olan ticarî münasebetleri dolayısıyla Batı Anadolu'da geniş ölçüde kullanıldı. Filorin, Fâtih Sultân Mehmed dönemine kadar filori adıyla Osmanlılar'da en çok kullanılan altın para durumundaydı. 1468'de bu miktar 45 akçe iken Kanûnî Sultan Süleyman zamanında 50 akçe, 1566'da 70 akçe ve 1568'de 80 akçeye yükselmiş, altın karşılığı ise değişmemişti. Halil İnalcık, “Filori”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay.,1996), 13:106-107.

²⁸⁴ GŞS. 30 16 b3 (22 Receb 1014-3 Aralık 1605).

²⁸⁵ GŞS. 115 a2 (29 Cemaziyelevvel 1051-5 Eylül 1641).

²⁸⁶ GŞS. 34 11 b3 (Evâsıt-ı Şaban 1016: 30 Kasım-8 Aralık 1607), GŞS. 34 12 a2 (Evâhir-i Şaban 1016: 9-18 Aralık 1607), GŞS. 34 12 a3 (Evâhir-i Şaban 1016: 9-18 Aralık 1607).

âdet üzere” elde edilen kazancın 1/10’unu alırlardı.²⁸⁷ Yâni gemi reisleri sadece reislik vazifesi karşılığında elde edilen kârın 1/10 unu hizmetleri karşılığında almaktaydılar.

Ortaklar aralarında bir anlaşma ile sahip oldukları geminin işletme hakkını nöbetleşe devralarak kullanır ve bu işten de kazanç elde edebilirlerdi. Örneğin; Kiryakoz veledi Todori üç sene işlettiği geminin işletme hakkını üç sene tamam olunca diğer ortak Estefani veledi Yorgi’ye devretmişti. Gemiye alan Estefani ise gemiye kendi adına işletmesi için oğlu Todori’yi reis tayin etmişti.²⁸⁸

1.3.4. Navlun Ücretleri

Kayıtlar belli başlı ürünlerin navlun ücretleri konusunda bilgiler vermektedir. Özellikle ayrıntılı yapılan anlaşmalarda taşınan malın kime ait olduğu, kimin taşıyacağı, navlun ödemesinin nasıl yapılacağı, malın nereden geldiği, cinsi, miktarı, toplam ve birim fiyat üzerinden navlun ücretinin ne kadar olduğu bilgilerine ulaşılabilir.

²⁸⁷ GŞS. 64 15 a2 (27 Cemaziyelevvel 1052-23 Ağustos 1642) Denizciler arasında yerleşmiş örf veya âdet olarak ifade edilen bu durum aslında yerleşmiş ve uyulması gereken bir kuraldır.

²⁸⁸ GŞS. 38 8 b3 (24 Ramazan 1023-28 Ekim 1614).

Tablo 1.1. Deniz Yolu İle Taşınan Ürünlerin Navlun Ücretleri

Malın cinsi	Nereden geldiği	Miktarı	Toplam Navlun ücreti	Birim navlun ücreti	Tarih
HAVYAR ²⁸⁹	Galata'dan İzmir'e	20 fiçı	4.000 akçe	200 akçe	Evâil-i Rebi'ülâhir 1013 (27 Ağustos-5 Eylül 1604)
MORİNA BALIĞI ²⁹⁰	Çiğli Limanı	1 kantar	25 akçe	Kantarı 25 akçe	Evâhir-i Şaban 1028 (1-10 Ağustos 1619)
MORİNA BALIĞI ²⁹¹	Çiğli Limanı	1 kantar	33 akçe	Kantarı 33 akçe	Evâhir-i Şaban 1028 (1-10 Ağustos 1619)
TUZ ²⁹²	İzmir	230 keyl	1495 akçe	Keyli 6,5 akçe	22 Rebi'ülevvel 1025 (9 Nisan 1616)
TUZ ²⁹³	Gözlü	-----	-----	Keyli 10 akçe	28 Rebi'ülevvel 1028 (15 Mart 1619)
TUZ ²⁹⁴	Kefe	3850 keyl	38500 akçe	Keyli 10 akçe	Evâil-i Rebi'ülevvel 1040 (8-17 Ekim 1630)
TUZ ²⁹⁵	Ahyolu	1000 keyl	8000 züyuf akçe	8 züyuf akçe	26 Zilkade 1050 (9 Mart 1641)
BUĞDAY VE ARPA ²⁹⁶	Eğriboz	1423 keyl (1023 keyl buğday- 400 keyl arpa)	12807 akçe	Keyli 9 akçe	13 Rebi'ülâhir 1034 (23 Ocak 1625)
BUĞDAY ²⁹⁷	Eğriboz	2190 keyl	21900 akçe	Keyli 10 akçe	29 Rebi'ülevvel 1034 (9 Ocak 1625)
UN ²⁹⁸	Kefe	20 vukıyye	120 akçe	Vukıyyesi 6 akçe	24 Şevval 1050 (6 Şubat 1641)
YAĞ ²⁹⁹	Kefe	280 vukıyye (200 vukıyye sade yağ-80 vukıyye mum yağı)	1800 akçe	Vukıyyesi 6 akçe	24 Şevval 1050 (6 Şubat 1641)
YAĞ ³⁰⁰	Azak	104,5 kantar sadeyağ	12540 akçe	Kantarı 120 akçe	24 Şevval 1050 (6 Şubat 1641)

²⁸⁹ GŞS. 25 11 a2 (Evâil-i Rebi'ülâhir 1013: 27 Ağustos-5 Eylül 1604)

²⁹⁰ GŞS. 49 11 a2 (Evâhir-i Şaban 1028:1-10 Ağustos 1619)

²⁹¹ GŞS. 49 11 a2 (Evâhir-i Şaban 1028:1-10 Ağustos 1619)

²⁹² GŞS. 40 63 b1 (22 Rebi'ülevvel 1025-9 Nisan 1616)

²⁹³ GŞS. 45 13 b4 (28 Rebi'ülevvel 1028-15 Mart 1619)

²⁹⁴ GŞS. 56 68 b1 (Evâil-i Rebi'ülevvel 1040: 8-17 Ekim 1630)

²⁹⁵ GŞS. 63 20 b2 (26 Zilkade 1050-9 Mart 1641)

²⁹⁶ GŞS. 53 113 a5 (13 Rebi'ülâhir 1034-23 Ocak 1625)

²⁹⁷ GŞS. 53 106 b2 (29 Rebi'ülevvel 1034-9 Ocak 1625)

²⁹⁸ GŞS. 63 10 a2 (24 Şevval 1050-6 Şubat 1641)

²⁹⁹ GŞS. 63 10 a2 (24 Şevval 1050-6 Şubat 1641)

³⁰⁰ GŞS. 49 32 a3 (7 Şevval 1028-17 Eylül 1619).

ÜZÜM ³⁰¹	Ege	60 kantar	1200 akçe	Kantarı 20 akçe	Evâil-i Şaban 1013 (23 Aralık 1604-1 Ocak 1605)
HAVYAR ³⁰²	Azak	8 varil (42 kantar)	3780 akçe	Kantarı 90 akçe	Evâhir-i Rebi'ülevvel 1023 (30 Nisan- 9 Mayıs 1614)
SIĞIR DERİSİ ³⁰³	Kefe	150 kıta	900 akçe	Tanesi 6 akçe	Evâhir-i Rebi'ülevvel 1028 (31 Ağustos-9 Eylül 1619)
KAHVE ³⁰⁴	Mısır	4 denk ³⁰⁵	120 riyalı guruş ³⁰⁶	Denki 30 riyalı guruş	24 Ramazan 1047 (9 Şubat 1638)
PALAMUT ³⁰⁷	Trabzon	813 kantar	16260 akçe	Kantarı 20 akçe	1014
DEĞİRMEN TAŞI ³⁰⁸	Nakşa Adası	1400 adet	3233 akçe	Tanesi 2,3 akçe	Evâsıt-ı Şaban 1016 (30 Kasım-8 Aralık 1607)
ŞARAP ³⁰⁹	Ayazmend	14 500 müdre ³¹⁰	60 000 akçe	Müдресi 14,13 akçe	20 Cemaziyelâhir 1054 (24 Ağustos 1644)
MİSKET FİÇİSİ ARAK FİÇİSİ ³¹¹	Girit	1 er adet	25 riyalı guruş		12 Muharrem 1050 (4 Mayıs 1640)
GEMİ DİREĞİ ³¹²	Giresun	Ma'lum-ul adet	46 000 akçe		2 Cemaziyelâhir 1047 (22 Ekim 1637)

³⁰¹ GŞS. 25 81 a5 (Evâil-i Şaban 1013: 23 Aralık 1604-1 Ocak 1605).

³⁰² GŞS. 36 85 a4 (Evâhir-i Rebi'ülevvel 1023: 30 Nisan-9 Mayıs 1614).

³⁰³ GŞS. 49 38 a3 (Evâhir-i Rebi'ülevvel 1028: 31 Ağustos-9 Eylül 1619).

³⁰⁴ GŞS. 62 114 a1 (24 Ramazan 1049-18 Ocak 1640).

³⁰⁵ DENK: Sıkı bağlanıp murabbau'sekl bir hacim teşkil eden tüccar eşyası. Şemseddin Sami, Kamus-u Türki, (İstanbul: Çevik Matbaacılık, 2010), 621.

³⁰⁶ RİYALİ GURUŞ: Osmanlı piyasasında ve arşiv kayıtlarında riyal ismine XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren rastlanmaktadır. Osmanlılar, İspanyol sikkesi reali riyal şeklinde adlandırmıştır. XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıl başlarına kadar İspanyol reali dünya ticaretinin en önemli mübadele araçlarından biri olma özelliğini korudu. Osmanlı Devleti, Doğu ile Batı arasındaki ticaret güzergâhının tam ortasında yer aldığından real Osmanlı topraklarında da dolaşıma girdi. Esedîden daha büyük olduğu için rayici daha yüksekti. Osmanlılar XVII. yüzyıl sonlarına kadar reali riyal, kâmil kuruş, tam kuruş, tamam kuruş gibi isimlerle andılar. Ömer Faruk Bölükbaşı, "Riyal" içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2019), Ek 2:426-428.

³⁰⁷ GŞS. 30 2 a2 (1014).

³⁰⁸ GŞS. 34 10 a4 (Evâsıt-ı Şaban 1016: 30 Kasım-9 Aralık 1607).

³⁰⁹ GŞS. 68 21 b1 (20 Cemaziyelâhir 1054-24 Ağustos 1644).

³¹⁰ MÜDRE: Osmanlı sıvı ölçüsü. 10,256 litre. Walter Hinz, "İslam'da Ölçü Sistemleri", 55.

³¹¹ GŞS. 62 176 b4 (12 Muharrem 1050-4 Mayıs 1640).

³¹² GŞS. 60 55 b1 (2 Cemaziyelâhir 1047-22 Ekim 1637).

Tablo 1.1. deki liste bazı malların navlun ücretlerini göstermektedir. Farklı yerlerden taşınan aynı ürünlerin fiyatlarının sistematik bir şekilde tespit edilememesi navlun ücretlerini değerlendirmeyi eksik kılarsa da sadece bu liste bile Osmanlı Devleti'nin Karadeniz ve Akdeniz'de kurduğu geniş ticaret ağı hakkında bilgi vermektedir. Sadece Karadeniz'in güney kıyıları değil kuzey kıyıları ile de ticaret yapılmaktaydı. Aynı şey Akdeniz içinde geçerlidir. İstanbul iaşesi için buraların hangi alanlarda katkı sağladığı kısmen de olsa anlaşılabilir. 313

Parasal istikrarsızlık dönemlerinde ortaya çıkan belirsizlikler, paranın rayic değerindeki değişiklik navlun ücretlerine de yansımaktaydı. 29 Safer 1034 (11 Aralık 1624) tarihinde Galata'dan İslam Reis bin Ahmed, Volos İskeleyi'nden İstanbul'a taşıdığı bir miktar buğday ve diğer eşyalar için Mustafa bin Hüseyin'den 1300 akçe navlun alacağını talep etmiş, Mustafa borcu kabul etmekle birlikte akit esnasında 200 akçenin 1 altına rayic olduğunu ifade etmişti. Mahkeme de ödemenin bu hesap üzerinde yapılmasına karar vermişti. İslam Reis'in rakama itiraz etmemesi aralarındaki anlaşmanın bu yönde olduğunu göstermektedir. 314 Aynı tarihli bir başka kayıttaki navlun anlaşmasında ise 180 akçe 1 altına rayic olarak kabul edilmişti. Anlaşmaya göre Rali Reis veledi Dimitri, Eğriboz kadısı Mehmed Efendi'nin 1023 keyl buğdayını ve 400 keyl arpasını keyl başına 9 akçe navlun ile taşıyacaktı. 315

Yukarıdaki kayıtlardan 16 yıl sonra, tuz nakli ile ilgili bir kayıt parasal istikrarsızlığın devam ettiğini göstermektedir. Ahyolu memleha eminleri olan Kurd ve Pavlo 1.000 keyl tuzu keyl başına 8 akçe vererek Yahya bin Yunus'un gemisine yüklemişlerdi. Ödeyecekleri toplam miktar kayıta 8.000 züyuf akçe 316 olarak belirtilmiştir. Taşıma işlemi tamamlandıktan sonra memleha eminleri ödemeyi Dimitri veledi Rali'den havale etmişlerdi. Havaleyi kabul eden Yahya bin Yunus ifadesinde 981 keyl tuzun navlun ücreti olan 7848 kasid akçenin 317 altından kıymeti olan 31,5 altını Dimitri'den aldığını ifade etmişti. Dimitri'de ödemeyi yaptığını onaylamıştı. 318 16 yıl sonra 1 altının kıymeti

313 GŞS. 53 97 a1 (29 Safer 1034-11 Aralık 1624).

314 GŞS. 53 113 a5 (13 Rebi'ülâhir 1034-23 Ocak 1625).

315 ZUYÛF AKÇE: Tağış edilmiş, ayarı düşük akçe. Hüseyin Remzi Altınbilek, *Lügat-ı Remzi*, haz. Ali Birinci, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 101, 2018):634.

316 KÂSİD AKÇE: Revacisiz, sürümsüz, gayr-ı rayic, geçmez akçe. Şemseddin Sami, *Kamus-u Türki*, (İstanbul: Çevik Matbaacılık, 2010), 1138.

317 GŞS. 63 20 b2 (23 Zilkade 1050-6 Mart 1641).

yaklaşık 250 akçeye çıkmıştı. Ayrıca kayıttan piyasada geçerliliği kalmamış paralarla ticari anlaşmalar yapıldığı da görülmektedir.

Navlun ücretleri anlaşmada belirtilecek şartlar doğrultusunda peşin alınabileceği gibi malın tesliminden sonra da ödenebilmekteydi. 1028 (1619) tarihli bir kayıтта Laskari veledi Miha, Gözlü İskelesi'nde Mosko Reis'in gemisine yüklediği her keyli 32 akçe kıymetli tuzu İstanbul'a getirdikten sonra keyl başına 10 akçe navlun vermeyi taahhüt etmişti.³¹⁸

Navlunun inkârı, ödenmemesi veya geç ödenmesi gibi durumlar da kayıtlara yansımıştır. Navlunun inkârı durumunda şahitler huzurunda yapılan anlaşmanın önemi ön plana çıkmaktadır. Durmuş Bey bin Hamza ile Süleyman Reis arasında yazılı olmayan bir anlaşmayla taşıma işi gerçekleştirilmişti. Durmuş Bey, Süleyman'a mudârebe sermayesi olarak 126 kebir gurusu verdiğini ve şimdi talep ettiğini ifade etmişti. Süleyman Reis savunmasında 126 gurusu İskenderiye'den İstanbul'a taşıdığı bazı ürünlerin navlun ücreti olarak aldığını söylemişti. Durmuş Bey iddiasını ispatlayamamış, Süleyman Reis ise yemin ederek haklı çıkmıştı.³¹⁹

Azak'a işleyen gemi reislerinden Yani veledi David'in vekili Yani veledi Lefter, tüccardan Yasef veledi Avraham isimli Yahudi karşısında mahkemededir. Yani'nin iddiasına göre Yasef, Azak İskelesi'nde Yani'nin gemisine İstanbul'a götürmek üzere her kantarı 120 akçe navlun ile 104,5 kantar sadeyağ yüklemişti ve navlundan 12.540 akçe borcu vardı. Yani alacağını talep etmiş, Yasef ise durumu inkâr etmişti. Yani'nin iddiasını ispatlayamaması ve Yasef'in de kendi kutsal değerleri üzerine yemin etmesiyle Yani davasından men edilmişti.³²⁰ Böyle bir taşıma işlemi yapıldı mı, yapılmadı mı? belli olmamakla birlikte, mahkeme yapılmadığına karar vermiş olsa da yapmadığı bir

³¹⁸ GŞS. 45 13 b4 (1028).

³¹⁹ GŞS. 49 47 a2 (23 Şevval 1028-3 Ekim 1619). Benzer örnekler için bkz. GŞS. 34 10 a4 (Evâsıt-ı Şaban 1016: 30 Kasım-8 Aralık 1607), GŞS. 45 68 b1(Cemaziyelâhir 1028), GŞS. 62 25 a4 (26 Rebi'ülâhir 1049-26 Rebi'ülâhir 1049) Tâcir Miha veledi Nakita her kantarı 140 akçe olmak üzere 86 kantar meta'yı Mısır'ın Reşid İskelesinden İstanbul'a götürmesi için Civan veledi Yani nam zimmînin gemisine yüklemiş idi. Civan taşıma işlemi sonrasında 2.750 akçe alıp baki kalan 9.200 akçeyi talep ederek mahkemeye başvurmuştu. Miha ise anlaşmanın 140 akçe değil 100 akçe üzerinden yapıldığını iddia ederek borcunu vermekten imtina etmişti. Sağlam şahitleri olmasaydı Civan bu işten 3.440 akçelik bir zarara uğrayacaktı.

³²⁰ GŞS. 49 32 a3 (7 Şevval 1028-17 Eylül 1619).

taşıma için Yani'nin kendine bir vekil tutarak 12.540 akçelik hatırı sayılır bir alacak davasına girişmesi şüpheli gözükmemektedir.

Taşıma işlemi sonucunda malın sahibine teslimi esnasında malın eksik çıkması gibi durumlar da görülebilmekteydi. Bu durumda reisin zararı tazmin etmesi gerekirdi. Kefe tüccarından Sefer veledi Kırako her biri 85 akçe kıymetli 150 kıt'a karasığır gönünü her tanesine 6 akçe navlun ile Mehmed Reis bin Kasım'ın gemisine yüklemişti. Sefer sonucunda 100 adet deri eksik çıkınca Mehmed Reis derilerin hepsini teslim ettiğini iddia etmiş, soruşturmanın devamında derilerin sefer esnasında Mehmed Reis tarafından fırtına olduğu iddiasıyla denize atıldığı anlaşıldığından mahkeme, 100 adet derinin parasının Mehmed Reis tarafından ödenmesine hükmetmişti. Mehmed Reis buna da itiraz etmişti. Derilerin değerinin 85 değil 75 akçe olduğunu söylemişse de, savını kanıtlamadığı için zararı tazmin etmek zorunda kalmıştır.³²¹

1.4. Kaçakçılık

Tarihsel süreçte devletlerin gelirleri pek çok etkene bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Halktan toplanan vergiler, savaşlarda elde edilen ganimetler ve ticari faaliyetlerden alınan çeşitli vergiler önemli gelir kalemleridir. Ticaretten elde edilen gelir ise iki kısımda incelenebilir. İlki devletin kendi sınırları içerisinde yapılan ticareti vergilendirmesidir. İkincisi ise ülkeye dışarıdan gelen veya dışarıya giden ürünlerden alınan vergilerdir. Gümrük vergisi adını alacak bu vergiler devletlerin gelirlerinin artmasını sağlamakla birlikte iç piyasadaki üretim üzerinde ithalatın etkisini kontrol eden araçlardan da birisidir.

Dolaşımda olan ticaret malının vergilendirilmesi, bu tip ödemelerle gelirlerinin azalmasını istemeyen veya daha fazla gelir elde etmek isteyen, kısaca maliyetleri en aza indirmenin peşinde olan ticaret erbabı tarafından ödemekten kaçınılması şeklinde bir suiistimali ortaya çıkarmıştır ki bu durum genellikle kaçakçılık olarak ifade edilmektedir.

İncelenen dönemde ticaret ister kara ister deniz taşımacılığı yolu ile yapılıyor olsun çeşitli riskler barındıran kapsamlı ve maliyetli bir işti. Buna rağmen Doğu ve Batı

³²¹ GŞS. 49 38 a3 (15 Şevval 1028-25 Eylül 1619).

arasındaki alış veriş her zaman canlılığını muhafaza etmiştir. Avrupa’da üretilen çeşitli dokumalar, ibrişim, çeşitli cam eşyalar, sabun ve kâğıt gibi maddelerin Anadolu’nun kıyı şehirlerinde önemli alıcıları vardı. Aynı şekilde Avrupalı tüccarlar da buralardan hububat, pamuk, dokuma, iplik, halı, pirinç, kenevir, kuru ve yaş sebze, canlı hayvan, yapağı, tiftik, balmumu alıyorlardı. Şap, gümüş, bakır ve tuz da Anadolu’dan ihraç edilen ürünler arasında önemli bir yer tutuyordu. Bunlara ek olarak uzak Asya’dan gelen değerli baharat ve ipek; Rusya’dan ve Kafkasya’dan gelen kıymetli kürk ve köleler de bu ticaretin önemli bir parçasıydı.³²² Bölgedeki ticaretin yoğunluğuna ve canlılığına paralel olarak kaçakçılık faaliyetleri de artmıştır.

Kaçakçılık pratikte iki şekilde yapılmaktadır. Bunlardan ilki ithalat ve ihracatta ödenen vergilerden kaçınmak yani vergi ödememektir, ikincisi ise yasaklanmış malların (memnu meta’) ticaretidir.³²³ Gümrükten mal kaçırma sistematik ve planlı bir şekilde yapılmaktaydı ve bu iş için mutlaka açıkları bilen tecrübeli kişiler kullanılmaktaydı. Gümrükten mal kaçırırken yakalanan tüccardan Hüseyin bin Abdullah ile beraber suç ortağı Meyhaneci Yani de tevkif edilmişti. Meyhaneci Yani ifadesinde kaçakçılığa konu olan kumaşları Hüseyin’den aldığını ve gizlice kaçırırken yakalandığını itiraf etmişti. Hüseyin ise kumaşların Pazarcı Batista’nın olduğunu, gümrükten kaçırmak için kendisine teslim ettiğini itiraf etmişti.³²⁴ Görüldüğü üzere kumaşların iki kere el değiştirip en son Meyhaneci Yani’ye kadar ulaşması bu işin organize bir şekilde yürütüldüğünü göstermektedir. Yani’nin bir meyhaneci olarak kumaş kaçakçılığının içerisinde yer alması bu işteki tecrübesini göstermektedir. Bir meyhaneci olarak Yani’nin kumaş kaçakçılığı içerisinde yer alması O’nun da farklı bağlantıları olduğu izlenimini kuvvetlendirmektedir.

Bir başka problem ise gemilerle taşınan ticari meta’nın gümrüğe varmadan yol üzerindeki bazı iskelelerde boşaltılmasıydı. Karadeniz’den ve Akdeniz’den gelen ve yağ taşıyan gemilerin Galata’daki Yağ Kapanı’na yanaşması ve mirîye ait olan gümrük ve kantariye vergilerinin alınması ve ardından yağın bakkallara dağıtılması eskiden beri süregelen ve yerleşmiş bir uygulamaydı. Gümrük emini Yahudi Mosi ve ortağı Yahudi

³²² Arıkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)”, 279.

³²³ Maria Pia Pedani, “Ottoman Merchants In The Adriatic. Trade And Smuggling”, *Acta Histriae*, (2008), 163.

³²⁴ GŞS. 62 170 b5 (9 Muharrem 1050-1 Mayıs 1640).

İshak'ın talebi ile “*kadîmül eyyam*”dan³²⁵ süregelen uygulamanın yeniden hatırlatılması ihtiyacı doğmuştu.³²⁶ Yağ taşıyan gemilerin başka iskele ve limanlara yanaşarak yüklerini boşaltmaları kesinlikle yasaklanmış olmasına rağmen gemilerin başka liman ve iskelelere yanaştığı tespit edilmişti.³²⁷ Hatta bu işi kolaylaştırmak isteyen kaçakçılar, boşaltmada kolaylık sağlaması için taşıdıkları yağları eskinin aksine daha küçük tulum ve testilere koymaya başlamışlardı.³²⁸ Ali ve Safir de 590 vukıyye bakırı gümrük ödemedi kaçırırken yakalanmışlardı. Bu durumda kanuna göre ödenmesi gereken verginin iki kat ödenmesi gerekiyordu ve 590 vukıyye bakır için 1.200 akçe ceza ödemek zorunda kalmışlardı.³²⁹

Kaçakçılık yakalanma riskini en aza indirmek amacıyla genellikle geceleri yapılırdı. Azak İskeleyi'nden havyar ve dil balığı getiren Tranos Reis'in gemisinde bulunan 13 varil havyar ve dil balığı gece vakti Galata'nın Yağ Kapanı civarında sakin olan meyhaneciler tarafından gizlice indirilip meyhanelere dağıtılmıştı. Durum tespit edilmiş ve 1.000 akçe cerime alınmasına hükm olunmuştu. Akabinde havyar ve dil balıklarının izi sürülmüş, Peroş isimli zımmînin dükkânında 2 varil havyar ve 141 adet dil balığı bulunup kayda geçirilmişti.³³⁰ Masdariyye³³¹ emininin gayret ve çabası sonucunda ortaya çıkarılan bu kaçakçılık faaliyeti hakkında kayıtlar daha fazlasını vermese de meyhanecilerin Tranos Reis ile yaptıkları anlaşmaya göre hakları olan meta'yı meyhanelerine taşıdıkları söylenebilir. Bazı kayıkçıların da ekseriyetle geceleyin taze üzüm getirerek şarap sıkarak için meyhanecilere vermeleri bir başka şikâyetle konu

³²⁵ *KADÎMÜL EYYAM*: Eski zamanlar, en baş, başlangıç gibi manaları olsa da burada kastedilen en başta konulmuş ve süregelen, baştan beri uygulanarak yerleşik kanun haline gelmiş, değiştirilmesi neredeyse imkânsız uygulama ve düzenlemeler için kullanılan bir deyimdir. Bunun için genellikle “*Kanun-i kadîm ol kanundur ki ne zaman başladığını kimse bilmeye.*” İfadesi kanunun yerleşikliğini kuvvetlendirmek amacı ile kullanılır.

³²⁶ GŞS. 27 6 b2 (23 Zilkade 1013-12 Nisan 1605).

³²⁷ A.DVNS.MHM.d. 75, hk no: 127,128, Selçuk Demir, “75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (121-241)”, 114.

³²⁸ A.DVNS.MHM.d. 74, hk no: 26, Cihat Taşkesenlioğlu, “74 Numaralı Mühimme Defter”nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-117)”, 56.

³²⁹ GŞS. 27 36 b4 (9 Muharrem 1014-27 Mayıs 1605) .

³³⁰ GŞS. 49 70 b4 (14 Zilhicce 1028-22 Kasım 1619).

³³¹ MASDARİYYE: Osmanlı toprakları içindeki herhangi bir kent veya limana getirilip satılan maldan alınan gümrük vergisi idi. Bir malın bu vergiyle konu olabilmesi için getirildiği yerde tüketilmesi gerekmektedir. Burçin Yereli, “İslam Vergi Hukukunda Dış Ticaret Vergileri ve Osmanlı Devletinde Gümrük Vergileri Uygulaması”, *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 9/1(1994), 85.

olmuştu.³³² Şikâyetlerin sonucu sıklıkla gönderilen emirlerle Galata kadısından bu fesada bulaşanları bulup huzura getirmesi talebi oluyordu.

Sevasto veledi Yani isimli zımmî de 40 parça keçeyi Yorgancıoğlu lakaplı reisin gemisine yüklemiş ve gizlice Karadeniz'e götürmek üzere hazırlık yaptığı sırada yakalanmıştı. İfadesinde yükü doğrulamış fakat gümrükten kaçırmaya çalıştığı suçlamasını kesinlikle reddetmiş olmasına rağmen kendini kurtarmayı başaramamıştı.³³³

Başka bir ihbar üzerine Galata kapılarından Azapkapı dışında, Mehmed Paşa Camii yakınında Hasan Reis'in mahzenine yapılan baskında vergileri ödenmemiş biri 1 kantar 26 lüdre,³³⁴ biri 39,5 vukıyye, biri 37 vukıyye, biri 34 vukıyye, biri 46 vukıyye, biri 43 vukıyye, biri 48,5 vukıyye olmak üzere 7 çuval içerisinde şem-i asel³³⁵ bulunmuş her bir çuval tartılarak kayıt altına alınmış ve el konulmuştu.³³⁶

Kaçakçılığa konu olan bir diğer meta' ise deridir. Yedikule'de Fatih Sultan Mehmed vakıflarından 320 debbağ dükkânı bulunuyor ve buradaki salhanede kesilen koyun, keçi ve sığırların derileri çok eskiden beri söz konusu dükkânlarda işleniyordu. Bir süreden beri Yedikule kasaplarının derileri bu dükkânlara vermemeleri ve kendilerinin ihdas ettikleri dükkânlarda işlemeleri ve küffâra vermeleri sıkıntıyı oldukça arttırmıştı. Oysa kasap tâifesinin boğazladıkları koyunların başlarını başçıya, derilerini debbağlara ve yağını da mum işleyenlere vermeleri eskiden beri sürdürülen bir uygulamaydı.³³⁷

Galata'ya bağlı Kasımpaşa'da bulunan mirî debbağhanelerdeki kasaplar ile Galata ve etrafında olan kasaplar kestikleri koyun ve keçilerin derilerini kadîmden mirî kârhaneye iletip buradan satışı gerçekleştirilirdi. Kasaplar bir süredir derileri gizlice bazı araçlar yardımıyla harbî kefereye satıyor, gemilere yüklenen deriler keferelerine gidiyordu. Debbağlar aldıkları ferman ile bu durumun önüne geçmeye çalışmışlardı ve debbağlar dışında herhangi bir kimsenin deri alım satımı yasaklanmıştı. Gizlice satanların tespit edilmesi hâlinde ellerinde bulunan derilerin mirî için zapt olunacağı ilan edilmişti. Hatta yapılan bir ihbarla Bato isimli harbi keferenin mahzeninde 360 adet

³³² GŞS. 56 161 a2 (Evâsıt-ı Muharrem 1041: 18-27 Ağustos 1631).

³³³ GŞS. 27 48 b 5 (29 Muharrem 1014-16 Haziran 1605).

³³⁴ LÜDRE: Lodra, Lidre: 176 Osmanlı dirhemidir. 564,432 gr.dır. Walter Hinz, "İslam'da Ölçü Sistemleri", 18.

³³⁵ ŞEM-İ ASEL: Balmumu. Şemseddin Sami, *Kamus-u Türki*, 937.

³³⁶ GŞS. 27 37 a2 (5 Muharrem 1013-3 Haziran 1604).

³³⁷ Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak mallar (Memnu Meta)", 294.

deri bulunmuş ve bu derilere el konulmuştu.³³⁸ Bu tip tedbirler esnafın hammaddeye rahatça ulaşmasını ve ürünlerin pahalalanmasının önüne geçmeyi de planlıyordu.

Gümrükten mal kaçırmak için yerel görevlilerle işbirliği de yapılmaktadır. Galata'nın bazı Hristiyan meyhaneci esnafı kadının huzuruna çıkıp Balıkpazarı ve Karaköy kapılarında kapıcı olan Piri ve Ali'den şikâyetçi olmuşlardır. İfadelerinde eskiden beri bu iki kapı sabah namazı vaktine kadar kapalı olup namaz vaktinde açılırdı. Fakat bazı meyhaneciler kapıcılar ile anlaşarak gece vakti kapıları açtırıp içeriye gizlice içki sokarak dükkânlarına götürmekteydiler. Dolayısıyla vergisini ödemedikleri için diğer meyhanecilere nazaran daha fazla kâr elde ediyorlardı. Mağdur olan meyhaneciler kapıcıların ciddi bir şekilde uyarılmasını ve vaktinden önce kapıların kesinlikle açılmaması konusunda tembih edilmelerini istemişlerdi.³³⁹

Tüccarı veya esnafı kaçakçılığa iten ve gizliden alım satımı teşvik eden sebeplerden biri de mültezim veya eminlerin hadsiz vergi talepleridir. Ayrıca esnafın bu noktada daha fazla para kazanma hırsını da göz ardı etmemek gerekir. Örneğin; İstanbul'a şarap getiren kefare taifesi İstanbul subaşı ve muhtesibine gümrük ödemesi yaptıktan sonra bir de Galata subaşı ve muhtesibinin adamları kayıklarla kefare gemilerinin üzerine varıp gümrük talebinde bulunmaktaydılar. Kadılara gönderilen emirlerle bu duruma mani olmaları istenmişti.³⁴⁰

Benzer bir diğer örnekte; Galata'nın kendirci tâifesi iskeleye yanaşan gemilerden aldıkları kendir ve teli gümrüğe indirip iskele, masdariyye ve kantariye vergilerini ödedikten sonra dükkânlarına götürdüklerini akabinde kendilerinden ikinci bir defa bu vergilerin talep edildiğini bu uygulamanın yerleşmiş teamüllere aykırı bir uygulama olduğundan şikâyetle bu haksızlığın giderilmesini talep etmişlerdi. Galata kadısına gönderilen emir de bu uygulamanın caiz olmadığı esnafa zulüm ve teaddi edilmemesi istenmekteydi. Ayrıca haksız yere alınan vergilerin alanlardan geri alınması işini yürütmesi için de dergâh-ı muallam çavuşlarından birisi görevlendirilmişti.³⁴¹

³³⁸ GŞS. 34 64 b3 (3 Muharrem 1016-30 Nisan 1637).

³³⁹ GŞS. 25 35 a4 (8 Cemaziyelevvel 1013-2 Ekim 1604).

³⁴⁰ A.DVNS.MHM.d. 80, hk no: 414. (21 Ramazan 1022).

³⁴¹ GŞS. 41 51 a3 (Evâhir-i Safer 1026: 26 Şubat-7 Mart 1617).

İstanbul, Galata ve Haslar kadılarına yazılan bir emr-i şerîfte gümrük mukataasına ilhak olunan dellaliye mukataasına müteallik meta' getirenlerin; “*biz doğancı, kassab celeb vesair sultân reayasıyız tekâlif-i örfiyeden muafıdırı deyu rüsûm-u dellaliyeden teallül ve bahane ettiklerinden şikâyetle teallül ve bahane eyledikleri vaki ise men olunmaları*” emredilmişti.³⁴²

Vergilerden muaf olma çabası sık karşılaşılan bir durumdur.³⁴³ Vergiden kaçınanlar genellikle kendilerinin tufancı, çakırcı şahinci, su yolcu ve evkâf-ı selatin reayası olduklarını iddia ederler ve bir şekilde elde ettikleri muafiyet emirnamelerini vergi memurlarına ibraz ederek vergiden kaçınmanın yolunu ararlardı. Gümrük eminlerinin en azından tecrübelerine binaen bundan haberdar olmadıkları düşünülemez. Buna rağmen gümrük eminlerinin talebiyle Hazine-i Âmire’de mahfuz defterlere nazar olunduktan sonra, “*dellaliye ve resmi usarelerden kimesne muaf olmaz. Muaf olanlar ancak avâzır-ı divaniye ve sayir tekâlif-i örfiyeden muaf olurlar*”³⁴⁴ şeklinde bir emir almışlardı. Ödemeden kaçınmaya çalışanlar sadece tüccarlar ve yerli esnaf değildi. Beylerbeyi, sancakbeyi, kapucubaşı, subaşı, zuema, erbab-ı tımar, kapıkulları ve sair kimselerin durumu da şikâyetlere konu oluyordu. Bunlar taşradan getirdikleri ticari malların pişkeş³⁴⁵ olduğunun ifade ederek kapana getirmekten imtina ederler, ısrarlar üzerine ise gizlice kaçırmaya çalışırlardı.³⁴⁶

Zaman zaman Galata Limanı’na gelen malların gümrükleri alındıktan sonra resmi kantariyeleri alınmadan mahzenlere konulduğu, bunun da başka problemleri ortaya çıkardığı görülmüştür. Mahzendeki bu mallar hamallar tarafından gizlice hayvanlarına

³⁴² GŞS. 25 95 b1(20 Zilkade 1012-20 Nisan 1604).

³⁴³ Vergiden muafiyet için bkz. Almila Gökçe Özcan XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Vergi Muafiyeti: Derbendçilik, *Akademik Bakış* 11/22 (2018):305-322. Almila Gökçe Özcan, XVI Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Vergi Muafiyeti ve Toplum Yapısı: Vidin Sancağı’nda Muaf ve Müsellemeler, *Nevşehir Hacı Bektaş-ı Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/4 (2022):2385-2400. Yılmaz Yurtseven, Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Vergi Adaleti, içinde *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, ed. Fethi Gedikli(İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2014):151-162. Halil İnalçık, Osmanlılar’da Raiyyet Rüsûmu, *Belleten* 23/92 (1959):575-610. Sadık Müfit Bilge, XV.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Vergi Muafiyeti, *Düşünen Siyaset*, 28 (2012).

³⁴⁴ GŞS. 25 88 a1 (29 Rebi’ülâhir 1013-24 Eylül 1604).

³⁴⁵ PİŞKEŞ: “Hediye, armağan” anlamına gelen Farsça pîşkeş kelimesi terim olarak Osmanlı Devleti’nde padişah başta olmak üzere sadrazam ve diğer devlet adamlarına, şehzadelere alt makamlardan takdim edilen hediyeleri ifade eder. Yüksek makamdan verilen bahşîş ve in‘âmın bir nevi karşıtıdır. Filiz Karaca, “Pişkeş”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2007), 34:294.

³⁴⁶ GŞS. 36 174 b1 (27 Safer 1023-8 Nisan 1614).

veya peremeciler tarafından peremelerine yüklenerek sahiplerinin mahzenlerine ve dükkânlarına taşınmaktaydı. Şikâyetlere konu olan bu olaylar sebebiyle Galata kadısına yazılan emirlerde ısrarla bunun önüne geçilmesi istenmiştir. Bu esnada yakalananların te'dip edilip cezalandırıldıkları vakidir.³⁴⁷ Uyarılara, cezalandırmalara ve görevlilerin dikkatli olmaları konusundaki uyarılara rağmen bunun önüne geçilmesi mümkün olamamıştır.

Tüccarın kendi lehine pratik çözümler ürettiği de olurdu. Gümrük emininin iddiasına göre kapanda tartılan kara havyarın 1 kantar gelen varilinden 6 akçe masdariyye alınmaktadır. Tüccar artık havyarı 3'er 4'er kantar gelen fiçılara koymaya başlamış ve fiçi başına yine aynı masdariyyeyi ödemektedir. Her varilin satış fiyatı 3000-4000 akçe arasında olup gümrük emini zararını bahane ederek satış fiyatı üzerinden her 100 akçede 1,5 akçe masdariyyeye zam yapmıştı. Yeni durum tüccarın itirazına konu olmuştu. Tüccar varil başına kadîmden 6 akçe ödediklerini ifade ederek gümrük emininin yaptığı zamma itiraz etmişti. Gümrük emini Yahudi Mosi bir emr-i şerîf alarak havyarın satış fiyatı üzerinden % 1,5 luk masdariyye zammını resmileştirmeyi başarmıştı.³⁴⁸

Bir başka örnekte bu sefer şikâyetçi olanlar tüccar tâifesidir. Tüccar, gemileriyle iskeleye meta' getirdiklerini ve gümrük ödemeyi talep ettiklerinde kanuna muhalif görevlilerin kendilerinden 2 kat gümrük talep etmelerinden şikâyetle divana başvurmuşlar bu hukuksuz uygulamanın önüne geçmek için bir buyruldu almışlardı. Şikâyete binaen gümrük emini Ali Ağa'ya "*kanundan ziyade ile rencide olunmamak*" üzere bir buyruldu verilmişti.³⁴⁹

Bir başka şikâyet konusu İstanbul'a zâhire getiren ve limanda demirlemek zorunda kalan gemi reislerinin şikâyetidir. Ödeme yapıldıktan sonra bazılarının kayıklar ile gemilerine geldiklerini ve subaşı namına liman hakkı istediklerini, vermedikleri takdirde gemide olan eşyalarının bu kişiler tarafından denize atıldıkları şikâyete konu olmuştu. Galata kadısından buna kesinlikle müsaade etmemesi istenmişti.³⁵⁰

³⁴⁷ GŞS. 36 174 b1 (Evâsıt-ı Rebi'ülâhir 1023: 19-28 Mayıs 1614)-53 140 b3 (Evâhir-i Muharrem 1034: 2-11 Kasım 1624).

³⁴⁸ GŞS. 30 42 a2 (Rebi'ülevvel 1014).

³⁴⁹ GŞS. 64 89 b2 (15 Safer 1052-15 Mayıs 1642).

³⁵⁰ GŞS. 53 136 a1 (Evâil-i Rebi'ülevvel 1034: 12-21 Aralık 1624).

Şikâyetlerin artması gümrük kurallarının sık sık hatırlatılmasını gerekli kılmaktaydı. Getirilen malın kapan dışında tartılması kesinlikle yasaklanmıştı. Getirilen mal kapanda tartılıp 0,5 akçe satandan 1 akçe alandan kantariye alınması, satıştan sonra satandan nesne alınmayıp alandan 1 akçe alınması, ayrıca pişkeş için geldi diye ödeme yapmaktan teallül edenlerin teallül ettirilmemesi, pişkeş namına getirilen ürünlerin mutlaka kapana getirilip kantariyesi tamam ödendikten sonra alınıp götürülmesi emredilmişti.³⁵¹ Kantariye ödemededen gizlice alıp götürülenlerin yakalandıkları takdirde ödemeleri gerekenin 2 katı cerime alınması,³⁵² 10 vukıyyeden fazla mal getirirlerse kapanda tartılıp “resmi kapan” alınmadan bey’ ve şıra’ edilmemesi, hamalların ve peremecilerin gizlice alıp gitmemeleri sıklıkla yapılan uyarılardandı.³⁵³

İlk zamanlarda gümrük resmleri sadece tespit edilen bazı ürünlerden ve kıymet esasına göre alınıyordu. Tüccar ile gümrük memurları arasında sıklıkla anlaşmazlıklara sebebiyet vermesi üzerine gümrük alınacak mallar ile malların cinsi, kalitesi ve alınacak gümrük oranlarını belirten defterler tutulmaya başlandı. Gümrük tarifeleri her gümrüğe özel olarak hazırlanmaktaydı. Meselâ 1053’te (1643) İskenderun³⁵⁴ ve Halep’te birkaç maldan; İstanbul, Galata ve İzmir’de ise yalnız çeşitli “çuka”lardan alınacak gümrük miktarları belirlenmişti.³⁵⁵

Gümrük dışında başka yerlere mal boşaltanların tespit edilerek haklarından gelinmesi emredilip, gümrüğe mal getiren Müslüman ise vukıyye başına % 3 akçe gümrük, 1 akçe kassabiye toplam 4 akçe, Yahudi ve kefereler ise % 4 akçe ve 1 akçe kassabiye toplam 5 akçe alınması emredilmişti. Yine Müslüman, Yahudi veya kefereler zimmetinde olup harbi memleketlere giden meta’dan ise ayırım yapılmaksızın % 5 akçe gümrük ve 1 akçe kassabiye toplam 6 akçe alınması gerekiyordu.³⁵⁶ Bir kayıta 1 müdre 8 vukıyye olarak belirtildikten sonra gemilerle getirilen hamr (şarap) ve araktan (rakı) müdre başına hamrardan 10 akçe, araktan 15 akçe alınacağı, kaçırılardan iki kat alınması ve İstanbul,

³⁵¹ GŞS. 25 (29 Muharrem 1013-27 Haziran 1604).

³⁵² MAD. d. 22121, 1 (23 Rebi’ülâhir 1060).

³⁵³ GŞS. 37 174 b1 (1023).

³⁵⁴ GŞS. 64 85 a1 (1052) , GŞS. 64 85 a2 (Evâhîr-i Receb 1052: 14-23 Ekim 1642) Bu mallar şunlardır: Londra çuka, karziyye çuka, tavşan kürkü, kalay, kurşun, ham bez, sahtiyan, horasan bezi, penbe ipliği, mazi.

³⁵⁵ Mübahat Kütükoğlu, “Gümrük”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay, 1996), 14:265.

³⁵⁶ MAD. d. 22121, 2 (14 Rebi’ülâhir 1060-16 Nisan 1650).

Galata ve Haslar çevresinden getirenlerden ise müdre başına hamıdan 3, araktan 4,5 akçe, saklanıp da tespit edilir ise hamıdan fazladan 2 akçe, araktan ise 3 akçe alınması emredilmiştir.³⁵⁷ Aynı emir içerisinde hamr ve arak getirenlerden evkâf-ı selâtın reayası, vüzerâ-i î'zam reayası, suıolcu, şahinci ve doğancı gibi reayanın muaf olduklarını iddia etseler dahi rüsum-u hamıların alınması isteniyordu.

Galata gümrüğünde arpa, buğday, dakıktan (%2 + %1 zarar-ı kassabiye) % 3, Akmiş-i mütenevvia ve sahtiyandan ve sair emtiadan (%3 + %1 zarar-ı kassabiye) % 4³⁵⁸ gümrük alınıyordu. Masdariyye vergisi ise kayıttan anlaşıldığı kadarıyla getirilen malın satışından sonra alınmaktaydı.³⁵⁹ Dolayısıyla bu ürünler satılana kadar bir mahzende muhafaza edilirdi. Şikâyetin konusu bu ürünlerin muhafaza edildikleri mahzenden gizlice alınıp satışa sunulmasıydı. Bir başka kayıttan anlaşıldığı kadarıyla getirilen ürünlerin bedeli üzerinden masdariyye miktarı tespit edilip kayıt altına alınmakta böylece ödenecek masdariyye ürün satılmadan tespit edilmekteydi. Bu bir tedbir olarak düşünülebilir. Buna mukabil malların masdariyyesini yazdırmadan gizlice limana çıkarılmaya çalışılması tüccarın başvurduğu diğer bir yoldu. Manol veledi Yakomi 2 [mancene?] zeyt yağını masdariyyesini ödemedi gizlice çıkarmış ve masdariyye emini olan Haydar veledi Yasef isimli Yahudi'ye yakalanmıştı. Suçunu itiraf ederken yağın tamamının kendine ait olmadığını Reis Ömer Beşe ve diğer gemi yoldaşlarıyla ortaklaşa olarak bu işi yaptıklarını itiraf etmişti.³⁶⁰

Kaçakçılığın bir diğer boyutu ise memnu meta' ticaretidir. Savaşların egemen olduğu erken modern dönemde birbirleriyle savaşan devletler üretimin sınırlı olduğu bir dönemde üretim ve alım-satım dengesinin bozulması kaygısıyla özellikle savaş için gerekli hammadde ve silahın ihracatını yasaklamışlardır. Bu durum memnu meta' kavramı ile ifade edilmektedir. Bu yasağı aşmanın en pratik yolu ise kaçakçılık olacaktır.

İhracat yasağı sürekliliği olan bir yasak değildi. Üretimin bol olduğu dönemlerde pek çok ürün üzerindeki ihracat yasağı kaldırılır ve ihracata izin verilir. Bu sefer de ürünler, vergileri ödenmeden kaçakçılar tarafından gizlice diğer ülkelere nakledilirdi.

³⁵⁷ MAD. d. 22121, 1 (23 Rebi'ülâhîr 1060-25 Nisan 1650).

³⁵⁸ GŞS. 64 84 b1 (24 Zilkade 1053-3 Şubat 1641).

³⁵⁹ GŞS. 53 140 b3 (Evâhîr-i Muharrem 1034: 2-11 Kasım 1624).

³⁶⁰ GŞS. 30 34 b2 (17 Şevval 1014-25 Şubat 1606).

Bu işte etkin rol oynayanların başında, birinci tercihi daha fazla kâr etmek olan tüccar yer almaktadır. İkinci sırada ise gemi reisleri vardır. Gemi reislerinin “*İstanbul’a zâhire alınız*” diye çeşitli liman ve iskelelerden gemilerine yükledikleri emtiayı küffâr gemilerine sattıkları belgelere yansımıştır.³⁶¹ Gemi reislerinin bu suiistimallerine ek olarak bazı bölgelerin Hristiyan halkı da yaşadıkları bölgeden elde edilen zâhirenin bir kısmını küffâra vermektedir.³⁶²

Sıklıkla çıkarılan “...*harbi ve engin gemilere zâhire ve alât-ı ceng ve cengci ve kürekçi konmayub bir vecihle ruhsat virilmeye...*”, “...*izinsiz min ba’d memnu’ olan zehair ve sair eşyadan bir şey gemilere tahmil itdirülmeye ve izinsiz gemi salıvirilmeye...*”³⁶³ şeklindeki uyarılar caydırıcı olmuyordu. Örneğin küffâra tereke (tahıl) verilmemesi hususunda ferman bulunmasına rağmen Vezir-i Âzam Hüsrev Paşa’nın Keşan’daki haslarından elde edilen mahsulden yüklüce bir miktar Keşan kadısı ile kethüdayeri³⁶⁴ olan Küçük Yusuf tarafından “*haslar mahsulü narh-ı câri üzere âhâra bey’ oluna*” emri bahane edilerek küffâra satılmıştı.³⁶⁵

Yabancı devletlerin resmi yetkilileri de bu işin içerisindeydiler. Yapılan ihbarla içerisinde yüz kantardan ziyade şem-i asel olduğu bildirilen bir Venedik gemisinin aranması balyos tarafından engellenmeye çalışılmıştı. Gönderilen emirle kesinlikle

³⁶¹ A.DVNS.MHM.d. 73, hk no: 521, Muhammed Uğurlu, “73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (121-276)”, 168. hk no: 835, Bayramoğlu, Ömer. “73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (277-433)”, 151. A.DVNS.MHM.d. 74, hk no: 6, hk no: 123, Cihat Taşkesenlioğlu, “74 Numaralı Mühimme Defter”nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-117)”, 45, 90.

³⁶² A.DVNS.MHM.d. 73, hk no: 712, Ömer Bayramoğlu, “73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (277-433)”, 76. Eğriboz ve Atina Beyi’ne yazılan hükümde Velestin halkından birkaç haramzade ve eşkıyanın buğday, arpa, peynir, balmumu, penbe ve sahtiyan toplayıp küffâr gemilerine verdiklerinde bahsedilir. A.DVNS.MHM.d. 75, hk no: 14’te ise Selanik’te sakin bir Yahudi barut ve sair deryaya gitmesi memnu’ esbabdan cem’ idüb küffâr gemilerine satmaktaydı. Selçuk Demir, “75 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (121-241)”, 43.

³⁶³ A.DVNS.MHM.d. 90, hk no: 138, Nezihi Aykut, İdris Bostan, Feridun Emecen, Yusuf Halaçoğlu, Mehmet İpşirli, İsmet Miroğlu, Abdülkadir Özcan ve İlhan Şahin, *90 Numaralı Mühimme Defteri*, Redaksiyon ve Sadeleştirme: Mertol Tulum. (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1993), 115.

³⁶⁴ KETHÜDAYERİ: Yeniçeri ağasının yanında bütün ocağın kapı çuhadarı durumunda olan yeniçeri zabiti. Başkent dışındaki kapıkulu süvarisinin kendi bölgesindeki en yüksek buyurucusu olan subay.

³⁶⁵ A.DVNS.MHM.d. 85, hk no: 222, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: VIII, 85 Numaralı Mühimme Defteri, (1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632), Özet/Transkripsiyon/İndeks*, 136.

dışarıya şem-i asel verdirilmemesi buyrulmuştu.³⁶⁶ Yük taşıyan bazı gemi reisleri de ellerinde yoklanmamak için emr-i şerif olduğunu iddia etmekteydiler. Bunlara itibar edilmemesi emredilmişti.³⁶⁷ 1013 (1604) tarihli bir listede deryaya verilmesi memnu meta' şu şekilde sıralanmıştı: tereke, yarâk, barut, at, penbe, rişte-i penbe, kurşun, balmumu, sahtiyan, donyağı, koyun derisi, gön, meşin, zift, kükürd, cildkave, tahlis, kirpas, semine.³⁶⁸

Bu listelerin sık sık değişmesi kafa karışıklıklarına da yol açmaktadır. Osmanlı limanlarından ayrılmak üzere olan gemiler memnu meta' ve gümrüğü ödenmemiş mallar için özenle aranırdı. Kilidbahir açıklarında demirlemiş olan Venedik ve Dubrovnik gemileri üzerine varılıp yapılan aramada içlerinde yapağı, gön, meşin, sahtiyan, bahar esbabı, penbe, keçe, sof tespit edilmiş bunların hangilerinin memnu meta' olduğu konusunda karar verilemediği için merkezden buna açıklık getirecek bir bilgi istenmişti. Gönderilen hükümde memnu olan meta' şu şekilde belirtilmişti: tereke, yarâk, barut, at, penbe, rişte-i penbe, kurşun, balmumu, sahtiyan, donyağı, gön, meşin, koyun derisi ve zift.³⁶⁹ İleri tarihli bir kayıta ise bu sefer memnu' meta' olarak; penbe, rişte-i penbe, balmumu, sahtiyan, meşin ve kösele kayıt edilmişti.³⁷⁰

Akdeniz taraflarından getirilen ürünler İstanbul'un iâşesi için hayati öneme sahiptir. Bu bağlamda özellikle Gelibolu ve Rodoscuk kadılarına sıklıkla gönderilen emirlerle Venedik'ten,³⁷¹ Mısır ve İzmir'den³⁷² tereke, buğday, zâhire ve kereste gibi ürünlerin iskelelere çıkarılmadan ve küffâra satılmadan direk İstanbul'a gönderilmesi istenmişti.³⁷³ Hatta bu gemi reislerinin uyarılarak Rodoscuk'ta demir atmalarına izin

³⁶⁶ A.DVNS.MHM.d. 75, hk no: 621, Adem Keleş, "75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (172-331)", 229.

³⁶⁷ A.DVNS.MHM.d. 78, hk no: 1009. (26 Zilkade 1018).

³⁶⁸ A.DVNS.MHM.d. 77, hk no: 3, Serpil Gökçe, "77 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu Ve Hükümlerin Özeti (1-370)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, 2019), 36,37.

³⁶⁹ A.DVNS.MHM.d. 73, hk no: 1294, Ferdi Sönmez, "73 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (434-590)", 211.

³⁷⁰ A.DVNS.MHM.d. 80, hk no: 11. (6 Şevval 1022).

³⁷¹ A.DVNS.MHM.d. 75, hk no: 616, Adem Keleş, "75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (172-331)", 226.

³⁷² A.DVNS.MHM.d. 75, hk no: 278, Selçuk Demir, "75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (121-241)", 203.

³⁷³ A.DVNS.MHM.d. 74, hk no: 179, hk no: 180, Cihat Taşkesenlioğlu, "74 Numaralı Mühimme Defter'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-117)", 123. Dergâh-ı Ali çavuşlarından İbrahim Çavuş'a gönderilen bu emirde Rodoscuk iskelesine gelen gemilerin taşıdıkları ürünler; İzmir'den siyah üzüm, sabun, gön, yapağı, demür, piyaz, zeyt yağı, zeytûn, penbe, kirpas ve mazi,

verilmemesi verilen bir diğer emirdi.³⁷⁴ Alınan tedbirlerden bir tanesi de emr-i şerîf ile İstanbul zâhiresi için buğday alan gemilerin her birisine “*mu’temed-i aliyye yarar kimesneler konulması*” idi.³⁷⁵ Bu şekilde kontrol sağlanarak terekenin küffâra satılmasının önüne geçilmek istenmiştir.

Küffâra zâhire verilmemesi yönünde kadılara gönderilen emirlerin bolluğu³⁷⁶ kaçak ticaretin önlenmesinde başarılı olunamadığını göstermektedir. Bazı “*muhtekirler narh-ı câri üzerinden bir iki akçe fazla vererek zâhireyi alıp, mahzenlerine depolayıp*” ilk fırsatta daha fazla bir kârla harbi kefare gemilerine gizlice vermekteydiler.³⁷⁷

Akdeniz yalılarındaki adaların kadılarına gönderilen bir hükümde kâfir rençberlerin küffâra tereke alıp sattıklarından hareketle bu konuda ihtiyatlı olmaları istenmişti.³⁷⁸ Selanik monlasına ve Selanik Sancağı’nda olan kadılara gönderilen bir başka hükümde ise defaatle küffâr gemilerine tereke ve sair zâhire verilmemesi emredildiği halde halktan bazılarının bu yasağa uymadıkları bildirilip bunların şer’le haklarından gelinmesi istenmişti.³⁷⁹

Verilen örneklerde görüldüğü üzere memnu’ meta’ konusundaki kurallar hiç bir zaman kesin olarak uygulanamamış ya kaçakçılık yoluyla işlemez bir hâle getirilmiş ya da özel izinlerle, ahitnamelere konulan hükümlerle bozulmuştur.³⁸⁰

Mısır’dan pirinç, mercimek, biber, karanfil şeklinde sıralanmış bu ürünlerle birlikte ayrıca Rodoscuk’tan arpa ve buğday tahmil eden gemilerin küffâra gönderilmeden İstanbul’a ulaştırılması istenmişti.

³⁷⁴ AE. SMMD. III. 1, 39 (15 Rebi’ülâhîr 1007-15 Kasım 1598).

³⁷⁵ İE. DH. 7, 713 (3 Rebi’ülâhîr 1012-10 Eylül 1603).

³⁷⁶ A.DVNS.MHM.d. 73, hk no: 360, hk no: 428, hk no: 985, A.DVNS.MHM.d. 74, hk no: 38, hk no: 210, hk no: 233, A.DVNS.MHM.d. 79, hk no: 185, A.DVNS.MHM.d. 80, hk no: 247, hk no: 272, A.DVNS.MHM.d. 82, hk no: 221, hk no: 307, A.DVNS.MHM.d. 85, hk no: 38, hk no: 39, hk no: 222, hk no: 256, hk no: 492, hk no: 657, A.DVNS.MHM.d. 88, hk no: 32, A.DVNS.MHM.d. 90, hk no: 243, A.DVNS.MHM.d. 91, hk no: 335.

³⁷⁷ A.DVNS.MHM.d. 74, hk no: 38, Cihat Taşkesenlioğlu, “74 Numaralı Mühimme Defter”nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-117), 62.

³⁷⁸ A.DVNS.MHM.d. 73, hk no: 985, Ferdi Sönmez, “73 Numaralı Mühimme Defteri”nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (434-590), 49.

³⁷⁹ A.DVNS.MHM.d. 85, hk no: 429. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: VIII, 85 Numaralı Mühimme Defteri, (1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632), Özet/Transkripsiyon/İndeks*, 158.

³⁸⁰ Arıkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta), 300-301”. Ahitnamelerle yasakların nasıl kaldırıldığına ilişkin örnekleri, 1604 yılında Fransa ile yapılan antlaşmada bulabiliyoruz. Anlaşıldığına göre Françe padişahı olanlar kadîmden beri dostluk üzere oldukları ve bu dostluğa hâlel vermedikleri için daha II. Selim (1566-1574) zamanında memnu’ olan meta’dan penbe ve rişte-i penbe ve sahtiyan verile deyü hükm-i hümayûn verilmişti. Buna ek

İKİNCİ BÖLÜM

GALATA'DA TİCARİ MEKÂNLAR

Stratejik konumu Galata'nın iktisadi potansiyelinin artmasını sağlayan önemli bir etkidir. Bu özelliği ile yanı başında yer aldığı İstanbul siyasetin merkezi hâline gelirken, Galata başta ithalat ve ihracat olma üzere birçok ekonomik aktivitenin merkezi hâline gelmiştir. Galata'nın kara ve deniz yollarının kesişme noktasında yer alması ve başkentin sunduğu imkânlardan istifade etmesi bölgede ithalat odaklı ticari faaliyetlerin artmasını sağlamış beraberinde transit ticareti de teşvik etmiştir.³⁸¹ Bölgenin gelişmesinde başkentin kuzeybatısında doğal bir liman olan Haliç önemli bir rol oynamıştır. İstanbul ticaret kentleri arasındaki farklı konumunu Haliç'e borçludur. Lodos ve poyrazın sadece denizlerde değil karalarda bile tehlikeli olduğu dönemlerde Haliç, Akdeniz ve Karadeniz arasındaki tek güvenli limandı. Derin sularıyla en büyük ticaret gemilerinin bile karaya yanaşabilme imkânı vermesi deniz ticareti için çok büyük bir avantaj sağlamıştı. Yetenekli idarecilerin bu yöndeki faaliyetleriyle de İstanbul eski dünyanın başlıca ticaret merkezlerinden biri olmuştu.³⁸²

2.1. Galata Limanı

Galata'nın tarih boyunca önemli bir ticaret merkezi olması şüphesiz Haliç ve burada oluşan liman sayesinde olmuştur. Haliç doğal yapısıyla liman olmaya en elverişli konumdaydı. Limanın korunaklı hâli gemiler için güvenilir bir sığınak hâline geliyordu.

olarak III. Mehmed (1595-1603) zamanında da “memnu’attan olan balmumu ve gön satın almak hakkı tanınmıştı (madde 7). Böylece I. Ahmed (1603-1617); hem Sultân II. Selim, hem de Sultân III. Mehmed zamanında Fransa’ya memnu’ meta’ konusunda verilen ayrıcalıkları geçerli saymış bulunmaktadır.

³⁸¹ Bilgin, “Osmanlı Klasik Döneminde İstanbul’un İktisadi Yönetimi”, 90.

³⁸² Tabakoğlu, “Osmanlı Klasik Döneminde İstanbul’da Dış Ticaret”, 325-326.

Çanakkale Boğazı'ndan Karadeniz'e kadar olan bölgede doğal bir limanın kurulup gelişebileceği tek yer burasıydı.³⁸³

Strabon, M.Ö. 50 civarında bugünkü Karaköy Rıhtımı ve incirliklerin ön bölümünde bir limanın bulunduğu bahsetmektedir³⁸⁴ ki; sahilin en dikkat çeken özelliği denizin hemen kıyılarından itibaren derinleşmesi ve bu sayede gemilerin kıyılara rahatça yaklaşabilmesi ve yüklerini kolayca boşaltabilmeleridir.³⁸⁵

Yeni gelen gemiler genellikle önce Haliç önüne demirliyor, ancak yükleme ve boşaltma için doğrudan kıyıya da yanaşabiliyorlardı. Haliç'in her iki yakasında da kıyılar dik bir yamaç oluşturarak derinleştirdiğinden, daha sonraki yüzyılların büyük ticaret gemileri için bile malları basit kalaslar üzerinden gemiden doğruca kıyıya taşıma imkânı vardı.³⁸⁶ Başta seyyahlar olmak üzere İstanbul'u ziyaret eden neredeyse tüm yazarlar limanın bu özelliğini diğer limanlara göre büyük bir avantaj olarak belirtirler.³⁸⁷ Fransız seyyah Gedoy'n 1624 yılında İstanbul'a geldiğinde yaptığı gözlemler sonucunda şu bilgileri vermiştir: “*Şehrin tam ortasında yer alan liman 500 büyük gemiyi ve 500 büyük kadirgayı içine alacak genişlikte olup kuzeyde yer alan ve üzerinde Galata'nın yer aldığı tepe, limanı kuzey rüzgârlarından korumaktadır.*” Alman seyyah Lubeneau ise liman için şu ifadeleri kullanmaktadır; “*Derinliği her türlü büyük ve ağır geminin, kadirga veya kalyonun girmesine ve her iki yakada da kıynın dibine, evlerin önüne kadar yanaşmasına elverişlidir. Ben çok ağır yükler taşıyan gemilerin kıyıya yanaştığını ve yüklerini hemen orada boşalttıklarını gözlerimle gördüm. Gemilerin yükü iki veya üç haftada boşaltıldıktan sonra uzun merdivenlerle karadan gemiye çıkılıyor. Strabon, bu limana mükemmeliyetinden ötürü Cornu aureum, yani Altın Boynuz adını vermiştir.*”³⁸⁸

³⁸³ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, c.1*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1990), 85.

³⁸⁴ A. M. Schneider-M. IS. Nomidis, *Galata Topographisch-Archaologischer Plan*, (İstanbul: 1944), 1, Elif Ertemel, “Galata Sur İçİ Bölgesinin Kent Dokusu ve Anıtsal Yapı Bağlamında Tarihi Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Değişiminin İzlenmesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2017), 32.

³⁸⁵ Petrus Gyllius, *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, (İstanbul: Eren Yay., 1997), 196.

³⁸⁶ Gülgün Üçel-Aybet, *Osmanlı Dünyası ve İnsanları*, (İstanbul: İletişim Yay., 2010), 477.

³⁸⁷ Wiener, *İstanbul Limanı*, 43.

³⁸⁸ Reinhold Lubenau Seyahatnamesi, çev. Türkis Noyan, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 1012), 257. Aybet, “17. Yüzyılda İstanbul Limanı ve Marmara Denizi'nde Uluslararası ve Şehirlerarası Ulaşım ve Ticaret”, 27.

Galata kıyı kesiminde yoğun bir şekilde yaşanan ekonomik hayat, takip eden süreçte limanın sunduğu uygun koşullarla donanmanın ihtiyaç duyduğu gemilerin inşası için Galata iskelelerinin hemen batısına doğru bir tersane inşa edilmesi ile yeni bir boyut kazanmıştır. Tersanenin inşa edilmesi nüfusun artmasına paralel yeni iş kollarının da ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu durum hem ticaret hem de donanma faaliyetlerinin birlikte yürütülmesini zorlaştırırsa da İstanbul Limanı hem ticaret hem de donanma gemilerinin demirleyebilecekleri en uygun limandı. Limana demirlemiş gemiler, yelkenleriyle, rengârenk bayraklarıyla her dinden ve milletten insanlarıyla görsel bir şölen sunmaktaydı.³⁸⁹ Evliya Çelebi'ye göre; bu Galata Limanı gayet hoş liman olduğundan sekiz rüzgârdan emindir. Kış vaktinde bin parça gemi birer demir üzere demir verip pervasız ve korkusuzca yatarlar.³⁹⁰

Geniş bir coğrafyanın merkezinde bulunan liman uluslararası ticaret için mükemmel bir konumdadır. Asya, Avrupa ve Afrika kıyılarındaki limanlara, şehirlere ve ticaret merkezlerine, deniz ve kara ticaret yolları ile antik çağlardan beri bağlantısı olan ender bir limandır.³⁹¹ Limanın bir başka özelliği ise kalabalık bir kentin her yerinden çok kısa sürede ve rahatlıkla ulaşılabilir bir merkezi bir konumda olmasıdır. Böylece ihtiyaç duyulan yükleme, boşaltma ve taşıma için ihtiyaç duyulan işgücü kısa sürede çevreden temin edilebilmekte, mallar kısa sürede indirilerek dükkânlara, mahzenlere ve diğer alışveriş merkezlerine taşınabilmektedir.³⁹²

Galata Bölgesi'ndeki iskeleler Doğu'dan ve Batı'dan gelen çeşitli malların indirilip bindirildiği ve çevredeki ambarlarda, mahzenlerde depolandığı yerlerdi. Bu iskeleler çevresinde canlı alışveriş merkezleri, küçük çarşılar oluşmuştu. Şarap, baharat, Uzakdoğu'dan gelen kıymetli kumaşlar, ipek, zeytinyağı, sabun, ayrıca her çeşit hububat bu iskelelere indirilip nakledilmek üzere depolanırken, yakınlardaki açık veya kapalı dükkânlarda satılışa çıkarılırdı. Çevresinde çarşılar ve hareketli alışveriş merkezleri doğuran bu transit ticaret, İstanbul'un fethinden sonra daha çok Latin ticaret

³⁸⁹ İdris Bostan, "İmparatorluğun Liman Kenti: İstanbul ve Deniz Ticaret Ağı", 204.

³⁹⁰ Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul c.1, 2. Kitap, (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2014), Kahraman ve Dağlı, 395.

³⁹¹ Aybet,, "17. Yüzyılda İstanbul Limanı ve Marmara Denizi'nde Uluslararası ve Şehirlerarası Ulaşım ve Ticaret", 27.

³⁹² Robert Mantran, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, (İstanbul: Eren Yay., 1991), 38.

kolonilerinin varlıklarını sürdürdükleri Galata'da yoğunlaşmıştı.³⁹³ Dönemin tanıklarında Kömürcüyan Galata Limanı'nı şu şekilde tasvir eder: “*Galyon’lar, şeytiye’ler, barçe’ler, kalyatan’lar, çenber’ler, şayka’lar, sujibeki’ler, mavona’lar, pint’ler ve fırkata’lar buraya yanaşır. Avrupa’nın önemli tüccar devletlerine ait pek çok geminin Galata kıyısı boyunca demirlemiş halde yan yana bulunmaları Galata’nın normal bir görüntüsüdür.*”³⁹⁴

Liman işlevsel olarak baştan beri farklı iki bölgeye hizmet etmek amacıyla ikiye ayrılmış gibiydi. Devlet adına çalışan resmî gemiler genellikle güney kıyılarına yanaşırken, özellikle Avrupa’dan gelen ticaret gemileri kuzeydeki Galata kıyılarına yanaşmaktaydı. Bunun bir sonucu olarak İstanbul Limanı zamanla kentin iase limanına dönüştü. Galata Limanı’nın bu konudaki önemi ve katkısı da göz ardı edilmemelidir. Zira Galata Limanı ithalat ve ihracatın merkezi konumunda bir liman olarak özellikle Avrupa’dan getirilen malların indirildiği bir liman olma özelliğini her zaman taşımakla birlikte kentin iasesine ciddi katkı sağlamaktaydı. Galata Limanı özellikle fethin ardından kısa sürede yükleme ve boşaltma yapılan irili ufaklı pek çok iskele, mahzen, atölye ve dükkânlarla ve doğal olarak da meyhanelerle dolmuştu.³⁹⁵ Bununla birlikte her iki limanın da işlevini birbirinden kesin hatlarla ayırmak her zaman mümkün olmamıştır.

Limanda bir örgütlenmenin varlığı söz konusudur. Yabancı tüccarlar, getirdikleri malların gümrüklerini İstanbul veya Galata tarafındaki gümrüklere ödedikten sonra bir de liman resmi ödüyorlardı. Yabancı tüccarla iş yapılırken devreye giren aracılardan veya simsarların rolleri önemlidir. Bu işi genellikle Yahudiler üstlenmişti. Ayrıca limana getirilen malların denetlenmesi ve bu malların esnafa dağıtılması işi ilgili esnafın yöneticileri tarafından yapılırdı.³⁹⁶

Avrupa’dan gelen ithal malların neredeyse tamamı Haliç’in kuzey yakasında, Galata’da iskelelere boşaltılıyor, gümrükler ve vergiler ödendikten sonra ise sayıları hayli fazla olan hamallar vasıtasıyla alıcı esnafın dükkânına veya tüccarın mahzenlerine

³⁹³ Semavi Eyice, “Çarşılar”, içinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: TVY Yay.,1993) 2:75.

³⁹⁴ Kömürcüyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, 35.

³⁹⁵ Mantran, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul’da Gündelik Hayat*, 25.

³⁹⁶ Bostan, “İmparatorluğun Liman Kenti: İstanbul ve Deniz Ticaret Ağı”, 205.

taşınyordu. Sayıları fazla olunca yaşanan problemlerin veya iş kurallarının tesisi anlamında hamallarda diğer esnaf gibi bir loncada örgütlenmişlerdi. Hamalların yanı sıra kendilerine ait yükü taşımak için yük hayvanlarına sahip tüccar da vardı.³⁹⁷ Evliya Çelebi'ye göre; Karadeniz ve Akdeniz'de ticaret yapan Osmanlı teknelerinin büyüklü küçüklü sayısı çok daha fazla idi. Karadeniz gemiciler loncasına kayıtlı olan denizcilerin sayısı da 9.000 kadardı. XVI. yüzyıl sonlarında Tersane-i Âmire'de saray mensupları için inşa edilmiş 20 büyük kalyon, İstanbul ile İskenderiye arasında sefer yapıyordu.³⁹⁸ Akdeniz ticareti yapan gemiler 1.000 kalyon, 600 barça ve 2.000 şayka ve karamürselden oluşuyordu. Akdeniz'e sefer yapan bu ticaret filosunun 3.000 kaptanı ve 20.000 neferi bulunuyordu.³⁹⁹

Limana giren gemilerin sayılarındaki çokluk ve limandaki hareketin yoğunluğu çeşitli düzenlemeleri gerekli kılmaktaydı. Alınan tedbirler sayesinde liman olabildiğince düzenliydi. Örneğin; limana giriş yapan her gemi ilk önce karantinadan geçirdi. Son uğradığı limanlarda veba ya da kolera gibi bulaşıcı ve tehlikeli hastalıklar söz konusu idiyse, geminin bir süre karantinada kalması gerekirdi. Bu tip uygulamalardan muaf olan ticaret gemileri ise taşıdıkları yüklere, büyüklüklerine ve türlerine göre ilgili yerlere demirler ve hızlıca yüklerini boşaltma işleri ile uğraşırlardı.⁴⁰⁰

İstanbul'a gelen ve Haliç'in girişine demirleyen gemiler yükleme ve boşaltma için doğrudan kıyıya yanaşabilecekleri gibi yoğunluğun yaşandığı dönemlerde yüklerini küçük tekneler kullanılarak da iskelelere taşırlardı. Bununla birlikte örneğin; yanıcı madde taşıyan gemilerin Haliç'e yaklaşmasına izin verilmezdi. Bu tip gemilerin Boğaz'da demirlemesi bir zorunluluktur.⁴⁰¹ Bütün bunlar Fatih Sultan Mehmed'in fetihten sonra aldığı tedbirlerin bir sonucuydu. Fatih Sultan Mehmed'in hükümranlılığı süreci boyunca Marmara'ya bakan kıyılardaki eski limanlar, depolar, iskeleler önemlerini yitirerek zaman içerisinde Haliç'e taşındı. Haliç'te ticaretin canlandırılması için çeşitli önlemlerde alındı. Örneğin; Haliç boyunca sıralanan Odun Pazarı, Unkapanı, Yemiş ve Mısır iskeleleriyle, dükkânlar ve limanlar onarıldı.⁴⁰²

³⁹⁷ Wiener, *İstanbul Limanı*, 58.

³⁹⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, c.1, 2. Kitap, Kahraman ve Dağlı, 499.

³⁹⁹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, c.1, 2. Kitap, Kahraman ve Dağlı, 508.

⁴⁰⁰ Wiener, *İstanbul Limanı*, 107.

⁴⁰¹ Wiener, *İstanbul Limanı*, 107.

⁴⁰² Çakır ve Akkuş, "Osmanlı İstanbul'unda Ticaret", 157.

Yemiş Pazarı İskelesi, Unkapanı İskelesi, Yağ Kapanı İskelesi, Odun Pazarı İskelesi gibi adlandırmalar XV. yüzyıldan itibaren Haliç içerisinde limanın her iki yakasında liman aktivitelerine bağlı olarak mekânsal anlamda uzmanlık alanlarının çıkmaya başladığını göstermektedir. Yabancıların bu ayrıma hızlıca uyum sağladığını da belirtmek gerekir. Çünkü yüzyıllardır başkente yerleşmiş Venedikliler, Cenevizliler, Pisalılar gibi milletlere zamanla Fransızlar, daha sonra da İngilizlerle ve Hollandalılar gibi tüccar milletler de eklenmişti.⁴⁰³ Her mal için ayrı bir nokta tahsis edilmiş olması limandaki düzenlemenin bir sonucuydu. Tahsise uygun malları taşıyan gemiler, yüklerini buralara boşaltırlardı. Sonuç olarak bu kadar geniş bir alanda yeterli kontrolün yapılabilmesi, çok sayıda görevlinin istihdamını da zorunlu kılmaktaydı.⁴⁰⁴

Karadeniz'in Osmanlı hâkimiyetinde yabancı devlet gemilerine kapalı olması, Karadeniz kıyıları mahsulünün çoğunlukla yerli tüccar gemileri ile İstanbul'a taşınmasını sağlıyordu. Bu durum Galatalı tecrübeli reis ve denizcilerin önemini ortaya koymaktadır. Taşınan bu malların bir kısmı ile başta ipek olmak üzere İran'dan ve diğer yerlerden getirilen mallar İstanbul'a ulaştığında buradan Avrupa gemilerine aktarılırdı. İstanbul transit geçen malları ihraç eden bir şehir konumundaydı.⁴⁰⁵ Buna rağmen iaşe şartları sebebiyle İstanbul'a yük taşıyan pek çok geminin dönüş yolculuğu için yeterince yük bulamaması gemi reisleri ve tüccarlar için ayrı bir problemdi.⁴⁰⁶

İstanbul'un hinterlandının coğrafi konumu şehrin yalnızca çok geniş bir bölgeye erişimini olanaklı kılmakla kalmıyor daha önemlisi dışarıdan bölgeye ulaşımın elverişsiz olması sebebiyle Karadeniz üstünde Osmanlı yönetiminin kontrolünü kolaylaştırıyordu. Karadeniz ve Tuna ovalarındaki nehirler İstanbul'u Balkanlar'daki hububat üreten bölgelere bağlarken, kuzeydoğudaki dağlık bölge (Karpas Dağları ve Transilvanya Alpleri) ovalara batıdan ulaşımı kısıtlıyordu. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlılar Karadeniz ticareti üzerinde tekeli bir kontrole sahipti. Karadeniz kıyıları ve Aşağı Tuna çevresindeki üretim bölgeleri boğazlar üstündeki etkin

⁴⁰³ Tabakoğlu, "Osmanlı Klasik Dönemi'nde Dış Ticaret", 339.

⁴⁰⁴ İstanbul Liman Gümrüğü'nde çalışanlar arasında kâtipler, kantarcılar, simsarcılar, sarraflar, aracılar, mukaddemler, kolcular, didebanlar, yeniçeri yasakçıları, kul kayıkçıları ve şiş ile yük aracıları bulunuyordu. İstanbul Liman Gümrüğü tek bir gümrük olmayıp kendine bağlı diğer yakın gümrük bölgeleriyle beraber 500 kadar görevli istihdam edecek kadar büyük bir mukataaya dönüşmüştü. Bilgin, "Osmanlı Klasik Dönemi'nde İstanbul'un İktisadi Yönetimi", 98.

⁴⁰⁵ Bostan, "İmparatorluğun Liman Kenti: İstanbul ve Deniz Ticaret Ağı", 208.

⁴⁰⁶ Wiener, *İstanbul Limanı*, 68.

kontrol yoluyla dış talebin etkisinden önemli ölçüde korunuyordu.⁴⁰⁷ Bu noktada Osmanlı Devleti'nin başta Akdeniz olmak üzere Avrupa ticaret gemilerini, tüccarlarını ve kervanların geçtiği ticaret yollarını kara ve deniz gücünü kullanarak korumaya çalıştığını da belirtmek gerekir. Bu koruma tedbirlerinin yanı sıra Avrupalı devletlerin İzmir gibi, Halep gibi ticaretin yoğun olduğu şehirlere konsolosluklar açmalarına ve buralarda ticari faaliyetlerine izin veriyor, tüccar ve yolcular için hanlar ve kervansaraylar inşa ettirerek Avrupalı ve Asyalı tâcirleri teşvik ediyordu. Devletin sunduğu bir başka hizmet ise din ve dil farkı gözetilmeksizin sosyal statü ve meslek ayırımı yapılmaksızın herkesin hukuki haklarının korunduğu, adli davaların en geç birkaç gün içinde incelenerek adaletin sağlanması ile sonuca bağlandığı Osmanlı hukuk sisteminden Avrupalı ve Asyalı tüccarları yararlandırmasıdır.⁴⁰⁸ Liman tüm bu özellikleriyle hem iç hem de dış ticaret için bir cazibe merkezine dönüşmüştü.

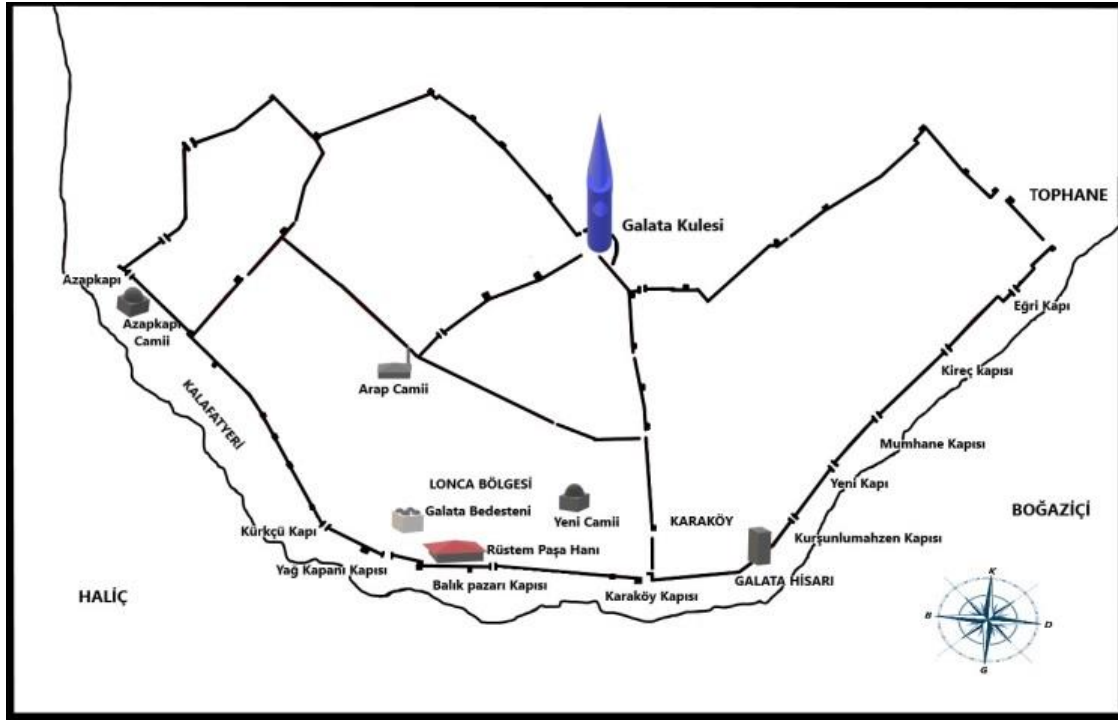
2.1.1 Kapılar ve İskeleler

Haliç'in kuzey sahili boyunca uzanan Galata Limanı barındırdığı liman ve limanla bağlantılı ticari yapılarla birlikte kompleks bir yapı oluşturur. Bu kompleks yapıyı oluşturan tamamlayıcı unsurlarının başında iskeleler ve bu iskelelerin hemen arkasında iskelelerin isimleri ile anılan kapılar gelmektedir.

⁴⁰⁷ Seven Ağır, "Osmanlı'da İaşecilik ve Fiyat Politikaları: İstanbul Madrid Karşılaştırmaları 1500-1700", *Doğu-Batı*, (2010), 102.

⁴⁰⁸ Aybet, , "17. Yüzyılda İstanbul Limanı ve Marmara Denizi'nde Uluslararası Ve Şehirlerarası Ulaşım Ve Ticaret" 32.

Kroki 4 Galata Sahil Kapıları

Kaynak: (Alpaslan Yüksek, 2023)

Tablo 2.1. Kaynaklara Göre Galata Sahil Kapıları

	EVLIYA ÇELEBİ'YE GÖRE⁴⁰⁹	EREMYA ÇELEBİ KÖMÜRCÜYAN'A GÖRE⁴¹⁰	HADİKÂT'ÜL CEVÂMÎ'YE GÖRE⁴¹¹	SCHNEIDER VE NOMIDIS'E GÖRE⁴¹²
1	Meyyit Kapı	Azapkapı	Tophane Kapısı	Meyyit Kapı
2	Azapkapı	Kürkçükapı	Azapkapı	Azapkapı
3	Kürkçükapı	Yağ Kapanı Kapısı	Küçükkule Kapısı	Buğulu sokağının üzerinde bulunan bir kapı ki bunun sonradan açılmış ve hakikaten bir kapı olup olmadığı malûm değildir
4	Yağ Kapanı Kapısı	Balıkpazarı Kapısı	Büyükkule Kapısı	Kürkçükapı (Yelkenci hanın yanında)
5	Balıkpazarı Kapısı	Karaköy Kapısı	Meyyit Kapı	Yağ Kapanı Kapısı (eski Yağ Kapanı Camii'nin yanında)
6	Karaköy Kapısı	Kurşunlu Mağaza Kapısı	Kürkçükapı	Balıkpazarı Kapısı
7	Kurşunlu Mahzen Kapısı (Aya Nikola Kapısı)	Mumhane Kapısı	Yağ Kapanı Kapısı	Karaköy Kapısı (Karaköy köprüsünün başında idi)
8	Kireç Kapı ile Timur Kapısı	Kireç Kapı	Karaköy Kapısı	Kurşunlu Mahzen Kapısı (Gümrük sokağının ağzında)
9			Kurşunlu Mahzen Kapısı	Mumhane Kapısı (Şarab iskelesi sokağında)
10			Mumhane Kapısı	Kireç Kapı
11			Kireç Kapı	
12			Eğri Kapı	

Evliya Çelebi eserinde Tablo 2.1. deki sahil kapılarına ek olarak kara kapılarını şu şekilde sayar: 9-karaya nazır Tophane kapısı, 10-kara tarafında şimâle nazır Küçükkule kapısı, 11-şimâle nazır Büyükkule kapısı. Bunları da saydıktan sonra iç-kapılar olarak: 1-Küçükkaraköy kapısı, 2-Küçükkule kapısının iç yüzünde Mihal kapı, 3-Meydancık kapısı, 4-Kilise kapısı, 5-İç azab kapı, 6-Sadık kapıyı sayar.⁴¹³ Eremya Çelebi ise Haliç sahilinden Tophane'ye doğru sahil kapılarını saydıktan sonra kara kapıları olarak: 1-Kulekapısı, 2 -3-(yazar bu iki kapının adını söylemiyor). Ceman 12 kapı olduğunu ifade

⁴⁰⁹ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi: İstanbul, c.1, 2. Kitap*, Kahraman ve Dağlı, 389.

⁴¹⁰ Kömürcüyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, 216.

⁴¹¹ Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadikât'ül Cevâmî* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 7 Zilhicce 1281 (3 Mayıs 1865), 37.

⁴¹² Schneider, Nomidis, *Galata Topographische-Archaologischer Plan*, 15-18.

⁴¹³ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi: İstanbul, c.1, 2. Kitap*, Kahraman ve Dağlı, 389.

eder.⁴¹⁴ Hadikat-ül Cevâmi’de ise Tablo 2.1. de görüleceği üzere kara ve sahil kapıları karışık bir şekilde verilmiştir. Listede verilen Büyükkule Kapısı ile Küçükkule Kapısı kara kapılardır.

Schneider ve Nomidis’in Topografya eserinde ise kara kapıları şu şekilde verilmiştir: Kara cihetinde olanlar: 11-Tophane k., 12-Hoca Ali Mescidi yanında bir aralık ki bunun kapı olup olmadığı malûm değildir, 13-Küçükkule k. (surların yüksek kaldırım da karşılaştığı yerde), 14-Büyük-kule k. (Galata kulesinin Şişhane tarafında olup eski adı “Porta Torre” idi), 15-Yeni Azab k. (Osmanlı devrinde açılmıştır, mevcut değildir). İç kapılar ; 1-Kuledibi k., 2-Mihal k. (Horozkapısı), 3-Meydancık k. veya Voyvoda k., 4-Küçük Karaköy k. 5-Kilise veya Yanık k. (Voyvoda caddesi üstünde), 6-Sarık k. (Evliya Çelebi’ye göre Sadık k. veya Harup k), 7-İç-azap k., 8-Örülü bir kapı mevcut ise de adı bilinmiyor.⁴¹⁵

Jerom de Maurand İstanbul’a geldiği zaman (1544), Galata kapılarından dört tanesinin en işlek kapılar olduğunu şu kayıtle ifade etmektedir: “*Dört kapıdan birinden Tersaneye, ikincisinden limana gidilir. Üçüncü kapıya Topkapı denir ve top imalâthanesinin bulunduğu yere açılır. Kule kapısı denilen dördüncüsünden de bahçelere, bağlara ve mezarlıklara gidilir.*”⁴¹⁶

Sicillerden de takip edilebilen kapılardan sahil kesiminde bulunan Azapkapı’dan Kireçkapı’ya kadar olan kapıların her biri aynı zamanda bir iskeleyi ifade etmekteydi. Haliç kıyısı boyunca iskeleler şu şekilde sıralanmaktadır: Meyyit İskelesi, Azapkapı İskelesi, Funda İskelesi, Kürkçükapı İskelesi, Yağ Kapanı İskelesi, Balıkpazarı İskelesi, Karaköy İskelesi, Mumhane İskelesi, Kireçkapı İskelesi, Eğrikapı İskelesi, Debbağhane İskelesi.⁴¹⁷

İskele yapıları, bu yapılarda kullanılan malzemeler, iskelelerin yapım şekli ve iskele eklentilerinin yapısı ve fonksiyonları zaman içerisinde hayli değişmiştir. XIX. yüzyıla kadar sahillerde rıhtımlar pek azdı ve iskelelerin ana yapı malzemesi hemen hemen

⁴¹⁴ Kömürcüyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, 216.

⁴¹⁵ Schneider, Nomidis, *Galata Topographische-Archaologischer Plan*, 15-18.

⁴¹⁶ Kömürcüyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Yüzyılda İstanbul*, 217.

⁴¹⁷ Wiener, *İstanbul Limanı*, 160.

tamamen ahşaptan oluşmaktaydı.⁴¹⁸ Bunlar çoğunlukla kütüklerden oluşan ve zemine çakılmış kazıklar üzerinde suya birkaç metre uzanan basit ahşap yapılarıydı. Hatta küçük iskeleler çoğunlukla yanlarında birkaç taş bulunan basit toprak setlerden ibaretti ve bazı yerlerde ise kıyı duvarlarla tahkim edilmişti.⁴¹⁹ Petrus Gyllius'un anlatımıyla Galata'yı çevreleyen tüm kıyı, liman olmaya elverişlidir ve gemilerin kıyıya degecek kadar yaklaşmalarına izin verir. Surlarla koy arasında, içinde tâcirlerle ait pek çok kulübe, dükkân ve meyhanenin yer aldığı, ayrıca gemileri boşaltmak için gerekli boş alanların bulunduğu bir mesafe bırakılmıştır.⁴²⁰

İskeleler ve iskele yapılarının pek çoğunun vakıflara ait olduğu görülmektedir. Azapkapı İskelesi Mehmed Paşa Evkâfindan,⁴²¹ Yağ Kapanı yakınındaki iskele İbrahim Paşa Evkâfindan,⁴²² Kürçükapı İskelesi Piyale Paşa Evkâfindan,⁴²³ Tophane İskelesi Çavuşbaşı Evkâfindan,⁴²⁴ Fındıklı İskelesi yakınlarındaki liman bölgesi ise Defterdar Mahmud Efendi Evkâfindandı.⁴²⁵ Vakıflara ait bu iskelelerin tamirâtı da vakıfların sorumluluğundaydı. Vakıf mütevellileri divana başvurarak durumu izah eder ardından aldıkları bir buyruldu ile tamire muhtaç iskelenin keşfine çıkılırdı.⁴²⁶

Evâil-i Şaban 1049 (27 Kasım-6 Aralık 1639) tarihli kayıta defalarca tamir ettirilmiş Mehmed Paşa Evkâfindan Azapkapı İskelesi'nin bu tarihe gelinceye dek tamir masraflarına vakıf tarafından 5 yük⁴²⁷ akçe harcanmıştı.⁴²⁸ Bir başka kayıt ise İbrahim Paşa Evkâfindan Yağ Kapanı yakınındaki iskelenin tamir masrafı hakkında bilgi vermektedir. Vakfa ait bir ev ve iskelenin tamiri için 3.060 akçe sarf edilmişti.⁴²⁹ Tophane'deki iskelenin tamirini ise müsteciri olan Davud Çavuş bin Bali kendi malından 200 kıta riyalî gurusu harcayarak yaptırmış ve bu masrafı vakfa hibe etmişti.⁴³⁰

⁴¹⁸ Necdet Ertuğ, *Osmanlı Dönemi'nde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2001), 203.

⁴¹⁹ Wiener, *İstanbul Limanı*, 159.

⁴²⁰ Wiener, *İstanbul Limanı*, 430.

⁴²¹ GŞS. 30 73 a2 (Evâil-i Cemaziyellevvel 1014: 23 Eylül-1 Ekim 1605).

⁴²² GŞS. 62 133 a1 (Selhi Şevval 1049-22 Şubat 1640).

⁴²³ GŞS. 62 53 b2 (6 Cemaziyelâhir 1049-4 Ekim 1639).

⁴²⁴ GŞS. 67 87 a2 (2 Rebi'ülâhir 1054-8 Haziran 1644).

⁴²⁵ GŞS. 68 119 b2 (6 Rebi'ülâhir 1055-1 Haziran 1645).

⁴²⁶ GŞS. 63 52 b2 (6 Cemaziyelâhir 1049-4 Ekim 1639).

⁴²⁷ 1 yük akçe 100.000 akçedir.

⁴²⁸ GŞS. 62 186 a1 (Evâil-i Şaban 1049: 27 Kasım-5 Aralık 1639)-68 145 a1 (Evâil-i Cemaziyellevvel 1054: 6-15 Temmuz 1644).

⁴²⁹ GŞS. 62 133 a1 (Selhi Şevval 1049-22 Şubat 1640).

⁴³⁰ GŞS. 67 87 a2 (2 Rebi'ülâhir 1054-8 Haziran 1644).

Bu iskelelerin tamirinde mimar başının rolü önemlidir. Mütevellinin talebi doğrultusunda öncelikle tamire muhtaç iskeleye gelinir ve keşif yapılarak tamir masrafları tespit edilirdi. Fındıklı iskelesi yakınındaki limanın mütevellisi olan İsmail Efendi bin Ali Efendi, limanın “*mürûr-u eyyâm ve kürûr-u a’vâm*”⁴³¹ ile harabe olduğunu, yenilenmeye muhtaç olduğundan vakıf malı ile yeniden bina edilmesini istiyordu. “*Kıbel-i şer’den*”⁴³² Mevlana Mustafa Efendi ve hassa mimarlardan Üstad El hac Hasan bin Ömer, kayıтта isimleri yer alan Müslüman ahali ile keşif yapmışlar, yapılan hesaplamalar sonucunda limanın alanı “*bi hesab-ı satranc*”⁴³³ (alan) 770 zira olarak tespit edilmiş ve tamirine izin verilmişti.⁴³⁴ Örneğin; Piyale Paşa Evkâfından Kürkçükapı İskelesi’nin hemen bitişiğinde tamire muhtaç yan yana sekiz dükkân ile bu dükkânların hemen yakınında bir iskele, bu iskele yanında ayrı bir pereme iskelesinin keşfi için “*fahr’ül kuzât*”⁴³⁵ Mevlana Ahmet Efendi ile birlikte hassa mimarlardan Üstad Hasan bin Ömer ile Hüsrev bin Abdullah görevlendirilmişti.⁴³⁶ Bu keşifler o dönemde kullanılan iskelelerin büyüklüğü hakkında kesin ve net bilgiler vermektedir. Yukarıda bahsedilen iskelenin boyutları; tûlen⁴³⁷ 41 zira, arzen 12 zira, “*bi hesab-ı satranc*” (alan) 492 zira ölçülmüştü. Pereme iskelesinin boyutları ise şu şekildedir: boyu 9 zira, eni 6 zira “*bi hesab-ı satranc*” 54 zira.⁴³⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi’nin yayımladığı Süleymaniye Camii inşaatı ile ilgili kayıtlarda XVI. yüzyıl mimar arşınının değeri 73,3333 cm. olarak verilmektedir.⁴³⁹ Bu ölçüye göre 1 parmak⁴⁴⁰ = 3,05555 cm.

⁴³¹ Zamanla, yıllar ilerledikçe.

⁴³² Mahkeme tarafından.

⁴³³ Tûl ve arz kullanılarak yapılan alan hesabı. Boy (tûl) ve en (arz) çarpılarak hesaplanan alan.

⁴³⁴ GŞS. 68 119 b2 (6 Rebi’ulâhîr 1055-1 Haziran 1645).

⁴³⁵ Adaletiyle, kadıların övünç kaynağı olan.

⁴³⁶ GŞS. 62 53 b2 (6 Cemaziyelâhîr 1049-4 Ekim 1639) Ayrıca dükkânların sakfına 8370, perdelerine ise 2700 akçe masraf tespit edilmişti.

⁴³⁷ TÛL-ARZ: Bugünkü Türkçe’de arz terimi enlem, tûl terimi de boylam kelimeleriyle ifade edilmektedir. Bir astronomi ve coğrafya terimi olarak kullanılmakta olup en ve boy hesaplamalarında kullanılmaktadır. Cengiz Aydın, “Arz”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 1991), 3:440-442.

⁴³⁸ GŞS. 62 53 b2 (6 Cemaziyelâhîr 1049-4 Ekim 1639) Burada kullanılan zira mimari zira olarak kullanılmış olup hesaplamada buna dikkat etmek gerekir. Walter Hinz İslam’da Ölçü Sistemleri adlı eserinde zira hakkında bilgi verirken Avrupa kumaşlarının İstanbul arşını ile ölçüldüğünü ifade ederek Antonius Gonsales’in verdiği bilgiye atıf yaparak O’nun bu arşını 64,4 cm olarak verdiğini oysa doğrusunun 68,579 olduğunu söyler. Yine zira’ül İstanbuliye olarak bilinen bir ziradan bahseder ve bunun kumaşların ölçümünde kullanıldığını ve 26,5 inç yaklaşık 67,3 cm olduğu bilgisini verir. Walter Hinz mimar arşınından bahsetmez.

⁴³⁹ Erkal, “Arşın”, 412.

⁴⁴⁰ PARMAK: Yan yatırılmış işaret parmağının tırnak kökü hizasındaki kısmının kalınlığına ise parmak denirdi ve arşının altmışta birini ifade ederdi. Süleymaniye Camii inşaatıyla ilgili kayıtlarda XVI. yüzyıl mimar arşınının değeri 73,3 cm. olarak verilmektedir ki bu ölçüye göre

ve 1 kadem⁴⁴¹ = 36,6666 cm. demektir. İskelenin boyutları günümüz ölçülerine göre hesaplanacak olursa; iskelenin boyu; yaklaşık 30 metre eni ise yaklaşık; 8 metre 80 santimetre civarındadır. Bu da 264 metrekarelik geniş bir iskele alanı ortaya koyar. İskelenin bu büyüklüğü potansiyelini de ortaya koymaktadır. Pereme iskelesi ise; boyu 6 metre 60 santimetre, eni ise 4 metre 40 santimetredir. Bu da 29 metrekarelik bir alandır. Anlaşıldığı kadarıyla büyük iskele yükleme ve boşaltma işlemi için kullanılmaktaydı. Bu esnada iskeleye bağlı peremelerin yükleme ve boşaltma sırasında engel çıkarmaması için ayrı bir pereme iskelesi inşa edilmişti. Bu yapısal özellik iskelenin kullanım şeklini gösterdiği gibi işlek bir iskele olduğunu da göstermektedir. Yağ Kapanı yakınındaki iskelenin boyutları ise; boyu 14 zira, eni 9 zira olarak ölçülmüştü.⁴⁴² Bu iskelenin boyu da yaklaşık olarak 10 metre eni ise 6 metre 60 santimetre idi.

İskelelerin vakıflar tarafından tamir olunması bu vakıfların iskelelerin kullanımı konusunda hassasiyetlerini artırmaktadır. İskeleler zamanla dalgalar, fırtınalar, kazalar ve yangınlarla harap olmakta zaman zaman yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmakta hatta yıkılmaktaydı. Bu da vakıfların iskelelerden elde ettikleri gelirleri olumsuz etkilemekteydi. Tophane’de bulunan Defterdar Mahmud Efendi Vakfı’nın mütevellisi Nurullah Efendi kadiya başvurarak, sahilde boyu 160 zira ve eni 45 zira boyutlarındaki limanın yoğun bir şekilde kullanılmasıyla harap olduğundan artık pereme ve kayık bağlamaya imkânı kalmadığından ve bunun vakıf gelirini azalttığından, batı tarafından boyu 25 zira ve eni 44 zira kısmını toprak ile doldurup eski hâli gibi tamir ettirmiş, yapılan masrafın tespiti için üzerine varılarak keşif yapılması için mahkemeye başvurmuştu.⁴⁴³ Kayıttan Tophane Limanı’nın büyüklüğü de ortaya çıkmaktadır. Yapılan bir hesaplama; Limanın uzunluğu: 117,33 metre eni ise 32,99 metre olarak tespit edilmiştir.

parmak 3,05 cm. demektir. Cengiz Kallek, “Parmak”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2007), 34:172-173.

⁴⁴¹ AYAK [kadem]: Osmanlılarda ayak veya kadim denilen ölçü birimi. Arşının yarısı olarak kabul edilir. 68 cm’lik çarşı arşını ve 75,8’lik mimar arşını bakımından iki farklı değer taşır. Bu karışıklığın önlenmesi adına Fransız ölçü birimi kabul edilerek 33 cm olarak sabitlenmiştir. Sargon Erdem, “Ayak”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 1991), 4:191.

⁴⁴² GŞS. 62 133 a1 (Selhi Şevval 1049-22 Şubat 1640).

⁴⁴³ GŞS. 56 19 a3 (4 Zilkade 1039-15 Haziran 1630).

Bir tarafında tersane, diğer tarafında Kalafatyeri ve yakınında gemi malzemesi üreten dükkânların varlığı,⁴⁴⁴ Azapkapı İskelesi'ni gemi reisleri tarafından sıklıkla tercih edilen bir iskele hâline getirmişti. Bu hareketliliğin sonuçları sık sık mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Azapkapı İskelesi'nden başta sivil gemilerin bakım ve onarımlarının yapıldığı bununla birlikte sefere gidecek veya seferden dönen gemilerin sefer sırasında ihtiyaç duyabilecekleri malzemelerin tedarik edildiği bir iskele olarak bahsedilse de⁴⁴⁵ kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla bu gemilerin kadîmden Kalafatyeri'ne yanaşmaları emr olunmuştu. Azapkapı İskelesi'ne sadece peremeler bağlanmakta olup bunlardan vakfa kira alınmaktaydı. Diğer gemilerin kadîmden kalafat yerine yanaşmaları emr olunmuş iken bu uygulamaya muhalif yük kayıkları, dolap gemileri iskeleye yanaşmakta, palamarlarını⁴⁴⁶ iskele direklerine bağlayıp, direklerin ve kazıkların gevşeyip helak olmasına sebep olmaktaydılar. Bu gemi reisleri iskeleye yanaşmalarına rağmen vakfa kira vermedikleri gibi aleni ahlak kurallarına aykırı davranışlarla gelip geçenleri ve bölgedeki esnafı rahatsız etmekteydiler. Bu reislerin bazı tüccar ile ittifak ederek gemilerine gizlice zâhire yükledikleri de tespit edilmişti. Vakıf mütevellisinin talebi ile İstanbul Ağası, vakıf mütevellisi, mübaşirler, mahkeme tarafından tespit edilen güvenilir kimseler ve tüccar toplanıp durumu yerinde tespit ettikten sonra aldıkları bir emr-i şerifle iskeleye pereme dışında yüz kayığı, tüccar gemisi vesair gemilerin yanaşmasını yasaklatmışlardı.⁴⁴⁷

Yukarıdaki uyarıların hemen akabinde yine aynı konu ile ilgili olarak bu sefer iskeleye kalyon gemilerinin de geldiği ve reislerinin ağır lenger demirlerini, toplarını, safralarını ve sair eşyalarını iskeleye bıraktıklarından iskele tahtalarının tahammül edemeyip sürekli parçalandığı, iskele kazıklarının sürekli gevşediği, bu sebeple sürekli tamire muhtaç olduğu ifade edilmekteydi. Hatta iskele birkaç kez yıkılmıştı. İskele kazıklarının şiddetli hareketi camii şerifin temellerine de sirayet etmiş ve cami dahi birkaç kez tamir edilmişti. Masrafların çokluğundan sebep kalyon gemilerinin de iskeleye yanaşmasının men' ve def olunması talep edilmişti. Sonuçta kalyon ve sair gemilerin iskeleye

⁴⁴⁴ Kerim İlker Bulunur, "Osmanlı Galata'sı 1453-1600", (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi,2004), 78.

⁴⁴⁵ Bulunur, "Osmanlı Galata'sı 1453-1600", 73.

⁴⁴⁶ Gemileri iskele, rıhtım veya şamandıraya bağlamaya yarayan kalın halattır.

⁴⁴⁷ GŞS. 30 50 a1 (1015).

yanaşmasını men' ve def edilmesi ile ilgili bir emri şerif almışlardı.⁴⁴⁸ Bütün bu uyarı ve emirlere rağmen gemi reislerinin bu yasaklara uyma noktasında gevşeklikleri defalarca kayıtlara yansımıştır. On yıl sonraki bir başka kayıta yine Azapkapı İskeleyi ile ilgili bir şikâyetle bu sefer gemi reislerinin iskeleye çeşitli eşyalar, safralar ve taşlar koydukları, iskelede ateş yakarak iskeleye zarar verdiklerinden,⁴⁴⁹ bir başka kayıta bunlara ek olarak iskeleye odun ve kereste⁴⁵⁰ koymalarından şikâyetle men' olunmaları istenmiştir. Her emri şerifle Azapkapı İskeleyi'ne pereme dışında gemi yanaşmaması emredilmesine rağmen bu yasaklamalar caydırıcı olmuşa benzememektedir. Daha önce ifade edildiği üzere bu zaman zarfında Azapkapı İskeleyi'nin tamiri için yapılan masraf 5 yük akçeyi bulmuştu.

Bazı şahıslar deniz kenarındaki kendi arsalarının üzerine iskele inşa edebilmekteydiler. Beşiktaş Kuruçeşme'den Franko veledi Bernardo ölmeden önce köyde bulunan menzilinın karşısına deryayı doldurarak boyu 25 zira eni 12 zira bir iskele inşa etmişti. Franko bu iş için bölgede iskeleye şiddetle ihtiyaç olduğunu ifade ederek sahili kendi malı ile doldurmak şartıyla Bostancıbaşı Halil Ağa bin Abdülmün'den izin ve temessük almıştı.⁴⁵¹ Bu kayıttan bostancıbaşının bu işlere nezaret ettiği anlaşılmaktadır.

2.2.Ticaret Alanları

Galata en baştan beri bulunduğu konumun kendine sunduğu fırsatlarla bölgede ticaretin önemli merkezlerinden biri hâline gelmişti. Özellikle Cenevizliler Dönemi'nde bu özelliği daha da pekişmiştir. İstanbul'un fethinden sonra alınan önlemler Fatih Sultan Mehmed'in Galata üzerinde kendi hâkimiyeti ve kontrolünü sağlayarak ticari özelliğini koruma gayretinde olduğunu ortaya koymaktadır. Galata Bedesteni, Rüstem Paşa Kervansarayı, depo, mahzen ve kapan yapılarının inşa süreci Osmanlı Devleti'nin Galata'da hem iç hem de dış ticarete verdiği önemi göstermektedir. Taşıma, depolama ve dağıtımda sağlanan kolaylık ve güvenliğin yanı sıra yabancı tüccara verilen ayrıcalıklarla bölge, ticari olarak hiçbir dönemde olmadığı kadar gelişmiştir.

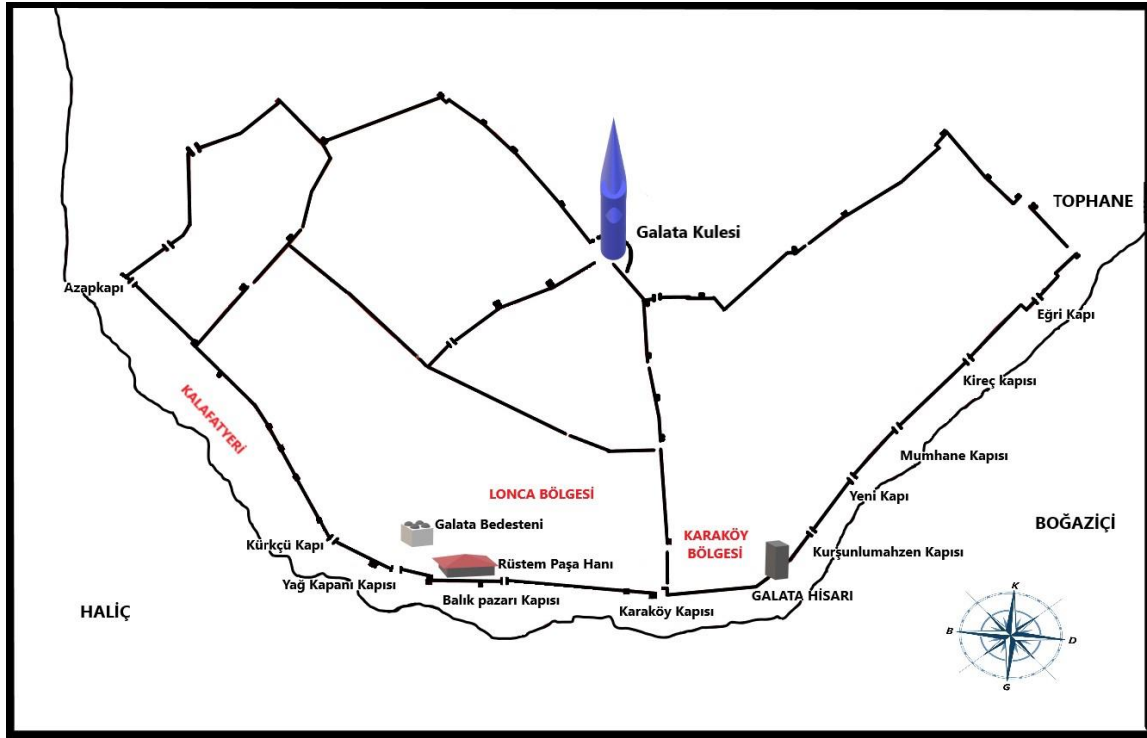
⁴⁴⁸ GŞS. 30 73 a2 (Evâil-i Cemaziyelevvel 1014: 23 Eylül-1 Ekim 1605).

⁴⁴⁹ GŞS. 38 125 b1(Evâsıt-ı Muharrem 1024: 9-18 Şubat 1615).

⁴⁵⁰ GŞS. 62 186 b1 (Evâil-i Şaban 1049: 27 Kasım-6 Aralık 1639).

⁴⁵¹ GŞS. 56 51 a1 (Evâil-i Muharrem 1040: 10-19 Ağustos 1630).

Kroki 5 Galata'nın Ticari Mekânları

Kaynak: (Alpaslan Yüksek, 2023).

2.2.1. Kalafatyeri

Azapkapı'nın doğusunda adından anlaşılacağı üzere gemilerin kalafat edildikleri yer olan Kalafatyeri yer almaktadır.⁴⁵² Azapkapı'dan Kürkçükapı'ya kadar olan bölge Kalafatyeri olarak adlandırılır. 21 Rebi'ülevvel 1055 (17 Mayıs 1645) tarihli bir mahkeme kaydında Kalafatyeri Kürkçükapısı haricinde olarak tarif edilmektedir.⁴⁵³ Evliya Çelebi'de seyahatnamesinde Kürkçükapı dışında kalafatçı odalarının bulunduğunu söyler. Fakat sayılarını vermez. Yine Evliya Çelebi kalafatçılarla ilgili olarak şu bilgileri verir: "Ağaları ve çorbacıları vardır. Tersane-i Âmire'de padişahın kadırgalarını kalafat ederler. Hepsi 2000 askerdir ve kırk bölüktür."⁴⁵⁴ Esnaf alayını anlatırken ise kalafatçılardan: "Kalafatçılar esnafı; Dükkân 300, neferât 1000, pirleri Ubeyd oğlu Sa'd'dır. Selmân-ı Fârisî belini bağladı. Gemicilerin işi bunlar ile bittiği için gemicilere yamaktır. Bunlar da tepeden turnağa silahlı olup kızaklar üzere bazı gemileri "Tirtaka tirtak tır tır tak" diyerek kalafat ederek ellerinde tokmakları,

⁴⁵² Sarkis Sarraf Hovhannesyan, *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*, (İstanbul: TVY Yay., 1997), 38.

⁴⁵³ GŞS. 68 103 b4 (21 Rebi'ülevvel 1055-17 Mayıs 1645).

⁴⁵⁴ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi: İstanbul, c.1, 1. Kitap*, Kahraman ve Dağlı, 393.

eceneleri, malaları, malahtarları, zift ve katran ile bulanmış giyecekleri, başlarında kenevirden sarıklar, demir çengel mızraklar ucunda Kâğıthane dağlarının süpürge fundasıyla bazı gemileri kalafat karinası edip funda ile yakarak gemileri yağlayarak...⁴⁵⁵ şeklinde bahsetmektedir.

Yukarıda adı geçen Funda iskelesi de buradadır. Kömürcüyan burayı; “büyük bir cami ve her türlü mahsulâtla daima dolu bir iskele vardır. İki tarafta birçok büyük demirci dükkânları görülür. Demirciler, gemiler, için lâzım olan büyük demir güller ve daha başka şeyler yaparlar. Seyrüsefer eden gemiler burada kalafat edilir” şeklinde tasvir eder.⁴⁵⁶

Kalafatyeri’nde bulunan bir başka esnaf grubu ise Evliya Çelebi’nin ifadesiyle Günbaşı esnafıdır. Evliya Çelebi bu esnaf grubunu şöyle anlatır: “Günbaşı esnafı: Ağaları birdir dükkânları yoktur. Galata’da Kalafathâne yerinde bulunurlar, neferât cümle 500. Bunların işi bir kalyon, bir şayka, karamürsel batsa bunlar o batık gemilerin iki yanına iki gemi koyup batan gemiyi deniz içinde dalgıçlar cankurtaran halatlar ile dolaplar ile çekerek bir sanat ile deryadan dağ gibi gemiyi say yağından (tereyağından) kıl çeker gibi çıkarırlar, acayip ve garip san’attır.”⁴⁵⁷ Kalafatyeri’nin yoğunluğu ve hareketliliği düşünüldüğünde burada çalışan insanlara denizcilik malzemesi dışında hizmet veren dükkânların varlığı ortaya çıkmaktadır.

2.2.2. Kürkçükapı

Galata’nın deniz kapılarından ikincisi Kürkçükapı’dır. Kalafatyeri’nin doğusunda, mekânsal olarak Kalafatyeri’nin bitiminde yer alır ve bu kapıdan sur dışına çıkılınca Kalafatyeri’ne ulaşılır. Kalafatyeri’nin işlekliği kapı ile sahil arasındaki ekonomik hayat hakkında önemli ipuçları vermektedir. Sicillere yansıyan Kürkçükapı dışında Yusuf bin Abdullah’ın işlettiği iki bölümden oluşan çorbacı dükkânı,⁴⁵⁸ Muharrem Beşe bin Abdullah ile ortağı Karakaş veledi Yakomo’nun işlettikleri bozahane,⁴⁵⁹ Dimo veledi Yorgi’nin Anaştas’a sattığı bir bozahane,⁴⁶⁰ reis-i sultâniden El hac Sefer bin

⁴⁵⁵ Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, c.1, 2. Kitap, Kahraman ve Dağlı, 499-500.

⁴⁵⁶ Kömürcüyan, İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul, 35.

⁴⁵⁷ Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, c.1, 2. Kitap, Kahraman ve Dağlı, 505-506.

⁴⁵⁸ GŞS. 53 63 b5 (7 Şevval 1033-23 Temmuz 1624).

⁴⁵⁹ GŞS. 53 12 a2 (7 Cemaziyelâhir 1033-27 Mart 1624).

⁴⁶⁰ GŞS. 62 117 b2 (27 Rebi’ülevvel 1049-28 Temmuz 1639).

Abdullah'ın Abdi bin Mirza'ya kiraladığı bir pazarcı dükkânı,⁴⁶¹ Ahmet Bey bin Yusuf'un Piyale Paşa Vakfı'ndan işlettiği bakkal dükkânı⁴⁶² -bu dükkânın bir tarafında Evliya Çelebi'nin bahsettiği fakat sayısını zikretmediği kalafatçı odaları yer almaktaydı- Kalafatyeri'nde çalışanlara hizmet etmekteydi. Bunun yanında Kükçükapı dışında yine buradaki denizcilere hizmet eden Dergâh-ı Âli kapıcılarından Davud Bey bin Abdullah'ın vakıftan kiraladığı bir varilci dükkânı da vardı.⁴⁶³ Bölgede keresteci dükkânlarının çokluğu dikkat çekmektedir. Gemilerin ihtiyaç duyduğu ahşap malzemeler bu keresteci dükkânlarından temin edilmekteydi. Aynı civardaki bir keresteci dükkânını Hasan Bey bin Ali, Dimitri isimli bir zımmîden devir yolu ile almıştı.⁴⁶⁴ Bir başka keresteci dükkânı ise Muhammed Çelebi bin El hac Mustafa tarafından Ayasofya-i Kebir Vakfı'ndan kiralınmıştı.⁴⁶⁵ Perol veledi Yorgaki'nin işlettiği keresteci dükkânı da bu civardaydı.⁴⁶⁶ Kükçükapı haricinde Kalafatyeri olarak adlandırılan bölgedeki boyacı dükkânını Nikola veledi Yani isimli debbağ işletmekteydi. Dükkânda sahip olduğu boyacı aletlerinin 1/4'ünü Atnaş veledi Estemad'a 2000 akçeye satmıştı.⁴⁶⁷ Aynı civarda bir başka boyacı dükkânını ise Esküli veledi Dimitri bir başka zımmî olan Hırsto veledi Dimitri'ye 3200 akçeye satmıştı.⁴⁶⁸ Esküli'nin dükkânındaki eşyalar Nikola'nınki ile kıyas edilemeyecek kadar azdı. Eşyaların çeşitliliği ve çokluğu fiyatlara yansımış gibi gözükmektedir. Bunların dışında meyhanelere de rastlamak mümkündü.⁴⁶⁹ Ayrıca civarda havıyarcı,⁴⁷⁰ tomakçı,⁴⁷¹ hayyat⁴⁷² ve vasfı belirtilmemiş⁴⁷³ dükkânlara rastlanılması ekonomik canlılığı çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Galata'nın en işlek sahil bölgesi olarak Yağ

⁴⁶¹ GŞS. 36 85 a1 (Evâhir-i Rebi'ülevvel 1023: 30 Nisan- 9 Mayıs 1614).

⁴⁶² GŞS. 56 24 a3 (15 Zilkade 1039-26 Haziran 1630).

⁴⁶³ GŞS. 30 10 b3 (Evâil-i Cemaziyelevvel 1014: 23 Eylül-1 Ekim 1605).

⁴⁶⁴ GŞS. 34 52 a1 (19 Zilkade 1016-6 Mart 1608).

⁴⁶⁵ GŞS. 44 73 a1 (Evâsıt-ı Şevval 1027: 29 Eylül-7 Ekim 1618).

⁴⁶⁶ GŞS. 62 6 a2 (10 Rebi'ülevvel 1049-11 Temmuz 1639).

⁴⁶⁷ GŞS. 68 103 b4 (21 Rebi'ülevvel 1055-17 Mayıs 1645) Dükkândaki aletler şunlardı: 1 kazgan, 1 bakır keçe, 2 küb, 8 adet dağra, 4 adet koğa, 4 adet çebçak, 1 tas, 1 varil, 1 balta, 1 keser, 1 dolab, 1 destgah, 1 anbar ve çeşitli aletler.

⁴⁶⁸ GŞS. 62 141 a3 (24 Zilkade 1049-17 Mart 1640).

⁴⁶⁹ GŞS. 60 7 a2 (26 Zilhicce 1046-21 Mayıs 1637), GŞS. 60 75 b2 (18 Ramazan 1047-2 Şubat 1638).

⁴⁷⁰ GŞS. 38 72 b2 (27 Muharrem 1024-26 Şubat 1615).

⁴⁷¹ GŞS. 68 10 a5 (18 Cemaziyelevvel 1054-23 Temmuz 1644), GŞS. 62 19 b1 (8 Rebi'ülâhir 1048-19 Ağustos 1638) TOMAKÇI: Bir nevi' kalın ve ağır çizme yapan kişi. Şemseddin Sami, *Kamus-u Türki*, 910.

⁴⁷² GŞS. 68 120 b2 (Gurre-i Cemaziyelevvel 1055-25 Haziran 1645) HAYYAT: Dikişçi, terzi. Şemseddin Sami, *Kamus-u Türki*, 593.

⁴⁷³ GŞS. 41 27 b3 (Evâsıt-ı Zilhicce 1026: 8-17 Aralık 1617).

Kapanı ile Balıkpazarı Bölgesi ön plana çıkarılırken Kürkçükapı ile beraber Kalafatyeri’de göz ardı edilmemelidir.

2.2.3. Yağ Kapanı Kapısı

Galata’nın erzak gelen en işlek limanı Halil İnalcık’a göre Yağkapısı ile Balıkpazarı arasındır.⁴⁷⁴ Galata şer’iyye sicillerinde hem Yağ Kapanı Kapısı hem de İskele Kapısı olarak geçmektedir.⁴⁷⁵ İstanbul’dan bu yakaya kayıklarla gelenlerin ana iniş yeri burasıydı.⁴⁷⁶ Yağ Kapanı İskelesi ile birlikte Yağ Kapanı Kapısı’nın ön plana çıkararak en temel sebep Galata gümrüğünün, kapanın, bedestenin, Rüstem Paşa Hanı’nın ve Lonca Bölgesinin, kısacası Galata’nın ticarî merkezlerinin bu iskelenin hemen ardında bulunmasıdır.⁴⁷⁷ Ana ticari mekânların ve Galata gümrüğünün burada olması iskelenin önemini daha da artırmaktadır.

Yağ Kapanı Kapısı ve civarında çok sayıda bakkal dükkânının varlığı dikkati çeker. Bakkal dükkânlarının çokluğu ve bu bakkal dükkânlarında satılan ürünlerin neler olduğuna dair bilgiler, Yağ Kapanı’nın fonksiyonu hakkında bilgiler vermektedir. Yağ Kapanı’na başta yağ türevleri olmak üzere çeşitli bakkaliye ürünleri gelmekteydi. Sicillerde aslında gâib (bulunamayan, ortada görünmeyen, kayıp) veya mefkud (ölü veya diri olduğu bilinmeyen, kayıp kimse) bakkallarla ilgili farklı meselelerin hukuki çözümü ile ilgili kaleme alınan bazı kayıtlar bakkallarda satılan ürünlerin yanında İstanbul halkının talepleri ve kısmen tüketim alışkanlıkları hakkında ipuçları barındırmakla beraber ürünlerin fiyatları hakkında da bilgiler vermektedir.

⁴⁷⁴ Halil İnalcık, “İaşe”, içinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: YVY Yay., 1994) 4: 117.

⁴⁷⁵ Bulunur, “Osmanlı Galata’sı 1453-1600”, 67.

⁴⁷⁶ Nomidis, Schneider, *Galata Topographisch-Archaeologischer Plan*, 16.

⁴⁷⁷ Bulunur, “Osmanlı Galata’sı 1453-1600”, 243.

Tablo 2.2. Çiçekli Yorgi Bakkalında Bulunan Eşyalar⁴⁷⁸

Zeytunyağı ile mumlu küb Adet 5	Boş küb Adet 5	Yarım varil Limon	Boş büyük fıçı adet 7	Boş küçük fıçı Adet 13	Boş varil adet 4	Üç fıçı içerisinde yarısı dolu İnebolu peyniri
Boş küçük tulum	Bir fıçı içerisinde zeytin yağı 6 kıyye	Boş kavanoz Adet 80	Boş çömlek adet 14	Akçe tahtası Adet 4	Kefe destisi yağı 2	Bal desti 2
Küçük kantar	Büyük kantar	Fıçı içinde sade yağ 8 kıyye	Hücrede akçe 10	Bir fıçı içinde sade yağ 10 kıyye	Bir fıçı içinde sade yağ 4	Boş bal fıçısı 2
Fıçı içinde bal Kantar 1	Kendir ipi 4	Şerbet tepsisi 4	Varil 2	Fıçı içinde sade yağ 6 sıra 15	Çömlek 15	Yağbardağı 50
Büyük kazgan 1	Boş küb 2	Boş fıçı 2	Saçaklı arnavud 4	Boş sandık 4	Pirinç Keyl 4	Kebe 1
Alaca çarşaf 1	Beledi yasdık 1	Köhnne tarçini yelek 1	Alaca frenk sandığı 1	Kara sandık 2	Sahan 2	Halkoz 1
Leğen ve ibrik 1	Atlas endaz 1	Mor çuka başlık	Eski kırmızı başlık	Kahve ibriği 1	Tencere 1	Kantar 1
Ağaç sini 3	Varil 2	Destpare 1	Sacayak 2			

⁴⁷⁸

GSS. 67 4 a1 (13 Cemaziyelevvel 1053-30 Temmuz 1643) “Galata’da bakkal tâifesinden olub bundan akdem gâib olan Çiçekli Yorgi nam zımmînin mahzeninde ve dükkânında terk eylediği eşyasıdır ki uzması Mehmed Ağa, Ahmet Çelebi, Mehmed bin Ramazan, Mustafa bin Ali talepleriyle tahrir olundu.”

Tablo 2.3. Çiçekli Yorgi Bakkalından İhraç Olunan Eşyalar⁴⁷⁹

Zeytin yağı Fî ⁴⁸⁰ 12 kıyye 277 Kıymet 8124	Def'a sade yağ Fî 9 kıyye 1054 Kıymet 1386	Sade yağ Fî 10 kıyye 100,5 Kıymet 1005	Asel (bal) fî 10 kıyye 100 Kıymet	Baha-i ? 335	Baha-i ?540
Beledi yasdik 72	Saçaklı kebe 2 92	Def'a saçaklı kebe 30	Def'a saçaklı kebe 2 16	eski döşek 62	Köhne ? 40
2 ağaç sini 17	Mısır hasırı 100	İki sahan ile leğen ve ibrik 260	Alaca çarşeb 52	Kara sandık 60	Denk sandığı 210
Def'a kara sandık 60	Tencere 100	Küçük eski sandık 8	Kovan 10	Sacayağı maa demir 11	Pirinç maa sandık 130
İki eski sandık 12	Fıçılar ve variller 200	Yağmumu Dirhem ⁴⁸¹ 20 akçe 1	Toplam kıymeti 13.683 akçe		

Tablo 2.4. Yağ Kapanı Dâhilinde Bakkal Estadi'nin Dükkanından Çıkan Eşyalar⁴⁸²

Pirinç Fî 32 keyl 21 Kıymet 672	Mercimek Fî 35 keyl 30 Kıymet 1050	Un Fî 40 keyl 10 Kıymet 400	Zeyt yağı Kıyye 81 Kıymet 994	Sade yağ Kıyye 13 Kıymet 234	Şehriye Fî 3 kıyye 20 Kıymet 60
Tuz Fî 15 keyl 15 Kıymet 225	Bakla Fî 25 keyl 3 Kıymet 75	Limon suyu Fî 3 kıyye 150 Kıymet 450	Ağaç sanduk 1 40	Kalpak 5	Beyaz kebe 1 Kıymet 40
Kemha beyaz 30	Havyar bıçağı 4	Terazi sagır 40	Nukud akçe aded 100	Mangır akçe Aded 100	Nukud ve kayd maa derahim 80
Toplam kıymeti 4599 akçe					

⁴⁷⁹ GŞŞ. 68 148 a1 (10 Cemaziyelevvel 1054-15 Temmuz 1644) “Medine-i Galata’da bakkal tâifesiinden olub bundan akdem gâib olan Çiçekli Yorgi nam zımmînin icare-i tasarrufunda olan Hüseyin Ağa mahzarında bazı eşyası olub durdukça eşya-i mezkure zayı ve telef olub bey’ olunub akçesi hıfz olunmak gâib-i mezbur nafi olduğundan gayri eşya-i mezkure mahzarında ihraç ve mahzen tahliye olunub sahibine teslim olunmak için mezbur Hüseyin Ağa yedinde buyruldu-i şerif varid olunmak marifet-i şer’i ile mahzenden ihraç ve bey’ olunan eşyasıdır ki; zıkr olunur” Hurrîre fî yevmil aşer Cemaziyelevvel 1054.”

⁴⁸⁰ Fî: Fiyat, değer, kıymet, eder.

⁴⁸¹ DİRHEM: Bir ağırlık ölçüsü ve gümüş para birimi. Temeli Yunanlıların drahmisine dayanır. Kullanıldığı bölgeye ve zamana göre değişiklik arz eder. 2,97 gr.’dır. Halil Sahillioğlu, “Dirhem”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 1994), 9: 368-371.

⁴⁸² GŞŞ. 68 141 a3- 141 a2 (24 Cemaziyelevvel 1055), “Mahmiye-i Galata’da Yağ kapanı dahilinde gâib Bakkal Estadi dükkânı ve mahzeni feth olundukda ...” Ettahrir; fî yevmil rabi ısrıyn min Cemaziyelevvel sene hams ve hamsin ve elf.”

Tablo 2.5. Yağ Kapanı haricinde Bakkal Kiryako Dükkânında Olan Eşyalar⁴⁸³

8 akçe kıymetli 10 adet kavanoz	5 akçe kıymetli 27 adet kavanoz	1'er akçelik 20 yağ bardağı	15 akçe kıymeti 3 büyük desti	2 yağ tulumu
2'şer akçelik 10 yağ bardağı	1 küçük yağ fiçisi	1 köhne kantar	1 köhne ?	

Tablo 2.6. Galata Balıkpazarı'nda Bakkal Dimitri veledi Duka'nın Bakkalında Olan Eşyalar⁴⁸⁴

Morina balığı	Zeytin Kantar 2	Fıçı Adet 2	Bakla Keyl 5	Zeytin yağı 20
Yunus balığı yağı Kıyye 40	Sirke 40	? Keyl 5	Balık Varil 6	Sandık içinde 6
Sepet sandığı 2	Eski mest 3	Bıçak kını 6	Satır 1	Şiş ve tarak 1
Küçük sahan 1	Alaca makreme 1	Macar bıçağı 2	Eski yelek çakşır 1	Yay 2

⁴⁸³ GŞŞ. 68 101 b1(24 Rebi'ülevvel 1055- 20 Mayıs 1645) “Ayasofya-i Kebir Vakfı'ndan Galata'da Yağ kapanı haricinde vaki bakkal dükkân müsteciri Estemad: Dükkânda müstecirim olan Kiryako 5 ay mukaddem gaybet-i münkat'i ile gâib olub bu ana değin dükkân hali olub vakfa ve bana zararı olmuştur. Savb-ı şerden üzerine varılıb feth ve tefriğ olunub bana teslim edilmesi matlubumdur.”Bulunub Estemad'a ibra ve teslim olunub vaki hal tahrir olundu. 24 Rebi'ülevvel 1055.”

⁴⁸⁴ GŞŞ. 67 84 a1(16 Rebi'ülevvel 1054), “Galata Balıkpazarı'nda vaki Ahmet Çelebi tasarrufunda olan bakkal dükkânının muaccele ve ücret-i müeccele-i malume ile müsteciri iken firar eden Dimitri veledi Duka'nın bakkalda olan muhalledatını beyan eder. 16 Rebi'ülevvel 1054.”

Tablo 2.7. Sultân Bayezîd Han Mahallesi’nde Bakkal Marko veledi Yani ve Esteryo veledi Yani Dükkanında Olan Bakkal Eşyaları⁴⁸⁵

Sade yağ Fi 12 kıyye 45 Kıymet 720	Zeytinyağı Fi 7 kıyye 30 Kıymet 210	Asel(bal) Fi 14 kıyye 37 Kıymet 518	Keyl pirinç Fi 40 keyl 3 Kıymet 120
Şehriye Fi 3 keyl 14 Kıymet 42	Un keyl 1 Kıymet 40	An baha-i hırdavat Çömlek Kıymet 30	Baha-i tuz 10
Morina balığı Fi 3,5 kıyye 20 Kıymet 70	Toplam kıymeti 1760 akçe		

Tablo 2.8. Galata Yağ Kapanı Yakınındaki Bakkal Vasil veledi Yorgi’nin Dükkanında Olan Eşyaları⁴⁸⁶

93 vukıyye sade yağ	19 deste?	30 adet toprak kavanoz	2 rumili kebesi	1 kantar
2 eski yüz yasdığı	1 eski döşek kaliçe	3 adet küp	1 ayaklı sandık	1 valence
Bazı hırdavat	esbab			

Bu kayıtların tamamı gâib olan bakkallar hakkındadır. Gâib olduğuna kanaat getirmek için gaybetin üzerinden muhakkak belli bir süre geçmesi gerekmektedir. Fakat bu sürenin ne kadar olduğu ile ilgili açıklayıcı bilgiler yoktur. Sadece kişinin gâib olduğu, hayatı ve memâtının (yaşamı ve ölümü) bilinmediği belirtilmektedir. Sadece bir kayıta

⁴⁸⁵ GŞŞ. 68 139 b1 (20 Safer 1055-17 Nisan 1645) “Mahmiye-i İstanbul’da Tercüman Yunus Camii Şerifi evkâfından olub mahmiye-i Galata’da Sultân Bayezîd Han Mahallesi’nde vaki bir bâb bakkal dükkânı müstecirleri olan Marko veledi Yani ve Esteryo veledi Yani nam zimmîler firar eylediklerinde dükkân-ı mezburun icare-i muaccele ve icare-i müeccele ile mutasarrıfı olan bai’s-ü haze’d defter Nikola veledi Yani nam zimmînin talebiyle savb-ı şerden irsal olunan Mahmud Efendi dükkânı mezburu mahzar-ı müsliminde feth itdükde içinde mevcut olan eşyanın defteridir ki; zikir olunur. Vaki tahrir fi yevmil mükemmel ısrıyn min aharı erbain sene 1055” “Eşya-i mezkure durdukça fesadı muhakkak olmagın mezbur Nikolaya minval-i muharrer üzere bey’ olunub semeni kendüye emanet olundu.”

⁴⁸⁶ GŞŞ. 47 56 b2 (17 Safer 1029-23 Ocak 1620) “Bakkal tâifesinden Vasil veledi Yorgi’nin Galata Yağ Kapanı kurbunde vaki kira ile mutasarrıf olduğu bakkal dükkânında olan eşyasıdır. 17 Safer 1029.”

bakkalın 5 aydır gâib olduğu belirtilmiştir. Bu süre gâib olduğuna kanaat getirmek için yeterli görülmüş olmalıdır. Dönemin haberleşme ve ulaşım şartları göz önünde bulundurulduğunda bu sürenin makul olduğu düşünülebilir. Gâib olduğu ihbar edilen bakkalın dükkânı veya mahzeni mahkeme tarafından görevlendirilmiş kişiler tarafından şahitler huzurunda açılır, içerisindeki malzemeler, miktarları ve değerleri tespit edilirdi. Bu işlem mâl-ı mefkud ve mâl-ı gâib emini nezaretinde yürütülürdü. Örneğin; Lonca Mahallesi'nden Atnaş veledi Estemo'nun gâib olduğu kat'i bir surette tespit olunduktan sonra mahzeni açılıp mahzeninde olan 18 fiçı hamrının içine emin tarafından tuz katılmış böylece şarap özelliği giderilmişti. Ardından tartılan miktar 552 müdre olup her müdresi 10'ar akçeye ve 18 fiçada 90'ar akçeden hesaplanıp diğer bir zımmî olan Kiryako veledi Papas'a satılmış elde edilen 7.140 akçeye emin tarafından mirî adına el konulmuştu.⁴⁸⁷ İhbar genellikle dükkânın sahibi veya asıl kiracısı tarafından yapılmaktadır. Örneğin; Ayasofya-i Kebir Vakfı'ndan Galata'da Yağ Kapanı haricindeki bir bakkal dükkânının asıl kiracısı Estemad isimli bir zımmîdir. Dükkânında kiracısı olan Kiryako'nun 5 aydır gâib olduğunu ihbar etmiş bu durumun hem kendine hem de vakfa zarar verdiğini ifade ederek bakkal dükkânının açılıp eşyalar kayıt altına alındıktan sonra kira sözleşmesinin feshedilerek dükkânın kendine geri verilmesini istemişti.⁴⁸⁸ Çiçekli Yorgi ile ilgili iki kayıt ise 1'er yıl ara ile tutulmuştur. 13 Cemaziyelevvel 1053 (30 Temmuz 1643) tarihli kayıta mahzen ve bakkal dükkânındaki eşyalar tespit edilip tutanak altına alınmış, 10 Cemaziyelevvel 1054 (15 Temmuz 1644) tarihli ikinci kayıta ise eşyalar dükkân ve mahzenden çıkarılıp satılmıştı. İkinci kayıttan eşyaların Hüseyin Ağa'ya emanet edildiği de anlaşılmaktadır. İki kayıt arasında eşyaların cinsi, miktarı ve sayısında hayli farklılıklar mevcuttur. Kayıtlarda rastlanılmasa da süreç içerisinde eşyaların bir kısmının elden çıkarılmış olması muhtemeldir. İkinci kayıt son kalan eşyaların satışını ilgilendiriyor olmalı. Farklı iki kayıta (Tablo 2.6.-Tablo 2.7.) ise kiracılar için firar ettikleri tabirinin kullanılması bir suça bulaşmış olma ihtimallerini kuvvetlendirmektedir. Zira Galata'da Sultân Bayezıd Han Mahallesi'ndeki bakkal dükkânının ortak kiracısı olan iki zımmînin ikisi de firar etmişti.⁴⁸⁹ Gerekçelerden bir diğeri dükkânların bu şekilde durması hâlinde

⁴⁸⁷ GŞS. 35 61 a1 (Evâhir-i Receb 1022: 5-14 Eylül 1613).

⁴⁸⁸ GŞS. 68 101 b1 (24 Rebi'ülevvel 1055-20 Mayıs 1645).

⁴⁸⁹ GŞS. 68 139 b1 (20 Safer 1055-17 Nisan 1645).

içindeki eşyaların zayi ve telef olacağıdır.⁴⁹⁰ Keşfin akabinde tespit edilen eşyalar ya aynı olarak ya da satılarak elde edilen meblağ gâib olanın ortaya çıkma ihtimâline karşılık birine emanet olarak bırakılırdı. Firari iki zimmînin dükkânlarındaki eşyaları satılarak elde edilen meblağ dükkânın asıl kiracısı olan Nikola veledi Yani'ye emanet olarak verilmişti.⁴⁹¹ Özellikle çürüme veya bozulma ihtimâli olan gıdalar hemen satılırdı. Eşyaların tamamı kayıt altına alınıp eşyalar arasında bakkal eşyası ve kişiye ait özel eşyalar ayrı bir tasnife tabi tutulmamıştır. Dolayısıyla kayıtlarda geçen bazı eşyalar özel eşyalar olup bakkal eşyası değildir. Örneğin bir kayıta yer alan çarşaf, yorgan, yastık, köhne yelek, leğen ve ibrik ve tencere gibi eşyalar bakkalın şahsi eşyaları olup dükkânı geceleme için de kullandığı izlenimini kuvvetlendirmektedir.⁴⁹²

2.2.4. Balıkpazarı

Azapkapı önündeki dükkânlardan başka uzmanlaşma görülen diğer bir alan Balıkpazarı'dır. Galata surları dışında bulunan Balıkpazarı mahkeme kayıtlarında Galata Balıkpazarı Çarşısı olarak geçer. Yağ Kapanı'ndan sonra gelen Balıkpazarı Kapısı adını surların dışında, deniz kıyısında yer alan ve değişik türde balıkların satıldığı dükkânlardan alıyordu.⁴⁹³ Kömürcüyan burada yirmi tane balıkçı dükkânının var olduğundan bahsetmiştir.⁴⁹⁴

Petrus Gyllius, Eremya Çelebi Kömürcüyan ve Sarkis Sarraf Hovhannesyan buradaki balık bolluğu ve çeşitliliği hakkında ittifak hâlinedirler. İstanbul balıkları ve balıkçılığından ilk defa bahsetmiş olan Petrus Gyllius'a göre: *"Marsilya, Venedik ve Taranto şehirleri, balıklarıyla meşhurdur, fakat İstanbul, balık bolluğu bakımından bu şehirleri geride bırakır. Liman, iki denizden gelen pek çok miktarda balıklarla doludur. Balık sürüleri yalnız Boğaziçi'nden değil, Kadıköy tarafından da limana doğru akın ederler. Bunlar o kadar çoktur ki, yirmi adet balıkçı kayığı tek bir ağla tutulan balıklara*

⁴⁹⁰ "...durdukça eşya-i mezkure zayi ve telef olub..." GŞŞ. 68 148 a1 (10 Cemaziyelevvel 1054-15 Temmuz 1644), "Eşya-i mezkure durdukça fesadı muhakkak olmagın..." GŞŞ. 68 139 b1 (20 Safer 1055-17 Nisan 1645).

⁴⁹¹ GŞŞ. 68 139 b1 (20 Safer 1055-17 Nisan 1645).

⁴⁹² GŞŞ. 67 4 a1 (13 Cemaziyelevvel 1053-30 Temmuz 1643).

⁴⁹³ Bulunur, "Osmanlı Galata'sı 1453-1600", 68.

⁴⁹⁴ Kömürcüyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, 35.

ancak kâfi gelir. Balık, denizde o kadar bol oluyor ki, çok defa sahilden elle tutulabilir."⁴⁹⁵

Kömürcüyan ise İstanbul'da et bolluğu olmasa ve halk balık yemekten hoşlansa ve buranın balıkçıları Venedik ve Marsilya'dakiler kadar usta ve mesleklerinde serbest olsalar, onlar hasılatlarının beşte birini vergi olarak padişaha verdikleri gibi civar şehirlere de bol balık te'min edebileceklerdir.⁴⁹⁶

XVI. Yüzyılın sonlarında bölgeyi ziyaret eden Gerlach ise balık bolluğunu şöyle anlatır; *"7 Mayıs'ta Galata'da balıkpazarına gittim ve orada sayılamayacak kadar çok çeşit balık gördüm. Bunların bazılarını sııkların, kiremitlerin üstünde, damlarda kurutuyorlar, bazılarını ise tuzlayarak fiçılara dolduruyorlar. Bugüne kadar balığın bu kadar bol olduğunun görülmediğini ve daha önce de böyle bir balık bolluğunu hatırlamadıklarını söylüyorlar."*⁴⁹⁷ Galata Balıkpazarı'ndaki dükkânların büyük bir bölümü balıkçı dükkânı olmakla birlikte belgelerde balıkçıların ihtiyaç duyduğu makara ve iplik gibi malzemeleri üreten veya satan dükkânlar da bulunmaktadır.⁴⁹⁸

Evliya Çelebi Balıkpazarı ile meyhaneler arasındaki ilişkiyi ise şu şekilde anlatır: *"Meyhaneler var ki her birinde beşer altışar yüz günahkâr yiyip içip çalgıcılar ve şarkıcılarla öyle eğlenirler ki dilleri ile anlatılmaz. Bu topluluğun yemeleri için Balıkpazarı Çarşısı'nda yüzlerce tür balıklar var ki anlatılmaz."*⁴⁹⁹

Fransız seyyah Thévenot'a göre dünyanın en güzel balıkhanesi olan Galata Balıkpazarı iki kenarında balıkçıların sıralandığı bir sokaktan ibaretti ve iki sıra hâlinde olan bu dükkânların bir sırası surlara bitişikti.⁵⁰⁰

2.2.5. Azapkapı

Galata'da faaliyet gösteren dükkânların çoğu ana ticaret bölgeleri olan liman bölgesinde ve iskeleler civarında, özellikle deniz kapıları, bedesten, han ve lonca bölgesinde yoğunlaşmıştır. Liman bölgesinde faaliyet gösteren dükkânlardan Azapkapı ve

⁴⁹⁵ Petrus Gyllius, *İstanbul Boğazı*, (İstanbul: Eren Yay., 2000), 52.

⁴⁹⁶ Kömürcüyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, 218.

⁴⁹⁷ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, c. 2 (İstanbul: Kitap Yay., 2007), 2:574.

⁴⁹⁸ Bulunur, "Osmanlı Galata'sı 1453-1600", 79.

⁴⁹⁹ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi: İstanbul*, c.1, 1. Kitap, Kahraman ve Dağlı, 393.

⁵⁰⁰ Bulunur, "Osmanlı Galata'sı 1453-1600", 79.

Balıkpazarı bölgesinde kurulanlarda bir uzmanlaşmadan bahsedilmekle birlikte bu konuda kesin çizgilerin olmadığı anlaşılmaktadır. Azapkapı ve çevresi genellikle gemilerin ihtiyacını karşılayan malzemeleri üreten ve satan dükkânların toplandığı bir alan olmakla birlikte bu iş kolunda faaliyet gösteren dükkânlara surlar önünde uzanan tüm kıyı boyunca rastlanılabiliyordu.⁵⁰¹ Ayrıca Azapkapı yakınlarında bir Azapkapı Çarşısı'ndan bahsedilmektedir. Mehmed Çelebi bin Müslî'nin zevcesi Emine binti Mehmed ile birlikte işlettikleri iki bâbdan oluşan attar dükkânı bu çarşıda yer almaktaydı.⁵⁰² Murad bin Abdullah aynı çarşıda yer alan nalçacı⁵⁰³ dükkânını Yorgi veledi Pantazi isimli zımmîye 4500 akçeye satmıştı.⁵⁰⁴

Mahkeme kayıtlarından Azapkapı İskeleyi'nin son derece işlek bir iskele olduğu anlaşılmaktadır. Azapkapı civarında sürekli ikamet eden insanlarla iskeleye gelenlerin oluşturduğu kalabalık burada ticari bir potansiyel yaratmıştır. Dolayısıyla Azapkapı ve çevresi çeşitli ve yoğun bir ticari hareketliliğe sahiptir. Örneğin; burada bakkal,⁵⁰⁵ bozahane,⁵⁰⁶ bazarcı dükkânı,⁵⁰⁷ haddad dükkânı,⁵⁰⁸ ağdacı dükkânı⁵⁰⁹ gibi dükkânlara da rastlanılmaktadır.

2.2.6. Çarşılar

Şehir merkezlerinde inşa edilen çarşılar vatandaşlar için gerekli yaşam koşullarını oluşturmayı hedeflemiştir. Burada ticarete verilen önem etkin bir rol oynamaktadır. Alışverişin döndüğü mekânlar olarak çarşılar ekonominin nabzının canlı olarak tutulduğu merkezler olmuştur.⁵¹⁰

⁵⁰¹ Bulunur, "Osmanlı Galatası 1453-1600", 78.

⁵⁰² GŞS. 63 167 a3 (19 Şevval 1051-21 Ocak 1642).

⁵⁰³ NALÇACI: Nalband, nalın, nalıncı. Şemseddin Sami, *Kamus-u Türki*, 1452. Nalın, ayakkabı, terlik üreten kişi.

⁵⁰⁴ GŞS. 36 75 a6, (3 Rebi'ülevvel 1023-13 Nisan 1614).

⁵⁰⁵ GŞS. 36 45 a4 (1 Zilhicce 1022-12 Ocak 1614), 36 73 a5 (Gurre-i Rebi'ülevvel 1023-11 Nisan 1614), birbirine muttasıl 2 bâb bakkal dükkânı, 68 3 b2 (Selhi Rebi'ülâhir 1054-5 Temmuz 1644), 6 kepenkli bir bâb olan bu bakkal dükkânı bu dükkân Rüstem bin Abdullah'ın tasarrufunda olup başkalarına tefviz etmiştir.

⁵⁰⁶ GŞS. 64 83 b1 (6 Zilhicce 1052-25 Şubat 1643), 64 67 b2 (28 Zilhicce 1052-19 Mart 1643), 67 18 a4, (22 Muharrem 1053-12 Nisan 1643).

⁵⁰⁷ GŞS. 53 18 b3 (21 Cemaziyelâhir 1033-10 Nisan 1624).

⁵⁰⁸ GŞS. 38 12 a2 (Gurre Safer 1023) HADDAD: Demirci. Şemseddin Sami, *Kamus-u Türki*, 542

⁵⁰⁹ GŞS. 67 104 a4 (4 Zilhicce 1053-13 Şubat 1644).

⁵¹⁰ H. Vehbi İslamoğlu ve Gözde Bayraktar, "Osmanlı Şehir Hayatı'nda Esnaf Birlikleri", içinde 3. *Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Toplantı Metinleri*, (Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yay., 2013), 56:367.

Terim olarak Farsça cihar (dört) ve Arapça Sûk (Cadde) tamlamasından oluşan çarşı, dört sokak veya caddenin birleşim alanı anlamına gelmekte ve Arapçada “sûk” İngilizce’de “bazaar” veya “souk” olarak adlandırılmaktadır.⁵¹¹ Çarşı denildiğinde kent içinde alışverişin yapıldığı her dönem canlı ve göz alıcı mekânlar akla gelmektedir. Osmanlı döneminde ise çarşılar ve bir anlamda ticaretin merkezi genellikle sosyal yapıları olan başta merkez camii ve hamam etrafında yer alan bedesten, han ve arastalar ile buralarda yer alan irili ufaklı dükkânlardan oluşmaktaydı. Buralar sadece satış yapılan değil, çeşitli nitelikte imalat yapılan toptan ve perakende satış yapılan yerlerdi.⁵¹²

Osmanlı’da çarşı, lonca türü örgütlenmelerinin gelişmeye başlamasıyla birlikte zamanla aynı veya benzer işkoluna mensup yerleşik esnafın faaliyet gösterdiği dükkânların toplandığı yerler ile han veya bedesten gibi kapalı alışveriş mekânlarını ifade eder hâle gelmiştir. Bu mimari yapılar zamanla fonksiyonlarına göre kapalı çarşı, bedesten ve arasta gibi isimler de almıştır. Ticari yapı komplekslerinin önemli parçalarından olan han ve kervansaraylar konaklama yeri olmalarının yanında dükkân, imalathane, depo gibi fonksiyonlara da sahipti. Haftanın günleri ile özdeşleşmiş belli günlerde her zaman aynı yerde kurulan sabit pazarların yanında mevsime bağlı olarak göçebelerin yaz aylarında oluşturdukları geçici pazarlar da vardı. Bunlar kervanlar geçtikçe ihtiyaca göre kurulurdu.⁵¹³

Dönemin tipik denilebilecek çarşıları iki tarafında dükkânların sıralandığı bir veya birkaç sokaktan meydana gelmiştir. Çarşılar zamanla kendiliğinden de ortaya çıkabilirdi. Bunlardan başka bir vakfa gelir sağlamak ve eğer bu vakıf bir cami ise cemaati oraya çekebilmek amacıyla vakıf eserlerinin yakınlarına da çarşılar kurulmuştur.⁵¹⁴

⁵¹¹ Mehmed Sait Şahinalp ve Veysi Gural, “Osmanlı Dönemi Anadolu Şehirleri Çarşı Sisteminin Fonksiyonel Analizi-Osmanlı İstanbul’unda Ticaret, Sanayi, Finans”, *Turkish Studies* 11/8 (Bahar-2016): 39.

⁵¹² Tuba Akar, “Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar, Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi”, *Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7/ 13, (2009): 267.

⁵¹³ Tahsin Özcan, “Pazar”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2007), 34:207.

⁵¹⁴ Semavi Eyice, “Bedesten”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 1992), 5:303.

Lonca mensubu esnafın birbirleriyle olan iletişimi ve iş ilişkileri aynı iş koluna sahip esnafın dükkânlarının aynı çarşılar da yer alması sonucunu doğurmuştur. Bu doğal bir sürecin parçası gibi gözükse de zamanla bir zorunluluk hâline gelmişti. Esnaf cemiyetleri mensup oldukları esnafı kontrol edebilmek ve daima el altında bulundurmak zorunda olduklarından kendi mensuplarını muayyen çarşı ve arastalar da toplamak zorunda kaldılar. Bu suretle orta ve yeniçağların esnafı aynı çarşı ve arastalar da toplanmış oldu.⁵¹⁵ Örneğin; debbağlar çarşısı, hallaçlar çarşısı, yorgancılar çarşısı, bakırcılar çarşısı, demirciler çarşısı gibi. Genelde ayrı ayrı çarşılar da bulunan esnafın loncası da kendi adlarıyla birlikte anılır ve çarşılarında uygun bir mekân lonca olarak düzenlenirdi. Her loncanın kendine ait simgesini taşıyan bir de bayrağı bulunurdu.⁵¹⁶ Her ne kadar bu dönemde Galata’da esnaf örgütlenmeleri için lonca ifadesi kullanılmasa da benzer örgütlenmelere kayıtlarda rastlanılmaktadır.

Tüccar ve zanaatkârların bir araya toplanarak kendi mesleki ünvanlarıyla adlandırılan kısıtlı bir çarşı alanında faaliyet yürütmeleri kendilerinin de işine geliyordu. Bu durum haksız rekabetin bertaraf edilmesine yardım ediyordu. Bu uygulama loncaların doğuşu ile birlikte daha belirgin bir hale geldi ve devam ettirildi. Bir kontrol mekanizması gibi işleyen bu sistem, lonca üyelerinin iş ahlakı ile birlikte müşterilerin malların bir karşılaştırmasını yapabilmelerini ve bireysel lonca üyelerinin fiyat ve kalite konusundaki teamülleri bozmamasına da bir vesile teşkil ediyordu.⁵¹⁷

Galata’nın ticari mekânlarının sahil kesiminde yoğunlaştığı bir gerçektir. Bu durumu değerlendirirken topografik şartları göz önünde bulundurmak gerekir. Sahil kesimindeki nispeten dar bir düzlükten hemen sonra Pera sırtları olarak adlandırılan kuzeye doğru yükseltinin artmaya başlayarak engebeli bir arazi meydana getirmesi ister istemez ticari alanları sahil kesiminde yoğunlaştırmıştır. Şehir içi yolların uzanışı düz ve nispeten düz alanlarda çok farklı yönle olabilmekteyken, engebeli alanlarda ancak topografik

⁵¹⁵ Aliye Öten, “17. Yüzyıl Osmanlı İnşaat Piyasasında Lonca Teşkilatının Rolü”, içinde *Uluslararası Genç Bilim ve Sanat İnsanları Sempozyumu Tebliğlerin*, ed. Figen Zaif, Aysun Altunöz, İbrahim Akkutay, Ayşe Selmin Söylemez, Arzu Polat, Betül Koçer Güldal, Kadirhan Özdemir, Yunus Emre Karasu, Zehra Akgüngör (İstanbul, 24-25 Haziran 2020), 147.

⁵¹⁶ Zeynep Bengisu Uğur, “Kurumsal ve Siyasal İletişim Mekanizması Bağlamında Osmanlı’da Lonca Teşkilatı”, içinde *International Science and Art Symposium Tebliğleri*, ed. Figen Zaif, Aysun Altunöz, İbrahim Akkutay, Ayşe Selmin Söylemez, Arzu Polat, Betül Koçer Güldal, Kadirhan Özdemir, Yunus Emre Karasu, Zehra Akgüngör (İstanbul, 24-25 June 2020), 505.

⁵¹⁷ Selahattin Bayram, “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (2012):103.

şartların elverişli olduğu alanlara doğru olmaktadır. Bu nedenle tepelik alanlarda veya yamaçlarda kurulmuş olan şehirlerde yolların uzanış şekli genellikle tepeyi veya yamacı çevreleyen ve eğim yönüne dik, dairesel bir yol ağı şeklindedir. Böyle alanlarda kurulmuş olan şehirlerde genellikle şehrin merkezini oluşturan bir ana yol bulunmakta ve şehrin önemli ticaret, imalat ve kültürel alanları çoğunlukla bu ana yolun etrafında gelişme göstermektedir.⁵¹⁸ Galata'nın ticari mekânlarını da bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

İşlek ve önemli yollara yakınlık çarşıların şehir içindeki konumu üzerinde rol oynayan önemli faktörlerdendir.⁵¹⁹ Galata için bu prensip limana yakınlık olarak değişmiştir. Ticaret faaliyetlerin ulaşım imkânlarıyla doğru orantılı olduğu düşünülürse bu daha da anlamlı olacaktır. Bu nedenle çarşılar genellikle şehir içindeki önemli yollara yakın alanlarda tesis edilmişlerken Galata'nın en önemli ulaşım ağı denizyolu olduğundan ticari alanlar sahil kesiminde yoğunlaşmıştır.

Galata'da ekonomik hayatı ilgilendiren kayıtların niceliğine bakıldığında ilk sırada Lonca Mahallesi gelmektedir. Lonca Mahallesi Karaköy takip etmektedir. Dolayısıyla XVII. yüzyılın ilk yarısında da Lonca Mahallesi hâlâ Galata'daki ticari hayatın merkezi olma vasfını korumaktadır. Kayıtlarda Lonca bölgesinde, Lonca Sûku,⁵²⁰ veya Lonca Mahallesi Çarşısı⁵²¹ olarak geçmekte olan bir çarşının varlığından bahsedilir. Tam yeri belirtilmemiş olan bu çarşı, Lonca Bölgesi içerisinde yer alan bedesten, Rüstem Paşa Hanı, çeşitli iş kollarında faaliyet gösteren dükkânlar, bölgeyi sahile bağlayan Yağ Kapanı Kapısı ile beraber bir ticaret kompleksi olarak düşünülebilir.

Burada yer alan dükkânlardan biri Perviz bin Abdullah'ın ayda 10 akçe ücret ile işlettiği hayyat dükkânı idi. Merhum Çakır Ağa Vakfı'ndan olan dükkânın iki cephesi yol, diğer iki cephesi ise yine Çakır Ağa Vakfı'ndan iki mülk ile komşu idi.⁵²² Aynı çarşıda yer alan bir başka dükkân ise El hac Mustafa bin Mehmed'in işlettiği berber dükkânı idi.

⁵¹⁸ Mehmed Sait Şahinalp ve Veysi Güral, "Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi", *Milli Folklor* (2012): 160-161.

⁵¹⁹ Şahinalp ve Güral, "Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi", 166.

⁵²⁰ GŞS. 38 25 b1 (27 Şevval 1023-30 Kasım 1614), GŞS. 68 96 b2 (9 Safer 1055-6 Nisan 1645).

⁵²¹ GŞS. 27 28 a3 (25 Zilhicce 1013-14 Mayıs 1605).

⁵²² GŞS. 38 25 b1 (27 Şevval 1023-30 Kasım 1614).

Dükkân Hoca Hubyar Vakfı'ndan olup Sebente binti Teraki isimli zimmî bir kadının tasarrufunda olup El hac Mustafa'ya kiralanmıştı. El hac Mustafa dükkânın tamirine kendi malından 2600 akçe sarf etmiş ve bu parayı Sebente'den alabilmek için mahkemeye başvurmuştu. Aralarında çıkan anlaşmazlık 1000 akçeye sulh olmalarıyla sona ermişti.⁵²³ Covani veledi Estova isimli zimmînin Rüstem Paşa Vakfı'ndan bir mahzeni de olan iki bâb şekerçi dükkânı Lonca Mahallesi Çarşısı'nda olup Covani dükkânı 5000 akçe karşılığında Ayoloni veledi Feto'ya içindeki şekerçi âlâtı ile beraber devretmişti.⁵²⁴

Galata'da ticari hayatın merkezi öncelikle Lonca Bölgesi ve ardından Karaköy olmakla birlikte tüm ticari hayatın burada toplandığını düşünmemek gerekir. Mahkeme kayıtlarında Galata'nın değişik semtlerinde de çarşı ve dükkânlara rastlanılmaktadır. Bu çarşılardan biri Azapkapı Çarşısıdır.⁵²⁵ Kayıtlarda sıklıkla geçen bir diğer çarşı ise Arab Çarşısıdır. Çarşı Galata surları içerisinde Camii Kebir yakınındadır.⁵²⁶ Çarşıda Ali Kethüda bin Mehmed'in mutasarrıf olduğu Kürkçübaşı Vakfı'ndan bir bâb pusulacı dükkânı vardır. Bu dükkânın üç tarafı yine vakıf dükkânıdır.⁵²⁷ Bir diğer pusulacı dükkânı ise Mehmed Attari Vakfı'ndan Mehmed bin Ali'nin tasarrufundadır.⁵²⁸ El hac İlyas Vakfı'ndan Andriye veledi Yorgi'nin tasarrufunda bir boyacı dükkânı olup bu dükkânında bir tarafı Taceddin Vakfı'ndan bir dükkân, bir tarafında Ayasofya-i Kebir Vakfı'ndan bir dükkân vardır. Andriye dükkânında olan yarı hissesinin yarısını (dükkândaki hissenin 1/4 ünü) karısı Serakine'ye 2500 akçeye satmış,⁵²⁹ Serakine altı ay sonra 1/4 hissesini bu sefer Yani veledi Anton'a 2800 akçeye satmıştı.⁵³⁰ Altı ay sonunda Serakine 300 akçelik bir kâr elde etmişti. Aynı çarşıda El hac İlyas Vakfı'ndan ve 3/4 hissesi Dimo veledi Yorgi'nin tasarrufunda olan bir boyacı dükkânı da vardı. Dimo boyacı dükkânındaki tasarruf hakkını ve içerisindeki aletlerin de kendi hissesine isabet eden 3/4'ünü Fero, Andriye ve Yorgi adındaki debbağlara 4000 akçeye

⁵²³ GŞS. 68 96 b2 (9 Safer 1055-6 Nisan 1645).

⁵²⁴ GŞS. 27 28 a3 (25 Zilhicce 1013-14 Mayıs 1605).

⁵²⁵ GŞS. 36 75 a6 (3 Rebi'ülevvel 1023-13 Nisan 1614)- GŞS. 63 167 a3 (19 Şevval 1051-21 Ocak 1642).

⁵²⁶ GŞS. 27 24 b3 (13 Zilhicce 1013-2 Mayıs 1605).

⁵²⁷ GŞS. 34 37 b4 (10 Şevval 1016-28 Ocak 1608).

⁵²⁸ GŞS. 36 11 a2 (Evâil-i Ramazan 1023: 5-14 Ekim 1614).

⁵²⁹ GŞS. 63 76 a2 (10 Rebi'ülevvel 1051-19 Haziran 1641) - GŞS. 63 81 a2 (22 Rebi'ülevvel 1051-1 Temmuz 1641).

⁵³⁰ GŞS. 63 162 b2 (12 Şevval 1051-14 Ocak 1642).

satmıştı.⁵³¹ Bir başka dükkân ise Hüsam Efendi Vakfı'ndan olup bu dükkânın iki tarafı yine Hüsam Efendi Vakfı mülkü, bir tarafı Attar Mehmed Vakfı mülkü, bir tarafı ise umumi yol idi.⁵³² Arab Çarşısı'nda bir de Turmuş veledi Petro'nun mülkü olan bir şirugan⁵³³ dükkânı vardı. Turmuş dükkânını Foka veledi Kerso'ya 3400 akçe sermaye ve ayda 260 akçe icâr ile 1 yıllığına teslim etmişti. Turmuş anlaşma gereği süresi dolan Foka'nın dükkânı teslim etmesi için mahkemeye başvurmuştu.⁵³⁴ Görüldüğü üzere son örnek hariç dükkânların tamamı vakıf dükkânı olmakla beraber komşu dükkânların ve mülklerin de bir vakfa ait olduğu görülmektedir.

Hakkında Yağ Kapanı yakınında olmasının dışında başka bir bilgi olmayan bir çarşı da Çukacılar Çarşısıdır.⁵³⁵ Balıkpazarı ise bazı kayıtlarda Balıkçılar Sûku olarak geçmektedir.⁵³⁶ Galata dâhilinde olarak kayıtlarda bahsi geçen diğer çarşılar: Haffaflar Çarşısı,⁵³⁷ Şekerciler Sûku,⁵³⁸ Kassablar Sûku,⁵³⁹ ve Çiviciler Çarşısıdır.⁵⁴⁰

Kürkçüler Sûku⁵⁴¹ ise Karaköy surlarının iç tarafında yer almakla birlikte Karaköy Kapısı yakınlarında olması kuvvetle muhtemel bir çarşıdır. Tophane Çarşısı⁵⁴² kayıtlarda Galata tevabiinden Tophane Çarşısı olarak geçen işlek bir çarşıdır. Bazı kayıtlarda ise Tophane için Galata haricinde⁵⁴³ ifadesi kullanılmakta olup Galata surlarının dışında olduğu kastedilmektedir. Kasımpaşa'da yer alan Piyale Paşa Çarşısı da kayıtlarda zaman zaman geçmekte olup Galata'ya tabi Kasımpaşa yakınında olarak tarif edilmektedir.⁵⁴⁴ Kayıtlarda Kasımpaşa'da olduğu tespit edilen bir başka çarşı ise İplikçiler Sûku'dur.⁵⁴⁵ Bu kayıтта İplikçiler Sûku'nda yer alan bir ihlamurcu dükkânı ile bir varilci dükkânından bahsedilmesi bu çarşıda çarşının adıyla anılan işkollarının

⁵³¹ GŞS. 67 101 a1 (1054).

⁵³² GŞS. 53 66 a1 (11 Şevval 1033-27 Temmuz 1624).

⁵³³ Şirugan: Susam yağı. Şemseddin Sami, *Kamus-u Türki*, 793.

⁵³⁴ GŞS. 62 115 a2 (4 Rebi'ülevvel 1049-5 Temmuz 1639).

⁵³⁵ GŞS. 62 134 a1 (12 Şevval 1049-5 Şubat 1640).

⁵³⁶ GŞS. 64 6 b1 (10 Cemaziyelevvel 1052-6 Ağustos 1642), GŞS. 64 36 a4 (2 Şaban 1052-26 Ekim 1642).

⁵³⁷ GŞS. 36 67 b4 (17 Safer 1023-29 Mart 1614).

⁵³⁸ GŞS. 62 118 a3 (Evâsıt-ı Ramazan 1049: 14-23 Ocak 1640).

⁵³⁹ GŞS. 64 19 b1 (9 Cemaziyelâhir 1052-4 Eylül 1642).

⁵⁴⁰ GŞS. 47 10 b1 (15 Muharrem 1027-12 Ocak 1618).

⁵⁴¹ GŞS. 40 59 a4 (Evâsıt-ı Rebi'ülevvel 1025: 28 Mart-6 Nisan 1616), GŞS. 63 146 a1 (19 Şaban 1051-23 Kasım 1641).

⁵⁴² GŞS. 36 50 b1 (Evâil-i Muharrem 1023: 11-20 Şubat 1614).

⁵⁴³ GŞS. 38 140 b4 (1024).

⁵⁴⁴ GŞS. 62 135 b3 (9 Şevval 1049-2 Şubat 1640).

⁵⁴⁵ GŞS. 59 19 b2 (25 Muharrem 1045-11 Temmuz 1635).

yanında diğer işkollarına ait dükkânların da olduğunu göstermektedir. Bir benzer örnek ise Karaköy'deki Kürkçüler Sûku'nda yer alan bir meyhane ile ilgilidir.⁵⁴⁶

2.2.7. Karaköy

Bu bölgede yaşayan Musevi topluluğuna “Karay” ya da “Karayim” adı veriliyordu. Bununla ilişkili olarak Karaköy adının esasının ‘Karay Köyü’nden geldiği iddia edilmektedir. Lonca Bölgesi geçmişten getirdiği potansiyeli ve etrafında sonradan şekillenen ticari mekânları ile Galata Bölgesi'nin ekonomik hayat anlamında kalbini temsil ediyordu. Ne var ki zamanla nüfus artmış ticari hayatın boyutları genişlemiş ve Lonca Bölgesi doğal sınırlarına ulaşmıştı. Dolayısıyla yeni alanlara ihtiyaç duyuluyordu. Bilinçli ve planlı bir tercih olmamakla beraber Karaköy'ün daha seyrek bir yerleşime sahip olması bu anlamdaki potansiyelini ortaya koymuş olmasına rağmen, XVI. yüzyılın ilk yarısında Karaköy, hem yerleşim olarak hem de ekonomik etkinliklerin çeşitliliği bakımından Lonca Mahallesi'nin hâlâ çok gerisindedir. Bölgedeki yapılar bu dönemde daha çok depo olarak kullanılmaktaydı. Bölgedeki hareketlilik XVI. yüzyılın ikinci yarısında daha belirgin şekilde ortaya çıktı. XVI. yüzyıl boyunca Karaköy gelişmeye devam etti ancak Lonca'nın hâlâ gerisindeydi.⁵⁴⁷

Karaköy Çarşısı uzmanlaşmanın ortaya çıktığı pek çok çarşıda görülen tek tiplilikten farklı olarak çeşitlilik ortaya koyar. Sicillerde daha kadim ticari bölgelere nazaran Karaköy ve çevresinde ekonomik hayat ile ilgili kayıtların çokluğu buradaki hareketliliğin XVII. yüzyılda artarak devam ettiğini göstermektedir.

Örneğin; Liyon veledi Domeniko isimli zımmînin Karaköy Sûku'nda bir bakkal dükkânı vardır. Manol veledi Dimo ile Yorgi isimli zımmîler bu dükkânda ortaklaşa bakkallık yapmak istemişlerdi. Dükkânın sahibi Liyon olmasına rağmen dükkânını Manol ve Yorgi'ye vermiş, ayrıca ikisine 40.000 akçe sermaye vererek onlarla mudârebe ortaklığı kurmuştu.⁵⁴⁸ Mudârebe ortaklığına Galata'da genellikle deniz yolu ile yapılan ticaret anlaşmalarında rastlanırken bakkal işletmeciliğinde mudârebe ortaklığı kurulması nadir görülen bir durumdur. Bakkal dükkânının Liyon'un olmasına rağmen 40.000 akçe sermaye vererek dükkânını işletmek amacıyla iki kişiye devretmesi

⁵⁴⁶ GŞS. 63 146 a1 (19 Şaban 1051-23 Kasım 1641).

⁵⁴⁷ Bulunur, “Osmanlı Galata'sı 1453-1600”, 92-94.

⁵⁴⁸ GŞS. 27 72 a1 (Gurre-i Rebi'ülevvel 1014-17 Temmuz 1605).

ve onlarla mudârebe ortaklığı kurmak gibi bir tercihte bulunması cevabı aranması gereken bir sorudur. Liyon'un kendini meşgul eden farklı ticari etkinlikleri olabilir.

Karaköy Sûku'nda Yolcuzade Vakfı'ndan bir pazarcı dükkânı kiracısının yirmi gündür ortalıkta görünmemesi, hayatı ve memâtının belli olmaması üzerine dükkân açılıp keşif yapılması icap etmişti. Bu keşif pazarcı tâifesinin ihtiyaçları gözetiminde yapılmıştır. Keşif sonucunda tespit edilen ürünler XVII. yüzyıl Galata'sında bir pazarcı dükkânında neler olabileceğini ortaya koyduğu gibi dönem insanların temel tüketim ve ihtiyaç maddelerinin neler olduğu hakkında tıpkı bakkallar örneğinde olduğu gibi bilgiler vermektedir. Bu keşifte dükkânda 2 teraz, 1 boy dirhem, 1 boy revgan-ı zeyt vukıyyesi, 32 kalb sabun, bir varil içinde tahminen 40 vukıyye sirke, 1 ege demürü, 2 balık oltası, 2 çeşm lülesi, 3 akçe mühresi, 70 nakit akçe, 1 ağaç huni, 25 dirhem bal mumu, 1.900 adet sarmısak, 1 çift köhne çuval ve 1 köhne sandık çıkmıştır.⁵⁴⁹

Bu örneklerle beraber Karaköy Sûku'nda meyhane,⁵⁵⁰ kassab,⁵⁵¹ börekçi,⁵⁵² bakkal,⁵⁵³ ıhlamurcu,⁵⁵⁴ bıçakçı ve varilci,⁵⁵⁵ gibi dükkânların bulunması bu çeşitliliği göstermektedir.

Bu yüzyılda Karaköy Kapısı'nda da ticari yoğunluk artmıştır. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Karaköy Kapısı'nın hemen dışında bir demirciler çarşısı yer almaktaydı. Kayıtlar çarşının fiziki yapısı hakkında bazı ipuçları barındırmaktadır. Evrenos veledi Estemad isimli haddad Ayas Paşa Vakfı'ndan kendi tasarrufunda olan dükkânını 60.000 akçe karşılığında Meyke veledi Koka'ya devretmişti. Dükkânın bir tarafı sahil, bir tarafı aynı vakıftan bir mülk, iki tarafı ise tarîk-i âm denilen umumi bir yol ile sınırlanmıştır.⁵⁵⁶ Bir başka dükkân ise Barim veledi Serkiz'in El hac Yusuf bin Abdullah'a 10.000 akçeye devrettiği demirci dükkânıdır. Bu dükkânın da bir tarafı sahil, bir tarafı umumi yol, bir tarafı bir zımmî dükkânı, bir tarafı da yine bir zımmîye

⁵⁴⁹ GŞS. 64 4 a3 (5 Cemaziyelevvel 1052-1 Ağustos 1642).

⁵⁵⁰ GŞS. 63 94 a3 (4 Rebi'ülâhir 1051-24 Temmuz 1640).

⁵⁵¹ GŞS. 27 70 b1 (Evâhir-i Safer 1014: 6-15 Temmuz 1605).

⁵⁵² GŞS. 38 2 b4 (8 Ramazan 1023-12 Ekim 1614).

⁵⁵³ GŞS. 62 56 a3 (21 Cemaziyelâhir 1049-19 Ekim 1639).

⁵⁵⁴ GŞS. 62 178 a1 (25 Muharrem 1050-17 Mayıs 1640).

⁵⁵⁵ GŞS. 68 7 a1 (Evâil-i Cemaziyelevvel 1054: 6-15 Temmuz 1644).

⁵⁵⁶ GŞS. 36 169 b4 (15 Şaban 1023-20 Eylül 1614).

aitti.⁵⁵⁷ Bu dükkânlar sahil ile sahile paralel bir yol arasında birbiri ile bitişik dükkân kümeleridir. Bir başka kayıta ise Anastasya binti Dimo isimli Hristiyan kadının Dimo veledi Andriye'ye 4.000 akçeye devrettiği demirci dükkânı ile ilgilidir. Bir tarafı yol olan bu dükkânın bir tarafı hısn-ı cidar (sur duvarı), bir tarafı Demirci Estemad dükkânı, bir tarafı ise Yorgi dükkânı ile komşudur.⁵⁵⁸ Dolayısıyla sırtını sura dayamış önünde de yol olan ve iki tarafından birer dükkân ile komşu olan bu dükkân büyük ihtimâlle sahil tarafında olanların karşısında yer alıyordu. Bu dükkânlar sahil ile sur duvarları arasında ortalarından geçen umumi bir yolun sağında ve solunda birbirleri ile bitişik bir vaziyetteydiler.

Demircilerin mutlaka sur dışında dükkân ihdas ederek çalışmaları istenirdi. Aksi bir durum sur içerisinde önü alınmaz bir yangına sebebiyet verebilirdi. Demircilerin ateşle iştilal etmeleri yangın riskini artırmaktaydı. Buna rağmen işlerini artırmak isteyenlerin bu duruma muhalif hareketleri de olabiliyordu. Dimitri veledi Yanaki sur içinde bir demirci dükkânı ihdas etmişti. Karaköy Çarşısı esnafı demircinin ateşle amel etmesinden dolayı yangın tehlikesine dikkat çekerek demircilerin kadîmden sur dışında işlediklerine dayanarak Dimitri'nin uyarılmasını sağlamışlardı.⁵⁵⁹

Kapı yakınında bir başka dükkân ise Ali Paşa-i Atik Vakfı'ndan Dimo isimli zımmînin tasarrufunda olan bir varilci dükkânı idi. Dimo ayda 64 akçe icâresi olan dükkânı 21.000 akçeye Yani veledi Yorgi'ye devretmiş, 21.000 akçenin 11.800 akçesini de Yani'ye olan borcuna karşılık takas etmişti. Bu dükkânın hemen bitişiğinde biri yine Dimo'nun tasarrufunda bir diğeri ise bir başka vakfa ait iki dükkân yer almaktaydı. Dükkânın bir tarafı ise umumi yol idi.⁵⁶⁰ Bir başka dükkân ise yine bir zımmî olan Dimo veledi Estefani ve Yani veledi Nikola'nın ortaklaşa işlettikleri Seyyid Mehmed Evkâfından bir simitçi dükkânı idi. Yani'nin hayatını kaybetmesi üzerine ve evladı da olmadığı için vakfa intikal eden yarım hisselik işletme hakkı, peşin 2.000 akçe ve günlük 3 akçe karşılığında Dimo'ya icâr edilmişti. Böylece dükkân tek müstecir olarak Dimo'da kalmıştı. Bu dükkânın da hemen yanında Yani'nin dükkânı, diğer tarafında

⁵⁵⁷ GŞS. 38 21 a1 2b (3 Şevval 1023-6 Kasım 1614).

⁵⁵⁸ GŞS. 49 60 a4 (21 Zilkade 1028-30 Ekim 1619).

⁵⁵⁹ GŞS. 68 7a 1 (Evâil-i Cemaziyelevvel 1051: 8-17 Ağustos 1641).

⁵⁶⁰ GŞS. 67 8 a3 (9 Şaban 1053-23 Ekim 1643).

Keşiş'in dükkânı yer almaktaydı. Dükkânın bir tarafı ise umumi yol idi.⁵⁶¹ Avaz bin Mehmed'in pazarcı dükkânı da Karaköy Kapısı dâhilinde olup iki tarafı umumi yol olup bir tarafı vakıf mülkü, bir tarafı ise bir zımmîye aitti.⁵⁶² Karaköy Kapısı'ndaki dükkânlarda bir umumi yol etrafında birbirlerine bitişik şekilde sıralanmışlardı.

Karaköy'deki bir başka çarşı ise Kürkcüler Sûku'dur. Yeri tam olarak tespit edilemese de burada satışı gerçekleştirilen bir dükkânın bir tarafının hisar duvarı olması bu çarşının surlara yakın olduğunu göstermektedir. Dükkânın bir tarafında umumi bir yol diğer tarafında ise bir bezir⁵⁶³ mahzeni yer almaktaydı.⁵⁶⁴ Hareketliliğin görüldüğü bir başka yer ise Karaköy Hamamı çevresidir. Karaköy Hamamı çevresinde pazarcı,⁵⁶⁵ meyhane,⁵⁶⁶ ve bozahane⁵⁶⁷ gibi dükkânların varlığı hamam çevresinde de ticari bir hareketliliğin göstergesidir.

2.2.8. Lonca Bölgesi

Adını esnaf örgütlenmelerini tipik adı olan loncadan aldığı düşünülen bu bölge Galata'da ekonomik hayatın kalbinin attığı yerdir. Yabancı tüccarın üslendiği Galata Bölgesi'nde, bir kısım yerli ve yabancı gayrimüslimlere ait alışveriş merkezlerindeki çarşı ve hanlarda bulunan malların depolandığı mahzenlere İtalyanların verdikleri isim olan loggia ile bu loggiaların yer aldığı mahalleye belgede belirtildiği gibi lonca denmesi arasında doğrudan bir ilişki olduğu açıktır.⁵⁶⁸ 1600-1650 yılları arasını kapsayan Galata Şer'iyye sicillerinde de lonca ifadesi sadece Lonca Mahallesi, Lonca yeri, Lonca mahalli veya Lonca nam sûk olarak sadece fiziki bir alan veya yer adı olarak geçmektedir. Lonca kelimesi bu dönemde esnafı veya esnafla ilgili bir örgütlenmeyi çağrıştıracak veya açıkça ifade edecek şekilde kullanılmamıştır.

⁵⁶¹ GŞS. 38 28 b1 (Selh-i Şevval 1023-2 Aralık 1614).

⁵⁶² GŞS. 49 11 a1 (Evâhir-i Şaban 1028: 1-10 Ağustos 1619).

⁵⁶³ BEZİR: Keten tohumu. Keten tohumu yağı. Boya ve mürekkep yapımında kullanımı yaygındır.

⁵⁶⁴ GŞS. 40 59 a4 (Evâsıt-ı Rebi'ülevvel 1025: 28 Mart-6 Nisan 1616).

⁵⁶⁵ GŞS. 27 4 b4 (17 Zilkade 1013-6 Nisan 1605).

⁵⁶⁶ GŞS. 34 11 b1 (Evâsıt-ı Şaban 1016: 30 Kasım-9 Aralık 1607).

⁵⁶⁷ GŞS. 36 75 a3 (3 Rebi'ülevvel 1023-13 Nisan 1614).

⁵⁶⁸ Ahmet Kal'a, "Lonca", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2003), 27:211.

2.2.8.1. Galata Bedesteni

Osmanlı şehirlerinde ticari faaliyetlerin gerçekleştirildiği alanlar içinde özel bir öneme sahip olan ticaret yapılarından bir tanesi bedestenlerdir. Bedesten kelimesi, Arapça ve Farsçadaki “bezzasistan, bezistan” (bez, kumaş alınıp satılan yer) kelimesinden gelmektedir. Bedesten için kullanılan “kaysariyye” kelimesi aynı zamanda kale içi anlamına da gelmektedir. Osmanlı Dönemi’nde bedestenler günümüz büyük şehirlerinde bulunan alışveriş merkezleri gibi görev üstlenirken, aynı zamanda bir borsa olma özelliğine de sahipti.⁵⁶⁹ Galata’nın 66 No’lu şer’iyye sicilinin ilk ve son kapak içlerinde yer alan para rayiclerinin olduğu listenin başında “*defter-i bezzazistanda mazbut olan altun ve gurusun ziyade ve noksanıdır ki zikrolunur*” şeklindeki kayıt bunu desteklemektedir.

Bedesten başlangıçta ahşap olarak yapılan, mütevazı gözlerden ibaret dükkânların arasında, yâni şehrin alışveriş merkezi ortasında kâgir kitlesiyle yükselen belirgin bir yapıdır. Bedesten Türk şehirciliğinde ticaret bölgesinin özünü, çekirdeğini oluşturur ve bütün alışveriş onun etrafında gelişir.⁵⁷⁰ Klasik Osmanlı şehircilik anlayışında bedesteni olan şehirler bugünkü anlamda büyükşehir statüsünde olan ayrıcalıklı şehirler olarak kabul edilmekteydi.⁵⁷¹

Galata Bedestenini yukarıdaki açıklamalardan farklı kılan ise bedestenin inşa edildiği bölge bedestenden önce de zaten canlı bir ticaret alanıydı. Galata, bedesteni olmadan da uluslararası ticaretin merkezi konumunda idi ve bu konuda baştan beri ayrıcalıklı bir konuma sahipti. Bedestenin inşası muhakkak Galata ticaretine olumlu katkılar sağlamıştır.

Galata’nın en önemli ticarî yapılarından biri olan bedestenin tarihi Fatih Sultan Mehmed Dönemi’ne kadar götürülmektedir.⁵⁷² Evliya Çelebi bu bedestenden; “*12 kurşun örtülü yüksek kubbeli Fatih Gazi bedesteni var, can otu dahi bulunur. Dört demir kapısı var. Dükkân sahiplerinin çoğu Rum ve Frenk’tir. Kız dimisi (basma kumaş) çoktur.*”⁵⁷³

⁵⁶⁹ Şaninalp ve Gural, “Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi”, 344.

⁵⁷⁰ Eyice, “Bedesten”, 303.

⁵⁷¹ Şaninalp ve Gural, “Anadolu Şehirleri Çarşı Sisteminin Fonksiyonel Analizi”, 145.

⁵⁷² Bulunur, “Osmanlı Galata’sı 1453-1600”, 86.

⁵⁷³ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi: İstanbul, c.1, 1. Kitap*, Kahraman ve Dağlı, 393.

şeklinde bahsetmektedir. Yine Evliya Çelebi tarafından Galata Bedesteni hakkında :
“Ticaret ehli, Galata bedesteni esnafı: (---) tarihinde (---) (---) yapısıdır. Bu da kale gibi dört demir kapılı, (---) adet kurşun kubbeli, 200 dolaplı, 100 adet bekçili ve 50 adet dellâllı bir sağlam bedestendir. Nefer cümle 200, dolap 100, ama bunda İstanbul bedestenleri gibi mücevher, kıymetli taşlar ve değerli şeyler alınıp satılmaz. Malları çuka, kumaş, Sakız kamhâsı, Sakız dimisi, kız dimisi ve Cezayir ihramları satılır. Bu bedestenin bütün adamları silahlı olup Yeni Bedesten neferleriyle mallarını sergileyerek değişik kıyafetle geçerler, zira çoğu adalar Rumlarıdır.”⁵⁷⁴ şeklinde bilgiler vermektedir.

İstanbul’un diğer bedestenlerine nazaran daha ufak bir yapıda olmasına rağmen Galata’nın uluslararası ticari bir merkez olarak konumlanması nedeniyle bu bedestende tıpkı diğer bedestenlerde olduğu gibi şehre gelen mallar depolanır ve satılırdı. Bedesten iki katlıdır ve bedesten etrafında dışa bakan dükkânların varlığı etrafında canlı bir ticaretin varlığını gösterir.⁵⁷⁵

Eski Bedesten ve Sandal Bedesteni’nden sonra İstanbul’da inşa edilen üçüncü bedesten olan Galata Bedesteni’nin Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırıldığı düşünülse de ⁵⁷⁶ mühimme defterlerine yansıyan bir ferman Galata Bedesteni’nin Sultan III. Murad döneminde, 1585’de (993) kurulduğunu göstermektedir. Ahmet Refik Altınay’ın bedestenin kuruluşu ile ilgili yayınladığı belgeye göre bedestenin açılması şu şekilde olmuştur: Ayasofya Vakfı mütevellisi ve Galata ahalisi bu işin halli için padişah huzuruna çıkmış, padişah’tan Galata’nın şiddetle bir bedestene ihtiyacı olduğunu ve şu anda da içinde bazı “keferenin kiracı olarak bulunduğu, Ayasofya-i Kebir Vakfı’ndan olan büyük bir binanın bedesten yapılmasını istemişlerdir. Padişah durumu teftiş ettirmiş, bahsi geçen yerin bedesten olmaya uygun ve hatta eskiden de bedesten olduğu bilgisi kendisine ulaşınca mütevellinin ve ahalinin isteği doğrultusunda karar vermiştir.⁵⁷⁷

⁵⁷⁴ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi: İstanbul, c.1, 2. Kitap*, Kahraman ve Dağlı, 622.

⁵⁷⁵ Serdaroğlu, “İstanbul’un Bedestenleri”, 165.

⁵⁷⁶ Gülberk Bilecik, “Fetihten Sonra İstanbul’da Ticaret Yapılarının Gelişimi”, içinde *Türkler*, Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Saim Koca, (Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2002), 766.

⁵⁷⁷ Bulunur, “Osmanlı Galata’sı 1453-1600”, 86. Ahmet Refik Altınay, *Onuncu Asrı Hicride İstanbul Hayatı*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1987), 195-196. “Galata Kadısı’na ve Ayasofya Mütevellisi’ne hüküm ki; sen ki kadısın mektûb gönderip dergâh-ı muallâm

Planı ve yapısında kullanılan malzemeler dikkate alındığında tipik Türk özellikleri gösteren Galata Bedesteni, kubbeleri tuğladan, duvarları moloz taştan 4 ayak üzerinde, ayakları kesme taştan 9 kubbeli bir yapıdır. 20x20x20 metre ebadında olan yapıya dört yönden birer kapı ile girilmektedir. Caddeye bakan kuzey kapısı esas girişi oluşturmaktadır.⁵⁷⁸

Bedestenin kim tarafından ve ne zaman yapıldığı kesin olmamakla birlikte yüklendiği fonksiyon Galata'nın ekonomik hayatını şekillendiren unsurlardan olmuştur. Zamanla çevresine Yelkenciler Hanı ve Rüstem Paşa Hanı gibi yapıların yanı sıra ahşap dükkânlı çarşıların kurulmasıyla ticari hayat zamanla bu merkezde daha da yoğunlaşmıştır.⁵⁷⁹ Bedestenlerin uluslararası ticarete üstlendiği fonksiyon o şehirde iş gören esnaf ve loncalar için de son derece kıymetlidir. Bu açıdan bedestenin varlığı şehrin ticari potansiyeli hakkında önemli veriler sunar.

2.2.8.2. Rüstem Paşa Hanı

Kurşunlu Han da denilen Rüstem Paşa Kervansarayı XVI. yüzyılda ticari potansiyeli yüksek Eminönü ve Haliç kıyıları karşısında Galata surları içerisinde inşa edilmiş

çavuşlarından Süleyman Çavuş ile, sen ki mütevellisin meclis-i şer'e gelip, sen ki mütevellisin mahmiye-i mezbûre ahâlisi ile dergâh-ı muallâma gelip mahmiye-i Galata, eşedd-i ihtiyaç ile bezzâzistân'a muhtaç olup, dâhil-i Galata Loncada vâki' olup, Ayasofya'yı Kebir evkâfından, halen ayda elli akça ile bazı kefare icâresinde hâli üzere bezzâzistan olmağa kâbil yirmi adet kubbelü kâfir-i azîm binâ vardır. Bezzazistan olmak rica ederiz dediklerinde üzerine varılıp görölüp hakikat-ı hâl vukû'î üzere i'lâm oluna, deyû ferman olunup dediklerinde hassa mi'marlardan üstad Ca'fer ve müselmanlardan cemâ'at-i kesîre ile üzerlerine varılıp görüldükde fi'l vâki' zikr olunan binâ tûlen yirmi ve arzen yirmibeş zirâ' olup demir kirişler ile onaltı mermer direk üstünde yirmi adet kubbe ki içerisinde ellibeş dolap olmağla kâbil hâli üzere bezzâzistan olmağa muhtemel üç yerden kapu yerleri hâzır olup hemân kapulara muhtâc. Kadîmden bezzâzistan imiş deyû haber verdiklerin arz eylediğin acilden buyurdum ki, vusûl buldukda arz olunduğu üzere mahall-i mezbûre vech ve münasip olduğuna göre bezzâzistan yeri olmağışın tahliye edip bezzâzistan etdirip tâlip olanlara verip sen ki mütevellisin icârelerin vakf için alıp kabz eylesin ... (Bâ-Hatt-ı Hümayûn) Fî 29 Zilhicce 993/22 Aralık 1585." A.DVNS.MHM.d. 60, hk no: 195 (1 Zilkade 993-25 Ekim 1585).

⁵⁷⁸ Bilecik, "Fetihten Sonra İstanbul'da Ticaret Yapılarının Gelişimi", 776-777.

⁵⁷⁹ Eyice, "Bedesten", 306. Çakır ve Akkuş, "Osmanlı İstanbul'unda Ticaret", 172. Ali Efdal Özkul, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Ekmekçi Esnafı (Habbaz) Faaliyetleri", *Belleten*, 295, (2018): 122. Bilecik, "Fetihten Sonra İstanbul'da Ticaret Yapılarının Gelişimi", 764. Bedestenler dört ana fonksiyonları ile ön plana çıkarlar. Birincisi yerleşik tâcirlerin ticari faaliyetlerini yürüttükleri bir mekândır. İkincisi sınır ötesi ticaret için kervanların hazırlandığı ve değerli mallar taşıyarak gelen kervanların yüklerinin boşaltıldığı bir merkezdir. Üçüncü olarak malların fiyatlarının belirlendiği, vergilendirildiği bir merkez olmasıdır. Son olarak ta değerli eşyaların ve evrakların devlet teminatı ile saklandığı ve muhafaza edildiği yapılarıdır. Yakın tarihlere gelinceye kadar önemli bir sosyal müessese olan esnaf ve zanaatkâr loncalarının belgeleri muhafaza ediliyordu.

olmasıyla Haliç'in kuzey kıyılarında da ticari hayatın varlığını ve yoğunluğunu gösteren önemli bir yapıdır.⁵⁸⁰

Rüstem Paşa Kervansarayı, Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı Rüstem Paşa'nın evkâfından olup Mimar Sinan tarafından 1544-1550 yılları arasında inşa edilmiştir. Tarihte adı ilk defa 1296'da geçen ve Cenevizlilerin dinî reislerinin makamı olan San Michele Kilisesi'nin yıktırılmasından veya yıkılmasından sonra arsası üzerinde yapıldığı tahmin edilmektedir. Han, Galata Bedesteni'nin doğu tarafında, Haliç'e açılan Yağ Kapanı ve Balıkpazarı kapılarının bulunduğu sur duvarının iç tarafında bulunmaktadır. Büyük dikdörtgen biçiminde, ortası açık avlulu klasik üslûpta bir yapıdır.⁵⁸¹

Osmanlı şehir çarşılarında, dükkânlar, hanlar ve bedestenler olmak üzere, üç ana ticaret yapısı grubu bulunmaktaydı. Bu grup içinde önemli bir yer tutan hanların farklı fonksiyonları bulunmaktaydı.⁵⁸² İşlevsel olarak hanlar, öncelikle bir konaklama mekânıdır. Özellikle şehre gelen tüccarların hanlarda konaklaması, han mekânına ticari bir işlev kazandırır. Bedestenlere gelenlere nazaran daha küçük kervanların indiği, ürünlerin depolandığı, daha çok perakende satışın yapıldığı atölyeleri olan mekânlardır. Hanlar genellikle iki katlıdır. Alt katında bu faaliyetler yürütülürken üst katlardaki odalarda tâcirlerin yanı sıra gezginler yerli ve yabancı resmi görevliler konaklardı. İstanbul'da yer alan Elçi hanı gibi özellikle yabancı elçilik heyetlerinin konakladıkları hanlar da bulunabilmektedir.⁵⁸³

Diğerlerinden farklı olarak Osmanlı şehir hanları kervansaraylar gibi ücretsiz hizmet vermezlerdi. Ait oldukları vakfa gelir getirmeleri amacıyla yapıldıklarından ücretliydi. Bu tip hanlara ticaret hanları deniyordu.⁵⁸⁴

Kurşunlu Han, kervan ve kara ticareti yapan tüccarlara burada ikamet etme imkânı sunmak yerine Galata'nın bir liman şehri olmasından kaynaklı olarak deniz ticaretine

⁵⁸⁰ Gönül Cantay, "Kurşunlu Han", içinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: TVYY, 1994), 5:126.

⁵⁸¹ Semavi Eyice, "Galata'da Türk Eserleri" içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara, TDV Yay., 1996), 13:307-313.

⁵⁸² Şahinalp ve Güral, "Anadolu Şehirleri Çarşı Sisteminin Fonksiyonel Analizi", 343.

⁵⁸³ Akar, "Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar, Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi", 271.

⁵⁸⁴ Çakır ve Akkuş, "Osmanlı İstanbul'unda Ticaret" 175.

hizmet eden bir ticaret binası olmuştur. Bu sebeple, Kurşunlu Han; hanların yalnızca menzil ya da şehir içinde değil, mal aktarımının yoğun olduğu antrepo karakteri taşıyan liman civarında da inşa edilebileceğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.⁵⁸⁵ Han, konumu itibarıyla hem limana yakındır hem de Lonca Bölgesi'nin hemen merkezinde yer almaktadır.

İstanbul'dan farklı olarak Galata, fethin ardından savaş ganimeti statüsüne geçmediğinden ve kurulu bir şehir düzenine sahip olmasından dolayı zamanla mevcut yapılar ihtiyaçlara göre yeni işlevler kazanmıştır. Bu yapıların dönüşüm süreci, uzun zamana yayılmış, kimi kilise cami ya da mescit olarak düzenlenirken kimisi ihtiyaçlar karşısında depo işlevi gören ticaret yapılarına dönüştürülmüştür. Bu kapsamda, San Michele Kilisesi yarım asrı aşkın süre sonra mahzene dönüştürülmüştür.⁵⁸⁶

Hanın inşa edilmesi için bir kilisenin yıktırılmayacağı bununla birlikte hanın San Michel Kilisesi'nin yıkıntıları üzerine kurulduğu bilgisinin varlığı kilisenin bir deprem sonucu yıkılmış olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bölgeye 1544'te gelen Petrus Gyllius, Aziz Mikhael Kilisesi'nin temellerine şimdi bir kervansarayın inşa edildiğinden ve İstanbul'a ilk gelişinde kilisenin yerinde durduğundan bahsetmektedir. Rüstem Paşa Kervansarayı, Gyllius'un bölgeye geldiği 1544'ten biraz önce yapılmış olmalıdır. Ayrıca Gyllius'un kervansarayın kilisenin temelleri üzerine yapıldığını söylemesi kilisenin gerçekten yıkılmış olabileceğini düşündürmektedir.⁵⁸⁷ Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde yapıdan yalnızca Rüstem Paşa Kervansarayı olarak bahsedildiği görülmektedir.⁵⁸⁸

Fethin akabinde kilise cemaatinin giderek azalması ve bir süre sonra kilisenin cemaatsiz kalması içinde bulunduğu yoğun ticaret dokusu da mahzen olarak tahsis edilmesine etki etmiş olmalıdır. Kilisenin, kenti rıhtıma bağlayan Yağ Kapanı Kapısı'na yakınlığı gibi stratejik gerekçelerden ve dönemin ana ticaret merkezi olan Lonca Mahallesi'nde yer almasından ötürü Galata'nın ihtiyaç duyduğu mahzen yapısına dönüştürülmüş olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, San Michele Kilisesi'nin toplanma amaçlı mekânsal

⁵⁸⁵ Naz Ecem Çınarılmaz, "Galata Kurşunlu Han (Rüstem Paşa Hanı)", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2019), 59.

⁵⁸⁶ Çınarılmaz, "Galata Kurşunlu Han (Rüstem Paşa Hanı)", 35.

⁵⁸⁷ Çınarılmaz, "Galata Kurşunlu Han (Rüstem Paşa Hanı)", 88.

⁵⁸⁸ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, c.1, 1. Kitap*, Kahraman ve Dağlı, 393.

kurgusundan ileri gelen geniş bir alana sahip olmasının da bu dönüşümü hızlandırdığı söylenebilir.⁵⁸⁹

Lonca Mahallesi'nin geniş ticaret hacminden ileri gelen gelir elde etme gayesinin yanı sıra Galata'ya gelen yolcu ve tüccarın ticarî mallarını koyacakları yeni depolar, ikamet edecekleri hücreler ve ibadet ihtiyaçlarını karşılayacak mescit gibi farklı işlevlere sahip mekânların aynı blokta toplandığı bir yapıya duyulan ihtiyaç, Rüstem Paşa'nın satın aldığı mahzenin yerine bir hanın inşa edilmesine zemin hazırlamış olmalıdır.⁵⁹⁰

İki katlı ve uzunlamasına inşa edilmiş olan bu handa⁵⁹¹ Rüstem Paşa Vakfı'na ait birçok mahzen bulunuyordu.⁵⁹² Rüstem Paşa Hanı kadîmden Galata'ya gelen balık, havyar ve gönün depolandığı ve esnafa dağıtıldığı bir depo işlevini yerine getirmekteydi.⁵⁹³

2.3. Galata'da Dükkânlar

2.3.1. Dükkânların Fiziki Özellikleri

Mahkeme kayıtlarında davaya konu olan olayın öznesi veya nesnesi olarak ortaya çıkan dükkânlar hakkında ayrıntılı bilgiler elde edilebilmektedir. Dükkânlar genellikle satışa veya kiraya konu olmaktadır. Ya da herhangi bir yerin konumu tarif edilirken yakınında yer alan veya komşusu olan bir dükkânın konumundan faydalanılmaktadır. Bu esnada dükkânlar hakkında ayrıntılı bilgiler de verilmekteydi. Kayıtlarda öncelikle dükkânların hangi mahallede olduğu, vakıf veya özel mülk olup olmadığı belirtilmekte akabinde işleticinin Müslüman mı? zımmî mi? olduğu hangi alanda hizmet ettiği, dükkânın komşuları, şekli, büyüklüğü gibi unsurlar kayıtlara geçirilmektedir. Bunların içerisinde vakıf dükkânları olduğu gibi özel mülk olanları da vardı.

Dükkânların fiziki yapılarını belirtme noktasında başvurulan en yaygın tabir bâb kavramıdır. Bâb esas itibarıyla bir uzunluk ölçüsü⁵⁹⁴ olarak kullanılmakla beraber burada “kendine ait özel bir kapısı olan müstakil bir bölüm”, “müstakil” bir yapı

⁵⁸⁹ Çınarılmaz, “Galata Kurşunlu Han (Rüstem Paşa Hanı)”, 38.

⁵⁹⁰ Çınarılmaz, “Galata Kurşunlu Han (Rüstem Paşa Hanı)”, 56-58.

⁵⁹¹ Wolfgang Müller Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2016), 352.

⁵⁹² Bulunur, “Osmanlı Galata'sı 1453-1600”, 88.

⁵⁹³ GSS. 56 161 b3 (1040).

⁵⁹⁴ BÂB: Bab bir uzunluk ölçüsü olarak kullanılır ve 3,99 metredir. (Hinz, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, 67).

anlamında kullanılıp standart bir büyüklüğü ifade etmez. Üç tarafı duvar veya duvarları tahta perdelerle birbirinden ayrılarak oluşturulmuş, ön tarafında kapısı, vitrini veya tezgâhı olan, yapılan işe uygun bir büyüklüğü ifade etmek için de kullanılan bir kavramdır. Örneğin; Galata'da Yağ Kapanı Çarşısı'nda sakin Andriye veledi Yani isimli zımmî Ayasofya-i Kebir Evkâfından kendi tasarrufunda olan “bir bâb bakkal dükkânı”nı Ali Çelebi bin Mehmed ile ortağı Yani veledi Nikola'ya bir sene tamamına değin 10.000 akçeye kiralamıştı.⁵⁹⁵ Bir başka örnekte ise; merhum ve maktul İbrahim Paşa Vakfı'ndan Yağ Kapanı yakınında olan “iki bâb pazarcı dükkânı”nın her biri senede 3.500 akçeye vakıf mütevellisi tarafından kiraya verilmişti.⁵⁹⁶ Azapkapı yakınlarında olduğu ifade edilen Azapkapı Çarşısı'nda Mehmed Çelebi bin Müslî'nin zevcesi Emine binti Mehmed ile birlikte işlettikleri attar dükkânı “iki bâb” olarak tarif edilmişti.⁵⁹⁷ Yine Azapkapı dışında Merhum Mehmed Paşa Evkâfı'ndan iki bâb bakkal dükkânının birbirine muttasıl (yan yana) olarak tarif edilmesi bir bâbın aslında müstakil bir dükkânı olduğunu göstermektedir.⁵⁹⁸ Galata haricinde Hadım Mustafa Paşa Mahallesi'nde Hasan bin Mustafa'nın tasarrufunda olan ve mahalleye adını veren Hadım Mustafa Paşa Vakfı'ndan “üç bâb” keresteci dükkânı bulunmaktaydı.⁵⁹⁹ Dimitri, Kürkçükapı dışında bir bâb keresteci dükkânını Hasan Bey bin Ali'ye devretmişti.⁶⁰⁰ Vefat etmiş olan Muhammed Çelebi bin El hac Mustafa ölene kadar Kürkçükapı haricinde bir bâb keresteci dükkânı tasarruf etmişti.⁶⁰¹ Penol veledi Yorgaki ise Kürkçükapı'nın iç kısmında bir bâb keresteci dükkânı kiralamıştı.⁶⁰² Diğerleri bir bâb keresteci dükkânı tasarruf ederken Hasan bin Mustafa'nın üç bâb keresteci dükkânı tasarruf ediyor olması dükkânının boyutları hakkında bir fikir vermektedir.

Çok katlı dükkânlar da bir bâb sayılmakta ve dükkânın sahip olduğu müstemilat dükkân sınırları içerisinde kabul edilmekteydi. Andriye veledi Petro, Balıkpazarı Çarşısı'nda bir bâb altı üstlü iki katlı bir meyhane işletmekteydi.⁶⁰³ Kiryako veledi Niko'nun

⁵⁹⁵ GŞS. 36 112 b3 (16 Cemaziyelevvel 1023-24 Haziran 1614).

⁵⁹⁶ GŞS. 36 29 b4 (Evâsıt-ı Zilkade 1022: 22-31 Aralık 1613).

⁵⁹⁷ GŞS. 63 167 a3 (19 Şevval 1051-21 Ocak 1642).

⁵⁹⁸ GŞS. 36 73 a5 (Gurre-i Rebi'ülevvel 1023-11 Nisan 1614).

⁵⁹⁹ GŞS. 63 47 b2 (23 Muharrem 1051-4 Mayıs 1641).

⁶⁰⁰ GŞS. 34 52 a1 (19 Zilkade 1016-6 Mart 1608).

⁶⁰¹ GŞS. 44 73 a1 (Evâsıt-ı Şevval 1027: 29 Eylül-7 Ekim 1618).

⁶⁰² GŞS. 62 6 a2 (10 Rebi'ülevvel 1049-11 Temmuz 1639).

⁶⁰³ GŞS. 63 167 a4 (24 Şevval 1051-26 Ocak 1642).

Kalafatyeri'ndeki meyhanesi fevkani⁶⁰⁴ ve tahtani birer kata sahipti.⁶⁰⁵ Dalo binti Yorgaki isimli Hristiyan kadın Todoş veledi Pavlo'ya Galata Bezzazistanı yakınında olan bir bâb tahtani ve bir bâb fevkani meyhanesini devretmişti.⁶⁰⁶ Meyhanelerin yanı sıra tahtani ve fevkani olarak tanımlanan bir bakkal dükkânı⁶⁰⁷ bir bozahane⁶⁰⁸, bir tavukçu dükkânı⁶⁰⁹ hatta bir börekçi fırını⁶¹⁰ kayıtlara geçmiştir. Bazı tanımlamalar ise tahtani ve fevkani yerine “tabaka” kavramı ile ifade edilmiştir. Todoş veledi Pavli'nin meyhanesi iki tabakayı müştemil iken⁶¹¹ Panayot isimli zımmînin Davut Ağa Vakfı'ndan kiraladığı meyhanesi üç tabakayı⁶¹², Menahim veledi Sim isimli Yahudi'nin Merhum Mehmed Ağa Vakfı'ndan kiraladığı meyhane dört tabakayı müştemil idi.⁶¹³

Birden fazla bâb olarak ifade edilen dükkânlar büyük ihtimâlle birbirlerini ayıran ara duvarları veya perdeleri aradan kaldırılarak tasarruf ediliyordu. 2 Safer 1024 (3 Mart 1615) tarihli bir kayıt bu konu hakkında açıklayıcı bilgiler içeriyor. Galata Karaköy'de Merhum Dizdarzâde Mehmed Çelebi Vakfı'ndan olup Ahmet bin Abdullah ve Musa bin Mehmed'in ortak tasarruflarında olan bir bâb bakkal dükkânı vakıf mütevellisi İbrahim Bey bin Abdullah'ın itirazına konu olmuştur. Şöyle ki: “*Dükkân hudud-u mezkure ile mahdud olup vakfiyesinde iki bâb olarak mastûr ve mukayyed iken*” kiracıları bir bâbmış gibi hareket etmekteydiler. Bunun üzerine mahkemenin dükkânın üzerine varılıp vâkıfın vakfiyesine uygun bir şekilde iki bâb dükkân olarak tayin ve tesis olunup kiracıların eskisi gibi iki bâb olarak kullanmalarının temin edilmesi istenmekteydi. Sonuç olarak dükkân mahkeme heyeti tarafından iki bâb olarak tesis edildi ve kiracıların bu şekilde kullanmaları sağlanmıştı.⁶¹⁴ Böylece vakfın dükkândan elde ettiği gelir de artırılmış oldu.

⁶⁰⁴ FEVKÂNİ-TAHTÂNİ: Fevkâni: Üstte olan. Şemseddin Sami, *Kamus-u Türki*, 1008. Tahtâni: Altta olan. Altında. Şemseddin Sami, *Kamus-u Türki*, 382. Altı üstlü olan yapılar için kullanılır.

⁶⁰⁵ GŞS. 60 7a2 (26 Zilhicce 1046-21 Mayıs 1637).

⁶⁰⁶ GŞS. 63 86 a1 (29 Rebi'ülevvel 1051-8 Temmuz 1641).

⁶⁰⁷ GŞS. 36 128 b2 (28 Cemaziyelâhir 1023-5 Ağustos 1614).

⁶⁰⁸ GŞS. 49 29 b3 (24 Ramazan 1028-4 Eylül 1619) –GŞS. 49 63 a5 (Evâhir-i Zilkade 1028: 29 Ekim-6 Kasım 1619).

⁶⁰⁹ GŞS. 36 153 a4 (5 Receb 1023-11 Ağustos 1614).

⁶¹⁰ GŞS. 34 23 a2 (6 Ramazan 1016-25 Aralık 1607).

⁶¹¹ GŞS. 63 96 b2 (10 Rebi'ülâhir 1051-19 Temmuz 1641).

⁶¹² GŞS. 56 70 b4 (16 Safer 1040-24 Eylül 1630).

⁶¹³ GŞS. 67 48 a2 (24 Cemaziyelâhir 1053-9 Eylül 1643).

⁶¹⁴ GŞS. 38 77 a2 (2 Safer 1024-3 Mart 1615).

Dükkânların fiziki özelliklerini gösteren bir başka tanımlama ise kepenk⁶¹⁵ tabiridir. Mehmed bin El hac Mustafa mutasarrıf olduğu bakkal dükkânının kiracısının kayıplara karışmasıyla dükkânın sahipsiz kaldığını, üzerine varılıp keşif olunmasını talep ederken dükkânın dört kepenk bir bakkal dükkânı olduğunu ifade etmişti.⁶¹⁶ Azapkapı yakınlarındaki Merhum Mehmed Paşa Evkâfından bir bâb bakkal dükkânının ortak kiracılarından Süleyman bin Oruç'un ve Osman'ın vefatı ile ortaya çıkan tasarruf hakkının varislerine intikali ile ilgili davada dükkân “altı adet kepenk bir bâb bakkal dükkânı” olarak tarif edilmişti.⁶¹⁷

Yukarıdaki tanımlamalar dükkânların fiziki yapıları ve büyüklükleri hakkında tahmini birtakım fikirler verse de kesin bilgilere ulaşmak da mümkün olabilmektedir. XVII. yüzyıl Galata'sında bir dükkânın ne kadar büyüklükte olabileceği verilen ölçülerle kayıtlara geçmiştir. Galata Balıkpazarı yakınında bulunan bir havyarcı dükkânının yarısı Şeyh Sinan Vakfı'nın diğer yarısı ise Mahmut Ağa Vakfı'nın mülkiyetinde olup Balıkpazarı tarafında olan yarısının kiracısı Andriye veledi Yorgi isimli zımmî diğer yarısına mutasarrıf olan Kiryako isimli zımmî karşısında kadıya başvurarak bahsi geçen dükkânın üzerine varılıp ölçüm yapılmasını ve kendine düşen hissenin tam olarak tespit edilmesini talep etmişti. Dükkânın üzerine varılmış, hesaplama yapılmış ve dükkânın 1/2 hissesinin boyutları; boyu 15 zira 20 parmak, eni 4 zira olarak tespit edilmişti. Burada kullanılan zira mimari zira olarak kullanılmış olup hesaplamada buna dikkat edilmelidir. Zira Walter Hinz İslam'da Ölçü Sistemleri adlı eserinde zira hakkında bilgi verirken Avrupa kumaşlarının İstanbul arşını ile ölçüldüğünü ifade ederek Antonius Gonsales'in⁶¹⁸ verdiği bilgiye atıf yapar ve O'nun bu arşını 64,4 cm olarak verdiğini oysa doğrusunun 68, 579 olduğunu söyler.⁶¹⁹ Yine zira'ül İstanbuliye olarak bilinen bir ziradan bahseder ve bunun kumaşların ölçümünde kullanıldığını ve 26,5 inç yaklaşık 67,3 cm olduğu bilgisini verir.⁶²⁰ Daha önceden verilen bilgilerle⁶²¹ dükkânın boyu

⁶¹⁵ Kapı veya açıklığın yukarıdan aşağı indirilerek veya eğreti takılarak kapanan kanadı: dükkân kepenki. Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, 1144.

⁶¹⁶ GŞS. 50 18 b1 (Evâil-i Rebi'ülâhir 1030: 23 Şubat-4 Mart 1621).

⁶¹⁷ GŞS. 68 3 b2 (29 Rebi'ülâhir 1054-5 Temmuz 1644).

⁶¹⁸ Antonius Gonsales, *Voyage En Egypte Du Pere Antonius Gonzales*, 1665-1666, I-II. (Kahire: Fransız Arkeoloji Enstitüsü, 1973).

⁶¹⁹ Walter Hinz, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yay., 1990), 69.

⁶²⁰ Hinz, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, 72-79. Bugün bu arşının 65 cm olarak kabul edildiğini ifade eder.

⁶²¹ Ekrem Hakkı Ayverdi'nin yayımladığı Süleymaniye Camii inşaatı ile ilgili kayıtlar, bu konuda yapılacak çalışmalarla doğruluğu incelenilecek ilk tespitlerden biri olup XVI. yüzyıl mimar

yaklaşık olarak; 23 metre 22 santimetre, eni: 5 metre 87 santimetre olarak tespit edilmiştir. Bu da yaklaşık 136 metrekarelik bir dükkân alanı ortaya çıkarmaktadır ve bu dükkân iki kişi arasında yarı yarıya pay edilmiştir. Kişi başına yaklaşık olarak 68 metrekarelik bir dükkân düşmektedir ki azımsanamayacak kadar büyüktür.

Bir başka kayıta ise Galata zımmîlerinden Yorgi veledi Domeniko, Azapkapı dışında Mehmed Paşa Evkâfı'ndan kendi tasarrufunda olan dükkânın yarısının tasarruf hakkını Sadri veledi Estemad isimli zımmîye devretmiştir. Bu kayıta dükkânın boyu 8 zira eni 6 zira olduğu ifade edilmiştir.⁶²² Hesaplanacak olursa bu dükkânın boyu yaklaşık olarak: 5 metre 87 santimetre, eni ise yaklaşık olarak: 4 metre 40 santimetredir. Bu dükkân ise yaklaşık olarak 26 metrekare civarında bir büyüklüğe sahiptir. Yorgi dükkânın yarısını yani 13 metrekaresini, günde 1,5 akçeye kiraya vermişti. Diğerine göre bu dükkânın daha makul bir ölçüde olduğu varsayılabilir. Fatıma Hatun binti Hasan'ın Kasımpaşa Vakfı'ndan Balıkpazarı'nda işlettiği bakkal dükkânının küçüklüğünü ifade etmek için sagir nitelemesi kullanılmış, dükkân "*bir bâb sagir bakkal dükkânı*" ifadesi ile tanımlanmıştır.⁶²³

Eyüb Çelebi bin Yusuf, Karaköy Mahallesi'ndeki nalband dükkânının 1/3'ünü Kerime Hatun binti El hac Musa'nın vekili Bayram Çelebi bin Mehmed'e 11.000 akçeye satarken dükkânını "*mümtaz*" olarak nitelendirerek yeniliğine veya bakımlılığına dikkat çekmekteydi.⁶²⁴ Aynı şekilde Galata Emekyemez Mahallesi'nden Halime binti Sarraf Mehmed, Yağ Kapanı'nda İbrahim Paşa Vakfı'ndan tasarrufunda olan bakkal dükkânının 1/2'sini 6.000 akçe muaccele ve ayda 20 akçe müeccele ile El hac Pervane bin Abdullah'a 22.000 akçeye devrederken dükkânın "*mümtaz*" vasfını vurguluyordu.⁶²⁵ Bu örnekler aktif olarak ticari hayatın içerisinde olmasalar da kadınların dükkân hissesi satın alarak sermayelerini kazanç getirecek şekilde değerlendirdiklerini göstermektedir.

arşınının değerini 73,3333 cm. olarak vermektedir ki bu ölçüye göre 1 parmak = 3,05555 cm. ve 1 kadem = 36,6666 cm. demektir.

⁶²² GŞS. 30 26 b3 (15 Ramazan 1014-24 Ocak 1606).

⁶²³ GŞS. 36 71 a5 (Evâhir-i Safer 1023: 31 Mart-9 Nisan 1614).

⁶²⁴ GŞS. 62 153 a1 (2 Zilhicce 1049-25 Mart 1640).

⁶²⁵ GŞS. 38 42 b4 (15 Zilhicce 1023-16 Ocak 1615).

İstanbul'un yakın çevresi, halkın her türlü ihtiyacını karşılayabilmekten uzaktı ve pek çok ürün uzaklardan çeşitli taşıma imkânlarıyla şehre ulaştırılmaktaydı. Bu sebeple İstanbul'a gelen her türlü ticari ürünün tüketici konumda olan halka bir şekilde ulaştırılması gerekmektedir. Bu noktada iş yükü dükkânların üzerine düşmekteydi. Han, bedesten, kapan gibi ticari mekânlar toptan ticaretin yapıldığı yerler olduğundan sıradan vatandaşların buralardan alışveriş yapmaları nerdeyse imkânsızdı. Bu mekânların bir başka özelliği ise üretici esnaf için getirilen hammaddenin dağıtımının yapıldığı yerler olmasıydı. Halk genellikle perakende satışların yapıldığı dükkânlardan alışveriş yapıyordu. Evliya Çelebi İstanbul'daki bakkalların 1590 dükkânda 4980 nefer olduklarını söyler.⁶²⁶ Bakkallar sosyal hayatın içerisinde mahalle kültürünün tamamlayıcı bir parçasıydı. Bakkallarda satılanlara bakıldığında bakkal esnafının diğer pek çok esnaf ile irtibat hâlinde olduğu görülür. Bu özellik bakkalların hem ticari hem de sosyal çevrelerinin olabildiğince geniş olmasını sağlamış, vatandaşlar arasında iletişim ve etkileşim buralarda artmış pek çok haber hızlıca buralardan yayılmıştır.

⁶²⁶ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi: İstanbul*, c. 1, 2. Kitap, Kahraman ve Dağlı, 553.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XVII. YÜZYILIN İLK YARISINDA GALATA ESNAFI

Osmanlı Devleti'nden önceki Türk-İslam devletlerinde esnaf yapılanmasına yön veren ve Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde de etkisi devam ettiği düşünülen iki önemli kurum bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla fütüvvet ve daha sonra ahi teşkilatlarıdır. Özünde içerikleri benzer olmasına rağmen bu iki kurum, Müslüman Türk devletlerinde esnaf örgütlerinin dini-iktisadi bir zümre şeklinde ortaya çıktığını göstermektedir.⁶²⁷

3.1.Fütüvvet ve Ahilik

Arapçada “delikanlı, genç adam” anlamlarına gelen fetâ (çoğulu fityân) kelimesinden türetilmiş bir isim olan fütüvvet, “gençlik, erginlik çağı, delikanlılık” anlamlarına gelmektedir. Ahlâkî bağlamda, “cömertlik, mürüvvet, asalet” gibi erdemlere karşılık gelen kavram, sosyal bakımdan sözü edilen erdemleri taşıyanlar tarafından oluşturulmuş toplumsal organizasyonları (fityân) ifade etmektedir.⁶²⁸ Fütüvveti konu edinen eserlerin içeriğinde İslamiyet'in telkin ettiği bütün güzel ahlâk esaslarını bulmak mümkündür. İlk sûfî müellifler, fütüvvet vasıflarından olarak bahsedilen, temiz ahlakın kemal mertebesinden ve bu vasıfları taşıyan olgun ve eli açık kişilerden söz etmişlerdir.⁶²⁹

Fütüvvet teriminin Farsçadaki karşılığı ise “civanmerd” sözcüğüdür. Civanmert sözcüğü yaygın olarak kullanılmasına rağmen Türkler eskiden beri “akı” terimini tercih etmişler zamanla civanmert sözcüğünü cömerte çevirerek bunu kullanır olmuşlardır.⁶³⁰ XI. yüzyıldan itibaren sûfliğin yavaş yavaş kurumlaşma sürecine girmesine paralel olarak onunla iç içe geçmiş fütüvvet kurumunda da sûfî nitelikler giderek ağır basmaya

⁶²⁷ Altuğ Murat Köktaş ve Ali Gökhan Gölcek, “Ekonomik ve Hukuki Yönleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine Esnaf Kavramı”, içinde *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Tebliğleri*, (Niğde: Niğde Üniversitesi Yay., 2017), 4:84.

⁶²⁸ Gürsoy Akça, “Fütüvvetçilikte ve Türk Fütüvvetçiliğinde (Ahilik) İdeal İnsan ve Ahali”, *Turkish Studies*, 12/3 (2017): 46.

⁶²⁹ Mehmet Demirci, “Ahilikte Tasavvufi Boyut, Fütüvvet”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1992): 84.

⁶³⁰ Neşet Çağatay, “Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları”, *Belleten*, 159/40 (1976): 426.

başlamış ve tasavvuftakinin benzeri bir kurumlaşma süreci onda da kendini göstermiştir. Başka bir deyişle sûfîlikteki kurumlaşma fütüvveti de etkilemiştir.⁶³¹

Sultan Alparslan'ın ordusu Malazgirt Ovası'nda Bizans ordusunu bozguna uğrattı, imparatorlarını esir ettikten sonra Anadolu yoğun bir Türk akınına uğramıştı. Göçebe Türkler; köylere, kasaba ve şehirlere yerleştiler. Ticaret ve sanat, bir süre Türk ve Müslüman olmayan halkın elinde kaldı.⁶³² Bu ilk göçte; anayurdun büyük ve medenî şehirlerinin esnaf ve sanatkârları Türkistan'da kalmışlardı. Moğol İstilasının yaydığı ölüm korkusu ile buralardan kaçan bu esnaf ve sanatkârların çoğu, artık “Türkmen eli” olarak nitelenen Anadolu Selçukluları ülkesine sığınmak durumunda kalmışlardı.⁶³³

Asya'dan gelen bu sanatkâr ve tüccar Türklerin yerli tüccar ve sanatkârlar karşısında tutunabilmeleri, onlarla yarışabilmeleri ancak, aralarında bir örgüt kurarak dayanışma sağlamaları, bu yolla iyi, sağlam ve standart mal yapıp satmaları ile mümkün olabilirdi. İşte bu zorunluluk, dînî-ahlâkî kuralları fütüvvetnâmelerde zaten mevcut olan bir esnaf ve sanatkârlar dayanışma ve kontrol örgütünün yani ahiliğin kurulması sonucunu doğurdu.⁶³⁴ Yapısı itibariyle gayrimüslimlere kapalı olan Ahî Teşkilatı, Müslüman meslek erbabına çeşitli ayrıcalıklar tanıdığından dolayı onların şehir ekonomisine girmelerini kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda bu teşkilat, değişik sanat ve iş kollarında çalışan, fakat Ahî birlikleri dışında kaldıkları için çeşitli zorluklarla karşılaşan gayrimüslim unsurların gönüllü olarak İslâm'a girmesini de kolaylaştırmıştır.⁶³⁵

Sözü edilen koşullar altında gelişen ahilik, “*Arap-İslâm diyârının inanç/kültür ortamına ait olan fütüvvetçiliğin Abbasi Hilafeti ile kurulan siyasal ilişkilerle Anadolu'ya intikal etmesi ve Türk kültürü ile etkileşmesi neticesinde ortaya çıkan özgün bir inanç ve düşünce yapısının esnaf ve sanatkârlar örgütlenmesinde bedenleşmesini ifade etmektedir.*” Fütüvvetçiliğin Arap asil insan ideali olmaktan çıkıp İslâm'ın yüksek insan

⁶³¹ Süleyman Uludağ, “Fütüvvet”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay.1996), 13:262.

⁶³² Anadol, *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, 47.

⁶³³ Çağatay, “Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları”, 431.

⁶³⁴ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1974), 56.

⁶³⁵ Abdullah Kaya, “Anadolu'nun Türk ve İslâm Yurdu Haline Gelişinde Ahîlerin Rolü ve Önemi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/29, (2014): 55.

idealine dönüştüğü bir dönemde gerçekleşen bu oluşum, dönemin Anadolu'sunun toplumsal ve siyasal dinamikleri tesirinde özgün bir toplumsal kuruma dönüşmüştür.⁶³⁶

Anadolu'da ahiliğin kurucusu olarak bilinen Ahi Evran'ın diğer sûfilerden farklı olarak müntesiplerinin zanaat sahibi olmalarına büyük önem verdiği ileri sürülmektedir.⁶³⁷ Ahi Evran, sistemini kurarken, bir taraftan kendisi de bizzat bir sanatkâr olarak debbağlık mesleğini icra etmiş, sanatını topluma yaymış, dericilerle birlikte diğer sanat kollarına mensup insanları Ahilik organizasyonunun içine toplamış, diğer yandan da gerçek bir bilge ve ilim adamı olarak bu sanat ocaklarında çalışan çırak, yamak, kalfa ve ustaların dinî eğitim ve öğretimleri ile yakından ilgilenmiş ve bu maksatla halkın anlayacağı seviyede eserler kaleme almıştır.⁶³⁸ Fütüvvet anlayışında meydana gelen bu yapısal değişim Ahi Evran ile Anadolu'da başlamıştır.

Ahilerin kurduğu esnaf ve sanatkârlar birliklerinin koydukları ana kurallar, daha sonraları bu alanda hazırlanan kanunnamelerin, tüzüklerin temelini teşkil etmiştir. İlk sıralarda ahiler, sadece debbağlık ve deri işçiliği ile uğraşırken, bu sanat kolları sonradan 32'ye ulaşmış, örgütün kurduğu sağlam, mesleki ve ahlaki düzen, birbirlerine bağlılık ve yardım, onların, öteki esnaf ve sanatkârlar üzerinde etki ve üstünlük kurmaları sonucunu doğurmuş, gitgide, Osmanlı ülkesindeki bütün Türk sanatkârları, ahi babalardan ya da onların yetki verdiği kişilerden aldıkları yeterlik ve izin belgeleri ile iş görür, sanat icra eder bir duruma gelmişlerdir.⁶³⁹

Olayın diğer bir boyutu ise ahilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda üstlendikleri rolleridir. Bizanslılardan alınan ve Rum nüfusun yoğun olduğu şehir ve kasabaların yalnız nüfus çoğunluğu itibariyle değil, iktisadi faaliyetin karakteri, kültür ve yaşayış itibariyle de Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Ahi Teşkilatı'nın büyük rolü olmuştur. Osman Gazi'nin çevresinde, başta kayınpederi Şeyh Edebali olmak üzere birçok ahi

⁶³⁶ Akça, "Fütüvvetçilikte ve Türk Fütüvvetçiliğinde (Ahilik) İdeal İnsan ve Ahali", 45.

⁶³⁷ Çakır, "Fütüvvet Teşkilatı, Melametiye Hareketi, Ahilik ve İktisadi Hayat", 209.

⁶³⁸ Mehmet Şirin Ayış, "Anadolu'nun İslamlaşmasında Ahi Evren ve Ahiliğin Rol Modelliği", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2019): 97.

⁶³⁹ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1974), 125.

liderinin yer alması, bazı menakıbnâmelerde bu konunun ele alınması ahilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki etkisini göstermesi bakımından yeterlidir.⁶⁴⁰

Şeyh Edebalı'nın Osmanlı kuruluş tarihi açısından asıl önemi Osman Gazi'nin gördüğü rivayet olunan rüyasını yorumlayarak O'na cihan hâkimiyetini müjdelemesidir.⁶⁴¹ Tüm Türkmen beylerinin bu çeşit kutsamaları, beyliğin tanrısal teyidi ve meşrulaştırma gayreti olarak yorumlanmalıdır.⁶⁴²

Akabinde Osman Gazi'nin Şeyh Edebalı'nın kızı ile yaptığı evlilikle birlikte ortaya çıkan akrabalık bağları ahilerin siyasi anlamda söz sahibi olmaları anlamına da geliyordu. Buna karşılık Osmanlılar da ahilerin Anadolu'nun her yerine yayılmış bulunan nüfuzundan yararlanma imkânı buluyordu. Zira ilk Osmanlı bürokratları hep bu ahi zaviyelerinden seçiliyordu. Öyle ki Osmanlı Beyliği'nin ilk yöneticilerinden çoğu başta Orhan ve Murad Bey olmak üzere Şeyh Mahmud Gazi, Ahi Şemseddin,⁶⁴³ oğlu Ahi Hasan⁶⁴⁴ ve Çandarlı Kara Halil doğrudan ahi teşkilatına mensuptular.⁶⁴⁵

⁶⁴⁰ Selim Hilmi Özkan, “Osmanlı Kuruluş Meselesi ve Osmanlı Kimliği”, içinde *Osmanlı Tarihi I Siyasi Tarih-Kültür ve Medeniyet (1299-1774)*, (İstanbul: İdeal Kültür Yay., 2019), 8-9.

⁶⁴¹ Seyfettin Erşahin, “Türk Hâkimiyet Geleneğinde Bilge Kişi: Osmanlı Hakimiyetinde Şeyh Edebalı Örneği”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 12/3-4 (1999): 307. “Bu çeşit rivayetler rüya sahibi ve yorumcu açısından olmak üzere iki yönden önem taşımaktadır. Birincisi; söz konusu rüya, rüya sahibinin –ki genellikle bir siyasi kişidir-siyasi, sosyal ve ekonomik projelerini, bölgesel ve evrensel hâkimiyet kurma amacını kamuoyu önünde meşrulaştırdığı gibi onların desteğini de sağlayabilir. İkincisi rüyayı yorumlayan açısından-ki çoğunlukla bilge bir kişidir- kendi nüfuz alanını genişletmek ve öğretilerini yaymak isteğinde bu emelini etkisi altına aldığı siyasilere hedef göstererek hayata geçirmek isteyebilir.”

⁶⁴² Halil İnalcık, “Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Beğ”, *Belleten*, 71/261 (2007): 495.

⁶⁴³ H. Mustafa Eravcı, “Ahi Şemseddin”, *Ahilik Ansiklopedisi*, (Ankara: Ticaret Bakanlığı Yay., 2020), 1:181-182. Ahi Hasan'ın babası ve Osmanlı Beyliği'nin kurucusu Osman Bey'in en yakın arkadaşlarından biridir. İdris-i Bitlisi, Orhan Bey Bursa'nın fethi müjdesini Osman Bey'e getirdiği zaman yanında Edebalı, Ahi Şemseddin, Ahi Hüseyin, Turgut Alp ve Saltuk Alp ile Çandarlı Kara Halil'i birlikte zikreder. Bu bilgiye istinaden Orhan Bey'in iktidara geçiş sürecindeki ulema ve diğer devletlü zevatın toplantısında Ahi Hasan ile beraber babası Şemseddin de bulunuyordu.

⁶⁴⁴ H. Mustafa Eravcı, “Ahi Hasan”, *Ahilik Ansiklopedisi*, (Ankara: Ticaret Bakanlığı Yay., 2020), 113. XIV. yüzyılın başlarında Bilecik ve Bursa bölgesinde yaşamış Ahi önderlerindendir. Âşıkpaşazâde'de “Edebalı'nın kardeşinin oğlu” ve İdris-i Bitlisi'de ise Ahi Hasan'ın babasının adı “Ahi Şemseddin” olarak kayıtlıdır. Bu bilgilerden Ahi Hasan'ın babası Şemseddin'in, Osman Bey'in kayınatası Edebalı'nın kardeşi olduğu, oğlu Hasan'ın da bu çevrede yetiştiği anlaşıyor. Nitekim Oruç Bey, Osman Gazi zamanında duası müstecab azizler içinde “kayın atası Edebalı, Muhlis Paşa, Âşık Paşa ve Ahi Hasan ile Elvan Çelebi'nin babası vardı” ifadesini kullanır. Bu ifadelerden Ahi Hasan'ın ihlaslı bir insan olarak Osman Bey'in yanında ve yakınında bulunduğu anlaşılır.

⁶⁴⁵ Selahattin Döğüş, “Osmanlı Beyliği Topraklarında Ahi Zaviyeleri ve Şeyh Ede Balı Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 37 (2015): 69-70

Uç toplumunda Osman Gazi'nin manevi destekleyicisi, hukuki ve sosyal hayatı örgütleyici olarak ahiler ve fakılar⁶⁴⁶ beyliği teşkilatlandırma, sosyal hayatı düzenleme bakımından son derece önemli bir rol oynamışlardır.⁶⁴⁷

Ahilik kurumu, ekonomik büyüme ve gelişme sağlanırken toplumun bir kesiminin olumsuz etkilemesinin önlenmesinde, üretim faktörleri piyasasını düzenleyerek, önemli bir fonksiyon yerine getirmektedir. Bu düzenleme, doğal kaynakların, işgücünün, sermaye birikiminin ve müteşebbislerin organizasyonunda kendini göstermektedir.⁶⁴⁸

3.1.1. Ahilikten Loncaya

Osmanlı Devleti'nde değişen iktisadi yapı ile birlikte sermaye birikiminin oluşmaya başlaması ve sınırların genişlemesi ile Müslüman olmayan toplulukların da ticarete yer alması Türklerin egemen olduğu Ahilik Teşkilatı'nı yetersiz kılmaya başlamıştır. XVII. yüzyıla değin sınırların genişlemesine bağlı olarak devletin gayrimüslim nüfus üzerindeki egemenlik alanı da genişledikçe, sanat ve zanaatkarlar çoğalıp üretim çeşitliliği ve üretim dalları arttıkça ticari hayatta Müslüman ve zimmî ayrımı daha fazla sürdürülemedi. Sonuç; kaçınılmaz olan farklı dinlere mensup kişiler arasında ortak bir çalışma zorunluluğu⁶⁴⁹ idi. Başlayan bu dönüşüm süreci Ahi teşkilatının yerini yavaş yavaş Esnaf Teşkilatı'na bırakması ile sonuçlandı.⁶⁵⁰

Esnaf grupları dönüşüme uyum sağlayabildiler. Bir taraftan kendi içlerinde örgütlenerek faaliyet alanlarında tekelleştiler, diğer taraftan da fiili durumlarını yasal düzenlemelerle daha da perçinlediler.⁶⁵¹ Artık bu yüzyılda, gelişen ve değişen dünya şartları ile Osmanlı Devleti şartlarına göre esnaf ve zanaatkarlar, kendilerini yenilemek, geliştirmek ve

⁶⁴⁶ Fakı: Fakih kelimesinden bozma bir kelime olarak imam, hoca veya fıkıh bilgini anlamında kullanılır.

⁶⁴⁷ İnalçık, "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Beğ", 496-497.

⁶⁴⁸ Çakır, "Fütüvvet Teşkilatı, Melametiye Hareketi, Ahilik ve İktisadi Hayat", 210.

⁶⁴⁹ Turan, "Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyoekonomik Gelişim Süreci", 178.

⁶⁵⁰ Halil Emre Akbaş, Serdar Bozkurt ve Kübra Yazıcı, "Osmanlı Devleti'nde Lonca Teşkilatı, Yapısı ve Yönetim Düşüncesi ile Karşılaştırılması", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (Eylül 2008):173.

⁶⁵¹ Bayram, "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları", 111.

değiştirmek durumu ile karşı karşıya kalmışlardır. Uzmanlaşma bunlardan bir tanesiydi.⁶⁵²

Uzmanlaşmanın bir sonucu olarak aynı işi yapan esnafın oluşturduğu esnaf loncasının bütün üyelerinin aynı meslekî ve toplumsal düzeyde olmaları gerektiği gibi bir fikir ortaya çıkabilir. Fakat loncadaki hiyerarşik yapı, esnafın yöneticilerle olan ilişkileri, hammaddeye ulaşma noktasında girilen farklı yöntemler esnaf arasındaki dengeyi bozmaktadır. Buna rağmen üyelerin çoğunluğu için hayatî sorunlar ve bunların çözüm biçimleri aynıdır, çünkü bu sorunlar esas itibarıyla ekonomik ve toplumsal niteliktedirler. Çünkü siyasi bir teşkilat olmayan esnaf loncası şehir içinde iktidar tarafından sıkı sıkıya sınırlandırılmış ve ekonomik veya profesyonel sorunlara indirgenmiş bir rol oynayabilmektedir.⁶⁵³

3.2. Lonca Kavramı

Lonca kelimesi İspanyolca Lonja (takas ya da satış yeri) ya da İtalyanca Loggia (kiralık yer) anlamlarına gelen kelimelerden türetilmiş gibi gözükmektedir. Muhtemelen İspanya'dan gelip İstanbul'a yerleşen Yahudiler tarafından da kullanılan⁶⁵⁴ bu terimin Fransızca şekli olan loge Türkçe'ye loca olarak geçmiş ve "hücre yahut oda, özel tahsis edilmiş mekân" anlamında kullanılmaktadır.⁶⁵⁵ Zamanla esnaf birliklerinin toplandığı yer anlamında kullanılmaya başlanan sözcüğün kazandığı bir başka anlam ise teşkilatlanmış esnaf grubudur. Başka dillerde olduğu gibi zamanla "lonca" sözcüğünün anlamı genişlemiş ve sözcük "toplantı yeri" fikrinin sınırlarını aşmıştır. Lonca, dolayısıyla "lonca heyeti" demek oluyordu. Bazen aradaki ayrımı belirtmek için, toplantı yerine lonca dairesi, ya da lonca odası, üyelerine de lonca ustası dendiği de olurdu.⁶⁵⁶ Zamanla lonca kelimesi teşkilatlanmış olma, teşkilatlı bir şekilde faaliyette bulunma gibi anlamları da barındırır hale gelmişti. Anlam genişlemesiyle bu kavram hem esnaf birliğini hem de teşkilatlanmış esnafı ifade eder hale gelmiştir. Çünkü

⁶⁵² İncinur Atik Gürbüz, "Osmanlı Edebi Metinlerinde Meslekler: Debbağlar", *Turkish Studies*, 13/5, (Winter 2018):61.

⁶⁵³ Bayram, "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları", 99.

⁶⁵⁴ Bayram, "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı Ve Esnaf Loncaları", 99.

⁶⁵⁵ Kal'a, "Lonca", 211.

⁶⁵⁶ Gabriel Baer, "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, (Ankara: 1974):111-113.

teşkilatlanmamış bir esnaf zümresi için esnaf birlikleriyle ilgili fonksiyonların icra edildiği özel bir mekâna ihtiyaç yoktu. Başka bir deyişle ancak teşkilatlanmış esnaf birlikleri için lonca söz konusudur.⁶⁵⁷

Sicillerde lonca kelimesine rast gelinmesi bu kelimenin Osmanlılar tarafından da benimsenip kullanıldığını göstermektedir. Bilhassa Galata ve civarında yerleşmiş olan Avrupalı tüccar milletlerin ticarî temsilcilerinin bulunduğu oda ve hanlar için bu kelimeyi kullandıkları ve bunun zamanla yaygınlık kazandığı anlaşılmaktadır.⁶⁵⁸ Dolayısıyla bu kavramın ortaya çıkışında Galata Bölgesi'nin ayrı bir etkisi vardır.

Bu kelimenin Osmanlı esnaf teşkilâtını kast etmek amacıyla ilk ne zaman kullanıldığının dair kesin bir bilgi yoktur. 1600-1650 yılları arasını kapsayan bu çalışmada kullanılan Galata Şer'iyye sicillerinde de lonca ifadesi sadece “Lonca Mahallesi”, “lonca yeri”, “lonca mahalli” veya “lonca nam sûk” olarak sadece fiziki bir alan veya yer adı olarak geçmektedir. Lonca kelimesi bu dönemde esnafı veya esnafla ilgili bir örgütlenmeyi çağrıştıracak veya açıkça ifade edecek şekilde kullanılmamıştır. Kayıtlarda lonca olarak ifade edilen yerin en belirgin özelliği Galata'da ticari hayatın merkezinde yer almasıdır. En işlek iki iskele olan Yağ Kapanı İskelesi ile Balıkpazarı İskelesi'nin ve hemen bunların gerisinde yer alan Galata Bedesteni ve Rüstem Paşa Hanı gibi iki önemli ticari yapıyı da içine alan bu bölge ticari emtianın taşındığı, depolandığı, alım, satım ve dağıtımının yapıldığı bir merkezdi.

3.3. Esnaf ve Hırfet Kavramları

Ticari hayat kapsamında alım satım yapanlar (tüccar) veya üretim yapan zanaatkârlar için kullanılan en temel kavramlar esnaf ve hırfet tanımlamalarıdır. Sınıf veya sınıflandırma kavramlarından türeyen esnaf kavramı genel olarak yerleşim alanlarında halkın ihtiyaç duyduğu temel mal ve hizmetleri üreten veya bunları pazarlayan herhangi bir iş kolunun belirli bir alanında uzmanlaşmış meslek mensuplarını ifade eder.⁶⁵⁹

Esnaf kavramı, kapsamı geniş bir şekilde her türlü zanaatkâr hizmetli ya da küçük ölçekli girişimciyi kapsayacak biçimde kullanılıyordu Bunlar kimi zaman “ehl-i sûk”

⁶⁵⁷ Kal'a, “Lonca”, 212.

⁶⁵⁸ Kal'a, “Lonca”, 211.

⁶⁵⁹ Köktaş ve Gölcek, “Ekonomik ve Hukuki Yönleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine Esnaf Kavramı”, 83.

gibi kavramsal olarak hem küçük esnafı hem de lüks mal tüccarını içeren son derece gevşek kategorilerle ifade ediliyordu.⁶⁶⁰

İncelenilen dönemde esnaf kavramının yanı sıra esnafı tarif etmek için kullanılan tâife ve hırfet kelimelerine de sıklıkla tesadüf edilir. Sicillerde peksimetçi tâifesi, ihlamurcu tâifesi, at hamalları tâifesi, kendirci tâifesi, berberler tâifesi gibi kullanımlarına rastlanılmaktadır. Tâife kelimesinin belirsizliği aslında diğer kullanım şekillerinden kaynaklanmaktadır. Esnafı nitelemenin dışında tâife kavramı, Türk-Ermeni tâifesi⁶⁶¹ gibi etnik bir tanım veya zımmî tâifesi⁶⁶² gibi dinsel bir ayrım için de kullanılmaktadır.

Aynı dönemde esnaf grupları için kullanılan bir başka terim ise hırfet terimidir. Tâifeye nazaran daha belirgin bir anlam içeren hırfet terimi esnafın yaptığı iş, meslek, zanaat, esnafın iştigal ettiği faaliyet olarak tarif edilmektedir. Mahkeme kayıtlarında zaman zaman tâife zaman zaman hırfet terimlerinin kullanılması özel bir ayrımı ifade etmemekle birlikte, örgütlü bir esnaf grubunu ifade edip etmediği ise açık değildir. Tâife genel olarak daha kapsayıcı olup her türlü grup için kullanılırken, hırfet teriminin tâifeye nazaran esnafı tanımlamak için daha yoğun kullanılmış olması örgütlenmiş veya örgütlenme çabası içerisinde olan bir esnaf yapısını daha anlamlı hale getirmektedir.⁶⁶³

Siyasi otoritenin temsilcisi olan şer'i mahkemenin mahkemeye başvuran meslek mensuplarını belirgin bir tanımla ayırmadığı zaman zaman tâife zaman zamanda hırfet terimlerini kullanması kavramların çoğu zaman birbirleri yerine kullanıldığını göstermektedir. Esnaf tanımında sonraki dönemlerde lonca kelimesinin içerdiği anlama benzer özellikle bir kavram seçilmediği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla hem tâife terimi hem de hırfet terimi esnafı tanımlamaktadır.

⁶⁶⁰ Yi, *17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri*, 73.

⁶⁶¹ GŞS. 25 89 b1 (Evâil-i Cemaziyelevvel 1013: 25 Eylül-4 Ekim 1604).

⁶⁶² GŞS. 45 52 a4 (22 Cemaziyelevvel 1028-7 Mayıs 1619).

⁶⁶³ GŞS. 36 84 b4 (26 Rebi'ülevvel 1023-6 Mayıs 1614), GŞS. 45 4 b4 (Evâil-i Rebi'ülevvel 1028: 16-25 Şubat 1619), İlginç bir şekilde aynı kayıt içerisinde hem tâife hem de hırfet kelimelerinin aynı meslek grubunu tanımlamak için kullanıldığı görülmektedir. Mahkeme heyeti esnaf grubunu tâife olarak nitelendirirken esnaf kendini hırfet olarak tanımlamaktadır. (26 Rebi'ülevvel 1023-6 Mayıs 1614) tarihinde mahkemeye başvuran ve kethüdalarından şikâyet eden nalçacılar davasında mahkeme heyeti mahkemeye başvuranları nalçacı tâifesi olarak tanımlarken, mahkemenin ilerleyen safhasında söz alan nalçacılar kendilerinden nalçacı hırfeti olarak bahsetmektedirler. Bir başka kayıttta da benzer bir durum söz konusudur. Mahkeme at hamalları için tâife terimini tercih ederken at hamalları kendilerini hırfet olarak ifade ediyorlardı.

Bununla birlikte bir esnaf grubuna dâhil olanların topluca mahkemeye başvurmaları tanım ne olursa olsun örgütlenmiş oldukları izlenimini vermektedir ya da örgütlenme iradesini ortaya koymaktadır. Hristiyan ve Müslüman nalçacıların haffaflarla bir araya gelerek mahkemeye başvurmaları fütüvvet ve ahilik anlayışının ötesinde mesleki dayanışmanın veya mesleki çıkarın daha ön planda olduğu bir örgütlenmeyi göstermektedir.⁶⁶⁴ Hatta bu kayıttaki nalçacılar ve haffaflar örgütlenmenin ötesine giderek iki tâife arasında birbirlerini ilgilendiren işlerde ortaklık yapma konusunda ittifak kurmuşlar ve ortak tek bir kethüda seçmişlerdi. Farklı dinlere mensup esnaflar arasında mesleki dayanışmayı gösteren bir başka örnekte Galata'nın üstübücü⁶⁶⁵ esnafından bazı zimmîler yine üstübücü olan Receb Bey bin Abdullah ile mahkemede üstübünün dağıtım ve satışı konusunda bir anlaşmaya varmışlardı.⁶⁶⁶ Farklı dinlere mensup esnafın ortak bir amaç için bir araya gelmeleri dini mensubiyetlerin bir kenara

⁶⁶⁴ GŞS. 25 66 a2 (Receb 1013), “*Mahmiye-i Galata'da olan nalçacılar tâifesinden üstâd Mehmed bin Hüseyin ve üstâd Abdullah bin Murâd ve Osman bin Şaban ve Mehmed bin Arif ve Bayezid bin Yunus ve üstâd Lordelen veled-i Lefter ve Fentazi veled-i Yorgi ve Yani veled-i Yorgi ve Avram veled-i Lefo ve Anton veled-i Nikola ve haffâflar el-Hâc Mehmed bin Abdullah el-Hâc Mustafa bin Abdullah el-Hâc Memi bin Abdullah ve İbrahim bin Mehmed ve Hasan bin İbrahim meclis-i şer'-i şerîfe gelüp takrîr-i kelâm eylediler ki beher sene vârid olan rûsûmat-ı örfiye ve tekâlif-i dîvâniyyenin hidemât-ı lâzîmesine tamam itmek için ve zikr olunan iki tâife beyninde âdetlerine müte'allik husûs vâki' oldukda görmek için ve müşterilerine [?] nalça satup şer'an tazmîn lâzım geldikde kethüdâları ma'rifetiyle tazmîn olunup bi'l-cümle âdeten mürâca'at olunan husûslar için içimizden kethüdâ nasb olunmak lâzım ve lâbüddür ve vech-i meşrûh üze kethüdâlığa işbu bâ'isü'l-hurûf el-Hâc Mehmed bin Hüseyin münâsibdir her vecihle hidmet-i mezbûre uhdesinden gelür kimesnedir deyü merkûm Mehmed'i bundan akdem üzerimize kethüdâ nasb olunmak ihtiyâr eylediğimizi meclis-i şer'de ihbâr idüp mezbûr yedine hüccet virilmiş idi hâlen yine ol ittifâk üze olup mezbûr Mehmed kethüdâımız olup kethüdâlık mürâca'atın olup gelen umûrda mezbûr[a] mürâca'at olunmak matlûbumuzdur içimizden herhangımız mezbûr[a] muhâlefet iderse hakkından gelünsün didikleri talebleriyle mezbûr Mehmed'e kethüdâlık hizmetin ibkâ olundukda ol dahi vech-i meşrûh üze kethüdâlığı kabul ve hidmet-i lâzîmesini müteahhid ve mültezim oldukda işbu vesika bi't-taleb kayd olundu.”*

⁶⁶⁵ ÜSTÜBÜ: Gemi kalafatında, işliklerde, buharlı makinelerde, temizlik işlerinde, otomobilcilikte kullanılan genellikle yoluntu ve artık pamuk ipliği veya didilmiş kenevir. Üstübücü: Bunun üretim veya alım-satımını yapan kişi.

⁶⁶⁶ GŞS. 25 6 b4 (15 Rebi'ülevvel 1013-11 Ağustos 1604), “*Mahmiye-i Galata'da Azab Kapusu kurbünde merhûm Mehmed Paşa Câmi-i Şerîfi Evkâfi'ndan olan dükkânlarda vâki' üstübücüler hîrfeti ahâlisinden Receb Bey bin Abdullah ve Yorgi veled-i Domingo ve diğer Yorgi veled-i Andriye ve Dîmo veled-i Kostantin ve Nikola veled-i Dîmo ve gayrimeclis-i şer'e gelüp takrîr-i kelâm idüp cümlemiz mâbeynimizde şöyle ittifâk eyledik hâricden çarşumuzda fûruht olunmak için getirülen üstübüden sâlifü'z-zikr Receb Bey beynimizde ale's-seviyy taksîm ve tevzî' idüp kimesne hissesinden ziyâde üstübü iştirâ eylemeye ve bazı üstübücüler üstübüyü hafiyiyeten iştirâ' idüp ve ba'zı üstübücüler dahi satmak için üstübü getüren kimesnelere getirdikleri üstübü evinde ve gayrı mevzi'de iştirâ idüp ba'dehû dükkânına getirüp satmağla nicemize ziyân hayf ve gadr olur ol makûle kimesneleri dahi üstübüyü mezbûr Receb Bey'in ma'rifeti olmadan hafiyiyeten evinde veya gayrı mevzide iştirâ itmeyeler minvâl-i meşrûh üze çarşumuzda taksîm ve tevzi' oluna şöyle ki; cümlemizden birimiz üslûb-ı sâbık üze ol ittifâkımıza muhâlif üstübü iştirâ' takrîr olunup hakkından geline didiklerinde şol ki vâki' hâldir mezbûr Receb Bey talebiyle ketb ü terkîm olundu.”*

bırakıldığını, mesleki anlamda ortak çıkarların dini mensubiyetten daha önce geldiğini göstermektedir. Sicillerde pek çok örnek bunu desteklemektedir.

3.4. XVII. Yüzyılda Galata’da Esnaf Örgütlenmeleri

İstanbul’daki esnafa ilişkin ilk bilgiler XVI. yüzyılın başında II. Bayezid Kanunnamesinde gözükmektedir.⁶⁶⁷ Fetihten bu döneme kadar olan zaman diliminde esnaf loncalarıyla ilgili açık bir belge yoktur ve bunlara sadece ima yolu ile ulaşılabilmektedir.⁶⁶⁸ XVII. yüzyıla gelindiğinde ise ister birer yönetici atanması talebi şeklinde olsun, ister esnafın uyması gereken kuralların yazılı hale getirilip onaylanması talebi şeklinde olsun kadı mahkemesine yapılan başvurular esnafın bu yüzyıldan önce başladığı lonca tipi örgütlenmelerin bu yüzyılda da devam ettiğini göstermektedir. Bu yüzyılda esnafın örgütlenme ihtiyacı ise çeşitli sebeplere dayalı olarak açıklanmaya çalışılmıştır.⁶⁶⁹

21 Cemaziyevvel 1054 (26 Temmuz 1644) tarihinde Galata’nın şişeci esnafından “14 zimmî ve sairlerinin”⁶⁷⁰ Galata kadısına başvuruları bu yüzyılda esnaf örgütlenmelerinin nasıl gerçekleştiğini gösteren önemli bir örnektir. Kayıta;

“Cümlemiz bu ana gelince müteferrik olub reisimiz olmamağla gelen tüccardan iştirâ olunan emtianın masdariyyeleri zayi olub tarafı miriye bu cihetle gadr olunduğuna binâen bir kethüda, bir yiğitbaşı lazım olmağın cümlemizin rızasıyla işbu Mihal veledi Nikola kethüda, Vasil veledi Françesko yiğitbaşı, Paşalı Mihal yazıcı nasb ve tayin olunmak matlubumuzdur. Şöyle ittifak eyledik:

⁶⁶⁷ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri-*, II. Bayezid Devri Kanunları- (İstanbul: Fey Vakfı Yay., 1990), II. Kitap, 179.

⁶⁶⁸ Selahattin Bayram, “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları”, *İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (2012): 96.

⁶⁶⁹ Yi, 17. *Yüzyıl İstanbul’unda Lonca Dinamikleri*, 147. Eunjeong Yİ, XVII. yüzyılda esnaf loncaları ile ilgili çalışmasında XVII. yüzyıl boyunca yeni zanaat ve hizmet loncalarının doğduğunu varsaymak için geçerli nedenler bulunduğu ifade ederek bu nedenleri şu şekilde sıralamıştır; “Birincisi; XVII. yüzyıl başındaki Celali İsyanlarından ve taşrada süregiden kargaşa halinden kaçıp gelen insanlarla İstanbul nüfusu hızla artmaktaydı. İkincisi; İstanbul’un yerleşik esnafı kendi sınırları dışında iş gören gruplarla ayrıcalıklarını paylaşmak istememiş olabilirler fakat tüketim mallarına artan talep büyüklükleri ya da coğrafi toplaşmaları itibarıyla yerli esnafın altından kalkamayacağı bir hızla artmış olsa gerektir. Üçüncüsü; taşradan gelen göçmenler ile pazarda iş arayan çeşitli askeri unsurlar, yerleşik loncalara sızdıkları gibi, kendi başlarına yeni bir tâife de oluşturabiliyorlardı.”

⁶⁷⁰ Belgede 14 zimmînin adları teker teker yazılmış akabinde “ve sairleri” ifadesi eklenmiştir. Dolayısıyla şişeci esnafı 14 kişiden fazladır ve tamamı gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Zira içlerinde en az bir Müslüman dahi olsaydı ilk olarak O’nun adının zikredilmesi gerekirdi.

1. *Her birimiz âhârın şakirdini ayartmaya,*
2. *Kethüdamız re'yi olmadıkça kimesne başlı başına dükkân açmaya,*
3. *Kethüdamız haberdar olmadan her birimiz âhârdan ittihaz etmeye,*
4. *İçimizden birimiz aldığı meta'in masdariyyesin canib-i miriden ketm ve ihfâ eyler ise bir muktezâ-i şerif ta'zir olunduktan sonra canib-i miriye on bin akçe cezaya müstehak ola,*
5. *Hâricden gelen tüccardan kethüdamız olmadıkça hiçbirimiz bir şey iştirâ eylemeye.*⁶⁷¹

Yukarıdaki kayıt XVII. yüzyılda bir esnaf örgütünün hangi şartlar altında ve nasıl bir süreç içerisinde örgütlendiğinin en somut örneklerinden bir tanesi olmakla beraber üzerinde ittifak edilen şartlar ise bir esnaf nizamı olarak değerlendirilebilir. Başvurunun sonucunda esnaf üzerine kendi içlerinden olsa bile bir kethüda, bir yiğitbaşı ve yazıcının tayin edilmiş olması⁶⁷² bu esnaf örgütlenmesinin artık resmî olarak kurulduğu ve resmî otorite tarafından muhatap alınacağı anlamına gelmektedir.

Örgütlenmenin resmiyet kazanmasının ilk şartı kadiya başvurmaktı ve bu başvurunun kadı tarafından onaylanması gerekmektedir. Baştan kabul görmeyeceği belli bir oluşumun bir esnaf örgütlenmesi olarak kadiya başvurması, kendi üzerlerine bir kethüda veya bir yiğitbaşı atanmasını talep etmeleri ve böylece resmî olarak durumlarını onaylatmaları söz konusu değildi. En azından esnafın hangi şartları yerine getirdiğinde “*tâîfelerinin veya hurfetlerinin*” siyasi otorite tarafından kabul göreceğini bildikleri söylenebilir. Bu sebeptendir ki sicillerde yer alan kayıtlarda aksi bir durum yoktur. Bununla birlikte bir esnaf grubu kendi arasında resmî olmayan ve yürüttükleri işi kolaylaştıran veya ihtiyaç duydukları düzeni sağlayan kurallar tespit edebilirlerdi. Bir otokontrol mekanizması gibi işleyen bu kurallar çerçevesinde faaliyet gerçekleştirebilir ve bu durum yukarıdaki örnekte olduğu gibi alenileşip bir otorite tarafından onaylanmamış ve yazılı hale getirilmemiş de olabilirdi. Bu durum esnafın faaliyetini hiçbir şekilde engellemez ve esnaf alışlagelmiş uygulamalar çerçevesinde faaliyetini yürütürdü.⁶⁷³

⁶⁷¹ GŞS. 68 11 b 2 (21 Cemaziyelevvel 1054-26 Temmuz 1644).

⁶⁷² “...zımmîyun-u mezburun talebleriyle kâbel-i şer'den Mezbur Mihal kethüda Vasil yiğitbaşı Paşalı Mihal yazıcı nasb ve ta'yin olunub...”

⁶⁷³ Arslan ve Şanlı, “Osmanlı Devleti'nde Bir Esnaf Örgütlenmesi Olarak Lonca Teşkilatı”, 26.

Belgeden anlaşıldığına göre her bir şişeci esnafı bu tarihe gelinceye kadar kendi hâlinde bağımsız birer esnaf olarak çalışmaktadır.⁶⁷⁴ Bu ana gelinceye dek kendi hâlinde çalışan şişeci esnafını böyle bir örgütlenmeye iten şey nedir? Cevabın ipuçları bu mahkeme kaydında bulunabilir. Bu konuda şişecilerin öne sürdükleri en önemli argüman reisleri olmadığı gerekçesiyle gelen tüccardan satın alınan emtianın masdariyyelerinin zayı olduğu ve bununla taraf-ı mirîye zararı olduğudur. Yani devlet toplaması gereken masdariyye vergilerini tam olarak toplayamamakta bu sebeple zarara uğramaktadır. İlk sıraya bu argümanın konulması girişilen bu örgütlenme çabasında siyasi otoritenin kabulünün sağlanması amaçlanmıştır.

Benzer gerekçeler diğer bazı örneklerde de görülür. Örneğin; 14 Zilhicce 1022 (25 Ocak 1614) tarihinde Galata yelkencilerinden 9 Müslüman, konulan avâriz- divaniye ve diğer vergilerin toplanmasında zorluk çektiklerinden kendilerine “*sair ehl-i hiref gibi*” bir yiğitbaşı tayin olunması için mahkemeye başvurmuşlardı. Sonuç itibariyle kendilerine istekleri doğrultusunda bir kethüda ve bir yiğitbaşı tayin ettirmişlerdi.⁶⁷⁵ “*Sair ehl-i hiref gibi*” ifadesi kendilerinden önce bazı esnaf gruplarının da örgütlenme çabası içerisine girdiklerini ve bu konuda kethüda ve yiğitbaşına sahip olarak aşama kaydettiklerini göstermektedir. Bu örnekte ayrıca yiğitbaşına içlerinden kimsenin karşı gelmemesi, gelmesi hâlinde ise hakkından gelineceği bir uyarı olarak kayıt altına aldırılmıştı. 15 Muharrem 1025 (3 Şubat 1616) tarihinde de zimmî 5 şekerçi ve diğerleri aynı gerekçelerle bir kethüda talebiyle kadı huzuruna çıkmışlardı.⁶⁷⁶ Bir başka

⁶⁷⁴ GŞS. 64 88 a3 (1052) Şişecilerin yukarıdaki başvurusundan 2 sene öncesine ait bir şikâyetten şişecilerin Galata’da hem dükkân içerisinde hem de seyyar olarak şişecilik yaptıkları kayıtlıdır. Şikâyetin konusu seyyar şişecilik yapanların men edilmesi ile ilgili olup seyyar şişecilik yapanların kadımdan bu işi yaptıkları gerekçesiyle rencide edilmemeleri ve işlerini sürdürmeleri istenmiştir. “İstedikleri yerde fûrûht idüb kimesne mani olmaya deyu buyruldu, izzetlû ve mürüvvettlû sultânım hazretleri sağ olsun benim sultânım bu fakir reaya kulları ki Galatada şişeci fukaralarından olub ve kadim’ül eyyamdan berü dükkânlarımızdan bir adem şişe satub kavaflık eyleyüb gezdürüb geçünürken şimdi ba’zı kimesneler fikir iderek şişe gezdürüb sattıklarına mani olmak isterler ricamız budur ki kadim’ül eyyamdan birü nice sene şeşe gezdürüb satılagedi ise yine satılub mani olmamak babında buyruldu-i şerif rica ..”

⁶⁷⁵ GŞS. 36 41 b3 (14 Zilhicce 1022-25 Ocak 1614)“*Sair ehl-i hiref gibi muayyen yiğitbaşımız olmayub vaki olan avâriz- ı divaniyye ve sair tekâlîf cem’inde yiğitbaşına ihtiyacımız olub ve içimizden işbu Sahib’ül küttâb Yusuf bin Abdullah cümlemizin muhtarı ile....kimesne mezburun re’yine muhalefet etmemek üzere yine kibel- şer’den tembih olunmak taleb iderüz...min ba’d tekâlîf vaki oldukda hırfet-i mezbure ahalisinden mezkurun re’yine muhalefet iderse muhkem hakkından gelinmek üzere...*”

⁶⁷⁶ GŞS. 40 24 b2 (Evâsıt-ı Muharrem 1025: 29 Ocak-8 Şubat 1616)“*...içimizde kethüdamız olmamağla beynimizde cari olan umurda te’addi ve niza’ olub ihtilâlden hali değilleriz işbu hâzır- ı bi’l meclis olan hırfetimiz ahalisinini ihtiyarı olan Manol veledi Nikola nam zimmîyi kethüdalığa*

örnekte ise eskici 5 Müslüman, 20 Şevval 1054 (20 Aralık 1644) tarihinde hâlâ bir kethüda ve yiğitbaşları olmadığı için tekâlif-i örfiye talep edildiğinde toplanmasında sıkıntı çekildiğinden ve aralarına yabancıların karışmasından muzdarip olarak bir kethüda ve yiğitbaşı seçmişlerdi.⁶⁷⁷ Benzer örnekleri çoğaltılabilir.⁶⁷⁸

Örneklerde görüldüğü üzere gerekçeler vergi tahsilinde yaşanan sıkıntılar ve bunun devlete verdiği zarar noktasında birleşmektedir. Özellikle vergi tahsilinde yaşanan sorunların çözümü noktasında esnaf kendine bir temsilci veya en azından devlet tarafından muhatap alınacak bir kethüda veya yiğitbaşı seçimini talep etmekteydi. Kayıtlar vergi memurlarının vergi tahsili esnasında çoğu kez mükerrer vergi tahsiline çalıştıklarını ve bunun da sıklıkla şikâyetlere konu olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁷⁹

Vergi sorunlarının çözümünün ötesinde bir esnaf grubu için resmî olarak tanınmanın ilk aşaması olan bir kethüda veya yiğitbaşı tayini esnafın resmî otoriteye taleplerini iletme ve sorunlarının hızlıca çözümü açısından da kritik bir önem arz etmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki tanınmış olmamak bir esnaf grubunu iş yapmaktan alıkoymaz, fakat

ihtiyar ve ittifak eyledük... içimizden her birimizden mezburun re'y ve tedbirine muhalif vaz' ve hali olursa ittifakımız ile meclis-i şer'i şerife ihzar olunub muhkem ta'zir olunub hakkından geline deyü bu minval üzere ittifakımız ketb ve tahrir olunub..."

⁶⁷⁷ GŞS. 68 59 a4 (20 Şevval 1054-20 Aralık 1644), "...hâla kethüda ve yiğit başımız olmamağla tekâlif-i örfiye vaki oldukda tahsilinde külli esret çekildiğünden maada ara yerimize ecanib karışmağla ahvalimiz muhtel ve perişan olub işbu mezburan üstad Murad kethüda ve üstad Ali yiğitbaşı nasb ve ta'yin olunmak...cümlemizin muhtarı ve tâife-i mezkurenin ihtiyarları olub hidmeti mezbureye layık olmağla...Üstad Murad kethüda ve Üstad Ali yiğitbaşı nasb ve tayin olunub..."

⁶⁷⁸ Nalçacılar GŞS. 45 52 b3 (25 Cemaziyelevvel 1028-10 Mayıs 1619), Çiviciler GŞS. 49 86 b2 (Evâhir-i Şevval 1028: 29 Eylül-8 Ekim 1619), Peksimetçiler GŞS. 56 33 a2 (26 Zilkade 1040-26 Haziran 1631), Gavvaslar GŞS. 56 77 b1 (19 Rebi'ülevvel 1040-26 Ekim 1630), Pazarcılar GŞS. 64 35 a2 (27 Receb 1052-21 Ekim 1642), Varilciler, GŞS. 68 102 a2 (12 Rebi'ülevvel 1055-8 Mayıs 1645).

⁶⁷⁹ GŞS. 40 70 b1 (24 Safer 1025-13 Mart 1616) tarihinde "sabıkan Anadolu kazaskeri olup bilfiil Galata kazasına mutasarrıf olan Mevlana Hüseyin edemallahu teala fezaile tevkii refii hümayun vasıl olıcak malum ola ki; Galata ve Tophane'de sakin bozacı tâifesinden olup mücedded ebna olunan Cami-i şerifin reayasından (11) Zimmiler arz-ı hal sunup biz defter-i cedit-i hâkânide mukayyed camii şerif evkâfi reayasından olmağla her sene vakfi şerife itduğumuz hidmet mukabelesinde avâriz-ı divaniyyeden ve sair tekâlif-i örfiyenin küllisinden muaf ve müsellemler olup olunagelmış değil iken mukaddema elimize muafname-i hümayun ve suret-i defter-i cedit-i hâkânî virilmiş iken hâlâ elimizde olan suret-i defter-i cedit ve muafnamemize muhalif ve olugelmışe mugayir bazı tekâlif-i örfiye teklif iderler." Vergi talep edenlerin men ve def olunması emr edilmiştir. GŞS. 41 51 a3 (Evâhir-i Safer 1026: 26 Şubat-7 Mart 1617.) tarihinde Galata kendircileri kendilerinin Galata İskeleyi'ne gelen kendir ve teli aldıklarında gümrüğe varıp iskele hakkı, masdariyye ve kantariyyelerini ödedikten sonra tekrar resm talep edildiğinden şikâyetle divan-ı hümayûn'a başvurmuşlar, Galata kadısına kadimden olagelene muhalif rencide edilmemeleri ve bu konuda vergi memurlarının men ve def olunmaları emr edilmiştir.

kurumlaşmış esnafla ilişkilerinde biraz daha elverişsiz bir konuma itebilir.⁶⁸⁰ Zira her esnaf grubunun örgütlenmemiş olsa bile tarihsel bir geçmişi olduğu gerçektir.

Şişeci esnafında olduğu gibi üzerinde ittifak edilen şartlar açık ve net ifade edilmemekle beraber tarihi kayıtlar aslında esnaf örgütlenmelerinin tarihsel süreci hakkında bilgiler barındırmaktadır. Bir esnaf grubunun başına bir kethüda veya bir yiğitbaşı ya da her ikisinin birden tayin edilmesi örgütlenmenin ilk aşaması olarak kabul edilecek olur ise örneğin;

15 Muharrem 1025 (3 Şubat 1616) tarihinde Galata'daki şekercilere,⁶⁸¹ 15 Zilkade 1028 (24 Ekim 1619) tarihinde Galata'daki çivicilere,⁶⁸² 19 Rebi'ülâhir 1040 (25 Kasım 1630) tarihinde Galata'daki gavvas⁶⁸³ tâifesine ilk defa kethüda tayin edilmiştir. Yine 14 Zilhicce 1022 (25 Ocak 1614) tarihinde Galata'daki yelkencilere,⁶⁸⁴ 27 Receb 1052 (21 Ekim 1642) tarihinde Galata pazarcılarına,⁶⁸⁵ 12 Rebi'ülevvel 1055 (8 Mayıs 1645) tarihinde yine Galata'daki varilcilere de⁶⁸⁶ ilk defa yiğitbaşı tayini yapılmıştır. 7 Zilkade 1033 (21 Ağustos 1624) tarihinde Galata'nın abacı tâifesinden 8 zımmî kadıya başvurarak müstakil bir yiğitbaşı ve kethüda talebinde bulunmuşlardı.⁶⁸⁷ Aynı şekilde 26 Zilkade 1039 (7 Temmuz 1630) tarihinde peksimetçiler,⁶⁸⁸ 20 Şevval 1054 (20 Aralık 1644) tarihinde eskiciler⁶⁸⁹ hâla bir yiğitbaşı ve kethüdaları olmadığından karşılaşılan sıkıntıların çözümü için bir yiğitbaşı ile birlikte bir kethüda tayin edilmesini talep etmişlerdi.

Bu örnekler adı lonca olmasa bile esnafın lonca tarzında örgütlenmelerinin başladığını göstermektedir. Bunların yanı sıra Galata havyarcıları 20 Zilhicce 1016 (6 Nisan 1608) tarihinde şimdiki kethüdaları olan Estefani veledi Marko'nun hizmetinde kusuru olması sebebiyle kethüdalıktan azledilip yerine Yorgi veledi Angel'in kendilerine yeni kethüda tayin edilmesi talebiyle kadıya başvurdıklarında “*kadîmden içlerinden birinin*” kethüda

⁶⁸⁰ Yi, 17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri, 146.

⁶⁸¹ GŞS. 40 24 b2 (Evâsıt-ı Muharrem 1025: 29 Ocak-6 Şubat 1616).

⁶⁸² GŞS. 49 86 b2 (Evâhir-i Şevval 1028: 29 Eylül-8 Ekim 1619).

⁶⁸³ GŞS. 56 77 b1 (19 Rebi'ülevvel 1040-26 Ekim 1630) Gavvas: İnci arayan, dalgıç.

⁶⁸⁴ GŞS. 36 41 b3 (14 Zilhicce 1022-25 Ocak 1614).

⁶⁸⁵ GŞS. 64 35 a2 (27 Receb 1052-21 Ekim 1642).

⁶⁸⁶ GŞS. 68 102 a2 (24 Safer 1055-21 Nisan 1645).

⁶⁸⁷ GŞS. 53 74 b1 (Evâhir-i Şevval 1033: 4-13 Ağustos 1624).

⁶⁸⁸ GŞS. 56 33 a2 (26 Zilkade 1040-26 Haziran 1631).

⁶⁸⁹ GŞS. 68 59 a4 (20 Şevval 1054-20 Aralık 1644).

olduğunu vurgulamışlardı.⁶⁹⁰ Tarihsiz bir başka kayıta (1013 [1604] olması muhtemel) Galata'nın mismarcıları ve urgancıları kethüdalarının kendi isteği ile kethüdalık hizmetinden feragat etmesi üzerine yeni kethüda seçmek istediklerinde ihtiyaç duydukları hammaddenin dağıtımı işinin “*kadîm'ül eyyâmdan*” içlerinden kethüda olanın marifetiyle yapıldığını belirtmişlerdi.⁶⁹¹ Bir başka kadîm vurgusu ise kuyumcularla ilgilidir. Tam tarihi belli olmamakla beraber 1016 (1607) tarihindeki bir kayıta Galata'nın zımmî kuyumcuları bir yiğitbaşına ihtiyaçları olduğunu ifade ederken kadîmden bir yiğitbaşları olduğunu belirtmişlerdi.⁶⁹² Bu örnekler bazı esnaf gruplarının diğerlerinden çok daha önce bu tip örgütlenmeleri gerçekleştirdiklerini göstermektedir.

Kadîme olan bu atıftan anlaşılacağı üzere yukarıdaki örnekler bazı esnaf gruplarının daha önceden bir örgütlenme adımı attıklarını göstermektedir. Çünkü kadîm nedir? Sorusuna verilecek cevap şudur: “*Kanun-i kadîm ol kanundur ki ne zaman başladığını kimse bilmeye.*”⁶⁹³ Benzer bir ifade ise “*feth-i hâkâniden beri*” ifadesidir. İstanbul'un fethi pek çok açıdan yeni kanunların çıkarılması ve yeni pek çok uygulamanın yerleşmesi gibi bir sonuç doğurmuştu. İstanbul genelinde süregelen uygulamalar kimileri tarafından “*feth-i hâkâniden beri*” süregelen uygulamalar olarak nitelendirilmekteydi. Örneğin; Yağ Kapanı hamallarının kethüdası “*feth-i hâkâniden beri*” Yağ Kapanı hamallarına kimsenin müdahale etmediğinden bahisle şimdiki müdahalelerin men edilmesini talep etmişti.⁶⁹⁴ Mısır'a işleyen tüccar taifesi de İstanbul pazılıkçıları ve kerestecilerinden şikâyetle “*feth-i hâkâniden beri*” İznikmid'den gelen kızılağaç pazılığını Mısır barçalarına yükleyip Mısır'a götürüp sattıklarını şimdiye değin kimsenin mani olmadığını söylemişlerdi.⁶⁹⁵ Sahip oldukları hak ve imtiyazlara “*feth-i hâkâniden beri*” sahip oldukları yönündeki vurguları bir nevi kadîmden süregelen uygulamaların geçerliliği gibi anlaşılmalıdır.

⁶⁹⁰ GŞS. 34 60 a1(20 Zilhicce 1016-6 Nisan 1608), “...*kadîm'ül eyyamdan birimiz üzerimize kethüda olub bize müteallik olan zehayir geldikde kethüdamız marifeti ve hırfetimiz marifetleri ile alınub her dükkâna hisse virilegelmeğin işbu hâzıran-ı meclis olan Estefan veledi Marko nam zımmî kethüdamız idi hâla mezburun hidmetinde tekâsülü olub gelen zehayiri cümlemiz marifeti ile alub her dükkâna hisse virmekde kusuru olmağın kethüdalıktan ref olunub yerine işbu rafi'ül küttâb Yorgi veledi Angel nam zımmî kethüda olmak taleb iderüz...*”

⁶⁹¹ GŞS. 25 77 a4 (1013).

⁶⁹² GŞS. 34 52 a2 (13 Zilkade 1016-29 Şubat 1608), “...*kadîmden âdetimiz üzere içimizden birimiz yiğitbaşı olugelüb...*”

⁶⁹³ Mehmet Genç, “Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3/1 (İstanbul:1989): 182.

⁶⁹⁴ A.DVNS.MHM.d. 78, hk no:1770. (3 Receb 1018-2 Ekim 1609).

⁶⁹⁵ A.DVNS.MHM.d. 78, hk no:141. (25 Receb 1018-24 Ekim 1609).

Kadîme vurgu yapılarak “âdet-i kadîm” olarak ortaya konulan uygulamalar aslında geçmişten tecrübe edilerek gelmiş, süreç içerisinde gelişmiş, olgunlaşmış faydalı ve uygulanması neredeyse zaruri hale gelmiştir. Aksi takdirde kanun-i kadîme aykırı uygulamalar bozgunculuk olarak değerlendirilmektedir.

Esnaf açısından kadîme yapılan vurgular elde ettiği üretim, satın alma, satma, taşıma gibi imtiyazları güvence altına almak anlamına da gelmektedir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla esnaf elde ettiği imtiyazı hiçbir şekilde kaybetmek veya paylaşmak istememektedir. Kethüda veya yiğitbaşı seçimi esnasında bunların görevlerinin yanı sıra bazen esnafın hizmet tanımı ve sınırları da çizilirdi. Şikâyetler ise genellikle esnafın kendi hizmet sınırlarına diğer esnafın karışmasından kaynaklıydı. Örneğin; Galata Bezzazistanı dışında bezzazistan eşyası satmak kesinlikle yasaktı. Buna rağmen attar dükkânı gibi dükkânlarda bezzazistan eşyası satılması ve bezzazistan esnafının sıradan esnafa karışmasının engellenmesi emredilmişti.⁶⁹⁶ Sınırların netleştirilmesi ve bunun kayıt altına aldırılması bir nevi tekelleşmenin ilk adımları olarak değerlendirilebilir. Zaman zaman bazı lonca mensupları tarafından veya dışarıdan yapılan müdahaleler uygulamaların veya kadîmin çarpıtılmasına sebep olabilirdi. Bu nedenle bir lonca içerisindeki uygulanmaya devam eden kuralların veya ilgili loncalar arasındaki eski düzenlemelerin dönem dönem yeniden netleştirilmesi⁶⁹⁷ veya hatırlatılması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

1034 yılının Rebi’ülevvel (Aralık 1624) ayı içerisindeki bir kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Galata urgancıları kadîmden miri urgan büküp 6 ay Tersâne-i Âmire’ye hizmetleri karşılığında işlerine dışarıdan kimse karışmaz ve dışarıdan gelen kendiri sadece bunlar alıp satarlar iken sonradan bazı kimselerin urgancılara has hammadde alıp pahalıya satmaya başlamaları üzerine hem kendilerine zararı olduğunu hem de kendirin kıymetinin mislinden pahalıya çıktığını ifade ederek daha önce aldıkları emr-i şerîfi tecdid ettirmek için divana başvurmuşlardı.⁶⁹⁸ Hatta Sultân I. Ahmed zamanında bir

⁶⁹⁶ A.DVNS.MHM.d. 78, hk no:2068. (24 Ramazan 1018-21 Aralık 1609).

⁶⁹⁷ Yi, 17. Yüzyıl İstanbul’unda Lonca Dinamikleri, 187.

⁶⁹⁸ GŞS. 53 104 a2 (Evâsıt-ı Rebi’ülevvel 1034: 21-30 Aralık 1624), “mahmiye-i Galata’da muhterif olan urgancı tâifesinin yiğitbaşları İsa Beşe bin Hızır ve sairlerinden biz her sene tersanede lazım olan miri urganları büküb ihmal itmeyüb miriye hidmet itmekle kadîmden olduğu üzere âhâr diyardan tüccar getürdükleri kendüre bizim rağbetimiz olup mezbura lazım iken haricden kimesneler almak mu’tad değil idi hâla haricden bazı kimesne bizim hırfetimiz..... iken ziyade baha ile almak ile bizim kesbimize zarar ve kendürün kıymeti mislinden ziyade satılmağa sebep

emr-i şerîf alarak imtiyazlarını koruma altına alıp resmileştirmişlerdi. Galata Balıkpazarı'nın sırık hamalları da hem yetki alanlarını hem de taşıma tekellerini garanti altına alma konusunda ısrarla kadîme vurgu yaparak; iskeleye gelen hamrı (şarabı) kadîm'ül eyyâmdan sırık hamallarının kaldırdığını bu uygulamaya muhalif tulumcu, Ermeni ve hamal olmayanların taşımalarıyla mirîye fazlaca zararları olduğunu kendileri lehine ortaya koymuşlardı.⁶⁹⁹ Burada yine mirîye olan zarara dikkat çekilmiştir. Böylece siyasi otoritenin yaptırım gücünün desteği alınmak istenmektedir. Galata'nın çivici tâifesi de aynı urgancılar gibi kadîm'ül eyyâmdan kendi imtiyazlarında bulunan köhne gemileri alım-satım işinin kendilerinde olduğunu ifade edip buna ek olarak Galata'ya gelen zift, katran, köhne ve cedid gemi alâtı alım-satım imtiyazını resmileştirerek kadîmden olan haklarını kayıt altına aldırılmış ve bu kaydın bir suretini de ellerine alarak bu konuda tekelleşmenin ilk adımlarını atmışlardı.⁷⁰⁰

Her ne kadar kadîmden gelen uygulamalara vurgu yapılırsa, hatta aralarındaki uygulama yazılı hâle getirilip uyulması gerekli bir nizam hâline getirilse de yapılan ittifak ve

olurlar men' olunmak için canib-i şerden yedimize hüccet verilmek matlubumuzdur deyüb hususu mezbur için yedlerinde olan emr-i şerîfim ibraz itdiklerinde mazmun-u takrir-i mezkurlarına müsaade olmağın mevcut emr-i şerîfde bir âhâr diyardan gelen kendürüi tâife-i mezkure tâlibler ve râgîbler iken haricden kimesneler almamak üzere bâdet' tenbîh iş bu huruf ketb olunub..."

⁶⁹⁹ GŞS. 25 95 a1 (Gurre-i Receb 1013-23 Kasım 1604), "Akzâ kuzât'ül-müslimîn evlâ vülât'ül-muvahhidîn ma'den'ül-fazl ve'l-yakîn vâris-i 'ulûmî'l-enbiyâ ve'l-mürselîn hüccetü'l-hak ale'l-halk ecma'in el-muhtass bi-mezîd-i inâyeti'l-meliki'l-mu'in mevlânâ Galata kâdısı zîdet fezâilehü tevki'-i refi'-i hümayûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki mahmiyye-i Galata'da vâki Balıkpazarı İskelesi'nde olan sırık hammâllarına kethüdâ olan Hacı Ahmed nâm kimesne darsââdetime gelüp kadîmü'l-eyyâmdan vilâyet-i Girid'den ve gayrı limânlardan gelen hamrı Balıkpazarı'nda olan sırık hammâlları kaldırıp hâricden tulumcılar ve Ermeniler ve gayrı hammâllar kaldırmayup dahl ide gelmiş değil iken hilâf-ı mu'tâd Ermeniyân ve tulumcılar ve gayrı hammâllar kaldırmakla mirîye küllî zarar müterettib olduğu mukaddemâ âsitâne-i sa'âdetime i'lâm olundukda dahl olunmamak için emr-i şerîf ve hücceti münîfe dahl ve ta'arruz iderler deyü men' olunmak bâbında emri şerîf ricâ itmeğın hüccet-i şer'iyye mücebince 'amel olunmak emr olunur göresiz fi'l-vâki' kaziyye i'lâm olunduğı gibi olup bu bâbda vech-i meşrûh üzere emr-i şerîfe ve hüccet-i şer'iyye var iken emr-i şerîfim ve hüccet-i şer'iyyeye ve mu'tâd-ı kadîme mugâyir vaz' eyledikleri mukarrer ise men' ve def' idüp mukaddemâ virilen emr-i şerîfim mücebince olıgeldüğü üzere amel eyleyüp olıgelene muhâlif ve fermân-ı hümayûnuma mugâyir kimesneye iş idirmiyesiz deyü serdâr-ı nusret-şi'ârım tarafından emr-i şerîf virildüğü bildürüp mücebince südde-i sa'âdetimden mâliye tarafından emr-i şerîfim ricâ itmeğın buyurdum ki hükm-i şerîfim vardıkda bu bâbda serdâr-ı nusret-şi'ârım tarafından verilen emr-i şerîf mücebince 'amel idüp cidden hilâfına rızâ ve cevâz göstermiyesiz şöyle bilesiz 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız tahrîren fi gurrei Rebî'ilevvel sene selâse aşrete ve elf."

⁷⁰⁰ GŞS. 53 83 b3 (Selhi Şevval 1033-14 Ağustos 1624), "...kadîm'ül eyyam'dan köhne gemileri cümle âlâtıyla biz iştirâ ve bey' idegeldüğümüzden maada mahmiye-i mezbureye gelen zift ve katran ve ve cedid gemi âlâtını dahi hafıyyeten kimesne almayub yiğitbaşılarımız ma'rifetiyle beynimizde tevzi' idegelmiş iken aramızda bazı kimseler muhalefet itmekle hâla dahi minval-i meşruh üzere bey' ve şirâ' idüp muhalefet edenlerin muhkem haklarından gelmek üzere ittifak eyledük vechi muzbir üzere olan ittifakımız tahrir olunub sureti yed'imize verilmek taleb iderüz didiklerinde bu huruf ketb olunub yed'lerine vaz' ve ref olundu..."

anlaşmayı çiğneyen esnafla da karşılaşmaktadır. Galata demirci esnafının kethüdası Zafiri veledi Niko, yiğitbaşı Nikola veledi Erik, ihtiyarları, Müslüman ve gayrimüslim demirciler bir araya gelerek ateşle iş görmelerinden dolayı yangın tehlikesine karşı kadîm'ül eyyamdan (en başından) Galata surları dışında çalıştıklarını fakat bazılarının bu âdete muhalif sur içinde işleme isteği üzerine kadîmi uygulamayı yazılı bir hâle getirmek zorunda kalmışlardı.⁷⁰¹ Demircilerin kendi aralarındaki bu anlaşmaya rağmen iki sene sonra Karaköy Sûku erbabından Bıçakçı Hüseyin bin Ali, Pazarcı Mehmed bin Ahmed ve Varilci Bali isimli esnaflar Demirci Dimitri veledi Yanaki karşısında: “*Kadîm'ül eyyamdan demirci tâifesi mahmiye-i mezbure hısnı haricinde (sur dışında) işleyüb hâla mezbur Dimitri dâhil-i hısnı bizim dükkânlarımız beyninde bir demirci dükkânı ihdas idüb daima ateşle amel idüb şerâdesinin dükkânlarımıza isabetinden ve harîk vukuundan havf iderüz...*” şeklinde bir şikâyetle mahkemeye başvuruda bulunmuşlardı. Demirciler kethüdası Zafiri veledi Nikola ve demirciler yiğitbaşısı Nikola veledi Erik'e durum sorulmuş, Dimitri'nin uyarılmasına karar verilmişti.⁷⁰² Dimitri'nin karara itiraz edip etmediği kayıtlara yansımamıştır, etse dahi kethüda liderliğinde alınan karara karşı çıkması söz konusu olamazdı.

Aynı iş kolunda çalışan farklı esnaf grupları da birbirlerinin alanına yapılan tecavüzleri kadîmden süregelen uygulamalarla bertaraf etme çabası içerisindeydiler. İstanbul, Galata ve Eyüp kadılarına gönderilen emr-i şerifle Yemiş İskeleyi'nden Eyüp'e kadar olan iskelelerde işleme hakkı kadîmden peremecilere aitti. Kayıkçılar iskelelere yanaşarak peremecilerin kâr ve kazançlarına mani olup zorluk çıkarmaktaydılar. Peremecilere, şikâyetleri sonucunda kayıkçıları men' eden bir hüccet verilmişti. Kayıkçıların hüccet-i şer'iyeye muhalif faaliyetlerini sürdürmeleri üzerine daha sonra peremeciler, kadîmden olageldiği üzere amel olunması konusunda bir emri şerif dahi

⁷⁰¹ GŞS. 63 148 a1 (21 Şaban 1051-25 Kasım 1641), “*Mahmiyye'i Galata'da demürcü tâifesinin kethüdaları Zafiri veledi Nikola ve yiğitbaşısı Nikola veledi Erik ve ihtiyarlarından Kurd Bin Mustafa, Osman bin Abdullah Mehmet Bin Abdullah ve Mihal veledi Saltano ve Liforo veledi Yani ve Konstantin veledi Esteraki ve Estemat veledi Malako Nimo veledi Niko mahfel-i kazada her biri takrir-i kelam edip bizim hırfetimiz ateşle işlemeğin şerâdesinin intişârından kimesne mutazarrır olmamak maslahatımız mahalle ve es'a işlenmek ehven olmağla kadîm'ül eyyâm'dan medine-i mezkurenin hısnı haricinde işlenirken bazı kimesneler olugelene muhalif vaz idüb medine-i mezkûre dâhilinde işlemek murad eyledikleri ecilden kadîm'ül eyyam'dan işlenügelendiği yerde işlenip ahar yerde işlenmemek umuru beynimizde ittîfak ve ittîbâ vaki olmuştur vechi muharrer üzere ittîfakımıza meş'aade birle vâki hal tahrir olunmak matlubumuzdur dediklerinde vâki hal bittaleb ketb ve terhîm olundu..*”

⁷⁰² GŞS. 68 7 a1 (Evâil-i Cemaziyelevvel 1051: 8-17 Ağustos 1641).

almayı başararak pozisyonlarını güçlendirmişlerdi.⁷⁰³ Fakat aradan geçen sekiz yıl sonra şartlar değişmiş gözükmemektedir. Peremeciler tarafından haklarında kazançlarına mani oldukları gerekçesiyle şikâyetle bulunulan perakende kayıkçılar, peremecilerin her sene Tersane-i Âmire'ye eda etikleri 110 nefer kürekçi bedelinin 10'unu karşılama sorumluluğunu üstlenmişlerdi.

Âdete dayanma veya kadîm vurgusu bazen o kadar kuvvetli bir etkiye sahiptir ki tek bir ferdi bir esnaf grubu karşısında haklı konuma yükseltebilir. Galata'da müstakil mumculuk yapan Hasan Dede buna örnektir. Mumcu esnafının muhalefetine ve engel olma çabalarına rağmen "...ehl-ü iyâl maişeti için kadîmden müstakil..." mum yağı işlediğini ifade etmiş, divâna giden dava sonucunda aldığı emr-i şerîfe binaen rencide ve remîde edilmemesi istenmiştir.⁷⁰⁴ Mumcu esnafı ise kendilerini haklı çıkarma adına kadîmden olagelen bir uygulamayı kendilerini haklı göstermek için ortaya koymamışlar veya koyamamışlardır.

Karşılaşılan sorunları çözme noktasında kadîme vurgu çok etkilidir. Fakat bazen tek başına yeterli olmaz. Kayıtlarda kadîme vurgunun yanında genellikle bu uygulamanın bir emri şerifle destekleniği veya yazılı hale getirilip kadıya onaylatılarak bağlayıcılığının arttırıldığı görülmektedir. Kostantiniyye kâğıtçıları hırfetinin yiğitbaşısı ve esnaftan kişiler Galata'daki (medciler?) tâifesi karşısında, baştan beri

⁷⁰³ GŞS. 60 93 b2 (Evâhir-i Receb 1047: 8-17 Aralık 1637), "Mevlana İstanbul ve Galata ve Eyüb kadıları zîde fezalihüma tevki-i refi-i hümayûn vasıl olacak malum ola ki İstanbul'da vakî peremeciler kethüdâsı olan Ali ve Hüseyin ve Süleyman ve Hacı Ahmet nam kimesneler sudde-i saadetime gelip şöyle arz-ı hâl eylediler ki kadîm'ül eyyam'dan..... ve yemiş iskelesinden Eyüp Ensariye varınca pereme işledügelüb yemiş iskelesinden yukarı kayıkçılar gece gelmiş değiller iken hâlâ kadîmden olugelene muhalif boğaz içinde olan iskelelere yanaşub peremecilerin kâr-u kesblerine mâni' olub mukaddeme bunların ellerine hüccet-i şer'iyye verilip men olunmuş iken yine hüccet-i şer'iyyeye muhalif boğaz içinde olan iskelelere yanaşub kâr-u kesblerine mâni' olub teaddi eyledikleri bildürüb kadîmden olugeldiği üzere amel olunmak babında emr-i şerîf rica eyledikleri ecilden buyurdum ki vardıkda bu babda her biriniz gereği gibi takyid olub ellerinde olan hüccet-i şer'iyyelerine nazar idüb göresin arz olunduğu üzere ise ol canibe mukteza-i şer'-i kadîm ve hüccet-i şer'iyyeleri mucebince amel idüb dahi kadîmden olugelene muhalif boğazdan içeri ahar iskelelere kayıkçılar tâifesi getirtmeyüb ve yanaştırmayub men ve def eyleyesün şer-i şerîf ve hüccet-i şer'iyyeye ve emr-i hümayunuma muhalif kimesneye iş itdirmeyüb işlemeyenü yazıp arz eylesin şöyle bilesin alamet-i şerîfe itimad kılasın..."

⁷⁰⁴ GŞS. 60 92 a2 (Evâsıt-ı Zilkade 1046: 5-14 Nisan 1637), "Mevlana Galata kadısı zîde fezâile tevki-i refi-i hümayûn vasıl olacak malum ola ki eşrefzade-i Kudüs'ü şerîf'ül aziz fukarasından olan Hasan Dede nam kimesne dergâhı muallâma arz-ı hâl idüb ehl-ü iyâl ma'îşeti için narh-ı rûzi üzere yağmumu işleyüb kimesneye zararı yoğiken hâlâ kadîmden olugeldiğine muhalif Galata'da vaki mumcu tâifesi mani oldukların bildürüb men ve def olunmak babında emr-i şerîfîm rica itmeğin buyurdum ki vusûl bulduk da mezbur narh-ı rûzi üzere yağmumu işleyüb ehl ve iyalini sürdürmek idünüb nakıs olmadıkça kimesneye rencide ve remide itdirmeyüb ma'rifet-i şer'le men ve def eyleyesün şöyle bilesün alamet-i şerîfe itimad kılasın..."

süregeldiği üzere dışarıdan İstanbul İskelesi'ne gelen kâğıdı sadece kendi hırfetlerinin alıp sattığını ve bunun alışılmış bir uygulama olduğunu fakat Galata'daki (medci?) tâifesinin mu'tad olmamasına rağmen ve hatta rüsum-u örfiyeyi dahi kendileri birlikte ödemediklerini de savlarına ekleyerek kâğıt alıp sattıklarını ifade etmişlerdi. Elllerinde Galata (medci?) esnafının bu işten men olunmalarını buyuran ve gizliden kâğıt alıp satarlarsa ellerinde bulunan kâğıtların kıymetleri ile alınarak Kostantiniyye kâğıtçılarına verilmesini emreden bir de ferman vardır.⁷⁰⁵ Esnafın talebi üzerine alınan kararlarda aykırı davrananların genellikle tembih olunduklarını veya men edildikleri görülürken bu örnekte aksi davranış gösteren kâğıtçıların elindeki kâğıdın alınarak diğer kâğıtçılara verilmesi gibi bir yaptırımla karşılaşmaktadır.

Kadîmden beri süregelen uygulamanın ne olduğunu en iyi bilen kişilerin esnaf örgütlenmelerinin temsilcisi olarak görülen kethüda, yiğitbaşı veya ihtiyarlar olduğu şüphe götürmez.⁷⁰⁶ Oysa Galata arastasında “âdet-i kadîm” üzere ittifak etmiş olan nalçacılar içlerinden birer nöbetçi nalçacı tayin edip aralarında yaptıkları anlaşma ile san'atlarını işler iken kethüdaları ve yiğitbaşlarının nevbete müdahale etmemek üzere tembih olunmalarını talep ediyorlardı.⁷⁰⁷

⁷⁰⁵ GŞS. 56 3 a2 (2 Ramazan 1039-15 Nisan 1630) “*Dâr'üs saltanat-ı seniyye-i konstantiniyyede olan kağıtçılar hırfetinin yiğitbaşısı olan Seyyid Emrullah Çelebi ve hırfet-i mezbureden Mehmed bin Hasan ve Hasan bin Sinan ve El hac Mehmed bin Mehmed ve Himmet bin Mehmed ve Mustafa bin Ali ve El hac Süleyman bin Ali vesairleri mahfel-i kazada mahmiye-i galatada sakin medciler tâifesinden Mehmed bin İbrahim ve Mehmed bin Hasan vesairleri mahzarlarında üzerlerine takrir-i da'va idüüb kadîm'ül eyyamdan âhâr diyardan mahmiye-i mezbure iskelesine gelen kâğıdı ancak bizim hırfetimiz alıp satmak mu'tad olub zikr olunan mediler tâifesi ve gayrıların kâğıt alıp satmak mu'tad olmayub canib-i miriden teklif olunan rüsum-u örfiyeyi müstakilen bizim hırfetimiz eda idüüb tâife-i mezbure rüsum-u örfiyeyi bizim ile eda itmezler iken hilaf-ı mu'tad tâife-i mezbure ve gayrıların kâğıd alub satub bizim kar-u kesbimize külli zarar ve gadr itmekle sabıkan asitane-i saadete arz-ı hâl itdüğümüzde min ba'd bizim hırfetimizden gayri kimesne kâğıt iştirâ ve bey' itmeyüb hafıyyeten iştirâ iderlerse dahi ellerinde mevcut olan kâğıtların kıymetleri ile hırfetimize def oluna deyü taraf-ı saltanat-ı aliyyeden yed'imize ferman-ı cihan muta' virilmişken hâla tâife-i mezbureden merkumân Mehmed bin İbrahim ve Mehmed bin Hasan bizim hırfetimizden değiller iken hilaf-ı mu'tad emr-i şerîf kâğıt alub satarlar yed'imizde olan ferman-ı âlişan mucebince yedlerinde mevcut kâğıtları kıymetleriyle bizim hırfetimize red olunub min ba'd kâğıt iştirâ be bey' itmeden men' olunmaları matlubumuzdur deyüb ellerinde olan emr-i celil'ül kadri ibraz idüüb nazar olundukda mazmunu takrirlerine mutabık ve ta'birlerine muvafık bulunub salıf'üzzikr Mehmed bin İbrahim ve Mehmed bin Hasan sual olundukda fil hakika hilaf-ı mu'tad kâğıt iştirâ ve bey' itdüklerine ... olmağın ellerinde mevcut olan kâğıdın kıymeti ile ber muceb-i emr-i şerîf zikr olunan kâğıtçılara def ve teslim ve min ba'd kâğıt alub satmadan men olunub def-i hâl ketb olundu”*

⁷⁰⁶ Yi, 17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri, 137.

⁷⁰⁷ GŞS. 38 115 b1 (Selh-i Rebi'ülevvel 1024-29 Nisan 1615).

3.4.1. Esnaf Nizamı

İstanbul'un kendine has ekonomik şartları daha önce belirtildiği üzere esnaf arasında ahilikten yansıyan dini zihniyetin yerine zamanla mesleki bir zihniyetin geçmesine katkı sağlamıştı. İstanbul esnafı daha pratik hatta akılcı bir nitelikle kendini ortaya koymuştur.⁷⁰⁸ Bu durum esnafın teşkilatlanmasında esnaf nizamı olarak kendini göstermektedir.

Aynı iş koluna sahip esnaf arasında yazılı olsun veya olmasın geleneksel olarak uyulması beklenen bir kurallar bütünü vardı. “*Kadîm’ül eyyâm, âdet-i kadîm, mu’tad-ı kadîm, kadîmden olagelen*” gibi ifadeler bu durumu ortaya koymaktadır. Esnafın faaliyet alanı ile ilgili zamanla ortaya çıkan rahatsızlıklar bir noktadan sonra geleneksel olarak uyulan bu kuralların yazılı hâle getirilmesini gerekli kılmaktadır. Resmî olarak da onaylatılan bu kurallara esnafın uyması beklenirdi. Hatta bir esnafın kendi tâifesi içerisinde faaliyetlerini sürdürebilmesi bu kurallara uymaktan geçiyordu. Kayıtlarda kurallara uymayanlar için genellikle kullanılan “*hakkından gelinmesi*” ifadesinin içeriği tam olarak belirtilmemiştir. Hiçbir kayıta kurallara itiraz eden bir esnaf örneği yoktur. Aksine şikâyet konuları nizama uymayan diğer bir ifade ile “*kadîmden olagelene*” muhalif davranan esnaf veya devlet görevlileri ile ilgilidir.⁷⁰⁹

Şişeci esnafının durumu tekrar gözden geçirildiğinde; üzerinde ittifak ettikleri şartlar aslında çözülmesi beklenen ve esnafın rahatsızlık duyduğu durumlardır. Sorunların çözümünde resmî otoritenin desteğine ihtiyaç duymaları neden bir örgütlenmeye ihtiyaç duyduklarını da ortaya koymaktadır. İlk olarak bir esnafın diğerinin şakirdini veya

⁷⁰⁸ Yi, 17. Yüzyıl İstanbul’unda Lonca Dinamikler, 106.

⁷⁰⁹ Mavnacı Araplar padişaha bir arz sunarak bunlar Türk mavnacılarla beraber işlediklerini fakat kadîme muhalif Türk mavnacılarının beraber işlemekten vazgeçtikleri gibi mânialar çıkardıklarından şikâyet etmişlerdi. GŞS. 36 176 a2 (Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1014: 23 Eylül-2 Ekim 1605). Bir başka örnekte ise Galata karyelerinden İstinye ahalisi bağlarında ürettikleri üzümü kadîmden İstanbul pazarcılarına satageldiklerini durum böyle iken meyhanecilerin olgeline muhalif araya girerek üzümleri satın aldıklarından şikâyet etmişlerdi. GŞS. 30 73 b1 (Evâil-i Muharrem 1015: 9-18 Mayıs 1606). Diğer bir örnek ise Karaköy Sûku erbabından Bıçakçı Hüseyin bin Ali- Pazarıcı Mehmed bin Ahmet- Varilci Bali nam esnafın Demirci Dimitri veledi Yanaki karşısında mahkemede: “*Kadîm’ül eyyâmdan demirci tâifesi mahmiye-i mezbure hısnı haricinde işleyüb hâla mezbur Dimitri dâhil-i hısnı bizim dükkânlarımız beyninde bir demirci dükkânı ihdas idüb daima ateşle amel idüb şeradesinin dükkânlarımıza isabetinden ve harîk vukuundan havf iderüz...*” demirciler kethüdası Zafiri veledi Nikola ve demirciler yiğitbaşı Nikola veledi Erik’e durum sorulmuş, Dimitri’nin uyarılmasına karar verilmiştir. GŞS. 68 7 a1 (Evâil-i Cemaziyelevvel 1054: 6-15 Temmuz 1644).

çırağını ayartması önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bir çırak yetiştirmek hayli zahmetli ve zaman alan bir işti. Dolayısıyla bu zahmete girilmeden yetişmiş ve iş bilen bir çırağa sahip olmak esnafın işlerini hayli kolaylaştıracaktır. İlk sıraya bu maddenin konulması esnafın bu durumdan ciddi rahatsız olduğunu göstermektedir. Bu rahatsızlık diğer esnaf gruplarında da görülmektedir. Örneğin; Galata kadısına gönderilen bir emirde berberlere birbirlerinin çıraklarını ayartmamaları konusunda tembih olunması emredilmişti.⁷¹⁰

Arz talep dengesini bozacak şekilde dükkân sayısının artması esnafın kazancını olumsuz yönde etkileyecektir. Buradan esnafın dükkân açma meselesinin kethüdanın yetki alanına girdiği anlaşılmaktadır. Şişeci esnafının kethüdaları marifetiyle buna bir sınır getirme ihtiyacı hissettiği görülmektedir. Anlaşılan dışarıdan, hatta mesleği de şişeci olmayanların şişeci esnafı arasına katılmaları söz konusu olmuş olmalıdır. Bu şekilde aralarına karışanlara karşı her hangi bir yaptırım uygulayamadıkları veya aralarından bunları çıkaramadıkları ortaya çıkmaktadır ki; “*kethüdamız haberdar olmadan ahardan kimesneyi ittihaz etmeye*” şeklinde bir kural ortaya konulmaktadır. Son olarak ise mesele ucuz yollu hammadde teminine gelmektedir. Bunun yolu ise kaçakçılıktan geçmektedir. Kaçak yollarla getirilen ve vergileri bir şekilde ödenmeden esnafın eline geçen hammadde kaçak kabul edilir. Hammaddeyi kaçak yoldan temin eden esnaf ile yasal yollarla temin eden esnaf arasında ortaya çıkacak gelir dengesizliği olumsuz bir takım değerlendirmelere sebep olmaktadır. Sonuç olarak esnaftan beklenen bu kurallara uymasındır. Böylece esnaf kendi meslektaşlarına karşı sorumluluk hissedecek ayrıca siyasi otoriteye karşı da sorumlu olacaktır.

Evâil-i Muharrem 1025 (20 Ocak 1616) gibi daha eski tarihli bir başka kayıt ise Galata’daki Yağ Kapanı’nda iş gören sırik hamalları ile ilgilidir. Sırik hamalları kethüdası Nasır’ın divana başvurusu hamalların da kendi aralarında bir nizama sahip olduklarını göstermektedir. Kayıttan anlaşıldığı kadarıyla kethüda Nasır’ın başvurusunun sebebi hamallar arasında ortaya çıkan sorunların çözümü noktasında siyasi otoritenin desteğine duyduğu ihtiyaçtır. Kethüda Nasır başvurusunda hamallar

⁷¹⁰ A.DVNS.MHM.d. 82 hk no: 215. (23 Zilkade 1026-22 Kasım 1617) T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, , *Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: VI, 82 Numaralı Mühimme (1026-1027 / 1617-1618), Özet/Transkripsiyon/İndeks ve Tıpkıbasım*, (Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın nu: 47, 2000), 102.

olarak üzerinde ittifak ettikleri hususları açıkladıktan sonra karşılaşılan sorunları belirtmiş ve çözüm talebinde bulunmuştur. Bu kayıt aynı zamanda bir esnaf grubuna dâhil olmanın şartlarını –hamallar özelinde olsa dahi- ortaya koymaktadır. Buna göre; *“mâtakaddemden Galata, Tophane ve Kasımpaşa’nın arka ve sırık hamallarına dâhil olan kimesneler mut’adları üzere ocaklarında bir yıl hizmet idüb hâsıl olan hamaliyeden hak alub, bir yıl mürûr ittükden sonra âdetleri üzere ocağa beş altın virüb hamallara dâhil olmağla, alınan altın ile ocaklarına sırık ve urgan satın alub ziyade kalanı hamallar mâbeynlerinde tevzi ve taksim idüb ve aralarında bir hamal kabahat eyledikte mâbeynlerinde hakkından gelünüb bir altın akîlesi alınub ve içlerinden biri hasta oldukta sıhhat bulunca hamaliyeden hâsıl olan nafakası virülüb beslenügelmişler iken...”* Buraya kadar hamalların kendi aralarında ittifak ettikleri hususlara değinilmiş akabinde Kethüda Nasır’ın divana başvurmasının asıl nedeni gelmektedir. Yukarıda uygulamaların mu’tad olduğu belirtildikten sonra kaydın devamında; *“bâzıları dahi ricâ ile hamal olub ve kimi dahi kefil virmemekle, tüccardan nice kimesnelerin erzâkı serke alunub ve içlerinden biri kabahat idüb mu’tadları üzere akîlesin alınmak lazım geldikte “hamallıktan rücû itdüm mukaddema hamal oldukta virdüğüm beş altını vir” deyü kadîmden olugeldiği âdetlerine mugayir teallül ve inad eyledikleri”* şeklindeki şikâyetin ardından bu şikâyetleri bertaraf etmek adına Nasır’a *“der-i devlet maba ilâm-ı hal ittüğümde mu’tad-ı kadîm üzere amel oluna deyü yedime emr-i şerîf cihan muta”* verilmiştir.⁷¹¹ Buna rağmen Nasır sorunları çözme noktasında yetersiz kaldığı için siyasi otoriteden bir nevi destek talebinde bulunmuştur.

Esnaf içerisinde kurallara uymayan veya suiistimal edenler her zaman olmuştur. Bir yolunu bulup esnafa dâhil olma olayı şişecilerde olduğu gibi hamallarda da söz konusudur. Ayrıca kefil vermeyerek sorumluluk ve yaptırımdan kendini kurtaran hamalların tüccar meta’nı gasp ettikleri, yollarını uzatarak fazla ücret aldıkları ve vergilerini ödemeyen esnafın erzakını gizliden taşıdıkları vakidir. Bu durumda şikâyetlerin artması tedbir almayı zorunlu hâle getirmiştir. Esnaf grubunun yaptırımı sınırlı kalabilir. Aykırı davranan esnaf üzerinde tam anlamıyla yaptırımın sağlanabilmesi resmi otoritenin desteği ile olacaktır.

⁷¹¹ GŞS. 40 17 b2 (Evâil-i Muharrem 1015: 9-18 Mayıs 1606).

Kurallara uymayanlara veya iş bilmeyenlerin mesleğe dışarıdan sızmalarına karşı esnafa verilecek bir ceza olarak loncadan ihraç etme gündeme gelebilirdi. Sicillerde loncadan ihracı somutlaştıracak bir örnek olmasa da 7 Zilhicce 1049 (30 Mart 1640) tarihinde birbiriyle bağlantılı iki lonca üyeleri; meyhaneci ve havvayarcılar bir araya gelerek hırfetlerinden herhangi bir esnafın dükkân ücretini ve satılan meta'nın kıymetini aşırı derecede artırdığı takdirde meslekten ihraç ve bu mesleği yapmaktan men edileceğini karşılıklı anlaşarak kayıt altına aldırılmışlardı.⁷¹²

3.5. Esnafın Temsilcileri

3.5.1. Kethüda ve Seçimi

Bir esnaf topluluğunun en yetkili kişisi ve resmî otoriteye karşı topluluğu temsil eden kişi kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla kethüda idi. Dolayısıyla esnaf arasında itibari açıdan en yüksek rütbe kethüdalık makamı idi. Kethüdaların seçimi iki şekilde olmaktaydı. Birincisi esnaf bir araya gelir ve birini kethüda olarak seçerdi. İkinci yol ise devletin dışarıdan atamasıyla gerçekleşirdi.⁷¹³ Kethüda çoğunlukla lonca mensupları tarafından kendi aralarında resmî bir seçim yapılmadan seçilir, daha sonra bu seçim kadı tarafından onaylanırdı.⁷¹⁴ Sicillerde kethüda seçimi esnasında yaşanan süreç, seçime etki eden dinamikler veya seçimin hangi aşamalardan geçerek nasıl yapıldığına dair açıklayıcı herhangi bir bilgi yoktur.⁷¹⁵ Kayıtlar genellikle seçimin son aşaması olan seçilen kethüdanın veya diğer görevlilerin kadı tarafından onaylanması ile ilgilidir. Bu noktada genellikle vurgulanan seçilen kethüdanın işin üstesinden gelebilecek kabiliyete sahip olduğudur.

Kethüda denilen idareci, esnaf örgütü üyeleri arasından kadının tasdiki ile iş başına getirilirdi. Her ne kadar esnafla ilgisi olmayan ve maaşlarını devlet hazinesine terk etmeye razı olan devlet görevlilerinin esnaf kethüdalığına getirildikleri olmuşsa da bu gibi olaylarla bütün kethüdaların devletçe tayin edildiği gibi bir genellemeye gidilmemelidir.⁷¹⁶

⁷¹² GŞS. 62 157 a2 (7 Zilhicce 1049-30 Mart 1640).

⁷¹³ Yi, *17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri*, 87.

⁷¹⁴ Baer, "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi", 115.

⁷¹⁵ Yi, *17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri*, 91.

⁷¹⁶ Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", 608. Devlet tarafından yapılan atamalar çoğunlukla Kapıkulu ocaklarından özellikle de kapıkulu sipahileri arasından seçilerek yapılıyordu. Vergi

Her ne şekilde seçilmiş olursa olsun kethüdanın birinci vazifesi temsil ettiği esnaf grubunun çıkarlarını gözetip kollamak ve meydana gelebilecek sorunların çözümüne azami katkıda sağlamaktır. Çoğunlukla esnafın kendi arasında ortak kararıyla gayri resmi bir şekilde seçilen kethüdanın kethüdalığının kadı tarafından onaylanması gerekiyordu. Böylece kethüda resmi bir hürriyet kazanmaktaydı. Kethüda olabilmek için berat almak şart olmasa da beratlı kethüda tayininin esnaf grubu için önemi büyüktür. Böylece bu seçimlerle esnaf birliğinin devlet güvencesi altına alınmış olması resmi olmayan esnaf nizamının artık yarı resmî esnaf nizamına dönüşmesi demektir.⁷¹⁷

Bundan sonraki süreç kethüdanın kabiliyeti ve iş bilirliği ile şekillenecektir. XVII. yüzyılın ilk yarısında kethüdası olan veya olmayan esnaf gruplarını tespit etmek belgelerin sunduğu bilgilerle sınırlıdır. Belgelerdeki belirsizliklere rağmen konu ile ilgili tespitler yapılabilmektedir. Örneğin Galata Şekerciler hırfeti ahalisinden bir grup zımmî kadıya başvurarak içlerinde kethüdalarının olmadığından aralarındaki meselelerin hallinde yaşadıkları anlaşmazlıkların çözümü için ihtiyarlarından Manol veledi Nikola'yı kethüda seçmişlerdi.⁷¹⁸ Sorunlar bir kethüda seçimini şişeciler örneğinde olduğu gibi zorunlu kılacak kadar rahatsız edici olmalıdır. İlk defa mı? kethüda seçtikleri belli olmamakla beraber kethüdalık makamı sahip olduğu yetkilerle esnaf açısından bir nevi otokontrol mekanizması gibi işleyerek esnaf arasında hammadde temini, üretim kalitesi ve fiyatlandırmalarda yaşanabilecek aşırılıkları engelleyebilmektedir.

Galata'daki Nalçacılar da hâlâ kethüdaları olmadığını, bu sebeple vergi talebinin yerine getirilmesinde sıkıntılar yaşadıklarını ifade ederek El hac Mehmed bin Hüseyin'i kethüda seçmişler ve kadıdan bir temessük almışlardı.⁷¹⁹ Galata meyhanecileri de müstakil bir kethüdaları ve muhassılları olmadığından üzerlerine düşen vergileri toplamakta çekilen sıkıntılardan dolayı içlerinden bazılarının haksızlıkla karşılaştığını

ödemelerini güvence altına almak, daha adil iş yapmalarını sağlamak üzere devlet büyük loncaları daha sıkı denetlemek istemiş olmalıdır. Öte yandan bu atamalar devletin mali güçlükler içinde bulunduğu dönemlerde zabıtlere aylık bağlamanın da bir yoluydu. Bazı emekli zabıtlere aylıklarını hazineye bağışlıyor sonradan kethüda olarak atanıyordu burada mantık kethüdaların gelirlerini loncalardan çıkararak devlet üzerindeki mali yükün bir nebze azaltılmasıdır.

⁷¹⁷ Arslan ve Şanlı, "Osmanlı Devleti'nde Bir Esnaf Örgütlenmesi Olarak Lonca Teşkilatı", 26.

⁷¹⁸ GŞS. 40 24 b2 (Evâsıt-ı Muharrem 1025: 29 Ocak-6 Şubat 1616) Hatta bu Şekerciler içlerinden herhangi birinin kethüdanın iş ve kararlarına muhalif tavrı ortaya çıkarsa meclisi şer' de huzura çıkarılıp te'dip olunub hakkından gelineceğine dair sert bir karar dahi almışlardı.

⁷¹⁹ GŞS. 45 52 b3 (25 Cemaziyevvel 1028-10 Mayıs 1619).

ifade etmişler bu durumun çözümü için içlerinden Konstantin veledi Aleksi, Yorgi veledi Angel ve Yorgi veledi Todori'yi kethüda seçmişlerdi.⁷²⁰ Burada aynı anda bir meslek grubuna üç kethüda birden seçildiğini görülmektedir. Nâdir karşılaşılan bir durum olup meyhanecilerin sayılarının çokluğu ve işlerinin yoğunluğu ile açıklanabilir.⁷²¹

Yine çiviciler⁷²² ve gavvaslar⁷²³ kethüdaları olmadığından dolayı çektikleri sıkıntılara binaen kethüda seçmişlerdi. Peksimetçiler de bir kethüda ve yiğitbaşına ihtiyaçları olduğunu belirterek aralarından Yorgi veledi Koka'yı kethüda, Yanaki veledi Dimo'yu yiğitbaşı seçmişlerdi. Peksimetçiler ayrıca içlerinden Todori veledi Estati'yi kethüda ve yiğitbaşına yardımcı olması amacıyla mübaşir ve hizmetkâr olarak seçtiklerini kayıt altına aldirmışlardı.⁷²⁴ Abacıların da kendilerine müstakil bir yiğitbaşı ve kethüda talepleri olmuştu.⁷²⁵ Bu taleplerin tamamının olumlu sonuçlandığı ifade edilebilir. Galata eskicileri de tekâlif-i örfiye vaki oldukta tahsilinde çekilen sıkıntılara ek olarak aralarına yabancıların karışmasıyla durumlarının olumsuzluğundan ve perişanlığundan yakınarak Üstad Murad'ı kethüda, Üstad Ali'yi yiğitbaşı seçmişlerdi.⁷²⁶ Uzun süredir kethüda ile iş gören esnaf grupları da vardı. Galata havyarcıları kadîmden bir kethüdaları olduğunu, şimdiki kethüdalarından şikâyetle içlerinden Yorgi veledi Angel'in kethüda olarak atanmasını talep etmişlerdi.⁷²⁷

Kethüdasız iş gören esnaf toplulukları da vardı. Kadîm'ül eyyâmdan beri dellallar üzerine kethüda tayin edilmiş değil idi. Buna rağmen Saatçi Covan isminde bir zımmî bir yolunu bulup "*hilâf-ı vâki inhâ*" ile kendini bunlar üzerine kethüda tayin ettirip para talep edip dellalları rencide etmekteydi. Şikâyetler üzerine Saatçi Covan'ın men' ve def olunmasına karar verilmişti.⁷²⁸ Bu kayıttan yaklaşık 3 yıl sonraki bir kayıtta dellalların da bir kethüdaları olduğu görülmektedir ki süreç içerisinde zamanın şartlarına bağlı

⁷²⁰ GŞS. 25 35 a5 (18 Cemaziyelevvel 1013-12 Ekim 1604).

⁷²¹ GŞS. 25 35 a5 (18 Cemaziyelevvel 1013-12 Ekim 1604).

⁷²² GŞS. 49 86 b2 (Evâhir-i Şevval 1028: 29 Eylül-8 Ekim 1619).

⁷²³ GŞS. 56 77 b1 (19 Zilkade 1040-19 Haziran 1631).

⁷²⁴ GŞS. 56 33 a2 (26 Zilkade 1040-26 Haziran 1631).

⁷²⁵ GŞS. 53 74 b1 (Evâhir-i Şevval 1033: 4-13 Ağustos 1624).

⁷²⁶ GŞS. 68 59 a4 (20 Şevval 1054-20 Aralık 1644).

⁷²⁷ GŞS. 34 60 a1 (20 Zilhicce 1016-6 Nisan 1608).

⁷²⁸ GŞS. 35 59 a3 (Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1022: 8-17 Temmuz 1613).

olarak kethüda ile iş gördükleri anlaşılmaktadır. Hatta kethüdalarının kendilerini rencide ettiğinden şikâyetle değiştirilmesi için kadıya başvurmuşlardı.⁷²⁹

Diğer bazı kayıtlar bu dönemde kethüda ile iş gören meslek grupları hakkında bilgi vermektedir. Evâhir-i Safer 1013 (Temmuz 1604) tarihinde Galata hamallarının bir kethüdası vardı.⁷³⁰ 25 Rebi'ülâhir 1024'te (24 Mayıs 1615) Galata ihlamurcularının,⁷³¹ 25 Safer 1025 (14 Mart 1616) tarihinde Yağ Kapanı İskeleyi sırık hamallarının,⁷³² 10 Rebi'ülevvel 1028'de (25 Şubat 1619) Galata Azapkapı İskeleyi'nde işleyen at hamallarının,⁷³³ 2 Safer 1047'de (26 Haziran 1637) kendirci tâifesinin,⁷³⁴ 20 Cemaziyelâhir 1047'de (9 Kasım 1637) tomakçıların,⁷³⁵ 28 Cemaziyelâhir 1055'te (21 Ağustos 1645) arka hamallarının bir kethüdası vardır.⁷³⁶

Kethüdalıkla ilgili bir diğer kavram ise baş kethüdalık kavramıdır. Bu kavramın XVIII. yüzyılda kullanıldığı ifade edilse de sicillerdeki kayıtlar XVII. yüzyılın ilk yarısında bu görevin varlığını ortaya koymaktadır. Evâsıt-ı zilhicce 1016 (26 Mart-4 Nisan 1608) tarihli bir kayıt Galata, Eyüp ve gayri etrafta olan peremecilerin bir baş kethüdaya sahip olduklarını göstermektedir.⁷³⁷

Baş kethüdanın kayıkçı esnafının idari ve hukuki sorunlarına çözüm bulmanın yanında en temel görevlerinden biri de her yıl diğer iskelenin kethüdaları tarafından kayıkçılardan toplanan kürekçi bedellerini bu kethüdalarından tahsil ederek Tersane-i Âmire'ye teslim etmektir. İskeleye kethüdalarının tayininde baş kethüdanın onayı arandığı gibi baş kethüda seçiminde de bütün iskeleye kethüdaları ve ihtiyarlarının ortak onayı gerekmekte ve istekleri dikkate alınmaktadır.⁷³⁸

Kethüdalar mensup oldukları iskelenin idari, hukuki ve sosyal açılardan bütün meselelerinde yegâne sorumlu addedilmektedir. Kayıkçılarla ilgili bütün problemlerde her iskelenin kethüdasının görüşü alınmakta ya da sorgulanmaktadır. Kayıkçıların istek

⁷²⁹ GŞS. 34 6 a3 (Evâil-i Şaban 1016: 21-30 Kasım 1607).

⁷³⁰ GŞS. 25 3 a5 (Evâhir- i Safer 1013: 17-26 Temmuz 1604).

⁷³¹ GŞS. 38 140 a3 (25 Rebi'ülâhir 1024-24 Mayıs 1615).

⁷³² GŞS. 40 38 a3 (25 Safer 1025-14 Mart 1616).

⁷³³ GŞS. 45 4 b2 (10 Rebi'ülevvel 1028-25 Şubat 1619).

⁷³⁴ GŞS. 60 16 b5 (2 Safer 1047-26 Haziran 1637).

⁷³⁵ GŞS. 60 59 b3 (20 Cemaziyelâhir 1047-9 Kasım 1637).

⁷³⁶ GŞS. 68 139 a4 (28 Cemaziyelâhir 1055-21 Ağustos 1645).

⁷³⁷ GŞS. 34 57 b2 (Evâsıt-ı Zilhicce 1016: 26 Mart-3 Nisan 1608).

⁷³⁸ Ertuğ, *Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'da Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar*, 9-10.

ve şikâyetlerini iletebilecekleri ilk makam mensubu oldukları iskelenin kethüdası idi. Çözümü bulunamayan sorunlar yine kethüdalar vasıtasıyla ilgili makamlara iletilmekte, belli zamanlarda yapılan sayımlarda da mutlaka kethüda ve ihtiyarlarının kefâleti istenmekteydi. Kethüda, kayıkçıların bütün fiillerinden ve nizamın uygulanmasından sorumludur, nizamlara uymayanlara müdahale etmediği takdirde birlikte cezalandırılması ihtimâl dâhilindedir.⁷³⁹

Bir örnekte; iskele kethüdaları baş kethüdaları olan Receb Bey'den şikâyetçi olmuşlardı. Kethüdaların iddiası baş kethüdaları olan Receb Bey'in reayadan fazla akçe alması ve hizmetleri noktasında eksiklikleriydi. Receb Bey'in savunmasına göre vazifesini kadîmden nasıl olageliyorsa o şekilde yapmaktadır. Asıl mesele eski kethüda Mustafa Bey'in işlerine karışmasıdır.⁷⁴⁰

Kadîmden ifadesi bu tarihten çok önce de bir baş kethüdalık makamının olduğunu göstermektedir. Altı yıl sonraya tarihlenen bir başka kayıta bu sefer iki baş kethüdanın varlığı dikkat çekmektedir. İçlerinden birisi Receb Bey diğeri ise Mustafa Bey'dir. Receb Bey'in bir önceki kayıta ki Receb Bey olma ihtimâli kuvvetle muhtemeldir. Mustafa Bey'in uzun süredir mariz olup işlerini yürütemez halde olması ve Receb Bey'in de hizmetindeki ihmali peremeciler hırfeti ahalisinin şikâyetlerine konu olmuş, istek ve talepleriyle Mustafa Bey ve Receb Bey baş kethüdalıktan azledilerek yerlerine El hac Ahmed büyük kethüda olarak atanmış ve bu atama nişân-ı hümayûn verilerek devlet tarafından da onaylanmıştır.⁷⁴¹

Çoğu lonca kethüdayı oybirliği ile seçse de zaman zaman bu mevkiyi elde etmek isteyen rakipler de çıkabiliyordu. Nadir olan bu duruma bir örnek; Galata peremecileri arasında yaşanmıştır. Peremeci tâîfesinin kethüdaları El hac Cafer vefat edince yeri mahlûl kalmış, yeni bir kethüda seçmek icap etmişti. Hasan bin El hac Ali ve Nureddin bin Mehmed kethüdalığa aday olmuşlardı. Mesele Divân-ı hümayûna yansımış, sadır olan fermân-ı âlişân ile Nureddin kethüdalığa uygun görülüp tayin olunmuş, O'da kethüdalığın gereklerini yerine getireceğine müteahhit olmuştu.⁷⁴²

⁷³⁹ Ertuğ, *Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'da Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar*, 12.

⁷⁴⁰ GŞS. 34 57 b2 (Evâsıt-ı Zilhicce 1016: 26 Mart-3 Nisan 1608).

⁷⁴¹ GŞS. 38 124 b2 (10 Şevval 1023-13 Kasım 1614).

⁷⁴² GŞS. 34 51 a3 (16 Zilkade 1016-3 Mart 1608).

3.5.1.1.Kethüdanın Görevleri

Atanması lonca eşrafının tavsiyesi üzerine yapıldığından kethüda genellikle bu grubun önemli bir mensubu oluyordu ve böyle önemli bir kişi hem lonca eşrafının hem de hükûmetin işine geliyordu. Çünkü hükûmet kethüda makamındaki kimsenin resmî görevlerini etkili bir biçimde yönetebilmesi için mümkün olduğu kadar nüfuz sahibi olmasını istiyordu. Bununla birlikte çeşitli nedenlerle mesleğe mensup olmayan kimselerin de kethüda olarak atanmaları oldukça sık rastlanan bir durumdur. Bunların bazıları atanmaları karşılığında aldıkları maaştan vazgeçmeye razı olan emekli devlet memurlarıydı.⁷⁴³

Mesela; Havyarcılara göre gelen havyarı lonca üyeleri arasında dağıtmak ve lazım gelen umuru görmek için bir kethüdaya ihtiyaç vardı.⁷⁴⁴ Galata'daki çivici ve halatçılara göre ise kethüdanın vazifesi kendilerine has gelen meta'yı gizliden alıp satanların haklarından gelmekti.⁷⁴⁵ Yağcılar kethüdasının vazifesinden biri borçlu olan yağcıların borçlarının tespiti ve kayıt altına alınmasıydı. Alacaklılar bu kayıtlara göre alacaklarını yağcılardan tahsil etmekte idiler.⁷⁴⁶ Pek çok kayıttan lonca içinden seçilmiş kethüdaların vergi toplama işini yönettikleri anlaşılmaktadır. Dokuz Müslüman ve dört zımmî nalçacı bazı vergilerin toplanmasında zorluk çekildiğinden El hac Mehmed bin Hüseyin'i kethüda tayin etmişlerdi.⁷⁴⁷ Azapkapı İskeleyi'nde işleyen at hamalları eski kethüdanın feragat etmesi ile miri hizmetlerin düzenli yürümesi ve vergilerin toplanması hususunda işlerinin görülmesi için Cafer'i kethüda tayin etmişlerdi.⁷⁴⁸

⁷⁴³ Baer, "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi", 16.

⁷⁴⁴ GŞS. 36 114 b3 (Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1023: 18-27 Haziran 1614).

⁷⁴⁵ GŞS. 25 77 a4 (1013), "Mahmiye-i Galata hâricinde mismârcılar ve urgancılar hirfetinden Bayram Reis bin Abdülcabbar ve Mehmed Reis bin Abdülkadir ve Yusuf bin Abdullah ve Nasuh Reis bin Mustafa ve Ahmed bin Hüseyin ve İsa bin Sevindik nam kimesneler meclis-i şer' de takrîr-i merâm idüp iskelelerde bey' olunan gemi demürü ve sâ'ir âlât-ı sefineden bey' ve şirâ' eylediğimiz metâ' kadîmü'l-eyyâmdan içimizden kethüdâ olan kimesnenin ma'rifetiyle ehl-i hirfetimize tevzî oluna gelüb ve bundan akdem işbu hâzır-ı bi'l-meclis olan Yusuf bin Osman nam kimesne kethüdâmız iken hüsn-i ihtiyârıyla fâriğ olup yine içimizden işbu râfi'ü'l-kitâb Hüseyin bin Ahmed nam kimesneyi merkûm Yusuf yerine üzerimize kethüdâ olmak ihtiyâr eyledik yedimizde olan emr-i şerîf mücebince kethüdâmız ma'rifeti olmadan içimizden bize ta'alluk olan metâ'ı hafıyyeten alup ve satanların haklarından gelmek için yedine temessük virilmesin taleb ideriz didiklerinde merkûm Hüseyin dahi hirfet-i merkûme üzerlerine kethüdâ olmak ihtiyâr idüp kethüddâğı müte'allik olan hidemâta müte'ahhid ve iltizâm itmeğin vâki' hâl ketb olundu..."

⁷⁴⁶ GŞS. 25 75 b6 (25 Şaban 1013-16 Ocak 1605).

⁷⁴⁷ GŞS. 45 52 b3 (25 Cemaziyelevvel 1028-10 Mayıs 1619).

⁷⁴⁸ GŞS. 45 4 b2 (10 Rebi'ülevvel 1028-25 Şubat 1619).

Örneğin; Galata ve tevabiinde faaliyet icra eden eskici tâifesinden bazıları hâlâ kethüda ve yiğitbaşları olmadığından tekâlîf-i örfiye vaki olduğunda tahsilinde sıkıntı çekildiğini ve aralarına eskici olmayanların karışmasıyla durumlarının bozulduğunu ve hallerinin perişan olduğundan şikayetlenmişler, ardından içlerinden birini kethüda ve birini yiğitbaşı seçerek kadıya onaylatmışlardı. Kayıtların yoğunluğundan özellikle esnaf gruplarının kendilerine bir kethüda tayini talep ettiklerinde ortaya koydukları en önemli gerekçe vergi toplama meselesinde ortaya çıkan sorunlardır. Esnafa göre bir kethüdanın atanması bu sorunu çözecektir. Ayrıca aralarına meslekten olmayan yabancıların karışmasını engellemenin en etkili yolu olarak bir kethüda veya yiğitbaşı seçmek olduğu görülmektedir. Bir örnekte kullabcılar,⁷⁴⁹ kethüdalarının mahlûl olduğunu ve bu yüzden bazı kimselerin gelip istedikleri gibi dükkân açtıklarını, bunun da aralarında ihtilâle bais olduğunu, kavgadan hali olmadıklarını ifade ederek bu işe bir son vermesi için Ahmet bin Nesimi'yi kethüda tayin etmişlerdi.⁷⁵⁰

Şehirde yapılan üretim ve satış faaliyetleri, başta yöneticileri olmak üzere loncaya mensup esnafın kontrolü altındaydı. Gerekli hâllerde kadı esnaf ile ilgili meseleleri görüşmek üzere lonca ile irtibatını muhtesib veya bazı durumlarda naibler vasıtasıyla sağlarken, esnaf örgütleri başta kethüdaları olmak üzere diğer yöneticileri vasıtasıyla kadıya ulaşırlardı. Böylece döngüsel bir yönetim şeması ortaya çıkmaktaydı.⁷⁵¹ Atamaların kadı tarafından onaylanıyor olması kethüda ile kadı arasındaki hiyerarşik ilişkiyi yansıtan önemli bir noktadır. Yöneticiliğini yaptığı esnaf kolundaki üyelerle her zaman hızlı iletişim kurma imkânı olan kethüdanın devletle kuracağı temasta ilk durağı kadıydı.⁷⁵²

Kethüdanın görevleri arasında esnaf mensupları arasındaki anlaşmazlıklar da hakemlik yapmak ve sorunları çözmek, esnafı hükûmet görevlileri nezdinde temsil etmek bunlara şikâyet ve itirazda bulunmak, gerektiğinde dilekçe vermek ve esnaf mensuplarının savunmak ve teşkilat üyelerine hükûmet kararlarını aktarmak zikredilebilir.⁷⁵³ Bunun yanında kethüda kişinin kendi parasını emanet edebileceği bir otorite figürü

⁷⁴⁹ KULLÂB: Çengel, kanca veya eğirme çarkı imal eden kişi. Şemseddin Sami, *Kamus-u Türki*, 1077.

⁷⁵⁰ GŞS. 34 69 b3 (12 Muharrem 1016-9 Mayıs 1607).

⁷⁵¹ Bilgin, "Osmanlı Klasik Döneminde İstanbul'un İktisadi Yönetimi", 93.

⁷⁵² Bilgin, "Osmanlı Klasik Döneminde İstanbul'un İktisadi Yönetimi", 94.

⁷⁵³ Öten, "17. Yüzyıl Osmanlı İnşaat Piyasasında Lonca Teşkilatının Rolü", 35.

oluşturuyordu. Fakat kethüdaların her zaman güvenilir olduğunu düşünmek yanıltıcı olabilir.⁷⁵⁴

Bütün araştırmaların ulaştığı ortak nokta esnafın en üst düzey yöneticisinin kethüda olduğudur. Yine araştırmalar göstermektedir ki; kethüdanın üretim sürecini denetlemek, üretilen veya satışa çıkarılan malı kontrol etmek, yöneticisi olduğu esnafın haklarını korumak ve diğer esnaf grupları ile ilişkileri düzenlemek, üretim ve satış sınırlarını belirlemek, esnafın vergi sorumluluğu ve miri hizmetlerini düzenlemek veya kendilerine verilmiş tahsis hakkının başka bir esnaf kolu tarafından kullanılmasını engellemek gibi sorumlulukları vardı.⁷⁵⁵ Sicillerde esnafın kethüda veya yiğitbaşı talebinin başında üzerlerine yüklenen vergilerin düzenli bir şekilde toplanması, işleri ile ilgili konuların düzenlenmesi, aralarındaki anlaşmazlık ve karmaşanın sona erdirilmesi ve aralarına meslekten olmayan yabancıların karışmasının engellenmesi konuları gelmektedir.

Bazı örnekler kethüdanın işlerini yürütmesi için yerine bir vekil tayin ettiğini de gösterir. Nalçacılar örneğinde; kethüda El hac Mehmed bin Hüseyin, zımmî tâifesinin işlerini görmek üzere Berdan isimli zımmîyi kendine vekil tayin etmişti.⁷⁵⁶ Vekil tayin etmesinde işlerinin yoğunluğu olabileceği gibi zımmî Nalçacılar ile fazla muhatap olmak istememiş de olabilir. Bu örnekte kethüdanın vekil aracılığı ile işleri yürütmesi ile ilgili bir rahatsızlığın kayıtlara yansımamış olması her iki tarafın da durumdan memnun olduğunu göstermektedir. Sonuçta zımmî Nalçacılar da Müslüman bir kethüda ile muhatap olmamış oluyorlardı. İkinci örnek ise habbazlar kethüdası Sefer Bey bin İsmail'in uzak bir diyara gidecek olmasından kaynaklı yerine Ahmed Bey bin Ramazan'ı vekil bırakmasıyla ilgilidir.⁷⁵⁷ Kethüda büyük ihtimâlle yolculuğun uzun sürmesi veya gittiği yerde uzun süre kalacak olması sebebiyle bu süre içerisinde işlerin düzenli yürütülmesi adına böyle bir tedbir almıştı. Uzak memleketlere gidip uzun süre gelemeyen yiğitbaşların yerine yenisi seçildiğini gösteren örnekler vardır.⁷⁵⁸ Kethüda olan kişi bu makamı kaybetmemek adına böyle bir tedbire başvurmuş olmalıdır.

⁷⁵⁴ Yi, 17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri, 91.

⁷⁵⁵ Bilgin, "Osmanlı Klasik Döneminde İstanbul'un İktisadi Yönetimi", 93.

⁷⁵⁶ GŞS. 45 52 a4 (22 Cemaziyelevvel 1028-7 Mayıs 1619).

⁷⁵⁷ GŞS. 51 22 a1 (3 Safer 1031-18 Aralık 1621).

⁷⁵⁸ GŞS. 36 158 b3 (Evâhir-i Receb 1023: 26 Ağustos-3 Eylül 1614), GŞS. 64 53 a1(25 Ramazan 1052-17 Aralık 1642).

3.5.1.2. Kethüdanın Görevden Alınması

Lonca üyeleri tarafından seçilen ve görevi kadı tarafından onaylanan kethüda yine aynı şekilde lonca üyelerinin talebi ile kadı huzurunda görevden alınabilirdi. Öncelikle esnafın seçtiği kethüda veya diğer görevliler kadı tarafından onaylanırdı. Kethüdanın esnaf üzerinde tam yetki ile hareket ettiği görülse de esnaf kethüdayı seçtiği gibi seçilmiş bir kethüdayı haklı bir sebeple değiştirme yetkisine de sahipti. Ya da devletçe kendilerine kethüda tayin edilmesini istemek tamamıyla esnaf grubunun inisiyatifindeydi. Bunların yanı sıra kadının esnafın istemediği bir kimseyi kethüda tayin etmesi mümkün gözükmemektedir.⁷⁵⁹

Bu durumun istisnası yoktur devlet tarafından dışarıdan atanmış bir kethüda olsa dahi esnafın ortak kararıyla görevden alınabilirdi. Aynı kural diğer görevliler için de geçerliydi.⁷⁶⁰ Kadı bu talebi çoğunluğun görüşlerini göz önünde bulundurarak değerlendirirdi.⁷⁶¹ Örneğin; Galata habbazları kendilerine kethüda tayin edilmiş ebnâ-i sipahiyandan İsa'nın nâhil olması sebebiyle görevden alınmasını yerine ise daha önceden kethüda olan Nasır'ın yeniden kethüda ve câbi olarak tayin buyurulmasını talep etmişlerdi.⁷⁶²

Kethüdanın kendi rızasıyla görevi bırakması yani feragat etmesi yeni bir kethüda seçimini gerekli kılardı.⁷⁶³ Feragatin sebepleri açıklanmamış olmakla birlikte hastalık, ihtiyarlık, engellilik gibi durumların bu feragate sebep olabileceği düşünülebilir. Yine bir kethüdanın vefatı ile boş kalan kethüdalık makamına yeni bir kethüda seçilmesi icab ederdi. Galata berberleri kethüdası Üstad İsmail'in vefatı üzerine berberler diğer Üstad İsmail'i kethüda seçmişlerdi.⁷⁶⁴ Benzer bir olayda Galata kendircileri tâifesinden 4 zımmî kethüdaları olan İlya veledi Yani'nin ölmesi olması üzerine Hasan bin

⁷⁵⁹ Aslan ve Şanlı, “Osmanlı Devleti'nde Bir Esnaf Örgütlenmesi Olarak Lonca Teşkilatı”, 26.

⁷⁶⁰ Yi, *17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri*, 128.

⁷⁶¹ Timur Kuran, “Osmanlı Lonca Teşkilatı Üzerine İslami Etkiler”, içinde *Osmanlı, İktisat*, (Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999), 3:105.

⁷⁶² GŞS. 30 74 a3 (27 Zilkade 1014-5 Nisan 1606).

⁷⁶³ GŞS. 45 4 b2 (10 Rebi'ülevvel 1028-25 Şubat 1619) Galata Azapkapısı'nda İşleyen at hamallarının kethüdası olan Sefer bin Abdullah kethüdalıktan feragat etmiş yerine Cafer kethüda nasb ve tayin olunmuştu. GŞS. 60 59 b3 (10 Cemaziyelâhir 1047-30 Ekim 1637) Diğer bir örnekte ise bu sefer Galata tomakçılarının kethüdası olan Anton veledi Yani kethüdalıktan feragat etmiş Andon, kethüda seçilmişti. GŞS. 25 77 a4 (1013) Galata mismarcılar ve urgancılar hırfetinin kethüdası olan Yusuf Bin Osman kendi isteği ile görevden feragat etmiş yerine Hüseyin bin Ahmet kethüda tayin olunmuştur.

⁷⁶⁴ GŞS. 68 39 a3 (19 Şaban 1054-21 Ekim 1644).

Abdullah'ı kethüda seçmişlerdi.⁷⁶⁵ Zımmî bir tâifenin Müslüman bir kethüda seçmesine örnek olan bu olayda yeni kethüdanın Abdullahoğlu olması sonradan Müslüman olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Aslında lonca üyelerinin bir kethüdayı neden seçtiklerine ya da görevden aldıklarına ilişkin kayıtlar kethüda neler yapması gerektiği üyelerin bir kethüdada neleri erdem ya da düşkünlük olarak gördüğü hakkında bilgi sağlamaktadır.⁷⁶⁶ Galata meyhanecilerinden bir grup kethüdaları Petro veledi Franko'nun hıyanetini gerekçe gösterip Yanaki'yi kendilerine yeni kethüda seçmişlerdi.⁷⁶⁷ Hıyanete bağlı görevden el çektirme Galata'daki arka hamalları için de söz konusu olmuştur.⁷⁶⁸ Bu kayıtlar hıyanetin ne olduğuna dair açıklayıcı bilgiler vermese de kethüdalıktan azledilmeyi gerektirecek kadar sıkıntılı bir konu olmalıdır. Bir kethüdanın esnafı rencide edecek davranışlarda bulunması da görevden alınmasına gerekçe olabiliyordu

Galata dellalları kethüdaları El hac Mehmed hakkında *"her birimizi rencide edip mabeynimizde külli ihtilâl vaki olup nizâdan hali değilleriz"* diyerek değiştirilmesini talep etmişler ve yeni bir kethüda seçmişlerdi.⁷⁶⁹ Bir başka örnekte; Galata nalçacıları âdeti kadîmleri üzere yanlarına şakirt aldıklarını, şakirt başka çıkıp veya yeniden dükkâna geçip bunun gibi hususlar vaki olduğunda kethüdaları El hac Mehmed'in haksız yere kendilerinden para talep ettiğinden şikâyet etmişler ve rencide edilmelerinden dolayı yerine Kurd Beşe bin Abdullah'ı kethüda seçtirmişlerdi.⁷⁷⁰ Galata ıhlamurcuları ise kethüdaları Ahmet bin Eyüb'ün açgözlülüğünü gerekçe gösterip kethüdalıktan azlettirip Mustafa Bey bin Abdullah'ı kethüda tayin ettirmişlerdi.⁷⁷¹

Yukarıdaki olumsuz durumlara ek olarak bir kethüdanın davranışları ve alışkanlıkları esnafı rahatsız eder ve görevinin son bulmasına sebep olurdu. Galata mavnacılarından 19 Müslüman kadıya başvurarak şimdiki kethüdaları olan Ahmet Bin Abdulvahab'ın şarap içmesi, namazı terk etmesi ve fesat ehli olmasından dolayı, ayrıca hâl ve tavırlarından razı olmadıkları gerekçesiyle değiştirilmesini talep etmişler ve O'nun

⁷⁶⁵ GŞS. 60 16 b5 (2 Safer 1047-26 Haziran 1637).

⁷⁶⁶ Yi, 17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri, 90.

⁷⁶⁷ GŞS. 36 48 b4 (7 Muharrem 1023-17 Şubat 1614).

⁷⁶⁸ GŞS. 68 139 a4 (28 Cemaziyelevvel 1055-22 Temmuz 1645).

⁷⁶⁹ GŞS. 34 6 a3 (Evâil-i Şaban 1016: 21-30 Kasım 1607).

⁷⁷⁰ GŞS. 36 84 b4 (26 Rebi'ülevvel 1023-6 Mayıs 1614).

⁷⁷¹ GŞS. 38 140 a3 (25 Rebi'ülâhir 1024-24 Mayıs 1615).

yerine önceki kethüdaları Şâmi Ahmet bin Musa'yı yeniden kethüda seçmişlerdi. Bu seçim esnasında Ahmet'in mütedeyyin bir kimse olması ayrıca her şekilde gerekli hizmeti yerine getirebilecek olması etkili olmuştu.⁷⁷²

Diğer bir örnekte ise; Galata attarları benzer bir şekilde kethüdaları olan Mustafa bin Şaban'ın ahval ve akvalinden rıza ve şükran üzere olmadıklarından, ayrıca aktarlık⁷⁷³ mesleğinde mahareti de olmadığından kethüdalıktan azledilip yerine Ömer Bin Hüsrev'i kethüda seçmişlerdir.⁷⁷⁴ Attarların bu seçimde İstanbul attarları kethüdası Süleyman bin Hüseyin'in Ömer lehine şahitliğine başvurmaları dikkat çekmektedir.

Yağ Kapanı'ndan Azapkapı'ya işleyen mavnacılar kethüdaları olan El hac Ömer bin Ali'nin kethüdalık hizmetinde gevşeklik, tembellik ve üşengeçlik göstermesi, ayrıca her birinin nevbeti oldukça haksız yere akçe talep etmesi sebebiyle kethüdalıktan azl edilmesini yerine El hac Ahmet'in kethüda tayin olmasını sağlamışlardı.⁷⁷⁵

Galata havvyarcıları kadı huzurunda *“bize müteallik zehâir geldikte kethüda marifetiyle alınıp her dükkâna verile gelir iken”* kethüda Estefani veledi Marko'nun bu işteki kusuru görevden alınmasına sebep olmuştu. Yerine içlerinden Yorgi veledi Angel kethüda seçilmişti. Kayıttan anlaşıldığı kadarıyla önceki kethüda gizliden nesne alınıp satılmasına da göz yummaktaydı.⁷⁷⁶

Esnaf, teşkilatlarının başına geçecek ve kendilerini temsil edecek yöneticilerin kendi içlerinden çıkmış ehil kimseler olmasını istiyordu. Kethüda seçimi esnasında kethüdalığa namzet olan kimselerin gerekli tüm hizmetleri yerine getireceğine ilişkin söz vermesinin standart bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Kethüdanın görevini sürdürebilmesi belli ölçütleri tutturmasına bağlıydı. İşini layıkıyla yapan ve esnafın kethüda hakkında kendilerini rencide eylemediği her vecihle rıza ve şükran üzere olmaları kethüdanın görevinde devam etmesi için geçerli bir sebep teşkil etmektedir.⁷⁷⁷

⁷⁷² GŞS. 52 44 a4 (23 Cemaziyelâhir 1032-24 Nisan 1623).

⁷⁷³ AKTAR: Mahalle aralarında iğne iplik gibi ufak tefek şeyler satan dükkâncı. Şemseddin Sami, Kamus-u Türki, (İstanbul: Çevik Matbaacılık, 2010), 45. Günümüzde daha çok baharat satan kişi anlamında da kullanılır.

⁷⁷⁴ GŞS. 51 59 b1(19 Rebi'ülâhir 1031-3 Mart 1622).

⁷⁷⁵ GŞS. 42 4 a2 (21 Rebi'ülevvel 1026-29 Mart 1617).

⁷⁷⁶ GŞS. 34 60 a1 (20 Zilhicce 1016-6 Nisan 1608).

⁷⁷⁷ GŞS. 36 33 b5 (Gurre-i Zilhicce 1022-12 Ocak 1614).

Seçilen kethüdanın meslek içinden ve meslek mensupları tarafından tanınan bilinen ve genellikle göreve geçirilirken “*hizmete layık*” olduğu,⁷⁷⁸ “*istikâmet üzere*” bulunduğu ve “*kethüdalığın uhdesinden gelmeye kadir*” olduğu⁷⁷⁹ gibi vasıflar tercih sebebi olarak öne sürülse de sıkıntılar ortaya çıkabiliyordu.

3.5.2. Yiğitbaşı

Esnaf örgütlenmeleri olarak değerlendirebilecek örneklerde kethüda ile birlikte görülen bir başka görevli ise yiğitbaşısıdır. İlk zamanlarda esnaf örgütlenmelerinin birinci derecede amiri ve idarecisi kethüda ve yiğitbaşılar idi.⁷⁸⁰ Görev sınırı kesin çizgilerle birbirinden ayrılmış olmasa da kethüda ile birlikte esnaf örgütlenmesinde önemli roller üstlendiği ortadadır. Genel kanı kethüdanın görev alanı resmi temsil ve dış işlerle ilgiliyken yiğitbaşı daha özelde esnafın iç işleriyle ilgilenmekteydi. Bir esnaf grubunun kendilerine bir yiğitbaşı seçerken veya bu seçimin gerekliliğini ortaya koyarken öne sürdükleri savlar bir yiğitbaşının vasıfları ve görevlerinin neler olduğu hakkında açıklayıcı bilgiler vermekle beraber XVII. yüzyılın ilk yarısında aslında yiğitbaşı ve kethüdanın sorumluluklarının iç içe geçmiş olduğunu göstermektedir.

Galata ve Galata’ya bağlı yerlerin eskici tâifesi hâlâ kethüda ve yiğitbaşıları olmadığı için tekâlif-i örfiye vaki olduğunda tahsilinde zorluk çekildiğini belirtip bir kethüda ve bir yiğitbaşı seçmişlerdi.⁷⁸¹ Fakat hangisinin bu işi yapacağına dair bir açıklama yoktur. Dolayısıyla birlikte beraber bu işi yürüttükleri düşünülebilir.

Bir başka kayıтта kuyumcu zımmî tâifesi kadîmden içlerinden birinin yiğitbaşı olageldiğini ve yeni seçtikleri yiğitbaşının kuyumculuk sanatında mâhir olduğunu vurgulamışlardır. Aynı kuyumcu tâifesi 22 Zilhicce 1016 (8 Nisan 1608) tarihli kayıтта “*bazı tekâlif vaki oldukta vesair umurumuzda ana müracaat ederiz*” diyerek yiğitbaşının vergi toplama konusundaki sorumluluğuna vurgu yapmışlardı.⁷⁸² Bir yiğitbaşı seçiminin söz konusu olduğu bu kayıтта kethüdadan bahsedilmemesi belli bir kethüdaları olduğu anlamına gelebilir. Bununla birlikte yiğitbaşının vazifesi onlar için

⁷⁷⁸ GŞS. 36 48 b4 (7 Muharrem 1023-17 Şubat 1614)-GŞS. 45 4 b2 (10 Rebi’ülevvel 1028-25 Şubat 1619).

⁷⁷⁹ GŞS. 68 129 a4 (29 Safer 1055-26 Nisan 1645).

⁷⁸⁰ Arslan ve Şanlı, “Osmanlı Devleti’nde Bir Esnaf Örgütlenmesi Olarak Lonca Teşkilatı”, 24.

⁷⁸¹ GŞS. 68 59 a4 (20 Şevval 1054-20 Aralık 1644).

⁷⁸² GŞS. 34 52 a3 (13 Zilkade 1016-29 Şubat 1608).

önemli olmalı ki seçtikleri yiğitbaşının kuyumculuk sanatında mâhir olmasını da gerekli görmüşlerdi.

Galata Kürkçükapı dışında gemi âlâtı imal edip satanlar bey' ve iştirâ eyledikleri âlât, zift, katran ve sâir levâzımı her ne ise bey' ve iştirâ eden kimesneler Hasan'ın izni olmadan kimesneye bey' ve iştirâ etmemek üzere Hasan'ı yiğitbaşı seçmişlerdi.⁷⁸³ Yiğitbaşının izni olmadan satış ve alım yapılmaması yiğitbaşının bu konudan sorumlu olduğunu göstermektedir.

Usta yanından başka çıkıp dükkân açmak hususlarına ve ayrıca dışarıdan gelip dükkân kiralayarak dükkân açmak isteyenlerin engellenmesi meselelerine de yiğitbaşılar bakardı.⁷⁸⁴ Bunlara ek olarak özellikle esnafın vergi mükellefiyetini yerine getirirken yiğitbaşının görevi önem arz etmektedir. Yiğitbaşı seçilirken vurgulanan önemli noktalardan bir tanesi de tekâlif-i örfiye vaki olduğunda ortaya çıkan veya çıkabilecek karışıklıkların önlenmesiydi. Bir kayıтта yelkencilerin avârız-ı dîvâniye ve diğer vergilerin toplanmasında karşılaştıkları sıkıntıların giderilmesi için bir yiğitbaşına ihtiyaçları olmuştu.⁷⁸⁵

Yukarıdaki örneklerle yiğitbaşının mutlaka esnafın içinden seçilmesi ve yapılan işte mâhir olması anlam kazanıyor. Bir yiğitbaşı seçileceği zaman esnaf tâifesinin onun hakkında “*her vecihle hizmeti lazimeyi eda'ya kâdir kimesnedir*” şeklinde şahitlikleri önem arz etmekteydi. Abacı tâifesinden zımmîler bir yiğitbaşı seçmek için kadıya başvurduklarında böyle bir şahitlikte bulunmuşlardı.⁷⁸⁶ Seçilecek yiğitbaşının da aynı kethüda gibi “*hidmet-i lazimeyi edâya müteahhit olduğuna*”⁷⁸⁷ dair teminatı rutin bir uygulamadır.

Vefat,⁷⁸⁸ işinde kusuru olması⁷⁸⁹ veya belli olmayan bir sebepten⁷⁹⁰ yeri boş kalan yiğitbaşının yerine mutlaka yenisi seçilirdi. Galata'daki kürkçü tâifesine lazım olan meta' geldiğinde yiğitbaşı marifetiyle taksim olunmaktadır. Fakat Yiğitbaşı

⁷⁸³ GŞS. 68 103 b2 (12 Rebi'ülevvel 1055-8 Mayıs 1645).

⁷⁸⁴ GŞS. 63 168 b2 (23 Şevval 1051-25 Ocak 1642).

⁷⁸⁵ GŞS. 36 41 b3 (14 Zilhicce 1022-25 Ocak 1614).

⁷⁸⁶ GŞS. 53 74 b1 (Evâhir-i Şevval 1033: 4-13 Ağustos 1624).

⁷⁸⁷ GŞS. 64 35 a2 (27 Receb 1052-21 Ekim 1642).

⁷⁸⁸ GŞS. 34 51 a2 (16 Zilkade 1016- 3 Mart 1608).

⁷⁸⁹ GŞS. 56 28 a2 (18 Zilkade 1039-29 Haziran 1630).

⁷⁹⁰ GŞS. 34 61 a3 (22 Zilhicce 1016-8 Nisan 1608).

Abdülkerim'in Kürkcü tâifesi tarafından bu konuda hıyanet, ihanet ve gazez ile suçlanması azl edilmesine sebep olmuştu.⁷⁹¹

Bir başka şikâyet ise kuyumculardan gelmişti. Galata kuyumcuları yiğitbaşılarının kendilerinden vergi toplamakla görevli olduğunu belirtip ekonomik durumlarına bakmaksızın herkesten eşit miktarda vergi tahsiline çalıştığını fakat bazılarının ekonomik seviyelerinin diğerlerinden daha düşük olduğunu ve vergi toplarken bu durumu göz önünde bulundurması gerektiği yönünde uyarılmasını talep etmişlerdi. Yiğitbaşına yapılan uyarıyla toplanması istenen verginin tahsili esnasında her kişiden hâline göre tahsil etmesi tembih olunmuştu.⁷⁹²

Ortaya çıkan hususlardan bir tanesi de şudur; Esnaf, kethüda veya yiğitbaşı gibi temsilcileri vasıtasıyla yönetilen diğer esnaf gruplarını gördükçe kendilerinin de bu şekilde bir yöneticiye sahip olması gerektiğine karar veriyorlar ve bu yönde adım atıyorlardı. Galatalı yelkenciler 1614 tarihinde kadiya başvurarak “*sâir ehl-i hiref gibi muayyen yiğitbaşıları olmadığı*” ifade ederek vaki olan avârız-ı divaniye ve sâir tekâlif cem’inde sıkıntılara binaen bir yiğitbaşına ihtiyaçları olduğunu ifade ederek Yusuf bin Abdullah’ı yiğitbaşı seçmişler, Yusuf dahi yiğitbaşılığı kabul ve hidmet-i lâzimesini edâya müteahhit olmuştur.⁷⁹³ Sonraki bir tarihte Galata varilcileri de şu ana gelinceye kadar bir yiğitbaşısı olmadığını ifade ederek içlerinden birini yiğitbaşı seçmişler, seçim yaparken seçtikleri yiğitbaşının “*hidmet-i lazime’nin üstesinden gelir âdem*” olmasına dikkat etmişlerdi.⁷⁹⁴

Bir yiğitbaşının uzak veya başka bir memlekete gitmesi ve uzunca bir süre geri gelmemesi veya tamamen bulunduğu yeri terk etmesi gibi durumlarda da yeniden bir yiğitbaşı seçimi yapılması gerekirdi. Galatalı abacılar bu sebeple eski yiğitbaşı Konstantin yerine Dimo veledi Yorgi’yi yiğitbaşı seçmişlerdi.⁷⁹⁵ Başka bir örnekte ise; miri urgancılar hırfeti ahalisinden Müslüman ve gayrimüslimler 4 aydan fazla yabancı

⁷⁹¹ GŞS. 63 101 a3 (27 Rebi’ülâhîr 1051-5 Ağustos 1641).

⁷⁹² GŞS. 30 67 b2 (Evâhîr-i Safer 1015: 26 Haziran-4 Temmuz 1606).

⁷⁹³ GŞS. 36 41 b3 (14 Zilhicce 1022-25 Ocak 1614).

⁷⁹⁴ GŞS. 68 102 a2 (24 Safer 1055-21 Nisan 1645).

⁷⁹⁵ GŞS. 64 53 a1 (25 Ramazan 1052-17 Aralık 1642).

bir vilayete giden yiğitbaşları yerine Estevrenoz veledi Minol'u yiğitbaşı seçmişlerdi.⁷⁹⁶

Kethüda ve yiğitbaşların sayıları ile ilgili farklı kayıtlar vardır. 23 Şevval 1051 (25 Ocak 1642) tarihinde Galatalı 21 zımmî meyhaneci işlerini görmek üzere 10 adet yiğitbaşı seçmişlerdi.⁷⁹⁷ Bu durum sayılarının çokluğu ve işlerinin yoğunluğu ile izah edilebilir.

3.5.3. İhtiyarlar

Bir lonca mensubunun kendi mesleki uzmanlık dalında erişebileceği en yüksek makam ustalık olarak kabul edilmektedir. Yine de lonca içerisinde sıradan bir usta ile seçkin ustalar sınıfı arasında bir ayrım gözetiliyordu. Seçkinler loncanın emektarlarından oluşan bir grup olup bunlara ihtiyarlar deniyordu.⁷⁹⁸ Bir örnekte tecrübelerine binaen eskiciler kendilerine üstadlarından birini kethüda ve birini yiğitbaşı seçmişlerdi.⁷⁹⁹ Aynı şekilde Galata berberleri de kethüdaları Üstad İsmail'in vefatı üzerine diğer Üstad İsmail'i kethüda seçmişlerdi.⁸⁰⁰

Galata'nın şekercilerinden bazı zımmîler "ihtiyarlarından" Manol veledi Nikola'yı kethüdalığa seçmişlerdi.⁸⁰¹ Bu zümrenin resmi bir niteliği yoktur ve belgeler bunların meslek örgütlenmesi içerisinde mesleki faaliyet dışında özel bir görevlerinden bahsetmez.⁸⁰²

Yukarıda verilen örneklerin yanı sıra narh verilmesinde, ölçü ve tartı aletlerinin uygunluğuna bakan ve mesleki herhangi bir konuda fikrine başvurulmuş bir nevi istişare ve icra heyeti gibi⁸⁰³ vazife gören ehl-i hibre veya ehl-i vukufta ihtiyarlar arasından seçilmekteydi.⁸⁰⁴

⁷⁹⁶ GŞS. 36 158 b3 (Evâhir-i Receb 1023: 26 Ağustos-3 Eylül 1614).

⁷⁹⁷ GŞS. 63 168 b2 (23 Şevval 1051-25 Ocak 1642).

⁷⁹⁸ Baer, "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi", 106.

⁷⁹⁹ GŞS. 68 59 a4 (20 Şevval 1054-20 Aralık 1644).

⁸⁰⁰ GŞS. 68 39 a3 (19 Şaban 1054-21 Ekim 1644).

⁸⁰¹ GŞS. 40 24 b2 (Evâsıt-ı Muharrem 1025: 29 Ocak-7 Şubat 1616).

⁸⁰² Uğur, "Kurumsal ve Siyasal İletişim Mekanizması Bağlamında Osmanlı'da Lonca Teşkilatı", 505.

⁸⁰³ Baer, "Türk Loncalarının Yapısı Ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi", 107.

⁸⁰⁴ Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", 609.

3.5.4. Ehli Hibre

Usulüne uygun üretim yapıp yapılmadığında danışılacak kişi ehl-i hibredir.⁸⁰⁵ Bir örnekte havyardaki tuzun miktarının tespiti meselesinde ehl-i hibre tuzun fazla olduğu yönündeki kararına binaen Yorgi veledi Angel, Hüseyin bin Abdullah'tan şikâyetçi olmuştu.

Gemi reislerinden Yani veledi Çıka Reis'in yoldaşları mahkemede, yaptıkları seferden elde edilen kârın bölüşülmesi işini ehl-i hibrenin yapmasını talep etmişlerdi.⁸⁰⁶ Gemi reislerinden El hac Mustafa bin Süleyman ile gemi yoldaşları arasında faidenin pay edilmesi de ehl-i hibre vasıtasıyla yapılmıştı.⁸⁰⁷ 3 Ramazan 1023 (7 Ekim 1614) tarihinde meydana gelen gemi kazasında zararın tespiti için ehl-i hibreye başvurulmuştu.⁸⁰⁸ Ehl-i hibrenin yanında ehl-i vukuf da bulunuyordu. Bir kayıтта; İstanbul tâcirleri koltukçu esnafına sahtiyan verilmemesi isteği ile ilgili bir başvurularında gelen sahtiyan ve ona müteallik nesnenin ehl-i hibre marifetiyle dağıtım, paylaşım ve alım-satımının yapıldığını ifade etmişlerdi.⁸⁰⁹ Burada ehl-i hibrenin kethüda veya yiğitbaşlarının sorumluluk alanına giren hammadde dağıtım ve paylaşılması gibi bir başka sorumluluğunun olduğu da ortaya çıkmaktadır.

3.5.5. Şeyh

Kethüda ve yiğitbaşının yanında bazı loncalarda örneğin debbağlar loncasında ahi baba ya da berberler, sakalar, nalçacılar, çamaşırcılar esnafı arasında şeyhler gibi dînî nitelikli görevliler de bulunuyordu.⁸¹⁰ Bu durum ahilik yapılanması ile esnaf teşkilatı arasındaki bağı ortaya koymakla birlikte⁸¹¹ bu yüzyıldan itibaren bu dînî ünvanları taşıyan yöneticilerin ortadan kalktığı görülmektedir. İncelenen dönem kayıtlarında şeyh gibi bir dînî ünvan taşıyan görevliler sadece sakalar arasında vardır. Bu dönemde esnafın yöneticisi olarak kayıtlarda sıklıkla kethüda ve yiğitbaşının kavramları geçmektedir. XVII. yüzyılın ilk yarısında Galata'nın arka sakaları hâlâ bir şeyh tarafından

⁸⁰⁵ GŞS. 30 5 a2 (Evâil-i Cemaziyelevvel 1014: 23 Eylül-1 Ekim 1605).

⁸⁰⁶ GŞS. 53 41 a3 (6 Şaban 1033-24 Mayıs 1624).

⁸⁰⁷ GŞS. 49 49 b3 (Selh-i Şevval 1028).

⁸⁰⁸ GŞS. 38 3 b2 (7 Ramazan 1023-11 Ekim 1614).

⁸⁰⁹ A.DVNS.MHM.d. 79, hk no: 337. (18 Muharrem 1019-12 Nisan 1610).

⁸¹⁰ Yi, *17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri*, 85.

⁸¹¹ Köktaş ve Gölcek, "Ekonomik ve Hukuki Yönleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine Esnaf Kavramı", 85.

yönetilmekteydi. Önceki saka şeyhi Ömer'in şeyhlikten feragat etmesi üzerine Mehmedoğlu Hacı İslam sakalara şeyh tayin olunub bir berat-ı hümayun ile “*bundan akdem şeyh olanlar ne vech ile tasarruf idegelmişler ise bu dahî ol vech ile tasarruf kılub*” görevini ifa etmesi gerektiği belirtilmişti.⁸¹²

3.5.6. Esnafbaşları

İstanbul ve Galata'ya taşradan gelen meta'nın bakkal dükkânlarına dağıtılması, narh-ı câri üzere satış yapmaları,⁸¹³ ödeyecekleri vergiler ile ilgili şikâyetlerin yetkili mercilere ulaştırılması⁸¹⁴ pazarbaşılarının alanına girmektedir. Bir nevi sorumlulukları altında olan bakkal, pazarcı, sebzeçi gibi esnafın haklarını gözetmekle vazifeli idiler.

Sebzecibaşı getirilen sebzeleri kethüda ve ustalarının da hazır olduğu bir şekilde sebzeçi dükkânlarına dağıtılmasından sorumluydu. Aynı şekilde narh-ı câri üzere sebzelerin satılmasının sağlanması, dükkânlardan başka yerlerde sebze satılmaması, sebzecilerden başka kimselerin sebze alıp satmaması, pazarcı, koltukçu ve bazı havıyarcı tâifesinin yakın yerlerdeki bahçelere ve bostanlara gidip kendi başlarına sebze alıp, taşıyıp pazarlamalarının engellenmesi sebzecibaşının sorumluluğundaydı.⁸¹⁵ Bir başka esnaf başı olan sakabaşının en önemli görevlerinden biri ise çeşmelerdeki su miktarlarını kontrol ederek suyun azalmaması için tedbir almaktı.⁸¹⁶

3.5.7. Muhtesib

Ekonomi yönetiminde kadıdan sonra gelen en önemli görevli, her şehirde bulunan, aynı zamanda yardımcılığını yaptığı kadının, denetim ve yönlendirme sorumluluğunun önemli bir kısmını da üstlenen muhtesibtir.⁸¹⁷ Muhtesibin esnaf üzerindeki en etkili ve önemli kontrol mekanizması narh kontrolü ile para rayicinin denetlenmesidir denilebilir.⁸¹⁸

⁸¹² GŞS. 60 91 b1 (5 Receb 1047-23 Kasım 1637).

⁸¹³ GŞS. 38 124 a2 (Evâhir-i Cemaziyelâhir 1024: 16-25 Temmuz 1615).

⁸¹⁴ GŞS. 63 166 a2 (15 Şevval 1051-17 Ocak 1642).

⁸¹⁵ GŞS. 53 135 b1 (1033).

⁸¹⁶ GŞS. 36 163 b4 (Şaban 1023-Eylül 1614).

⁸¹⁷ Bilgin, “Osmanlı Klasik Dönemi'nde İstanbul'un İktisadi Yönetimi”, 94.

⁸¹⁸ İbrahim Erdoğan, “Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11, (2000): 135.

Muhtesibin iş alanının daha çok iç piyasanın düzenlenmesi konusunda yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin; çiftçiler şehre mahsul getirdiklerinde kadı adına hareket eden muhtesib ürünleri tarttırıp, kalitesini inceliyor ve ürünün kalitesi hakkında olası tartışmaları engelliyordu. Potansiyel alıcıların ulaşması için getirilen malı üç gün süreyle depoda muhafaza ediyordu.⁸¹⁹ Bu bağlamda, malların üretiminden tüketiciye ulaşmasına kadar ki süreçte; ürünlerin öngörülen kalitede üretiminin sağlanması, narhın tespiti ve piyasada fiyatların narha göre şekillenmesinin temin edilmesi, çarşı ve pazarlardaki alışverişte her türlü hile ve aldatmanın önüne geçilmesi (çarşı müfettişliği), piyasadaki mal arzını daraltıcı faaliyetlerin önlenmesi ve esnafla halk arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi gibi daha çok tüketiciyi koruyucu karakteri öne çıkan yükümlülükler, muhtesibin sorumluluk alanına girmektedir.⁸²⁰

İltizam uygulamasının yaygınlaşmasıyla birlikte muhtesiblik vazifesi de buna dâhil edilmişti. Genellikle bir yıllığına verilen bu vazifenin daha uzun süre verildiği de görülmektedir. Muhtesibler, piyasayı düzenleyici bu fonksiyonlarının karşılığında satışa sunulmak üzere çarşı ve pazarlara gelen mallardan “*ihtisab resmi*” denilen bir vergi alırlardı. Bu oran kayıtlarda % 2 olarak belirtilmektedir.⁸²¹ Muhtesiblik vazifesi yıllık verilse de kayıtlardan hesaplamaların aylık olduğu görülür. Kasımpaşa muhtesibliği ayda 1.000 akçe ile Kapucu Mehmedoğlu Mustafa’ya,⁸²² Fındıklı ihtisab ve ihzariyesi ayda 2.000 akçeye Mehmed Ağa’ya⁸²³ verilmişti. Bu muhtesiblik vazifeleri Galata voyvodası tarafından tevcih edilmişti. Dolayısıyla bu vazifenin tevcihinde voyvodanın yetki sahibi olduğu anlaşılmaktadır. İltizam uygulamasının doğası gereği üzerinde anlaşılan miktardan daha fazla veren olursa görev daha fazla verene tevcih edilmekteydi. Galata voyvodası Süleyman Ağa bin Abdülmennan, Galata muhtesibliğini ayda 12.000 akçe ile Davud Çavuş’a deruhte etmişken Kurd Bey bin Abdullah Yesari 3.000 akçe zam yaparak ayda 15.000 akçeye Galata muhtesibliği

⁸¹⁹ Kuran, “Osmanlı Lonca Teşkilatı Üzerine İslami Etkiler”, 101.

⁸²⁰ Bilgin, “Osmanlı Klasik Dönemi’nde İstanbul’un İktisadi Yönetimi”, 95.

⁸²¹ GŞS. 62 184 a2 (10 Zilhicce 1049-2 Nisan 1640) Tophane ihtisab ve ihzariyesi Kapucu Mehmed Ağa’ya verilmiş bir yıl tamamlandıktan sonra beratının yenilenmesi için başvurdu. Talebi olumlu karşılanarak ayda 3.000 akçe ile muhtesiblik süresi uzatıldı. Ayrıca resmi ihzariye için % 2 akçe alması ve işini olgelene uygun yapması konusunda uyarıldı.

⁸²² GŞS. 53 135 a2 (17 Rebi’ülevvel 1034-28 Aralık 1624).

⁸²³ GŞS. 60 96 b2 (Evâil-i Rebi’ülevvel 1047: 24 Temmuz-1 Ağustos 1637).

vazifesini üzerine almıştı.⁸²⁴ Muhtesib vazifesini ifa ederken naipleri ve koloğlanları kendisine yardımcı olurlardı.⁸²⁵

Muhtesib görev ve sorumluluğu gereği hem piyasayı kontrol etmek hem de iltizam olarak aldığı muhtesiblik vazifesinin ücretini çıkarmak zorundaydı. Bu maksatla zaman zaman esnafla karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdır. Örneğin; bakkal tâifesinin pazarbaşı muhtesib ve kuloğlanından şikâyetle bunlara yılda iki defa aidiye verdiklerini buna rağmen aidiye için fazladan akçe, noksanları çıktıkça cerime, Ramazan ayında bâkikulu⁸²⁶ akçesi namıyla taleplerde bulunduklarını esnafı rencide, tâciz ve tehdit ettiklerinden şikâyetle bulunmuştu. Muhtesibin ve adamlarının olagelene muhalif iş yapmamaları ve esnafı bu taleplerle rahatsız etmemesi buyrulmuştu.⁸²⁷ Muhtesibin zor durumda kaldığı anlar da olurdu. Galata muhtesibi Ahmed Bey bin Ömer ve ihtisab niyabeti sipariş olunan Mevlana Davud bin Mehmed, Galata'da fiyatları ve ahvâli teftişe çıkmışlar, Tophane Sûku'nda Toçular zümresi 15. bölükden yevmi 3 akçe ulufeye mutasarrıf olan Cafer bin Mehmed isimli aşçının dükkânı önüne varıp pişirdiği yemeği kontrol etmek istediklerinde Cafer'in bıçaklı saldırısına maruz kalmışlardı.⁸²⁸ Muhtesibin bir başka görevi ise iskelelere gelen ve giden gemilerin memnu' meta' taşıyıp taşımadıklarının tespiti için arama yapmaktır.⁸²⁹

⁸²⁴ GŞS. 42 9 b1 (15 Rebi'ülâhîr 1026-22 Nisan 1617).

⁸²⁵ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, c.1, 2. Kitap*, Kahraman ve Dağlı, 550. Evliya Çelebi'ye göre, İstanbul muhtesibinin kul oğlanları denen adamlarının sayısı 300'dü. Bu kol oğlanları, tüccarların narhlara uymalarını, müşterilerini kandırmamalarını, ihtisab vergilerini ödemelerini sağlıyordu.

⁸²⁶ BAŞBÂKIKULU: Defterdara bağlı beş daireden biri olup hazineye borcu olup da vermeyenleri, zimmetlerinde devlete ait mal bulunanları soruşturarak tahsilâtı yapar. Başbâkikulu'nun emrinde çalışan bâkikulu diğer maliye memurlarının işlerine bakar, vergileri yoklama ve teftiş için taşrada görevlendirilirlerdi. Feridun Emecen, "Başbâkikulu", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay, 1992), 5:126.

⁸²⁷ GŞS. 63 166 a2 (15 Şevval 1051-17 Ocak 1642), GŞS. 64 88 b3 (6 Safer 1051-17 Mayıs 1641) Aynı şekilde Galata varilcileri de miri için yılda 10.000 varil işlediklerini, muhtesibin işlerine şimdiye kadar karışmazken muhtesib naibinin işlerine karıştığından şikâyet ettiler. GŞS. 63 195 b2 (21 Safer 1051-1 Haziran 1641) İstanbul'a zâhire getiren zâhireciler de zâhire getirdiklerinde hilaf-ı kanun muhtesibin ve adamlarının liman, bağlama, kışla akçesi talep ettiklerini ayrıca ödeme yapmadıklarında muhtesibin gemilerini kalafat ettirmediklerini ve kalafatçıları gemileri kalafat etmemeleri konusunda tembihlediğini ifade ederek muhtesibden şikâyetçi oldular.

⁸²⁸ GŞS. 36 48 a4 (5 Muharrem 1023-15 Şubat 1614).

⁸²⁹ A.DVNS.MHM.d. 78, hk no:1009. (26 Zilkade 1018-22 Şubat 1610).

3.5.8. Diğer Görevliler

Evâhir-i Zilhicce 1039 (30 Temmuz-8 Ağustos 1630) tarihinde peksimetçilerin, peksimetçiler kethüdası ve yiğitbaşısının mesalihini görmek üzere bir mübaşir seçmişlerdi.⁸³⁰ Gurre-i Cemaziyelevvel 1034 (9 Şubat 1625) tarihinde ise Galatalı mumcular Ali'yi kendilerine nâzır seçtiler ve nâzırdan beklentileri şunlardı: “*Mum işleyenlere kalb ve çam sakızı kattırmayıb hâlis mum işlede, işleyenlerin azli Ali'nin elinde ola.*”⁸³¹ Bir nevi yiğitbaşının görev alanına benzemektedir.

3.6. Esnafın Hammadde Temini ve Dağıtım Meselesi

Üretim yapan esnaf için ham madde temini en önemli ve hayati konudur. Esnafın ham maddeye erişememesi veya ham maddeyi temin edememesi onun iflasına ve işini kaybetmesine sebep olabilirdi. Hammadde dağıtım genellikle esnaf kethüdaları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Esnafın kethüdaya rağmen ayrıca ham madde temini gibi bir meseleye girişmesi olumlu karşılanmamaktadır. Bu noktada esnafın dağıtım ile görevli kethüdadan hak ettiği veya hissesine düşen ham maddeyi ısrarla talep ettiği görülmektedir. Çivici tâifesinden Sefer bin Mahmud, kethüdaları El hac Hüseyin bin Abdullah karşısında mahkemeye çıkarak kendisinin orducu olarak sefere katıldığı esnada gelen hammaddeyi dağıtım ile görevli olan kethüdalarının kendisine ham maddeden hisse vermemesini şikâyet etmiş mahkeme sonucunda “*kereste tevzî-i lazım geldikde*” kethüda tarafından hissesine düşen payın verilmesi kararlaştırılmıştı.⁸³²

Benzer örneklerin çokluğu aslında lonca mensupları arasında gizli bir rekabetin varlığını da gösterir. Sonuç itibariyle gelen ham maddenin miktarı, kim tarafından, kime, ne kadar dağıtılacağı aslında bilinmektedir ve herkes kendi hissesine düşen paydan haberdardır ve bunu talep etmektedir. Esnaf hissesine düşen miktarın gerekenden az olduğunu düşünüyorsa mahkemeye başvurmaktaydı. Havyarcılardan Yorgaki veledi Dimo taşradan gelen ve kethüda tarafından herkese hissesi miktarı dağıtım yapılan havyardan kendisine ait olan 1 hisseyi kadîmden dükkânına tayin edildiğinden dolayı talep etmişti. Burada dağıtım meselesinin kişiden çok dükkâna yönelik yapıldığı da ortaya çıkmaktadır. Diğer havyarcı zimmîler Yorgaki'nin iddia ve taleplerini

⁸³⁰ GŞS. 56 161 b1 (Evâhir-i Zilhicce 1039: 30 Temmuz-7 Ağustos 1630).

⁸³¹ GŞS. 53 143 b4 (Gurre-i Cemaziyelevvel 1034-9 Şubat 1625).

⁸³² GŞS. 30 31 b1 (12 Şevval 1014-20 Şubat 1606).

reddetmişler akabinde Yorgaki üç zımmî şahit ile mahkemede kadîmden havyarıcı olduğunu ve dükkânına bir hisse aldığını ispatlamış, mahkeme kethüdaya Yorgaki'ye 1 hisseyi vermesi konusunda tembihte bulunmuştur.⁸³³ Normalde bu durum kethüdanın sorumluluğundaydı. Fakat Yorgaki işi şansa bırakmamış ısrarla hakkını talep etmişti. Yorgaki'nin durumu pek çok sorumluluğun kethüdaya bırakılmış olması gerçeği bir tarafa, esnafın bireysel olarak da kendi işi ile ilgili durumları takip etmesi gerektiği anlamına gelmektedir.

Bir başka olayda bu sefer Galata havyarıcıları, İstanbul havyarıcıları karşısındadırlar. Galata havyarıcıları kadîme dayalı bir savunma ile hak talebinde bulunmuşlardı. Kadîmden Galata Yağ Kapanı'na gelen havyar 4 hisse olup 3 hisse İstanbul havyarıcılarına 1 hisse ise Galata havyarıcılarına ayrılmış iken İstanbul havyarıcılarının hepsini aldıklarını ifade ederek haklarını talep etmişlerdi. İstanbul havyarıcıları kadîmi uygulamayı kabul etmişler bunun üzerine 1 hissenin Galatalı havyarıcılara edası tembih olunmuştu.⁸³⁴

Hammadde dağıtımının sorumlusu başta kethüda olmakla birlikte loncanın yiğitbaşısı idi. Bunların menfi tutumları esnafın şikâyetlerine neden olmaktadır. Galata'nın Kürkçü tâifesinden yedi zımmî yiğitbaşısı Mehmed Bey bin Abdullah karşısında mahkeme huzurunda, gelen kürkün yiğitbaşı marifetiyle dağıtıldığını belirterek tâifeden bazılarının bunun dışında ham maddeye ulaşmaya çalıştıklarından şikâyet etmişler, tâife üyeleri karşılıklı olarak ham maddenin yiğitbaşısı tarafından dağıtılmasına razı olmuşlardı.⁸³⁵ Bu durum bir nevi kontrol mekanizması gibi de çalışmaktaydı. Yiğitbaşının bu vazifesi gizlice veya yasa dışı yollarla ham madde temininin önüne geçmeyi amaçlamıştı.

Buna benzer bir anlaşma ise urgancılar arasında gerçekleşmiştir. Bu örnek bize yiğitbaşının görevi hakkında da bilgi vermektedir. Aynı zamanda urgancıların meslek örgütlenmesini yeni yeni gerçekleştirdikleri izlenimini de uyandırmaktadır. Urgancılar bir araya gelerek Galata'ya dışarıdan gelen ham kendirleri yiğitbaşı marifetiyle hakları miktarı alıp aralarında paylaşmak üzere kavledip bu anlaşmayı kadî huzurunda yazıya

⁸³³ GŞS. 49 10 a2 (Evâhir-i Şaban 1028: 1-10 Ağustos 1619).

⁸³⁴ GŞS. 68 118 b1 (18 Rebi'ülâhir 1055-13 Haziran 1645).

⁸³⁵ GŞS. 30 27 a4 (19 Ramazan 1014-28 Ocak 1606).

geçirerek bir de hüccet almışlardı.⁸³⁶ Böylelikle aralarından birinin yazılı olana muhalif iş yapmasını engellemeye çalışmışlardır. Bu örnekler lonca üyeleri arasında haksız rekabeti önlemeye yönelik bir tedbir gibi de düşünülebilir.

Şikâyetlerin sona ermesi mümkün değil gibi gözükmektedir. Zira ileri tarihli bir kayıтта Kürkçü tâifesinin bu sefer de yiğitbaşından şikâyeti söz konusudur. Tâifenin üyeleri yiğitbaşlarının hammadde gelip dağıtımı söz konusu olduğunda yiğitbaşları olan Abdülkerim'in kimine hıyanet kimine ihanet ettiğinden şikâyetle bulunmuşlar, şikâyetleri yiğitbaşının değiştirilmesi ile sonuçlanmıştı.⁸³⁷

Şu bir gerçektir ki loncaların karşılaştığı problemlerin en başında üretim için gerekli ham maddeyi sağlamak ve dağıtımı gelmektedir. Hammadde temininde yaşanan olumsuzlukların başında mevsimsel şartlara bağlı ortaya çıkan kıtlıklar ve buna bağlı olarak fiyatların yükselmesi gelmektedir. Yine savaş zamanlarında bazı hammaddelerin orduya tahsis edilmesi gibi durumlar sebeplerden sayılabilir. Bunun yanı sıra kaçakçılık, istifçilik ve madrabazların hammadde fiyatlarının menfi noktada yükselmesine sebep olan faaliyetleri de etkilidir.

2 Muharrem 1016 (29 Nisan 1607) tarihinde Kasımpaşa debbağlarının şikâyeti bu durumun en tipik örneklerinden bir tanesidir. Galata ve etrafındaki kasaplar kestikleri koyun ve keçilerin derilerini kadîmden mirî debbağhaneye satmaktadırlar. Bir süredir kasaplar derileri gizliden bazılarına verip bunlar da derileri “*harbi keferelere*”⁸³⁸ satmakta böylece deriler “*harbi kefere*” gemileri ile kefereler vilayetlerine gitmektedir. Elllerinde bu durumu ifade eden ve yasaklatan bir emri şerif olmasına rağmen bu iş hız kesmeden de devam etmektedir. Şikâyetler üzerine Galata da sakın Bato isimli harbinin bir miktar deriyi dermahzen eylediği ortaya çıkmış mahzene varılıp yapılan keşifte 360 adet koyun derisine el konulmuştu. Esnaf iş yapamamaktan şikâyetçiydi.⁸³⁹ Bir çözüm

⁸³⁶ GŞS. 49 6 b5 (17 Şaban 1028-30 Temmuz 1619).

⁸³⁷ GŞS. 63 101 a3 (27 Rebi'ülâhir 1051-5 Ağustos 1641).

⁸³⁸ HARBÎ: İslâm hukukçuları İslâm devletinin hâkimiyeti altındaki topraklara “dârülslâm”, bu hâkimiyetin dışında kalan ülkelere de “dârülharp” adını vermişlerdir. Yabancı ülkelere bu adı vermelerinin başlıca sebebi, kendi zamanlarında milletlerarası alanda hâkim ilişki biçiminin savaş olmasıdır. Fiilî veya muhtemel düşmanlık ve savaş ilişkisi sebebiyle dârülharp adı verilen yabancı ülkelerin tebaasına da “muharip” ve “düşman” anlamında harbî veya ehl-i harp denilmiştir. Ahmet Özel, “Harbî”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara, TDV Yay, 1997), 16:112-113.

⁸³⁹ GŞS. 34 64 b3 (3 Muharrem 1017-19 Nisan 1608).

olarak kadıların başkanlığında bir heyetin zaman zaman esnaf dükkânlarını ve iş yerlerini denetleyerek bu sorunun çözümü noktasında çalışmalar yaptıkları ortaya çıkmaktadır.⁸⁴⁰

Hammadde temini noktasında lonca üyelerinin kendi aralarında ve aracılarla yaptıkları anlaşmalar esnafın ham maddeye erişim noktasında kolaylık ve esnafa fiyat avantajı sağlıyordu. Kasımpaşa'daki işkembeci tâifesi ve sâirleri kadîmden sığır işkembesini kasaplardan 5 akçeye aldıkları halde şimdi kasapların 10 akçeye sattıklarından dertlenerek beş akçeye almak noktasında ısrarları anlaşmazlıklara sebebiyet vermişti. İşkemenin adedinin 7 akçe üzerinden satılması ile orta yol bulunmuş oldu.⁸⁴¹

Konu ile ilgili bir başka olayda ise mumcular ve hamallar karşı karşıya gelmişlerdir. Mumcular hamallardan şikâyetçidirler. Şehre lazım olan mum yağını bazı kimselerin gizliden alıp hamallara verdikleri, hamalların da bunu bile bile bazı yerlere götürüp taşıdıkları, gemilere yükledikleri ortaya çıkmıştı. Bu durum mumyağı konusunda darlığa sebep olmuştu. Bunun engellenmesi için mahkemeden ellerine bir hüccet verilmesini talep etmişlerdi.⁸⁴² Böylelikle mumyağı piyasasını kontrolleri altına almış olacaktı.

İleri tarihli bir kayıt ise tersi bir durumu yansıtmaktadır. Bu sefer kasaplar mumculardan şikâyetçidirler. Kasaplar mumcuların kendilerinden aldıkları koyun ve sığır yağının kıymetini ödemede ihmalkâr davrandıklarını ve kendilerinin dışındaki kasaplardan yağ aldıklarından şikâyetçiydiler. Durumun def'i ihtilâl ve intizâm hali için kasaplardan koyun yağını 10 akçeye, sığır yağını 8 akçeye satacakları konusunda garanti aldıktan sonra mumcuların da başka kasaplardan yağ iştirâ etmemeleri ve satın aldıkları yağın kıymetini de zamanında ve tam olarak ödemeleri şartıyla bir anlaşma sağlanmıştı.⁸⁴³

Görüldüğü üzere işlerin huzur, sükûnet ve kârlı bir şekilde devam edebilmesi için anlaşmazlıklar bir şekilde çözülmek zorundaydı. Anlaşmalar her zaman bir sorunun çözümü üzerine yapılmamaktadır. Galata'nın sırık hamalları ile meyhaneciler arasında

⁸⁴⁰ İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler", *Muğla Üniversitesi, SBE. Dergisi*, 1/2 (Güz 2000), 137.

⁸⁴¹ GŞS. 63 184 b1 (10 Zilkade 1051-10 Şubat 1642).

⁸⁴² GŞS. 36 92 a4 (14 Rebi'ülâhîr 1023-24 Mayıs 1614).

⁸⁴³ GŞS. 68 125 b3 (12 Cemaziyelevvel 1055-6 Temmuz 1645).

yapılan bir anlaşma loncalar arası yapılan işbirliği ve anlaşmalara tipik bir örnektir. Hamallar bu anlaşmayı meyhanecilerin kethüdaları ile yapmışlardır. Hamallar adına bir kethüdanın anlaşmada yer almaması ise soru işareti taşımaktadır. İhtimal hamalların kethüdası yoktur. Aksi takdirde kethüdanın veya yiğitbaşının haberi olmadan esnafın diğer bir esnaf grubu ile anlaşma yapması teamüllere aykırı olacaktır.

Anlaşmaya göre hamallar Galata'ya gelen hamrı (şarap) Kalafatyeri ve buraya yakın iskelelerden kilise önüne, Lonca'ya ve Balıkpazarı'nda bulunan mahzenlere hangi fiçı olursa olsun fiçı başına 12 şer akçeye, fevkani meyhanelere 15'er akçeye taşıyacaklardı. Yine bahsedilen yerlerden Karaköy'e, Topkapısı'na ve Kireç Kapısı'na kadar olan yerlerdeki tahtani mahzenlere 12'şer akçeye, Tophane'ye ise 20'şer akçe ücret ile taşıyacaklardı. Anlaşma karşılıklı taahhüt ve rıza ifadelerini içermekle birlikte hamallara hizmetleri karşılığında ücretlerinin bilaniza verilmesi meyhaneciler kethüdası tarafından da taahhüt edilmişti.⁸⁴⁴

Ücretlerin narha uygun olup olmadığı konusunda herhangi bir açıklama yoktur. Bu tip anlaşmalarda sıklıkla kullanılan “narh-ı cârî” ifadesinin yer almaması anlaşmayı kendi aralarında tespit ettikleri rakamlar üzerinden yaptıkları anlamına gelmektedir.

Görülen o ki; temel kaygı yeterince ham madde temin etmek ve bunları esnaf arasında eşit bir şekilde dağıtmak olarak ortaya çıkmaktadır.⁸⁴⁵ Hammadde temini ve tevzi konusunda alınan tedbirler ve uygulamalar karşılıklı bir kontrol mekanizması gibi işlemektedir. Bu konuda esnafın durumunu gözeten kethüdaların öncelikli sorumlu olmalarına rağmen esnafın da bu konuda son derece hassas ve uyanık davrandıkları görülmektedir.

Kasımpaşa debbağları Galata'daki kasap dükkânlarında kesilen koyun, kuzu ve keçilerin derilerinin kadîm'ül eyyâmdan kendileri tarafından alınmasına rağmen Yahya Bey ve Topçu Ahmet dükkânlarında kesilen koyun, kuzu ve keçi derilerinin bir süredir Üsküdar debbağlarına verilmesinden şikâyetle bunun men' edilmesi amacıyla mahkemeye başvurmuşlardı. Yahya Bey ve Topçu Ahmet sekiz yıl önce aldıkları bir emr-i şerîf ile kesilen koyun, kuzu ve keçi derilerinin Üsküdar debbağlarına tavin

⁸⁴⁴ GŞS. 36 150 b5 (Gurre-i Receb 1023-7 Ağustos 1614).

⁸⁴⁵ Yi, 17. *Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri*, 95.

olduğuna dair bir emr-i şerîf sunmuşlar, ehli vukûfun da devreye girmesiyle derilerin Üsküdar debbağlarına tayin olduğu anlaşılmış, Kasımpaşa debbağları davalarından men edilmişlerdi.⁸⁴⁶ Esnafın sunduğu arzı hallerde ham madde dağıtımı konusunda yaşanan sıkıntılara binaen kadılara gönderilen emirlerde bu meselelere kadîmden olagelen uygulamalara vurgu yapılarak mukayyet olmaları bildirilmiştir.

Bu dönemde askerilerin esnaf içerisinde yer aldıkları bir gerçektir. Askerlik vasıflarını kullanarak menfaat teminine yönelik hareketleri de söz konusu olmuştur. Konu ile ilgili bir şikâyet zımmî bakkallar kethüdası önderliğinde bakkalların mahkemeye başvurusuyla ortaya çıkmıştır. Karadeniz’e kıyısı olan Kefe ve Azak’tan gelen havyar, morina balığı ve balık yağının kadîmden kendi aralarında dağıtıldığını ifade eden bakkallar bazı çavuşların, sipahilerin, yeniçerilerin, acemi oğlanlarının ve gayrılarının kapıkulu namına olan bezirgânların hisse talep ederek işlerine mani olduklarını bir arz-ı hâl ile padişaha sunmuşlardı. Kadıya gönderilen *“kadîmden ne vech ile tevzî oluna gelmiş ise geri o vecihle tevzî ittirip kimesneye tehdid ve tecâvüz ettirmeyesin.”*⁸⁴⁷ şeklindeki emirle bakkalların hakları güvence altına alınmış oldu. Bu kayıta da bakkalların en önemli kaygılarının kendileri için yeterli malzemelerin sağlanması ve bunun güvence altına alınması olduğu görülmektedir.

3.7. Galata’da Esnaf Yeniçeriler

Yeniçerilerin askerlik dışında esnaflık ve ticaret ile uğraşmaya başlamaları ocağın bozulmasının en önemli gerekçelerinden biri sayılır. Yeniçeri Ocağı’nın XVII. yüzyıldan itibaren gerileme ve bozulma dönemine girdiği var sayılmakla beraber bu, daha ziyade ocağın durumunun bir önceki yüzyıl ile kıyaslanmasından kaynaklanmaktadır.⁸⁴⁸

Ocağa asker alımında eskiden beri devam eden uygulamanın dışına çıkılması,⁸⁴⁹ askerin askerlik dışındaki alanlara kayma isteği, ister pratik ihtiyaçlar için olsun isterse esnaf,

⁸⁴⁶ GŞS. 30 64 b4 (8 Safer 1015-15 Haziran 1606).

⁸⁴⁷ GŞS. 38 120 a2 (Evâil-i Cemaziyelevvel 1024: 29 Mayıs-6 Haziran 1615).

⁸⁴⁸ Kemal Beydilli, “Yeniçeri”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay, 2013), 43:458.

⁸⁴⁹ Miyase Koyuncu Kaya, “Esnaf Loncalarında Yeniçeriler”, *History Studies*, 5 (Temmuz-2013):192. İlk örnek olarak Kanun Sultân Süleyman’ın hayatta kalan ve tahta II. Selim olarak geçecek olan şehzadesi 1566’da yeni padişah olarak İstanbul’a geldiğinde, beş bin adamını da beraberinde

hamal gibi gruplarla içli dışlı olmanın getirdiği bir uygulama olsun, sonuç itibariyle bu realite resmi anlayıştan bir kopuşu yansıtmaktaydı.⁸⁵⁰

Yeniçerilerin sayıları uzun süre 10.000 ile 12.000 arasında durağan seyretmişti. Yeniçeri sayısı Kanuni Sultan Süleyman Devri'nde artmaya başlamış, 1653'teki Venedik Seferi sırasında sayıları 55.000 gibi bir doruğa ulaşmıştı; Kara Murad Paşa'nın yeniçeri isyanının bastırılmasından sonra (1655) ise sayıları 80.000'in üzerindeydi. Bununla birlikte, devlet 1663 yılında bir kez daha bunların sayısını düşürüp 39.078'e çekti. Aslında emekli edilenler de hesaba katıldığında, gerçek sayı 54.000 civarındaydı.⁸⁵¹

Yeniçeri ordusunda yaşanan dengesiz artış ve azalışlar malî açıdan zaten zorluklar yaşayan devletin üzerindeki yükü daha da arttırmıştır. İçinde bulunduğu nakit sıkıntısı sebebiyle bu kadar çok sayıdaki askerin maaşını zamanında ödeyememesi, devleti yeni önlemler almaya, farklı ödeme biçimleri belirlemeye zorluyordu.⁸⁵²

1584 yılından itibaren, Amerikan gümüşü akınının etkilerinin Osmanlı ekonomisi tarafından açıkça hissedilmesinin ardından hükûmet, yüz dirhem gümüşten 450 akçe yerine 800 akçe basarak devalüasyon yapmaya karar vermişti. Kapıkulu askerleri artık bir Osmanlı tarihçisinin “*badem ağacının yaprakları kadar hafif ve çiğ damlaları kadar değersiz*” olarak tanımladığı daha ince sikkeler alacaktı. Bu önlem Osmanlı devletinin

getirmiş ve kapıkulu askeri birliklerine kaydolmalarına izin vermiştir. Bu durum kul sisteminin kapalı yapısını sarsan ilk adım olarak değerlendirilse de, Koçi Bey, yeniçerilerin “bozulması”nın başlangıcını geçmişte yaşanan iki hadiseye dayandırmaktadır. Bunlardan ilki, Sultân Mehmed'in düğününde halkı eğlendiren kimselerin, yeniçeriliğe kaydolunmak talebinin padişah tarafından uygun görülmesidir. Diğeri ise Hicri 1030 (Miladi 1620) tarihinde Yeniçeri Ağası olan Mustafa Ağa'nın marifetiyle ocağın içindeki işe yarar askerî sınıfın tard edilerek yerlerine çok sayıda işe yaramaz, kimselerin kaydettirilmiş olmasıdır. Böylece sayıları artan yeniçeriler hazine için bir yük olarak görülmeye de başlanmıştır. Yeni kaydedilenler arasında esnaflıkla uğraşanların varlığı diğer bir meseledir. Zira askerden beklenen askerlik olması gerekirken, sefer bitiminde terzi olan terziliğine, bakkal olan bakkallığına dönmektedir.

⁸⁵⁰ Mehmed Doğan, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Yeniçeriler”, *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 31/1 (Haziran 2014): 139. Naima Mustafa Efendi kendi tarihinde bu konuya değinerek: “İstanbul, Galata ve Eyüb'e gönderilecek ekmeklerin taşınması sırasında çıkan anlaşmazlığa değinerek: Ve buyuruldu ile Galata'ya iki bin İstanbul'a ve Eyüb'e biner ekmek ferman olunup beher yevm miriden Üsküdar'a beş bin ekmek geçerdi. Acemi oğlanları arzıhal sunup "Odabaşılar onar guruşa bakkal ve hamalı Yeniçeri ettiler, biz bunca zamandır hizmetteyiz, yolumuzca be-dergâh olalım ve illa acemi oğlanlığını dahi bırakıp varıp hamallık eyleyip onar guruş peyda edip odabaşılara veririz ve kapiya çıkarız" demeleriyle be-dergâh ferman olunup ağa İstanbul'a geçip acemi oğlanlarından bulunca bir mikdar anlardan ve gayriden yazıp Üsküdar'a geçirdiler” kanunsuz şekilde yeniçeri yazılan reayadan kimselerin olduğunu belirtmiştir.

⁸⁵¹ Yi, 17. *Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri*, 155.

⁸⁵² Arif Bilgin ve Ümit Ekin, “Bir Kimliğin Dönüşümü: “Asker”likten “Asker-Esnaf”lığa”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2/1 (2007): 220.

mali durumunu düzeltmekte başarısız olmuş, ancak XVII. yüzyılın ortalarına kadar sürecek uzun mali krizler ve toplumsal huzursuzluklar dizisini tetiklemiştir.⁸⁵³ Bu durum sadece yeniçerileri etkilemiyor tüm vatandaşları ekonomik bir çıkmaza sürüklüyordu.

Yeniçerinin mali sıkıntıları bu tablonun yansıttığından daha da kötüydü, çünkü merkezi otorite kaynak bulabilmek için tağşiş uygulamasına gittiğinde yeniçeriler hem maaş yönünden hem de artan fiyatların getirdiği olumsuzluklarla iki yönlü bir zarara uğruyorlardı.⁸⁵⁴ XVII. yüzyılın ilk yarısında hem vatandaşlar hem de yeniçeriler için yaşam ekonomik anlamda pek iç açıcı gözükmemektedir.

Yeniçerilerin esnaflıkla ilk temaslarından biri orducu esnafıdır. Orducu esnafı ile kurulan bu ilk temaslar askerin esnaflık mesleğine olan aşinalığını artırmıştır. Bu çoğu kez asker sivil arasında ekonomik işbirliğinin ilk adımı olarak değerlendirilmiştir. Her ne kadar orducu esnafının sefer esnasında askeri sorumluluğu olmasa da yaptıkları iş nedeniyle askerilerle sürekli irtibat hâlinde dirler. Sefer zorluklarına beraber katlanan bu iki sınıf arasında bir yakınlaşmanın olacağı muhtemeldir. Dolayısıyla aralarındaki geçirgenliği olmayan katı sınırları esnekletireceği düşünülebilir.⁸⁵⁵ Seferler esnasında birbirlerine yaklaşan bu iki kesim arasında kurulan iletişim, müşteri-satıcı ilişkisinin ötesinde sefer sonrasındaki şehir yaşamında da sürdürülmüş olmalıdır.⁸⁵⁶

⁸⁵³ Cemal Kafadar, “Yeniçeri-Esnaf Relations, Solidarity and Conflict”, (Yüksek Lisans Tezi, Montreal, 1981), 72.

⁸⁵⁴ Mehmet Mert Sunar, “XIX. Yüzyıl Başları İstanbul’unda Esnaf Yeniçeriler”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 18, (2011): 76. Mustafa Akdağ, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 6/3 (1947): 297-298. 1590 da, akçenin ayarı yarı yarıya düşürülmüş olduğundan, altının resmî fiyatı 60 dan 120 ye, kuruşunki de 40 dan 80 akçeye çıkarıldı. Bu durum fiyatların yükselmesi şeklinde kendini gösterecektir. Bu tarihte, ortalama, bir ulufe 4 akçe olduğuna göre ele geçen gümüş miktarı % 35 artmış demektir. XVI. yüzyılın son yarısında akçenin gümüş nisbeti % 20 idi. Bu sırada orta bir ulufe 7 akçe idi ve bir yeniçeri 1,4 dirhem gümüş alıyordu. 1585’de akçenin gümüş nisbeti % 12,5 a indirildi. Orta ulufeliye 8 akçe verilmekte idi. Bu bir miktar dirhem gümüş demektir. Nihayet 1595 de, 1 dirhem gümüşten 9,5 akçe kesildiğinden, 9 akçeli bir yeniçeriye bir dirhemden az eksik bir gümüş veriliyordu. Görülüyor ki, ilk yeniçeriye verilen gümüşe nazaran XVI. yüzyılın sonundaki bir yeniçerinin aldığı gümüş fazlalığı ancak % 25 dir. Hâlbuki ilk yeniçeri bir akçeye iki buçuk kilo et alabiliyordu. 1582’deki bir yeniçeri ise aynı akçe ile ancak 375 gram et alabilmekte idi. Bütün maddelerin bu şekilde yükselişleri düşünülürse, meselâ I. Murad devrine nazaran, III. Murad devrinde, her şeyin en az on misli pahaya kalktığı görülür. Eğer yeniçerilerin ulufeleri de bu yükselişe uysa idi, en az ulufe alan bir ocaklının 20 akçe ulufe alması icap edecekti.

⁸⁵⁵ Bülent Çelik, “Yeniçerilerin Esnaflaşmasında Orducu Görevinin Rolüne Dair Bazı Tespitler”, *Belgi Dergisi*, 18/II (Yaz 2019): 1696.

⁸⁵⁶ Çelik, “Yeniçerilerin Esnaflaşmasında Orducu Görevinin Rolüne Dair Bazı Tespitler”, 1697.

Yeniçerilerin esnaflaşması olarak adlandırılabilir toplumsal bir hareket, reel ücretlerin düşmesine paralel olarak on altıncı yüzyılın son çeyreğinde gözle görülmeye başlandı. Ahmet Refik Altınay'ın yayınladığı belgeler arasında, 1575-1610 yılları arasında çıkarılan on bir ferman Yeniçerilerin ticarete katıldığına işaret etmektedir.⁸⁵⁷

Yeniçerilerin ticaret ve zanaatla uğraşmaya başlamasının ilk başlarda loncalar ve esnaf tarafından iyi karşılanmadığı bir gerçektir. Bazı yeniçerilerin piyasa şartlarını hiçe sayarak ticarete kaba kuvvet kullanıp para kazanmaya çalışması ve yeniçeri statüsünün getirdiği imtiyazların haksız rekabete yol açması büyük ihtimâlle bunun başlıca sebebinin teşkil etmekteydi. XVII. yüzyılın ikinci yarısında bu tip gerginlikler azalmış, hem yeniçerilerin esnaflaştığı hem de esnafın yeniçerileştiği iki yönlü bir süreç sonucunda İstanbul'un ticarî hayatında ve loncalarda esnaf yeniçerilerin varlığı artık kabul edilen bir gerçek hâline gelmişti.⁸⁵⁸ Zor durumda kalan esnafın şikâyeti üzerine çıkarılan bir fermanla, çarşıda esnaflık yapan sipahilerin ve yeniçerilerin esnaf nizamına tabi olmaları gerektiği bildirilmektedir.⁸⁵⁹

Bununla birlikte devlet, pek çok şikâyete konu olan yeniçerilerin kaba, kırıcı davranışlarına ve pazarda yaptıkları her türlü usulsüzlüğe rağmen esnaflıkla meşgul olmalarını kabullenmiş gibidir. Bu döneme ilişkin hükümler, genellikle ekonomik aktivitelerde bulunan yeniçeri ve diğer askerlerin vergi ve benzeri yükümlülüklerini yerine getirmeleri, narha uygun davranmaları, iâşe düzenlemelerine riayet etmeleri ve ilgili esnaf kolunun izni olmadan dükkân açmamalarıyla ilgilidir.⁸⁶⁰

⁸⁵⁷ Kafadar, "Yeniçeri-Esnaf Relations, Solidarity and Conflict", 82. Altınay, *Onuncu Asrı Hicride İstanbul Hayatı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987. Altınay, *Onbirinci Asrı Hicride İstanbul Hayatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988.

⁸⁵⁸ Beydilli, "Yeniçeri", 459. Yi, 17. *Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri*, 151. Ahmet Refik Altınay, 143-144. Yeniçerilerin 17. yüzyıldan pazarda yer yer görünmesi yeni bir olgu değildi. 16 yüzyılın ikinci yarısında yayınlanan bazı fermanlar yeniçerilerin daha önceden bu tip girişimlerde bulunduklarını göstermektedir. 21 Zilhicce 992 (24 Aralık 1584) tarihinde İstanbul kadısına gönderilen bir emirde yeniçeri, topçu ve cebecilerin celeplerin getirdiği hayvanları alıp bağlayıp kasaplık ettikleri alana ve satana zulm olduğu gerekçesiyle bunun engellenmesi emredilmektedir. 1584 yılında, yeniçeriler ile acemi oğlanları, cebeciler ve topçular gibi diğer askeri unsurların, pazar ahalisinin uğraştıkları işlerle uğraşmamaları, dükkân tutmamaları ya da ticaret yapmamaları gerektiğine dair bir ferman çıkarılmıştı. Bu askerlerin ticari faaliyetleri özellikle sorunlu oluyordu, çünkü yeniçeriler sıklıkla pazarın yerleşik kurallarını, özellikle narhları ya da hammadde sağlamaya ilişkin düzenlemeleri çiğniyorlardı.

⁸⁵⁹ Doğan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Yeniçeriler" 143.

⁸⁶⁰ Bilgin ve Ekin, "Bir Kimliğin Dönüşümü: "Asker"likten "Asker-Esnaf"lığa", 222.

Örnekler aslında devletin içinde bulunduğu psikolojiyi yansıtmaktadır. Normal şartlarda yeniçerilerin görevi askerlik olup bu vazifeleri karşılığında ücret almaktaydılar. Dolayısıyla esnaflık yapamazlardı. Ferman yeniçerilerin esnaf nizamına uyması gerektiğini belirterek, yasak olan bir durumu dolaylı olarak meşrulaştırmıştır. Sonuçta devlet yeniçerilerin esnaflık yapmalarını engelleyememiş en azından lonca düzenini bozmamaları şartıyla durumu kabullenmek zorunda kalmıştır. Esnaf takımı da bu oldubittiye karşı tepkisini “*aramıza hâm-destler girdi*” söylemiyle dile getirmiştir.⁸⁶¹

Henüz ellerinde müstakil ticaret yapmaya yetecek sermayeleri olmayan askeriler özellikle gemicilerle ittifak kurarak şehrin temel ihtiyaç maddelerini oluşturan un, buğday, bal gibi emtianın esnafa dağıtılmasını önleyerek ya da geciktirerek mahzen ve depolara saklayıp karaborsa oluşturmaya ve fiyatlara müdahale etmeye çalışmaktaydılar.⁸⁶²

Esnaf yeniçerilerin tespitinde kullanılan en önemli argüman “beşe” ünvanıdır. Beşe ünvanının yeniçeriler tarafından kullanılması bir “gelenek” olarak kabul edilir. Fakat bu geleneğin ne zaman başladığı belli değildir ve söz konusu geleneğin standart bir pratiği yoktur.⁸⁶³ Olayın bir başka boyutu ise bu dönemde askeri zümreye mensup olmanın sağladığı avantajlardan yararlanmak isteyen pek çok esnafın da yeniçeri ocaklarına yazılmak için gayret göstermeleri ve bir kısmının bunu başarmasıdır. Zira bunu başaran esnaf herhangi bir askerlik vasfı olmasa dahi büyük ihtimâlle meslektaşları arasında bir itibar mevzuu olarak yeniçerilere mahsus beşe ünvanını kullanmaktaydı.⁸⁶⁴ Mahkeme kayıtları da bu konuda belirleyici değildir. Dolayısıyla beşe ünvanının yeniçerilere mahsus bir unvan olarak kabul edilmesi ve kayıtlarda beşe unvanı kullanan herkesin yeniçeri kabul edilmesi gibi bir hataya düşmemek gerekir. Dolayısıyla her beşenin asker olamayabileceği değerlendirmeler yapılırken göz önünde bulundurulması gereken hususlardandır.

Bir kişinin yeniçeri veya askeri zümreye mensup olduğunu gösteren en açık ifadeler kayıtta o kişinin yeniçeri veya diğer askeri bir zümreye mensup olduğunun açıkça ifade edilmesi ile anlaşılabilir.

⁸⁶¹ Doğan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Esnaf Yeniçeriler”, 143.

⁸⁶² Kaya, “Esnaf Loncalarında Yeniçeriler”, 195.

⁸⁶³ Turan Açık, “Beşe Ünvanı Hakkında”, *Tarih Dergisi*, 62 (2015): 41.

⁸⁶⁴ Açık, “Beşe Ünvanı Hakkında”, 47.

Kayıtlarda bahsedilen kişi için “*dergâhı âli dâmen mahfûfen bi'l meâli yeniçerilerinden*”⁸⁶⁵ veya “*dergâhı âli yeniçerilerinden Süleyman Beşe bin Abdullah*”⁸⁶⁶ veya kısaca “*yeniçeri Ali Beşe*”⁸⁶⁷ veya “*yeniçeri Bedri Beşe bin Hamza*”⁸⁶⁸ örneklerinde olduğu gibi veya “*acemi oğlanı zümresinden*”⁸⁶⁹ ya da kısaca “*racil*” ifadesinin kullanılması “*zümre-i racilden Sinan Beşe bin İbrahim*”⁸⁷⁰ gibi örnekler kişinin asker olduğunun en açık göstergesidir. Diğer zümre mensupları için ise “*hassa bostanilerinden*”,⁸⁷¹ “*dergâhı âli bevvâblarından*”,⁸⁷² “*bevvâbi sultânî*”,⁸⁷³ “*saray-ı sultânî teberdarlarından*”,⁸⁷⁴ “*baltacılar zümresinden Mehmed Beşe bin Abdullah*”,⁸⁷⁵ “*hadika-i hâssa bostancılarından Mustafa Beşe bin Ahmed*”,⁸⁷⁶ “*hâssa kilarilerinden Salih Beşe bin Abdullah*”,⁸⁷⁷ “*Topçular Bölükbaşı*”,⁸⁷⁸ “*baltacı*”,⁸⁷⁹ “*tâife-i racilîyn odalarından 69. cemaatin odabaşısı 99. yayabaşlarından Kurd Beşe bin Abdullah*”,⁸⁸⁰ gibi ifadeler kişinin açık seçik bir askeri zümre mensubu olduğunu göstermektedir. Ticari hayat içerisinde yukarıdaki tanımlamalara sahip askeriler de görülmektedir.

XVII. yüzyılda yeniçerilerin İstanbul zanaat yaşamının bir parçası olduğunu, geniş bir ticaret ve zanaat yelpazesinde aktif olduklarını ve loncalarda kethüda ve yiğitbaşı olarak faaliyetlerde bulundukları görülür.⁸⁸¹ Devlet, böylece bir taraftan giderlerini azaltmanın hesaplarını yaparken diğer taraftan esnaf örgütlenmeleri üzerindeki malî kontrolünü

⁸⁶⁵ GŞS. 25 51 b1 (28 Cemaziyelâhir 1013-21 Kasım 1604)- GŞS. 25 56 b1 (2 Zilkade 1013-22 Mart 1605)- GŞS. 53 21 b1 (24 Cemaziyelâhir 1033-13 Nisan 1624)- GŞS. 53 66 b2 (13 Şevval 1033-29 Temmuz 1624).

⁸⁶⁶ GŞS. 52 45 b2 (15 Cemaziyelâhir 1032-16 Nisan 1623)-1013- GŞS. 38 39 a5 (20 Zilkade 1023-21 Ocak 1615)- GŞS. 42 19 b1 (Evail-i Cemaziyelevvel 1026: 7-16 Mayıs 1617)- GŞS. 50 25 b5 (Evâsıt-ı Rebi’ülâhir 1030: 3-12 Mart 1621) GŞS. 52 51 b1 (18 Receb 1032-18 Mayıs 1623).

⁸⁶⁷ GŞS. 38 92 a3 (23 Safer 1024-24 Mart 1615).

⁸⁶⁸ GŞS. 69 58 a2 (27 Şevval 1055-16 Aralık 1645).

⁸⁶⁹ GŞS. 36 3 b3 (20 Ramazan 1022-3 Kasım 1613).

⁸⁷⁰ GŞS. 68 78 b2 (3 Zilhicce 1054-31 Ocak 1645).

⁸⁷¹ GŞS. 63 15 a 1 (2 Zilkade 1050-13 Şubat 1641).

⁸⁷² GŞS. 63 37 b5 (Selhi Zilhicce 1050-11 Nisan 1641).

⁸⁷³ GŞS. 36 29 a3 (2 Zilkade 1022-16 Ekim 1613).

⁸⁷⁴ GŞS. 56 59 b4 (10 Safer 1040-18 Eylül 1630).

⁸⁷⁵ GŞS. 36 117 b5 (Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1023: 18-27 Haziran 1614).

⁸⁷⁶ GŞS. 62 42 b3 (19 Cemaziyelevvel 1049-17 Eylül 1639).

⁸⁷⁷ GŞS. 68 57 a1 (12 Şevval 1054-12 Aralık 1644).

⁸⁷⁸ GŞS. 45 24 b3 (Rebi’ülâhir 1028).

⁸⁷⁹ GŞS. 60 20 a4 (14 Safer 1047-8 Temmuz 1637).

⁸⁸⁰ GŞS. 38 99 a1 (15 Safer 1024-16 Mart 1615).

⁸⁸¹ Gülay Yılmaz Diko, “Asker ile Siviller Arasındaki Bulanık Sınırlar; 17 Yüzyılda İstanbul’da Zanaatkâr Yeniçeriler”, içinde *Ekmek Aslanın Ağzında*, ed: Suraiya Faroqhi, (İstanbul: Koç Üniversitesi Yay, 2017), 200.

arttırma imkânı bulmuş oluyordu. Bu şekilde bir mesleki örgütlenmenin kethüdalığını elde eden memur da bütçe zorlukları dolayısıyla riskli hale gelen maaşını belirli bir esnafın daha garantili olan aidat ödemeleri ile değiştirmeyi tercih ediyordu. Böyle bir tercihte bulunmadan askerlik vazifesinin yanında gelirini artırmak amacıyla esnafılık yapmayı tercih edenlerle de karşılaşılmaktaydı. Çoğu yeniçeri esnafılık yaparken sahip oldukları askeri kimliğin kendilerine sağladığı üstünlüğü kaybetmek istememiş olmalıdır. Pek çok yeniçeri hem askerlik hem de esnafılık gibi her iki kimliği de üzerlerinde taşıyorlardı.⁸⁸²

Esnafların mesleki vasıflarını taşımayan ve mesleğe yabancı olmaları sebebiyle iyi birer yönetici olamayan memur kethüdâlarının yerine lonca mensupları, işleri fiilen yürütmek üzere, yine oybirliği ile ustalarından birini kethüdâ olarak seçmeye devam ederek pratik çözümler üretirken tayinle gelen devlet görevlisini, kethüdâlık aidatını toplamakla yetinen bir statü içinde tutmayı başarmışlardır.⁸⁸³

İstanbul'a deniz yoluyla da pek çok mal ithal ediliyordu. İstanbullu zengin tâcirler bu ticarete hâkimdi; gemi kaptanı sıfatıyla kendi gemilerinde mal taşıyor veya gemi sahibi sıfatıyla şehirde kalıp gemilerini denizaşırı ticaret için donatıyorlardı. Bu İstanbullu tâcirler arasında yeniçeriler de vardı.⁸⁸⁴ Gemi sahipliği askeri zümre mensubu olanların bir şekilde deniz ticareti içinde oldukları anlamına gelmektedir. Bir örnekte; Yeniçeri Ali Beşe Bin Abdullah 26 zira karamürsel gemisini, 5 adet kumanya ve 6 adet demiri ve sair levâzımâtı ile 107.000 akçeye Hüseyin Reis ve Yusuf bin Abdullah'a satmıştı.⁸⁸⁵ Satıştan elde edilen sermaye hatırı sayılır miktardadır. Ulufe geliri ile böyle bir gemiye sahip olmak bir yeniçeri için dönemin şartlarında zor gözükmektedir. Yeniçeri Ali Beşe'nin karamürsel gemisini satmadan önce deniz yoluyla çeşitli ticari işlere girişmiş olabileceği yüksek bir ihtimâl dâhilindedir. Bir başka örnekte; bir acemi oğlanı Mehmed Beşe Bin Mustafa çeyrek hissesine sahip olduğu 16 zira şaykadaki hissesini 4.000

⁸⁸² Çelik, "Yeniçerilerin Esnaflaşmasında Orducu Görevinin Rolüne Dair Bazı tespitler", 1689.

⁸⁸³ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, (İstanbul: Ötüken Yay., 2000), 297. GŞS. 30 74 a3 (27 Zilkade 1014-5 Nisan 1606), Galata habbazları kendilerine kethüdâ tayin edilmiş ebna-i sipahiyandan İsa'nın naçih olması sebebiyle görevden alınmasını yerine ise daha önceden kethüdâ olan Nasır'ın yeniden kethüdâ ve cabi olarak tayin buyurulmasını talep etmişlerdi.

⁸⁸⁴ Diko, "Asker ile Siviller Arasındaki Bulanık Sınırlar; 17 Yüzyılda İstanbul'da Zanaatkâr Yeniçeriler", 196.

⁸⁸⁵ GŞS. 38 92 a3 (23 Safer 1024-24 Mart 1615).

akçeye Cafer Reis bin Abdullah ile Dimo veledi Kostantine ortaklaşa satmıştı.⁸⁸⁶ Yeniçeriliğin en alt basamağı olan bir acemi oğlanının bir gemiye veya bir gemi hissesine sahip olmuş olması da dikkat çekici örneklerden bir tanesidir. Bir başka Yeniçeri Ali Beşe bin Abdullah 27 zira Karamürsel gemisinin 20 hissesinden 2,5 hissesini Yakomi veledi Abraham’a satarak gemisinde ortaklık kurmuştu.⁸⁸⁷ Yukarıdaki örnekler Yeniçeri oldukları açık ve net olan kişilerin gemi sahiplikleri ve bu bağlamda deniz ticaretinde yer aldıklarını göstermektedir. Bunun yanı sıra yeniçeriliği açık olarak ifade edilmeyen bazı beşelerin de gemi sahibi oldukları kayıtlara yansımıştır.⁸⁸⁸

Beşelerin dışında diğer bazı askerilerin de benzer ortaklıklara girişmeleri olağan hale gelmiştir. Bir beşe ile bir müderrisin bu şekilde kurdukları bir ilişkide hassa bostancılarından Mehmed Beşe bin Ali, Müderris Mehmed Efendi’ye 20 zira şaykadaki 1/2 hissesinin yarısını yani toplam geminin 1/4 ünü 20.000 akçeye satmıştı.⁸⁸⁹ Haseki Deviş Ağa bin Hasan ise Dimitri veledi Yani ile 32 zira bir şayka inşa etmesi için bir anlaşma yapmıştı.⁸⁹⁰ Bu kayıtlara geçen en büyük şayka özelliği ile dikkat çekmektedir.

Gemi alım-satımının dışında beşelerin en yoğun görüldüğü alan mudârebe ortaklıklarıdır. Galata’nın deniz ticareti vasfı göz önünde bulundurulduğunda mudârebe örneklerinin çoğu deniz ticareti ile ilgilidir. Beraberinde yüksek risk barındırmasına rağmen getirisinin tatmin edici olduğunu düşünüldüğünde askerilerin de bu alanı getirisi yüksek bir gelir kapısı olarak görmüş olmaları mümkündür. Mudârebe ortaklığı kuran yeniçeriler deniz ticareti kapsamına giren ticari ürünlerin ticaretini yapmaktaydılar. Örneğin Osman Beşe bin Abdullah habbaz tâifesinden zimmîlere buğday satmaktaydı.⁸⁹¹

⁸⁸⁶ GŞS. 36 3 b3 (20 Ramazan 1022-3 Kasım 1613).

⁸⁸⁷ GŞS. 53 42 a2 (4 Şaban 1033-22 Mayıs 1624).

⁸⁸⁸ GŞS. 36 123 a3 (8 Cemaziyelâhir 1023-16 Temmuz 1614), Süleyman Beşe Bin Abdülvahap 3/4’ü Veli Reis bin Sinan ile Ahmed Reis bin Mehmed’in olan 26 Zira Karamürsel geminin bu hissesini 25.500 akçeye Hıdır ile ortaklaşa satın almıştı. Galata Yeniköy’de Ramazan Beşe ise 19 zira şayka gemisini Mihal veledi Sevasto’ya 30 bin akçeye sattı. GŞS. 27 55 a2 (Evâil-i Safer 1014: 18-27 Haziran 1605) Mustafa Beşe bin Kurd nam yeniçeri Ömer Reis bin Mustafa ile karamürsel gemide yarı yarıya ortak olup sefer etmekteydiler. GŞS. 68 35 a2 (Selhi Receb 1054-2 Ekim 1644) Abdi Beşe ise örfi mellahinde zarbuna tabir olunur 17 zira gemide iki kişi ile ortaktı. GŞS. 53 11 b2 (24 Cemaziyelâhir 1033-13 Nisan 1624), GŞS. 69 74 a2 (15 Zilkade 1055-2 Ocak 1646).

⁸⁸⁹ GŞS. 49 4 a3 (12 Şaban 1028-25 Temmuz 1619).

⁸⁹⁰ GŞS. 68 9b 2 (24 Şevval 1050-6 Şubat 1641).

⁸⁹¹ GŞS. 53 41 a4 (3 Receb 1033-21 Nisan 1624) Kilesi 87 akçeden 31.320 akçeye 18 müd buğday.

İçinde askerlerin yer aldığı 15 adet mudârebe ortaklığı söz konusudur. 10 kayıta yer alanlar beşe ünvanını kullanmış, diğer kayıtlardan birinde “*Dergâh-ı Âli yeniçerilerinden*” biri, diğer 3 kayıttan ikisinde ise “*Dergâh-ı Âli bevvâbı*”, birinde ise bir “*bostancı*” ortaklığın bir tarafıdır. Bu kayıtların birinde; Mehmed Beşe bin Abdullah ehli zimmet tâifesinden Simoil ile bir mudârebe ortaklığı kurduğunu iddia ederek alacak davası açmış, Simoil’in inkârı üzerine ortaklığı ispatlamaktan aciz kalmıştı.⁸⁹² Bir başka örnekte; Cihangir’den Ahmed Beşe, mudârebenin sona ermesiyle Ali bin Ahmed ile kurmuş olduğu mudârebe ortaklığının sermayesinden 23.000 akçesinin tamamını almıştı.⁸⁹³ Yine Dergâh-ı Âli bevvâblarının da mudârebe ortaklıkları içerisinde yer aldıkları görülmektedir.⁸⁹⁴

İslam Ağa isimli cüнді⁸⁹⁵ ise Ahmed Beşe bin Abdullah’ı burtun olarak bilinen gemisine reis tayin edip 36.000 akçe de sermaye vererek Varna’ya sefere göndermişti. Varna’nın bu dönemdeki ticari potansiyeli bu seferin buğday ticareti için yapılmış olabileceği ihtimâlini güçlendirmektedir. Fakat geminin yanması ve toplamda 31.605 akçenin gemi masraflarına harcanması ile geriye sadece 4.395 akçe kalmıştı.⁸⁹⁶ Riskler çerçevesinde amacına ulaşmayan bir çaba olarak ortaya çıkan bu örnekte işverenin bir “cüнді” olması, reisin beşe ünvanını taşıması ve baba adının

⁸⁹² GŞS. 38 39 b 1 (3 Zilhicce 1023-4 Ocak 1615), GŞS. 42 19 b1 (Evâil-i Cemaziyelevvel 1026:7-16 Mayıs 1617) Dergâh-ı Âli yeniçerilerinden Şahin Beşe bin Hüseyin, Kalevil Reis ile babası Kostantin Reis’e ortak 3.000 akçe vererek mudârebe ortaklığı kurduğu iddiasında olup parasının 1.500 akçesini Kalevil Reis’ten talep etmekteydi. Şahin Beşe ispattan aciz olsa da Kalevil Reis’ten yemin talebinde bulunuldu. Kalevil Reis kendi dini inancı ve itikadın uygun bir şekilde: “*yemin billahillezi enzelel incil alâ İsa aleyhisselam*” diyerek mudârebe ortaklığını inkâr etti.

⁸⁹³ GŞS. 42 34 b4 (Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1026: 16-25 Mayıs 1617) GŞS. 58 4 a3 (23 Safer 1043-29 Ağustos 1633) Bunların yanında Mehmed Beşe bin Mehmed, Simon Reis ile GŞS. 62 68 b1 (5 Receb 1049-1 Kasım 1639), Nikola veledi Manol, Ahmed Beşe bin Abdullah ile GŞS. 63 4 a1 (17 Şevval 1050-30 Ocak 1641). Mahmud bin Bayram, Mahmud Beşe bin Hasan ile, GŞS. 64 64 a2 (11 Zilkade 1052-31 Ocak 1643) Mustafa Çelebi bin Ali Mustafa Beşe Bin El hac Ali ile, GŞS. 55 51 b1 (29 Cemaziyelâhir 1037-6 Mart 1628) Dergâh-ı Âli yeniçerilerinden Hasan Beşe bin Mehmed ise Mehmed Bey bin Abdullah ile 304 sikke flori karşılığında bir mudârebe ortaklığı tesis etmişti. GŞS. 70 21 b2 (25 Zilhicce 1056-1 Şubat 1647) El hac Ali Bin Mehmed, Yusuf Beşe bin Abdullah ile, GŞS. 63 139 a2 (27 Rebi’ülâhir 1051-5 Ağustos 1641) Ahmed Beşe bin Avaz, Ali Reis bin Mustafa ile mudarebe ortaklığı kurdular. GŞS. 63 15 a 1 (2 Zilkade 1050-13 Şubat 1641) Hassa bostanilerinden İskender Beşe bin Hüseyin, mellah tâifesinden Ali Reis bin Mehmed ile 6000 akçeye Rumeli’den buğday iştirâ etmek üzere bir mudârebe anlaşması yapmışlardı. Fakat Ali Reis’in anlaşmaya muhalif Anadolu tarafına elma iştirâsı için iki sefer daha yapması geminin helaki ile sonuçlanmış, bu son iki seferin izinsiz yapılması sebebi ile Ali Reis’in İskender Beşe’nin zararını tazmin etmesine hüküm olunmuştu.

⁸⁹⁴ GŞS. 36 29 a3 (13 Zilkade 1022-25 Aralık 1613)- GŞS. 63 37 b5 (Selh-i [boş] 1050).

⁸⁹⁵ CÜNDİ: Askeri, efrad-ı askeriye den âdem. Sipahi, binicilikte mahir. Şemseddin Sami, Kamus-i Türki, 484.

⁸⁹⁶ GŞS. 56 126 a3 (4 Şaban 1040-8 Mart 1631).

Abdullah olarak zikredilmesi Ahmed Beşe bin Abdullah'ın yeniçeri olma ihtimâlini kuvvetlendirmektedir. Bu ihtimâli destekleyen bir örnek; 22 Şaban 1013 (13 Ocak 1605) tarihli bir kayıttadır. Yeniçerilerin Gemi reisi olarak görev yaptıklarını açıkça göstermektedir. Mehmed Beşe bin Abdulvahhab, “*Ali Reis bin Abdullah nam yeniçeri*” gemisine reis tayin edip buğday ticareti yapmak üzere bir anlaşma tesis etmişti.⁸⁹⁷ Bir diğer kayıttaki ise Mustafa Reis bin Abdullah yeniçeri olarak tanımlanmıştı.⁸⁹⁸ Henüz yüzyılın başlarına tarihlenen bu örnekler yeniçerilerin askerlik dışı faaliyetlerine somut örneklerdir.

Yeniçerilerin faal oldukları bir başka konu ise hayvan ticareti idi. Halkın buğdaydan sonra ikinci en temel ihtiyacı et idi. Bu durum hayvan ticaretini ve buna bağlı kasaplığı sansasyonel bir alan olmasına rağmen cazip kılıyordu.⁸⁹⁹ “*Dergâh-ı Âli dâmen mahfufen bi'l meâli yeniçerilerinden*” Ahmed Bey bin Abdullah da koyun ticareti yapmaktaydı. Dimo veledi Yimoniko'yu çoban olarak tutmuş “*rai*”⁹⁰⁰ için 124 adet koyunu Dimo'ya teslim etmişti. İşin sonunda Dimo hayvanları 5 eksik getirmişti. Eksik

⁸⁹⁷ GŞS. 25 77 b2 (22 Şaban 1013-13 Ocak 1605). Anlaşmaya göre Gemi 30 paya ayrılmış toplar için 4 pay ve gemi yoldaşları için 62 pay toplam 96 pay ortaya çıkmıştı. Toplam hasılat 91.168 akçe olup Mehmed Beşe kendi hissesine düşen 30 paylık meblağı talep edince, Ali Reis 30 payı kabul etmemiş çıkan anlaşmazlık üzerine araya ehl-i hibre girmişti. Ehl-i hibre geminin 110 müd buğdaya tahmili olduğunu, 110 müd buğdaya tahmili olan bir geminin kanun üzere en fazla 22 paya tabi tutulabileceğini dolayısıyla geminin 88 pay olması gerektiği yönünde karar vermeleri üzerine bir paya 1036 akçe düşmüştü.

⁸⁹⁸ GŞS. 25 42 b3 (1013).

⁸⁹⁹ Halime Doğru, “Rumeli’de Celepkeşanlar”, İçinde 13. *Türk Tarih kurumu Kongre Bildirileri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.,1999), 1675-1688. GŞS. 41 11 a4 (18 Zilhicce 1025-27 Aralık 1616) Bu işle uğraşanlardan bir tanesi olan Ferhad Beşe bin Abdullah nam racil olarak tanımlanan bir yeniçeridir. Kassab tâifesinden Todori veledi Yorgi ve Mehmed Beşe bin Abdullah’a iştirâk üzere her biri 116’şar akçeden 406 koyunu 47.096 akçeye bey’ etmişti. Burada Mehmed Beşe’nin de bir yeniçeri olduğu söylenebilir. Meblağın talep edilmesi ile Todori’ nin vurulup mecruh olduğu anlaşılmış, menziline varılarak toplam borcun yarısı olan 23.550 akçenin kendi borcu olduğu ifadesiyle kayıt altına alınmıştı. GŞS. 50 25 b5 (Evâsıt-ı Rebi’ülâhir 1030: 3-12 Mart 1621) Kasap Todori veledi Estemad’ın Dergâh-ı Âli dâmen mahfufen bi'l meâli yeniçerilerinden Ramazan Beşe’ye koyun bahasından 12.500 akçe borcu vardı. GŞS. 68 102 a5 (19 Rebi’ülevvel 1055-15 Mayıs 1645) Bevvâbi Sultâni Hasan Beşe bin Abdullah ise Aleksi veledi Papas ile ortaklaşa koyun alıp satmaktaydılar. GŞS. 42 47 a2 (Evâil-i Cemaziyelâhir 1026: 6-15 Haziran 1617) Panayot veledi Andriye ile Andriye veledi Nikola ortaklaşa sahip oldukları 450 adet kuzuyu her biri 63’er akçeden olmak üzere Mehmed Beşe Bin Abdullah’a 28.500 akçeye bey’ ettiler. GŞS. 68 123 a4 (9 Cemaziyevvel 1055-3 Temmuz 1645) Hüseyin Beşe bin Memi’nin Kasap Yusuf bin Abdullah’a koyun bahasından 3955 akçe borcu vardı. GŞS. 36 163 a5 (28 Şaban 1023-3 Ekim 1614) Abdullah Beşe’nin Mustafa bin Abdullah’dan sığır bahasından 3.000 akçe alacağı vardı.

⁹⁰⁰ RAİ: Sürmek, otlatmak, çobanlık yapmak.

olan her bir ganem için 120'ser akçe hesabı üzere zararın Dimo tarafından karşılanmasına karar verilmişti.⁹⁰¹

Bir başka örnek; olayın boyutlarını göstermesi açısından kayda değer. Bu sefer işin içine bir de kadı girmiştir. Edirne Kadısı Abdullah Efendi vekili Yusuf Çavuş Bin Hızır aracılığı ile Ferhad Beşe bin Abdullah ve Andriye veledi Todorı isimli 2 ortağa 750 koyun ve 446 kuzuyu ödemesi 5 ay sonra olacak şekilde 98.000 akçe'ye "*bey'i bât-ı sahîha-i şer'i*" ile satmıştı.⁹⁰²

İznikmid'den Selim Beşe bin Abdullah'ın Galata'da Emekyemez Mahallesi'nde sakin Mehmed Beşe'den koyun bahasından 11.740 akçe ve çuka bahasından da 1.700 akçe alacağı olup, 1.700 akçe çuka bahası alışverişin vadeli olmasından kaynaklanmaktaydı.⁹⁰³

Beşe ünvanlı kumaş tâcirleri de kayıtlarda sıklıkla geçer.⁹⁰⁴ Bunların yanında İbrahim Çavuş bin Abdülmennan, Yorgaki veledi Yani ile Yakomi veledi Yorgi'ye 40.000 osmani akçeye limon suyu satmış, birbirlerine kefil olan borçlulardan Yorgaki ile üzerine düşen 20.000 akçe borç karşılığında yaşanan anlaşmazlık neticesinde 8.000 akçeye sulh olmuşlardı.⁹⁰⁵ Dergâh-ı Âli sipahilerinden Piyale Bey bin Mehmed, Nakşa adasından 1.000 adet değirmen taşı almıştı. Nakşa adası değirmenlik mukataası emini Tayyib'in itirazlarına rağmen taşların Piyale Bey'e ait olduğu ortaya çıkmıştı.⁹⁰⁶ Kalender Beşe bin Mustafa, Nikola veledi Yani ile Yani veledi Kosta'ya her müdresi 24 er akçeden 700 müdre üzüm şırası satmıştı.⁹⁰⁷ İplikçi Rıdvan Beşe, Tayibe Hatun bin El hac Mehmed'den 65.000 akçelik Abana ipliği satın almıştı.⁹⁰⁸ Yorgancı Hasan Beşe ise tüccardan El hac Receb bin El hac Cafer'den kahve satın almıştı.⁹⁰⁹ Osman Beşe bin

⁹⁰¹ GŞS. 42 56 b1 (2 Zilhicce 1016-19 Mart 1608).

⁹⁰² GŞS. 42 46 a1(Gurre-i Cemaziyelâhir 1016-23 Eylül 1607).

⁹⁰³ GŞS. 68 47 b2 (27 Şaban 1054-29 Ekim 1644) .

⁹⁰⁴ GŞS. 63 40 b3 (5 Muharrem 1051-16 Nisan 1641) Mehmed Beşe bin Abdullah, GŞS. 64 76 b2 (29 Zilkade 1052-18 Şubat 1643) El hac Mehmed Beşe bin Abdullah, GŞS. 63 174 a3 (6 Zilkade 1051-6 Şubat 1642) Ahmed Beşe bin Abdullah, GŞS. 68 105 b1 (27 Rebi'ülevvel 1055-23 Mayıs 1645) Mehmed Beşe bin Süleyman, GŞS. 71 32 a1 (18 Ramazan 1058-6 Ekim 1648) Hasan Beşe bin Abdullah, GŞS. 58 5 a2 (16 Safer 1043) Mustafa Çavuş bin Receb, GŞS. 53 96 a2 (Evâhir-i Safer 1034:1-10 Aralık 1624) İbrahim Çavuş bin Musli kumaş ticareti ile işgal etmekteydiler.

⁹⁰⁵ GŞS. 45 70 b3 (Evâhir-i Cemaziyelâhir 1028: 3-12 Haziran 1619).

⁹⁰⁶ GŞS. 34 20 b2 (1016).

⁹⁰⁷ GŞS. 62 127 b2 (23 Şevval 1049-16 Şubat 1640).

⁹⁰⁸ GŞS. 68 19 a1 (13 Cemaziyelâhir 1054-17 Ağustos 1644).

⁹⁰⁹ GŞS. 68 39 b3 (23 Şaban 1054-25 Ekim 1644).

Sefer isimli habbaz ise ortağı Mustafa Çelebi ile birlikte Mustafa Ağa Vakfı'ndan işlettikleri fırını Rumeli Kazaskeri Mahmud Efendi'ye vakıf mütevellisinin izni ile devretmişler daha sonra fırını Mahmud Efendi'den 1 yıl tamamına yevmi (günlük) 40 akçeye tekrar kiralamışlardı.⁹¹⁰ Nakit paraya olan ihtiyaçları onları böyle bir çözüme itmiş olmalıdır. Fırında çalışmaya devam edip nakit para temin etmişlerdi. Rumeli kazaskerinin de bir fırını vakıftan kiralayarak eski müstecirlerine yeniden kiralayarak gelir elde ettiği görülmektedir. Ayrıca Mehmed Beşe bin Abdullah'ın Tarabya'da bir bakkal dükkânı ve aynı köyde bir fırında 1/4 hissesi mevcuttu.⁹¹¹ Başka bir Mehmed Beşe bin Abdullah terzilikle uğraşmaktaydı. Galata'da Kürkçükapı dâhilinde kendi mülkü olan terzi dükkânını Lefter veledi Yani'ye 3.000 akçeye satmıştı.⁹¹² Musa Bey bin Haydar isimli bevîbî sultâninin ise Galata Yağ Kapanı'nda kiraya verdiği 2 bâb bakkal dükkânı ve bir bâb mahzeni vardı.⁹¹³

Beşeler iltizam ortaklıklarında da yer almaktadırlar. Konu ile bir örnekte; Avraham veledi Mosko, Şehzade Sultan Mehmed Han İmâret-i Âmire Evkâfı'ndan Galata'ya bağlı Marmara Nahiyesi'nden Tavşan Adası mukataasını Mehmed Beşe bin Hızır ile 1028 (1619) senesi Rebi'ülevvelinden Mart ibtidasına kadar ortak iltizam almışlar ve vakıf mütevellisine ödenen peşin 102.000 akçeyi Mehmed Beşe kendi malından karşılamıştı.⁹¹⁴

Eski vezirlerden şimdiki Cezâir-i garb Beylerbeyi Mustafa Paşa da Galata'da Sehil Bey mahallesinde bir bozahanesini ve altında bir kayıkhanesi ve içinde olan levâzımâtı ile Divân-ı Âli kâtiplerinden Abdullah Efendi bin Mehmed'e 180.000 akçeye satmıştı.⁹¹⁵ Istabl-ı Âmire kethüdası Ahmed Ağa bin Hüsrev'in de Karaköy Sûku'nda bir simitçi fırını olup kiralamaktaydı.⁹¹⁶ Hasan Beşe bin Abdullah Galata'da fırıncıydı.⁹¹⁷ Mehmed Beşe bin Ali, Yağ Kapanı bakkallarından Yorgi veledi Koka ile ortaklık kurmuştu.⁹¹⁸ Piri Beşe bin Hasan, İbrahim bin Mustafa ile kasaplık yapmaktaydı.⁹¹⁹

⁹¹⁰ GŞS. 67 19 a3 (3 Muharrem 1053-24 Mart 1643).

⁹¹¹ GŞS. 53 32 a3 (22 Receb 1033-10 Mayıs 1624).

⁹¹² GŞS. 34 19 b5 (7 Şaban 1016-27 Kasım 1607).

⁹¹³ GŞS. 36 23 b5 (Gurre-i Zilkade 1022-13 Aralık 1613).

⁹¹⁴ GŞS. 45 12 a5 (25 Rebi'ülevvel 1028-12 Mart 1619).

⁹¹⁵ GŞS. 36 11 a2 (Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1023: 18-27 Haziran 1614).

⁹¹⁶ GŞS. 63 171 b3 (27 Şevval 1051-29 Ocak 1642).

⁹¹⁷ GŞS. 36 124 a1 (Evâil-i Cemaziyelâhir 1023: 9-18 Haziran 1614).

⁹¹⁸ GŞS. 36 150 b2 (Evâsıt-ı Cemaziyelâhir 1023: 17-26 Temmuz 1614).

Ahmed Beşe bin Ali debbağlık yapmaktaydı.⁹²⁰ Ömer Beşe bin Ayas esirci tâifesindendi.⁹²¹ Yusuf Beşe bin Abdulah ise tüccar tâifesinden olarak tarif edilmektedir.⁹²² Ali Beşe bin Abdullah ise kereste alıp satmaktaydı.⁹²³

3.8. Devletin Kontrol Mekanizması Olarak Narh Uygulamaları

Açık kamu yararı gereği, temel ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarına -onları oluşturan etkenlere dokunulmadan- doğrudan müdahale edilerek belirli sınırları aşmasının önlenmesi maksadıyla resmî tavan fiyat belirlenmesine dar anlamda narh denir.⁹²⁴ Normal şartlarda bir malın piyasa fiyatı, rekabet şartları içinde arz ve talep sonucunda oluşmaktadır.⁹²⁵ Klâsik dönemde temel ihtiyaç mallarını oluşturan ürünlerin arz ve talep esnekliği düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Çünkü ulaşım ve teknolojinin henüz gelişmemiş olduğu dönemlerde üretimi arttırmak oldukça zordur. Üretim azalışları fiyatları hızla yükseltirken, hava koşullarından kaynaklanan üretim artışlarının neden olduğu ciddi fiyat düşmeleri de söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle ekonomide fiyat istikrarını sağlamak önemli bir mesele olmuştur.⁹²⁶

Harp, abluka, seferberlik gibi olağanüstü durumlar ile kıtlık, sel, şiddetli geçen kışlar, çekirge istilâsı gibi afetler de yeni fiyat tespitlerini gerektiren hususlardı. Nitekim ablukalar sırasında, daha ucuz olan deniz trafiği engellendiğinde, nakliyat kara yoluyla yapılmakta ve dolayısıyla nakliye ücretlerinin yüksekliği narhın değiştirilmesine sebep olmaktaydı. Harp durumunda mahsulün büyük kısmının ordu için alınması, kıtlık yıllarında olduğu gibi, halka intikal eden mahsulün azalmasına sebep olmakta ve dolayısıyla, arz-talep dengesi bozulduğundan fiyatların yükseltilmesi zarureti doğmaktaydı.⁹²⁷

⁹¹⁹ GŞS. 56 127 b1 (23 Şaban 1040-27 Mart 1631).

⁹²⁰ GŞS. 60 63 b4 (Gurre-i Receb 1047-19 Kasım 1637).

⁹²¹ GŞS. 60 83 b2 (27 Şevval 1047-14 Mart 1638).

⁹²² GŞS. 60 73 b1 (6 Şaban 1047-3 Ocak 1637).

⁹²³ GŞS. 63 9 a1 (24 Şevval 1050-6 Şubat 1641).

⁹²⁴ Cengiz Kallek, “Narh”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (TDV Yay, Ankara, 2006), 32:390.

⁹²⁵ Birol Çetin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İktisat Politikası Olarak Müdahalecilik”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 32 (Güz 2023): 159.

⁹²⁶ Harun Şahin, “Klasik Dönem Osmanlı Ekonomisinde İktisadi Kontrol Araçları”, *Bartın Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 5/10 (2014): 169.

⁹²⁷ Kütükoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısı”, 563.

Osmanlı narh uygulamasında temel ölçü arz ve talep şartları olup, tekelci eğilimlerin tesiri giderilmek istenmektedir. Bu şartlar değişikçe tespit edilen fiyatlar da değişiyordu. Özellikle ziraî ürünlerde arz şartlarının çok değişken olması böyle bir uygulamayı zorunlu kılıyordu. Yine talebin normalin üstünde yükseldiği Ramazan ayı öncesinde de fiyatların yeniden tespiti gerekiyordu.⁹²⁸ Ramazan ayının kitlesel tüketimine hazırlanmak için Osmanlı hükûmeti, halkın bu ayı bolluk ve huzur içinde geçirmesi için Ramazan'dan önceki ay olan Şaban ayının sonunda, gıda maddelerinin kıtlığını ve kitlesel tüketim beklentisiyle depolara geri çekilmesi nedeniyle fiyatların yükselmesini önlemek amacıyla tüm gıda maddelerinin narhını ayarladı.⁹²⁹

Halkın beklentisinin yanında hammadde fiyatlarının istikrarlı kalmasını lonca mensupları da istiyordu. Çünkü önceden satın aldıkları bir hammaddenin işlenerek elde edilen mamulün verilen narha bağlı olarak belli bir kâr payıyla (narh fiyatıyla) satılırken, kıtlık sonucu yükselen hammadde fiyatı maliyetin artmasına neden oluyor, bu da, esnafa verilen kâr marjını ortadan kaldırıyor. Bu durum, esnaf ve zanaatkârları önceden kâr eder bir halde iken sonradan yaptıkları işte zarar eder hâle getiriyordu.⁹³⁰

Osmanlı siyaset yazarları narhın halkın refahı için zaruri olduğunu belirtmişlerdir. Bu husus belgelere de yansımıştır. Narh sistemi klasik dönem Osmanlı tarihinde fiyat politikasının esasını teşkil etmiştir.⁹³¹ Bazı İslam hukukçularının görüşlerinin aksine olarak Osmanlılar, halkın refahının sağlanması hususunda narha, büyük bir önem vermişlerdir. Devlet idaresiyle nazari olarak uğraşan müellifler, daima narh konusuna da temas ile devletin icra organlarının narhın kontrolüyle bizzat meşgul olmalarını ehemmiyetle tavsiye etmişlerdir. Kanuni Sultan Süleyman Devri sadrazamlarından Lütî Paşa, kendinden sonra sadarete geleceklere bu makamın adabını anlatmak üzere yazdığı Asafnâme'sinde,⁹³² Müverrih Ali ise "Fusûlü'l-hall Ve'l-'akd ve Usûlü'l-harc Ve'n-nakd" adlı eserinde,⁹³³ padişahların mülk ve devletlerinin bekası şartlarını sayarken narh konusuna da temas etmekte ve narh fiyatından satış yapılmasına itina gösterilmesi,

⁹²⁸ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, (İstanbul: Dergâh Yay., 2017), 483.

⁹²⁹ Kazuaki Sawai, "The Narh System in 16th and 17th Century İstanbul", *Bulletin of the Society for Near Eastern Studies in Japan*, 45 (2002): 75.

⁹³⁰ Güler, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler", 136.

⁹³¹ Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, 483.

⁹³² Lütî Paşa, *Asafname*, (İstanbul: Büyüyen Ay Yay. 2017).

⁹³³ Gelibolulu Mustafa Ali, *Fusul-i Hall'ü Akd ve Usul-i Harc-ü Nakd*, haz: Süleyman Lokmacı, Rukiye Özdemir (İstanbul: Akıl Fikir Yay., 2020).

narha uymayanların satıcı olsun, alıcı olsun cezalandırılması gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Ona göre narh, umûr-ı cüz'i değil umûr-ı külliye'dendir. Eğer padişah ve sadrazamlar, ufak bir mesele gibi görüp narha gereken ehemmiyeti vermezlerse siyaset etme işi kendisine ait olmadığı için, şehrin kadısının bir şey yapması mümkün değildir. Hal böyle olunca da herkes malını dilediği fiyattan satar; ancak bu kazanç hiçbir şekilde helal bir kazanç sayılamaz.⁹³⁴

Ekonomik tedbirlerin yanında narh olayının bir de siyasi boyutu vardır. Çünkü ne üretici bölgelerin, ne de başkent halkını gayrimemnun bırakmamak gerekmektedir.⁹³⁵ Fiyatlardaki istikrarsızlıkları halk tarafından yöneticiler için bir zafiyet belirtisi ve devlet otoritesinin zayıflaması olarak algılandığı için her zaman hassasiyetle üzerinde durulan bir konu olmuştur.⁹³⁶ Kuruluştan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda okutulan Hanefi fıkı kitaplarının kamu yararına hizmet ettiği gerekçesiyle temel ihtiyaç maddelerinde fiyat düzenlemesine izin verilebileceği yönündeki telkinleri önde gelen Osmanlı bürokratları tarafından da kabul edilmiş, fiyat düzenlemesinin devletin gücünün ve refahının devamlılığı için zaruri bir politika olduğu görüşü her zaman ağırlık kazanmıştır.⁹³⁷

Yukarıda sayılan sebeplere ek olarak para birimi olan akçenin değer kaybetmesi de narh fiyatlarında topyekûn bir yükselmeye, değer kazanması ise topyekûn bir azalmaya yol açardı. Fakat bu yükselme veya düşme oranları her malda aynı değildi. Yine maliyeti yükselen malda, yeni fiyat tespiti yapıldı.⁹³⁸ 1585 yılında % 62,5, 1588 yılında ise % 23 nispetinde olmak üzere iki para ayarlaması yapılmıştır. 1585 yılında yapılan bu ayarlama akçe tarihindeki ilk büyük devalüasyon olarak bilinmektedir.⁹³⁹ 1586'da başlayıp 1589, 1600, 1618, 1624 ve 1640'ta tam altı kez para ayarlamaları gerçekleştirilmiştir. Her durumda, bir dizi emtianın narhı yeni dönüşüm oranlarına göre yeniden ayarlanmış ve narh defterine kaydedilmiştir. Normal narh kayıtları arşivlerde

⁹³⁴ Mübahat Kütkoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, (İstanbul: Enderun Yay., 1983), 4-6.

⁹³⁵ Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, c.1*, 302.

⁹³⁶ Çetin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İktisat Politikası Olarak Müdahalecilik", 161.

⁹³⁷ Ağır, "Osmanlıda İaşecilik ve Fiyat Politikaları, İstanbul –Madrid Karşılaştırması 1500-1700", 125.

⁹³⁸ Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, 483.

⁹³⁹ Tahsin Özcan, "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda yapılan Sikke Tashihleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17 (2005): 255.

nadiren günümüze ulaştığından, günümüze ulaşan narh defterlerinin çoğu bu para birimi ayarlama dönemine aittir.⁹⁴⁰

Tashihlerin bir etkisi de, akçenin değer kayıplarına bağlı olarak fiyatların mütemadiyen yükselmesi ve satılan malların fiyatlarında dalgalanmalara yol açmasıdır. Bu nedenle akçe ayarlamaları yapıldığında, eşya fiyatları yeniden tespit edilerek genel narh listeleri hazırlanmıştır. Nitekim 1584 ayarlamasından sonra Koca Sinan Paşa böyle bir narh listesi hazırlatmıştır. 1600-1650 yılları arasında yapılan ayarlamalardan sonra da yeni narh listeleri düzenlenmiştir.⁹⁴¹ Bu bağlamda Galata şer'iyye sicilleri üzerinde yapılan incelemeler sonucunda 1615,⁹⁴² 1618-1619,⁹⁴³ 1624-1625,⁹⁴⁴ 1637-1638,⁹⁴⁵ 1639-1640,⁹⁴⁶ 1640-1641, 1641-1642,⁹⁴⁷ 1642,⁹⁴⁸ 1644,⁹⁴⁹ 1645⁹⁵⁰ tarihli sicillere yansıyan narhlar verildiği görülmektedir.

Kayıtlarda narhlar bazen sadece bir ürüne yönelik kısa bir bilgi şeklinde yer alırken bazen uzun olmayan kısa listeler şeklinde bazı ürünlere verilen narhlar yer almaktadır. Diğerlerine nispeten en kapsamlı ve ayrıntılı listeler ise 1640, 1641-1642 ve 1644-1645 yıllarını kapsayan sicillerde görülebilir. Yine de hiçbirisi 1640 yılında verilen narh kadar ayrıntılı ve kapsamlı bilgiler içermez.

İaşe sorunu kente getirilecek ürün miktarlarının ve bu miktarları sağlayacak yerlerin saptanmasıyla başlamaktadır ki devlet denetimi üretimden tüketiciye satışa kadar her aşamada kendini göstermektedir. Bu sorun toplumsal ve ekonomik bir sorun olup, her türden iaşe problemini yok etmeyi, her türlü kıtlık ve vurgunculuğu önlemeyi hedeflemektedir.⁹⁵¹ Narh sistemi her şeyden önce siyaset sınıfının ve kalburüstü tüccarların çıkarlarının korunmasına hizmet etmekteydi. Bu durum, neden taşradaki

⁹⁴⁰ Sawai, “The Narh System in 16th and 17th Century İstanbul”, 80.

⁹⁴¹ Özcan, “Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılda yapılan Sikke Tashihleri”, 260.

⁹⁴² GŞS. 30 (1014-1015).

⁹⁴³ GŞS. 49 (1028-1029), GŞS. 45 (1028).

⁹⁴⁴ GŞS. 53 (1033-1034).

⁹⁴⁵ GŞS. 60 (1046-1047).

⁹⁴⁶ GŞS. 62 (1048-1050).

⁹⁴⁷ GŞS. 63 (1050-1051).

⁹⁴⁸ GŞS. 64 (1052).

⁹⁴⁹ GŞS. 67 (1050-1054).

⁹⁵⁰ GŞS. 68 (1054-1055).

⁹⁵¹ Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, c.1*, 302.

narh defterlerindeki kayıtların zorunlu ihtiyaç maddeleriyle sınırlı kalırken, İstanbul'da her türlü mal için resmi fiyat ilan edildiğini açıklar.⁹⁵²

Narh uygulaması yoluyla fiyatların sabit tutulması, en büyük alıcı konumundaki devletin kendisi için de bir avantaj oluştuyordu. Devlet, fiyatları düşürmek suretiyle istenilen fiyattan alım yapma imkânı elde etmiş oluyordu. Hububat fiyatları serbest piyasa ve mirî mübayaa fiyatları şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁹⁵³ Örneğin, II. Bayezid'in İhtisab Kanunnamesinde fırıncının iki aylık veya en az bir aylık buğday stoku olması gerektiği yazılıdır. Bu da fırıncıların belirli miktarda buğday stoklamasını zorunlu kılmaktadır.⁹⁵⁴

I. Ahmed Devri Kanunnamesi'nde ekmeğin üretileceği unun iyi buğdaydan ve ince eleklerle işlenerek yapılması emredilmişti. Kanunnamede ekmeğin ve kirdenin (bir tür pide veya börek) nasıl pişirilmesi gerektiği içine konulacak malzemelerin ne miktarda ve ne özellikte olması gerektiği de açıklanmıştı. Çiğ, yanmış ve ekşi olmaması ve eksik gramajlı üretilmemesi emredilmekte, usulüne uygun üretim yapmayanların cezalandırılması ve eksik gramajlı üretenlerden her eksik dirhemi için 1 akçe ceza alınması yine kanunnamede yer almıştı.⁹⁵⁵ Ehl-i hibrelerinin kendi içlerinden olmaması ve tüketicilerden olmasının emredilmesi hem hilenin önüne geçmek hem de tüketici nüfusun haklarını gözetmek açısından önemli bir düzenlemedir. Ekmek konusundaki hassasiyet sicillere de yansımıştır. 12 Zilkade 1014 (21 Mart 1606) tarihli bir emirde Galata'da ekmeğin 100 dirhem olması yönünde narh verilmişti.⁹⁵⁶ Tophane Kapısı içerisinde kadîmden beyaz ekmek işleyen bir fırının ak ekmek ve francala işlemeye

⁹⁵² Suraiya Faroqhi, "Siyaset ve Ekonomi Arasındaki Yönetici Seçkinler" İçinde *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Ed: Halil İnalcık, Donald Quataert, (İstanbul: Eren Yay., 2004), 2:671.

⁹⁵³ Çetin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İktisat Politikası Olarak Müdahalecilik", 161.

⁹⁵⁴ Sawai, "The Narh System in 16th and 17th Century İstanbul", 84.

⁹⁵⁵ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman Devirleri Kanunnameleri (1012/1603-1031/1622), (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., 1996), IX. Kitap, 524-525. "...ve etmeği iyi buğdaydan ve ince eleklerle işledüb onun on dört üzere narh vereler.", "Etmekçilerin etmeği ve kirdecilerin kirdesi ve çörekçilerin çöreği gözlenüb, çiği ve karası olmaya ve ekşi olmaya. Ve eğer eksük olsa kadı ta'zir edüb dirhemine bir akçe cürm alına. Ve elekleri sık ve eyü ola. Ve eğer çiğ ve ekşi ve kara olsa veya yanıklı olsa, muhkem siyaset edeler. Ve bunların ehl-i hibresi kendülerden olmaya, yiyici tâifesinden ola. Ve çörek ve etmek nısf işlene. Bir müdd una yedi vukıyye yağ koya, gayetde arı pak işlene. Ve yağsuz çörek ve kirde narhına işledeler. Ve arı işledeler, her zamanda eksik etmeyüb buluna."

⁹⁵⁶ GŞS. 30 74 b8 (12 Zilkade 1014-21 Mart 1606).

devam etmesi ve ekmeğin 200 dirheminin 1 akçe üzerinden imal etmesi istenmişti.⁹⁵⁷ Evâsıt-ı Muharrem 1034 (23 Ekim-1 Kasım 1624) tarihli bir emirde ise Galata kadısına Tophane’de 40 yıldan beri beyaz ekmek imal eden bir fırının birkaç yıldır battal kalması sebebiyle vatandaşların beyaz ekmek ihtiyaçları için narh-ı câri üzere yeniden faaliyete geçirilmesi emredilmişti.⁹⁵⁸ Gümrük emini Ali’nin talebiyle de Tophane Kapısı iç yüzünde yer alan fırında beyaz ekmek işlenmesine müsaade edilmiş ve hiç kimsenin mani olmaması emredilmişti.⁹⁵⁹ Benzer bir emirde yine halkın külli ihtiyaçlarına binaen Tophane’de Sinan Paşa Evkâfından Küçük Çavuş olarak bilinen Sipahi Mehmed tasarrufundaki fırında kadîmden beyaz ekmek işlenegelmiş iken bir şekilde men olunduğu, yeniden beyaz ekmek işlenmesi ve kimsenin mani olmaması emredilmişti.⁹⁶⁰ Habbaz Mustafa’nın padişaha sunduğu bir arzuhalle Ayas Çelebi Fırını habbazı olduğunu bildirmesi ve fırınında beyaz ekmek işlemek isteği olumlu karşılanmış İstanbul’da işlenen beyaz ekmek narhı üzere beyaz ekmek işlemesi buyurulmuştu.⁹⁶¹ Fırıncı İsmail isimli bir kişi de yine padişaha sunduğu bir arzuhalle bir fırını olduğunu ve fırınında ikişerli ekmek üretmek istediğini ifade etmişti.⁹⁶² Son örnekte izin verilip verilmediği hakkında herhangi bir bilgi olmasa da yukarıda verilen örneklere binaen bu konudaki hassasiyet düşünüldüğünde izin verilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Fırıncıların ekmek satışı konusundaki talepleri de hassasiyetle değerlendirilirdi. Üretilen ekmekler genellikle kendi mahallelerinde satılır başka yerlerde satılmasına müsaade edilmezdi. Beşiktaşlı ekmekçiler Fındıklı’da üretim yapan fırıncılardan şikâyetçiydiler. Pişirdikleri ekmeği kendi mahallerinde sattıklarını ifade eden Beşiktaşlı fırıncılar Fındıklı’da pişirilen ekmeğin şimdiye değin kendi fırınları yakınında satılmadığını şimdi ise kendi fırınları yakınında satıldığını ve bununda sıkıntıya sebep olduğundan şikayetlenmişlerdi. Galata kadısından buna sebep olanların isimlerin ve resmlerin asitane-i saadete bildirilmesi istenmişti.⁹⁶³ Bir emirde ise mültezimlerin ekmekçiler kethüdası ile anlaşıp fırıncıları gereksiz vergi talebi ile rencide etmemeleri

⁹⁵⁷ A.DVNS.MHM.d. 78, hk no: 257. (13 Receb 1018-12 Ekim 1609).

⁹⁵⁸ GŞS. 56 161 b2 (Evâsıt-ı Muharrem 1034: 23 Ekim-1 Kasım 1624).

⁹⁵⁹ GŞS. 60 92 a1 (Evâhir-i Zilkade 1046: 15-24 Nisan 1637).

⁹⁶⁰ GŞS. 60 92 b2 (Evâil-i Rebi’ülâhir 1041: 27 Ekim-5 Kasım 1631).

⁹⁶¹ GŞS. 68 143 b1 (1055).

⁹⁶² GŞS. 63 199 a 3 (28 Şevval 1050-10 Şubat 1641).

⁹⁶³ GŞS. 68 147 a1 (Evâhir-i Muharrem 1055: 18-27 Mart 1645).

emredilmekteydi.⁹⁶⁴ Mesela; Galata’da sadece simitfûrûşân ve ekmekfûrûşân esnafının Ayasofya-i Kebir Vakfı dükkânlarında ekmek satmaları bunların dışında kalan örneğin meyhaneci gibi diğer esnafın tezgâh ve vitrin açarak ekmek satmamaları emredilmişti.⁹⁶⁵

Devlet unlu mamullerde olduğu gibi ette de sıkı bir denetim yapmakta fiyatları mütemadiyen ayarlamaktaydı. Ekonomik ve sosyal bir tedbir olarak düşünülen bu uygulama ile devlet hem saray ve ordunun gereksinimlerini ucuza sağlıyor hem de şehirdeki halkın ürünlerden istifadesine azami düzeyde imkân sunarak İstanbul’a gelen gıda maddelerine ve hammaddele uygulanan narh fiyatlarını düşük tutuyordu. Bu tedbirlerin özellikle et konusunda ortaya çıkardığı bazı güçlüklerde vardı. Düşük fiyatlar, sürü sahipleri ve celebler için İstanbul’a hayvan göndermeyi, kasaplar için de İstanbul’da et kesip dağıtmayı kârlı birer faaliyet olmaktan çıkarıyordu. Devletçe verilen narh fiyatı sürülerin toplandığı bölgelerdeki alış fiyatından mutlaka bir miktar yüksek tutulmalıydı. Aksi takdirde bu kez canlı hayvan bulmak güçleşiyor, sürü sahipleri mallarını saklıyor, celeplere değil, daha yüksek fiyat veren diğer tüccara satıyorlardı.⁹⁶⁶ Haslar kadısına gönderilen bir hükümde; İstanbul zahiresi için getirilen koyunların İskender Çelebi Çiftliği, Büyükçekmece, Silivri, Ereğli ve civar sahillerden gemilere yüklenip Anadolu’ya geçirildiğinin tespit edildiği ve bunun engellenmesi emredilmişti.⁹⁶⁷

İlk olarak, et üzerindeki narh, Rûz-ı Hızır’dan birkaç gün önce (mayıs başı) belirlenirdi. Daha sonra düzenli denetimler yapılır ve tüketici olarak halkın ya da esnaf olarak üreticilerin talebi üzerine gerekli değişiklikler yapılırdı. II. Bayezid Dönemi Kanunnamesi’ne göre, Osmanlı hükûmetinin yılı dört bölüme ayırdığı ve her mevsime göre fiyatlar belirlediği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda I. Selim Dönemi Kanunnamesi’nde de şöyle denilmektedir: “Etler mevsimler için belirlenen narhlara (fusûl-ı erba’a) göre kesilsin ve yenilmesin.” Etin yanı sıra, kuzu ve kuzu başları kıymetleri de yılın zamanına göre narhlarla ayarlanırdı. Kütükoğlu’na göre, tereyağı, yoğurt ve peynir gibi süt ve süt ürünleri genellikle ilkbahar ve sonbaharda olmak üzere

⁹⁶⁴ GŞS. 27 81 b2 (2 Safer 1014-19 Haziran 1605).

⁹⁶⁵ A.DVNS.MHM.d. 81, hk no: 391. (3 Rebi’ülevvel 1017-28 Şubat 1618).

⁹⁶⁶ Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarih*, 67.

⁹⁶⁷ A.DVNS.MHM.d. 82, hk no: 36. (21 Zilkade 1026-20 Kasım 1617).

yılda iki kez ayarlanırdı. Ancak, I. Selim ve I. Süleyman Kanunnameleri'nde bu süt ürünlerinden mevsime göre narh kurulur (mevsimine göre narh vereler) şeklinde bahsedilmektedir.⁹⁶⁸

Örneğin; gurre-i Muharrem 1051 (12 Nisan 1641) tarihinde Gümrük Emni Ali Ağa'ya gönderilen emirde kuzu başı ve ciğeri ile birlikte 13 akçeye satılması istenirken⁹⁶⁹ yaklaşık bir ay sonra 28 Muharrem 1051 (9 Mayıs 1641) tarihinde Koyun Emni Ali Ağa'ya gönderilen emirde ciğersiz ve başsız 12 akçeye düşürülmüştür.⁹⁷⁰

Güncel takvime göre 6 Mayıs, bahar şenliklerinin yapıldığı Hızır-İlyas ya da Hıdırellez günüdür. Kural olarak, narh, büyük et tüketimini karşılamak için Rûz-ı Hızır'dan birkaç gün önce belirlenirdi, çünkü Rûz-ı Hızır vesilesiyle büyük miktarlarda et ikram etmek adettendi. Yılın Rûz-ı Hızır ve Rûz-ı Kasım olarak ikiye bölündüğü iki mevsimli yaz-kış sisteminde, yazın bu günde başladığı kabul edilirdi.⁹⁷¹

II. Bayezid Dönemi'ne ait “Kanunnâme-i İhtisâb-ı İstanbul El-Mahruse”de et narhı ile ilgili olarak şöyle bir kayıt yer almaktadır:

*“Zemherinin evvelinden Rebi'in âhirine değin ki, altı ay olur, iki yüz elli dirhem koyun eti bir akçeye ola. Sayfın iki evvel ayları üç yüz; sayfın âhiriyle güzün evvel ayı üç yüz elli dirhem; güzün iki âhir ayları üç yüz dirhem koyun eti bir akçeye satıla. Amma her zamanda koyun etinden keçi eti elli dirhem ziyade satıla. Koyun etin ayru, keçi etin ayru satarlar, birbirine katub satmayalar. Katarlar ise, muhtesib kadı ma'rifetiyle ta 'zir ede, cerime alınmaya. Ve kuzı eti elli dirhem eksik satıla; şişek olduğu vakit koyun etiyle beraber satıla.”*⁹⁷² Yani kış mevsiminin ilk yarısından (Kasım sonu-Aralık başı) baharın ikinci yarısına kadar olan altı ay için 250 dirhem (801,25 g) koyun eti bir akçedir. Yazın ilk iki ayı 300 dirhemi 1 akçe, yazın ikinci yarısı ve sonbaharın ilk yarısı 350 dirhemi 1 akçedir. Sonbaharın ikinci iki ayında 300 dirhem koyun eti 1 akçeye satılır. Bahar başından itibaren birkaç aylık sürede hayvanların büyümesi ve gelişmesiyle et arzı artacağından birim fiyata (1 akçe) alınabilecek et miktarı artmaktaydı. Kuzu etinin

⁹⁶⁸ Sawai, “The Narh System in 16th and 17th Century İstanbul”, 79.

⁹⁶⁹ GŞS. 63 200 a 4 (Gurre-i Muharrem 1051-12 Nisan 1641).

⁹⁷⁰ GŞS. 63 196 b2 (28 Muharrem 1051-9 Mayıs 1641).

⁹⁷¹ Sawai, “The Narh System in 16th and 17th Century İstanbul”, 88.

⁹⁷² Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri-, II. Bayezid Devri Kanunları-* (İstanbul: Fey Vakfı Yay., 1990), II. Kitap, 287.

tazeliği, lezzeti ve kuzuların küçük olması sebebiyle etinin aynı fiyata 50 dirhem eksik satılması söz konusuydu. Keçi eti ise koyun ve kuzu etine nazaran daha az tercih edildiği için aynı ücretle 50 dirhem daha fazla alınabilmekteydi. Yine etlerin birbirine karıştırılmaması, ayrı ayrı satılması gerekmekteydi.

I. Ahmed Dönemi Kanunnamesi'nde ise: Mevsimine göre narh verilecek hayvanların gözlenmesi, gerekli olduğu anda narh verilmesi ve narhın da şu şekilde verilmesi emredilmişti. *“ve koyun eti ve keçi eti ve kuzu eti ve sığır eti gözlenüb narh verile. Oligeldüğüne göre her yerde ve her vilayet de koyun eti yüz elli ola ve kuzu eti iki yüz ola ve sığır eti altı yüz ola ve koyun eti ikiyüz elli olıncak, keçi eti üç yüz ola. Ve sığır eti beşyüz ola.”*⁹⁷³

Bu noktada kasapların sorumlulukları da kanunnamelere yansımıştır. Koyun ve keçiyi ayrı tutup ayrı kesmeleri, semiz hayvanları kesmeleri, halkın et ihtiyaçlarını hiçbir bahane ileri sürmeden karşılamaları, verilen narha eksiksiz uymaları, eğer yemek pişiriyorlarsa eksiksiz ve tam pişirmeleri gerekmekteydi. Aksi takdirde hapsedilme durumu ile karşı karşıya kalabilmekteydiler. Eksik tartanlar ise para cezasına çarptırılabilirlerdi.⁹⁷⁴ Sakatat ise narhın başka bir konusudur. Baş ve ayaklar adet üzerinden narha tabiydiler. Narh verilirken sakatat konusunda üzerinde hassasiyetle durulan asıl mesele ise özellikle temizlik ve pişirme işleminin usulüne uygun ve tam yapılmasıdır.⁹⁷⁵

⁹⁷³ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, IX. Kitap I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman Devirleri Kanunnameleri (1012/1603-1031/1622), 524.

⁹⁷⁴ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri* IX. Kitap I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman Devirleri Kanunnameleri (1012/1603-1031/1622), 526. *“ve kassablar koyunu ve keçiyi fark edüb koyunu keçiye ve keçiyi koyuna katmayub temyiz edeler; ayrı ayrı satulur. Fusûl-ü erba'ada ta'yin olunan koyunu katmayub temyiz edeler; ayrı ayrı satulur. Fusûl-ü erba'ada ta'yin olunan koyunu buldurub inad etdirmeyesiz. Semizün saklayub aruğun boğazlatmayalar. Ve her zamanda halka yetiştireler. Ta'allül edüb et bulmayan kassabın muhkem hakkından gelüb habs edeler, ta et bulmağa rıza gösterince her kişinin murad olduğu yerden kesivere. Öziir bahane etmeyeler. Her kimesneye nazarı beraber ola. Ve narh verdikleri nesneden eksik vereni muhkem ta'zir edüb her dirhemine bir akçe cürm alına muharra pişüreler. Ve tennur büryanı ve şorbasız yahni çiğ et narhının nısfı ola.”*

⁹⁷⁵ Akgündüz, IX. Kitap I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman Devirleri Kanunnameleri (1012/1603-1031/1622), 526. *“ve başçıların bişürdüğü baş ve paça gözlene, pak dutalar ve eyü muharra bişüreler; kılı ve bezi olmaya ve göynüğü olmaya. Ve koyun başı ve ergeç yani keçi başına zamanına göre narh vereler. Paçanın her zamanda dördü bir akçeye ola, amma cereb olmaya; dörtten ziyade olmaya; kılı ve yüzü gönmiş olmaya, muharra bişe ve illa muhkem hakkından geline.”*, *“ve dahi işkembecilerin işkembesi temiz ola, ve pak suyla bişüreler ve muharra bişe, sirke ve sarımsağı yerinde ola. Ve kiseleri pak ola ve fataları pak ve temiz ola.”*, *“ve dahi pençekeşçiler gözlene, bağırsağı yarmadan bişirmeyeler. Ve ciğeri temiz edüb bişireler ve piyade bişürmeye.”*

Üretilen her malda narh tespiti söz konusu olmamıştır. Bilhassa üretimin bir organizasyon içerisinde yapılmadığı durumlarda fiyatların serbest piyasa koşullarında arz ve talebe göre belirlenmesi ilkesi benimsenmiştir. Genelde lüks ve göstermelik tüketimin söz konusu olduğu güzel yazı, murakka, tezhib, değerli madenlerle yapılan süslemeler, kuyum işçiliği, ipek halı işleri ve benzeri işlerde narh tespitine gerek görülmemiştir.⁹⁷⁶ Kıymetli ürünlere narh konulması bunların dışarıya gitmesine sebep olmaktaydı. Örneğin; kıymetli bir ticari ürün olan sakıza narh konulması sakızın Acem ve Frengistan'a gitmesine sebep olmuş, İzmir ve Sakız mülteziminin arzı ile sakızın narhı kaldırılmıştır.⁹⁷⁷ Narh ve ihtisab defterlerinin içerikleri ile narhların verilmesi esnasında izlenen yol üretici ve tüketici arasında dengenin azami derecede korunduğunu ve hiç kimsenin mağdur edilmemesi prensibini göstermektedir. Uygulamalar tüketici konumdaki reayanın ne kadar kayırıldığını da göstermektedir.⁹⁷⁸

3.8.1. Narhın Uygulanması

İstanbul birkaç yüz bin kişilik bir şehirdi ve Osmanlı padişahları ve vezirleri, bu büyüklükte nüfuslardan endişe duyan erken modern dönemin diğer hükümdarları gibi, başkente erzak tedariki için yalnızca piyasaya bel bağlamazlardı. Unutulmamalı ki, iktidar merkezinin bu kadar yakınındaki kıtlıklar -ve bunların neden olabileceği yiyecek isyanları- padişah ve vezirlerin siyasi ve çoğu zaman da fiziki yaşamlarını tehlikeye atabilirdi. Bundan dolayı başta buğday, arpa ve et olmak üzere diğer her türlü tüketim malı ile temel hammaddeler kente devlet denetiminde getirtiliyor ve idarenin kontrol ettiği fiyatlardan (narh) satılıyordu. Genelde ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının belirlenmesi ve bunların elden geldiğince uygulanması hükümdarların ve vezirlerin sorumluluğu olarak görülüyordu.⁹⁷⁹

İstanbul şehri dört kadılığa ayrılmış olduğu halde, narh tespiti işi, İstanbul kadısının vazifesi idi. Kadı, fiyatında değişiklik yapılmasına ihtiyaç görülen malları, fiyatın değişmesini gerektiren sebepleri de izah eden bir takrirle sadrazâma bildirir; sadrazam ise padişaha sunduğu telhis üzerine yazılı olarak veya şifâhen sâdır olan fermânı

⁹⁷⁶ Şahin, “Klasik Dönem Osmanlı Ekonomisinde İktisadi Kontrol Araçları”, 168-169.

⁹⁷⁷ GŞS. 63 192 b2 (27 Rebi'ülâhir 1051-5 Ağustos 1641).

⁹⁷⁸ Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, 204.

⁹⁷⁹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Zanaatkarları-İmparatorluk Döneminde Zanaatlar ve Loncalar*, (İstanbul: Alfa Yay., 2017), 193.

aldıktan sonra kadıyı fiyat tespiti ile vazifelendirirdi. Şayet kadı, fiyat tespitinde bulunmuş ve uygun görülmüşse hatt-ı hümâyûn bu şekilde çıkar ve bu husus yine sadrazam tarafından kadıya buyruldu ile bildirilirdi.⁹⁸⁰

3.8.2. Narh Fiyatlarının Tespiti

Narh tespiti, doğrudan doğruya devlet tarafından yapılabileceği gibi, tüketici veya esnafın müracaatı üzerine de yapılabilirdi. Fiyatların anormal şekilde artması hâlinde halkın resmi makamlara müracaatla, fiyatların dondurulmasını istemesi ender rastlanan olaylardan değildi. Esnafın narh tespiti hususundaki müracaatı ise iki ayrı şekilde kendini gösterirdi. Bunlardan biri, kendi içlerinde rekabeti önlemek üzere talep ettikleri narh idi ki bu da ham madde alımında azami, mamul madde satışında asgariyi gösterirdi. Esnafın, narh tespiti hususundaki ikinci müracaatı ise ekseriya ham madde fiyatlarının yükselmesi karşısında kâr oranının düşmesi üzerine olurdu. Bu gibi hallerde müracaat; resmî makamlar tarafından uygun bulunduğu takdirde kabul, aksi halde reddedilirdi".⁹⁸¹

Narh fiyatının tespitine gelince: Bu da büyük bir itina içinde yürütülür. Zira gerek toptancı gerek perakendeci olarak satıcıların gerekse halkın hiçbir şekilde zarara uğramamalarına çalışılması esas gaye idi.⁹⁸² Narhların tespiti kadıların başkanlığında kurulan komisyonların göreviydi. Bir malın fiyat tespit komitesi ilgili esnafın şeyh, kethüda, yiğitbaşı, ehl-i hibre gibi yönetici ve uzmanlarıyla halkın temsilcilerinden oluşuyordu. Esnaftan fiyatların yükseltilmesi talebi geldiğinde komite huzurunda çarşı tutulur, yani bir üretim süreci oluşturulur; malın hammadde hâlinde nihaî mal oluncaya kadar geçirdiği safhalardaki maliyetleri, iş saatleri ve ücretler,⁹⁸³ nakliye, gümrük ve diğer masraflar hesaplanır⁹⁸⁴ ve nihai fiyat tespit edilirdi. Malın maliyeti tam olarak hesaplandıktan sonra genellikle % 10 kâr ilave edilirdi. İş güclüğü olan mallarda ise bu oran % 20'ye çıkartılabilirdi.⁹⁸⁵ Bununla birlikte kanunnamelerden verilen örneklerde

⁹⁸⁰ Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, 13.

⁹⁸¹ Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", 562.

⁹⁸² Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, 14.

⁹⁸³ Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, 484.

⁹⁸⁴ Sawai, "The Narh System in 16th and 17th Century İstanbul", 90.

⁹⁸⁵ Bilgin, "Değişen İktisadi Yapı Karşısında İslam Hukuku-16. Yüzyıl Osmanlı Devleti Örneği-", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 16/4 (2003): 610.

kâr oranının % 40 a kadar çıktığı da görülmektedir.⁹⁸⁶ Çaşnı tutma işinin ardından üretimin ve dolayısıyla üreticinin yeterli kâr elde edeceğine kanaat edilirse fiyatlar bir süre daha sabit bırakılırdı.⁹⁸⁷ Gümrükten geçerek gelen malların fiyat tespitinde ise gümrük emini de hazır bulunurdu. Kahve gibi ülkenin uzak bölgelerinden getirilen veya ithal edilen malların maliyetlerinin tespitinde güçlükler olduğundan esnaf ile kadılık arasında bir pazarlık marjı bırakıldığı anlaşılmaktadır.⁹⁸⁸

Narhın icrasında muhtesibin görev ve sorumluluğu ön plana çıkmaktadır. Belediye zabıtası gibi görev yapan muhtesib narhın uygulanmasından sorumluydu. Bu maksatla çarşı ve pazarı sürekli teftiş eder, narhın üzerinde bir fiyatla satanları, ölçü veya tartılarda hileye başvurup eksik tartanları veya ölçenleri, kanunnamelerde belirtilen şartlara uygun üretim yapmayanları tespit eder, uyarır hatta cezalandırma yoluna başvururdu. Bu açıdan muhtesibin pazar şartlarına ve bir malın üretim tarzı ve inceliklerine de hâkim olması gerekirdi. Bu itibarla muhtesib hazır olmadan bir mala narh koymak son derece güçtür. Nadir de olsa bilgi ve tecrübesine güvenerek doğrudan doğruya muhtesibin narh tespit ettiği de olurdu.⁹⁸⁹ I. Ahmed Dönemi kanunnamesinde muhtesibin görev tanımı ve sınırları hakkında şöyle bir bilgi yer almaktadır:

“Muhtesib olan kimesne kadı ma’rifetiyle narh vere, amma narh verdüğü zamanda et ve etmeğe, eğer şehirde olur ve eğer kasabatda olur veyahud ve sair yerlerde olur, ol yerin ayanlarından veya yerlülerinden ve fukarasından ve kasabın ve etmekçinin ve gayrilerin ahvallerine vakıf olub hesaba ve ne mikdarınca ziyan ve noksan etdiklerine fil-cümle ölçünün ve sayının ve alıcının ve satıcının kadir olub ilmi olan kimesnelerden mecami’-i nasda ve mahalde aşikâre da’vet edüb et ve ekmeğe narh vermek hususunda nihayet derecede dikkat edüb ve çaşnı dutub narh andan sonra vereler.”⁹⁹⁰ Yine muhtesibin görevini layıkıyla yerine getirmesi hususunda suiistimali olmaması gerektiği ve “eğer muhtesib ehl-i bazardan olub eksik vereni gözlemese veyahud ehl-i bazar alayı

⁹⁸⁶ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri III. Kitap, Yavuz Sultan Selim Dönemi Kanunnameleri (918-926, 1512-1520)*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1991), 110.

⁹⁸⁷ Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, 484.

⁹⁸⁸ Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, 13-14.

⁹⁸⁹ Halil Sahillioğlu, “Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda Fiyatlar”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1 (1967): 38.

⁹⁹⁰ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri IX. Kitap I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman Devirleri Kanunnameleri (1012/1603-1031/1622)*, 524.

ile ortak ve şerik olub ehl-i bazara muavenet edüb narh vermek ve eksiklerin gözlememek hususunda nesne eğlenürse, eğer muhtesib amil ise kadı muhkem let edüb hakkından gele. Ve eğer dergâh-ı mua'lladan beratlı olanlardan ise kadı yazub dergâh-ı mu'allaya i'lam ede, el-hasıl eksik verilenleri gözleye, te'dib ede."⁹⁹¹ Görüldüğü üzere muhtesib kadıdan habersiz narh vermemelidir. Narhın verileceği durumlarda ise piyasaya hâkimiyeti, üretici ve tüketici halkın hâlinden haberdar ve üretim tarzı hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Suiistimali ise kadı tarafından azline ve cezalandırılmasına sebep olmaktadır.

Uygulamaya bakıldığında, devlet loncalar üzerinde iki yönlü bir mekanizma işletmektedir. Üretim, alım, satım ve dağıtım devletin uzmanlık alanı değildir. Dolayısıyla devlet bir yandan loncaların kendi koydukları kurallara uyulmasını desteklemekte diğer taraftan ihtisab veya hisba adı verilen bir takım kural ve düzenlemelerle şehir ekonomisini denetlemeye çalışarak piyasa şartlarının oluşturduğu düzenin sürekliliğini sağlamaya çalışmaktadır. Uygulamaların hayata geçirilmesinde devlet loncalarla birlikte hareket eder, en önemli kararlar kadı tarafından lonca temsilcileriyle birlikte alınırdı. Bu düzenlemeleri devlet adına muhtesib adı verilen bir görevli yürütürdü. Muhtesib aynı zamanda loncalardan devlet adına vergi toplardı.⁹⁹²

Narh tespit edilirken riayet edilmesi gerekli görülen temel prensip ne satıcının ne de alıcının zarara uğramamasıdır. Buna rağmen satıcının çoğu zaman kârını artırmak amacıyla fiyatları kendince yükseltebileceği ihtimâline karşılık satıcılar için mümkün olabilecek en düşük fiyat verilmeye çalışılırdı. Bu suretle kadılıkta hayli hararetli pazarlıkların ortaya çıktığı düşünülebilir. Bu pazarlıklar genelde her iki tarafı da memnun edecek şekilde sonuçlanmakta bazen da esnafın hakkı teslim edilerek talep ettikleri fiyat veya en azından ona yakın bir rakam kabul edilebilmekteydi.⁹⁹³

Devlet yetkililerinin, narhı uygulanabilir görmesinin nedeni, büyük olasılıkla, fiyatların loncalarla görüşmeler yapılarak sabitlenmesi ve loncaların resmen bu fiyatları kabul etmesiydi.⁹⁹⁴ Narh belirlenirken malın toptancı ve perakendeci fiyatları ayrı ayrı tespit

⁹⁹¹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri IX. Kitap I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman Devirleri Kanunnameleri (1012/1603-1031/1622)*, 525.

⁹⁹² Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarih*, 62.

⁹⁹³ Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, 16.

⁹⁹⁴ Yi, *17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri*, 212.

edilirdi. Narh defterlerinde toptancı için “getürücü” veya “misafir”,⁹⁹⁵ perâkendeci için ise “mukim” veya “oturakçı” tabirleri kullanılmaktadır. Toptancıların dükkânda perâkendeci gibi satış yapmaları ise yasaklanmıştı. Narhın tespitinden sonra esnaf, bu fiyatların üstünde satmayacakları, sattıkları takdirde cezalarına razı olacaklarına dair söz verirdi. İstanbul’da narh, İstanbul kadısının huzurunda verilir ve daha sonra tespit edilen rakamlar Bilâd-ı Selâse kadılıklarına (Üsküdar, Eyüp, Galata) bildirilir; onlar da kendi kadılıkları dâhilindeki mahkemelere bu listelerden yollarlardı. Yeni fiyatlar, çarşı pazarda münadiler çıkarılarak halka ve esnafa ilân edilirdi. Narh listeleri ayrıca Başmuhasebe Kalemi’ne de gönderilirdi. İstanbul’da verilen narhlar, örnek olmak üzere taşra şehirlerine yollandığı gibi, bilgi verilmek üzere taşradaki fiyatlar da listeler hâlinde zaman zaman merkeze gönderilirdi.⁹⁹⁶

Zaruri gıda maddeleri olan ekmek, et, her türlü katı ve sıvı yağlar, peynir, süt, yoğurt ile bu maddelerin yapımında kullanılan ürünler için kıtlık ve bolluk zamanlarında maliyet fiyatlarındaki artış ve azalışa göre narhlar yeniden belirleniyordu. Zira sanayi ve ticaret mallarına nispetle fiyat hareketliliği yüksek olan bu tür gıda maddelerinin kıtlığı veya bolluğu derhal o malın fiyatını da etkilemekteydi. Zaruri gıda maddelerinin fiyatlandırılmasında gösterilen bu hassasiyette, gerekli ürünün şehre akışını temin ile şehirde ürüne verilen narhın tüccar için cazip olması gerekliliğinin de payı büyüktü.⁹⁹⁷

Fiyatlar o şekilde tespit edilirdi ki, mübadele ile uğraşan esnaf ve tüccar gibi zümrelere tanınan normal kâr haddi %5 ile %15 arasında değişir, daha yüksek düzeyde kâr sağlamak sıkı ceza tehdidi altında tutularak engellenirdi. Doğal olarak, perakende satış fiyatı toptan satış fiyatından daha yüksekti ve toptancı tüccarların satış yapması kesinlikle yasaktı.⁹⁹⁸ Narhın verilmesinin ardından sık sık yapılan kontrollerle fiyat istikrarı sağlanmaya çalışılırdı. Hatta esnafın bunlara riâyet edecekleri hususundaki taahhütlerine rağmen fiyatların, özellikle para ayarının bozulduğu enflasyon devirlerinde bir başıboşluk içinde seyrettiği sık rastlanan olaylardandı. Ayrıca sadrazâmların narh hakkındaki görüş ve düşüncelerinin bu konudaki nizamların

⁹⁹⁵ Galata sicillerinde verilen narhlarda genellikle misafir tabiri kullanılmıştır.

⁹⁹⁶ Kütükoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısı”, 563.

⁹⁹⁷ Mustafa Öztürk, “Osmanlı Döneminde Fiyat İstikrarının Sağlanması Hususunda Alınan Tedbirler”, içinde *Osmanlı İktisat Tarihi Çalışmaları 1*, ed. Fehmi Yılmaz, (İstanbul: Güngören Belediyesi Yayınları, No: 2), 296.

⁹⁹⁸ Genç, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, 53.

işlemesinde de büyük payı vardı.⁹⁹⁹ Narhın bir başka boyutu ise esnafın tespit edilen fiyatlara riayet edeceklerine, eğer riayet etmezlerse cezalarına razı olacaklarına dair verdikleri taahhütlerdi. Ayrıca muhtesip her ay pazarbaşına bir fiyat listesi vermekle mükellefi.¹⁰⁰⁰

3.8.3. Narhtan Şikâyet ve Yaptırımlar

Narha uymak, ahlâki bir meşruiyet ölçütüydü. Lonca mensupları kendilerini devlet yetkililerine, mallarını narha uygun fiyatlarla satan, vergilerini ödeyen vicdan sahibi esnaf olarak gösterme eğilimindeydi; öte yandan, narhın üzerinde fiyatla satanlar karşısında genel olarak olumsuz bir ahlaki tutum vardı. Meslektaşlarını narhları ihlal etmekle suçlayan lonca mensupları oluyordu.¹⁰⁰¹

Tüccar, mevcut narhlara karşı şikâyetle bulunmak istediklerinde, karşı çıkışları için iyi bir neden göstermek, örneğin muhtesibin narh koymadan önce kendi fikirlerini almadığını söylemek zorundaydılar.¹⁰⁰² Örneğin; narhla ilgili ilginç bir talep İngiliz elçisinden gelmiştir. Dışarıdan gelen İngiliz çukasına âla, evsât ve ednâ olmak üzere üç mertebe narh verilmişti. Oysa elçinin ifadesine göre İngiltere’de 1,5 guruştan 20 guruşa kadar nice türlü çuka işlenmekteydi. Osmanlı topraklarına gelen bu çukaların üç mertebe üzerinden fiyatlandırılması anlaşmazlıkların çıkmasına sebep olmakta kaliteli çukalara evsat veya edna olmak üzere fiyat verilmekteydi. İngiliz tüccar bu işten zarar etmekteydi. Elçini isteği İngiliz çukaların üzerinden narhın kaldırılması yönündedir. Elçi bu isteğini yazdığı arzuhallerle bir kaç kez daha tekrar etmişti. Sonuçta İngiliz çukalarının satışına kimsenin karışmaması buyrulmuştu.¹⁰⁰³ Evâhir-i Cemaziyelevvel 1053 (6-15 Ağustos 1643) tarihli bir kayıta ise bu sefer Venedik’ten gelen çuka, kemha, atlas, hâre vesaire meta’dan narh kaldırılıp muhtesibin karışmaması buyrulmuştu.¹⁰⁰⁴

Temelde tüketicilerin korunmasını amaçlayan narh uygulaması, aynı zamanda üretici ve tüccar kesiminin de haklarını gözetmeyi öngörüyordu. Böylece, standart dışı ve hileli

⁹⁹⁹ Kütükoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısı”, 564.

¹⁰⁰⁰ Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, 17-18.

¹⁰⁰¹ Yi, *17. Yüzyıl İstanbul’unda Lonca Dinamikleri* s. 209.

¹⁰⁰² Yi, *17. Yüzyıl İstanbul’unda Lonca Dinamikleri* s. 242.

¹⁰⁰³ GŞS. 64 86 b4 (1052), GŞS. 67 97 b1 (Gurre-i Cemaziyelevvel 1053-18 Temmuz 1643).

¹⁰⁰⁴ GŞS. 67 98 a1 (Evâhir-i Cemaziyelevvel 1053: 6-15 Ağustos 1643).

mal ticaretinin de önüne geçilmesi amaçlanıyordu. Narha uymayan esnaf hakkında çeşitli müeyyideler de uygulanmaktaydı.¹⁰⁰⁵ Bununla birlikte narha aykırı davranışlar en sık görülen ihtilâfların başında gelir. Önemli bir nedeni ekmek, et gibi gıda maddeleri başta olmak üzere tüketim maddelerinin çoğu için belirlenen narhlarda esnafa tanınan kâr haddinin ortalama %10'u aşmamasıdır, denilebilir. Piyasa faiz haddinin % 15-25'in üzerinde olduğu bir ekonomide, yıllık enflasyonun bazen % 5'i geçtiği zamanlarda, narha aykırı davranışların çoğalmasını önlemek kolay değildi. Para cezası dâhil olmak üzere cezalar esnafın dükkânının kapatılmasına ve kürek cezası ile cezalandırılmasına kadar giderdi.

Sultan I. Ahmed Kanunnamesi'nde yer alan bir kanunda narha muhalefet edenin ve eksik satanın para cezası ile cezalandırılacağı belirtilmektedir.¹⁰⁰⁶ Uygulamaya yansıyan bir örnekte skarlat çukanın arşınına 240 akçeye narh verilmişken Mahmud adlı bir satıcının 360 akçeye satmasının tespiti üzerine Galata kadısından Mahmud'un dükkânını mühürlemesi istenilmişti.¹⁰⁰⁷ Bir diğer kayıтта Galata kadısından narh tutmayanların ahz edilip huzura getirilmesi ve küreğe verilerek cezalandırılmaları noktasında ziyade ihtimam göstermesi beklenmekteydi.¹⁰⁰⁸ Nizamları çiğneyenlere uygulanan cezalardan biri dükkânları önünde falakaya yatırılmak olabildiği gibi bir diğeri “*ıslâh-ı nefis edinceye dek*” İstanbul dışına sürülmek olabiliyordu.¹⁰⁰⁹

Esnafın narha uygun ticaretinin bir başka boyutu ise ölçü ve tartıların nizama uygun şekilde kullanılmasıdır. 7 Rebi'ülâhîr 1015 (12 Ağustos 1606) tarihinde İstanbul-Rumeli-Anadolu kadılarına gönderilen emirde ehl-i sükun isti'mal ettiği dirhemlerin hak üzere olmayıp eksik olmalarıyla alım satımda vatandaşlara haksızlık ve zulüm olduğu, dirhemlerin her birinin yoklanması, her birinin gereği gibi vezn ettirilmesi, hak üzere olanların, üzerinde padişahın ünvân-ı hümayûnu bulunan yeni damga ile damgalanması istenmekteydi. Noksan dirhemlerin toplatılarak kuyuma gönderilmesi, yerlerine sahil dirhemlerin kullanılması, dirhemlerin taş ve kurşun olmaması yine yapılan

¹⁰⁰⁵ Fethi Gedikli, “Osmanlı Uygulamasında Vakıftan Geri Dönülebilir mi?” İçinde *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, (Aralık-2012), 161.

¹⁰⁰⁶ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri IX. Kitap I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman Devirleri Kanunnameleri (1012/1603-1031/1622)*, 525 “Narh verildikten sonra muhalefet edenin ve eksik satanın muhkem hakkından gelüb sebze ve etde eksik olursa iki dirhemine bir akçe ve eğer gayri nesnelerden olursa dirhemine bir akçe cürm alına.”

¹⁰⁰⁷ GŞS. 63 200 a 3 (21 Rebi'ülevvel 1050-11 Temmuz 1640).

¹⁰⁰⁸ GŞS. 63 199 a 5 (3 Rebi'ülâhîr 1050-23 Temmuz 1640).

¹⁰⁰⁹ Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, 2.

uyarılardandı.¹⁰¹⁰ 12 yıl sonraki bir başka kayıta da yine aynı şekilde ehl-i sûk tarafından kullanılan dirhemlerin yoklanması ve gereğinin yerine getirilmesi hususunda emirler verilmekteydi.¹⁰¹¹ 17 Rebi'ülâhîr 1055 (2 Haziran 1645) tarihinde Galata kadısına, çorbacısına ve subaşısına gönderilen emirde ise Galata'da odun satılan yerlerde satılan odunun kantar ile vezn ettirilmemesi, kâmil 4 kantar gelir taş vaz' ettirilmesi ve bu taş ile vezn edilerek satışın yapılması emredilmiş, her kimde kantar bulunursa cezalandırılacağı konusunda uyarılar yapılmıştı.¹⁰¹² Diğer bir konu ise alış-verişte vatandaşın yaşadığı sıkıntılarla ilgilidir. Yeni akçelerin tedavüle çıkması herkesin eline geçtiği anlamına gelmiyordu. Elinde yeni akçe olmayanlar eski akçelerle alış-verişe devam etmek isteyebiliyorlardı. Bu şekilde yapılan alış-verişlerde satıcıların fazladan iki akçe almadan halka satış yapmamaları sebebiyle şehirde nida olunması ve bu şekilde yapılan muamelenin halka cefa ve zulüm olduğu, akçelerin gümüş olması hâlinde eski denmeyip halka cefa edilmeden alınmasında bir sakınca olmadığı fakat kızıl akçenin kesinlikle alınmaması buyurulmuştu.¹⁰¹³

3.8.4. Narhın Teftişi

Bir taraftan esnafın narh fiyatları üzerinden satış yapıp yapmadığının tespiti, diğer taraftan satılan malın kalitesinin kontrolü gayesiyle teftişler yapılırdı. Padişahlar bile zaman zaman tebdil gezerek kanun ve nizamlara riayet olup olunmadığını bizzat kontrol ederler ve gördükleri aksaklıkların giderilmesi için sadrazamlarına emir verirlerdi.¹⁰¹⁴ Sadrazamın piyasayı kontrol etmesi ise, başlıca vazifeleri arasında idi ve bu vazifesini kola çıkmak suretiyle yerine getirirdi. Evliya Çelebi narh amaçlı kol gezmeyi şu şekilde anlatır; sadrazam çarşamba günü kol edip İstanbul içinde dolaşarak Unkapanı'nda yapılan sanat erbâbı divanhanesine gelip divan etti. Ondan Yemiş İskeleyi çardağında bütün esnaf ile divan edip meyveye narh verdi. Sonra sebze hane divanhanesine gelip sebze ye narh verdi. Sonra Eminönü'nde salhaneye gelip koyun etine narh verip sarayına gitti.¹⁰¹⁵

¹⁰¹⁰ GŞS. 30 82 b2 (7 Rebi'ülâhîr 1015-12 Ağustos 1606).

¹⁰¹¹ GŞS. 49 87 a 2 (Evâhîr-i Rebi'ülevvel 1027: 17-26 Mart 1618).

¹⁰¹² GŞS. 68 147 b 4 (17 Rebi'ülâhîr 1055-2 Haziran 1645).

¹⁰¹³ GŞS. 49 90 b 1 (1028).

¹⁰¹⁴ Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, 19.

¹⁰¹⁵ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, c.1, 1. Kitap*, Kahraman ve Dağlı, 80-81.

3.9. 1600-1650 Yılları Arasında Verilen Narh Listeleri ve Fiyatlar

Her sikke tashihinde yeni bir narh listesi hazırlanır ve fiyatlar yeni rayicilere göre yeniden belirlenirdi. 1600, 1618, 1624 ve 1640 yıllarında gerçekleşen sikke tashihlerinden hemen sonra narh listeleri hazırlandığı görülmektedir. Sikke tashihlerinin yapılmadığı yıllarda da narh listeleri hazırlanmıştır. Farklı yıllarda hazırlanan listelerde yer alan ortak ürünlerin fiyatlarında yıllar içerisinde meydana gelen değişimler takip edilebilmektedir. Yıl içerisinde mevsime bağlı olarak üretimi artan veya azalan ürünlere aynı yıl içerisinde yeni narhlar verildiği de görülür. Bunlar genellikle mevsim değişimlerine bağlı olarak arzı artan veya azalan süt ve süt ürünleri, et, taze sebze ve meyve çeşitlerinde dikkat çekmektedir.

Mübahat Kütükoğlu tarafından yayınlanan “1009 (1600) Tarihli Narh defterine Göre İstanbul’da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları”¹⁰¹⁶ başlıklı makale, yine Mübahat Kütükoğlu tarafından yayınlanan “1624 Sikke Tashihinin Ardından Hazırlanan Narh Defterleri”¹⁰¹⁷ başlıklı makale ve “Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri”¹⁰¹⁸ adlı çalışması ile Yaşar Yücel tarafından yayınlanan “1640 Tarihli Es’ar Defteri (Tıpkıbasım)”¹⁰¹⁹ adlı eser, Galata Şer’iyye sicillerinde aynı ve farklı tarihlerde yer alan narh listeleri ile karşılaştırma yapmak amacıyla kullanılmış, listelerde narh verilen bütün ürünler gösterilmiştir.

Örneğin; listelerde kaynak sabunu olarak geçen sabun türünün 1600’den önce vukıyyesi getürücüde (toptancı) 27, mukimde (perakendeci) 29 akçe iken fiyatı mütemadiyen düşerek 1640 tarihinde vukıyyesi getürücüde 12, mukimde 14 akçeye düşmüştür. İstikrarsız bir ürün ise zeyt yağıdır. 1600’den önce vukıyyesi getürücüde 25 akçe, mukimde 27 akçedir. Düşme eğilimine giren fiyatı 1624’te getürücüde vukıyyesi 16, mukimde 18 akçe iken aynı yıl içerisinde getürücüde 28, mukimde 30 akçeye çıkarak %

¹⁰¹⁶ Mübahat Kütükoğlu, “1009 (1600) Tarihli Narh defterine Göre İstanbul’da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 9 (1978): 1-85.

¹⁰¹⁷ Mübahat Kütükoğlu, “1624 Sikke Tashihinin Ardından Hazırlanan Narh Defterleri”, *Tarih Dergisi*, 34 (1984): 123-182.

¹⁰¹⁸ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983).

¹⁰¹⁹ Yaşar Yücel, *1640 Tarihli Es’ar Defteri (Tıpkıbasım)*, *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler* (Ankara: Aankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., 1982).

80'in üzerinde bir artış meydana gelmiştir. Kayıtlarda sıklıkla geçen Midilli peynirinin fiyatı ise ufak hareketliliklerle istikrarlı bir seyir takip etmiştir.

Şer'iyye sicillerindeki ilk narh kaydı 30 numaralı sicilde yer almaktadır. Sicilin son sayfasında 1014 (1605) ve 1015 (1606) tarihli çok kısa bir narh listesi vardır. Sayfanın bir kısmı yıpranmıştır. Bu kısım okunamamakla birlikte listede bazı gıda ve tüketim mallarına yönelik verilen narhlar vardır. İkinci kayıt 45 numaralı sicildedir. Bu sicildeki ilk narh tarihi Gurre Rebi'ülâhir 1028 (18 Mart 1619) dir. Son narh tarihi ise 25 Şaban 1028 (7 Ağustos 1619) tarihlidir. Bu iki tarih arasında 14 kez daha narh verilmiştir. Narhlar sebze, meyve ve süt ürünlerini kapsamaktadır. Üçüncü narh kaydı 49 numaralı sicilde yer almaktadır Bu kayıta ise un ve unlu mamuller, ayakkabı çeşitleri, üzüm, kavun, karpuz gibi mevsim meyveleri ile asel, yağ çeşitleri, sabun ve keten gibi tüketim maddeleri yer almaktadır. Dördüncü narh kaydı 53 numaralı sicilde yer almaktadır. İlk verilen narh 4 Safer 1034 (16 Kasım 1624) tarihlidir. Yine gıda ve tüketim mallarını kapsamaktadır. Verilen narh listesinin baş kısmında *“yeni akçe çıkdıkda verilen narh ve es'ardır ki zikr olunur”* ifadesi dikkat çekmektedir. Liste 1624 tarihli tağışın hemen akabinde hazırlanmıştır. 5 Safer 1034 (17 Kasım 1624), 21 Safer 1034 (3 Aralık 1624), 15 Rebi'ülâhir 1034 (25 Ocak 1625), 16 Safer 1034 (28 Kasım 1624) tarihli narh listeleri vardır. Tarihsiz 2 narh listesinin birincisinde kumaş çeşitleri, ikincisinde ise ayakkabı çeşitlerine narh verilmiştir. 5 Safer 1034 (17 Kasım 1624) tarihli narh listesi bu defterdeki en kapsamlı narh listesidir. Toplamda 75 çeşit ürüne narh verilmiştir. Bu ürünler et, un ve unlu mamuller, bakliyat, yağ çeşitleri, meyve, sebze, yoğurt ve çeşitleri, peynir çeşitleri, sabun, kahve, fındık, badem gibi ürünlerdir. 15 Rebi'ülâhir 1034 (25 Ocak 1625) tarihli listede ise tarihe ve mevsime uygun olmak üzere pastırma, limon, ekşi ve tatlı turunca narh verilmiştir. 60 numaralı sicilde ise herhangi bir açıklama ve tarih olmadan kayıt edilmiş listeler mevcuttur. Bunun yanı sıra tarihli listelerden ilki 3 Cemaziyelâhir 1047 (23 Ekim 1637) tarihlidir. Mevsime uygun olarak kestane, badem ve sadeyağa narh verilmiştir. Yine bu sicilde Kasım, Aralık, Ocak, Şubat aylarında verilen narh listeleri vardır. Örneğin Aralıkta zeytine, Ocakta pastırma ve çervişe (eritilmiş hayvani yağ), Şubat ayında (Ramazan) helvaya narh verilmiştir. Mayıs ayından itibaren süt ürünleri, et, taze sebze ve meyveye, Ekim ayında ise kestane, soğan ve sarımsak gibi kışlık meyve ve sebzelere narh verilmiştir. 62 numaralı sicil, 17 Ramazan 1050 (31 Aralık 1640) tarihinde düzenlenen narh defterinin düzenlendiği

tarihe kadar verilen narhları kapsamaktadır. Narh verilen ürünlerin çeşitliliği ve fazlalığı 17 Ramazan 1050 (31 Aralık 1640) tarihinde neden müstakil ve kapsamlı bir defterin tanzim edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. 62 numaralı sicilde ise ilk narh kaydı 10 Rebi'ülâhir 1049 (10 Ağustos 1039) tarihlidir. Ağustos ayı içerisinde 6 kere, Eylül ayı içerisinde 7 kere, Ekim ayında 1 kere, Kasım ayında 1 kere, 1640 yılının Ocak ayında 2 kere, Mart ayında 1, Nisanda 2 ve Mayısta 9 kere narh verilmiştir. 17 Ramazan 1050 (31 Aralık 1640) tarihinde ise İstanbul için en kapsamlı narh defteri hazırlanmıştır.¹⁰²⁰ 62 numaralı sicilde sebze, meyve çeşitleri, süt ve süt ürünleri ve et ürünlerini kapsayan 109 adet ürüne narh verilmiştir.

63 numaralı sicildeki narh listeleri ise 1640 tarihli narh defterine paralellik göstermekte bu defterin bir yansıması şeklinde gözükmesine rağmen 1640 tarihli defterde yer alan narh listelerinin tamamı bu sicilde yer almamaktadır. Normalde narh listeleri hazırlanır hazırlanmaz ilgili kadılıklara gönderilir ve bu listeler sicillere kayıt edilirdi. Bu sicildeki ilk narh kaydı ise 24 Şevval 1050 (6 Şubat 1641) tarihine denk gelmektedir. Bu defterdeki narh listeleri 1641'in Şubat ayından, 1642'nin Şubat ayına kadar uzanmaktadır. Bu iki tarihi arasında Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık aylarında verilen narh listeleri mevcuttur. 1640 tarihli narh defteri miladi 31 Aralık 1640 tarihinde hazırlanmış olmasına rağmen bu defterin baş kısmında yer alan “*Es'ar-ı Me'kulat*” başlığı altında mevsimsel verilmesi gereken et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, taze sebze ve meyveye verilen narh listesi bulunur. Buna rağmen sicilde bu ürünlere mevsimsel narhlar verildiği görülür. 64, 67 ve 68 No'lu sicillerde de birbirine paralel gıda ve tüketim maddelerini içeren mevsimsel narh listeleri söz konusudur.

Listeler incelendiğinde narhın genel olarak Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında yoğunlaştığı görülmektedir. Nisanın sonu Mayısın başı gibi süt ve süt ürünlerine narhlar verilmeye başlanmıştır. Süt verimine bağlı olarak üretim ve üretim çeşitliliği (yoğurt çeşitleri, peynir çeşitleri, kaymak gibi) ürünlerde kendini göstermektedir. Mayıs ayı sonu itibariyle meyve narhları görülmektedir. Öncelik ise her zaman et, unlu mamuller ve süt ürünlerindedir. Sonbahar ve kış aylarında ise mevsimine

¹⁰²⁰ Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983). Yücel Yaşar, *1640 Tarihli Es'ar Defteri (Tıpkıbasım), Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler*, (Ankara: Aankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., 1982).

uygun ürünlere narhlar verilmiştir. Bunlar olağan zamanlarda verilen narhlardır. Sel, deprem gibi doğal afetler, kıtlık, kuraklık, çekirge istilası, abluka gibi durumlar yeniden narh verilmesini zorunlu kılar ki bunlar olağanüstü narhlar olarak değerlendirilir. Sikke tashihleri ile ortaya çıkan narh uygulamaları da olağanüstü narh kapsamında düşünülmelidir.

Narh listelerinde yer alan malların büyük bir kısmı gıda maddelerinden oluşmaktadır. Süt ürünleri olarak belirtilen peynir, yoğurt, yağ ve kaymağın yanı sıra sabun, tuz, yağ, sirke, odun, kereste, pastırma gibi ürünlerle ilgili 72 farklı çeşit, un ve unlu mamullerle ilgili olarak 48 çeşit, meyve ile ilgili 82 çeşit, sebze ile ilgili 32 çeşit, et ve et ürünleri ile ilgili 7 çeşit, balık ile ilgili 27 ve balık ürünü (balık pastırması, balık turşusu, tuzlanmış balık ve kurutulmuş balık) ile ilgili 4 çeşit farklı ürüne narh verilmiştir. Gıda maddeleri ile ilgili toplam 272 farklı ürün narh listelerinde yer almaktadır. Araştırma içerisinde verilen Narh tablolarında 1640 ve 1641-1642 tarihli sütunlarda yer alan koyu renkli rakamlar Mübahat Kütükoğlu tarafından yayınlanan 1640 tarihli narh defterindeki rakamlardır. Aynı tarihli Galata sicillerinde yer alan narh fiyatları ile karşılaştırmak amacıyla tablolarda birlikte yer verilmiştir.

Narh verilen ürünlerin menşeleri ve üretildikleri yerin adları ile adlandırılmaları geniş bir ticaret ağını varlığını ortaya koyduğu gibi iç ve dış ticarete kayda değer bir hareketlilik yaşandığını da göstermektedir. Asya'dan Avrupa'ya, Akdeniz şehirlerinden Karadeniz limanlarına varıncaya kadar pek çok farklı yerlerde üretilen ürünler İstanbul'a taşınmaktaydı. Ürün çeşitliliği bu dönemde başta saray olmak üzere İstanbul halkının beslenme ve giyim-kuşam tercihleri, tüketim alışkanlıkları ve kullandıkları eşyalar hakkında bilgiler vermektedir.

Tablo 3.1 Narh Listelerinde Kullanılan kısaltmalar ve ölçü birimleri

Narh listelerinde Kullanılan Kısaltmalar		Narh listelerinde kullanılan ölçü birimleri	
G:	Getirici (Toptancı)	Dirhem:	3.205 gram
M:	Mukim (Perakendeci)	Zira-Endaze- çarşı zira'ı	68 cm
Vuk:	Vukıyye	Vukıyye-Okka:	1282 gr
d:	dirhem	Çeki:	225-250 kg arası
ak:	akçe	Kile:	25,626 kg
ad:	adet	Kantar:	56.45 kg
kıy:	kıyye		
des:	deste		

3.9.1. Süt ve Süt Ürünleri

Süt ve süt ürünlerine mevsimsel olarak narh verilirdi. Verilen tabloda (Tablo 3.1.) ürünlerin fiyatları birim ağırlık olarak kullanılan vukıyyeye göre verilmiştir. Bahar başında verilen ilk fiyattan sonra mevsim ilerleyip üretimin artmasına paralel aynı yıl içerisinde yeni narhlar verilmekteydi. Örneğin tespit edilen tüm narh listelerinde yer alan Midilli peynirine 1818-1619 yılında 4 kere, 1641-1642 yılında 3 kere narh verilmiştir. 1618-1619 da verilen ilk narh 29 Mart 1619 tarihlidir ve bu tarihte peynirin vukıyyesi götürücüde (toptancı) 16 akçe, mukîmde (perakendeci) 18 akçe iken 12 Nisan 1619'da verilen ikinci narhta fiyatı götürücüde 16, mukimde 14, 20 Nisan 1619 da götürücüde 12, mukîmde 14 akçeye düşmüştür. Aynı peynire 1641-1642'de benzer şekilde 3 kere narh verilmiştir. 1641-1642 yılında verilen narh listesinin 14 Mart 1641 tarihli kaydında Midilli Peynirinin vukıyyesi mukîmde 14 akçe, 12 Nisan 1641'de 12 akçe, 14 Mayıs 1641'de mukimde 11 akçedir. Lor peynirine de 1641-1642'de 4 kere, 1641-1645'te 4 kere narh verilmiştir. 1644-1645 tarihli listenin 1 Mart 1645 tarihinde lor peynirinin vukıyyesi götürücüde 20 akçe, mukîmde 18 akçe, 12 Haziran 1645'te götürücüde 5 akçe, mukimde 6 akçedir. Süt ve süt ürünlerinde baharda verilen ilk fiyattan sonra yaza doğru fiyatlar düşmektedir. Listelerde peynirin 11, yoğurdun 9, çeşidi sayılmaktaydı. Üretim tarzı ve süreci malların çeşitliliğini ortaya koyduğu gibi fiyat farklılıklarını da belirlemektedir. Teleme Peyniri ve Tulum Peyniri diğer çeşitlere nazaran fiyatı düşük peynirlerdir. 1624 tarihli narh listesinde ise bütün peynir çeşitlerinin birim fiyatları diğer yıllara nazaran daha yüksek seyretmektedir.

Tablo 3.2. Narh [Süt ve Süt Ürünleri] – [Akçe Olarak]

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Midilli Peyniri	Vuk.	11	12	7	8	16	18					9	10				
“						14	16										
“						12	14	22	24								
“								16	18	14	16	12	14				
“												18	20	12	14		
“														10	12		
“														9	4	10	12
“																	8
Lor Peyniri	Vuk.					16	18										
“						14	16			14	16	14	12				
“												18	20	10	12		
“														14	16		
“														12	14		
“														11	13	1	2
“																6	8
“																20	18
“																5	6
Tulum Peyniri	Vuk.	11	12	7	8	10	8	8	10			7	8				
“								14	16								
“												10	12				
“														8	9		
“															8	8	10
Teleme Peyniri	Vuk.											10	12		8		
“														8	9	8	10
“																	6
Dil Peyniri	Vuk.	14	16	10	12	14	12	20	18	12	14	16	14	11	13		
“														10	12	10	12

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Mahın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Mandıra peyniri	Vuk.													7	8		
“															10		
“														8	9		
İnebolu Peyniri	Vuk.					8	11	14	16								
Çayır Peyniri																5	6
Çorlu Peyniri																12	14
Kaşkaval Peyniri												14/11	16/12		16		12
Taze Peynir	Vuk.															16	18
Torba Yoğurdu	Vuk.	7	8	3	4	6	5		4				4/14		3		4
Fıçı Yoğurdu	Vuk.					4	3		3				3		2		3
Kasımpaşa Yoğurdu	Vuk.												4/3		2		
“															3		3
Kaşıқта durmaz Yoğ.	Vuk.					3	2										
Kepçe tutmaz Yoğ.	Vuk.	2	3	300 d	200 d [1 akçe]								2/2				
“													3		1,5		2
Eyüp Yoğurdu	Vuk.												3/3		2		2,5
Eyüp Çanak Yoğurdu	Vuk.												4		2,5		
Kepçe Yoğurdu	Vuk.	3	4	2	2,5												2
Yoğurt	Vuk.		4		4		3										
Kaymak	Vuk.		16		12	20	18						18				
“													22				16
Süt	Vuk.		3		3				2				2				
“													3		2		2

3.9.2. Yağ, Tuz, Sabun ve Diğer Tüketim Malları

Sıvıyağ olarak kullanılan yağlar daha çok zeyt yağı, keten tohumundan elde edilen, yağlı boya, mürekkep, vernik ve muşamba yapımında kullanılan, çabuk kuruyan bir yağ olan bezir yağı ve susamdan elde edilen şirugan veya şırlağan denilen yağlardır. Katı yağ olarak ise tereyağı ve hayvansal katı yağlar (revgan-ı sâde) kullanılmaktadır. Özellikle Kefe'den getirilen yağ çok kıymetli ve kaliteli idi. Kefe yağı üzerinde tekel bulunduğundan sadece İstanbul'a gönderilir, başka yere satışına izin verilmezdi.¹⁰²¹ 1600'den önceki fiyatlarına nazaran sonraki yıllarda düşüş gözlense de yağ çeşitleri listelerde fiyatları yüksek ürünlerdendir. Kefe yağı, Kefe'ye yakın bir bölge olan Azak'ta üretilen yağdan her zaman 1-2 akçe daha pahalıdır. Kuyruk yağı ise 1600'den önce Kefe yağı ile aynı fiyatta kıymetli bir yağdı.

Yağ ile birlikte diğer bir ürün tuzdur. Her zaman kıymetli olan tuz, üretimi yapılan her yerden özellikle Kefe, Ahyolu, Eflak, İzmir ve Mısır'dan getirilmektedir. Eremya Çelebi Kömürcüyan, Balıkpazarı'nda yer alan tuzcu dükkânlarına Ahyolu ve Kefe taraflarından fındık ve ceviz büyüklüğünde tuzlar getirildiğini; Ulah memleketlerinden taşınan tuzun ise tek bir parçasının bir beygir yükü olacak kadar büyük olduğundan bahsetmektedir.¹⁰²² Kefe'nin kaliteli tuzu her zaman en yüksek fiyatlı tuzdur. 1624'e kadar narh listelerinde tuz vukıyye ile fiyatlandırılırken, sonraki listelerde dirhem üzerinden fiyatlandırıldığı görülmektedir. Kahvenin kalb ve fındık olmak üzere iki çeşidi olup kalb kahvenin fiyatı her zaman fındık kahveye göre yaklaşık 10 akçelik bir farkla daha yüksektir. Şeker önemli bir ürün olmasına rağmen sadece 1624 tarihli narh listesinde tek bir fiyatla görülmektedir ve 1 vukıyyesi 40 akçedir.

¹⁰²¹ Yücel Öztürk, "XVI. Yüzyılda Kefe'nin Yakın ve Uzak Hinterlandı ile Ticareti", içinde *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik*, ed. Osman Köse (Samsun:Canik Belediyesi Kültür Yay., 2013), II:1159.

¹⁰²² Kömürcüyan, *İstanbul Tarihi, XVII. Yüzyılda İstanbul*, 15.

Tablo 3.3. Narh [Yağ-Tuz-Sabun-diğer] – [Akçe Olarak]

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Tereyağı	Vuk.							12	14				16				
Kefe Yağı	Vuk.	24	26	18	19	22	20										
Azak Yağı	Vuk.			17	18	18	20										
Don Yağı	Vuk.								15				12		13		
Kuyruk Yağı	Vuk.	24	26	16	18				12				14				
Sade Yağ	Vuk.							22	20	2,5	3		22				
Zeyt Yağı	Vuk.	25	27	16	17			16	18				20				
“								28	30	16	18						
Şirugan	Vuk.	24	26	14	16			16	18				20				
Bezir Yağ	Vuk.	16	18	10	11			14	16				14				
Sirke	1 akçeye	200	400	100	300 dirhem			1 vuk. 2 akçe				2/300	3/260				
Trablus Sabunu	Vuk.	36	38	20	22			20	22			20	22	22	24		
Urla Sabunu	Vuk.	12	14	8	9	14	16	14	16								
“								30	32					14	16		
İzmir Sabunu	Vuk.													14	16		
Kaynak Sabunu	Vuk.	27	29	16	18	14	16	14	16			12	14	14	16		
Havyar	Vuk.							14	16			18	20				
“								60	64		30			18	20		
Kefe Tuzu	Vuk.								1			700	600				
“								1	3								
“								2	3								
Eflak Tuzu	Vuk.								2			400	300				
“								3	4								
Tuz	Vuk.								1								

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Yağ Mumu	1 akçe		10-15 d.		10-20 d.				20 d.				20 d.				
Keten-i Mısri	Vuk.			14	16	16	18										
Zift	Vuk.											2	2,5	2,5	3		
Kereste	Vuk.												8				
Odun	1 çeki								30				30				
“																	
Asel	Vuk.	18	20	12	13	12	11	12	10			11	13				
“								22	24			10	12				
“												13	14	13,5	15		
Nardenk	Vuk.	3	4	2	2,5									3,5	4		
“														3	4	4	5
Köfter	Vuk.	14	16	5	5,5			4	5				9/5		5		
Tatlı Pestil	Vuk.												6	4	5		
Ekşi Pestil	Vuk.												5	2	4		
Bademli köfter Suc.	Vuk.												6		6		
Cevizli Köfter Suc.	Vuk.												5		5		
Sem'i Asel	Vuk.								55						60		
Sem'i Kafuru	Vuk.											66	70		70		
Asel-i Musaffa	Vuk.											1	13	11	12		
Helva-i Heftrenk	Vuk.								32								
Helva-i Bademi	Vuk.								32								
Helva-i Beyaz	Vuk.								30				16				
Kalb Kahve	Vuk.								70			66	70				
Fındık Kahve	Vuk.								60			57	60				
Şeker	Vuk.								40								
Karamürsel zeytini	Vuk.									4	5						

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Erdek zeytini	Vuk.									3	4						
Elma Ekşisi	Vuk.															4	5
Armut kakı								2,5	3				3				
Sabuni Helva	Vuk.								18				18				
Gayri Helva									16								
Kimyon	“							10	12			10	12				
Biber	1 akçe								110 d								
Alef	1 akçe								300 d		1 Vuk.	14	16				
Reçine	Vuk.													2	2,5		

3.9.3. Un ve Unlu Mamuller

İstanbul halkının beslenmesinde ilk sırada un ve unlu mamuller gelmektedir. Un, kaba un, has un, simid unu, üç elekten geçmiş simid unu gibi tanımlamalar farklı kalitede un üretildiğini ve üretimi yapılan her ürün için farklı kalitede un kullanıldığını göstermektedir. Has unun kilesi 90 akçedir. Üç elekten geçmiş simid ununun 60 dirhemi ise 1 akçedir. Un fiyatları da bu çeşitliliğe göre farklılık göstermektedir. Un ve türevleri için kullanılan birim ağırlık kile ve vukıyyedir. Ekmeğin Francala ve Tophane ekmeği ile birlikte 3 çeşidi olmasına rağmen üretilen diğer unlu mamuller de çeşitlilik göze çarpar. Böreğin 6 çeşidi, çöreğin 4, kâhinin ve peksimetin 3'er çeşidi görülmektedir. Simit, halka olarak tabir edilmekte, halka simid, has simid, beyaz halka susamlı, hurda halka gibi çeşitleri vardır. 1600'den önce halka simidin 60 dirhemi 1 akçe iken, 1600'de 100 dirhemi, 1624'te 75 dirhemi, 1640'ta 90 dirhemi, 1641-1642'de 100 dirhemi 1 akçe olup zaman içerisinde simit fiyatları ucuzlamıştır. Çöreğin yağlı, yağsız, kaba ve nohud mayalı gibi çeşitleri olup 1624'te yağlı çöreğin 70 dirhemi 1 akçe iken yağsız çöreğin 75 dirhemi 1 akçedir. Çakıl böreği dört listede yer almakta olup 1600'den önce 80 dirhemi 1 akçe iken, 1600'de 180 dirhemi, 1618-1619'da 60 dirhemi, 1640-1641'de 70 dirhemi 1 akçe olup istikrarsız bir seyir izlemiştir.

Un ve unlu mamullerin yanında bakliyat çeşitlerine de narh verilmiştir. Bakliyatta birim ağırlık genellikle kile iken kantar da kullanılmıştır. 1600-1640 arasında durağan seyreden fiyatlar 1640'ta yükselmiştir.

Tablo 3.4.Narh [Un ve Unlu Mamuller – Bakliyat] – [Akçe Olarak]

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Kaba Un	Kile				45		40										
Kaba Un	Vuk.						4										
Has un	Kile						90										
Un	Vuk.								30								
Dakik	Kile								60								
Simid Unu	Vuk.								5				65				
Simid Unu	Kile														55		
Üç elekten geçmiş simid unu	1 akçe						60 d						8				
Dakik-i Edincik	Kile												65		55		
Nışasta	Vuk.	11	12	6	7			8	7								
Buğday	Kile								40								
Ekmek	1 akçe		115 d		200 d		150 d		150 d				130/150		180 d		200 d
Pirinç	Kile	54	56	37	39			38	40			40	42				40
Mercimek	Kile		54	35	37			36	38			48	50				
Nohud	Kile		60	42	44			36	38			58	60				
Bakla	Kile							36	38								
Arpa	Kile								16			22	24				
Bulgur	Kile												65		60		
Tarhana	Kile												65		60		
Yerli şa'riye	Vuk.		10	5	6			5	4						4		
Mısır Şa'riyesi	Kantar				35												
Mısır Şa'riyesi	Vuk.							7	6			5	6		6		
İstanbul Şa'riyesi	Vuk.												5		5		
“	Vuk.												4		4		
Dövülmüş Buğday	Kile												55		50		
Tophane Ekmeği	1 akçe																170 d
Françala	“																115 d

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 – 1642		1644 - 1645	
Mahın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Halka Simid	1 akçe		60 d		100 d				75 d				60 /90		100 d		
“															60 d		
“															90 d		105 d
Yağlı Çörek	“		60 d		100 d		70 d		70 d				80		90 d		
“															80 d		
“															85 d		90 d
Yağsız Çörek	“								75 d								
Kaba Çörek	“												80/105		105 d		
“															110 d		
“															105 d		
“															100 d		
Kahi	“						60 d		60 d		60 d						
Katmer kahi	“												65		60 d		
“													65		55 d		75 d
Tava Kahisi	“						50 d								70 d		
“															65 d		
“															70 d		
“															65 d		
S. Bayezıd tava kahi	“																75 d
Gözleme	“								30 d		20 d		75		80 d		
“															75 d		85 d
Lokma	“								70 d				55		55 d		65 d
Börek	“						45 d		60 d				60		60 d		
“															55 d		65 d
Çakıl Böreği	“		80 d		180 d		60 d						70		70 d		
“															65 d		170 d
Arap Peksimeti	“								75 d								
“ “	Vuk.														5		4

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Hurda halka	1 akçe												60 d		60 d		
“															55 d		60 d
Beyaz peksimet	Vuk.														4		
Harcı siyah peksimet																	
Ağzı Açık Börek	1 akçe						55 d										
Gayet Ala Börek	Vuk.										10						
Beyaz Halka Susamlı	“												18				
Has Simid	1 akçe						70 d										
Sumaklı Şam Böreği	“																75 d
Saraylı	“																95 d
Nohud Mayalı Çörek	“		80 d		125 d												115 d

3.9.4. Meyve ve Sebze

İstanbul'da bu dönemde hatırı sayılır çeşitlilikte meyve ve meyveden üretilmiş pestil, meyve kurusu gibi ürünler tüketilmekteydi. Listelerde üzümün 11, elmanın 5, kestanenin 4, incirin 3 çeşidi görülmektedir. En fazla narh kestane ve armuta verilmiştir. Bazı meyveler vukıyye ile satılırken, kızılıçık, nar, kavun, karpuz, elma, şeftali, harnup, ayva, parmak üzümü dirhem ile satılmaktadır. Hıyar, turp, patlıcan, ceviz, limon, turunç gibi sayılabilenler adet ile satılmaktadır.

1624'te 1 akçeye getürücüde 3, mukimde 2 adet limon veya 60 adet ceviz veya 8 adet tatlı turunç veya 8 adet ekşi turunç alınabiliyordu. Cevizin aksine badem vukıyye ile satılmaktadır. Bademe 1618-1619 yılında 3 kere narh verilmiş, vukıyyesi 24 akçeden 18 akçeye kadar düşmüştür.

Sebzede ise bu kadar çeşitlilik göze çarpmaz Sebze için vukıyyenin yanında tartılanlar için dirhem, kereviz ve maydanoz gibi demet hâlinde satılanlar için deste birim miktar olarak kullanılmaktadır. Taze çıkan ürünlere yıl içerisinde defalarca narh verilmiştir. Başlangıçta yüksek seyreden fiyatlar mevsimin ilerlemesiyle düşmektedir. Hıyarın 4, baklanın 3, kabağın 3 çeşidi vardır. 1618'de dükkânda marulun 24 adedi 1 akçe, bostanda ise 30 adedi 1 akçedir.

Tablo 3.5. Narh [Meyve] – [Akçe Olarak]

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Karadeniz Kestanesi	Vuk.			2	2,5			3	4				2				
“								2	3	4	5						
“										3	4	4	5		3		
“															2	3	4
Karadeniz Kes. Piş.	“								4								
Bursa Kestanesi	“			4	5			6	5				5				
“								4	5								
“								6	8								
“								6	7								
Akbaba Kestanesi	“							4	5							4	5
Cık Kestanesi	“															4	5
Kavrulmuşu	“																8
Elma	1 akçe					300 d	200 d							400 d	300 d		
Elma	Vuk.										3	3	4	3	4		
Sinop Elması	1 akçe	300 d	400 d	500 d											2	3	4
Sinop elması	Vuk.				1			2	3			2	3				
“								1,5	2								
“								2	3	3	4	5	6		3		
Misk Elma	1 akçe	200 d	150 d	400 d	300 d												
Misk Elma	Vuk.							3	4	4	5	5/2	6/3		3		
Mayıs Elması	2 akçe																300 d
Fas Elması	Vuk.					3	4										
Armut						2	3	4	5			3	4				
“								3	4	8	10						
“											4						
“										6	8	2	3				
“												10	11	6	7		
“														3	4	6	8
“																3	4

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Demir Elması	“											4/1,5	5/2				
Kestane	“									2	3			2,5	3		
Alaca Enisi Armut	“					3	4					3	4			5	6
Sükket Armudu	“					3	4					4	5				
“												5	6	2	3		
Dikenli armut	“					6	8										
Çakırca Armudu	“											2	3				
Köse Murad Armut	“											2	3				
Köksu Armudu	“											3	4				
Bardak Eriği	“					3	4					1	2				
Kumlu Eriği	1 akçe													400 d	300 d		
Kumlu Eriği	Vuk.															2	3
Can Eriği	1 akçe													400 d	300 d		
Can Eriği	Vuk.															2	3
İznik Eriği	“											1,5	2			2	3
Amasya Eriği	“								3			7	8				
Ekşi Erik	1 akçe											1 vuk. 2 akçe			300 d		
Mavi erik	Vuk.					2	3										
Aş Eriği	“														2		
Aş Eriği	1 akçe													500 d	200 d	400 d	300 d
Kavun	“	1000	800 d	1200	1000	300 d	400 d										
Kavun	Vuk.												3				
“													1				
“	1 akçe													300 d	200 d		
“	Vuk.													1,5	2		
“	1 akçe															300 d	200 d

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Karpuz	1 akçe			1400	1200	600 d	450 d					400 d	300 d				
“	“											500 d	400 d				
“	Vuk.												1,5				
“	1 akçe													400 d	300 d		
“	Vuk.													2,5	2		
“	1 akçe															600 d	200 d
“																	
İncir	Vuk					4	5	4	5								
Sarı incir	Vuk.	3	4	2	2,5							5	6/4	3	4		
Beyaz incir	“												4			3	4
Siyah İncir	3 akçe			300 d	200 d												
“	Vuk.												3			2	3
Midilli inciri	Vuk.	4	5	2	2,5			2	3								
“								2,5	3								
Nazilli İnciri	Vuk.	8	9	5	5,5			3,5	4				6		2	3	
Taze İncir	Vuk.							5	6			3	4	4	5		
“															6		
“														3	4	3	4
Çiçek İnciri	Vuk															3	4
Çiçek İnciri ibtidası																3	4
Ağrep İnciri	Vuk.											5	6				
Kızılıcık	Vuk.					2	3										
“	1 akçe					300 d	200 d										
“	Vuk.											2	3				
“	1 akçe														300 d	400 d	300 d
Enar	“			450 d	400 d												
“	Vuk.						2	3				2	3				

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Melisi Enar	Vuk.			1													
“	1 akçe				300 d												
“	Vuk.							3	4								
“	“							2	3								
“	“							4	5								
Kuru Enar	“							3	4			4		4			
Kiraz	“					5	6					6		3			
“	“												4	6			
“	“												3	4	3	4	
“	“														6	8	
“	“														1,5	2	
Vişne	Vuk.					6	8							3	4		
Kuru Vişne	Vuk.	7	8	4	4,5											2	3
Tekirdağ vişnesi	Vuk.															6	7
Fındık	Vuk.	6	7	3,5	4			3	4			5					
“								5	6					10			
Kuru fındık	Vuk.															5	6
Taze fındık	Vuk.											3	4				
Kavrulmuş Fındık	Vuk.													16			
Ahlal Armudu	Vuk.					4	5									1	2
Ekşi kara dut							9										
“							5										
Zerdali	Vuk.											5		2			
“														3	4		
“														6	8		
“														3	4	5	6
Şeftali	1 akçe	200 d	150 d	300 d	200 d												
“	Vuk.							5	6			3	4			3	4

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Badem Çağlası	Vuk.													3	4	2	3
Muşmula	Vuk.							2	4			3	4/2				
Harnup	1 akçe			200 d	300 d										200 d		
Beyaz dut	Vuk.														2		2
İğde	Vuk.								4				4				
Limon	1 akçe							3 ad	2 ad			3 /3	2 /4		3 ad		
Ab-ı limon	Vuk.							5	6			7	8				
Fıstık	Vuk.	12	14	7	7,5			10	12			10	12				
Leblebi	“		7		4				4								
Ayva	1 akçe	200 d	150 d	300 d	200 d												
“								5	6								
“								4	5	4	5	3	4		3		
Frenk Kavunu	1 akçe			1000	800	300 d	200 d										
Ceviz	1 akçe								60 adet				60 adet				
“																	
Aveng üzümü	Vuk.										3		3		4		
Çomak üzümü	“										2	6	8				
İnebolu Üzümü	Vuk.											9	10				
Çöplü üzümü	“											6	8				
Taze Üzüm	Vuk.							2	3			2	3				
“												6	8				3
Parmak Üzümü	1 akçe	300 d	200 d	1 kıy.	300 d												
“						2	3										
“						3	4						3				
“													2		2		
Ağustos Üzümü	1 akçe							300 d	200 d								
Kumlu Üzümü	Vuk.							2	3								
Siyah Üzüm	Vuk.	3	4	2	2,5	3	3,5	2,5	3			6	7/4				

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Beğlerce Üzümlü	Vuk.		3	2,5	3			25	3								
Razaki Üzümlü	Kantar					187 akçe	160 akçe					1 vuk. 6 akçe					
Ekşi Turunç	1 akçe							8 ad	6 ad			10 ad	8 ad				
Tatlı Turunç	“							10 ad	8 ad			8 ad	6 ad				
Badem	Vuk.					22	24					22	24				
“						20	18										
“						16	18		32	2,5	3						

Tablo 3.6. Narh [Sebze] – [Akçe Olarak]

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 – 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Mahın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Kabak	1 akçe			600 d	550 d												
“	Vuk.					3	4										
“	“						1										
“	1 akçe											500 d	400 d				
“	Vuk.														2		
“	“													2,5	3		
“	1 akçe															400 d	300 d
“	“															500 d	400 d
“	“															800 d	600 d
“	“															300 d	400 d
Badıncan	1 akçe			20 ad	16 ad							8 ad	6 ad				
“												10 ad	8 ad				
“												6 ad	4 ad			10 ad	8 ad
“																	4 ad
“																8 ad	7 ad
Ispanak	1 akçe			600 d	500 d	500 d	400 d					500	400				
“						600 d	450 d	400 d	300 d					1200	800 d		
“														800 d	600 d	800 d	600 d
“																600 d	500 d
Lahana	1 akçe			600 d	500 d							500	400				
“						3	4										
“								400 d	300 d								
“								300 d	200 d								
“												2	3				
“														300 d	200 d	400 d	300 d
“																500 d	400 d
Pancar	1 akçe			500 d	400 d	500 d	400 d							600 d	500 d		
“															800 d	800 d	600 d

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 – 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Pırasa	1 akçe			600 d	500 d							500	400				
“	“								1								
“	“							300 d	200 d			400 d	300 d			400 d	300 d
Turp	1 akçe			10 bin	8 bin			40 ad	32ad			30/40	20/32				
“	Vuk.											300 d	200 d				
Şalgam	1 akçe			800 d	700 d					600 d	400 d	500	400			500 d	400 D
“	Vuk.								1								
Soğan	1 akçe					400 d	300 d					400	300		200 d	300 d	200 d
“	Vuk.								1								
Sarımsak	1 akçe					200 d	150 d										
“	Vuk.							3	4				4				
“	1 akçe									150 d	100 d						
“	Vuk.									2,5	3						
“	1 akçe											150 d	100 d				
“	“											200 d	150 d		150 d		
“	Vuk.														4		
“	1 akçe															300 d	200 d
Taze soğan	1 akçe						150 d	250 d	200 d					400 d	300 d		
“														600 d	400 d		
“															220 d	400 d	300 d
“																200 d	150 d
“																300 d	200 d
“																500 d	400 d
Taze Sarımsak	1 akçe											300 d	200 d	400 d	300 d		
“	“													180 d	120 d	200 d	150 d
“	“															300 d	200 d

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 – 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Taze yaprak	Vuk.												4				
“	“											6	8				
“	“											3	4				
“	“												10				
“	“											2	3	4	6		
“	“													2	3		
“	“													3	4	4	5
“	“															2	3
“	1 akçe															400 d	300 d
Taze bakla	Vuk.											6	8				
“	“											4	6				
“	“												10	4	5		
“	“														2		
“	“													3	4		
“	“													2	3		
“	1 akçe													400 d	300 d		
“	Vuk.															3	4
“	1 akçe															400 d	300 d
“	Vuk.															2	3
“	1 akçe																300 d
Bakla	Vuk.											3	4				
Ufak bakla	Kile							80 ak	90 ak								
Sultâni bakla	Vuk.		60	40	42												
“	Kile							90 ak	94 ak			40	42				
Asma Yaprığı	1 akçe														300 d		
Taze kabak	Vuk.															3	4
Kuyu kabağı	Vuk.														12		

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 – 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 – 1645	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Kabak İbtidası	Vuk.															3	4
Hıyar	2 akçe														3 ad		
“	1 akçe					3 ad	2 ad								2 ad		2 ad
Yerli Hıyar	1 akçe					4 ad	3 ad						3 ad		2 ad		3 ad
“																	2 ad
Anadolu Hıyarı	1 akçe														3 ad		4 ad
“																	3 ad
Topaca Hıyarı	1 akçe																2 ad
“																	6 ad
Pazı	1 akçe			600 d	500 d									800 d	600 d		
Kerefis	“								8 des.			12 des	8 des				
Havuç	“			600 d	550 d	300 d	200 d					300/500	200/400				
Beyaz turp	Vuk.					3	4										
Siyah Turp						2	3										
Marul dükkâni	1 akçe						24 ad										
Marul bostani							30 ad					50	40				
Maydonos	“								8 des			12 des	8 des				

3.9.5 Et ve Et Ürünleri

İaşenin ve beslenmenin ikinci sırasında et ve et ürünleri gelmektedir. Koyun ve kuzu etine ağırlık verilmekte olup sığır eti de tercihler arasındaydı. Dirhem ve vukıyye ile satılan etin yanında kelle, paça ve ciğere adet üzerinden narh verilmiştir. Bu tarihlerde işkembe tüketildiği ve işkembeci esnafının faaliyet gösterdiği kayıtlara yansımışken narh listelerinde işkembeyle dair bir kayıt yoktur. Etin hesaplı ve taze olması, etlerin birbirine karıştırılmadan satılması, halkın etsiz bırakılmaması, ihtiyaca yetişemeyen kasapların cezalandırılacakları kanunnamelere yansımıştır. Et mevsimsel olarak narh verilen ürünlerdendir.

Balığın 27 çeşidi listelenmiştir ki hayli yüksek bir rakamdır. Balığa narh verilmesi arzının ve tüketiminin hayli yüksek olması ile açıklanabilir. Galata Bölgesi'ndeki gayrimüslim nüfus önemli balık tüketicisi konumdaydı. Kaynaklarda Müslüman nüfusun daha çok kuzu etine rağbet ettiği ifade edilmektedir. Özellikle meyhanelerde balık ve balık ürünlerinin tüketimi yüksekti. Bu ürünler arasında morina balığı pasdırması, lakerda pastırması, morina balığı turşusu, kılıç pasdırması, yılan balığı pasdırması, uskumru balığı kurusu gibi uzun süre dayanabilecek ürünler sayılabilir. Bu ürünlerin büyük kısmı Karadeniz'in kuzey kıyılarından getirilmekte ve bir kısmı da ihraç edilmekteydi.

Bu ürünler talep gören ve yüksek fiyatlı ürünlerdi. Dolayısıyla bu ticaretten pay almak isteyen meyhaneciler, bakkallar ve pazarcılar arasında bu ürünün satış hakkının kime ait olduğuna dair zaman zaman anlaşmazlıklar yaşanmaktaydı.

Tablo 3.7. Narh [Et ve Et Ürünleri] - [Akçe Olarak]

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Lahm	1 akçe						50 d										
Lahm-ı ganem	“								8 d			1 vuk. 9 akçe					
”									12 d								
“									10 d								
“									18 d		12 d				18 d		
Lahm-ı bakar	Vuk.						5		5				4,5				
“									10								
“									9						9		
“	1 akçe														46 d		
Lahm-ı kuzu	Vuk.										14						
“											16		13				
Lahm-ı koyun	Vuk.		10		8								12				8
Lahm-ı sığır	“				5				7								
Lahm-ı buzağı	Vuk.												7		7		
Yahni-i ganem	Vuk.								16				18				
Yahni-i bakar	“								20				9				
Kebab	1 akçe								25 d				23 d		23 d		
Köfte kebabı	1 akçe														18 d		
Pişmiş kelle	1 adet								3 akçe				2 akçe		2,5 akçe		
“															2 akçe		
Kuzu başı ve ciğeri	1 adet																10
Koyun ciğeri	1 adet														1,5		
Sade ciğer	1 adet		6-7		1,5										1		
Ayak	2 adet												1 akçe		1		
“															2		
1 baş 4 ayak													2		2		
Tavuk	1 adet		14	10-16	13-18							12	14	14	16		
Piliç	1 adet											8	9		12		
Kili Pasdırması	Vuk.					6	8	10	12			6	7	8	9		

Tablo 3.8. Narh Balıkçılar[Akçe Olarak]¹⁰²³

Malın Cinsi	Fiyat
Lüfer, kaya, levrek, tekir, gümüş balığı	10
Kırlangıç, kefal, pisi, mercan, kalkan balığı	8
Kefal yavrusu, ilariye, karagöz, eylüler, yılan, kılıç balığı	5
Lapina, istavrit, iskorpit, izmarit, ispari, eylüler, palamut, poçıda, uskumru balığı	3
Tekir ve kaya balığı iri	12
Hurda tekir, kaya, eylüler, levrek, gümüş balığı	10
Kalkan, kırlangıç, kefal, pisi, mercan, yılan balığı	8
Kefal yavrusu, pisi, ilariye, ufak eylüler, kılıç, karagöz balığı	5
İzmarit, istavrit, lapina, palamut, poçıda, uskumru, ispari, tatlı su balığı	3
Uskumru balığı	2
Morina balığı pasdırması	G:3 M:4
Lakerda pastırması	G:3 M:4
Morina balığı turşusu	G:3 M:4
Kılıç pasdırması	G:6 M:8
Yılan balığı pasdırması	G:7 M:8
	10
Uskumru balığı kurusu	G:4 M:5

3.9.6. Ayakkabı ve Çeşitleri

En kapsamlı verilen narhlardan biri de ayakkabı için verilen narhlardır. Toplamda 98 çeşit ayakkabı ve türevi görülür. Bu çeşitliliğin sebebi kadın, erkek ve çocuk için ayrı üretimin yapılmasının yanında üretimi yapılan her çeşit ayakkabının uluayak, uluorta, orta, küçük ayak gibi farklı büyüklüklerde ve farklı renklerde olması ayrıca üretimin, astarlı ve astarsız olmak üzere farklı renklerde edik, pabuç, mest, tomak ve postal gibi çeşitlerin olmasıdır. Merdane erkekler, zenne kadınlar için kullanılan tanımlardır. Üretimde kullanılan sergerdan orta boylu, kalçın uzun anlamındadır. Fiyatı en yüksek olanlar ise çizmelerdir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde ayakkabı imal eden esnafı paşmakçı kavaf esnafı başlığı altında verirken ayakkabı imalatında yer alanları “*bu kavafbaşıya yamak olan meslek sahiplerini bildirir*” diyerek, sırasıyla paşmakçıbaşı, dikici attarları esnafı, çizmeciler esnafı, içedikçi yani tomakçılar esnafı, mestçiler esnafı, terlikçiler esnafı,

¹⁰²³ GŞS. 63 198 b2 (1640).

kavaf eskicileri esnafı, pabuç tamircisi esnafı ve kavaf dellâlları esnafının, kendi usulünce önce sayılarını verir akabinde pirlerinden bahseder. Son olarak esnaf alayındaki halleri hakkında bilgi verir. Paşmakçı kavaflar esnafı hakkında “*Pazar edip akçasını alırken, hesabında müşteriye kan ağılatıp müşteri gittikten sonra “Gidiyi eyi yaktım” diye övünür insafsız bir kavimdir, ama ne çare herkes bunlara muhtaçlardır.*” şeklinde bahsetmektedir.¹⁰²⁴

Üretimde siyah, sarı ve kırmızı rengin kullanıldığı görülür. Bu renklerde çizmeler yapılırken aynı renklerde pabuç imalatı da gerçekleştirilmekteydi. Müslümanların en ayırt edici özelliklerinden biri ise, sarı ayakkabı giymeleridir. D’Ohsson ulemanın mavi, askerlerin bazılarının kırmızı renk çizme giydiğini yazmıştır.¹⁰²⁵

¹⁰²⁴

Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, c.1, 2. Kitap, Kahraman ve Dağlı, 604.

¹⁰²⁵

Betül İpşirli Argıt, “Osmanlı İstanbul’unda Giyim Kuşam”, içinde *Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Çakır (İstanbul: İSAM Yay., 2015), 4: 234.

Tablo 3.9. Narh Ayakkabıcılar [Akçe Olarak]

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1641 - 1642	
Mahın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Uluayak pabuç			80		50		75				
Merdane Rüzgar ulusu pabuç			90		55		65				
Merdane uluorta pabuç							60				
Merdane zergerdan pabuç			80		60		58				
Merdane uzun ayak pabuç							52				
Esriye pabuç							33		37		
Kutehane pabuç							16		15		
Uluayak zenne			70-80		45		43				
Uluorta zenne					40		38				
Orta ayak zenne							33				
Uluayak içedik zenne			85		55		70				
Uluorta içedik							80				
Uluorta içedik zenne			70		50		60				
Ortaayak içedik zenne			65		45		55				
Gayet ala çizme			200		110		140				
Evsat çizme			150		100		130				
Edna çizme			130		90		110				
Kırmızı çizme							120				
Siyah çizme							120				
Uluayak rüzgar ulusu mest			55		30		38				
Uluorta mest							35		27		
Orta ayak mest							36				
Sergerdan mest			50		28		32		35		
Kırmızı ve beyaz kalçın mesti							6-5				
Uluayak gayet nazik pabuç									60		

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1641 - 1642	
Mahın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Uluayak gayet nazik mest									35		
Rüzgâr ulusu ala pabuç									60		
Rüzgâr ulusu ala mest									35		
Merdane içedik			100		70		90				
Zergerdan pabuç											
Merdane baş tomak							60		60		
Ortaayak pabuç									45		
Ortaayak mest									20		
Küçük ayak pabuç									40		
Küçük ayak mest									15		
Saray mesti									30		
Zenne pabuç									40		
Tomak									100		
Kutehane mest									10		
Kutehane pabuç edna									12		
Kutehane mest edna									8		
Gilik									8		
Mankuş gilik									8		
Çizme oğlancık									20		
Uluayak çizme									135		
Siyah çizmenin ulusu									135		
Sahtiyan postal									40		
Uluayak sarı çizme-astarlı											130/135
Uluayak sarı çizme-astarsız											125/130
Rüzgâr ulusu sarı çizme-astarlı											120/120

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1641 - 1642	
Mahın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Rüzgâr ulusu sarı çizme-astarsız											115/115
Uluorta sarı çizme-astarlı											120/120
Uluorta sarı çizme-astarsız											115/115
Zergerdan sarı çizme-astarlı											105/115
Zergerdan sarı çizme-astarsız											100/110
Ortaayak sarı çizme-astarlı											110/105
Ortaayak sarı çizme-astarsız											105/95
Kıçıayak sarı çizme-astarlı											105/95
Kıçıayak sarı çizme-astarsız											100/90
Uluayak kırmızı çizme-astarlı											130/130
Rüzgâr ulusu kırmızı çizme-astarsız											115/115
Uluorta kırmızı çizme											100/110
Sergerdan kırmızı çizme											100/100
Ortaayak kırmızı çizme											90
Kıçıayak kırmızı çizme											65
Uluayak zenne çizme											50
Uluayak Bulgar işi siyah çizme											85
Ortaayak siyah çizme											65/90
Kıçıayak siyah çizme											45/65
Uluayak sarı pabuç bütün serkeleli kazdağlı işi -ala											62
ednası											55
Rüzgâr ulusu sarı pabuç bütün serkeleli-ala											60/66
Ednası											52
Uluorta sarı pabuç bütün serkeleli-ala											55
ednası											50
Sergerdan sarı pabuç bütün serkeleli										47	52

Ortaayak sarı pabuç											42/55
Kiçiyak sarı pabuç											36
Uluayak yeniçeri pabucu											60
Rüzgâr ulusu yeniçeri pabucu											42
Kiçiyak yeniçeri pabucu											37
Uluayak mesti ala dört parmak boğazlı											43
Rüzgâr ulusu mest dört parmak boğazlı											36/38
Uluorta mest dört parmak boğazlı											33
Rüzgâr ulusu mest dört parmak											30
Uluayak merdane paşmak											55/58
Uluayak zenne paşmak											39
Uluayak içedik münteha sahtiyandan											60
Uluayak merdane içedik manendi tomak harcı imaman	Her badedde üçer dörder akçe noksana fîruht oluna										70/75

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1641 - 1642	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Uluayak merdane kesik mest meşayıha mahsus boğazının boyu iki parmak girih	<i>Her badedde dörder akçe noksana fûruht oluna</i>										58
Aşağısı											55
Daha aşağısı											50
Daha aşağısı											45
Kesikden aşağı topukdan uluayak mest meşayıha mahsus	<i>Bu babda olan badedki üçer dörder akçe noksana fûruht oluna</i>										55
Merdane zenne uzunayak mesti eyü sahtiyandan											35
Uluayak sarı asmani merdane tomak	<i>Aşağısı dörder akçe noksana fûruht oluna</i>									75	80
Uluayak siyah sahtiyandan tomak	<i>Aşağısı dörder akçe noksana fûruht oluna</i>										65
Uluayak siyah meşin tomak	<i>Aşağı sahtiyandan olursa dörder noksana bey' oluna</i>										32

3.9.7. Şişe ve Cam

Şişelere verilen narh sadece 1640 tarihli narh defterinde görülür. Şişeler genellikle Avrupa menşelidir. Narh listelerinde Leh'ten gelen ifadesi Lehistan'dan şişe ithal edildiğini göstermektedir. İstanbul işi ifadesi İstanbul'da üretilen şişeler için kullanılmaktadır. Çarkûşe, dört köşeli, sırça ise şeffaf cam için kullanılan tabirlerdir.

Tablo 3.10. Narh Şişeciler [Akçe Olarak] 1640¹⁰²⁶

Malın Cinsi	Fiyat
Billur sürahi şişe iki kuşaklı büyük boy	30
“ Orta boy	9
“ Küçük boy	8
Billur müzehheb nakışlı kapaklı sultâni şerbet kasesi	25
Billur altunlu üç emzikli çiçek bardağı	25
Billur nakışlı müzehheb kapaklı maşrapa	25
İki kat billur şeşhane şişe	10
Alaca ve sade küçük boy çiçek şişesi	3,5
Billur büyük kandil	8
Billur beyaz alaca kandil	3,5
Üç kuşaklı mai billur çiçek şişesi	25
Billur alaca nar şişesi	7
Billur küçük ibrik	3
Billur orta boy kandil	2
İstanbul işi sırça kandil-i sagir	1,5
Bir vukıyye alır sırça şişe	2
On vukıyye alır büyük boy sırça hasırlı şişe	16
Beş vukıyye alır sagir sırça şişe	8
İlibuçuk vukıyye alır sagir sırça şişe	4
Bir buçuk vukıyye alan sagir sırça şişe	3
Ağzı kurşunlu billur sanduka	15
Alaca ve şeşhane küçük boy billur sanduka	8
Çarkûşe ağzı kurşunlu büyük boy şişe sanduka	20
Leh'den gelen iri boy ağzı kurşunlu beyaz sanduka şişe	18
Leh'den gelen beyaz billur saka	14
Sırçadan kubbe cam şişe	3
Tarağı ceviz ağacı billur ayna	20
Kemikli billur kadirga fanusu	30
Orta boy eyine	35
Teneke taraklı evrenbolu büyük boy fanus	18
Kibara mahsus münakkaş billur yel fanusu	
Orta boy fanus	14
Etfal için sırça küçük buhurdan	1,5

¹⁰²⁶

GŞS. 63 196 b3 (1640).

3.9.8. Kumaş ve İplik

Kumaşlar kullanım alanlarının çeşitliliği sebebiyle talep gören ürünlerden olup o günkü bilinen dünyanın her yerinden ithal edilmekteydi. Paris, Selanik, Londra, Mısır, Sinop, Sakız Adası, Ereğli, Menemen, Akçaşehir, Usturumca (Makedonya), Drama (Yunanistan), Eğriboz (Yunanistan), Zağra (Bulgaristan) sicillerde yer alan ve çeşitli kumaşların getirildiği yerlerdir. Farklı yerler kumaşlardaki çeşitliliği, fiyatlar ise kalite farklılıklarını göstermektedir.

Paris çuka, Selanik çuka, Londra çuka, Usturumca Abası, Mısır keteni, Sinob bezi, Akçaşehir bezi, Ereğli bezi, Menemen dimisi, Sakız dimisi, Sakız atlası gibi tanımlamalar üretim yerlerini göstermektedir. 60 çile, 70 çile gibi ifadeler ise üretim tarzı ile alakalıdır; (çile dokumacılıkta kullanılan bir tabir olup kamış taraklarda her 40 dişe bir çile adı verilir. Çile sayısı ile 40'ın çarpımından toplam tarak dişi sayısı bulunur. Her dişten bir veya daha fazla tel geçirilebilir ki bu, kumaşın sık veya seyrek dokunmuş olduğunu gösterir.)

Fiyatlandırmalarda belli bir standart yoktur. En pahalı kumaş 60 çile kırmızı çukadır. 1624'te zirası 440 akçe idi. Onu Paris çuka takip etmektedir. Onun 1624'te 1 zirası 320 akçe idi. Aynı tarihte Londra çukanın zirası 140, Selanik çukanın zirası 130 akçeydi. Çuka, aba, kebe, dimi, bez fiyatları 1624 tarihli narh listesinde yoğunlaşmışken keçe ve iplik türleri 1641-1642 tarihli narh listelerinde yer almaktadır. Kumaşlarda uzunluk ölçüsü olarak zira, endaze, top ve arşın kullanılırken, iplik için deste ve vukıyye kullanılmıştır. Kumaşların âlâ, evsât ve ednâ gibi kalite sınıflandırmalarına göre fiyatları değişmektedir. Bazı kayıtlarda 1 akçe karşılığı alınabilecek miktar verilmişken, bazı kayıtlarda birim uzunluğun akçe cinsinden fiyatı verilmiştir. Kumaş uzunluklarının bölgeden bölgeye değiştiği de görülür. Örneğin; Akçaşehir bezinin bir topu 10 zira iken Ereğli bezinin bir topu 11 ziradır. Kebe, Drama (Yunanistan), Eğriboz (Yunanistan) ve Zağra (Bulgaristan)'dan, bez Sinop, Akçaşehir ve Ereğli'den, dimi Menemen ve Sakız'dan getiriliyordu. 1619 tarihinde 20 adet ürüne verilen narh listesinde atlasın, taftanın, dülbendin ve kutnunun çeşitlerinin fiyatları da görülebilir.

Farklı türdeki ipliklerde kumaşlar gibi çok farklı yerlerden gelmekte ve buraların adları ile anılmaktadır. Mısır'ın beyaz keten ipliği, penbeden Kuşadası ipliği, penbeden Başgelembe ipliği (Balıkesir), penbeden Soma ipliği, penbeden Manavgat ipliği, kırmızı Diyarbakır ipliği, Maydos ipliği (Eceabat-Çanakkale), Mai Geyve ipliği (Sakarya) gibi.

Tablo 3.11. Narh Kumaşlar [Akçe Olarak]

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi "ÇUKA"	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Paris çuka	zira								320			215	230				
Skarlet altmış çile çuka	"								240								
Londra çuka	"								140			125	135				
Selanik çuka	"		230		120				130								
Altmış çile kırmızı çuka	"		600		300				440								
Yetmiş çile siyah çuka	"								340			390	140				
Yetmiş çile benefş çuka	"								340			340	360				
Malın Cinsi "ABA"																	
Usturumca abası	Zira								32				17				
"	"								30								
Kurdıyavuz abası	"				22				20				18				
"	"								30								
Sade aba	"		38		18				16								
Çübmandıra abası	"								12								
Malın Cinsi "KEÇE"																	
İnce keçe ala	1 akçe														17 dir		
İnce keçe	Boyü zira'ı:12 eni rub'u:6																
Ala	"														400		
Evsat	"														350		
Edna	"														300		
Keçe-i evsat	1 akçe														11 dir		
Keçe-i evsat	Boyü zira'ı:5 eni rub'u:3																
Ala	"														200		
Evsat	"														160		
Edna	"														130		

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Keçe-i edna	1 akçe														11 dir		
Keçe-i edna	Boyü zira' ı:5 eni rub'u:3																
Ala															120		
Evsat															100		
Edna															80		
Malın Cinsi "İPLİK"																	
Kendür ipliği beyaz	Deste													55	60		
Mısırın beyaz keten ipliği	Deste											50	55	50	55		
Heftrenk (kenevir)	Deste													80	90		
Heftrenk (keten)	"													55	60		
Kuşadası ipliği penbeden	Vuk.												45		45		
Başgelembe ipliği penbeden	"												40/48		48		
Soma ipliği penbeden	"												40/40		48		
Manavgat ipliği penbeden	"												46/46		50		
Çağa ipliği penbeden	"												46/46		46		
Maydos ipliği	"												48/48		48		
Kırmızı Diyarbakır ipliği	Vuk.											210/210	220/220	210	220		
Mai Geyve ipliği	Vuk.												110		110		
Malın Cinsi "KAGIT"																	
Çarçube kağıdı	Deste													5	5		
	5 dane														1		

		1600'DEN ÖNCE		1600		1618 - 1619		1624		1637 - 1638		1640		1641 - 1642		1644 - 1645	
Malın Cinsi "BEZ"	Miktarı	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M	G	M
Sinop bezi	Zira				14				12				arşını 11akçe				
Akçaşehir bezi	Top (10 zira)		225		135				120				arşını 7 akçe				
Ereğli bezi	Top (11 zira)		205		120				100				arşını 7 akçe				
Malın Cinsi "KEBE"																	
Kebe-i Drama	Zira								50				40-30				
Eğriboz kebesi	"								160				170				
Zağurya(?) kebesi	"								100								
Menemen dimisi	"		18		12				10				6				
Sakız dimisi	Endaze		35		10				15				15				
Kalçın diminin	Zira								18								

Tablo 3.12. 1619 Tarihli Verilen Müstakil Narh¹⁰²⁷

Ürün	Miktar	Birim fiyat (akçe)
Skarlet 60 çile çuka	Zira	240
Florentin atlas	Zira	140
Sakız atlası	Zira	80
Sakız kemhası	Zira	90
Bursa taftası	Arşın	25
Şam taftası	Arşın	70
Frenki atlas	Zira	180
Hatmani dülbend	“	130
Ferhadhani dülbend	“	300
Serselame dülbend	“	110
Mutalla dülbend	“	240
Kemha	zira	180
Ala gayet kutnunun donluğu	“	800
Edna gayet kutnunun donluğu	“	600
Rüzgar ulusu mest	“	30
Uluayak mest	“	50
Uluayak çizme	“	110
Merdane içedik	“	60
Odun	1 çeki	25
Kömür	1 çuval	30

Verilen narhların pek çoğu Tablo 3.11. de olduğu gibi farklı ürünleri kapsayan kısa listeler hâlinde verilmiştir. Bu listeler zamanla değişiklikler gösterir. Bazı ürünlere yıl boyunca farklı zamanlarda narh verilirken bazı ürünler listelerde sadece bir kere veya hiç geçmez. Normal zamanlarda fiyatların halkın alım gücünü anormal hale gelmeyecek şekilde serbest piyasa şartlarına bırakıldığı anlaşılmaktadır. Yine de siyasi otorite hem kadılar hem mütesibler ve diğer görevlilerle çarşı pazarı sürekli takip etmekteydiler. Olumsuz bir durumda hemen müdahale edilmekteydi. Muhtesibin görev ve sorumlulukları bu noktada önem arz etmektedir.

3.9.9. Başlık [Kellepuş]

Ayakkabı örneklerinde olduğu gibi kellepuş (baş a giyilen şey-başörtüsü) üretimi de kumaşın cinsine, ala, evsat ve edna olmak üzere üretim kalitesine, yetişkin kadın-erkek ve çocuk olmak üzere farklı büyüklüklerde olabilmektedir. Fiyatlandırmalar bu çeşitliliğe göre olmaktadır.

¹⁰²⁷ GŞS. 49 90 a4 (1028).

Tablo 3.13. Kellepuş [Akçe Olarak] 1640¹⁰²⁸

MALIN CİNSİ	FİYAT
Bir endaze kırmızı vidalden dört kıt'a Bosnavi takkesiyle Onbir kesim bir başlık çuka her biri Bosnavi takkesiyle	120/120
Altısı bir endaze kırmızı vidal kadın takkesi	75/75
Sekizi bir kesim Edirne işi başlık	45/57
Altmış çile yeşil ve mai parangon çukadan sekizi bir Edirne kesimi başlık	34/34
Yedirenk altmış çileden Bosnavi takke	70
<i>Sair kesimler dahi bunlara kıyas olunub bu kesimlerden büyük ve küçük tefavüt ve noksan üzere fûruht oluna</i>	
Alçak skarlattan sekizi bir kesim başlık	16/12
<i>Sair kesimler buna kıyas oluna</i>	
Londrin çukadan yedisi bir Edirne kesimi başlık	16/16
Altısı bir kesim seyyis takkesi	30/30
<i>Sair babedler dahi buna kıyas oluna</i>	
Frenki atlastan yüksek kaliteli külah	40
Frenki atlastan orta kaliteli külah	35
Frenki atlastan düşük kaliteli külah	30
..... çocuk takkesi yüksek kaliteli	25
..... çocuk takkesi orta kaliteli	20
..... çocuk takkesi düşük kaliteli	15
Telli dibâdan çocuk takkesi bir endazedden dört kesim	40/40
Yüzü atlastan kadife mektep çocuğu takkesi yüksek kaliteli	28
Yüzü atlastan kadife mektep çocuğu takkesi orta kalite	20
Yüzü atlastan kadife mektep çocuğu takkesi düşük kalite	12
Frenki kırmızı atlastan çocuk takkesi	22/22
Yedirenk çocuk takkesi	18/18
Kemhadan çocuk takkesi	16/12
Boğasidan çocuk takkesi	4/4

3.9.10. Sakalar ve Taşıma Ücretleri

Sakalar halkın su ihtiyacının giderilmesi ve halkın suya ulaşmasında önemli bir vazife yerine getirmekteydiler Bir kayıta İstanbul'da 4-5 yüz sakaya bir sakabaşı ve bir yiğitbaşı tayin olunurken Tophane, Galata ve Kasımpaşa'da 150 adet sakaya bir sakabaşı ve bir yiğitbaşı tayin olduğundan bahsedilmektedir.¹⁰²⁹ Saka sayısının yüzlerle ifade edilecek kadar artması içlerine her türlü insanın katılmasına ve bu da şikâyetlere sebep olmuştu. Örneğin; “*lisan bilmez memlük sakaların*” çeşmelere su doldurmaya gelenlerle kavga ettikleri, çeşmelere su doldurmaya gelen ihtiyar kadınlar ve çocuklara mani oldukları, kendi çeşmelerini bırakıp başka çeşmelerden su doldurdukları şikâyetler arasındaydı.¹⁰³⁰

¹⁰²⁸ GŞS. 63 196 b2 (28 Muharrem 1051-9 Mayıs 1641).

¹⁰²⁹ GŞS. 62 85 b2 (1049).

¹⁰³⁰ GŞS. 68 141 a2 (Evâil-i Rebi'ülahir 1055: 27 Mayıs-4 Haziran 1645).

Sakalara narh verilmeden önce bu şikâyetlerin giderilmesi yolu tercih edilir, önce her çeşmeye tayin olunan sakaların isimleri çeşmeleri ile birlikte kayıt altına alınır, akabinde bu çeşmelerden su taşınacak güzergâhlar tespit edilir ve bu güzergâhlara suyun kaç akçeye taşınacağı belirlenirdi. Örneğin; Ruznameci İbrahim Efendi Çeşmesine 19 saka, Kasımpaşa'daki bir çeşmeye 10 saka, Abdi Kapudan Çeşmesine 5 saka, İbrahim Efendi Çeşmesine 10 Saka, Piyalepaşa Çeşmesine 5 saka tayin edilmişti.¹⁰³¹

Tablo 3.14. Saka Fiyatları [Evâsıt-ı Şehri Rebi'ülâhir Sene 1055] (Haziran 1645)

HİZMET	MİKTAR	BİRİM FİYAT
Kasımpaşa'dan karîb yerlere	2 kırba	2 akçe
Evâsıtına	2 kırba	1 akçe
Çarşı içlerine ve etrafına	2 kırba	1 akçe
Depebaşı nam mevzii nihayetine	2 kırba	2 akçe
...?... yerlere		1 akçe
Yüzelli adım miktarı yerlere	2 kırba	1 akçe
Camii Kebir'den Kemeraltına		1 akçe
Camii Kebir'den Alaca Mescid Mahallesine		1 akçe
Camii Kebir'den Okçu Musa Mahallesine		1 akçe
Kale Kapusuna		1 akçe
Hacı A'ma mahallesine Şehsuvar mahallesine Sultân Bayezîd mahallesine		2 akçe

3.9.11. Hamallar ve Taşıma Ücretleri

İstanbul içi kara taşımacılığı at, sırik ve sırt hamalları tarafından yerine getirilmektedir. Bu dönemde hamallık zorluğuna rağmen hatırı sayılır gelir getiren ve talep gören mesleklerdendi. Hamallık mesleğine dâhil olmanın ilk sırada gelen gerekliliği ise kefilli olmak idi. Zira hamallar hakkında yolu uzatarak fazladan para talep ettikleri, kaçakçılarla işbirliği yaptıkları, tüccarın malını vergileri ödenmeden yine işbirliği içinde tüccarın dükkân ve mahzenlerine taşıdıkları şikâyetlere konu olmaktaydı. Liman kenti olması sebebiyle özellikle limana getirilen tüccar meta'nı taşımak hamalların en önemli vazifelerindendi. Verilen narhlarda hamalların hareket noktalarının iskeleler olması bu durumu izah etmektedir. Ücretlendirme buradan hareketle gidilen yerin uzaklığına göre belirlenir liste dışında olan yerler olursa buralara taşıma ücretinin diğerleri ile kıyas

¹⁰³¹ GŞS. 68 140 b1, b2, b3, b4, b5 (Evâsıt-ı Rebi'ülâhir1055: 4-13 Haziran 1645).

edilerek belirleneceği ifade edilmektedir. Listelerde sadece at hamalları ile arka (sırt) hamallarına narh verilmişken sırtık hamallarına narh verilmediği görülmüştür.

Mübahat Kütüoğlu tarafından yayınlanan *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*¹⁰³² adlı eserde 1640 tarihinde verilen narh listeleri içinde İstanbul, Üsküdar ve Galata'da işleyen hem arka hem de at hamalları ile ilgili ayrıntılı ücret listeleri verilmiştir. Bu listelerin bir yansıması 63 No'lu Galata sicilinde görülmektedir.¹⁰³³

Tablo 3.15. Ücret-i Hammalân-ı Püşt der Galata [Arka Hamalları Narhı]

HAREKET	VARİŞ	ÜCRET
<i>İskele-i Kasımpaşa'dan 1 çeki odun hamaliye</i>	Piyale Paşa Camii kurbüne	3
“	Kulaksız'a	3
“	Sururi Mahallesine	3
“	Ve bunların beraberliğine	3
“	Bunlardan yakın olan yerlere	1-2
“	Uzak yerler	Bundan kıyas oluna
<i>İskele-i Bab-ı Hug'dan 1 çeki oduna, arka hamalına</i>	Kulekapısı'na	3
“	Diğer Küçükkule Kapısına	3
“	Ve bunların beraberliğine	3
“	Bunlardan yakın olan yerlere	1-2
“	Uzak yerler	Bundan kıyas oluna
<i>İskele-i Bab-ı Kürkçü'den 1 çeki oduna</i>	Kulekapısı'na	3
“	Küçükkule Kapısına	3
“	Ve bunların beraberliğine	3
“	Yakın olan yerler	2
“	Uzak yerler	Bundan kıyas oluna
<i>İskele-i Semek'ten</i>	Kulekapısı'na	1 çeki oduna 3 Sair giden yüke 1
“	Küçükkule Kapısına	1 çeki oduna 3 Sair giden yüke 1
“	Uzak olan yerler	Bundan kıyas oluna
<i>İskele-i Bab-ı Azap'tan</i>	Kulekapısı'na	1 çeki oduna 3 Sair giden yüke 1
“	Küçükkule Kapısına	1 çeki oduna 3 Sair giden yüke 1
“	Uzak olan yerler	Bundan kıyas oluna
<i>İskele-i Tophane'den</i>	Bostanbaşı'na	1 çeki oduna 3 Sair giden yüke 1
“	Ve bunların beraberliğine	1 çeki oduna 3 Sair giden yüke 1
“	Bundan uzak olan yerler	Bundan kıyas oluna
<i>İskele-i Çavuşbaşidan</i>	Cihangir Camii kurbüne	1 çeki oduna 3 Sair giden yüke 1

¹⁰³² Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*. 324-341.

¹⁰³³ GŞS. 63 197 a3, a4, a5 (15 Şevval 1050-28 Ocak 1641).

“	Ve bunların beraberliğine	1 çeki oduna 3 Sair giden yüke 1
“	Uzak olan yerlere	Bundan kıyas oluna
<i>İskele-i Fındıklı’dan</i>	El hac Mahmud mahallesine	1 çeki oduna 1 Sair giden yüke 1
“	El hac Nasuh mahallesine	1 çeki oduna 1 Sair giden yüke 1
“	Ve bunların beraberliğine	1 çeki oduna 1 Sair giden yüke 1
“	Uzak olan yerlere	Bundan kıyas oluna
<i>İskele-i Galata’dan yağ gemilerinden bir tulum yağ</i>	Taşra çıkartıp kapana götürüb badehu iskeleye götürmesine	Kantar başına 2
“	Bunlardan gayrı çuka gemilerinden bazergan evine sırık hamalına	Bir denge 15
“	Kulekapısına	1
“	Ve bunların beraberliğine arka hamalına	1

Tablo 3.16. Ücret-i Hammalân-ı Esb der Galata [At Hamalları Narhı]

Hareket	Varış	Ücret
<i>İskele-i Bab-ı Azap’tan at hamalına</i>	Galata Sarayı’na	3
“	Kulekapısı’na	3
“	Ve bunların beraberliğine	3
“	Bundan yakın yerler	1-2
“	Uzak yerler	Bundan kıyas oluna
<i>İskele-i Tophane’dan</i>	Galata Sarayı’na	Bir çeki odun 3
“	Bostanbaşı’na	Bir çeki odun 3
<i>Çavuş İskelesi’nden</i>	El hac Mahmud mahallesine	Bir çeki odun 3
“	El hac Nasuh mahallesine	Bir çeki odun 3
“	Cihangir Camii’ne	Bir çeki odun 3
“	Ve bunların beraberliğine	Bir çeki odun 3
“	Bundan yakın yerler	1-2
“	Uzak yerler	Bundan kıyas oluna

3.9.12. Diğer Hizmetler

Tablo 3.17. Yemek Fiyatları 1641-1642¹⁰³⁴

YEMEK	MİKTAR	ÜCRET
Pirinç çorbası, limon suyu ve mahsulü	200 dirhem	1 akçe
Pirinç pilavı, yağlı herisesi ile	100 dirhem	1 akçe
Sade pirinç pilavı	80 dirhem	1 akçe
Sade pirinç pilavı	90 dirhem	1 akçe
Pişmiş bakla		2,5 akçe

¹⁰³⁴

GŞS. 63 198 b3 (1641).

Tablo 3.18. Hizmet Ücretleri 28 Şevval 1050 (10 Şubat 1641)¹⁰³⁵

HİZMET	MİKTAR	FİYAT
Büyük odunun kırdırması	2 defası	1 akçe
Küçüküğünün kırdırması	4 defası	1 akçe
Et pişirtmek	2 vukiyye	1 akçe
Kullanılmış usturanın köstereye tutmasına		2 akçe
Taslak usturanın köstereye tutmasına		2 akçe

Tablo 3.19. At Değirmeni Ustalarına Verilecek Hizmet Ücretleri¹⁰³⁶

Taş döşemesine 20 akçe	Boğaz ile demür çıkmasına 8 akçe	Yeni boğazdan yalnız demür çıkarsa 5 akçe
Fener parmaklığının cümlesi ve kesriyesi 8 akçe	Eğerin çıkılmasına mahall-i [...]her kesriye 1 akçe	Diş meremmât atmasına ikisine 1 akçe
Sağ çarkı kırık yenisiyle hali değişmesiyle demürlerin çıkmasıyla 120 akçe	Bir egeri açan çarkın kırık çıkmasıyla (?) 220 akçe	Bundan mâ'adâ kaç egeri yeni olursa 120 akçe
Fener yeniden yapılmasına 80 akçe	Taş tabanı yeni olmasına döşemesiyle 6 akçe	Çarh tabanı yeni olmasına üstadına 20 akçe
Bir çarhı bütün dişlemesine üstadına 550 akçe	Yeni taş bağlamasına üstadına 600 akçe	Yeni çarhlarda dilme cem'an cümle 3000 akçe
Dört direklerde dilme üstadına 150 akçe	Eski taş atılmasına üstadına 150 akçe	Çarhı demiri çıkarmağa üstadına 8 akçe

Tablo 3.120. Değirmene Yapılacak Demir İşi Ustalarına Verilecek Ücretler¹⁰³⁷

Demürcilik üstadına 1 12 akçe	Demür yukarı boğazından kırılma üstadına 50 akçe	Ortasından kırılma üstadına 30 akçe
[..] nin üstünde kırılma [...] 20 akçe	Yeni taş demür uzuncuk için üstadına 90 akçe	Sekiz def'a gül balına yeniden batırmak üstadına 130 akçe
Yeni [...]cilik 30 akçe	Bir çenber kola yapıdırmağa 3 akçe	Yeni fener dikmesine 25 akçe
Zikr olunan husus vech-i meşrûh üzere tarafeynin rızâsıyla yanımızda tahrîr olundu fî 28 şevveli'l- mükerrem sene 1050		

Narhın verildiği bazı dönemlerde yukarıdaki tablolarda (Tablo 3.16, Tablo 3.17, Tablo 3.18, Tablo 3.19) verilmiş olan örneklerde olduğu gibi hizmetlere yönelik ücret tarifeleri

¹⁰³⁵ GŞS. 63 198 b3 (1641).

¹⁰³⁶ GŞS. 63 199 b2 (28 Şevval 1050-10 Şubat 1641) “Defter oldur ki ekmekçilerin at değirmende yapan ustaların hakkın beyân ider.”

¹⁰³⁷ GŞS. 63 199 b3 (28 Şevval 1050-10 Şubat 1641) “Değirmene lâzım olan demircilerin demircilik üstadîyelerin beyân ider fî şehr-i Şevval sene 1050.”

ilan edilmekteydi. Halkın ve esnafın ihtiyacı olan un değirmenlerde üretilirdi ve bu dönemde Galata'da değirmenlerin büyük çoğunluğu at değirmenlerinden oluşmaktaydı. Değirmenlerin çok kullanılması sıklıkla arızalanmalarına sebep olmalı ki 28 Şevval 1050 (10 Şubat 1641) tarihinde değirmen inşa eden ve değirmenlerde kullanılacak demir işlerini yapan ustaların talebiyle bu hizmetlere yönelik ücret tarifesi ilan edilme ihtiyacı doğmuştu. O dönemde pek çok iş kolu olmasına rağmen farklı tarihlerde verilen narhlarda böyle bir iki iş koluna narh verilmesi bunların esnafın talebiyle gerçekleştiği izlenimi vermektedir. Örneğin; ilk tabloda (Tablo 3.16) 5 çeşit yemeğe narh verilmişti. Oysa o dönemde kebabçılar, işkembeciler, paçacılar, pençevişçiler gibi yemek pişiren, şerbetçiler, bozacılar gibi içecek imal edip satan pek çok esnaf faaliyet göstermekteydi. Sicillerde diğer yemek pişiren veya içecek üreten esnaf için narh listeleri bulunmamaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİR FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK GALATA'DA ORTAKLIK SİSTEMİ

Ticari hayatta önemli bir yer tutan ortaklık ilişkileri tarihin her döneminde toplumlarda farklı şekil ve muhtevalar ile var olmuş birlikteliklerdir. Bu birliktelikler en az iki kişi arasında kazanç elde etme ve bu kazancı paylaşma esasına dayanan oluşumlardır. Bununla birlikte her toplumun yaşadığı coğrafya, iklim, üretim tarz ve anlayışları, dini inançlar, karşı karşıya kaldığı iktisadi gelişim süreçleri kendine has ve toplumdan topluma değişen birtakım kaide ve kuralların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Ülkeler arası yapılan uzun ticari yolculuklar toplumların birbirlerini her anlamda daha yakından tanımalarına bu vesileyle birbirlerine ait farklı iktisadi görüş ve uygulamaları da benimsemelerine katkıda bulunmuştur.¹⁰³⁸ Pek çok uygulamanın farklı toplumlarda görülmesinin sebeplerinden biri budur.

İslam dünyasında da Kur'an ve sünnette ticarî hayatla ilgili genel ilkeler getirilmiş olmakla birlikte yukarıdaki açıklamalar paralelinde ticarî ve hukukî ilişkilerin şekli, boyutu ve konusu toplumların şartları ve ihtiyaçlarına bağlı şekilde değişkenlik göstereceğinden bu konuda ayrıntılı hükümlere çok az yer verilmiştir. İslamiyet'in ortaya koyduğu temel ilkeler hayatın her alanında olduğu gibi iktisâdî hayatta da hukukî işlemlerin açıklık, dürüstlük, karşılıklı rıza ve hakkaniyete dayanması, faizden, aldatmadan, beklenmedik risk ve aldanmadan uzak olması gibi ilk planda ahlâkî karakter taşıyan ilkelerdir. Dolayısıyla şirketler hukukunun da dayandığı temel ilkeler bunlardır.¹⁰³⁹

¹⁰³⁸ Murtaza Köse, "Ticaret Hukuku Tarihi Açısından Mudârebe ve Commenda Ortaklıklarının Etkileşimi Hakkında Bir Deneme", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2002): 147.

¹⁰³⁹ Beşir Gözübenli, "Şirket" içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay. 2010), 39: 199.

Ortaklık yapmanın malın çoğalmasının bir yolu olduğu ve iktisâdî şartlar sebebiyle insanların buna ihtiyacının bulunduğu herkesçe kabul edilen bir gerçektir. Bu bağlamda İslâm hukukunun ortaya koyduğu temel ilke ve yasaklara riayet edilerek ortaklıkların kurulabileceği kabul edilmiş hatta teşvik edilmiştir.¹⁰⁴⁰

Kadı sicillerine yansıyan olayların çoğunluğu bir anlaşmazlığın çözümlenmesi veya “ikrâr” ve “ibrâ” hüccetleri gibi hukukî bir durumu tespit etmek için yapılan müracaatları kapsamaktadır. Bunun yanında olayların önemli bir kısmı da taraflardan birinin vefatı üzerine ya terekenin taksimi esnasında veya ölümden dolayı sözleşmenin feshi sebebiyle kadı huzuruna gelmektedir.¹⁰⁴¹

4.1. Şirket Kavramı

Sözlükte “bir şeye katılmak, onda pay sahibi olmak” anlamındaki şirket (şerike, şirket, şerke) terim olarak iki veya daha çok kişinin sermaye, emek yahut itibarlarını birleştirerek meydana getirdiği ortaklık yanında bir mal, hak veya menfaate müştereken mâlik olmasını ifade eder.¹⁰⁴² Sözlükte muhâlata, katılmak, iştirâk etmek, ortak olmak manalarına gelir.¹⁰⁴³ Istılahta ise “iki veya daha fazla kişinin sermaye ve kârda ortak olmak üzere aralarında yaptıkları akit”, “ortaklık”, “ticari birlik” gibi manalarda da kullanılır.¹⁰⁴⁴ Şirketin terim anlamı ise bir malda, bir amelde veya bir kârda en az iki kişinin isteyerek veya zorunlu olarak ortak olmalarıdır.¹⁰⁴⁵

4.2. Şirket Türleri

Kuruluşu, işleyiş şekli, ortakların hak ve sorumlulukları gibi açılardan şirketler çeşitli tasniflere tabi tutulmuştur. İslam dünyasında bütün mezhep kaynaklarında şirketler genelde ikiye ayrılırken farklı adlandırmalar alırlar. Örneğin; Hanefi ve Hanbeli geleneğinden gelen fakihler, şirketi “mülk” ve “akit” olarak ikiye ayırırken, Maliki

¹⁰⁴⁰ Gözübenli, “Şirket”, 199-200.

¹⁰⁴¹ Fethi Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, (İstanbul: İz Yay., 2018), 109.

¹⁰⁴² Gözübenli, “Şirket”, 198.

¹⁰⁴³ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 46.

¹⁰⁴⁴ Enver Osman Kaan, “İslam Hukukunda Şirket Yapısı ve Sürekliliği Sorunu”, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016), 13.

¹⁰⁴⁵ Nasi Aslan ve Hasan Kayapınar, “Mudârabe Akdinde Ortaya Çıkan Anlaşmazlıkların Çözümünde Esas Alınan İlkeler -Osmanlı Uygulamaları Özelinde-”, *Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/2 (2020): 653.

geleneğine göre ise şirketler “genel” ve “özel” olmak üzere ikiye ayrılırlar.¹⁰⁴⁶ Bu türlere ek olarak deniz, orman, akarsu gibi herkesin menfaatine açık, özel mülke konu olmayacak mubâh mallarda kurulan ortaklık türü olarak tanımlanan “*ibâha şirketi*” de vardır.¹⁰⁴⁷ Genel manada ibâha şirketi toplumun ortak yararına bırakılmış kamu malları ve kamu irtifak hakları üzerinde insanların sahip olduğu kullanma ve yararlanma hakkını veya bu konudaki fırsat eşitliğini ifade eder.¹⁰⁴⁸ Dönemi kapsayan şer’iyye sicillerinin içeriklerinde ibâha şirketine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Sicillerde rastlanılmayan bir başka ortaklık türü ise akit şirketinin bir türü olan “*mufâvada*” ortaklığıdır. Konusu ne olursa olsun tam eşitliğe ve sorumluluğa dayanan mufâvada tipi bir şirketi hem kurmak hem de şirketin devamlılığını sağlamak son derece zordur. Mufâvada şirketi iki kişinin eşit bir şekilde paraları ortaya koyması ve kârın da eşit olarak paylaştırılması kuralına dayanmaktadır. En basitinden ortaklardan birinin sermayesinde mesela miras, hibe veya vasiyet gibi bir sebeple artış meydana gelse, mufâvada şirketinin vasıfları ortadan kalkar ve şirket kendiliğinden inan şirketine dönüşmüş olur. Evâil-i Safer 1051 (12-21 Mayıs 1641) tarihli bir kayıt mufâvada akdini anımsatsa da kesin bir hüküm vermek mümkün değildir. Bu kayıta Galata’nın pazarcı tâifesinden Yusuf bin Ahmed yine bir başka pazarcı olan Mehmed Beşe bin Süleyman ile her biri 10.000’er akçe “ ... *bir birine halt idüb hâsıl olan ribh ve fâideyi nısfı benim nısfı onun olmak üzere akdi şirket ettik...* ” şeklinde bir akitle ortaklık kurmuşlardır. Devamında şirketin feshi ile birlikte ortaklardan Yusuf bin Ahmed şirket malıyla alınan 280 fiçî ile kancabaş olarak tanımlanan geminin yarısını ve kardan kendine düşen 1400 akçeyi talep etmişti.¹⁰⁴⁹

Kayıtlarda bazı şirketlerin kuruluş aşamalarında veya anlaşmazlıklar sonucu mahkemeye intikal ettiğinde şirketin vasfı açık olarak ifade edilmemekle birlikte genellikle yapılan anlaşma “*akd-i şirket ettik*” şeklinde ifade edilmektedir. Yine pek çok şirket akdinin kuruluşunda yer alan “*ale’l-iştirâkü’s seviyye*” ifadesi ortaklığın eşit şartlarda tesis edildiği anlamına gelse de sadece bu ifade kurulan ortaklığın mufâvada olması için yeterli değildir. Mesela inan şirketi gibi diğer ortaklıklar da şart olmasa da eşitlik ilkesi üzerine kurulabilir.

¹⁰⁴⁶ Kaan, “İslam Hukukunda Şirket Yapısı Ve Sürekliliği Sorunu”, 21.

¹⁰⁴⁷ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 46.

¹⁰⁴⁸ Gözübenli, “Şirket”, 198-199.

¹⁰⁴⁹ GŞS. 63 56 b1 (Evâil-i Safer 1051: 12-21 Mayıs 1641).

4.2.1. Mülk Şirketi

Mülk ortaklığı, basit bir surette “iki veya daha çok kimsenin şirket akdi olmadan bir şeye müştereken sahip olmaları”, şeklinde tanımlanabilir. Daha geniş bir tanım ise “iki veya daha çok kimsenin bir ayn’a veya alacağa, miras veya satın alma gibi mülk sebeplerinden biri ile cebrî veya ihtiyarî hangi sebeple olursa olsun malik olmalarıdır.” şeklindedir. Hanefî, Şafîî, Maliki ve Hanbeli mezhebi hukukçularınca ittifakla meşru kabul edilen bir şirket türüdür. Mezhepler arasındaki ayrılık mülk şirketinin adlandırılmasına ilişkindir.¹⁰⁵⁰

Meselâ birden fazla kimseye miras, vasiyet gibi bir yolla mal intikâl etmesi veya iki kişiye ait un ve buna benzer nesnelerin ayırt edilmesi mümkün olmayacak tarzda birbirine karışması durumunda zorunlu şirket meydana gelir. Mülk şirketinde paydaşlardan birinin ölümüyle şirket sona ermez; yerine vârisleri geçer ve şirket önceki haliyle devam eder.¹⁰⁵¹ Mülk şirketlerinde ortaklar birbirlerinin yabancıları gibi kabul edildikleri için ortaklardan biri diğeri adına izni olmadan ortaklığa konu malda tasarrufta bulunamaz. Bu ortaklık karşılıklı rıza ile olabileceği gibi gayri ihtiyari de oluşabilir.¹⁰⁵²

Örneğin; ortak olmak isteyenlerin birlikte bir mülk satın almaları veya birbirlerinden haberli olarak kendilerine vasiyet veya hibe edilen bir malı kabul etmeleriyle gönüllü ortaklık tesis etmiş olur.¹⁰⁵³

Galata’dan El hac Mustafa Reis bin Süleyman ile Tophaneli Veda Reis bin Mustafa 26 zira karamürsel bir gemi satın almışlardı. Bu satın alım; “4 kıta top ve âlât-ı lazimesi ile bervechi münasafa şirket üzere 40.500 akçeye iştirâ eyledük...” şeklinde kurulmuş olup bu ifadeleri gönüllü mülk ortaklığı kurdukları anlamına gelmektedir.¹⁰⁵⁴

14 Muharrem 1023 (24 Şubat 1614) tarihli bir başka örnek 27,5 zira karamürselin hisselerinin satışı ile ilgilidir. Karamürsel 20 hisse olarak ifade edilmektedir. 10 hisse Mehmed Beşe bin Abdullah isimli râcilin, 6,5 hisse 9’u zımmî 1’i Müslüman 10 kişinin,

¹⁰⁵⁰ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 50.

¹⁰⁵¹ Gözübenli, “Şirket”, 199.

¹⁰⁵² Nuri Kahveci, *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku (Şirketler İlaveli)*, (İstanbul: Hikmetevi Yay., 2019), 278.

¹⁰⁵³ Kaan, “İslam Hukukunda Şirket Yapısı ve Sürekliliği Sorunu”, 24.

¹⁰⁵⁴ GŞS. 36 51 b3 (17 Muharrem 1023-27 Şubat 1614).

2,5 hisse Yakob veledi Avraham isimli Yahudi'nin, 1 hisse İbrahim Bey bin Mustafa'nın olup, Mustafa Beşe'nin 10 hissesi ile birlikte 9 zimmî ve Kalender Beşe'nin sahip oldukları 6,5 hisse, Ali Beşe'ye 1043 riyali güruşa satılmıştı. Böylece Ali Beşe, Yakob veledi Avraham ve İbrahim Bey arasında bir ortaklık kurulmuş oldu.¹⁰⁵⁵ Ortakların kimlikleri farklı dinden olanların da bu tür ortaklıklar kurabildiklerini göstermektedir. Müslüman, zimmî ve Yahudi'den oluşan bu ortaklıkta taraflar dini inançlarını bir kenara bırakıp faydaya odaklanmışlardır. Yine ortaklar arasında en az 3 kişinin beşe ünvanı taşıdığı görülmektedir ki Mehmed Beşe racil olarak kayıtlara geçmişti. Kalender Beşe'nin de baba adı Abdullah olması yeniçeri olma ihtimâlini kuvvetlendirmektedir.

Yorgi veledi Manol ile Kasım Bey bin Abdullah'ın çekevele türü bir kayığı ortak olmak üzere satın almaları benzer bir örnektir.¹⁰⁵⁶ Bu örneklerde kar, zarar veya işletme ile ilgili bir anlaşma olmayıp sadece bir mülke ortak olarak sahip olma anlaşmaları vardır. Farklı etnik veya dini kimlikli kişilerin mülk ortaklığı kurabildikleri görülmektedir.

4.2.1.1. Konusu Menzil Olan Mülk Ortaklığı

Tablo 4.1. Konusu Menzil Olan Mülk Ortaklığı

Ortaklığın Oluşma Sebebi	Mûris Müslüman	Mûris Zimmî	Mûris Yahudi	Belli Olmayan	Toplam
Miras Yolu ile Oluşan Mülk Ortaklığı	114	19	2	18	153

Ortaklığın Oluşma Sebebi	Ortak Hisse Alımı	Akrabaların Birbirine Hisse Satışı	Akraba Olmayanların Birbirlerine Hisse Satışı	Toplam
Hisse Alım Satımı İle Oluşan Mülk Ortaklığı	10	9	10	29

Mülk ortaklığına konu olan menziller üzerinde ortaklığın kurulması kayıtlara göre iki şekilde olmaktadır. Birincisi ölenin yakınlarına miras olarak bıraktığı menziller üzerinde gayri ihtiyârî varislerin oluşturduğu mülk ortaklığıdır. Kayıtlarda mirasçılar genellikle ölenin çocukları, eşleri, anne baba ve akrabalarıdır. Bu tip ortaklıkların bir

¹⁰⁵⁵ GŞS. 56 15 b4 (25 Şevval 1039-7 Haziran 1630).

¹⁰⁵⁶ GŞS. 34 25 a2 (10 Ramazan 1016-29 Aralık 1607).

kısmı ise kısa süre sonra sonlandırılmaktadır. Ortak bir mülkiyetten istifade etmenin zorluğu, kişilerin nakite olan ihtiyaçları veya diğer ortaklarla bir mülk ortaklığı kurulmak istenmemesi gibi sebepler, ortakların bir kısmının hisselerini bedeli karşılığında diğer ortaklara veya bir başkasına devrederek bu tip tmeleri böylelikle bu tip ortaklıkların kısa süre sonra sonlandırılması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Eğer ortakların tamamı aynı düşüncede ise öncelikli olarak mülke ortak olanlarda birisine tüm hissedarlar bir meblağ karşılığında hisseleri devrederek ortaklıktan çekilirler. Böylece mülk içlerinden yalnız birinin olur. Tablo 4.1. de sicillerde tespit edilen 153 ortaklığın miras yoluyla oluştuğu görülmektedir. Tabloya dâhil edilmeyen 23 ortaklık ise mirasın paylaşımı ardından ortakların hisselerini birbirlerine veya dışarıdan birisine devrederek ortaklığı sonlandırmalarıyla ilgilidir.

İkinci tip mülk ortaklığı ise kişilerin ortak bir mülk satın almaları veya sahip oldukları mülkün bir kısmını -bu kısım kayıtlarda hisse olarak ifade edilmektedir- ikinci bir şahsa bir bedel karşılığında satılarak kurulan ortaklıktır. Birbirlerine hisse satanlar akraba olabilecekleri gibi akraba olmayanlarda birbirlerine sahip oldukları mülkün bir kısmını satarak mülk ortaklığı kurabilirler. Kişilerin nakit ihtiyacına binaen böyle bir işleme başvurdıkları söylenebilir. Kayıtlarda bu tip ortaklıkların süresi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kayıtlarda 29 mülk ortaklığı hisse alım satımı ile oluşmuştur. Akrabalar arası satışla ilgili 1 örnekte oğul annesine,¹⁰⁵⁷ 1 örnekte anne kızına,¹⁰⁵⁸ 1 örnekte bir Yahudi baba, iki oğluna ayrı ayrı,¹⁰⁵⁹ 1 örnekte erkek, kız kardeşine menzil hissesi satmıştır¹⁰⁶⁰. Karı koca arasında da hisse satışı ile ortaklık kurulmaktadır. Bu şekilde 5 kayıt vardır.¹⁰⁶¹ 1 kayıta ise karı koca ortak bir mülk satın almışlardır.¹⁰⁶² Bir kayıta ise baba ve oğul ortak bir mülk satın alarak ortak olmuşlardır.¹⁰⁶³ Toplamda 182 adet konusu menzil olan mülk ortaklığı tespit edilmiştir.

¹⁰⁵⁷ GŞS. 64 31 a2 (12 Receb 1052-6 Ekim 1642).

¹⁰⁵⁸ GŞS. 63 44 b1 (11 Muharrem 1051-22 Nisan 1641).

¹⁰⁵⁹ GŞS. 63 106 b1 (6 Cemaziyelevvel 1051-13 Ağustos 1641)-GŞS. 63 106 b3 (7 Cemaziyelevvel 1051-14 Ağustos 1641).

¹⁰⁶⁰ GŞS. 62 153 a3 (5 Zilhicce 1049-28 Mart 1640).

¹⁰⁶¹ GŞS.36 72 b5 (Evâsıt-ı Safer 1023: 21-30 Mart 1614)-GŞS. 38 12 b2 (5 Şevval 1023-8 Kasım 1614)-GŞS. 40 49 b7 (Evâil-i Rebi'ülevvel 1025: 19-28 Mart 1616)-GŞS. 52 50 b4 (29 Receb 1032-29 Mayıs 1623)-GŞS. 53 33 a3 (24 Receb 1033-12 Mayıs 1624).

¹⁰⁶² GŞS. 30 28 b3 (2 Şevval 1014-10 Şubat 1606).

¹⁰⁶³ GŞS. 68 33 a1 (21 Receb 1054-23 Eylül 1644).

4.2.1.2. Konusu Gemi Olan Mülk Ortaklığı

Tablo 4.2. Konusu Gemi Olan Mülk Ortaklığı

Ortaklığın Oluşma Sebebi	Mûris Müslüman	Mûris Zımmî	Belli Olmayan	Toplam
Miras Yolu ile Oluşan Mülk Ortaklığı	17	1	1	19

Ortaklığın Oluşma Sebebi	Müslümanlar arası ortaklık	Müslüman zımmî ortaklığı	Zımmîler Arası ortaklık	Zımmî-Yahudi ortaklığı	Toplam
Hisse Alım Satımı İle Oluşan Mülk Ortaklığı	68	26	38	5	145

Gemi sahipliği ile ilgili kurulan ortaklıklarda da ortaklığın oluşum sebebi iki kısımdır. Bunlardan birincisi miras yoluyla ortak olma, ikincisi ise gemi hissesi alım-satımı şeklinde gerçekleşen mülk ortaklarıdır. Menzil ortaklığından farklı olmak üzere gemi ortaklığında hisse alım satımıyla yapılan ortaklık, miras yolu ile gerçekleşen mülk ortaklığında daha fazladır. Menzil ortaklıklarında miras yoluyla gerçekleşen ortaklık toplam ortaklığın % 84'ünü oluştururken bu oran gemi sahipliğinde % 6'dır. Menzil ortaklığında hisse alım satımı ile gerçekleşen ortaklık toplam ortaklığın % 16'sını oluştururken gemi sahipliğinde hisse alım satımı ile oluşturulan ortaklık ise toplam ortaklığın % 94'ünü oluşturmaktadır. Elindeki sermaye ile tek başına bir gemi almaya gücü yetmeyen sermaye sahipleri ellerindeki sermayeleri gemi hissesi olarak değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Sonuçta işletilecek olan gemiden elde edilen kazanç böyle bir yatırımı cazip kılmaktadır. Dikkat çekici noktalardan bir tanesi ise Müslümanların gemi hissesi almada istekli davranmalarındır. Müslümanların kendi aralarında hisse alım-satımı ile gerçekleştirdikleri ortaklık, hisse alım-satımı ile gerçekleştirilen toplam ortaklığın % 47'sini (68 adet) oluşturmaktadır. Zımmîlerin kendi aralarında hisse alım satımı ile gerçekleştirdikleri ortaklık toplam ortaklığın % 26'sını (38 adet), Müslüman ve zımmîlerin ortaklaşa gemi hissesi alıp satarak gerçekleştirdikleri ortaklık ise hisse alım satımıyla gerçekleştirilen toplam ortaklığı % 18'ini (26 adet) oluşturmaktadır. Galata özelinde denizcilikle uğraşan gemi reislerinin ve denizcilerin büyük çoğunluğunun zımmîler olduğu bilinmektedir. Buna rağmen toplam 145 adet gemi hissesi alım satımıyla gerçekleştirilen ortaklıklardan 68 tanesi

sadece Müslümanlar arasında kurulmuştur. Bu da Müslümanların yatırım amacıyla da olsa denizciliğe duydukları ilgiyi göstermektedir. Gemi sahipliğine ise kadınların ilgisi son derece azdır. 15 ortaklıkta kadınlar yer almaktadır. Bu ortaklığın 13 tanesi miras yoluyla oluşmuş olup iki tanesi kadınların gemi hissesi alım satımı ile gerçekleşmiştir.¹⁰⁶⁴

4.2.1.3. Konusu Dükkân Olan Mülk Ortaklığı

Mülk ortaklığı konusuna giren diğer bir gayrimenkul türü ise dükkânlardır. Toplamda 15 adet konusu dükkân olan mülk ortaklığı söz konusudur. Bunlardan 3'ü miras yolu ile kurulan ortaklık olup diğer 12 tanesi ise ortakların kendi iradeleri ile kurdukları ortaklıktır. Miras yolu ile kurulan ortaklıkların ikisinde mûris Müslüman iken birinde mûris zımmîdir. Ortaklıklardan 3'ü Müslümanlar arasında, 8'i zımmîler arasında kurulmuş ortaklıklardır. Bunlardan 3'ü zımmîler arasında kurulan meyhane dükkânındaki ortaklıklardır. Diğerleri ise havyarcı, boyacı, iplikçi, bozahane, nalband, çukacı dükkânlarındaki ortaklıklardır. Ortakların dükkânlardaki mülk ortaklıklarının yanı sıra işletmecilikte de ortaklık kurdukları ihtimâl dâhilindedir.

4.2.1.4. Diğer Mülk Ortaklığı Konuları

Menzil, gemi ve dükkân gibi mülklerde ortaya çıkan ortaklıkların yanında miras kaynaklı 7 adet bağ ortaklığı,¹⁰⁶⁵ biri hisse alım satımı, ikisi miras kaynaklı 3 adet bahçe ortaklığı,¹⁰⁶⁶ biri hisse alım satımı, 6'sı miras kaynaklı 7 adet arsa ortaklığı¹⁰⁶⁷ ve miras kaynaklı bir adet kayıkthane,¹⁰⁶⁸ miras kaynaklı bir adet oda¹⁰⁶⁹ ve yine miras kaynaklı bir adet çiftlikte¹⁰⁷⁰ mülk ortaklığı söz konusu olmuştur.

¹⁰⁶⁴ GŞS.25 14 b2 (16 Rebi'ülevvel 1013-12 Ağustos 1604)-GŞS. 70 34 a4 (5 Muharrem 1057-10 Şubat 1647) ikinci örnekte ölen kocasından beyt'ül mâla kalan hakkın satışı sonucunda Müslüman bir kadın ve Müslüman bir erkek arasında ortaklık kurulmuş oldu.

¹⁰⁶⁵ GŞS. 30 3 a3 (1 Cemaziyelevvel 1014-14 Eylül 1605)-GŞS. 30 13 a1 (19 Cemaziyelâhir 1014-1 Kasım 1605)-GŞS. 35 50 a3 (Evâhir-i Receb 1022: 5-14 Eylül 1613)-GŞS. 47 31 b5 (Evâhir-i Rebi'ülevvel 1028: 7-16 Mart 1619)-GŞS. 53 104 a1 (20 Rebi'ülevvel 1034-31 Aralık 1624)-GŞS. 63 83 b1 (25 Rebi'ülevvel 1051-4 Temmuz 1641)-GŞS. 63 173 a1 (4 Zilkade 1051-4 Şubat 1642).

¹⁰⁶⁶ GŞS. 36 158 b2 (16 Receb 1023-22 Ağustos 1614)-GŞS. 38 7 a2 (20 Ramazan 1023-24 Ekim 1614)-GŞS. 62 144 a3 (Evâsıt-ı Zilkade 1049: 3-12 Mart 1640).

¹⁰⁶⁷ GŞS. 30 38 a2 (20 Zilkade 1014-29 Mart 1606)-GŞS. 50 11 b3 (Evâhir-i Rebi'ülâhir 1030: 13-23 Mart 1621)-GŞS. 56 148 b1 (22 Şevval 1040-24 Mayıs 1631)-GŞS. 66 33 a2 (1053)-GŞS. 67 12 a2 (7 Rebi'ülâhir 1053-25 Haziran 1643)-GŞS. 68 33 b2 (25 Receb 1054-27 Eylül 1644).

¹⁰⁶⁸ GŞS. 60 55 b2 2 (Cemaziyelevvel 1047-22 Eylül 1637).

¹⁰⁶⁹ GŞS. 30 6 b1 (7 Zilhicce 1024-28 Aralık 1615).

¹⁰⁷⁰ GŞS. 44 20 a1 (23 Muharrem 1027-20 Ocak 1618).

4.2.2. Akit Şirketleri

Hem emek hem de sermaye açısından tek bir kişinin girişimi ile başarısız olan pek çok yatırım birden çok kişinin bir araya gelerek emeklerini veya sermayelerini birleştirmeleri ile gerçekleştirilebilir. Bu açıdan iktisadi hayatın güçlü bir şekilde sürdürülebilmesi açısından birliktelikler önem kazanmaktadır. Bu şekilde emek veya sermaye birleştirme niyeti ile bir araya gelmek kişilerin hukuklarının korunması açısından karşılıklı olarak uymanın taahhüt edildiği ve bazı yaptırımları da içeren hukuki sözleşmelerle gerçekleştirilir. Sözleşmeler amaçlanan gayelere göre değişik şekillerde oluşmaktadır. Bu bağlamda şirketlerle ilgili sözleşmeler tek düze olmayıp karşılıklı yükümlülükler ve şirket türlerinin çeşitlerine göre farklılıklar arz etmektedir.¹⁰⁷¹

Bunlardan biri olan akit şirketi, iki veya daha fazla kimsenin sermaye, emek ya da kredi imkânlarını belirli ölçüler içinde birleştirmek ve meydana gelecek kârı paylaşmak üzere anlaşmaları suretiyle oluşan ortaklığı ifade eder.¹⁰⁷² Akit şirketi ile mülk şirketini birbirinden ayıran bazı özellikler vardır. Akit şirketinde ortaklık niyetinde olanların üzerinde ittifak ettikleri bir sözleşme olmalıdır.¹⁰⁷³

Mülk şirketlerindeki benzer bir ayırım akit şirketleri için de geçerli olup akit şirketleri tip olarak “mufâvada” ve “inan” olmak üzere ikiye ayrılırlar. İster mufâvada ister inan şeklinde kurulmuş olsun akit şirketleri konusu bakımından mal (sermaye), amel (emek) ve vücuh (itibar) gibi alt türlere ayrılır.¹⁰⁷⁴ Yani altı tür akit şirketinden bahsedilebilir. Mülk şirketinde ise bu çeşitlilik yoktur.

Bu şirketler taraflar arasında şirketin vasfı ve işleyişi ile birlikte tarafların hak ve sorumluluklarını içeren bir sözleşme üzerinde normal bir akdin kurucu unsurları olan

¹⁰⁷¹ Kahveci, *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku (Şirketler İlaveli)*, 280.

¹⁰⁷² Gözübenli, “Şirket”, 199.

¹⁰⁷³ GŞS. 49 70 b3 (12 Zilhicce 1028-20 Kasım 1619) Galata Mahallâtından Emekyemez Mahallesi sakinlerinden Receb Reis bin Şaban nam tâcir kendi malından 4.000 akçe, Musa bin Mustafa da 8.000 akçe koyarak; “*ribhi beynlerinde alesseviyy taksim etmek üzere şerikler...*” olmuşlardı. Akabinde Musa’nın bu ortaklığı onayladığını anlıyoruz. “*Musa dahi mezbur Receb ile vechi muharrer üzere şerik olduğunu bi’l muvacehe tasdik itmeğın mâvaki ketb olundu.*”- GŞS. 56 88 b3 (24 Cemaziyelevvel 1040-29 Aralık 1630) Bir diğer örnekte iki meyhaneci Yorgi veledi Todorî 3.800 akçe, Dimitri veledi Todorî 3.600 akçe koyarak ribhi aralarında beraber olmak üzere meyhanecilikte bir ortaklık tesis ettiler.

¹⁰⁷⁴ Kaan, “İslam Hukukunda Şirket Yapısı ve Sürekliliği Sorunu”, 25.

icap ve kabulle kuruldukları için akit şirketleri adını alırlar. Bu yönüyle günümüz ticaret hukukunun alanına giren şirketlere daha çok benzemektedirler. Örneğin; dört zımmının bir araya gelerek meyhanecilikte tesis ettikleri bir şirket anlaşmasında ortaklardan 3'ü şirket sermayesine adam başı 29.500'er akçe koyarken dördüncü ortak Estefani veledi Yani 10.000 akçe ve dükkânını ortaklığa dâhil etmişti. Elde edilecek kârı da 4,5 hisse olarak kararlaştırıp 1,5 hisse Estefani'nin olacaktı, diğerleri ise 1'er hisse alacaklardı. Ortaklık 8 ay sürmüştü. 8 ay boyunca “bey’ ve şirâ” etmelerine rağmen Estefani'den anlaşmalarına(kavillerine) muhalefet ettiği için şikâyetle kadı huzuruna çıkmışlardı.¹⁰⁷⁵

Kasım bin Ali de Koka veledi Pezo ve Kulu veledi Pezo isimli iki kardeş ile bozacılık san'atında ortaya çıkacak kârı aralarında eşit olarak paylaşmak ve dükkânda olan aletler üzerinde eşit miktarlarda ortak olduklarını kayda geçirtmişlerdi.¹⁰⁷⁶ Burada tam ve eşit ortaklık görülmektedir.

Görüldüğü üzere söz konusu akit ortaklıkları, iki veya daha fazla kişi arasında sermayesi ve kârı müşterek olmak üzere kurulan ortaklıklardan ibarettir. Bu gruptaki ortaklıklar, karşılıklı rızaya dayalı olarak kurulurlar, ihtiyarîdirler. Bir diğer ifadeyle, kurulabilmeleri için tarafların rıza beyanlarının açıklanması demek olan “icâb” ve “kabul”e ihtiyaç gösterirler.¹⁰⁷⁷

Akit anlaşmasını tüm ayrıntıları ile ortaya koyan bir örnekte; Ebulfâzıl Mahallesi'nden Hasan Beşe bin Abdullah, Galata Cihangir Mahallesi'nden El hac Ahmed bin Şaban'a 100.000 akçe vererek “şol vech üzere ki; meblağı merkûm ile Karadeniz iskelelerinden kereste iştirâ ve fîrûht olunduktan sonra faidesinden her ne hâsıl olursa mabeynimizde munasafa tariki ile taksim olunmak üzere akdi şirket ihdâs etmiş idik...”¹⁰⁷⁸ şeklinde bir ortaklık kurmuştu. Ortaya konulan bu ortaklıkta bir tarafın sermaye koyması diğer tarafın işletici olması, yapılacak ticaretin vasfı ve kârın aralarında yarı yarıya paylaşılacak olması gibi açık şartların ortaya konulması bu anlaşmayı mudârebeye benzetse de kayıtta mudârebe olduğu ifade edilmemiştir.

¹⁰⁷⁵ GŞS. 38 15 a2 (10 Şevval 1023-13 Kasım 1614).

¹⁰⁷⁶ GŞS. 62 120 a3 (18 Ramazan 1049-12 Ocak 1640).

¹⁰⁷⁷ Doruk Gönen, “İslam Hukukunda Mudârebe (Emek+Sermaye) Şirketinde Tarafların Hak ve Borçları”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 63/1-2 (2005): 195-196. Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 52.

¹⁰⁷⁸ GŞS. 63 32 b3 (20 Zilhicce 1050-2 Nisan 1641).

4.2.2.1 İnân Şirketi

Sözlükte “gem, dizgin, yular” gibi anlamlara gelen inân, İslâm şirketler hukukunda ortakların diledikleri miktarda sermaye ile katılabildikleri, kâr payına ve zarara katılımda eşit, tasarruf ehliyetinde denk olmadıkları ve birbirleriyle sadece vekâlet münasebeti içinde bulundukları bir şirket türünü tanımlamak için kullanılır.¹⁰⁷⁹

İnân şirketinde sınırlar esnektir ve katı kurallar yoktur. Ortakların sermayeleri eşit olmayabilir. Kâr paylaşımı kendi aralarında yapacakları anlaşmaya göre belirlenir. Ortaklar ortaklık dışında başka işlerle iştigâl edebilirler. Dışarıdan kazanacakları para ortaklığı etkilemez. Ayrıca ortakların, mufâvada türü şirketlerde zorunluluk olan şirkete sermaye olabilecek tüm mallarını şirkete koymak gibi bir mecburiyetleri de yoktur. Bu sebeple mufâvada şirketinin aksine ne başlangıçta ne de devamında ortakların şirket sermayesi olabilecek mallara sahip olması şirkete bir hâlel getirmez.¹⁰⁸⁰

Kayıtlarda kurulan şirketin şirket inan olduğu aleni belirtilmese de sermaye miktarlarındaki veya kazanç paylaşımındaki farklılıklar bu akitlerin şirketi inan kurmaya yönelik olduğu anlamına gelmektedir. Bir örnekte altı zımmî bir araya gelerek bir şirket kurmuşlardı. Ortaklardan Matyoz 4.500 akçe, 1. Yani 7.000 akçe, 2. Yani 12.000 akçe, Petro 5.500 akçe, Hırsto 5.500 akçe sermayeye katkı da bulunmuşlardı. Şirket 13 hissedenden oluşmaktaydı. 13 hisse ortaklar arasında şu şekilde paylaştırılmıştı; Matyoz 3 hisse, 1. Yani 4 hisse, 2. Yani 2,5 hisse, Hırsto 2 hisse, Petro 1,5 hisse alacaktı. En fazla sermayeyi 2. Yani koymuş olmasına rağmen sadece 2,5 hisse alırken, 7000 akçe koyan 1. Yani 4 hisse almıştı. Matyoz’a ise sadece 3 hisse düşmüştü. Elde edilen kâr hisseleri oranında aralarında paylaştırılacaktı.¹⁰⁸¹ Bir başka örnekte ise; üstübücü tâifesinden Azapkapı dışında üstübücü olan ESTATİ veledî Andriye, 1 hissesi kendinin 3,5 hissesi Konstantin veledî ESTATİ’nin olmak üzere 4,5 hisseli konusu üstübücülük olan bir şirket tesis etmişlerdi.¹⁰⁸²

¹⁰⁷⁹ Beşir Gözübenli, “İnân”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara, TDV Yay., 2000), 22:260.

¹⁰⁸⁰ Kaan, “İslam Hukukunda Şirket Yapısı ve Sürekliliği Sorunu”, 30.

¹⁰⁸¹ GŞS. 56 80 a3 (25 Rebi’ülevvel 1040-1 Kasım 1630).

¹⁰⁸² GŞS. 38 24 a2 (19 Şevval 1023-22 Kasım 1614).

Akitlerin bir kısmında ise kurulan şirketin inan şirketi olduğu açık bir şekilde ifade edilmektedir. İstanbul'da Katırhanı olarak bilinen handa sakin Mehmed Beşe, Ali bin Mehmed ile kendisi 15.000 akçe Ali 11.400 akçe sermaye koyup faideyi aralarında paylaşmak üzere çerm¹⁰⁸³ ve keten bezi ticareti yapmak için “şirketi inan” kurduklarını açıkça belirtmişlerdi.¹⁰⁸⁴

Konstantin veledi Angel ve Serendi veledi Nikola da 5.000'er akçe sermaye koymuşlar, 8.000 akçeyi de başkalarından temin ederek elde edilecek kârı ortaklaşa paylaşmak üzere Tekfurdağı'ndan sahtiyan iştirâ etmek üzere bir akit şirketi kurmuşlardı.¹⁰⁸⁵ Bu örnekler inan şirketinin genel anlamda ticaret yapmak üzere kurulabileceği gibi belli bir sektörde ve ticaret dalında çalışmak üzere kurulabildiğini de göstermektedir.¹⁰⁸⁶

Inan şirketindeki esnekliğe bağlı olarak ortaklar belli bir alanda ve belli sermaye ile ticarî faaliyetlerini sürdürebilirlerdi. Bunun dışındaki mal ve alanlar bakımından birbirlerinden bağımsızdılar. Fakat ortaklardan herhangi biri diğerlerinden izinsiz mufâvada şirketi tesis edemez. Zira mufâvada sermaye olabilecek herşeyi kapsadığından inan şirketi varlığını sürdüremez.¹⁰⁸⁷

Verilen örneklerde görüldüğü üzere meyhanecilikte, üstübücülükte, bakkallıkta, sahtiyan ticaretinde inan tipi ortaklıklar görülebilir. Inan akdindeki bu esneklik ortaklık akitlerinden emval, ebdan ve vücut akitlerinin inan tipinde neden daha fazla görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Inan şirketi muayyen tür ve miktarlarda malın ticaretini yapmak, belirli hizmetleri üretmek veya belli bir iş kolunda faaliyet göstermek üzere kurulabileceği gibi meşrû her alanda çalışmak üzere de tesis edilebilir. Ortaklık vekâlet akdinde olduğu gibi zamanla da sınırlandırılabilir. Belirlenen hedefe ulaşılması veya sürenin sona ermesi hâlinde şirket kendiliğinden infisah eder. Fesihten sonra satın alınan mallar satın alma işlemini

¹⁰⁸³ ÇERM: İnsan veya hayvan derisi.

¹⁰⁸⁴ GŞS. 60 102 b1, GŞS. 60 20 a3 (4 Safer 1047-28 Haziran 1637) Meyhaneci Aladino veledi Kefi, Erkeri veledi Todori ile meyhanecilik sanatında şirketi inan ile şerikler olduğunu ifade etmişti. GŞS. 62 181 a2 (4 Muharrem 1050-26 Nisan 1640) Bakkal Franko veledi Yorgi, Franko veledi Yani ile bakkallık sanatında “inan şirketi” kurduklarını ifade etmekteydiler. GŞS. 56 158 a4 (9 Zilkade 1040-9 Haziran 1631) Meyhaneci Yani veledi Kosta 4.000 akçe Dimo veledi Kosta 5.000 akçe sermaye koyarak ribhi birebir olmak üzere bir şirket akdetteler.

¹⁰⁸⁵ GŞS. 62 30 a1 (Gurre-i Cemaziyelevvel 1049-30 Ağustos 1639).

¹⁰⁸⁶ Kaan, “İslam Hukukunda Şirket Yapısı ve Sürekliliği Sorunu”, 30.

¹⁰⁸⁷ Gözübenli, “İnan”, 260.

yapan ortağa aittir.¹⁰⁸⁸ Sicillerde görülen ve “Ortaklık Konuları” başlığı altında verilen örneklerin neredeyse tamamı inan tipi ortaklıkların emval türünde olanlarıdır.

Tablo 4.3. Kuruluş Şekli İnan Olarak Belirtilmiş Ortaklıklar

Sicil no	Ortaklık konusu	Ortaklar	Ortaklık süresi	Ortaklığın bitiş şekli
38 24 a1	Üsütübücülük	2 zımmî	1 yıl	Süre tamamlanmış
56 7 a1	Meyhanecilik	2 zımmî	-	Fesih
56 80 a3	Meyhanecilik	6 zımmî	-	Süre tamamlanmış
56 158 a4	Balıkçılık	2 zımmî	4 sene	Süre tamamlanmış
60 20 a3	Meyhanecilik	2 zımmî	-	Fesih
60 77 a5	Taşımacılık	2 zımmî	-	İptal
62 30 a1	Sahtiyan satışı	2 zımmî	-	Süre tamamlanmış
62 102 b1	Çerm ve keten satışı	2 Müslüman	-	Süre tamamlanmış
62 181 a2	Bakkallık	2 zımmî	-	Fesih

4.2.2.1.1. Ticaret Ortaklığı

Bazı kayıtlarda ise ortaklığın konusu ve akit şartları belirtilmeden “*ticaret üzere*” kavramı ile ifade edilen ve bazı alacak verecek davalarında karşılaşılan ortaklık türleri de vardır. Bu şekilde 16 adet ortaklık anlaşması tespit edilmiştir. Bunlardan 7’si Müslümanlar arasında, 4’ü zımmîler arasında, 4’ü ise Müslüman ve zımmîler arasında kurulan ortaklıklardır. Bir kayıтта asel bahasından, diğer bir kayıтта pirinçten bahsedilmesi ticaret konusu hakkında fikir vermektedir. Ayrıca iki kayıttan birinde ortaklardan birisi Mısırlı bir tâcir iken diğer bir kayıтта ise Cezire-i Cerbe’den bir tâcirdir. Dolayısıyla ticaretin konusu buralarda üretilen veya yetiştirilen ürünler olabilir.

4.2.2.1.2. Ebdan Şirketi

“İki veya daha fazla kişinin belli bir iş yapmak amacıyla kurdukları iş gücü ortaklığı” demek olan ebdân ortaklığı Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre câizdir; Şâfiîlere göre ise câiz değildir.¹⁰⁸⁹

Ebdandan kasıt işgücü ve emektir. İki veya daha fazla kişinin belli bir iş yapmak üzere kurdukları iş gücü ortaklığı demek olan ebdân, İslâm hukukunun klasik sistematığı içinde akit şirketlerinin bir türünü teşkil eder. Bu ortaklığa ebdân (bedenler) şirketi

¹⁰⁸⁸ Gözübenli, “İnan”, 260.

¹⁰⁸⁹ Gözübenli, “Şirket”, 200.

denilmesi, ortaklığın genelde terzilik, tamircilik, demircilik gibi bedenî çalışmaya dayanması sebebiyledir.¹⁰⁹⁰

Ebdan şirketinin sermayesi ortakların emek, işgücü veya sanatlarıdır. Bu sermayeleri ile ortaklar başkalarından iş alırlar ve elde ettikleri kârı aralarında paylaşırlar. Buna “şirket-i ebdân”, “şirket-i sanâyi” ve “şirket-i tekabbul” da denilir.¹⁰⁹¹

İncelenen dönemde üretim faaliyetleri içerisinde emeğin kaynaklık ettiği üretim tarzının yaygınlığı inan şirketi ile birlikte ebdan şirketinin de yaygınlık kazanmasını sağlamıştır. Bu dönemde “sanayi tarzı üretim” el emeği ile yapılmaktaydı. Sermayeler ile birlikte beden gücünün birleştirilmesi üretimi hızlandırmaktaydı. Bu şartlar altında pek çok zanaat sahibi ebdan ortaklığını tercih etmekteydiler.

Sicillere yansıdığı kadarıyla tespit edilmiş olan ebdan ortaklıkları şu şekildedir; Mehmed bin Yahya, Sefer bin Abdullah ile haffaflıkta,¹⁰⁹² Sevasto veledi Dimitri, Hüseyin Beşe isimli bir râcil ile kasaplıkta,¹⁰⁹³ Yani veledi Dimo, Andriye veledi Nikola ile simitçilikte,¹⁰⁹⁴ Dimo veledi Kostantin, Mustafa bin Abdullah ile üstübücülükte,¹⁰⁹⁵ Mehmed Bey bin Memi isimli bevvâb-ı sultânî, Mekervi veledi Padran ile kerestecilikte,¹⁰⁹⁶ Mehmed Beşe bin Abdullah, Mehmed bin Abdullah ile habbazlıkta,¹⁰⁹⁷ Panayot veledi Estemad, Pereşko veledi Dimitri ile pabuççulukta,¹⁰⁹⁸ Değirmenci Vasil veledi Yani, Kostantin veledi Yani ile değirmencilikte,¹⁰⁹⁹ Ömer bin Osman, Andon veledi Bergos ile kerestecilikte,¹¹⁰⁰ Anton veledi Ezmavar, İbrahim bin Halil ve Yorgi veledi Yani ile habbazlıkta,¹¹⁰¹ Yorgi veledi Manol, Benardi veledi Marko ile varilcilikte,¹¹⁰² Dimo veledi Yorgi, Estani, Andriye veledi Yorgi ile

¹⁰⁹⁰ Orhan Çeker, “Ebdan”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 1994), 10:71.

¹⁰⁹¹ Kaan, “İslam Hukukunda Şirket Yapısı ve Sürekliliği Sorunu”, 34.

¹⁰⁹² GŞS. 25 26 b1 (2 Cemaziyelevvel 1013-26 Eylül 1604).

¹⁰⁹³ GŞS. 36 56 a6 (Selh-i Muharrem 1023-12 Mart 1614).

¹⁰⁹⁴ GŞS. 36 149 a3 (Evâsıt-ı Receb 1023: 16-25 Ağustos 1614).

¹⁰⁹⁵ GŞS. 36 157 b5 (27 Receb 1023-2 Eylül 1614).

¹⁰⁹⁶ GŞS. 36 160 a4 (Gurre-i Şaban 1023).

¹⁰⁹⁷ GŞS. 38 17 a3 (15 Şevval 1023-18 Kasım 1614).

¹⁰⁹⁸ GŞS. 56 56 a3 (Evâhir-i Muharrem 1040: 29 Ağustos-6 Eylül 1630).

¹⁰⁹⁹ GŞS. 60 44 b1 (20 Rebi’ülâhir 1047-11 Eylül 1637).

¹¹⁰⁰ GŞS. 62 179 b1 (17 Muharrem 1050-9 Mayıs 1640).

¹¹⁰¹ GŞS. 63 102 a1 (29 Rebi’ülâhir 1051-7 Ağustos 1641).

¹¹⁰² GŞS. 67 80 b3 (19 Safer 1054-27 Nisan 1644).

boyacılıkta,¹¹⁰³ Hirso veledi Yani, Dizo veledi Evyero ile mumculukta,¹¹⁰⁴ ebdan ortaklığı kurmuşlardı.

Ebdân şirketinde ortaklar arasında çoğu zaman hem vekâlet hem de kefâlet ilişkisi vardır. Dolayısıyla ortaklardan birinin ortaklık adına yapacağı iş anlaşmaları, taahhüt, tahsil, ödeme, ifa gibi hukukî işlemleri ve işle ilgili hukukî sorumlulukları diğer ortakları da bağlar. Çeşitli fıkıh kaynaklarında, ebdân şirketinin vekâlet ve zâmân/dâmân (hukukî sorumluluk) üzerine kurulduğunun ifade edilmesi de bundan dolayıdır. Bir ortağın ücrete veya kâra hak kazanması, bizzat çalışma ve işi ifa etme sebebiyle değil işi kabul ve taahhüt etmesi, işin ifasıyla ilgili hukukî yükümlülük altına girmesi dolayısıyladır. Bunun için de ortaklardan birinin hastalık, yolculuk gibi sebeplerle geçici bir süre iş görememesi hâlinde kâr payının devam edeceği görüşü hâkimdir. Kârın paylaşımında çoğunluğa göre ortaklar arası anlaşma şartları esas olup kâr paylarının eşit olması gerekmez.¹¹⁰⁵

Tablo 4.4. Ebdan Ortaklığı

Sicil no	Ortaklık konusu	Ortaklar	Ortaklık süresi	Ortaklığın bitiş şekli
25 26 b1	Haffafılık	2 zimmî	Birkaç yıl	Süre tamamlanmış
36 56 a6	Kasaplık	1 zimmî 1 Müslüman		Süre tamamlanmış
36 149 a3	Simitçilik	2 zimmî		Süre tamamlanmış
36 157 b5	Üstübücülük	1 zimmî 1 Müslüman	1 yıl	Süre tamamlanmış
36 160 a4	Kerestecilik	1 zimmî 1 Müslüman	1 yıl	Süre tamamlanmış
38 17 a3	Habbazlık	2 Müslüman		Süre tamamlanmış
56 56 a3	Pabuççuluk	2 zimmî		fesih
60 44 b1	Değirmencilik	2 zimmî		fesih
60 47 a2	Bakkallık	1 zimmî 1 Müslüman		fesih
62 179 b1	Kerestecilik	1 zimmî 1 Müslüman		fesih
63 102 a1	Habbazlık	1 zimmî 1 Müslüman		Yeni kurulmuş
67 87 b3	Varilcilik	2 zimmî		fesih
67 101 a1	Boyacılık	2 zimmî		Süre tamamlanmış
68 38 a1-38 a4	Mumculuk	2 zimmî		fesih

4.2.2.1.3. Vücu Şirketi

Sözlükte “yüz, itibar” anlamlarındaki “vech” kelimesinin çoğulu olan vücu, fıkıhta sermayesi bulunmayan iki veya daha çok kişinin ticarî tecrübe ve itibarlarını öne çıkarıp belli bir işi yapmak üzere kurdukları ortaklığı ifade eder. Klasik fıkıh kaynaklarında

¹¹⁰³ GŞS. 67 101 a1 (1054).

¹¹⁰⁴ GŞS. 68 37 a1 (9 Şaban 1054-11 Ekim 1644)-GŞS. 68 38 a4 (11 Şaban 1054-13 Ekim 1644)

¹¹⁰⁵ Çeker, “Ebdan”, 72.

vücûh, akit şirketleri grubundaki ebdân (iş gücü) ve emvâl (sermaye) ortaklıklarının yanında üçüncü bir türü oluşturur. Bu ortaklığa vücûh denilmesinin sebebi genelde sermayesi olmayan, ticarî bilgi, beceri ve itibar sahibi kişilerin itibarlarından dolayı vadeli mal alarak işe başlamalarıdır.¹¹⁰⁶

Bu ortaklık kısaca; sermayesi sahip olduğu itibar olan kişilerin bu itibarlarını kullanarak genellikle vadeli mal satın almaları ve satışın ardından elde ettikleri kâr aralarında paylaşımları şeklinde ortaya çıkar. İtibarlı kişi itibarını kullanarak malı satın alır, alınan malın satımını ise satışta daha kabiliyetli ortağına havale ederek kâr aralarında belirledikleri oranlarda paylaşırlar. Ya da, malı olmayan itibarlı kişi malı olan itibarsız kişiden bu malı alır ve itibarını kullanarak malı pazarlar. Böylece sermaye bir taraftan amel bir taraftan kâr ise aralarında ortak olmak üzere olacak şekilde vücuh ortaklığı da kurulabilir.¹¹⁰⁷

Örneğin; Galata’da kasap tâifesinden Duka veledi Yorgi, Dimo veledi Yani ile kasaplık san’atında “*şirketi vücuh*” ile şerik olmuşlardı. Duka celebden satın aldığı sığırları Dimo’ya satmaktaydı.¹¹⁰⁸ Kayıтта şirketin kuruluşu vücûh olarak ifade edilmektedir.

Ortakların sermayesiz, sadece kredileriyle, meselâ ödünç para kullanarak yahut vadeli mal alıp satmak suretiyle kâr etmek ve bunu paylaşmak üzere kurdukları kredi ve itibar ortaklığı olan vücûh şirketi ise Hanefî ve Hanbelîler’e göre câizdir; Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise câiz değildir.¹¹⁰⁹ Örneğin; bir kimse dükkânına zanaatkâr koyup, aldığı ve taahhüt ettiği işleri ona yaptırıp elde edilen kazancı onunla eşit olarak paylaşmak üzere zanaat ortaklığı kursa, bu istihşanen caizdir. Bu ortaklıkta dükkân sahibinin yarı hisseye hak kazanması ancak işi zâmin ve müteahhit olması yani işin yapılacağını taahhüt etmesi sebebiyledir. Dükkân sahibi varlıklı ve saygın bir kişi olmasına rağmen işte becerikli olmayabilir. Bu sebeple yanına usta birini alıp kabul ve taahhüt ettiği işleri ona yaptırabilir. Bu surette birisi itibardan, öteki ise ustalıktan yararlanır.¹¹¹⁰

¹¹⁰⁶ İsmail Cebeci, “Vücuh”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2013), 43:140.

¹¹⁰⁷ Kaan, “İslam Hukukunda Şirket Yapısı ve Sürekliliği Sorunu”, 36.

¹¹⁰⁸ GŞS. 67 9 b3 (6 Ramazan sene-i mezbure[1053]-18 Kasım 1643).

¹¹⁰⁹ Gözübenli, “Şirket”, 200.

¹¹¹⁰ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 57-58.

Vücûh ortaklığının sermayesi mal gibi maddi ya da emek gibi fiili bir sermaye değil, satın alınan malların bedelini ödeme borcudur (zâmân-ı semen). Ortaklar, tüccar arasında pek kıymetli bir sermaye olan kendi itibarlarına dayanarak veresiye mal alıp satarak kazanacaklarından onlara veresiye mal veren satıcıya ödeme yapacaklardır. Satıcı, bu ortakların itibarları demek olan “vecâhetlerine” yani “görünüşlerine” itimat edeceğinden dolayı bu tür şirkete vücûh denmiştir.¹¹¹¹ Kâr inan şirketinde olduğu gibi ortakların kendi aralarında anlaştıkları şekilde paylaşılabilir, çünkü ortaklardan biri ticarî beceri ve itibar açısından diğerinden daha üstün olabilir.¹¹¹²

4.3. Ortaklık Konuları

4.3.1. Meyhanecilikte Ortaklık

Galata'nın tarihsel, etnik ve dini yapısı göz önünde bulundurulduğunda şirketlerin faal oldukları sahaların başında meyhane işletmeciliği gelmektedir. Meyhane işletmeciliğinde doğal olarak Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşları arasında gerçekleşmekteydi. Ortaklık genel olarak inan ortaklığının emval türü olarak görülmektedir.

Ortak olmaya niyetlenenler farklı miktarlarda sermayeler koyarak şirketler kurmuşlardır. Örneğin; dokuz zımmî bir araya gelerek Galata'da Frenk Kilisesi yakınında Francesi isimli bir zımmînin tasarrufunda olan bir bâb meyhane dükkânını kiralayarak bir ortaklık kurmuşlardı. Ortaklık 1 yıl sürmüştür. Ortaklık sermayelerinin ve kâr paylarının farklılığı ortaklığın inan olduğunu göstermektedir.¹¹¹³

Yukarıdaki çok ortaklı yapının aksine iki kişilik bir ortaklıkta, Meyhaneci Yani veledi Kosta 4.000 akçe, Dino veledi Kosta 5.000 akçe koyarak kazanç aralarında birebir

¹¹¹¹ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 58.

¹¹¹² Cebeci, “Vücut”, 141.

¹¹¹³ GŞS. 42 67 a2 (Gurre-i Receb 1026-5 Temmuz 1617) Ortaklar dükkânı 15.000 akçeye kiraladılar. Ortaklardan Miha 30.000 akçe, Levni 35.000 akçe, Ekşino 30.000 akçe vermiş, Ekşino dükkân icâresi için ayrıca peşin 10.000 akçe daha koymuştur. Ortaklık 5 ve 1 rub hisse olarak tesis edildi. 1 hisse Miha'ın, 1 hisse Ekşino ve Levni'nin kalamı ise Nikola, Manol, Panayot, Yani, Lambo ve Estefani'ye verilir. GŞS. 56 80 a3 (25 Rebi'ülevvel 1040-1 Kasım 1630). Meyhanecilerden Yani veledi Kosta, diğer meyhanecilerle bir ortaklık tesis etti. Matyoz 4.500 akçe, 1. Yani 7.000 akçe, 2. Yani 12.000 akçe, Petro 10.000 akçe, Hristo 5.500 akçe sermaye koydular. Ortaklık 13 hissedenden oluşmaktaydı. 13 hisse ortaklar arasında şu şekilde paylaştırılmıştı. Matyoz 3 hisse, 1. Yani 4 hisse, 2. Yani 2,5 hisse, Hristo 2 hisse, Petro 1,5 hisse alacaktı. En fazla sermayeyi 2. Yani koymuş olmasına rağmen sadece 2,5 hisse alırken, 7.000 akçe koyan 1. Yani 4 hisse alıyordu. Matyoz'a ise sadece 3 hisse düşmüştü elde edilen kazanç sermayeleri oranında aralarında paylaşılacaktı.

olmak üzere bir ortaklık kurmuşlardı. Bu ortaklık 4 sene sürmüştür.¹¹¹⁴ Benzer bir ortaklık bir Rum ve bir Ermeni meyhaneci arasında da tesis edilmişti.¹¹¹⁵ Benzer örnekler çoğaltılabilir.¹¹¹⁶ Ortaklık erkekler arasında görülse de bir örnekte Bereketzade Mahallesinden Dimo veledi Toma, Marula binti Vasil isimli bir zimmî kadın ile meyhanecilikte ortaklık kurmuştu.¹¹¹⁷

Mahkemeye yansıyan kayıtların büyük çoğunluğu akitlerin feshinden sonra ortaya çıkan kâr, sermaye ve paylarla ilgili alacak verecek anlaşmazlığıdır. Akdin feshinden sonra aralarında yapılan anlaşma gereğince sermaye ve kâr paylaşılmaktadır. Dino veledi Todorî, Todorî veledi Duka ile 8 hisselik bir ortaklık kurmuştu. Dino ortaklık sermayesine 2.000 akçe koymuştu ve 2,5 hissesi vardı. Ortaklığı fesh ettikten sonra 6.000 akçe sermayeden, 11.500 akçe kârından alacağı olduğu gerekçesiyle alacak davası açmıştı. Neticede 4.000 akçeye sulh yaparak aralarındaki anlaşmazlığı sona erdirmişlerdi.¹¹¹⁸

En yoğun görülen ticari ortaklıklardan birisinin meyhanecilik olması Galata için şaşırtıcı değildir. Galata'da meyhaneler yerli zimmî ve denizcilerin değil hangi amaçla gelmiş olursa olsun Avrupalıların da sıklıkla uğradıkları mekânlardı. Bir kısım Müslüman Osmanlı vatandaşlarının da bu mekânlara uğradıkları gerçek bir vakıdır. İşletmecilik açısından fırsatlar sunan bir alan gibi gözükse de ortaklıkların yarıya yakınının fesihle sonuçlanması anlaşmazlıkların da sıklıkla yaşandığını göstermektedir. Kayıtlara yansıyan toplam 40 adet meyhane ortaklığının 33 tanesinde ortaklar 2'şer kişi, 4'ünde 3'er kişi, 2'sinde 7'şer kişi, 1'inde ise 9 kişidir. Fesihle sonuçlanan 17 kayıttan 3'ünde ortaklığın zarar ettiği belirtilmiş, 1 kayıtta ise ortaklık malının helak olduğu ifade edilmiştir. Sadece 1 kayıtta ortaklardan biri kadındır. Yine kayıtlar ortaklık sürelerinin

¹¹¹⁴ GŞS. 56 158 a4 (15 Receb 1040-17 Şubat 1631).

¹¹¹⁵ GŞS. 62 7 b3, (12 Rebi'ülevvel 1049-13 Temmuz 1639).

¹¹¹⁶ GŞS. 25 19 b4 (22 Rebi'ülâhîr 1013-17 Eylül 1604)-25 52 b4 (Selhi Cemaziyelâhîr 1013-22 Kasım 1604)-42 58 b3 (Evâhîr-i Cemaziyelâhîr 1026: 24 Haziran-3 Temmuz 1617)-27 64 a1 (17 Safer 1014-4 Temmuz 1605)-56 6 a1 (21 Şaban 1039-5 Nisan 1630)- 56 7 b3 (5 Şevval 1039-18 Mayıs 1630)-56 7 a1 (4 Şevval 1039-17 Mayıs 1630).

¹¹¹⁷ GŞS. 62 94 b1 (24 Şaban 1049-11 Ocak 1638).

¹¹¹⁸ GŞS. 56 7 b3 (5 Şevval 1039-18 Mayıs 1630) GŞS. 58 10 a2 (24 Safer 1043-30 Ağustos 1633) Kırşazî veledî Nikola ve Kırşazî veledî Dîmo ortaklıklarını fesh ettikten sonra birbirlerinden alacak-verecekleri olmadığını dava ve nizalarının olmadığını kayıt ettirdiler. GŞS. 60 31 b2 (8 Rebi'ülevvel 1047-31 Temmuz 1637)-67 9 b1 (6 Şevval 1053-18 Aralık 1643)- 67 59 a2 (8 Şaban 1053-22 Ekim 1643)-68 96 b3 (13 Safer 1055-10 Nisan 1645) Benzer kayıtlarda ortaklar akd-i fesh-i şirket yaptıktan sonra ortaklığa ait aralarında alacak-verecek kalmadığını kayıt ettirirlerdi.

uzun olmadığını göstermektedir. Ortaklık süreleri genellikle kayıtlara yansımamıştır. Bununla birlikte 1 ortaklığın 8 ay, 2 ortaklığın 1 yıl, 1 ortaklığın ise 4 yıl sürdüğü görülmektedir.

4.3.2. Bakkallıkta Ortaklık

Ortaklık teşkilinde ikinci sırayı ise bakkallıkta ortaklık almaktadır. Günün şartları göz önüne alındığında insanlar temel ihtiyaçlarının pek çoğunu bakkallardan karşılamaktaydılar. Arz-talep dengesi bakımından bakkallık faaliyetinin ciddi anlamda bir ortaklık potansiyeline sahip olduğu görülmektedir.¹¹¹⁹

Yağ Kapanı Sûku'nda sakin Yorgi veledi Duka, Mehmed Beşe bin Süleyman ile 1 yıl sürecek bir ortaklık tesis etmişti. Sene sonunda yaptıkları muhasebe sonucunda cihet-i iştirakten kaynaklanan borçlarını ödemişlerdi. Ortakların Yusuf isimli birine 10.000 akçe borçları vardı ve bu borcun 6.000 akçesini Mehmed Beşe, 4.000 akçesini ise Yorgi ödemişti.¹¹²⁰

Bir Müslüman ve bir zımmî arasında yapılan bir diğer ortaklık örneğinde ise; Bakka Hüseyin Beşe bin Abdullah, destgâhtârı olan Panayot veledi Tanaş ile bakkallıkta ortaklık kurmuştu.¹¹²¹ Ortaklardan birinin aynı zamanda destgâhtâr olarak çalışması ebdan ortaklığını çağrıştırırsa da Panayot'un destgâhtârlık yaptığı için ayrı bir yevmiye alıp almadığı kayıta belli değildir. Dolayısıyla ebdan ortaklığı ile ilgili kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Benzer örnekler çoğaltılabilir.¹¹²²

¹¹¹⁹ GŞS. 34 17 b2 (23 Şaban 1016-13 Aralık 1607) Osman bin İbrahim, Şükrullah bin İbrahim ile hâsıl olan ribhi aralarında alesseviyy olmak üzere bakkallıkta şirket kurmuşlardı. 48.000 akçelik faideyi yarı yarıya paylaştılar. GŞS. 38 40 a2 (Gurre-i Zilhicce 1023-2 Ocak 1615) Sultân Bayezid mahallesinden Mehmed Çelebi bin İsa, Kostantin veledi Yorgi ile bakkallıkta şirket kurmuşlardı.

¹¹²⁰ GŞS. 36 133 a5 (Cemaziyelâhir 1023-Temmuz 1614).

¹¹²¹ GŞS. 60 47 a2 (Rebi'ülâhir 1047).

¹¹²² GŞS. 38 60 b5 (Evâil-i Zilhicce 1023: 2-11 Ocak 1615)- GŞS. 38 77 a2 (2 Safer 1024-3 Mart 1615)-GŞS. 53 48 b3 (23 Şaban 1033-10 Haziran 1624) .

Tablo 4.5. Bakkallıkta Ortaklık

Sicil no	Ortaklık konusu	Ortaklar	Ortaklık süresi	Ortaklığın bitiş sebebi
27 72 a1	Bakkallık	2 zımmî	-	-
30 62 b2	“	2 zımmî	-	-
34 17 b2	“	2 zımmî	-	-
36 84 b3	“	1 Müslüman 4 zımmî	-	-
36 112 b3	“	1 Müslüman 1 zımmî	-	-
36 133 a5	“	1 Müslüman 1 zımmî	1 yıl	-
38 40 a2	“	1 Müslüman 1 zımmî	-	-
38 60 b5	“	2 zımmî	Nice müddet	Fesih
38 77 a2	“	2 zımmî	-	-
53 48 b3	“	2 zımmî	-	-
60 47 a2	“	1 Müslüman 1 zımmî	Müddet-i ma'lum	Fesih
62 84 a1	“	1 Müslüman 3 zımmî	1 yıl	-
63 85 a2	“	3 zımmî	-	-
63 156 a1	“	2 zımmî	6,5 ay	-
68 127 a4	“	2 zımmî	-	Fesih
68 139 b1	“	2 zımmî	-	-

4.3.3. Gemi Sahipliği ve İşletmeciliğinde Ortaklık

Galata’da sıklıkla görülen gemi sahipliği, gemi işletmeciliği ve taşımacılıkta ortaklıklar Galata’nın deniz ticareti noktasında insanlara sunduğu imkânları göstermektedir. Mustafa Reis bin Süleyman, Tophane’den Veda Reis bin Mustafa ile 40.500 akçeye 26 zira bir karamürseli aralarında yarı yarıya olacak şekilde satın almışlardı.¹¹²³ Ali Reis ise çekevele olarak tanımlanan gemisinin 1/4 hissesini İbrahim Reis bin Abdullah’a sattıktan sonra İbrahim Reis’i gemiye reis olarak tayin edip birlikte ortak bir ticarete girişmişlerdi.¹¹²⁴ Kaydın esas konusu ise Ali Reis’in 26.000 akçeye sattığı hisseden alacağı olan 12.000 akçenin talebi ile ilgilidir.

Tophane’den Osman Reis bin Abdullah gemisinin reisi olan Muharrem Reis bin Musa ile birlikte 1016 Muharrem guresinden (28 Nisan 1607) Zilkade evâhirine (Mart 1608) kâr ve zararda ortak olmak üzere bir gemide ortaklık kurmuşlardı. Osman Reis’in vefatıyla ortaklık sona ermişti. Osman Reis’in muhallefatından alınması talep edilen 52.100 akçelik borç varisler ve Muharrem Reis arasında 34.100 akçeye sulh yapılarak sonuçlandı.¹¹²⁵ Daha önce bahsi geçen bir kayıta ise 27,5 zira karamürsele 13 kişi ortaktı. 7 kişi 0,5 oranında hisseye sahipken 4 kişi 1, 1 kişi 2,5, 1 kişi ise 10 hisseye

¹¹²³ GŞS. 36 51 b3 (17 Muharrem 1023-27 Şubat 1614).

¹¹²⁴ GŞS. 36 171 b5 (Evâil-i Ramazan 1023: 5-14 Ekim 1614).

¹¹²⁵ GŞS. 33 25 b1 (Gurre-i Muharrem 1017-17 Nisan 1608).

sahipti. Gemi toplam 20 hisseden oluşmaktaydı.¹¹²⁶ Şekil olarak mudârebeye benzeyen fakat kayıta mudârebe kavramının kullanılmadığı ortaklık anlaşmaları da söz konusudur.¹¹²⁷

Gemi işletmeciliğinde ortak olan Hasan Reis bin Ali ve Mustafa Reis bin Mehmed arasında yarı yarıya sahip oldukları gemiyi Mustafa Reis'in isti'mâli ve her ne fâide hâsıl olursa aralarında eşit olarak paylaşmak üzere bir ortaklık kurulmuştu. Hasan Reis Mustafa Reis'e ayrıca mudârebe tarikiyle 10.000 akçe nakit sermaye verdiğini de iddia etmişti. Hasan Reis fâide ve sermayesini istediğinde, Mustafa Reis ortaklıktan kaynaklı gemiden hâsıl olduğunu söylediği 18.000 akçe fâideyi Hasan Reis'e teslim etmiş, fakat 10.000 akçe sermaye aldığını inkâr etmişti.¹¹²⁸

Tablo 4.6. Taşımacılıkta Ortaklık

Sicil no	Ortaklık konusu	Ortaklar	Ortaklık süresi	Ortaklığın bitiş sebebi
27 53 a1	Taşımacılık (buğday)	2 Müslüman	-	-
25 55 b1	Taşımacılık (içki)	2 zımmî	-	-
36 142 a3	Taşımacılık (tahta)	2 Yahudi	-	-
41 39 a1	Taşımacılık	2 Müslüman	-	-
63 32 b3	Taşımacılık (kereste)	2 Müslüman	-	-

4.3.4. Bozacılıkta Ortaklık

İslam dininin alkollü içki ile ilgili yasakları şarap ve arak (rakı) gibi içkilerin üretim, alım ve satımının zımmîler arasında yaygınlaşmasını ve onlara münhasır bir ekonomik faaliyet olarak gelişmesini sağladı. Bu durum ortaklık ilişkilerine de yansımıştır. Meyhane işletmeciliğinde ve içki üretimi dışında ortaklık kurulabilecek her alanda Müslümanlar ve zımmîler arasında rahatlıkla ortaklıkların tesisi söz konusudur. Osmanlı vatandaşlarının ortaklık konusuna pragmatik ve pratik olarak yaklaştıkları söylenebilir. Öncelik para kazanmak ve kâr etmek olunca kişilerin dinlerinden çok tecrübe, yetenek ve iş bilirlikleri ön plana çıkmaktadır.

¹¹²⁶ GŞS. 56 15 b4 (25 Şevval 1039-7 Haziran 1630).

¹¹²⁷ GŞS. 63 32 a3 (20 Zilhicce 1050-2 Nisan 1641).

¹¹²⁸ GŞS. 42 66 a2 (Evâil-i Cemaziyelevvel 1026: 7-16 Mayıs 1617) GŞS. 49 25 b1 (Evâil-i Ramazan 1028: 31 Ağustos-9 Eylül 1619).

Meyhanelerin alternatifi olarak düşünölebilecek bozahaneler, meyhaneler kadar şaibeli görölmele de bazı yasaklı dönemler hariç Müslömanların boza üretmesi, satması, içmesi sakıncalı görölmemiştir.

Müslömanların da bozahane işlettikleri kayıtlara yansımiştır.¹¹²⁹ Galata'nın bozacılar tâifesinden Manol veledi Andriye, Hasan bin Mehmed ile Karaköy'de ortak bir bozahaneyi 3 ay işletmişlerdi.¹¹³⁰ Bozahane işletmeciliğinde ortaklığın sona ermesiyle ortaklar arasında alacak verecek meselesi halledildikten sonra bir bozahane tesis etmek için gerekli her türlü eşyada paylaşıma konu olmaktadır. Ortaklar bozahane âlâtı olarak niteledikleri eşyaları ya aralarında eşit oranda paylaşırlar ya da ortaklardan biri diğeri ni aletlerdeki hakkını satarak devrederdi.¹¹³¹

4.3.5. Diğeri Ortaklık Konuları

Sicillerde yer alan kayıtlar ortaklık kurmaya elverişli hemen hemen her alanda ortaklıkların tesis edildiğini göstermektedir. Örneğin; pazarcılıkta Yusuf bin Ahmed, Mehmed Beşe bin Süleyman ile,¹¹³² hırdavatçılıkta Kosta veledi Yorgi, Yorgi veledi Pandeli ile,¹¹³³ kasaplıkta Sevasto veledi Dimitri, Hüseyin Bâşe (beşe) ile,¹¹³⁴ habbâzlıkta Mehmed Beşe bin Abdullah, Mehmed bin Mustafa ile,¹¹³⁵ ihlamurculukta Ali Beşe bin Abdullah, Ali bin Abdullah ile,¹¹³⁶ varilcilikte Yorgi veledi Manol, Benardi veledi Merko ile,¹¹³⁷ sığır ticaretinde Duka veledi Yorgi, Dimo veledi Yani

¹¹²⁹ A.DVNS.MHM.d. 76, hk no: 233. (16 şaban 1016-6 Aralık 1607) Salih Reis'in daha önce Mehmed Paşa Mescidi yakınında kapatılan bozahanesini yeniden açma girişimi yine mahallelinin şikayeti ile engellenmişti.

¹¹³⁰ GŞS. 36 167 a3 (Evâsıt-ı Cemaziyelâhir 1023: 17-26 Temmuz 1614).

¹¹³¹ GŞS. 53 12 a2 (Evâhir-i Cemaziyelâhir 1033: 9-18 şubat 1624) Muharrem Beşe bin Abdullah da Karakaş veledi Kerti ve Ramok veledi Atnaş ile Kürkçükapısı haricinde vaki bir bozahane ortaklı. Ortaklığı fesh ettiklerinde Muharrem Beşe bozahane mülkü olan 2 kazgan, 6 fiçı, 60 çabçak (kab kakak) ve 30 tabak, 80 kebab şişi, 1 tava, 1 ağaç tekne, 1 değirmen, 30 kova ve 1 baltayı Karakaş ve Ramok'a 12.000 akçeye satmıştı. GŞS. 64 67 b2 (28 Zilhicce 1052-19 Mart 1643), GŞS. 64 69 a3 (28 Zilhicce 1052-19 Mart 1643) Hasan bin Murad, Sinan bin Mustafa ve Atnaş veledi Dard ile her birine 1 hisse düşecek şekilde 3 hisselik bir bozahane işletmeciliğinde ortaklık kurmuştu. Hasan bozahane mevcut 2 kebir kazgan, 5 adet fiçı, 28 adet kova, 23 adet çömçe, 4 adet pişhan, 3 adet kerevet, 1 kasnak, 1 balta, 1 tencere, 1 tekne, 1 el değirmeni, 1 destgah, 1....., 1 tabanın kendine ait hissesini Kiko veledi Milo'ya 4.800 akçeye safaka-i vahide bey'i bat ile satmıştı.

¹¹³² GŞS. 63 56 b1 (Evâil-i Safer 1051: 12-20 Mayıs 1641).

¹¹³³ GŞS. 27 77 a4 (7 Rebi'ülevvel 1014-23 Temmuz 1605).

¹¹³⁴ GŞS. 36 56 a6 (Selh-i Muharrem 1023-12 Mart 1614).

¹¹³⁵ GŞS. 38 17 a3 (15 şevval 1023-18 Kasım 1614).

¹¹³⁶ GŞS. 38 39 a4 (23 Zilkade 1023-24 Ocak 1615).

¹¹³⁷ GŞS. 67 87 b3 (2 Rebi'ülâhir 1054-8 Haziran 1644).

ile,¹¹³⁸ asel ticaretinde Hristodoli veledi Zemander, Ali Beşe bin Abdullah ile,¹¹³⁹ kunduracılıkta Levine veledi Françesko, Yorgi veledi Peyazo ile¹¹⁴⁰ ortaklıklar kurmuşlardı.

Ortaklıklar içerisinde Müslüman bir erkeğin zımmî bir kadın ile ortaklığı dikkat çekmektedir. Aleksandriye binti ESTATI ile Hüseyin Beşe aralarında paylaşmak üzere 100 guruşa iki defa balık alıp satmışlardı. Aleksandriye birinci defada hâsıl olan 2.600 akçe faidenin 1300 akçesini ve ikinci defada hâsıl olan 3.000 akçenin 1.500 akçesini talep ederek mahkemeye başvurmuştu. Hüseyin Beşe birinci kârı doğrulamış ve kabul etmişken ikincisini inkâr etmiştir. İkincisinde ortak olmadıklarını ifade etmiş, Aleksandriye ise ispattan aciz olunca, Hüseyin Beşe'den yemin istenmişti. O da yemin etmiştir. Dolayısıyla Aleksandriye ikinci kârdan kaynaklı muarazadan men olunmuştu. Müslüman zımmî ortaklığına bir örnek olmanın yanında zımmî bir kadın ile Müslüman bir erkeğin ortaklık kurması açısından kayda değer bir örnektir.¹¹⁴¹

4.4. Ortaklık Süreleri

İslam fıkında şirket gayrilâzım bir akit olduğu için ortaklardan birinin ortaklıktan çıkmak istemesi ortaklığın fesih sebebi sayılırdı. Bu hüküm mudârebe hariç tüm ortaklık çeşitlerinde geçerlidir. Dolayısıyla ortaklık karşılıklı anlaşmalarla süresi daha uzun olabileceği gibi ortaklık sürecinde yaşanan anlaşmazlıklar veya ortaklardan birinin vefatı ortaklığın daha kısa sürede sonuçlanmasına sebep olabilmektedir.

Ortaklıkların süresi genellikle 1 yıldır. Ortakların karşılıklı anlaşmalarıyla bu süre daha uzun veya daha kısa olabildiği gibi süreçte yaşanan anlaşmazlıklar ortaklığın daha kısa sürede sonuçlanmasına da sebep olabilirdi.

¹¹³⁸ GŞS. 67 9 b3 (6 Ramazan 1053-18 Kasım 1643).

¹¹³⁹ GŞS. 40 10 a4 (24 Zilhicce 1024-14 Ocak 1616).

¹¹⁴⁰ GŞS. 68 127 a2 (25 Cemaziyelevvel 1055-19 Temmuz 1645).

¹¹⁴¹ GŞS. 68 93 a4 (3 Safer 1055-31 Mart 1645).

Tablo 4.7. Ortaklık Süreleri

Sicil No	Ortaklar	Ortaklık Konusu	Ortaklık Süresi
36 133 a 5	Yorgi veledi Dika-Mehmed Beşe	Bakkallık	1 yıl
36 157 b5	Dimo veledi Kosta-Mustafa bin Abdullah	Üstübücülük	1 yıl
36 160 a4	Mehmed Bey bin Memi-Mekervi veledi Padran	Kerestecilik	1 yıl
38 24 a2	Estani veledi Andriye-Kostantin veledi Andriye	Üstübücülük	1 yıl
42 55 a1	9 zımmî	Meyhanecilik	1 yıl
62 16 b1	Estefani veledi Beryam-Todoş veledi Pavlo	Meyhanecilik	1 yıl
62 84 a1	Mehmed Beşe bin Receb-üç zımmî	Bakkallık	1 yıl
68 122 b1	Panayot veledi Dimitri-Yani veledi Kosta	Meyhanecilik	1 yıl
36 167 a3	Manol veledi Andriye-Hasan bin Mehmed	Bozahane	3 ay
62 24 b2	Simo veledi Kino-Satadinoz veledi Bulharon	Balıkçılık	3,5 ay
62 109 a1	Drako veledi Manol-Dido veledi Niko	Simitçilik	5 ay
36 24 b4	Kahraman bin Yunus-Hasan bin	Meşin ticareti	8 ay
38 15 a4	Dört zımmî	Meyhanecilik	8 ay
25 26 b1	Mehmed bin Yahya-Sefer bin Abdullah	Haffalık	Birkaç yıl
33 25 b1	Muharrem Reis bin Musa-Osman Reis bin Abdullah	Gemicilik	2 yıl
36 42 a3	Ahmed Bey bin Abdullah-Abdi Reis bin Ahmed	Ticaret	3 yıl
56 158 a4	Yani veledi Kosta-Dimo veledi Kosta	Meyhanecilik	4 sene
51 10 b4	Yorgaki veledi Dimo-Duka veledi Sevasto-Mihal veledi Yorgi	Çukacılık	6 yıl

4.4.1. Ortaklığın Sona Ermesi

Ortaklığın bitişi genellikle tarafların birinin vefatı veya yaygın olarak “*fesh-i akd-i şirket*” tanımı ile anlatılırken ortaklığı bitiren diğer sebeplerden ise neredeyse hiç bahsedilmemiştir.

Bir şirket tesisinde ortaklar, 2 sene içerisinde ortaklardan birinin feshi şirket talep etmesi hâlinde diğerlerine 50’şer riyalı gurusu vermesi gibi bir tazminatı da anlaşmalarına dâhil etmişlerdi. Galata’nın meyhaneci tâifesinden Yani veledi Yorgi, Yakob veledi İlyâ ve Avraham veledi Solomon isimli Yahudilerle 3 hissesi kendinin 4’er hissesi Yahudilerin olmak üzere 11 hisselik bir ticari ortaklık kurmuştu. Ortaklığın süresi 2 yıldı. 2 yıl dolmadan içlerinden herhangi birinin feshi şirket talep etmesi hâlinde diğerlerine 50’şer riyalı gurusu vermesi kabul edildi.¹¹⁴² Tek örnek olması tazminat talebinin sadece bu anlaşmaya has bir durum olduğunu göstermektedir.

Ortaklığın feshi ile birlikte ortaklar birbirlerinden ortaklık sermayesi ve kâra ilişkin taleplerde bulunurlardı. Eğer karşılıklı olarak anlaşmaları mukabilinde alacak verecek

¹¹⁴² GŞS. 64 45 b3 (6 Ramazan 1052-28 Kasım 1642).

kalmamışsa veya birbirlerinden asıl olan sermayeyi veya kârı aldıklarını ifade ettikten sonra birbirlerinin zimmetlerini ibrâ ve ıskat¹¹⁴³ ederlerdi.

Örneğin: “*ba’de külli hesâb feshi akd-i şirket edip zimmetlerinden bir akçe ve bir habbe hakları kalmadığını*” ifade edip karşılıklı tasdik ederlerdi.¹¹⁴⁴ “*Akd-i şirketi fesih edip re’si maldan ve hâsıl olan faideden her birimiz âhârın zimmetini ibra-i âm vü kat’ün nizâ ile ibrâ ve ıskat eyledik. Ba’del yevm tarafeynden âhârın üzerine bir vecihle dava ve niza’ sudûr ve zuhûr iderse ledel hükkâm’ül kirâm istima’ olunmaya..*¹¹⁴⁵, “*...ba’del yevm vech-i muharrer üzere şirkete müteallik mesfur üzre asla dava ve nizaım kalmadı minba’d benden veya vekilimden dava sûdur ederse le del hükkâm vel ihtirâm mesmu’ olmaya.*”¹¹⁴⁶ gibi ifadeler sıklıkla ortaklığın sona erdiğini, akabinde ortaklar arasında karşılıklı herhangi bir alacak verecek davasının kalmadığını, olsa dahi itibar edilmeyeceğini anlatmak için kullanılırdı.

Örneğin; bakkal tarifesinden Mehmed bin Mehmed ortağı Ali bin Mehmed ile fesh-i akd-i şirket yaptıktan sonra “*..husus-u mezbura müteallik birbirimizin zimmetini ibrâ-i âm ile ibrâ ve ıskat eyledik...*” şeklinde birbirlerinden alacak ve verecekleri kalmadığını ikrar etmişlerdi.¹¹⁴⁷

Bütün bu ifadeler ortaklığın sorunsuz bir şekilde sona erdiğini ve aralarında ortaklığa dair herhangi bir mesele kalmadığını ifade etmektedir. Alacaklılardan birinin vefatı ile mirasçılar devreye girmekte böylece diğer ortak nezdinde alacak davasına girilmekteydi. Mirasçılar küçük ise bu işler vâsiler tarafından yapılırdı.¹¹⁴⁸

4.6. Ortaklıkta Sorunlar ve Çözüm Yolları

Ortaklık risk potansiyeli yüksek ticari bir etkinliktir. Ticari anlaşmalar veya kurulan ortaklıklar her zaman yukarıda verilen örnekler gibi sorunsuz sonuçlanmayabilirdi. Ortaklık ilişkileri pek çok problemi bünyesinde barındırabilmektedir. Örneğin; taraflardan biri ortaklığın varlığını iddia ederken diğeri bunu inkâr edebilirdi. Abdi bin

¹¹⁴³ Bir kimsenin diğer bir kimsedeki hakkını, tamamen veya kısmen terk etmesi.

¹¹⁴⁴ GŞS. 51 10 b4 (22 Muharrem 1032-26 Kasım 1622).

¹¹⁴⁵ GŞS. 68 38 a4 (21 Şaban 1054-23 Ekim 1644).

¹¹⁴⁶ GŞS. 36 160 a4 (1 Şaban 1023-6 Eylül 1614).

¹¹⁴⁷ GŞS. 38 60 b3 (Evâil-i Zilhicce 1023: 2-11 Ocak 1615).

¹¹⁴⁸ GŞS. 45 58 a2 (Evâil-i Cemaziyelâhir 1027: 26 Mayıs-3 Haziran 1618)- GŞS. 60 12 a4 (9 Muharrem 1047-3 Haziran 1637).

Muharrem, Anton karşısında kadı hzuruna çıkmıştır. İddiasına göre Anton'un ortağı olan Yelsari veledi Manol'a 8 kuruşa 17 parça sahtiyan satmıştı. Yelsari'nin gâib olması üzerine Abdi Beşe alacağını Yelsari'nin ortağı olduğunu iddia ettiği Anton'dan talep etmiştir. Anton ise ısrarla Yelsari ile aralarında bir ortaklık ilişkisinin olmadığını iddia etmiştir. Abdi bin Muharrem ortaklığı ispat edemeyince “*merkur Anton yemin eylesin ben davayı mezburemden fariğ olayım*” demiş, Anton yemin etmek durumunda kalmıştı.¹¹⁴⁹

En büyük anlaşmazlık ise sermaye ve kâr paylaşımında çıkan sorunlardır. Bir örnekte; Kostantin veledi Angeli ve Serendi veledi Nikola 5.000'er akçe sermaye koymuşlar, 8.000 akçeyi ise kayıтта isimleri zikredilmeyen kişilerden alarak kurdukları şirket sermayesi ile Tekfur Dağından sahtiyan iştirâ ve bey' etmek üzere anlaşmışlardı. Kostantin, hâsıl olan rayic-i faideden yarım hissesine talep edince Serendi bir akçe ve bir habbe faide olmadığını iddia etmişti. Kostantin ispattan aciz olup Serendi de yemin edince Konstantin hiçbir şey alamamıştı.¹¹⁵⁰ Diğer bir örnekte; Simitçi Drako veledi Mihal, Dido veledi Niko ile bir simitçi fırınında ortaklık kurup 5 ay ortaklık yaptıktan sonra 60.000 akçelik buğday satın alıp fırına depolamışlardı. Çıkan bir yangında buğdayın bir kısmı yanmıştı ve Dido'nun hissesine zarardan 5.000 akçelik bir masraf isabet etmişti. Dido ödemekten imtina etmekteydi. Zira Dido'ya göre böyle bir ortaklık söz konusu değildi ve ortaklığı tamamen inkâr etmişti. Şahitler devreye girmiş; ortaklığı, buğday alışverişini, söz konusu yangının meydana geldiğini hatta Dido'nun

¹¹⁴⁹ GŞS. (19 Rebi'ülevvel 1013-15 Ağustos 1604), GŞS. 62 84 a1 (7 Receb 1049-3 Kasım 1639) Galata'da Cami-i Kebir Mahallesi'nde sakin Mehmed Bey bin Receb, 3 zımmî ile bakkallıkta ortaklık kurdu. Bir sene sonra hâsıl olan kazancı hesap ve kitap ettiler. Mehmed Bey'e 9.000 akçe düştü. Mehmed Bey 3.000 akçe almıştı kalanı talep edince zımmîler aralarında böyle bir ortaklığın olmadığını iddia ettiler. Mehmed Bey şahitlerle ortaklığı ispat etmiş olmasına rağmen 2.000 akçeye aralarında sulh yaptılar.

¹¹⁵⁰ GŞS. 62 30 a1 (1 Cemaziyelevvel 1049-30 Ağustos 1639), GŞS. 62 16 b1 (15 Rebi'ülâhîr 1048-26 Ağustos 1638) Meyhaneci Estefan veledi Beryam ortağı Todoş veledi Palo'dan re's-i maldan 31.000 ve ribhten 24.000 akçe talep eder. Todoş sadece 31.000 akçe alacağı olduğunu şahitlerle ispatlayınca Estefan muarazadan men olunmuştur. GŞS. 56 6 a3 (4 Şevval 1039-17 Mayıs 1630) Galata'da Pabuççu Panoyot veledi Estamad, Pereşko veledi Dimitri ile pabuççulukta şerikler olup şirketi fesih ettikten sonra yapılan hesaplamada 4.000 akçelik bir fayda hâsıl olmuştu. Panayot 2.000 akçelik hakkının 1090'ını Pereşko'dan aldığını, kalan 910 akçeyi talep etmekteydi. Pereşko ortaklığı ve faideyi kabul etmekle birlikte 2.000 akçenin tamamını eda ettiğini söyledi. Panayot iddiasını ispatlayamadı. Pereşko ise yemin ederek haklı duruma gelmesiyle Panayot davasından men olundu.

kendi huzurlarında 5.000 akçeyi ödeyeceğini söylediğini ifade etmişlerdi. Sonuç olarak Dido'ya 5.000 akçeyi eda etmesi tembih olunmuştu.¹¹⁵¹

Normal şartlarda akit feshedildiğinde paranın nakit olarak hazır olması gerekir. Hazır olmadığı durumlarda borçlu taraf borcu ödemek için mühlet isteyebilmekteydi. Galata'da Camii Kebir Mahallesi'nden Todori veledi Andriye, Todori ve Estemo ile üstübücülük san'atında ortak olup Todori'ye 10.200 akçe sermaye vermişti. Şirketin sona ermesi üzerine Todori verdiği parayı talep edince, diğer Todori parayı meta' alışverişinde kullandığını, şu anda üzerinde 3.000 akçe kaldığını, borcun tamamını ödeyebilmek için kendine mühlet verilmesini talep etmiş ve kendisine 60 gün mühlet verilmişti.¹¹⁵²

Benzer bir kayıta ise; Galata'nın Azapkapı dışında üstübücü Estani veledi Andriye, Konstantin veledi Estati ile üstübücülükte ortaklık kurup bir sene boyunca ortaklık yapmışlardı. Şirketin sona ermesi ile birlikte Estani'ye 4.880 akçe faideden isabet etmişti. Konstantin ise paranın tamamının olmadığını, başkalarında olanı toplayıp tahsil ettikten sonra vermeyi taahhüt etmiş ve bunun için de bir mühlet talebinde bulunmuştu. Sonuç olarak kendisine 40 gün mühlet verilmişti.¹¹⁵³

Anlaşmazlıklarda başvuru alan geçerli çözüm yollarından biri de sulh anlaşmalarıdır. Karşılıklı iki tarafın rızası ile kurulması sebebiyle sıklıkla bu yola başvurulmaktadır.¹¹⁵⁴ Hüseyin bin Receb eski ortağı El hac Mehmed Bin Receb'den ortaklıktan 10.500 akçe alacağını talep etmektedir. El hac Mehmed iddiayı inkâr ile karşılamış, ortaya çıkan şiddetli anlaşmazlık araya giren aracılar vasıtası ile sona ermiş ve 5.000 akçeye aralarında sulh yapmışlardı.¹¹⁵⁵

¹¹⁵¹ GŞS. 62 109 a1 (16 Ramazan 1049-10 Ocak 1640).

¹¹⁵² GŞS. 36 68 a2 (28 Zilhicce 1023-29 Ocak 1615).

¹¹⁵³ GŞS. 38 24 a2 (19 Şevval 1023-22 Kasım 1614).

¹¹⁵⁴ GŞS. 63 118 b1 (2 Cemaziyelâhir 1051-8 Eylül 1641), GŞS. 36 149 a3 (Evâsıt-ı Receb 1023: 16-25 Ağustos 1614) Bir başka olayda ise simitçi Yani veledi Dima ile ortağı Andriye veledi Nikola aralarındaki ortaklıktan kaynaklı 2000 akçelik alacak verecek karşılığında 800 akçeye sulh oldular. GŞS. 36 157 b5 (27 Receb 1023-2 Eylül 1614) Diğer örneklerde; Üstübücü Dima veledi Konstantin, yine ortaklıktan kaynaklı Mustafa bin Abdullah'ın 5500 akçelik talebi karşısında 3.000 akçeye sulhu kabul etti. GŞS. 38 97 a4 (26 Safer 1024-27 Mart 1615) Tero veledi Nikola ortağı Dimitri veledi Apostol'un talebini reddedince vereceği 3.000 akçelik alacak iddiası karşısında 1.500 akçeye sulh oldular. GŞS. 53 92 a2 (5 Safer 1034-17 Kasım 1624) Nikola veledi Petro da Francala firminde ortağı Todori veledi Manol'dan alacağı 6.000 sermaye 11.500 ribh toplam 17.500 akçe karşılığında 4000 akçeye sulh oldular.

¹¹⁵⁵ GŞS. 27 20 a3 (15 Zilhicce 1013-4 Mayıs 1605).

Para rayicindeki değişiklikler ortaklar arasındaki alacak verecek davalarını da etkilemekteydi. Böyle bir davada meyhaneci tâifesinden Yani veledi Nikola yine meyhaneci tâifesinden ortağı Yani veledi Kosta'dan alacağını talep etmişti. Yani'nin iddiasına göre altın 250'ye, gurus 125'e rayic iken bir ortaklık kurmuşlar bu ortaklık devam ederken 5.000 akçe hakkını almış akabinde ortaklık fesih edildikten sonra hakkı olan 8.000 züyuf akçeyi talep etmişti. Yine bu meblağın da 1.500 akçesini derâhim-i kâsidenin revaci zamanında almış, geriye 6.500 züyuf akçe kalmıştı. Bu esnada cedit ve ceyyid akçe çıkınca, altın 120'ye, kuruş ise 80'e rayic olup yapılan hesaplama sonucunda 26 filorilik bir alacağı ortaya çıkmıştı. Ortağı Yani'nin inkârı aralarında bir anlaşmazlığın çıkmasına sebep olmuştu. Sonuç itibariyle muslihûn tavassutu (sulhçuların vasıtasıyla) ile 21 kıt'a riyalî gurusu sulh yapmışlardı.¹¹⁵⁶

Ortaklar arası anlaşmazlıkların çözülemediği durumlarda ise başvurulacak mercilerden biri bağlı bulunan lonca yöneticileridir. Estefan veledi Osti, Yorgi veledi Markoli ve Pandeli veledi Yani ile gemilerine şarap yükleyip üç sefer yapmışlar, ehl-i hibre huzurunda yaptıkları muhasebe sonucunda 1.000 akçe zararları ortaya çıkmıştı. Zarara ortak olarak kimin hissesine ne kadar zarar isabet ettiği konusunda anlaşma zemini aramaktaydılar.¹¹⁵⁷

Şirket sermayesinden yapılacak harcamalar ise ortakların karşılıklı rızaları ve bilgileri dâhilinde olmalıydı. İzinsiz yapılan harcamaların diğer ortak tarafından kabul edilmeme ihtimâli her zaman söz konusudur. Örnek bir davada; Sekne veledi Mihal, Mihal veledi Papas ile çukacılıkta ortak olduklarını Mihal'in kendisine “*şirkete müteallik hususa ne miktar akçe sarf edersen makbulümdür*” diyerek izin verdiğini bu izne binaen kendisinin Yakomi veledi Manol'dan 300 kuruşluk çuka iştirâ ettiğini ayrıca 60 kuruş da faiz verdiğini ifade ederek, ortaklığa binaen fazladan ödediği 60 kuruşun 30 kuruşunu Mihal'in kendisine ödemesini istemişti. Fakat Mihal cevabında Sekne'nin Yakomi'den 300 kuruşluk çuka iştirâ etmesine izin verdiğini fakat fazladan para ödeme noktasında kendisine izin vermediğini dolayısıyla kendinden izinsiz yapılan bu

¹¹⁵⁶ GŞS. 63 64 b1 (15 Safer 1051-26 Mayıs 1641).

¹¹⁵⁷ GŞS. 25 55 b1 (7 Receb 1013-29 Kasım 1604).

harcamaya dâhil olmayacağını ifade etmişti. Sekne'nin de olayı bu şekilde itiraf etmesi üzerine 30 kuruşluk talebi reddedilmiş ve davadan men edilmişti.¹¹⁵⁸

Ortaklar arasında sermaye ve kârın saklandığına dair olaylar da olabilmekteydi. Mustafa bin Mehmed, Mehmed bin El hac Abdi'yi şirketin sermayesi olan 200 sikke altını saklamakla suçlamıştı. 100 altının kendi hakkı olduğunu iddia ederek ortağı aleyhinde mahkemeye başvurdu. Mahkemede iddiasını ispatlayamamış, Mehmed ise yemin ederek ödemekten kurtulmuştu.¹¹⁵⁹

Ortaklardan birinin vefatı varislerine, diğer ortağa alacak konusunda başvurma hakkı vermekteydi. Galata'nın Lonca Mahallesi'nde sakin iken ölen Manol veledi Nikola'nın varisleri ortağı Anton veledi Yani karşısında alacak talebinde bulunmuşlardı. Manol'un oğlu Nikola, Anton'dan babasının alacağı 176.000 akçeyi talep etmişti. 90.000'i sermaye 60.000'i mudârebe ve 26.000'i ise bazı meta' satın alınması için verilmişti. Bu arada Anton'un karısı olan Katerina'da ölmüş veraseti Anton'a ve karındaşı oğlu olan Nikola'ya kalmıştı. Böylece Nikola'nın Anton'dan alacağı meblağ 171 ve rub guruş daha artmıştı. Anton 171 ve rub guruşu kabul etmiş 176.000 akçelik alacağı ise inkâr etmişti. Sonuçta ortaya çıkan anlaşmazlık muslihûn tavassutu ile sona erdi. Anton 171 ve rub guruşu Nikola'ya eda etmiş, 176.000 akçelik talep karşılığında ise 528 tam ve 3/4 guruşa sulh olmuşlardı.¹¹⁶⁰

Bir başka anlaşmazlık konusu ise ortaklık anlaşmasının geçerli olup olamayacağı ile ilgilidir. 37 zira geminin 2/3'ü Mehmed Reis bin Receb'in 1/3'ü ise Şükrullah Reis bin İdris'in mülkü idi. Mehmed Reis'in Rumili'nde Ahyolu İskeleyi'nde toplamı 40.000 akçeye satın alınmış 800 keyl buğdayını kendi gemisine yükleyip İstanbul'a getirmek üzere bir taşıma anlaşması yapmışlardı. Bu esnada Şükrullah Reis, bir miktar buğday almayı, aldığı buğdayı Mehmed Reis'in buğdayına katmayı ve kazancın 2/3'ü Mehmed Reis'in 1/3'ü kendisinin olmak üzere 12.000 akçe karşılığında Mehmed Reis'e bir ortaklık teklif etmişti. Mehmet Reis'in kabulüyle bir şirket-i inan tesis etmişlerdi. Şükrullah Reis 12.000 akçeyi gemi yoldaşlarına vererek çevreden buğday iştirâ etmeleri için görevlendirmişti. Henüz buğday alınmadan iskeleyi Rus keferesi basarak gemiyi ve

¹¹⁵⁸ GŞS. 27 45 b4 (20 Muharrem 1014-7 Haziran 1605).

¹¹⁵⁹ GŞS. 30 62 b2 (1 Safer 1015-8 Haziran 1606).

¹¹⁶⁰ GŞS. 63 118 b1 (2 Cemaziyelâhir 1051-8 Eylül 1641).

içinde bulunan buğdayı ateşe vererek telef etmişlerdi. Bunun üzerine Mehmed Reis ortaklıklarına dayanarak henüz harcanmamış olan 12.000 akçenin 2/3'ünü Şükrullah Reis'ten talep etmişti. Mehmed Reis'in talebi kurdukları ortaklığa binaen *"akdi mezkure binâen helak-ı mezbur ikimizin üzerine lazım olmağla Şükrullah buğday iştirâ etmek için irsal ettiği 12.000 akçenin sülüsânı benimdir"* diyerek bunu talep etmişti. Mahkeme ise şöyle bir karar verdi: *"Şirketi inan ile şerikler olanların birinin re'si malı derâhim ve âhârın arz olduktan evvel arzın maliki olan nısfı şayiini âhârın re'si malı olan derâhimin nısfı mukabelesinde malikine bey' itmedikçe şirket sahih olmamağla şirketi mezkure caiz olmadığından maada kibel-i halt ahzı şerikin re'si malı helak olsa helak şer'an sahibi üzerine lazım olmağla Mehmed Reis'in vechi meşruh üzere olan davası meşru olmamağın muarazadan men olundu."*¹¹⁶¹ Burada böyle bir ortaklığın oluşabilmesi için sözle değil fiil ile gerçekleşmesi gerektiği yani ortaklık kurulurken aralarında bir satış akdi ile sermaye ve mal üzerinde ortaklığın tesis edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Aksi takdirde ortaklığın geçerli olmadığına hükmedilmişti.

Hastalanarak yatağa düşmek veya ölümcül bir marazın ortaya çıkması, sonuçları itibariyle ileride ortaklık hukukuna muhalif birtakım sorunlar ortaya çıkarabilirdi. Böyle bir ihtimâle binaen sadece ortaklık konusunda değil pek çok alacak verecek konusunda dâhi bazen hastanın, bazen de karşı tarafın isteği ile aralarındaki ortaklık ilişkisi, alacak verecek meselesi veya aralarındaki yaptıkları anlaşmalar, karışıklıkların önüne geçebilmek amacıyla kayıt altına alınırdı. Böyle bir talep üzerine mahkemede oluşturulan bir heyet hasta kişinin bulunduğu mahalle gelerek burada bir toplantı tesis eder, talepte bulunan kişilerin ifadeleri karşılıklı olarak kayıt altına alırdı. Bu durum bir nebze ölümden sonra varisler düşünülerek de yapılmıştır. Zira ölenin yakınları alacak konusunda farklı taleplerde bulunabilirlerdi. Bir örnekte; Galata'da bakkal tâifesinden Panayot veledi Yani hasta bir şekilde yatmaktadır. Hastanın ortağı Yani veledi Estemo'dur. Talep hastadan gelmiştir. Mahallinde tahrir için gelen heyet karşısında Panayot kendi malından 500 riyalı guruşu ile Yani'nin 170 riyalı guruşunu birbirine karıştırarak bakkallıkta şirket kurduklarını, şu ana kadar 670 riyalı kuruş isti'mal

¹¹⁶¹ GŞS. 60 77 a5 (15 Cemaziyevvel 1047-5 Ekim 1637).

ettiklerini, bunun 170 kuruşunun Yani'nin 500 kuruşunun da kendisinin olduğunu kayıt altına aldırmişti.¹¹⁶²

4.7. Sermaye Tarîki

Bir ticaret girişiminin gerçekleştirilmesi ve yürütülmesi için gerekli olan, bu işte kullanılan para ve paraya çevrilebilecek malların tümü sermaye olarak tanımlanmaktadır. Sicillerde geçen, ”*sermâye tarîki ile*” ifadesi bir kişinin diğerine verdiği meblağı ifade etmektedir. Burada sermaye tariki ifadesi borçlunun alırken ki niyetini ifade etmek için tercih edilen bir ifade olmalıdır. Sermayenin veriliş amacı son derece önemlidir. Ne amaçla verildiği açık ve net ifade edilmezken alacak-verecek davalarında talep edilmesi alanın girişeceği ticari faaliyete kaynak olarak kullanmak üzere aldığı borç izlenimini kuvvetlendirmektedir.

Bir örnekte; Baba Yusuf bin Yunus, Dimo veledi Yani'ye sermaye tarikiyle 8.460 akçe vermiş 4.300 akçeyi almış baki 4.160 akçesini talep etmişti.¹¹⁶³ Mehmed Reis bin Abdullah'ta Süleyman Ağa bin Abdülkerim'e sermaye tarikiyle 16.000 akçe vermişti. Süleyman Ağa ise meblağın Mehmed Reis'e deyni olduğunu ifade etmişti.¹¹⁶⁴ Diğer bir kayıta ise; Anton veledi Ezmevar, İbrahim ve Yorgi isimli habbazlara Kasımpaşa'da debbağlar önünde yer alan habbaz fırınına yevmi 50 akçeye îcar etmişti. Akabinde habbazlara 300 riyalı guruşu *alesseviyye* (ortaklaşa) sermaye olarak vermişti.¹¹⁶⁵ Petro veledi Nikola'da Yorgi veledi Hristodoli'den sermaye olarak verdiği 6.660 akçesini talep etmişti.¹¹⁶⁶ Bu kayıta sermaye ve dükkân bahsi geçse de herhangi bir ortaklıktan bahsedilmemekte ve sadece sermaye olarak verilen meblağ talep edilmektedir.

Meyhaneci Yani veledi Dimo, Mihal veledi Yorgi'ye 8.600 akçe sermaye ve dükkânını vererek faide aralarında yarı yarıya olacak şekilde ortak olmuşlardı. Bu ortaklığın sermayeden mi yoksa dükkândan mı? olduğu açık değildir. Kuvvetle muhtemel Mihal'in talep ettiği 3.000 akçe 8.600 akçeden kalan alacağıydı.¹¹⁶⁷

¹¹⁶² GŞS. 63 56 a1 (15 Ramazan 1051-18 Aralık 1641).

¹¹⁶³ GŞS. 36 8 b2 (Evâhir-i Ramazan 1022: 3-12 Kasım 1613).

¹¹⁶⁴ GŞS. 40 36 a4 (Evâsıt-ı Muharrem 1025: 29 Ocak-6 Şubat 1616).

¹¹⁶⁵ GŞS. 63 102 a1 (29 Rebi'ülâhir 1051-7 Ağustos 1641).

¹¹⁶⁶ GŞS. 25 16 a6 (1013).

¹¹⁶⁷ GŞS. 25 61 b5 (1013).

Dimo veledi Yani, Kondakor veledi Angel'e havıarcılık yapması için sermaye olarak verdiği 15.000 akçeyi almak için kadiya müracaat etmişti. Kondakor üç zımmî ile havıarcılık yaptığını itiraf etmiş olsa da 15.000 akçe sermaye almadığını iddia etmişti. Fakat şahitler paranın alındığına şahitlik ettiler.¹¹⁶⁸ Mahmud Çelebi bin İsa da benzer şekilde Kostantin veledi Yorgi isimli bakkala verdiği sermaye olan 5.000 akçeyi talep etmişti.¹¹⁶⁹

Yukarıdaki örneklerde talep sadece sermaye olarak verilen paranın talebine yöneliktir. Sermaye dışında bir kar, faide, ribh veya menfaat talebi yoktur. Dolayısıyla sermaye tarîki ifadesi paranın borç olarak verildiğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Aksi takdirde diğer kayıtlarda geçtiği şekliyle “akdi şirket” ifadesi kullanılır veya hâsıl olan faideden bir hak talebinde bulunulurdu.

Meselâ, bir hüccette; Galata'da meyhaneci olan bir zımmî, başka bir zimmîden aldığı “karz-ı şer'i” nin kendisinden talep edilmesi üzerine, karz borcunu kabul etmekle birlikte, Galata dışında Balıkpazarı yakınındaki merhum Hadım Hasan Paşa Vakfı'ndan aylık 160 akçe icare-i müeccele ile tasarrufunda olan bir bâb dükkânının müsteciri iken davacıya, “*sermâye tarîki*” ile 14.000 akçe verdiğini, 1.000 akçe de zikrolunan dükkân icâresinden üzerinde kaldığını, halen zimmetinde cem'an 15.000 akçe hakkı olduğunu, bu 15.000 akçeyi mezbur Dimo'ya karz-ı şer'idenden olan 15.000 akçe borcuyla takas eylediğini ileri sürmüştü. Hasının inkârı üzerine de tanıkla iddiasını ispat etmişti.¹¹⁷⁰ Bu örnekte de sermayenin borç olarak verildiği görülmektedir.

Sermaye ile ilgili bir başka kavram ise ibda' veya bida' kavramıdır. Sözlükte “bad” kesip ayırmak, âşikâr olmak, açıklamak, bu kökten türetilmiş ibdâ' da diğer anlamlarının yanı sıra “bir malı sermaye olarak vermek” mânasına gelir. İslâm hukukunda ise ibdâ' (mübâdaa) hukukî bir işlem türü olup “bir kimsenin kârı tamamen kendisine olması şartıyla bir kimseye işletmesi için sermaye vermesi” şeklinde tanımlanır.¹¹⁷¹ Kârın tamamı rabbü'l mâla kalsaydı bu duruma bida'a ya da ibda' adı verilecekti. İslam hukukunda çok iyi bilinen bu iki terim aracının rabbü'l-mâla ait

¹¹⁶⁸ GŞS. 30 36 a1(13 Şevval 1014-21 Şubat 1606).

¹¹⁶⁹ GŞS. 38 40 a2 (5 Zilhicce 1023-6 Ocak 1615).

¹¹⁷⁰ GŞS. 27 54 a6 (25 Muharrem 1014-12 Haziran 1605).

¹¹⁷¹ Fethi Gedikli, “Bidaa”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 1999), 19:262.

sermayeyle yatırım yaptığı ve kârın tamamını rabbü'l mâla geri verdiği durumlar için kullanılırdı.¹¹⁷² Bu durumda mudâribe kârdan herhangi bir pay verilmeyecektir. Sadece emeğinin karşılığı olarak belli bir miktar ücret takdir edilebilir.¹¹⁷³ Alacak verecek anlaşmazlığı ile ilgili bir davada mudârib olduğunu iddia eden Hamza bin Abdullah mudârebe sermayesi için “bida”a kavramını kullanmıştır.¹¹⁷⁴

Santa Marko Mahallesi'nden Yani veledi Pereşko, Toros veledi Havelcar isimli Ermeni'ye verdiği 22 riyali gurus alacağını talep ettiğinde Toros, paranın “*bi tarik'ül beda'i*” olduğunu, Yani ile ortak olduklarını dolayısıyla i'mâlde yaşanan zarar sebebiyle paranın zayi olduğunu ifade etmişti. Şahitler de Yani'yi desteklemişlerdi.¹¹⁷⁵

4.8. Mudârebe

Akit şirketlerinin bir türü olan mudârebe konusu burada ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Mudârebe sözlükte “yol almak, (ticaret için) yola çıkmak” anlamına gelen Arapça (ضرب) darebe ifadesindeki “darb” kelimesinden (mufaale vezninde) türemiştir. Irak bölgesi fakihleri “mudârebe” tabirini, Hicaz bölgesi fakihleri ise kırâz (mukâraza) ifadesini kullanırlar. Buna göre Hanefî ve Hanbelî mezhepleri mudârebe, Mâlikî ve Şâfiî mezhepleri ise kırâz ifadesini kullanmaktadırlar. Kırâz ise sözlükte kesmek, ayırmak anlamına gelir. Mal sahibi, malın bir kısmını kesip/ayırıp ticaret yapmak üzere mudâribe verdiği ve elde edilen kârdan da bir kısmını ayırıp verdiği için bu adı almıştır.¹¹⁷⁶ Osmanlı Devleti hukuk sisteminde, Hanefî mezhebi esas alındığından Osmanlı Dönemi fıkıh ve fetva kaynaklarında genellikle mudârebe ifadesi kullanılmaktadır.¹¹⁷⁷

Mudârebe akdi, ortaklardan birinin sadece sermayesini, diğerinin ise emek, ticari bilgi ve tecrübesini ortaya koyduğu ve tarafların kârı aralarında anlaştıkları oran üzerinden

¹¹⁷² Murat Çizakça, *Batıda ve İslam Dünyasında İş Ortaklıkları Tarihi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2010), 62.

¹¹⁷³ Gönen, “İslam Hukukunda Mudârebe (Emek+Sermaye) Şirketinde Tarafların Hak ve Borçları”, 203.

¹¹⁷⁴ GŞS. 51 22 a3 (14 Safer 1031-29 Aralık 1621), “...yedimde olan bida'a ile Antalya İskeleyi'nden findık iştirâ ve gemiye tahmil ba'de garken helak oldu...”

¹¹⁷⁵ GŞS. 63 184 a3 (3 Zilkade 1051-3 Şubat 1642).

¹¹⁷⁶ İmran Çelik, “Meşru' Bir Yatırım Aracı Olarak Mudârebe ve Günümüzde Kullanımı”, *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/3, (2017): 383.

¹¹⁷⁷ Ahmet İnanır, “16.ve 18. Asırlarda Osmanlı Fetva Literatüründe Mudârebe Ortaklığı”, *Eskiye Dergisi*, 40 (Mart 202): 42.

paylaştıkları bir ortaklıktır. Bu ortaklıkta sermaye sahibine rabbü'l-mâl/finansör (pasif ortak-sermayedar), sözleşmeye konu olan paraya sermaye veya re'sül mal, asl-ı mal, iş gücünü ve ticari kabiliyetlerini ortaya koyarak çalışan kimseye de mudârib veya âmil (aktif ortak-girişimci-işletici) denilmektedir.¹¹⁷⁸

Mudârebe genellikle maddi varlığa sahip fakat ticari yetenekten yoksun kişilerle elinde sermayesi olmadığı hâlde ticari kabiliyete sahip insanları bir araya getiren bir yöntem olarak devreye girmektedir.¹¹⁷⁹ Bu açıdan ticari bir faaliyet olarak çeşitli problemlere çözüm olsa da bu ortaklık tipi toplumsal bir zorunluluk değildir. Sonuç itibariyle sermaye sahibi ve ticari yeteneğe sahip insanlarda çeşitli sebeplerle sermayelerini başkalarına vererek işletebilirler. Faiz uygulamasının yasak olduğu İslâm dünyasında faiz müessesesine alternatif olarak ticari hayatın vazgeçilmez unsurlarından biri olan sermaye temininin faizsiz bir yolu olarak sıklıkla kullanılan bir yöntemdir.

Galata'nın liman şehri özelliği ve deniz ticaretinin Galata ticari hayatının önemli bir yönünü oluşturması mudârebe uygulamasının Galata'da daha çok deniz ticaretini ilgilendiren alanlarda yapılması gibi bir sonuç doğurmuştur. Mudârebe uygulaması Galata özelinde deniz ticaretinin ihtiyaç duyduğu sermayenin karz dışında bir yolla temin edilmesini sağlamaktadır. Bunun yanında gemi payı, paya verme,¹¹⁸⁰ sermaye tarikiyle verme veya sürmeğe verme usulleriyle de sermaye temini yoluna gidilebilmektedir.¹¹⁸¹

Galata'da mudâribler genel olarak gemi reisidirler. Gemi sahibi olmak yeterince masraflı bir iştir. Tüm sermayesini bir gemi almaya yatıran bir kişinin gemi işletmesi için mutlaka ayrı bir sermayeye ihtiyacı olacaktır. Bu noktada mudârebe uygulaması bir sermaye kaynağı olarak devreye girer. Bununla birlikte gemi yolu ile ticaret hem gemi sahipleri hem de sermaye sahipleri açısından oldukça risklidir. Hem gemi sahipliğinin, hem de işletme sermayesinin mümkün olduğu kadar çok kişiye yayılarak sürdürülebilir bir hâle getirilmesi sayesinde bu risk en aza indirilmeye çalışılmıştır. Kaçınılmaz olan

¹¹⁷⁸ İnanır, “16.ve 18. Asırlarda Osmanlı Fetva Literatüründe Mudârebe Ortaklığı”, 43-44.

¹¹⁷⁹ Nasi Aslan ve Hasan Kayapınar, “Mudârebe Akdinde Ortaya Çıkan Anlaşmazlıkların Çözümünde Esas Alınan İlkeler -Osmanlı Uygulamaları Özelinde-“ *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2020): 656.

¹¹⁸⁰ GŞS. 30 46 a2 (Evâsıt-ı Zilhicce 1014: 17-26 Nisan 1606).

¹¹⁸¹ Fethi Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 334.

birden çok kişinin bir gemiye ortaklaşa sahip olmaları ve sermaye sahibinin sermayesini bir kaç parçaya bölerek farklı mudâriblerle anlaşmalar yaparak işletmesidir.¹¹⁸²

Uygulamaya bakıldığında mudârebe akdinin tarafları akdin kuruluşunda sermaye miktarı, kâr oranı gibi ortaklığa dair hususları içeren bir sözleşme yaparlar ve bu sözleşmeyi kadıya onaylatarak bir hüccet tanzim ettirirlerdi. Burada amaç ileride doğabilecek her türlü anlaşmazlıkta tarafların haklarını muhafaza altına alma düşüncesidir. İddiaların ispatı noktasında anlaşmaya şahit olanların şahitlikleri de son derece önemlidir.

Ayrıntılı bir prosedür gerektirmemesi nedeniyle mudârebe akdinin hem kuruluş hem de uygulamada yaygın bir ortaklık türü olduğu görülür.¹¹⁸³ İki taraflı hukukî işlemlerin kurulması, kural olarak karşılıklı ve birbirine uygun açıklamalar ve bunların irtibatına bağlıdır. Bunun için de akitler, biri “icâb” diğeri “kabul” adını alan olan iki irade beyanı ile hukukî varlık kazanır.¹¹⁸⁴ Hanefilere göre karşılıklı irade beyanı mudârebenin rüknü, taraflar arasında akdin konusunu oluşturan sermaye ve amelle kârın oran olarak belirlenmesi ise sıhhat şartlarıdır. Bu beyanlarında sermayenin cinsi, vasfı ve miktarı, nasıl işletileceği ve kâr oranları konularında var olan belirsizliklerin giderilmesi gerekir. Örneğin yapılmış bir mudârebe anlaşmasında işletme şekli konusunda tarafların ihtilafa düşmeleri hâlinde mudâribin sözü geçerli olacaktır.¹¹⁸⁵

Eğer sermaye sahibinin şirketin kurulması anındaki ifadelerinden, onun mudârebe yapmak konusundaki arzusu tam olarak anlaşılamıyorsa, bu durumda ortada bir karz akdi vardır ve elde edilen kârın tamamı mudârebe kalacaktır. Yine karz akdi olmanın sonucu olarak, verilen paranın yok olması ya da zarara uğraması hâlinde, mudârib bundan sorumlu tutulabilecektir.¹¹⁸⁶

İki zımmî arasında yapılan bir mudârebe anlaşmasında; Galata’ya bağlı Mirali Adası’ndan Yorgaki veledi Mihal ile İlya veledi Samirya arasında kısa ve öz bir

¹¹⁸² Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 175.

¹¹⁸³ Aslan ve Kayapınar, “Mudârebe Akdinde Ortaya Çıkan Anlaşmazlıkların Çözümünde Esas Alınan İlkeler -Osmanlı Uygulamaları Özelinde-”, 659.

¹¹⁸⁴ H. Yunus Apaydın, “İrade Beyanı”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2000), 22:388.

¹¹⁸⁵ İnanır, “16.ve 18. Asırlarda Osmanlı Fetva Literatüründe Mudârebe Ortaklığı”, 44-45.

¹¹⁸⁶ Gönen, “İslam Hukukunda Mudârebe (Emek Sermaye) Şirketinde Tarafların Hak ve Borçları”, 203.

mudârebe anlaşması yapılmıştır. Kadı huzurunda yapılan anlaşmada Yorgaki, İlya'ya kazanç aralarında eşit olmak üzere “*bi tarik’ül mudârebe*” (mudarebe yoluyla) 40.000 akçe vermiş, İlya'da anlaşmayı tasdik etmişti.¹¹⁸⁷ Burada mudârebenin konusu ve sermayenin nasıl işletileceği açıklanmamıştır. Bu da mudâribin sermayeyi işletme noktasında özgür olduğu mutlak mudârebeyi işaret etmektedir. Diğer bir örnekte ise anlaşma, Samako'dan Emrullah ile Galata'dan Mehmed Reis arasında yapılmıştır. Emrullah, Mehmed Reis'e kazanç aralarında birebir olmak üzere 200 kıta riyali gurus vererek bir anlaşma tesis etmişti. Kavarne İskeleyi'nden buğday taşımayı kapsayan anlaşmada geminin garken helak olması herhangi bir kazanç sağlamadığı gibi sermayenin de telef olmasına sebep olmuştu.¹¹⁸⁸ Daha ayrıntılı diyebileceğimiz bir kayıta ise Manol Kapudan veledi Yorgi isimli kaptanın kalyonunda yoldaşı olan Nikola veledi Andoli, Manol Kapudan'a “*bi tarik’ül mudârebe*” 2.700 riyali gurus vererek 1.500 riyali gurusu ile Mısır'ın İskenderiye Limanı'ndan kereste alımını kapsayan bir ticaret yapmak üzere mudârebe anlaşması tesis etmişlerdi.¹¹⁸⁹

Mudârebenin geçerli olması için hem sermaye sahibi, hem de mudârib için, kârdan alınacak miktar veya pay mudârebe anlaşması sırasında onda veya yüzde olarak belirtilmelidir. Yukarıdaki örneklerde kar her zaman yarı yarıya olacak şekilde yapılmıştır. Mudârebe kârda iştirâk olduğu için, iştirâk bu şekilde gerçekleşmeli ve her ikisi için de kâr payı beyan edilmelidir. Kazancın sözleşenler arasında müşterek olması, bu sebeple, yalnız birine tahsis edilmemesi birinci şattır. Sermaye sahibi sermayesiyle, işletici ise emeği ile ortaklığa katılıp kâra hak kazanır.¹¹⁹⁰

4.8.1. Mudârebe Çeşitleri

Rabb’ül mâl (sermayedar) ile mudârib (işletici) arasında yapılan anlaşmanın içeriğine bağlı olarak mudârebe “mutlak” ve “mukayyet” olmak üzere iki kısma ayrılır.

4.8.1.1 Mutlak Mudârebe

Sermaye sahibi ile mudârib arasında kâr oranı dışında herhangi bir şart belirtilmeksizin yapılan anlaşmalara mutlak mudârebe denilir. Kâr oranını belli etmek şart değildir. Eğer

¹¹⁸⁷ GŞS. 51 59 a 5 (19 Rebi’ülâhir 1031-3 Mart 1622).

¹¹⁸⁸ GŞS. 67 53 a 3 (15 Receb 1053-29 Eylül 1643).

¹¹⁸⁹ GŞS. 62 90 a 3 (13 Şaban 1049-9 Aralık 1639).

¹¹⁹⁰ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 238-239.

bir kâr oranı belirtilmemişse bu yarı yarıya olarak kabul edilir. Sermaye sahibi sermayeyi teslim eder ve kâr dışında mudâribe hiçbir şekilde karışmaz. Sicillerde buna benzer örnekler olmakla birlikte bazı anlaşmaların mutlak üzere yapıldığı belirtilmiştir.

Örneğin: İbrahim Reis bin Ahmed'in El hac Nebi bin Murad'dan "...bundan akdem mudârebe-i mutlaka tariki ile 14.000 akçe almış idim..."¹¹⁹¹ ifadesi açık ve net anlaşmanın mutlak mudârebe olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla mudârib İbrahim Reis bin Ahmed sermayeyi işletmede tam bir özgürlüğe sahiptir.

Diğer bir örnekte; Mehmed Reis'in mudârebe ortaklığı kurduğu altı kişi mahkemeye gelerek kendisinden davacı olmuşlardır. Davacı ortaklar, Mehmed Reis'e vermiş oldukları sermayeyi geri istemektedirler. Görüşü sorulan Mehmed Reis, adı geçen kişilerden söz konusu paraları aldığını doğrulayarak aralarındaki anlaşmaya göre "...dilediğim yere gidib ve dilediğim meta'ı almağa mezburun izn virmeğin..."¹¹⁹² şeklindeki ifadesi anlaşmanın mudârebe-i mutlaka olduğunu göstermektedir.

Değişik örneklerde yer bulan, rabb'ül mâl'ın "...her ne canibe murad iderse varıp ticaret itmeğe dahi izn virmişdim."¹¹⁹³ veya "...istediği diyara ticaret için sefer itmeğe icazet virdik idi..."¹¹⁹⁴ şeklindeki ifadeleri mudârebe-i mutlaka'yı göstermektedir.

4.8.1.2. Mukayyet Mudârebe

Mukayyet mudârebe konusu olan kayıtlarda sermaye sahibinin, mudâribi sermayeyi nasıl işletmesi gerektiği konusunda sınırlamaya tabi tuttuğu görülmektedir. Mudâribin bu şartlara riayet etmemesi kusur ve teaddisi olarak kabul edilmekte ve zarar söz konusu olduğunda mudârib zararı tazmin etme durumu ile karşı karşıya kalmaktadır.

Galata'daki Okçu Musa Mahallesi sakinlerinden olup vefat etmiş olan El hac Murad bin Abdullah'ın küçüklerine vâsi olan eşi Fatıma binti Hamza, Hâce Memi bin Abdullah'ı dava ederek, kocasının Hâce Memi'ye sıhhatinde "*Galata'dan gayrı yere alıp gitmemek üzere*" mudârebe yoluyla 200 sikke-i filori verdiğini, Hâce Memi'nin bunun yarısını

¹¹⁹¹ GŞS. 25 42 b2 (13 Cemaziyelevvel 1013-7 Ekim 1604).

¹¹⁹² GŞS. 25 24 b311 Cemaziyelevvel 1013-5 Ekim 1604) Davacılarından Behram, Mehmed Reis'e 4000 akçe verdiğini, Mehmed 5000 akçe verdiğini, Abdülbaki 8000 akçe verdiğini, Yusuf 2000 akçe verdiğini, Hasan Çavuş 3000 akçe verdiğini ve Ali de 2000 akçe verdiğini belirtir.

¹¹⁹³ GŞS. 25 30 b2 (5 Cemaziyelevvel 1013-29 Eylül 1604).

¹¹⁹⁴ GŞS. 25 27 b3 (17 Cemaziyelevvel 1013-11 Ekim 1604).

iade ettiğini, kalan 100 filorisini başka diyara alıp gitmek ile helak ettiğini söyleyip eda etmediğini anlatmıştı. Hâce Memi, iddiayı kabul etmiş, paranın kendisine Galata'daki dükkânında kullanılmak üzere verildiğini, parayı kullandığını, bir miktar teslim ettikten sonra mevtânın kalanı ile başka yere alıp gitmesine izin verdiğini, ancak daha sonra izninden vazgeçtiğini, bunu kendisine mektupla bildirdiğini, fakat o arada 100 filorisini metâyâ vermiş bulunduğunu, geminin helak olmasıyla bu paranın da zayi olduğunu, anlatmıştı.¹¹⁹⁵ Her ne kadar Hâce Memi merhumun izni ile sermayeyi meta'ya verdiğini iddia etse de Fatıma binti Hamza'nın talebiyle olay kayıt altına alınmıştı.

Rabb'ül mâl'ın sınırlama getirdiği bir başka örnekte ise; Bedreddin adlı kişinin Ali Reis bin Hasan'a mudârebeye 8.000 akçe verdiği ve “*akçe daha nakd iken*” talep ettiği ve “*akçemi başka diyara alıp gitme*” şeklinde sınırlama getirdiği bir kayıt vardır. Bu açıklama açık bir şekilde anlaşmanın fesh edildiğini ve feshe binaen işleticinin sermayeyi sahibine geri ödemesini gerektirdiğini göstermektedir. Buna rağmen İskenderiye'ye sefere çıkıp sermayeyle hububat alan Ali Reis'in gemisi fırtına sebebiyle helak olmuştu. Bunun üzerine Bedreddin şahitlerle Ali Reis'e sermaye nakit iken “*âhar diyara alıp gitme, bana teslim eyle*”, dediğini ispatlamıştı. Kaydın devamında “*teslimi mümkün olduğu halde, talepten sonra izinsiz sefer etmekle zâmân lâzım geldiği*” belirtilmiştir.¹¹⁹⁶

Mudârib'in rabb'ül mâldan izinsiz sefere çıkması ile ilgili bir başka örnekte; Galata'da Müeyyedzade Mahallesi'nden Hasan Bey bin İbrahim, Mustafa Çelebi bin Yusuf'a 600 filorilik kereste teslim edip “*var, diyâr-ı Mısıryyede bey' ve semenini mudârebe tariki ile i'mâl eyle, asıl mâldan fazla ne mikdâr fâide hâsıl olursa beynimizde münâsefe edelim*” şartıyla aralarında bir anlaşma yaptıklarını, Mustafa Çelebi'nin keresteyi satıp semeni ile birkaç sefer emtia alıp satarak kârdan payını kendisine teslim ettiğini fakat son seferinde ise onunla hesaplaşmadan izinsiz yine sefere gidip gemisinin helak olmasıyla zayi olan sermayeyi tazmin etmesini talep etmişti. Mustafa Çelebi cevabında; Hasan Bey'in beyanını doğrulayarak anlaşmaları üzere birkaç seferde hâsıl olan kazançtan Hasan Bey'e payını verdiğini, “*lakin âhir seferde Hasan Bey'e gel seninle*

¹¹⁹⁵ GŞS. 22 36 a2 (Evâil-i Zilhicce 1007: 25 Haziran-4 Temmuz 1599) Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 204.

¹¹⁹⁶ GŞS. 41 31 a1 (Evâhir-i Muharrem 1026: 28 Ocak-6 Şubat 1617). Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 205-206.

muhasabe edelim dediğimde var bir sefer daha eyle”, cevabı ile Hasan Bey’in izniyle tekrar sefere çıktığını ve geminin helak olmasıyla sermayenin de helak olduğunu ifade etmişti. İleride ve iptal edilmiş bir başka kayıta Hasan Bey’in zararının Mustafa Çelebi tarafından tazmin edilmesini içeren bir fetva sunduğu görülmektedir. Fetvada bu şekilde yapılan bir mudârebe anlaşmasını sahih olmadığı ifade edilmektedir. Fetva mucebince Mustafa Çelebi’nin zararı tazmin etmesine hüküm olunmuştur.¹¹⁹⁷

Bir zarar ve ziyan konusunu içeren anlaşmazlıklarda mudâribin tazminden kurtulması mudârebenin mutlak olduğunu ispatı ile mümkündür. Bir örnekte; iki zimmî rabb’ül mâl, mudâribin sermayeyi üçüncü bir şahsa vererek zarardan sorumlu olduğunu iddia etmişlerdi. Mudâribin savunması sermayeyi “*mudârebe-i mutlaka*” ile almış olmasıydı. Hatta şer’an zarar lazım gelirse ödeyebileceğini ifade edecek kadar da kendine güvenmekteydi. Kadı tarafından rabb’ül mâllara “*mekan-zaman ve nev’i ticaret kuyudunda beri’ ile takyid ettiniz mi?*” sorusu yöneltilmişti. “*Takyid eylemedik*” demeleri üzerine “*ahara tevkil caiz midir? Caizdir.*” hükmü mucebince mudârib üzerine davadan men edilmişlerdi.¹¹⁹⁸ Burada amaç mudârebenin mutlak mı? mukayyed mi? olduğunun tespitine yöneliktir. Aralarında ticaretin yapılacağı belde, süre ve ticaret konusunda herhangi bir sınırlama kaydının olup olmadığıdır. Rabb’ül mâllara bunu kayıt altına alıp almadıkları sorulmuştur. Bir başka örnekte ise sermaye helak olmuş, mudârib rabb’ül mâlın izniyle sermayeyi üçüncü bir kişiye verdiğini bu sebeple zarardan sorumlu olmadığını söylese de rabb’ül mâl sermayesinin mudârib tarafından üçüncü bir kişiye verilmesine izni olduğunu kabul etmemişti.¹¹⁹⁹

Fetvalarda rabbü’l-mâl, mudâribin ne alıp satacağıyla ilgili bir sınırlama getirmediği takdirde dahi mudâribin serbestiyet içinde hareket edemeyerek ticari örf ile sınırlandırıldığı görülmektedir. Meselâ konfeksiyon işleriyle meşgul bir mudâribin tecrübeli olmadığı başka işe girmesi teaddi olarak değerlendirilmektedir.¹²⁰⁰

Örneğin; sermaye sahibi mudâribi başka şehre gitmemesini şart koşsa ve bunun üzerine mudârib başka şehre gitse mudâbirin sermayeyi tazmin etmesi gerektiği ifade edilmiştir.

¹¹⁹⁷ GŞS. 36 114 b2 (26 Cemaziyelevvel 1023-4 Temmuz 1614)GŞS. 36 125 b5 (20 Rebi’ülevvel 1023-30 Nisan 1614), Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 204-205, 224-225.

¹¹⁹⁸ GŞS. 34 64 a1 (Selh-i Zilhicce 1016-16 Nisan 1608).

¹¹⁹⁹ GŞS. 27 24 a5 (Evâsıt-ı Zilhicce 1013: 28 Nisan-6 Mayıs 1605).

¹²⁰⁰ İnanır, “16.ve 18. Asırlarda Osmanlı Fetva Literatüründe Mudârebe Ortaklığı”, 49.

Ebüs-suûd Efendi'nin bir ifadesine göre sermaye sahibi ile mudârib arasında ihtilafa düşseler, sermaye sahibi mudâribi deniz seferinden men' ettiğini iddia etse, mudârib de aksini iddia etse, mudâribden yemin talep edilir ve bu yeminle lehine hüküm verilir.¹²⁰¹

4.8.2. Mudârebe Sermayesi

Mudârebe anlaşmasının üç ana unsuru vardır. Bunlar rabb'ül mâl (sermayedar), re'sül mal (sermaye) ve mudârib (işletici) dir. Re'sül mal denilen sermayenin nakit para cinsinden olması gerektiği kabul edilmiş olup bunlar altın ve gümüş paralar ile tedavüldeki diğer paralar olarak ifade edilmiştir. Cumhura göre ticaret mallarından sermaye olmaz. Çünkü malların değeri tam olarak belli değildir. Dolayısıyla kârın miktarı da tam olarak belirlenemez. Bu belirsizlik paylaşımında anlaşmazlığa sebep olur. Anlaşmazlık ise akdi bozar.¹²⁰²

Buna rağmen sicillerdeki kayıtlarda para dışındaki pek çok şey ile mudârebe ortaklığı kurulduğu dikkati çekmektedir. Piyasa şartlarının bir sonucu olsa gerek bu yöndeki talebin artmasıyla Maliki ve Hanefi mezhepleri bir hukuki araç geliştirmek zorunda kalmışlardır. Diğer taraftan, malla mudârebe ortaklığı kurmak piyasadaki dalgalanmalardan çıkar sağlamayı düşünen tüccara da cazip gelmekteydi.¹²⁰³

Sicillerdeki kayıtların hepsinde rabb'ül mâl tarafından mudârebe verilen sermaye zikredilmiştir. Zira amacına matuf olmak üzere elde edilecek kârın ne kadar olacağı sermaye miktarına bağlıdır. Sarây-ı Âmire müezzinlerinden Yusuf Çelebi bin Halil, Boğazkesen Hisarı müstahfızlarından Hüseyin bin Yusuf'a âriyet (emanet) yoluyla 3 oturak mülk bir kayık verdiğini ve Hüseyin'in kayığı zayi ettiğini, hakkının alınmasını talep etmişti. Hüseyin ise Yusuf Çelebi'den zikrolunan kayığı âriyet değil mudârebe yoluyla aldığını iddia etmiş dolayısıyla tazminden kendini kurtarmaya çalışmıştı.

¹²⁰¹ Aslan ve Kayapınar, "Mudârebe Akdinde Ortaya Çıkan Anlaşmazlıkların Çözümünde Esas Alınan İlkeler -Osmanlı Uygulamaları Özelinde-", 660-661.

¹²⁰² Çelik, "Meşru' Bir Yatırım Aracı Olarak Mudârebe ve Günümüzde Kullanımı", 385.

¹²⁰³ Murat Çizakça, *İslam Dünyasında ve Batıda İş Ortaklıkları Tarihi*, (İstanbul: TVY Yay., 1999), 65-66. Hanefî, Hanbelî ve Zahirîlerle bazı Zeydîler, bu tür malların paraya dönüştürüldüğü anda oluşturulması şartıyla kurulacak mudârebeyi sahih sayarlar; Hanbelîler nakde tahvil işinin mudâribden başkasına yaptırılması şartını da ilâve ederler. Mâlikîler ile Şâfiîler ise bu yaklaşımı, akdin kuruluşu sırasında sermaye miktarındaki bilinmezliği ortadan kaldırmadığı gerekçesiyle onaylamazlar. Ayrıca Mâlikîlere göre satışla mudârebe karşılıksız külfet yüklenmektedir. Cengiz Kallek, "Mudârebe", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2020), 30:358-362.

Davacı iddiasını ispat edemeyince kayığın Hüseyin'in elinde âriyet sebebi ile bulunduğu tespit edilmişti.¹²⁰⁴ Bunun yanında diğer bazı örnekler de kayığın mudârebe sermayesi olarak verilebildiği bu uygulamanın pek de seyrek olmadığı ve olağan bir uygulama olduğu görülmektedir.¹²⁰⁵

Her ne kadar sermayenin nakit olacağı ifade edilse de bir başka örnek kayık dışında bazı araçların da sermaye olarak verilebileceğini göstermektedir. Cezire-i Güvercinlik Sancağı beyinin kâimmakamı olan Sefer Kethüda, Evrena Reis ile oğlu Mihalaki'ye mudârebe yolu ile 12.000 akçelik değirmen taşı vermiş, İstanbul'da satışı gerçekleştirildikten sonra 12.000 akçe aslı mal ve 700 akçe kârı almıştı.¹²⁰⁶ Tophane'den Musa Çelebi bin Hüseyin, Mustafa Ağa Mahallesi'nden Rıdvan Beşe bin Abdullah'a mudârebe sermayesi olarak 1 kantarı 25 riyalı guruş olan 5 kantar penbe ve 25 guruş vermişti. Rıdvan'ın vefatı üzerine bu sermayeyi muhalefatından talep etmişti.¹²⁰⁷

Daha önceki bir örneğe tekrar bakılacak olursa; Galata'da Müeyyedzâde Mahallesi'nde sâkin Hasan Bey bin İbrahim'in, Mustafa Çelebi bin Yusuf adlı bir tâcire aralarında “ilm-i şer'i ile ma'lûm” 600 filorilik kereste teslim ettiği, kerestenin Mısır'da satılmasının ardından semeninin mudârebe yolu ile işletilmesi amacıyla aralarında bir mudârebe sözleşmesi kurdukları görülmektedir.¹²⁰⁸

Bu örnekler sermaye konusunda mahkemenin para dışındaki menkul malların sermaye olup olmayacağı konusunda standart bir hüküm vermediğini göstermektedir. Diğer örneklerin aksine yukarıdaki örneğin devamında alınan bir fetva ile bu şekilde

¹²⁰⁴ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 228.

¹²⁰⁵ GŞS. 27 72 b3 (3 Rebi'ülevvel 1014-19 Temmuz 1605) Sinan Bali nam kimesne Musa bin Bali, Hüseyin bin Mustafa ve Apostol veledi Estemad karşısında mahkemede adı geçenlere 1700 akçe sermaye ve 14 zira, altı oturak bir mülk kayığını emanet olarak verdiğini ve şimdi geri almak istediğini ifade etti. Davalılar ise zikr olunan meblağı ve kayığı mudârebe tariki ile aldıklarını ve her ikisinin de Bozburun nam mevzide azim fırtına sebebiyle helak olduğunu, asla kusur ve teaddileri olmadıklarını ve asla bir nesne halas etmediklerini ifade ettiler. Davalılar davacının talebi üzerine yemin ederek sorumluluktan kendilerini kurtardılar. GŞS. 68 116 a1 (19 Rebi'ülâhır 1055-14 Haziran 1645) Galata Kasımpaşa'dan Kazav veledi Nikola Selvane'nin vekili karşısındadır. Kazav, Selvane'nin malından 20.000 akçe ve kayığını mudârebe tariki ile verdiğini, 6.000 akçeyi kendi masrafına harcadığını kalan sermaye ile kayığın zayı ve telef olduğunu 6.000 akçenin 1 sene tamamına zimmetinde edası lazım deyni olduğunu kayda geçirtmişti.

¹²⁰⁶ GŞS. 36 64 a 4 (Evâil-i Safer 1023: 13-22 Mart 1614).

¹²⁰⁷ GŞS. 69 54 b1 (Evâil-i Şevval 1055: 20-29 Kasım 1645) .

¹²⁰⁸ GŞS. 36 114 b2 (26 Cemaziyelevvel 1023-4 Temmuz 1614).

kurulacak bir mudârebe anlaşmasının sahih olmadığı belirtilip mahkeme mudârib elinde olan kereste bahasını mudâribin deyni olarak kayıtlara geçirmiştir.¹²⁰⁹

Yukarıda verilen son örnek hariç diğerlerinde eşyanın mudârebe sermayesi yapılması sorgulanmamıştır. Dolayısıyla Osmanlı uygulamasında para dışındaki menkul malların mudârebe ortaklığına sermaye yapılması hususunda esnek davranıldığı söylenilebilir.¹²¹⁰

4.8.3. Çok Ortaklı Mudârebe

Mudârebe ortaklığının ciddi bir sermayeye ihtiyaç duyması birden çok kişinin ellerindeki az veya çok sermayeyi birleştirmelerini gerekli kılmaktadır. Mudârebe kayıtlarını içeren belgelere bakıldığında birden fazla sermayedarın işleticinin ticari kabiliyetine güvenerek sermayelerini mudârebe yoluyla mudâribe teslim ettikleri pek çok örnek vardır.¹²¹¹

¹²⁰⁹ GŞS. 36 125 b5 (Evâsıt-ı Cemaziyelâhir 1023: 17-26 Temmuz 1614).

¹²¹⁰ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 336.

¹²¹¹ GŞS. 25 24 b3 (11 Cemaziyelevvel 1013-5 Ekim 1604), Mehmed Reis bin Hacı Hasan altı farklı Müslümandan 2.000 ile 8.000 akçe arasında mudârebe yolu ile sermaye toplamıştı. GŞS. 25 27 b3 (17 Cemaziyelevvel 1013-11 Ekim 1604) Kostantin Reis veledi Drako'da dört farklı zimmiden toplamda 5.000 akçe alarak mudârebe anlaşması yapmıştı. GŞS. 27 72 b3 (3 Rebi'ülevvel 1014-19 Temmuz 1605), Sinan bin Bali, ikisi Müslüman biri zimmî üç kişiden, emanet bıraktığını iddia ettiği 1.700 akçe sermaye ile 14 zirâ', 6 oturak bir mülk kaygını talep etmişti. İşleticiler ise para ve kaygı mudârebe yoluyla aldıklarını ileri sürmüşlerdi. Sonunda aralarındaki ilişkinin mudârebe olduğu sabit olmuştu. GŞS. 38 101 a2 (6 Safer 1024-7 Mart 1615), Gemi yoldaşlarının mudârebe sermayesini alıp ortadan kaybolmaları üzerine 5 ortağın mudârib Mehmed Reis bin Mustafa'dan 6.000 akçe sermayelerini talep etmeli sonucunda bu ortaklığın en az beş rabb'ül mâldan oluştuğu görülmektedir. (26 Safer 1024-27 Mart 1615). GŞS. 27 59 b2 (13 Safer 1014-30 Haziran 1605), GŞS. 27 74 b2 (6 Rebi'ülevvel 1014-22 Temmuz 1605), GŞS. 27 74 b3 (6 Rebi'ülevvel 1014-22 Temmuz 1605), GŞS. 27 74 b4 (6 Rebi'ülevvel 1014-22 Temmuz 1605) Reisler zümresinden Muharrem Reis bin Musa ise sırasıyla dört sermayedar ile ayrı ayrı anlaşmalar yapmıştı. El hac Ali bin Kasım'dan 1316 filori almış, Ali bin Hüseyin'den 38.600 akçe almış, Ali Reis bin Aydın'dan 15.600 akçe almış ve Mehmed bin Kasım'dan 13.000 akçe alarak mudârebe anlaşması yapmıştı. Anlaşmalar ayrı ayrı yapılsa da ortaklığın tek bir mudârebe işi için yapıldığı kuvvetle muhtemeldir. GŞS. 27 79 a5 (Evâsıt-ı Rebi'ülevvel 1014: 26 Temmuz-5 Ağustos 1605) Ali Bey bin Abdullah adlı bir yatırımcı, kendinden başka beş arkadaşının ortak olduğu bir gemi işletmesinin reisi olan Corci veledi Şarfıyonu adlı reise tâmmü'l-vezn 25 sikke verdiğini, reisin emri üzerine diğer ortakların da bu meblağın beşer sikkesine kefil olduğunu, söylemektedir. GŞS. 27 33 b3 (Selh-i Zilhicce 1013-27 Mayıs 1605) Yusuf Reis bin Abdullah adlı başka bir reis ise, adını zikrettiği dört kişiden ve adlarını zikretmediği bazı kimselerden toplam olarak 100.000 akçeyi mudârebe yoluyla almış, gemisinden başka mal denebilecek bir şeyi olmadığından bahisle borca batık olduğunu ifade ederek taksim-i guremâya gitmişti. GŞS. 30 31 a3 (12 Şevval 1014-20 Şubat 1606), El hac es-Seyyid Nebi'ye paralarını yatıran iki sermaye sahibi, haklarını istediklerinde denizde geminin harbî kefare baskınına maruz kaldığını öğrenmişlerdi.

Kayıtlarda mudârib olarak sıklıkla görülen gemi reislerinin birden çok kişiden mudârebe yöntemi ile mudârebe sermayesi topladığı hatta gemi reislerinin işletme sermayelerini teşkil etmelerinin en başta gelen bir veya iki yolundan birinin bu olduğu söylenebilir.¹²¹²

Nebi, Hasan, Maden ve Kosta'nın mudârib Yani Reis veledi Petro'dan mudârebe tariki ile verdikleri sermayelerini talep etmeleri bir mudârebe anlaşmasının boyutlarını gözler önüne sermiştir. Davalılardan her biri Yani ile mudârebe ortaklığı kurduklarını belirterek paralarını talep etmişlerdi.¹²¹³ Yani, davacılaran söylenilen miktarda para aldığını doğrulamıştı. Ancak Yani, bunun dışında yirmi kişiden daha mudârebe ortaklığı için para almıştı. Yani'nin toplamda 24 kişiden aldığı para 210.000 akçeydi. Yani, sefer esnasında korsanların baskınına uğramış, gemide bulunan sermayenin 170.000 akçesi yağmalanmıştı. Yani'ye göre sermayeden geriye elinde yalnızca 40.000 akçe kalmıştır. Yani'nin bu sözleri üzerine davacılar, Yani'nin isimlerini saydığı 20 kişiden 92.000 akçe aldığını bilmekle birlikte toplam sermayenin 210.000 akçe olduğundan ve Yani'nin korsanların baskınına uğradığından habersiz olduklarını belirtmişlerdi. Bunun üzerine Yani, söylediklerinin doğruluğu konusunda İncil üzerine yemin etmişti. Sonuç olarak mahkeme Yani'nin, her bir ortağına her 1000 akçelik sermayelerine karşılık 194'er akçe ödemesi gerektiğine karar vermişti.¹²¹⁴

Benzer bir diğer örnekte; Yusuf Reis, ortakları Hacı Mustafa, Ahmet Çelebi, Cafer ve Hacı Menteş ile birlikte kadı huzuruna çıkmışlardı. Yusuf Reis, mudârebe ortaklığından Hacı Mustafa'ya 10.000, Ahmet'e 12.000, Cafer'e 4.000, Hacı Menteş'e 4.000 ve ayrıca ismi belirtilmeyen kimi kişilere 70.000 akçe borcu olduğunu belirtmişti. Yusuf Reis, toplam borcu 100.000 akçe olmasına karşın 25.000 akçelik bir gemiden başka mal varlığı olmadığını öne sürerek mahkemeden, 25.000 akçe mal varlığını alacaklılara bölüştürmesini ve her 1.000 akçe borcu için ne kadar ödemesi gerektiğini hesaplamasını istemiştir. Mahkeme Yusuf'un ortaklarına görüşlerini sormuş, Yusuf'un sözlerini doğrulayan ortaklar, yapılacak bölüşüme razı olduklarını belirtmişlerdir. Mahkeme

¹²¹² GŞS. 27 33 b3 (Selh-i Zilhicce 1013-27 Mayıs 1605) -GŞS. 30 31a 3(12 Şevval 1014-20 Şubat 1606)-GŞS. 41 31 a1 (Evâhir-i Muharrem 1026: 28 Ocak-7 Şubat 1617), Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 168.

¹²¹³ Bu ortaklık için Yani'ye Nebi'nin 4000 akçe, Hasan'ın 6000 akçe, Maden'in 4000 akçe ve Kosta'nın 4000 akçe verdiklerini ifade ederler.

¹²¹⁴ GŞS. 25 76 a1 (17 Şaban 1013-8 Ocak 1605).

Yusuf'un mal varlığının, her 1.000 akçe borcun ancak 250 akçesini karşıladığını hesaplayarak borçlarını ödemesi için Yusuf'u uyarmıştır.¹²¹⁵

Mustafa Reis ise, borca batmış halde (müstağrakun fi'd-deyn) ölmüş olup miras olarak yalnızca bir gemi bırakmıştır. Otuz iki kişinin Mustafa Reis'ten toplam 161.760 akçe alacakları vardır. Bu kişilerden 25'i Mustafa Reis'in mudârebe ortaklığı kurmuş olduğu alacaklılar, ikisi mehir alacağı olan eşleri, biri emanet para aldığı kişi ve diğerleri de borç almış olduğu kişilerdir. Mahkeme, miras kalan gemiyi 63.000 akçeye satarak bu parayı alacaklılara bölüştürmüştür. Her 1000 akçelik borca karşılık 250'şer akçe ödeme yapılmıştır.¹²¹⁶

Mudâriblerin birden fazla olduğu bir örnekte ise bu sefer rabb'ül mâl ve mudâribler müste'menlerden oluşmaktadır. Frenk tâifesinden Nikola veledi Simon, tâife-i mezbureden Miyorçoka veledi Peter ve Ligorde ve Yaneşde veledeyni Anton'a mudârebe yolu ile 14.000 akçe vermişti. İşletmenin ardından asl-ı mâl aldığını kabul edip murabahasından hâsıl olduğunu iddia ettiği 5.000 akçenin de ödenmesini istemiştir. Mudâriblerin kârın o miktarda olduğunu reddetmeleri üzerine aralarında çıkan anlaşmazlık mudâriblerin 1.000 akçe ödemesi ile sonuçlanmıştır.¹²¹⁷

Mudârebe anlaşmasında eğer işleticinin bir kusuru yoksa sermayedar olan rabb'ül mâl zarara her türlü katlanmak zorundadır. Anlaşma yapılırken bu durumun belirtilmesine dahi ihtiyaç duyulmaz zira mudârebenin özünde bu vardır. Anlaşma yapılırken zikredilen “*mudârebe*” lafzı tarafların anlaşmanın içeriği hakkında bilgi sahibi olduklarını göstermektedir. Yâni herkes sorumluluğunun farkındadır. Buna rağmen bu örnekler sermayedarların uğradıkları zararın mudârib tarafından tazmin edilmesine yönelik taleplerini içermesi açısından önemlidir. Mudârib'in ise elinde kalan son mülkünün satılarak sermayedarlara dağıtılmasına razı olması sayıları fazla olan sermayedarların baskısı altında olmasından kaynaklanıyor olabilir veya kayıtlarda söz konusu edilmese de mudâribin kusuru sonucu zarar ortaya çıkmış olabilir. Sonuç olarak her iki tarafında duruma razı olduğu gözlemlenmektedir. Mustafa Reis örneğinde

¹²¹⁵ GŞS. 27 33 b3 (Selh-i Zilhicce 1013-27 Mayıs 1605).

¹²¹⁶ GŞS. 27 52 b1(4 Safer 1014-21 Haziran 1605).

¹²¹⁷ GŞS. 42 14 b3 (Evâhir-i Rebi'ülâhir 1026: 26 Nisan-4 Mayıs 1617).

sermayedarlar her 1000 akçe karşılığında 250'şer akçeye razı olmuşlardı. Buda % 75'lik bir zarar anlamına gelmekteydi.

4.8.4. Mudârebede Yer Alan Kişiler

Emek sermaye ortaklığına yönelen kişiler toplumun her kesiminden gelmektedirler. Bunlar en başta deniz ticaretiyle uğraşan gemi reisleri olmak üzere, vezîrlerden tâcirlere, müderrislerden askerlere kadar geniş bir yelpaze içinde dağılmaktadırlar.¹²¹⁸

Galata bahis konusu olduğunda, sermayedarlar çeşitlilik gösterirken mudâribler ise genellikle gemi reisleridir. Bunun sebeplerinden biri, pahalı bir iş olan gemi sahipliği ve işletmesinin sermayeye ihtiyaç göstermesidir. İkinci bir sebep, çok riskli olan gemi yoluyla ticaretin, hem gemi sahipliğinin, hem de işletme sermayesinin mümkün olduğu kadar çok kişiye yayılarak sürdürülebilir bir hâle getirilmesidir. Yine ancak birkaç kişinin bir araya gelmesiyle sahip olunabilen gemiler için dışardan işletme sermayesi aranması kaçınılmaz bir durumdur.¹²¹⁹

Bir Müslümanın gayrimüslim biri ile mudârebe ortaklığı kurup kuramayacağı tartışmalı olsa da ortadaki kayıtlar insanların bu konuda bu tartışma konusuna takılmadan pragmatik davrandıklarını göstermektedir. Sermaye sahibi fakat ticari tecrübeden yoksun veyahut kadın olması hasebiyle yoğun ticari aktivite içerisinde olamayacak kişiler arasında din, millet veya cinsiyet ayrımı olmadan para kazanma isteğinin ön plana çıktığı görülmektedir.

En az bir tarafın zımmî bir tarafın Müslüman olduğu 26 mudârebe anlaşmasından 22'sinde¹²²⁰ Müslümanlar rabb'ül mâl (sermayedar), zımmîler ise mudârib (işletici),

¹²¹⁸ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 235.

¹²¹⁹ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 175.

¹²²⁰ GŞS. 25 65 a3 (13 Receb 1013-5 Aralık 1604)- GŞS. 25 65 b2 (25 Receb 1013-17 Aralık 1604)- GŞS. 27 79 a5 (Evâsıt-ı Rebi'ülevvel 1014: 26 Temmuz-4 Ağustos 1605)- GŞS. 30 25 a 4 (17 Şaban 1014-28 Aralık 1605)- GŞS. 30 53 a4 (Evâhir-i Zilhicce 1014: 27 Nisan-5 Mayıs 1606)- GŞS. 36 9 b3 (Evâhir-i Ramazan 1022: 3-12 Kasım 1613)- GŞS. 36 64 a4 (Evâil-i Safer 1023: 13-22 Mart 1614)- GŞS. 36 90 b3 (2 Rebi'ülâhir 1023-12 Mayıs 1614)- GŞS. 42 19 b1 (Evâil-i Cemaziyelevvel 1026: 7-16 Mayıs 1617)- GŞS. 42 27 a3 (Evâil-i Cemaziyelevvel 1026: 7-16 Mayıs 1617)- GŞS. 45 6 b5 (16 Rebi'ülevvel 1028-3 Mart 1619)- GŞS. 49 74 a3 (Evâsıt-ı Zilhicce 1028: 17-26 Kasım 1619)- GŞS. 58 4 a3 (23 Safer 1043-29 Ağustos 1633)- GŞS. 53 101 a1 (29 Rebi'ülevvel 1034-9 Ocak 1625)- GŞS. 60 9 a1 (29 Zilhicce 1046-24 Mayıs 1637)- GŞS. 60 38 b2 (2 Rebi'ülâhir 1047-24 Ağustos 1637)- GŞS. 63 9 a3 (20 Şevval 1050-2 Şubat 1641)- GŞS. 63 37 b5 (Selh-i [boş] 1050)- GŞS. 63 153 b2 (8 Ramazan 1051-11 Aralık 1641)- GŞS. 67 73 b1 (18

4'ünde¹²²¹ ise Müslümanların mudârib (işletici) zımmîlerin rabb'ül mâl (sermayedar) oldukları görülür. Zımmîlerin özellikle de denizci Rumların gemi işletmedeki yetenekleri, ticari kabiliyetleri ile birleşince mudâriblikleri ön plana çıkmaktadır. Bu anlaşmalar dini veya etnik bir ayırım gözetilmeden taraflar arasında karşılıklı bir güvenin tesis edildiği gibi bir anlama da gelmektedir.

Sıklıkla olmasa da Yahudilerin de sermayelerini mudârebe yolu ile işlettikleri görülür. Mudârebe yatırımcısı olan Yahudi ortak Mayer veledi Bosnino, 3.000 akçe sermaye ve hâsıl olan 1.000 akçe fâidesini alıp işleticisini ibra' etmişti.¹²²² Diğer bir örnekte ise; İlya veledi Samariye isimli Yahudi, Mirali'de Liman adlı köyden Sibofilo veledi Yorgi ile 70.000 akçe vererek mudârebe ortaklığı kurmuştu.¹²²³ Ağriboz Cemaati'nden Mordahay veledi David isimli Yahudi de yine Cezire-i Mirali'de Liman adlı köyden Pandazi veledi İzviko ile 50.000 akçelik mudârebe ortaklığı kurmuştu.¹²²⁴ Avraham veledi Navir, Manol veledi Petroya 5.500 akçe mudârebe için vermişti. Fesh-i akitten sonra Avraham verdiği sermayenin tamamını geri almış,¹²²⁵ herhangi bir kâr söz konusu olmamıştı.

Dokuz kayıta ise kadınlar sermayedar olarak mudârebe anlaşmalarında yer almışlardır. Bunları sekiz tanesi Müslüman¹²²⁶ iken bir tanesi zımmî bir kadındır.¹²²⁷ Bunların

1221 Muharrem 1054-27 Mart 1644)- GŞS. 68 113 b1 (16 Rebi'ülâhir 1055-11 Haziran 1645)- GŞS. 68 118 b2 (22 Rebi'ülâhir 1055-17 Haziran 1645).
GŞS. 38 39 b1 (3 Zilhicce 1023-4 Ocak 1615) - GŞS. 51 22 a3 (14 Safer 1031-29 Aralık 1621)- GŞS. 60 38 b2 (2 Rebi'ülâhir 1047-24 Ağustos 1637)-GŞS. 62 68 b1 (5 Receb 1049-1 Kasım 1639).
1222 GŞS. 25 8 a5 (24 Rebi'ülevvel 1013-20 Ağustos 1604).
1223 GŞS. 40 23 b1(15 Muharrem 1025-3 Şubat 1616).
1224 GŞS. 56 9 a3 (11 Şevval 1039-24 Mayıs 1630).
1225 GŞS. 60 26 a3 (22 Safer 1047-16 Temmuz 1637).
1226 GŞS. 24 37 b3 (7 Şevval 1011-20 Mart 1603), Galata Alacamescid Mahallesi'nde vefat eden Fatıma bin Abdullah'ın zevci Hasan bin Abdullah eşinin hayattayken Mehmed bin Hasan'a mudârebe tariki ile verdiği 170 filorinin kalan 25 filorisin talep etmekteydi. Mudârebe konusu kayıta yer almamaktadır. Mehmed'in iddiası paranın tamamını Fatıma hayattayken eda ettiği şeklindedir. GŞS. 27 52 b1 (4 Safer 1014-21 Haziran 1605) Aişe bin Hacı Piruz ise müteveffa Mustafa Reis bin Abdülkerim'in muhallefâtından 6.000 akçelik mudârebe sermayesini talep etmişti. Mustafa Reis 32 kişiye borçlu olarak vefat etmişti. Bunun 25'i mudârebeden borçlu olduğu kimselerdi. İçlerinde beşe ünvanını taşıyan 3 kişi ile birlikte 1 kadı, 1 yekenci, 1 kestanecide vardı. 129.360 akçelik mudârebe borcunu ödeyecek sermayesi olmadığı anlaşılan Mustafa Reis'in tek varlığı olan gemisi 63 000 akçeye satılmıştı. Alacaklılara alacakları miktarla orantılı şekilde para bölüştürüldü. Aişe Hatun'a ise 6 000 akçe karşılığında 1 500 akçe düştü. GŞS. 36 61 b 4 Kaza-i Yoros'tan Beykoz'da sakin Meryem bin Hasan, Mehmed bin Süleyman ile 5 yıl önce 20.000 akçe üzerine mudârebe anlaşması yapmış ve ribhi ile beraber 24.240 akçe almıştı. GŞS. 38 2 a4 (29 Ramazan 1023-2 Kasım 1614) Emine binti Abdullah'ta Musli Reis bin Hızır'dan alacağı 1.900 akçe mudârebe sermayesi karşılığında 400 akçeye sulh olmuştu. GŞS. 60 94 b4 (24

yansıra tüccar da mudârebe anlaşması yaparak paralarını işletmektedirler. Tâcir Nasreddin bin İbrahim müteveffa Hamza Bey bin Mehmed'in varislerinden mudârebe tariki ile verdiği 309 riyali gurusunu almıştı.¹²²⁸ Tüccar tâifesinden Lefter de Kıryako veledi Yorgi'den mudârebeye verdiği 4.000 kâsid Kefe akçesini taleple mahkemeye başvurmuştu.¹²²⁹

Bu örneklerin yansıra bir subaşı¹²³⁰, bir kadı¹²³¹, bir reis-i sultânî¹²³², bir terzi¹²³³, bir bakkal¹²³⁴, bir yeniçeri¹²³⁵, miri demirciler kârhanesinin demircibaşı¹²³⁶ mudârebe anlaşmalarının bir tarafı olarak anlaşmalarda yer almaktadırlar. Yine Dergâh-ı Âli bevvâbları¹²³⁷ mudârebe anlaşmaları ile ticari hayatın içerisindeydiler. Gelibolu voyvodası Cafer Ağa bin Abdülmennan da El hac Osman bin Abdullah isimli râcile 50.000 akçe vererek mudârebe anlaşması yapmıştı.¹²³⁸ Beşe ünvanına sahip olup yeniçeri olma ihtimâli olan kişiler de mudârebe anlaşmalarında yer almaktaydı. Mesela Mustafa Beşe bin El hac Ali, Mehmed Çelebi'den 100 kıta riyali gurusu alarak mudârib sıfatı ile buğday iştirâ etmekteydi.¹²³⁹ Diğer bir beşe olan tüccar tâifesinden Yusuf Beşe

Zilkade 1047-9 Nisan 1638) Tophane'de Selime Hatun Mahallesi'nde sakin Gülhan binti Abdullah kardeşi Mustafa Reis ile Anadolu Kuşadası'ndan incir ve üzüm ticaretini kapsayan 3.000 akçelik bir mudârebe anlaşması yapmıştı. Mudârebe konusu Kuşadası'ndan üzüm ve incir nakliyesi ile ilgilidir. Dönüşte sermaye helak olmuştur. Bununla birlikte Mehmed Reis 3.000 akçe almadığını 2.000 akçe aldığını iddia etmektedir. GŞS. 63 36 b1 (Gurre-i Muharrem 1051-12 Nisan 1641)Yine Selime Hatun Mahallesi'nden Emine binti Bayram da El hac Ahmed bin Şaban ile 2.300 akçeye mudârebe anlaşması yaptığını iddia ediyordu. El hac Ahmed'in inkârı üzerine 550 cedit akçeye sulh yaptılar. GŞS. 30 27 a2 (26 Ramazan 1014-4 Şubat 1606) Aişe Hatun binti Mehmed ile Hacı Hızır bin Mustafa arasında bundan başka 2.500 akçelik bir mudârebe sözleşmesi de vardı. Aişe Hatun ayrıca Hacı Hızır ile bir gemide ortaktı. Geminin 1/4 ü Aişe Hatun'un, 3/4'ü ise Hacı Hızır'ındı. Bu gemi ile altı sefer yapılmış ve kâr aralarında paylaşılmıştı. GŞS. 34 45 b2 (20 Şevval 1016-7 Şubat 1608).Üsküdar'a bağlı Bülbül Deresi'nde oturan Abide Hatun, İnebolulu Yani veledi Koçi Reis gemisiyle sefer eder oldukça mezun kölesi Rıdvan bin Abdullah eliyle ona mudârebe olarak 25.000 akçe verip, kölesini de onunla birlikte göndermişti.

1227 GŞS. 60 37 b1 (26 Rebi'ülevvel 1047-18 Ağustos 1637) Zımmî kadınlar da mudârebe anlaşmalarında yer almaktadır. Örneğin Ezmerağda binti Nikola, Franko veledi Dimo nam bakkal ile 28 000 akçelik bir mudârebe anlaşması yapmıştı.

1228 GŞS. 58 3 b4 8 (10 Safer 1043-16 Ağustos 1633).

1229 GŞS. 68 9 a6 (14 Cemaziyelevvel 1054-19 Temmuz 1644).

1230 GŞS. 34 63 a2 (Evâhir-i Zilhicce 1016: 5-14 Nisan 1608).

1231 GŞS. 49 19 a4 (7 Ramazan 1028-18 Ağustos 1619).

1232 GŞS. 36 73 a3 (Evâhir-i Safer 1023: 31 Mart-9 Nisan 1614).

1233 GŞS. 68 40 b5 (25 Şaban 1054-27 Ekim 1644).

1234 GŞS. 60 37 b1 (26 Rebi'ülevvel 1047-18 Ağustos 1637).

1235 GŞS. 42 19 b1 (Evâil-i Cemaziyelevvel 1026: 7-16 Mayıs 1617).

1236 GŞS. 44 9 b2 (18 Muharrem 1027-15 Ocak 1618)- 44 16 b1(Evâhir-i Muharrem 1027: 17-26 Ocak 1618).

1237 GŞS. 36 29 a3 (3 Zilkade 1022-17 Ekim 1613)-63 37 b5 (Selhi Zilhicce 1050-11 Nisan 1641).

1238 GŞS. 33 27 b1 (Evâil-i Muharrem 1017: 17-26 Nisan 1608).

1239 GŞS. 64 64 a2 (15 Zilkade 1052-4 Şubat 1643).

bin Abdullah, Cafer Reis bin Abdullah'a 20.000 akçe vererek mudârebe anlaşması yapmıştı.¹²⁴⁰ Çok fazla olmamakla beraber bazı mudârebe sözleşmelerinde ise sipahi, solak, çavuş, cüdi, acemi oğlanı, beşe ve yeniçeri olarak tanımlanan askeri sınıfa mensup sermayedarlar görülmektedir.¹²⁴¹ Kayıtlardan mudârebenin zimmîler arasında da yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Zimmîler arasında yapılan mudârebe ortaklıklarının otuzdan fazlası Rumlar arası, yedi tanesi ise Rumlarla Yahudiler arası mudârebe ilişkisidir.¹²⁴²

4.8.5. Mudârebe Süreleri

Ortaklık akitleri yapılırken açıkça belirtilmemesine rağmen genel kabul anlaşmaların 1 yıl ile sınırlı olmasıdır. Uygulamada böyle bir örf oluşmuştur. Çeşitli sebeplere bağlı olarak bu süre daha kısa veya uzun olabilmektedir. Mudârebe anlaşmaları da genellikle 1 yıl ile veya yapılacak işin tamamlanması ile sınırlı kurulurdu. Bununla birlikte uzun mudârebe sürelerine rastlanılmaktadır. Bunların içerisinde mudârebe süresi 28 yıl gibi gözüken bir örnekte; Dergâh-ı Âli bevvâblarından El hac Mehmed bin Abdullah, Parsis veledi Beros isimli zimmîye 28 yıl önce 60 adet altını mudârebe yolu ile verdiğini şimdi ise dava ve nizamın olmadığını, davalının zimmetini ibra ve ıskat ettiğini kayıt altına aldırılmıştı.¹²⁴³ Geçmişe yönelik incelemelerde bu kayıta rastlanılmamıştır. Rabb'ül mâlın mudâribi 28 yıl sonra ibra ve ıskat etmesi mudarebe anlaşmasının 28 yıl sürdüğü anlamına gelmemekle beraber neden 28 yıl beklediği ise belli değildir. Galata Emekyemez Mahallesi'nde vefat eden Ali Reis bin Ahmed'in zevcesi, eşinin Mehmed bin Nasuh ile 10 yıl önce mudârebe ortaklığı kurduğunu ifade etmişti.¹²⁴⁴ Cezire-i Midilli'den Mefto Reis veledi Kostantin, Dimitri Reis veledi Yanaki ile 10 sene önce

¹²⁴⁰ GŞS. 60 73 b1 (6 Şaban 1047-3 Ocak 1637).

¹²⁴¹ GŞS. 21 35 b- GŞS. 25 24 b3 (11 Cemaziyelevvel 1013-5 Ekim 1604)- GŞS. 27 24 a5 (Evâsıt-ı Zilhicce 1013: 28 Nisan-6 Mayıs 1605)- GŞS. 42 19 b1 (Evâil-i Cemaziyelevvel 1026: 7-16 Mayıs 1617)- GŞS. 42 26 a4 (Evâsıt-ı Zilhicce 1026: 8-17 Aralık 1617)- GŞS. 42 34 b4 (Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1026: 16-25 Mayıs 1617).

¹²⁴² GŞS. 25 29 a1 (15 Cemaziyelevvel 1013-9 Ekim 1604)- GŞS. 25 30 b2 (5 Cemaziyelevvel 1013-29 Eylül 1604), GŞS. 30 18 a2 (27 Receb 1014-8 Aralık 1605)- GŞS. 34 7 b2 (5 Şaban 1016-25 Kasım 1607)- GŞS. 34 54 b3 (2 Zilhicce 1016-19 Mart 1608)- GŞS. 35 61 b3 (Evâsıt- Şaban 1022: 24 Eylül-2 Ekim 1613)- GŞS. 36 161 a3 (4 Şaban 1023-9 Eylül 1614)- GŞS. 38 26 a4 - GŞS. 38 35 b2 (29 Zilkade 1023-30 Ocak 1615)- GŞS. 42 18 b2 (4 Cemaziyelevvel 1026-10 Mayıs 1617)- GŞS. 42 79 b2 (Evâhir-i Receb 1026: 24 Temmuz-1 Ağustos 1617)- GŞS. 49 82 a2 (Evâil-i Muharrem 1027: 27 Aralık 1617-6 Ocak 1618)- GŞS. 45 47 b1 (18 Cemaziyelevvel 1028-3 Mayıs 1619).

¹²⁴³ GŞS. 63 37 b5 (Selhi Zilhicce 1050-11 Nisan 1641).

¹²⁴⁴ GŞS. 63 96 b1 (15 Rebi'ülâhir 1051-24 Temmuz 1641).

100 kıta riyalı gurus ile mudârebe ortaklığı kurmuştu.¹²⁴⁵ Yine Midilli Adası sakinlerinden Kostantin veledi Duka, Manolaki veledi Drano ile 8 sene önce 32 riyalı gurus mudârebe ortaklığı kurmuştu.¹²⁴⁶ Bunların yanında 5 yıl¹²⁴⁷, 4 yıl¹²⁴⁸, 3 yıl¹²⁴⁹, 1,5 yıl¹²⁵⁰, 1 yıl¹²⁵¹, 10 ay¹²⁵², 5 ay¹²⁵³ gibi sürelerle de mudârebe ortaklığı kurulduğu, süre konusunda yerleşmiş bir teamülün olmadığı görülmektedir.

4.8.6. Sermaye ve Kârın Paylaştırılması

Tarafların şirketi kurmaktaki ortak amacı, sermayenin işletilmesi sonucu bir kâr elde edebilmek ve daha sonra bunu paylaşmaktır. Şirketin kurulması aşamasında ileride elde edilecek bu kârın hangi esaslara göre paylaşılacağı konusunda tarafların anlaşmış olması gerekir.¹²⁵⁴ Doğal olarak anlaşmanın sona ermesi ile birlikte sermayenin geri alınması ve kârın paylaşılması gerekmektedir. Sicillerdeki kayıtların pek çoğu zaten sermayenin geri alınması ve kârın paylaşılmasını konu edinmektedir. Sermaye dediğimiz re'sül mal zaten rabb'ül mâlın hakkıdır. İlk önce sermaye rabb'ül mâla teslim edilir. Ortaya çıkan kâr ise rabb'ül mâl ile mudârib arasında anlaşma esnasında belirlenen oranda, bir oran belirtilmemişse süregelen örf ve teamüllere göre yarı yarıya olmak üzere paylaşılır. Belirsizlik ifade eden herhangi bir ihtimâle binaen kâr paylaşımı belirlenemeyeceği gibi kârdan alınacak hisse noktasında bir rakam telaffuz edilmesi de doğru değildir. Kâr paylaşımı mutlaka oran olarak belirtilmelidir.

Sermaye sahibinin ihtimâle binaen mudâribden kâr istemesinin meşrû olmadığı ifade edilmiştir. Şöyle ki sermaye sahibi sermayesini çalıştırması için mudâribe teslim etse, mudârib de parayı teslim alsa ancak parayı işletmese sermaye sahibinin sermaye çalıştırılsa şu miktarda kâr yapardı diyerek mudâribten kâr namına herhangi bir para

¹²⁴⁵ GŞS. 68 83 a1 (2 Muharrem 1055-28 Şubat 1645).

¹²⁴⁶ GŞS. 67 86 b3 (29 Rebi'ülevvel 1054-5 Haziran 1644).

¹²⁴⁷ GŞS. 36 61 b4 (25 Muharrem 1023-7 Mart 1614), GŞS. 63 153 b2(8 Ramazan 1051-11 Aralık 1641).

¹²⁴⁸ GŞS. 36 158 b1 (Selh-i Receb 1023-5 Eylül 1614).

¹²⁴⁹ GŞS. 34 63 a2 (Evâhir-i Zilhicce 1016: 5-14 Nisan 1608)- GŞS. 63 4 a1(17 Şevval 1050-30 Ocak 1641).

¹²⁵⁰ GŞS. 53 101 a2 (11 Rebi'ülevvel 1034-22 Aralık 1624).

¹²⁵¹ GŞS. 30 53 a4 (Evâhir-i Zilhicce 1014: 27 Nisan-5 Mayıs 1606)- GŞS. 63 45 a4 (20 Muharrem 1051-1 Mayıs 1641).

¹²⁵² GŞS. 67 55 b2 (24 Receb 1053-8 Ekim 1643).

¹²⁵³ GŞS. 36 64 a4 (Evâil-i Safer 1023: 13-22 Mart 1614).

¹²⁵⁴ Gönen, "İslam Hukukunda Mudârebe (Emek Sermaye) Şirketinde Tarafların Hak ve Borçları", 202.

alamayacağına hükmedilmiş, zararın mutlak manada sermaye sahibine ait olduğu vurgulanmıştır.¹²⁵⁵

Eğer kazancın bölüşümü sırasında sermayenin miktarında ya da sıfatında bir ihtilaf çıkarsa, yemin etmesi şartıyla mudâribin sözüne itibar edilir. İspat yükü sermaye sahibindedir.¹²⁵⁶ Kayıtların bir kısmı sermayedar ile mudârib arasında anlaşmanın sona ermesiyle herhangi bir alacak verecek kalmadığına ilişkindir. Bu kayıtlar her iki tarafı da güvenceye almakta ileride çıkabilecek ihtilafların önüne geçmektedir.¹²⁵⁷ Mudâribler Derviş Reis ile Mustafa bin Mehmed'in elinde bulunan 6.000 akçe ve Mehmed bin Hüdaverdi'nin elinde bulunan 3.000 akçeyle teşekkül eden bir mudârebe ortaklığında sermaye sahipleri asıl mallarını ve hâsıl olan murabahalarından her birine düşen 280'er akçeyi aldıklarını ve Derviş Reis'i ibra ettiklerini belirtmişlerdi. Bu ortaklıkta sermayenin biri ötekinin iki katı olmasına rağmen, her bir ortağın almış olduğu kâr miktarının eşit olması ortaklar arasındaki kâr payı anlaşmasının bu şekilde olmasından kaynaklanmaktadır.¹²⁵⁸

Ortaklar arasında kârın paylaşımı, mudârebenin varlığı, mudârebe sermayesi ve kâr miktarı gibi konularda anlaşmazlıkların görülmesi olağan kabul edilmelidir. Osmanlı mahkeme hüccetlerinde kârın söz konusu edilmesi çeşitli durumlarda ortaya çıkmaktadır. En çok tesadüf edilen hallerden biri mudârebenin herhangi bir sebeple sona ermesinden¹²⁵⁹ sonra, asıl malın ve varsa kârının talebi şeklinde olmaktadır. Bu durumda işletici ya talebi kabul etmekte ya da inkâr etmektedir.¹²⁶⁰

¹²⁵⁵ Aslan ve Kayapınar, "Mudârebe Akdinde Ortaya Çıkan Anlaşmazlıkların Çözümünde Esas Alınan İlkeler -Osmanlı Uygulamaları Özelinde-", 661.

¹²⁵⁶ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 193.

¹²⁵⁷ GŞS. 25 79 b1 (24 Şaban 1013-15 Ocak 1605) Yorgi veledi Atnaş ile Manol veledi Yorgi arasında 10.000 akçelik bir mudârebe anlaşması yapılmıştı. 1.600 akçelik karla beraber Yorgi; "cihet-i mudârebeden asl-ı maldan 10.000 akçe ve sermayeden 1.600 akçe cem'an 11.600 akçe hakkım olup halen meblağ-ı mezburu merkum Manol yedinden bit tamam alıb kabz eyledim...", GŞS. 42 27 a3 (Evâil-i Cemaziyelevvel 1026: 7-16 Mayıs 1617) Kabataş bin Abdullah'ta mahkeme huzurunda Liyo veledi Maverdi Reis'e mudârebe tariki ile verdiği 22.000 akçenin tamamını aldığını ifade ediyor. GŞS. 41 31 a1 (Evâhir-i Muharrem 1026: 28 Ocak-6 Şubat 1617) Mustafa bin Mehmed ise Derviş Reis bin Ali'ye mudârebe sermayesi olarak verdiği 6. 000 akçeyi ve kardan 280 akçe toplam 6.280 akçenin tamamını aldığını kayıt ettirdi.

¹²⁵⁸ GŞS. 41 31 a1 (Evâhir-i Muharrem 1026: 28 Ocak-6 Şubat 1617).

¹²⁵⁹ GŞS. 36 95 a4 (16 Rebi'ülâhir 1023-26 Mayıs 1614).

¹²⁶⁰ GŞS. 36 14 a1 (Evâhir-i Şevval 1022: 2-11 Aralık 1613) - GŞS. 42 13 a3 (24 Rebi'ülâhir 1026-1 Mayıs 1617).

İstanbul Küçük Ayasofya'dan Ömer Bey bin Abdullah, Galata'dan Yusuf bin Cafer karşısında 10 ay önce şahitler huzurunda Yusuf'a verdiği 17.000 akçe mudârebe sermayesini talep etmişti. Yusuf inkâr etse de şahitlerin şهادetleri ile mudârebe anlaşmasının varlığı onaylanmıştır.¹²⁶¹ Bu örnekte Yusuf bin Cafer'in tavrı sorgulanmalıdır. Mudârebeyi kabul edip zayı olduğunu söyleyebilirdi. Bunun için şahit bulması da zor olmayacaktır. Doğru sözlü ise ispatlanabilecek bir anlaşmayı neden inkâr etmiştir?

Mehmed Çelebi bin Mehmed ise Anton veledi Dimitri'den mudârebe yoluyla verdiği 7.400 akçeden bâki alacağı 530 akçeyi talep etmiştir. Anton şahitlerle tüm meblağı ödediğini ispatlayarak 530 akçeyi ödememiştir.¹²⁶² Herhangi bir kâr veya zarardan bahsedilmemesi ve “fesih” ifadesi olmaması ya sermayenin işletilmeye başlanmadığını veya herhangi bir kâr elde edilemediğini göstermektedir.

Anlaşmazlıkların çözümünde hem mudârib hem de sermayedar için yapılan anlaşmaya şahit olanların şahitlikleri oldukça önemlidir.¹²⁶³ Etmekçibaşı Mahallesi'nden Mehmed Efendi bin Abdullah şahitleri sayesinde Mehmed Reis'e verdiği 180 guruş sermayeden hâsıl olan 20 guruşluk kârı alabilmişti.¹²⁶⁴

Alacak verecek durumlarında borcun vasfı tartışma konusu olabilmektedir. Bu konuda Ahmed Bey bin Abdullah'ın davası ise biraz farklılık arz etmektedir. Ahmed Bey, Anton zimmetinde 7.000 akçe alacağını talep ederek İstanbul'da nâib-i şer'i olan İbrahim Efendi bin Süleyman imzasıyla bir hüccet sunmuştu. Anton ise 1,5 sene önce züyûf osmani 12 akçeye rayic iken 580 osmani karşılığı 7.000 akçeye mudârebe anlaşması yaptıklarını 5 sefer yapıp her seferde 70'er akçe teslim ettiğini naib huzurunda kendini tazyik etmesi sebebiyle o esnada “*ol mikdar borcum vardır*

¹²⁶¹ GŞS. 67 55 b2 (24 Receb 1053-8 Ekim 1643).

¹²⁶² GŞS. 60 9 a1 (29 Zilhicce 1046-24 Mayıs 1637).

¹²⁶³ Osmanlı mahkemelerinde şahitlik müessesesi için bkz. Sıddıka Ayaş “İslam Muhakeme Hukukunda Tek Şahit ve Yeminle Hüküm” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi 2014). Yılmaz Yurtseven, “İslam-Osmanlı Muhakeme Hukukunda Şahitlik Müessesesi” *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 2 (2018): 85–139.

¹²⁶⁴ GŞS. 53 55 b1 (5 Rebi'ülâhir 1033-26 Ocak 1624) Mehmed Efendi bin Abdullah, Mehmed Reis'e 180 guruş sermaye vermiş, 20 guruşluk kârla 200 guruş hakkını talep ederek mahkemeye başvurmuştu. Mehmed Reis mudârebeyi ve 180 guruş aldığını kabul etmişti fakat henüz sefere çıkmadığı için herhangi bir kar olmadığını ifade ederek 20 guruşu da inkâr etmişti. Fakat şahitler Mehmed Reis'in Dimyat İskelesi'nden 180 guruşu alarak Payas'a sefere çıktığını ve 20 guruş faide sağladığını 200 guruşun da zimmetinde olduğunu huzurlarında itiraf ettiğini söylemişlerdi.

deyiverdim aslında ifademde kâzibim” diyerek yalan ifade verdiğinin itiraf etmişti. Ahmed Bey’in iddiası ise mudârebe değil karz olarak verdiği yönündedir ve iddiasını ispat için Ahmed Bey’e mühlet verilmiştir.¹²⁶⁵

Bir kayıтта ise mudârib Himmet Reis bin Halil, rabb’ül mâl olan Galata dışında Müeyyedzâde Mahallesi’nde ikamet eden Mustafa bin Abdullah ile karşı karşıya gelmişti. Himmet Reis kendisinden anapara ve kâr talebine karşılık mahkemede kendini savunmuştu. Mustafa bin Abdullah elde edildiğini iddia ettiği kârı talep etmişti. Himmet Reis ise re’sül mâlî ve mudârebeyi onaylamış fakat yemin ederek kâr elde edilmediğini ispatlayabilmişti.¹²⁶⁶

Asl-ı mâl ve kâr konusunda anlaşılamayan mudârib ve rabb’ül mâl arasındaki sorunlar sulh yoluyla da çözümlenebilmekteydi. Örneğin; Mehmed bin Mustafa ve mudârib Mehmed Reis bin İbrahim arasında meydana gelen 4.000 akçelik asl-ı mâl ve kâr konusundaki anlaşmazlık 2.400 akçe üzerine sulh yapılarak sonuçlanmıştı.¹²⁶⁷ Bazen sermayenin veya kârının eşya ile ödendiği de vâkidir. Meselâ, El hac Ruşen bin Abdullah, Ali bin Hanifi’ye mudârebe tarikiyle 13.500 rayic akçe vermişti, Ali, İstanbul’a birkaç defa zâhire getirip aralarında hesaplaştıktan sonra kârından kendi payına 680 akçe düşmüş, böylece Ali’de olan toplam 14.180 akçe alacağından 5.500 akçesini nakit olarak almıştı. Buna ek olarak, keyli 50’şer akçeye olmak üzere 32 keyl buğdayı 1.600 akçeye ve keyli 30’ar akçeye olmak üzere 69 keyl darıyı 2.070 akçeye alıp cem’an nakit, buğday ve darı bahasından 9.170 akçesini tahsil etmişti. Ruşen mahkemede zikredilen 14.180 akçeden kalan 5.010 akçe hakkını talep ettiğini beyan etmişti. Davalı da bunu kabul etmiş ve ödeme ile emrolunmuştu.¹²⁶⁸ Eşya ile ödeme ile ilgili bir diğer örnek; Dergâh-ı Ali müteferrikalarından Mehmed Ağa bin Abdullah ile

¹²⁶⁵ GŞS. 53 101 a5 (11 Rebi’ülevvel 1034-22 Aralık 1624).

¹²⁶⁶ GŞS. 53 96 b3 (9 Safer 1034-21 Kasım 1624) Mustafa bin Abdullah’ın iddiasına göre Himmet Reis’e 25 riyali kuruş, 25 esedi kuruş ve 400 osmani vermiş ve 200 osmani ribh hâsıl olmuştu. Himmet Reis’in geri ödemesi gereken 50 kuruş ve 500 osmani idi. Himmet Reis 50 kuruş ve 300 osmaniye ödemişti. Mustafa 200 osmaniye talep etmektedir. Himmet Reis ise 50 kuruş ve 300 osmaniye aldığını herhangi bir ribh asıl olmadığını yemin ederek ispatlamış ve 200 osmaniye vermekten kendini muhafaza etmişti.

¹²⁶⁷ GŞS. 30 23 a5 (23 Şaban 1014-3 Ocak 1606), GŞS. 41 23 b3 (4 Muharrem 1026-12 Ocak 1617) Bir diğer kayıтта ise Himmet bin İbrahim mudârib İbrahim Bin Mustafa ile 16.000 akçe sermaye ile bir mudârebe ortaklığı kurmuştu. Mudârebenin sona ermesiyle anaparayı almış ek olarak 4.000 akçe kâr talep etmekteydi. Kâr konusunda ortaya çıkan anlaşmazlık 1.500 akçe üzerine sulh yapılarak sonuçlandı.

¹²⁶⁸ GŞS. 27 68 b3 (27 Safer 1014-14 Temmuz 1605).

Yusuf bin Nasuh arasında cereyan etmişti. Ağanın vekili mahkemede mâl-ı mudârebeden Yusuf'un elinde olan 10.000 akçe ve bunun nemasından doğan 3.000 akçesini vekâleti hasebiyle talep etmişti. Yusuf bu iddiayı kabul etmiş fakat adı geçenin kendisinden 22.690 akçelik sadeyağ satın aldığını, borcu olarak zikredilen 13.000 akçeyi buna takas ettiğini, Mehmed Ağa'nın ayrıca 4.000 akçe ödediği ve hâlen kendisine 5.690 akçe borcu olduğunu ileri sürmüştü. Kendisinden bunu ispat etmesi istendiğinde süre istemiş ve kendisine mühlet verilmişti.¹²⁶⁹ Bütün bu kayıtlarda kâr için kullanılan deyimler bir hüccetten diğerine değişiklik göstermekle birlikte en sık kullanılan terimler ribh,¹²⁷⁰ murâbaha,¹²⁷¹ fâide veya nemâdır.¹²⁷²

4.8.7. Mudârebede Karşılaşılan Engeller

Ticarette bazen kâr bazen de zarar edilebilir. Özellikle barındırdığı risklerle mudârebede ortaya çıkabilecek zararlar olağan karşılanmalıdır. Mudârebede meydana gelen zarar genellikle helak veya zayi oldu ifadeleri ile anlatılmaktadır. Mudârebe sermayesinin helak olmasıyla anlatılmak istenen, işleticinin haksız bir fiili ve kasıtlı bir hareketi olmaksızın sermayede meydana gelen eksilmedir. Kaynaklardan helakların biri fırtına diğeri korsan baskını olmak üzere bilhassa iki sebepten dolayı meydana geldiği anlaşılmaktadır. Sermaye sahibinin yatırım sermayesini talep etmesi üzerine işleticinin sebebini göstererek onun helak olduğunu söylemesi üzerine kimi zaman sermaye sahipleri bunu kabul etmeyip dava yoluna giderken, kimi zaman da sermaye sahipleri işleticilerinin te'addî ve kusuru olmadığını bildiklerini ifade edip durumu rahatlıkla kabul etmekte ve taksim-i guremâdan (alacak paylaşımı) paylarına düşene razı olmaktadır.¹²⁷³ Özellikle doğrudan ticaretle uğraşmayan kimseler kâr ve zarar ortaklığı ile sermayelerini işletirken, kârı sevinçle karşılamış, mudâribin işleri iyi gitmeyip zarar ettiğinde ise büyük öfke ve ıstırap duymuşlardır. Bu durumda bütün

¹²⁶⁹ GŞS. 49 15 a2 (Evâhir-i Şaban 1028: 1-10 Ağustos 1619).

¹²⁷⁰ GŞS. 36 14 a1 (Evâhir-i Şevval 1022: 2-11 Aralık 1613) –GŞS. 36 70 a1 (Evâhir-i Safer 1023: 31 Mart-9 Nisan 1614).

¹²⁷¹ GŞS. 41 31a 1 (Evâhir-i Muharrem 1026: 28 Ocak-6 Şubat 1617).

¹²⁷² GŞS. 27 77 a5 (2 Rebi'ülevvel 1014-18 Temmuz 1605)- GŞS. 27 79 b2 (Evâsıt-ı Rebi'ülevvel 1014: 26 Temmuz-4 Ağustos 1605) - GŞS. 49 15 a2 (Evâhir-i Şaban 1028: 1-10 Ağustos 1619).

¹²⁷³ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 303.

hukuki yolları kullanarak kabahati işletmeciye yüklemeye ve sermayelerini kurtarmaya çalışmışlardır.¹²⁷⁴

Zarar veya hasar, sermaye sahibinin mülkiyetinde olan sermayedeki noksanlıktır. Bu noksanlık veya helak kasıt ve kusur sebebiyle meydana gelmedikçe zarara sermaye sahibi katlanır. Zararın anlaşmalara uygun davranmama yani kusur ve kasıt sonucu ortaya çıkması hâlinde ise, zarara kusuruyla sebep olan işletici onu tazmin etmekle yükümlüdür.¹²⁷⁵

Sermaye sahibinin talebi karşısında mudârib kusuru ve teaddisi olmadığını ispatlayabilirse sermaye ve kârının bir şekilde helak olduğunu belirterek hem anapara, hem de kâr payını ödemedi kurtulmaktadır.¹²⁷⁶ Bazı davalarda ana konu, sermayenin zayi olması noktasında mudâribin kusurunun olup olmadığının tespiti olduğu için geminin helak olduğu bilgisi ile yetinilmiş helakın neyden kaynaklandığı ise açıklanmamıştır.¹²⁷⁷ Bu sebeple, eğer mudârib kusuru sebebiyle mudârebenin bozulmasına yol açmışsa, kâr anlaşmaya göre aralarında bölüşülmeli, sermayenin gördüğü zarar da mudarib tarafından ödenmelidir.¹²⁷⁸ Sermayenin helakını konu eden hüccetlerde, işleticilerin ya kendiliğinden veya sermaye sahiplerinin te’addî ve taksirlerinin olmadığı şeklinde yemin etmelerini istemeleri münasebetiyle işleticilerin “te’addî ve taksiri” veya “hile ve te’addîsi” veyahut “te’addî ve hıyâneti” olmadığını ifade eden yemine başvurdukları anlaşılmaktadır.¹²⁷⁹ Mudâribin sermayenin helak olduğu iddiası ise ancak rabbü’l-mâl hayattayken emrine muhalefet edip etmediğinin, işletirken teaddi ve taksiri olup olmadığının tahkik edilmesinden sonra yemin etmesi şartıyla kabul edilmektedir.¹²⁸⁰

¹²⁷⁴ İnanır, “16. ve 18. Asırlarda Osmanlı Fetva Literatüründe Mudârebe Ortaklığı”, 46.

¹²⁷⁵ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 254. GŞS. 56 3 b 1 (16 Ramazan 1039-29 Nisan 1630) Lonca Mahallesi’nden Trandofilo ise Yorgi’ye Karadeniz’e sefer yapması şartıyla mudârebe sermayesi 12.000 akçe vermiş sefer sonunda Yorgi gemisini satarak bu sefer Trandofilo’dan izin almadan Mısır Kâhire’ye başka bir gemi ile sefere çıkmıştı ve bu sefer esnasında mudârebe malı zayi olmuştu. Trandofilo zararının tazmin edilmesi amacıyla mahkemeye başvurmuştu.

¹²⁷⁶ GŞS. 27 79 b2 (Evâsıt-ı Rebi’ülevvel 1014: 26 Temmuz-4 Ağustos 1605).

¹²⁷⁷ GŞS. 22 36 a2 (Evâil-i Zilhicce 1007: 25 Haziran-4 Temmuz 1599), GŞS. 36 9 b3 (Evâhir-i Ramazan 1022: 3-12 Kasım 1613)- GŞS. 38 2 a5 (29 Ramazan 1023-2 Kasım 1614)- GŞS. 63 13 b3 (7 Zilkade 1050-18 Şubat 1641).

¹²⁷⁸ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 282.

¹²⁷⁹ GŞS. 25 29 a1 (15 Cemaziyelevvel 1013-9 Ekim 1604)- GŞS. 25 30 b2 (5 Cemaziyelevvel 1013-29 Eylül 1604).

¹²⁸⁰ İnanır, “16. ve 18. Asırlarda Osmanlı Fetva Literatüründe Mudârebe Ortaklığı”, 66.

Bir helak bahsinde Mehmed bin Abdullah, Hamza Reis bin Abdullah karşısında mudârebe tarîkiyle verdiği 2000 akçeyi ve nice zamandır hâsıl olan kârı talep ederek mahkemeye başvurmuştu. Hamza Reis, Akdeniz’den gelir iken harbi kefare baskını sonucu her şeyin yağma edildiğini tüm malın zayi olduğunu ifade etmişti. Rabb’ül mâl olan Mehmed bin Hamza’nın sermaye ve nemayı isterken durumdan haberdar olduğunu bildirmesi¹²⁸¹ kayıtn büyük ihtimâlle mudâribin talebi ile oluşturulduğu izlenimi vermektedir. Kayıtlarla birlikte rabb’ül mâl zayiattan mudâribin kusuru olmadığını tasdik etmişti. Mehmed bin Abdullah’ın korsan baskını sonucu tüm malın zayi olduğunun malumu olmasına rağmen durumun mahkemede kayıt altına alınmak istenmesi ileride Hamza Reis’ten talep davalarının önüne geçecektir.

Bazı helak durumlarında gemi reisleri veya mudâribler gemiden içinde mudârebe sermayesinin de olabileceği eşyalar kurtarabilirlerdi. Batan gemiden eşya kurtarma konusunda mudâribin sözü esas alınır ancak eşya kurtardığına dair delil bulunması hâlinde hainlik ettiği kabul edilerek re’s-ül mâlî tazmin etmesi gerektiğine hükmedilmektedir.¹²⁸² Bir örnekte; sermayedarlar mudâribin zayıatta kusur ve teaddisinin olmadığı ortaya konulmuş olmasına rağmen durumu bir de yeminle pekiştirmek istemişlerdi. Sonuçta zararı üstlenecek olanlar sermaye sahipleri idi. Rabb’ül mâl olan Yusuf bin Ahmed ve Şaban bin Veli, mudârib El hac Seyid Nebi bin El hac Seyyid Bayezid’in korsan baskını sonucu cem’i mal-ı mudârebenin korsan eline geçtiği yönündeki ifadesine karşı “*mal-ı mudârebeden bir nesne halas eylemedim deyü yemin billah el azim eylesün*” diyerek mudâribden yemin istemişlerdi. El hac Seyyid Nebi yemin etmişti.¹²⁸³ Bir başka yemin talebinde ise altı zımmî rabb’ül mâl, mudârib Kostantin Reis veledi Drako’dan 5.000 akçe mudârebe sermayesi hususunda sermayelerinin Bozcaada yakınlarında levant baskını sonucu zayi olması üzerine “*husus-u merkurda te’addi itmeyüb, mâl-ı mudârebelerine hile etmeyüb ve kalîl ve kesîr mudârebe malından nesne halas itmedüğüne*” yemin etmesi teklif olunmuştu.¹²⁸⁴

Mudârebede ortaklardan herhangi biri şirket malını rehin veya hibe olarak bir başkasına veremediği gibi ortaklardan biri ortaklık malını alıp diğer ortağının izni olmadan uzun

¹²⁸¹ GŞS. 27 79 b2 (Evâsıt-ı Rebi’ülevvel 1014: 26 Temmuz-4 Ağustos 1605).

¹²⁸² İnandır, “16. ve 18. Asırlarda Osmanlı Fetva Literatüründe Mudârebe Ortaklığı”, 60.

¹²⁸³ GŞS. 30 31 a 2 (12 Şevval 1014-20 Şubat 1606).

¹²⁸⁴ GŞS. 25 27 b3 (17 Cemaziyelevvel 1013-11 Ekim 1604).

sürelî ve yüksek risklerle dolu bir yolculuğa çıkamazdı.¹²⁸⁵ İzin verilmesi hâlinde şartların değişebildiğine dair bir örnekte; vefat etmiş olan El hac Murad bin Abdullah vefatından önce başka diyara gidip ticaret yapması için Hâce Memî bin Abdullah’a 200 sikke filori mudârebe sermayesi vermişti. Sermayenin 100 filorilik kısmı ise zayî olmuştu.¹²⁸⁶ Dimitri veledi Pavlo’da Konstantin Reis veledi Dintoka’ya bi-tarîk’ül mudârebe 2.000 akçe vererek “*her ne canibe murad iderse varup ticaret itmeğe dahi izin*” vermişti. Bozcaada yakınlarında levent baskını sonucu gemide olan cümle sermaye helak olmuştu. Sonuçta Dimitraki, mudâribden teaddi ve hıyaneti olmadığına dair yemin istedi. Konstantin yukarıdaki izne binaen yemin ederek masum olduğunu ispatlamıştı.¹²⁸⁷

Mudâribin kastı ve kusuru olmadan meydana gelen zararın rabb’ül mâl tarafından karşılanması gerekirken, bazı mudâribler kendilerinden sermaye ve kârın talebi noktasında helak savunmasına sığınmalarına rağmen akabinde sulhe razı oldukları görülür. Emine binti Abdullah, Musli Reis’e verdiği 1.900 akçe mudârebe sermayesini talep etmişti. Musli Reis’e göre sermaye geminin helak olmasıyla zayî olmuştu. Emine’nin inkârı doğal görünmekle beraber Musli Reis’ten yemin talep edilmemesi ve Musli Reis’in kusurunun olmadığını iddia etmeden 400 akçeye sulh olması¹²⁸⁸ kusuru konusunda şüpheleri artırmaktadır. Ayrıca bu örnek kadınların da ticari hayatın bir parçası olan mudârebe ortaklıklarında yer aldığını göstermesi açısından kayda değerdir. Yukarıdaki ve benzer örneklerde¹²⁸⁹ mudâribin kusur ve te’addisi olmadığı iddiasına

¹²⁸⁵ Köse, “Ticaret Hukuku Tarihi Açısından Mudarebe ve Commenda Ortaklıklarının Etkileşimi Hakkında Bir Deneme”, 66.

¹²⁸⁶ GŞS. 22 36 a2, GŞS. 22 41 a1 (Evâil-i Zilhicce 1007: 25 Haziran-4 Temmuz 1599).

¹²⁸⁷ GŞS. 25 30 b2 (5 Cemaziyelevvel 1013-29 Eylül 1604), GŞS. 27 39 b5 (13 Muharrem 1014-31 Mayıs 1605) Rabb’ül mâl olan Ali Bey’de aynı şekilde 10.000 akçe mudârebe sermayesi verdiği Mustafa Reis bin Mehmed’den sermayenin Akdeniz’de kâfir gemisi baskını sonucu zayî olması üzerine hile ve hıyanet ve teaddisi olmadığına yemin vermesini istemişti.

¹²⁸⁸ GŞS. 38 2 a 5 (27 Ramazan 1023-31 Ekim 1614).

¹²⁸⁹ GŞS. 68 87 a4 (11 Muharrem 1055-9 Mart 1645) Karz olma ihtimâli yüksek bir dava konusunda ise Ahmed Çelebi karz olarak verdiği 4.000 akçeyi Mehmed Reis’ten talep etmektedir. Mehmed Reis karzı inkâr ederek aldığı meblağın mudârebe olduğunu ve Karadeniz’e giderken geminin ve meblağın da gemi ile birlikte helak olduğunu söylemişti. Ahmed Çelebi ispat sudurunda iken 2.200 akçeye sulh olmuşlardı.¹²⁸⁹ Mehmed Reis’in sulhu kabul edip yemine yanaşmaması paranın karz olarak alındığı ihtimâlini kuvvetlendirmektedir. Mehmed Reis böylelikle ispatlanması halinde ödemek zorunda kalacağı 4000 akçeyi ödemekten kurtulmuş, Ahmed Çelebi ise en azından parasını bir kısmını kurtarmıştır. GŞS. 68 87 b2 (22 Muharrem 1055-20 Mart 1645) On gün sonraya tarihlenen bir kayıta ise yine Ahmed Çelebi’yi görmekteyiz. Bu sefer Mehmed Reis bin Ali ile karşı karşıyadır. Reislerin aynı olma ihtimâlleri olsa da söz konusu meblağın farklı olması Ahmed Çelebi’nin farklı reislerle mudârebe ortaklığı yaptığını göstermektedir. Böylece parasını

rağmen sulhe razı olmaları ispat noktasında tüm zararı tazmin etme yükümlülüğü getireceğinden bir miktar üzerine sulh yaparak bu yükümlülükten kendilerini kurtarmaktaydılar. Bu da savunmalarının aksine kusurlu olabilecekleri anlamına gelmektedir. Bir örnekte ise mudârib kusur ve te'addisi olmadığı savını desteklemek adına kendine ait 3 yük akçelik malın da aynı gemide helak olduğuna yemin etmişti.¹²⁹⁰

4.8.7.1. Korsan Baskını

Denizde seyr-ü sefer esnasında karşılaşılabilecek tehlikelerden biri bu dönemde korsan baskınlarıdır ve mudârebe sermayesinin kaybedilmesinin bir sebebi olarak korsan baskınları öne çıkmaktadır. Öyle anlaşıyor ki, XVI. ve XVII. yüzyıllarda hem Akdeniz'de, hem de Karadeniz'de seyir güvenliği ciddi bir tehditle karşı karşıyaydı. Karadeniz'de genellikle Rus kazakları,¹²⁹¹ Akdeniz'de ise Malta Adası'nda bulunan Saint Jean Şövalyeleri, Toskana Grandukası'na tâbi olmak üzere 1562 yılında kurulan Saint Stefano Şövalyeleri ve Habsburg koruması altında Adriyatik'te faaliyet gösteren Uskoklar korsanlık yapmaktaydılar. Muhtemeldir ki korsanlık olaylarında gemi reisleri her zaman gemilerini, mallarını ve paralarını vererek kurtulamıyor, bazen canlarından da oluyorlardı. Burada korsanlardan harbî kâfir diye bahsedilmesi İslam devletine bağlı olarak yaşayan ve zimmî adını alan gayrimüslimlerden onları ayırmak içindir. Yâni bunlar darülharbde yaşamakta ve darüliislam olan Osmanlı Devleti ile savaş hâlinde sayılmaktadırlar.¹²⁹²

Bir davada zimmî sermayedarlar, paralarını Kostantin Reis'e vererek ticaret amacıyla dilediği yere gitmesine izin verdiklerini, ancak daha sonra paralarını geri alamadıklarını ileri sürerek kadiya başvurmuşlardı. Görüşü sorulan Kostantin Reis, adı geçen ortaklarından parayı aldıktan sonra gemiyle Akdeniz'e doğru gittiğini, ancak Bozcaada yakınlarında leventlerin gemiyi basarak ortaklığa ait her şeyi aldıklarını söylemişti.

bölerek riski dağıtmıştır. Bu sefer 6.000 akçelik bir mudârebe sermayesi iddiasına karşılık 3.000 akçeye sulh yapılmıştı.¹²⁸⁹

¹²⁹⁰ GŞS. 30 18 a 2 (27 Receb 1014-8 Aralık 1605) Andon veledi Frankol, Vari veledi Franko Reis'e verdiği mudârebe sermayesi 300 akçeyi talep etmiştir. Vari Karadeniz'den gemisine buğday tahmil etmiş, Yeşil nam mevzide gemisi helak olmuştu. Teaddisi olmadığını vurgulamak amacıyla kendisinin de 3 yük akçelik buğdayının aynı gemide helak olduğunu bildirmişti. Andon'un talebi Vari'nin geminin helakında teaddisi olmadığına yemin etmesiydi. Vari ise yemin ederek tazmin sorumluluğundan kurtulmuştu.

¹²⁹¹ GŞS. 51 5 b1 (22 Muharrem 1031-7 Aralık 1621), Kefe'den yağ taşıyan bir gemi Gözlü yakınlarında Rus kazaklarının saldırısına uğramıştı.

¹²⁹² Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 313-314.

Davacılar, Kostantin Reis'in kendilerini aldatmadığına ve elinde hiçbir şey kalmadığına yemin etmesini istemişler, davalı Kostantin, davacıların isteği doğrultusunda yemin ederek başına gelen olayların doğruluğunu teyit etmişti.¹²⁹³ Bozcaada yakınları bu açıdan tehlikeli bir bölgedir. Bölgede pek çok gemi reisi levent baskını sonucu hem gemilerini hem de taşıdıkları yükü kaybetmişlerdi.¹²⁹⁴ Diğer bir örnekte ise; Mustafa Reis'in gemisi İstanbul'a gelirken Silifke İskelesi yakınlarındaki Ağa Limanı adlı yerde kâfir gemisinin saldırısına uğramış bütün malı alınıp gemisi boşaltılmıştı.¹²⁹⁵ Ahmed Reis ise Midilli Adası yakınlarında uğradığı böyle bir saldırıdan kendini zor kurtarmıştı.¹²⁹⁶

4.8.7.2. Fırtına

Denizlerdeki bir diğer tehlike ise ne zaman nerede çıkacağı belli olmayan fırtınaların gemilere verdiği zarardır. Yine kayıtlarda reislerin deniz aşırı ticaret esnasında zaman zaman olumsuz hava şartları sebebiyle gemilerinin yan yattığı ve denize battığı ve bu yüzden mudârebe malının zâyî olduğu görülmektedir.¹²⁹⁷ Fırtına sebebiyle gemisi helak olan Hacı Rıdvan bin Abdullah'ın mudârebe malının zayi olmasında hile ve te'addisi olmadığını ispatlamış olmasına rağmen sulh yolunu tercih etmesi kusuru olabileceği ihtimâlini kuvvetlendirmektedir.¹²⁹⁸

Gemilerin ve dolayısıyla yüklerinin en çok deniz yolculuğu sırasında karşılaşılan olumsuz hava şartlarından etkilenip battığı veya karaya oturduğu ve bunun sonucunda da helakın gerçekleştiği söylenebilir. Fırtınadan dolayı geminin helak olması hadisesi hakkında sicillerin birinde özel bir olayla bağlantılı olmadan defterde geçen bir fetvanın metni şöyledir: *“Zeyd ve Amr ve Bekr, Bişr'e... bir mikdâr akçe virüb deryâ seferine izn virdiklerinden sonra Bişr-i mezbûr deryâyâ gidüb gemisini bir lîmânda bağlayub kendisi taşra bir maslahata gidüb yoldaşların kodukdan sonra bi-emri'llâh furtuna olub*

¹²⁹³ GŞS. 25 27 b3 (17 Cemaziyelevvel 1013-11 Ekim 1604).

¹²⁹⁴ GŞS. 25 29 a1 (15 Cemaziyelevvel 1013-9 Ekim 1604)- GŞS. 25 30 b2 (5 Cemaziyelevvel 1013-29 Eylül 1604).

¹²⁹⁵ GŞS. 27 39 b5(13 Muharrem 1014-31 Mayıs 1605).

¹²⁹⁶ GŞS. 30 5 b4 (Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1014: 23 Eylül-1 Ekim 1605).

¹²⁹⁷ İnanır, “16. ve 18. Asırlarda Osmanlı Fetva Literatüründe Mudârebe Ortaklığı”, 59.

¹²⁹⁸ GŞS. 25 30 a2 (12 Cemaziyelâhîr 1013-5 Kasım 1604) Hacı Rıdvan bin Abdullah Mısır'dan sefîne ile gelir iken Rodoscuk İskelesi'ne yakın bir yerde geminin helak olmasıyla merhum El hac Ahmed bin Mahmud'un 6.000 akçe mudârebe malı zayi olmuştu. El hac Ahmed bin Mahmud'un vefatıyla bu mudârebe sermayesi oğlu Durmuş'a geçmişti. Durmuş'un vasisi olan annesi Afitab binti Abdullah meblağı Hacı Rıdvan bin Abdullah'tan talep etmişti.

gemi ve mâl-i mudârebe helak olsa Bişr-i mezbûra mâl-i mudârebeyi zamân lâzım olur mu? Beyân buyrıla el-Cevâb: Olmaz.”¹²⁹⁹ Bu fetva mudârebenin özünde olan işleticinin hiçbir kusurunun olmadığı durumlarda tazmin yükümlülüğü almayacağını açıkça ortaya koymaktadır. Konu ile ilgili bazı mahkeme kayıtlarında hükümler bu paraleldedir.¹³⁰⁰ “*Helak oldu*”,¹³⁰¹ “*helak oldu bir nesne kalmadı*”,¹³⁰² “*helak oldu meblağ zayi oldu*”¹³⁰³ gibi ifadelerle zarar ortaya konulmaktadır. Bunun yanında sermayedarların mudâribden yemin talebinde bulunmaları ise sık karşılaşılan durumlardandır.¹³⁰⁴

Bir helak olayında sermayedar zayı olan meblağı karz olarak verdiğini ispatlayamayınca mudârib tazminden kurtulmuştu.¹³⁰⁵ Fırtınadan dolayı başka bir helak hadisesi Balçık İskeleyi’nde gemisine yüklediği arpa ve darıyı taşıyan Mehmed bin Salih Reis’in başına gelmişti. Reis’in ifadesine göre bu kaza sırasında bütün eşyası zayı olmuştu. Davacı taraf olan Anadolu’da Terme Kasabası sakinlerinden El hac Ramazan bin Resul bu olayda, reise 24.000 akçelik arpa ve darı sattığını söyleyip parasını talep ederken reis, Ramazan’dan 24.000 akçeyi mudârebe yoluyla kabzettiğini ve onunla arpa ve darı alıp gemisine yüklediğini iddia etmişti. Belgeden anlaşıldığına göre ihtilaf henüz bir sonuca bağlanmamıştı ve davacı Ramazan’a delil getirmesi için süre verilmişti.¹³⁰⁶ Bir kayıtta ise sermayedarlar mudâribin kendilerinden aldığı mudârebe akçesinin tamamını kurtardığını iddia etmişler dolayısıyla tamamını talep ederek mahkemeye

¹²⁹⁹ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 310.

¹³⁰⁰ GŞS. 25 24 b311 Cemaziyelevvel 1013-5 Ekim 1604) - GŞS. 25 42 b2 (13 Cemaziyelevvel 1013-7 Ekim 1604)-GŞS. 27 12 b2 (Zilkade 1013).

¹³⁰¹ GŞS. 30 30 a3 (6 Şevval 1014-14 Şubat 1606).

¹³⁰² GŞS. 67 53 a3 (15 Receb 1053-29 Eylül 1643).

¹³⁰³ GŞS. 56 3 b1 (16 Ramazan 1039-29 Nisan 1630).

¹³⁰⁴ GŞS. 25 42 b2 (13 Cemaziyelevvel 1013-7 Ekim 1604) “...mudârebese bi-lâ ta’addi helak olup vechen mine’l-vücûh ta’addi ve hıyânet itmedüğine gibbe’l-istihlâf mezbûr İbrahim Reis yemîn bi’llâhi’l-’azîm idicek” GŞS. 25 69 b1(1 Şaban 1013-23 Aralık 1604) numaralı sicilde ise zimmîden yemin kendi dini itikadına göre alınmıştı: “...vechen mine’l-vücûh ta’addi ve hıyânet itmedüğine gibbe’l-istihlâf yemîn-i bi’llâhi’l-lezî enzele’l-İncîl alâ İsa” etdikden sonra...

¹³⁰⁵ GŞS. 50 22 b3 (Evâsıt-ı Rebi’ülâhir 1030: 3-12 Mart 1621) - GŞS. 50 30 a4 (Evâil-i Rebi’ülâhir 1030: 23 Şubat-4 Mart 1621)- GŞS. 27 24 a1. Vilayet-i Anadolu da Trabzon Kasabası sakinlerinden olan Kaya bin Ahmed, yine aynı yerde sâkin Kurd bin Ahmed adlı kişiyi mahkemeye getirtmiş ve bundan önce Kurd’un kendisinden istikraz ettiği 2.000 akçeyi talep etmişti. Kurd ise Kaya’nın kendisine mudârebe yoluyla verdiği parayla buğday alıp İstanbul’a gelirken bi-emri’llâhi Teâlâ fırtına olup Fener Bahçesi kurbunda gemisinin parelendiğini ve yükünün helak olduğunu belirtince davacı karza verdiğini ispatlayamamış, Kurd da böylece tazminden kurtulmuştu.

¹³⁰⁶ GŞS. 38 90 a1 (28 Muharrem 1023-10 Mart 1614)- GŞS. 38 102 b5 (27 Safer 1024-28 Mart 1615)- GŞS. 41 31 a1 (Evâhir-i Muharrem 1026: 28 Ocak-6 Şubat 1617).

başvurmuşlardı. Mudârib ise 12.800 akçenin ancak 2.400 akçesini kurtarabildiğine yemin etmişti.¹³⁰⁷

Bir başka anlaşmazlık konusu mudâribin sermayeyi üçüncü kişilere verip veremeyeceği üzerinedir. Mudâribin rabbü'l-mâldan izinsiz re'sül mâlî üçüncü kişilere vermesi ve akabinde sermayenin üçüncü kişilerin elinde zayi olması mudâribin sermayeyi koruma noktasında kusuru olarak değerlendirilmiş ve kararda mudâribin sermayeyi tazmin etmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹³⁰⁸ Aksi kararın çıktığı bir örnekte; Şaban, daha önce mudârebe ortaklığı kurmuş olduğu Hasan Reis karşısında mahkemeye çıkarak ortaklık için kendisine 2.000 akçe verdiğini, şimdi de sermayesini geri istediğini belirtmişti. Görüşü sorulan Hasan Reis, gemisiyle Mihaliç İskeleyi'ne ulaştığında Şaban'dan almış olduğu 2.000 akçe ile birlikte yine şirket parası olan 10.000 akçeyi darı ve buğday satın almaları için gemi çalışanlarından Hasan ve Behram'a verdiğini, ancak toplam 12.000 akçeyi alan Hasan ile Behram'ın ortadan kaybolduklarını söylemişti. Mahkeme, Hasan Reis'ten ifadesinin doğru olduğuna ve Şaban'ı aldatmadığına yemin etmesini istemiş,

¹³⁰⁷ GŞS. 34 58 b2 (Evâil-i Zilhicce 1016: 18-27 Mart 1608).

¹³⁰⁸ İnanır, "16. ve 18. Asırlarda Osmanlı Fetva Literatüründe Mudârebe Ortaklığı", 59. GŞS. 27 24 a5 (Evâsıt-ı Zilhicce 1013: 28 Nisan-6 Mayıs 1605) Yeniçeri Veli bin Abdullah, gemici Hüseyin bin Ali karşısında mahkemeye çıkmıştır. Hüseyin'e mudârebe ortaklığı için 2000 akçe verdiğini belirten Veli verdiği sermayesini geri almak istemiştir. Hüseyin bin Ali, söz konusu parayı yine mudârebe ortaklığı için Veli'nin emriyle Hızır Reis'e vermiştir. Hızır Reis'in gemisiyle Akdeniz'e giderken yolda fırtınaya yakalanması üzerine verilen sermaye gemiyle birlikte helak olmuştur. Veli ise 2.000 akçenin Hızır Reis'e verilmesi yönünde bir talebi olmadığını ifade etmiştir. Bu cevap üzerine mahkeme Hüseyin'den savunma istemiştir. Hüseyin ise mahkemeye herhangi bir kanıt sunamaz. Sonuç olarak davacı Veli, yemin ederek davayı kazanmıştır. GŞS. 49 72 a 1 (14 Zilhicce 1028-22 Kasım 1619) Şükrullah bin Abdullah ise Mehmed bin Abdulfettah'tan 5000 akçe mudârebe sermayesini talep eder. Mehmed; ticaret için sefere giderken bila teaddi zayi eyledim. Diye cevap verir. Lakin Mehmed'in sermayeyi Giredos İskeleyi'nde direk ve seren almak için Seyami Reis ile Müstecab Reis'e verdiği ortaya çıkmıştır. Mehmed sermayenin zayi olduğunda ısrarlıdır ve adı geçen reislere bahse konu alışveriş için para vermediğini iddia etmektedir. Şahitler Şükrullah bin Abdullah'ın iddiasını desteklemişlerdir. GŞS. 41 31 a4 (Evâsıt-ı Muharrem 1026-18-28 Ocak 1618) Ali Reis karşısında mahkemeye çıkan Nurettin, mudârebe ortaklığı için Ali'ye 8000 akçe vermiştir. Bir süre sonra Nurettin, gemisi ile sefere gitmeye hazırlanan Ali'ye kararından vazgeçtiğini ve sefere gitmemesini söyleyerek verdiği parayı geri istemiştir. Ali, buna karşın sefere çıkar. Nurettin, sefer dönüşünde Ali'den parasını tekrar istediğinde Ali, sermayenin yok olduğunu söyler. Nurettin, verdiği paranın Ali'den geri alınmasını ister. Mahkeme, Ali'ye görüşünü sorar. Ali, Nurettin'den mudârebe ortaklığı için 8000 akçe aldığını doğrular. Sonrasında gemisi ile İskenderiye'ye gittiğini, buradan sermaye ile hububat satın aldığını, ancak yolda çıkan fırtına nedeniyle bütün hububatın telef olduğunu söyler. Buna karşın Ali, sefere gitmeden önce Nurettin'in kendisini uyardığı ve parasını geri istediği görüşünü kabul etmez. Bunun üzerine mahkeme Nurettin'den savını desteklemesini ister. Nurettin mahkemeye getirdiği şahitlerin desteğiyle söylediklerini kanıtlar. Sonuç olarak mahkeme, ortağından izin almadan sefere gitmesinden dolayı Ali'nin, ortağı Nurettin'in zararını karşılamak zorunda olduğuna karar verir.

sonuçta, davalı Hasan Reis yemin ederek tazminden kendini kurtarmıştı.¹³⁰⁹ Burada mudâribin haklı çıkması anlaşmanın mutlak mudârebe olmasında kaynaklanmış olmalıdır.

4.8.8. Mudârebenin Feshi

Mudârebe bütün hukukçular katında bağlayıcı olmayan bir sözleşmedir. Endülüslü ünlü filozof ve hukukçu İbn Rüşd, hukukçuların tümünün bu akdin bağlayıcı olmadığını, sermaye sahibi veya işleticinin işletmeye başlanmadan önce onu feshedebileceklerini, ancak işletici işletmeye başlamışsa ihtilaf ettiklerini kaydeder. Fakat Hanefiler, sermaye sahibi ve işleticiden birinin feshini, diğerinin bilmesi şartıyla geçerli görürler. Mudârebe vekâleti içerdiği için vekil, müvekkilin azlini öğreninceye kadar, azledilmiş olmaz. Aynı şekilde işletici de sermaye sahibine duyurmadıkça mudârebeden çekilemez.¹³¹⁰

Azlin işleticiye bildirilmesi gerekir. Azil iradesi mudâribe ulaştığı anda mudârib azledilmiş olur. Çünkü mudârib mal sahibinin vekilidir ve vekilin azledilmiş olduğunu bilmesi gerekir.¹³¹¹ Akit yapıldıktan sonra taraflardan herhangi birisi işe başlamadan önce ya da başladıktan sonra akdi tek taraflı bozabilir. Taraflardan biri akdi bozduğuna dair bir beyanda bulunduktan sonra diğerinin izni, rızası ve hazır bulunmasına gerek olmadan akit bozulmuş olur.¹³¹²

Galata Tophane’de Mustafa Ağa Mahallesi’nden Mehmed bin Rüstem ve İskender bin Süleyman, Fosdi Reis’e 13.000 akçe mudârebe sermayesi vermişlerdi. Fosdi Reis bu para ile Karadeniz’e gitmiş ticaret yapmış ve 3.000 akçe kâr elde etmiş idi. Toplamda 16.000 akçe nakit olarak Fosdi yedinde iken rabb’ül mâllar anlaşmayı fesh etmişler ve Fosdi Reis’i kendi malları ile başka yerlere gitmekten men etmişlerdi. Buna rağmen Fosdi Reis malı eda etmeden Karadeniz’e bir sefere daha çıkmış ve bu seferde mudârebe sermayesi ve kâr helak olmuştu.¹³¹³ Burada 16.000 akçe henüz işletici elinde nakit iken anlaşma feshedilmişti. Dolayısıyla sermaye, sahiplerine hemen iade edilebilirdi. Fakat işleticinin feshe rağmen bir sefere çıkması ve sermayenin zayı olması

¹³⁰⁹ GŞS. 25 36 b5 (3 Cemaziyelevvel 1013-27 Eylül 1604).

¹³¹⁰ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 287.

¹³¹¹ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 298.

¹³¹² Çelik, “Meşru’ Bir Yatırım Aracı Olarak Mudârebe ve Günümüzde Kullanımı”, 384.

¹³¹³ GŞS. 51 56 b3 (10 Rebi’ülâhîr 1031-22 Şubat 1622).

işleticinin kusuru olarak kabul edilerek işletici re's-ül mâlî tazmin etme yükümlülüğü ile karşı karşıya kalmıştır. Fosdi Reis'in kusuru açık net olmasına rağmen 9.000 akçeye sulh olmaları dikkate değer. Sulh olmasalardı Fosdi Reis 14.500 akçeyi ödemekle mükellefi.

Bir başka kayıta; Galata Sultân Bayezıd Mahallesi'nden Acıyorgi veledi Konstantin, Todori veledi Petro'ya 15.000 akçe mudârebe tarîki ile vermişti. Anlaşmayı aralarında fesh edip asl-ı mal henüz nakit iken Todori veledi Petro rabb'ül mâl olan Acıyorgi'ye eda etmişti.¹³¹⁴

Fesih esnasında sermayenin nakit olması gerekmektedir. Mudârebe sermayesi emtia hâline dönüştürülmemişse ve sermaye sahibi ile işletici arasında müşterek kazanç netlik kazanmamışsa, fesihle mudârebe hemen sona ermez. Bu durumda, işleticinin kazancı göstermek için elindeki eşyasını paraya çevirme hakkı vardır.¹³¹⁵

Vefat hâlinde akit kendiliğinden fesih olunur. Galata dışında, Tophane'de Tomtom Mahallesi'nde oturan Mehmed bin Şaban vefat etmiş, terekese vârisleri olan iki karısı, üç küçük kızı ve ana-baba bir erkek kardeşine kalmıştı. Kardeşi Himmet aynı zamanda küçüklerin de atanmış vasisi olarak Halime ve Medîne adlı iki eş ile birlikte Mahmud bin El hac Muharrem'i dava etmiş ve ölenin, Mahmud'da mudârebe yoluyla 8.000 akçesi olduğunu söyleyerek sermaye sahibi “*Mehmed müteveffâ olmakla akd-i mudârebe bâtil olmuştur*”, diyerek mudârebe akçesini talep etmişti. Ancak Mahmud'un yanıtından anlaşıldığına göre o vefatı bilmesine rağmen mudârebe sermayesini iade etmemiş, bir süre sermayeyi işletmiş ve akabinde sermaye helak olmuştur. Mudârib Mahmud'un yatırımcının öldüğünü bilmesine rağmen, sermayeyi mirasçılara geri vermek yerine çalıştırmaya devam edip telef etmesi sebebiyle tazmin etmesine hükmolunmuştur.¹³¹⁶

4.8.9. Mudârebe Konusunda Anlaşmazlıklar

Mudârebe anlaşmalarının sonunda, özellikle kâr elde edilemediği veya mudârebe sermayesinin helak olduğu durumlarda tarafların bir hayli anlaşmazlığa düştüğü

¹³¹⁴ GŞS. 56 75 b3 (8 Rebi'ülâhîr 1040-14 Kasım 1630).

¹³¹⁵ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 96.

¹³¹⁶ GŞS. 45 3 a4 (11 Rebi'ülevvel 1028-26 Şubat 1619). Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 291.

görülmektedir. Rabbü'l-mâl ile mudâribin temel ihtilaf noktalarından biri re'sül mâlın (sermaye) karz, muâmele veya mudârebe olarak verilip verilmediği meselesidir. Özellikle ortaklığın zarar etmesi hâlinde rabbü'l-mâlın ana sermayesini kurtarmak, mudâribin ise tazmin yükümlülüğünden kaçınmak için uğraştığı görülmektedir.¹³¹⁷

Fetvalarda ortaklar tarafından herhangi bir delil ortaya konmadığı veya her iki tarafın delil ortaya koyduğu hallerde karz delili kabul edilmekte, deliller arasında herhangi bir tercih yapılamadığı takdirde ise sermaye zâyî olmuşsa karz, kâr elde edilmişse mudârebe delili tercih edilmektedir. Çünkü mudârib, rabbü'l-mâlın izniyle sermayeyi kabzettiğine göre rabbü'l-mâl de malı teslim ettiğini itiraf etmektedir. Bu durumda mudârebe tazmin davası açabilir. Ancak rabbü'l-mâlın karz verdiği dair delili olmadığı hallerde mudâribin mudârebe olduğuna dair yemini kabul edilmektedir.¹³¹⁸

Anlaşmazlıklarda taraflar kendi zararlarını bertaraf etmenin peşindedirler. Bu durum alacaklının parayı karz olarak verdiği, borçlunun ise mudârebe tariki ile aldığı şeklinde iddialarla ortaya çıkar.¹³¹⁹ Mudâribin yemin ederek haklı çıktığı bir davada iddialar yine aynı şekildedir. Kaya bin Ahmed, karz olarak verdiği iddia ettiği 2.000 akçeyi Kurd bin Ahmed'den almak istemektedir. Sermayedar'ın ispattan aciz olması, Kurd bin Ahmed'in de parayı mudârebe olarak aldığına, bu para ile buğday alıp gemisinin helak olduğuna dair yemin etmesiyle Kaya bin Ahmed davadan men edilmiştir.¹³²⁰

Benzer bazı davalarda verilen paraların mudârebe olduğu rabb'ül mâlın ispattan aciz olması ve mudâribin yemini ile ispatlandığını görülür. Bu kayıtlarda ispata konu olan para cins ve miktarları şu şekildedir; 50 riyalı guruş,¹³²¹ 4.000 Kefe akçesi,¹³²² 2.000 akçe,¹³²³ 100 riyalı guruş.¹³²⁴

¹³¹⁷ İnanır, “16. ve 18. Asırlarda Osmanlı Fetva Literatüründe Mudârebe Ortaklığı”, 69.

¹³¹⁸ İnanır, “16. ve 18. Asırlarda Osmanlı Fetva Literatüründe Mudârebe Ortaklığı”, 53.

¹³¹⁹ GŞS. 30 30 a3 (6 Şevval 1014-14 Şubat 1606) Rumili Varna sakinlerinden Receb bin Sürdük Tophanede Cihangir Mahallesi'nde sakin Şaban bin Mansur'a karz olarak verdiği iddia ettiği 7000 akçesini talep ederek dava açmıştı. Şaban'ın karşı tezi ise parayı mudârebe olarak aldığı bu parayla buğday iştirâ ettiği fakat İstanbul'a gelirken geminin helak olmasıyla zayı olduğu yönündeydi. Receb karz iddiasını delillendirememişti. Şaban ise yemin ederek tazminden kurtulmuştu.

¹³²⁰ GŞS. 50 22 b3 (Evâsıt-ı Rebi'ülâhir 1030: 3-12 Mart 1621).

¹³²¹ GŞS. 63 147 a3 (19 Şaban 1051-23 Kasım 1641).

¹³²² GŞS. 68 9a 6 14 (Cemaziyelevvel 1054).

¹³²³ GŞS. 68 23 b2 (25 Cemaziyelâhir 1054-29 Ağustos 1644).

¹³²⁴ GŞS. 68 83 a3 (3 Muharrem 1055-1 Mart 1645).

Bir kayıtta ise alacaklı borçlunun mudârebe iddialarına karşı karz olarak verdiğini ispatlayabilmişti.¹³²⁵ Bir diğer kayıtta ise karz şahitlerle ispatlanabilmişti.¹³²⁶ Diğer bir kayıtta ise sermayedar karzı ispat edememiş, mudârib yemin ederek tazminden kendini kurtarabilmişti.¹³²⁷ Tarafların rızası sonucu bazı anlaşmazlıklar ise sulh yolu ile çözümlenmiştir.¹³²⁸

Tam tersi durumların da yaşandığı örnekler mevcuttur. Midilli Molova'dan Kostantin veledi Duka, Manolaki veledi Drazo'dan 8 sene önce mudârebe amacı ile verdiği 4.000 akçenin bedeli olan 32 riyali gurus ve kârı talep etmişti. Manolaki 32 riyali gurus aldığını doğrulamakla birlikte sermayeyi karz olarak aldığını, 4 sene önce bir defada 10 riyali gurus bir defada da 125'i 1 riyali gurus olmak üzere 800 akçe vererek borcu kalmadığını iddia etmişse de ispattan aciz olması sonucu mahkeme Manolaki'nin 32 riyali gurusu Kostantin'e ödemesini kararlaştırmıştı.¹³²⁹

Bir davada ise ortada ne karz ne de mudârebe anlaşmasının olmadığı ortaya çıkmıştı. Sermayedar olduğunu iddia eden kişi iddiasını kanıtlayamamış, mudârib olduğu iddia edilen kişi ise yemin ederek mudârib olmadığını kesinleştirmişti. Terzi Ali bin Mansur mellah tâifesinden Mustafa bin Abdurrahman'dan mudârebe verdiği 2.000 akçeyi talep etse de Ali iddiasını ispatlayamamış, Mustafa ise hiçbir şey almadığına yemin ederek davayı kazanmıştı.¹³³⁰ Benzer bir davada ise mudârib olduğu iddia edilen kişinin anlaşmayı inkâr etmesi üzerine rabb'ül mâl iddiasını ispat için süre talebinde bulunmuş

¹³²⁵ GŞS. 51 22 a3 (14 Safer 1031-29 Aralık 1621) Hristodori veledi Kalyori, Hamza bin Abdullah isimli racile 1500 akçe karz verdiğini ve şimdi talep ettiğini ifade ederek mahkemeye başvurmuştu. Hamza Beşe ise mudârebe olarak aldığını Antalya İskelesi'nden gemisine fındık iştirâ ettikten sonra geminin helak olmasıyla malın dahi gemi ile helak olduğunu iddia etmişti. Hamza Beşe'den iddiasına kanıt istenmiş fakat O parayı aldığımda sadece ikisinin olduğunu dolayısıyla beyyineden aciz olduğunu itiraf etmiş bunun üzerine Hristodori'den mudârebe olarak vermediğine yemin etmesi istenmişti. Yemin üzerine verilen paranın karz olduğu ispatlanmış oldu.

¹³²⁶ GŞS. 27 48 a4 (23 Muharrem 1014-10 Haziran 1605) Bu davada ise davacı ve davalının vekilleri karşı karşıyadır. Davacı vekilin iddiası müvekkilinin karzdan 20.000 akçe alacağı olduğu yönündedir. Davalı vekili ise müvekkilinin aldığı bu paranın karz olarak mı yoksa mudârebe için mi aldığını bilmediğini ifade etmesi üzerine devreye şahitler girmiş ve alınan paranın karz tariki ile alındığı ortaya çıkmıştı.

¹³²⁷ GŞS. 68 54 a4 (6 Şevval 1054-6 Aralık 1644) Mellah Şaban bin Halil ise Mustafa Reis'e 1.000 akçe mudârebeden, 1000 akçe de karz verdiği iddiasıyla alacaklarını talep etmişti. Mustafa Reis ise mudârebe 2000 akçe aldığını onunda gemisi ile helak olduğunu iddia etmişti. 1.000 akçe karz aldığını ise inkâr etmiştir. Şaban iddiasını ispatlayamamış, Mustafa Reis ise yemin ederek davayı kazanmıştır. Şaban Reis en azından 1.000 akçesini kurtarmanın peşinde olabilir.

¹³²⁸ GŞS. 68 87 a4 (11 Muharrem 1055-9 Mart 1645), GŞS. 68 87 b2 (22 Muharrem 1055-20 Mart 1645).

¹³²⁹ GŞS. 67 86 b 3(29 Rebi'ülevvel 1054-5 Haziran 1644).

¹³³⁰ GŞS. 68 40 b5 (25 Şaban 1054-27 Ekim 1644).

ve kendisine mühlet verilmişti.¹³³¹ Olmadığı iddia edilen bir mudârebe iddiası ile ilgili anlaşmazlıkta ise mudârib olduğu iddia edilen Halil'e savunma için süre tanınmış, süre sonunda mudârib olmadığını ispatlayamamış ve rabb'ül mâla olan borcunu ödemesine hükmolunmuştu.¹³³²

Bir kayıtta ise mahkeme anlaşmazlığı emsal bir kararla çözmüştü. Mahkeme borçlu kişinin borcunu, alacaklı kişinin izniyle olsa dahi mudârebe ortaklığında işletemeyeceğine hükmetmişti ve söz konusu paranın davalının borcu olduğuna karar vermişti.¹³³³

Belgelerdeki karz mudârebe ilişkisi mudâribin helak iddiasını çürütmek için sermaye sahibinin mudârebeyi inkâr ederek karz ilişkisini ileri sürmesi, karz alanın da tazmin sorumluluğundan kurtulmak için mudârebe akdine sığınması biçiminde görülmektedir. Birinci halde sermayeyi kurtarma, ikincisinde ise ödemedenden kurtulma gayesi vardır.¹³³⁴

¹³³¹ GŞS. 36 158 b1 (Selhi Receb 1023-5 Eylül 1614). Estemad veledi Yorgi, Mihalaki veledi Nikola karşısında bundan 4 sene evvel Mihalaki ile ortağı Yorgaki'ye mudârebe tarikiyle 16.500 akçe verdiğini, 11.500 akçesini aldığını baki 5000 akçesini talep etmişti. Mihalaki anlaşmayı külliye inkâr etmiş, Estemad'dan iddiasına delil talep edilmiş, delil getiremeyince iddiasını ispat için süre talebinde bulunmuştu.

¹³³² GŞS. 36 19 b2 (Evâhir-i Şevval 1022: 2-11 Aralık 1613). Hasan Çelebi bin Mustafa'nın iddiasına göre Köseci Halil bin Mustafa'ya mudârebe tariki ile 26.000 akçe vermişti. Muslihûn tavassutu ile 4.000 akçesini hibe etmiş ve 18.000 akçeyi de almıştı. Şimdi baki 4.000 akçeyi Dimetoka kadısı olan Mustafa Efendi bin Mehmed imza ve hatmi ile müştemil bir hüccetteki Halil'in ifadelerine binaen talep etmekteydi. Halil hüccetteki ifadelerini kerhen söylediğini dolayısıyla iddiayı kabul etmediğini ifade etmişti. Bununla birlikte Halil'e savunmasını ispat için mühlet verilmişti. Fakat Halil savunmasını ispatlayamamış ve 4.000 akçeyi ödemesi tembih olunmuştu.

¹³³³ GŞS. 27 29 b3 (Evasıt-ı Zilhicce 1013: 28 Nisan-6 Mayıs 1605). Hasan bin Mahmud, daha önce kimi gemi araç gereçlerini Mehmed bin Seydi'ye 8000 akçeye sattığını belirterek meblağın Mehmed'den alınması amacıyla mahkemeye başvurmuştu. Mehmed ise söz konusu satıştan dolayı Hasan'a 8.000 akçe borcu olduğunu kabul etmiş fakat bu parayı mudârebe ortaklığında işletmek için Hasan'dan izin aldığını, sonrasında gemisiyle sefere çıktığını, ancak yolda fırtınaya yakalandığını ve bu fırtınada sermayeyi kaybettiğini söylemiştir. Mehmed'in bu savunması üzerine mahkeme, borçlu kişinin borcunu, alacaklı kişinin izniyle olsa dahi mudârebe ortaklığında işletemeyeceğini belirterek ve söz konusu paranın davalı Mehmed'in borcu olduğuna karar vermiştir. Aksi örnekler olmasına rağmen bu olayda mahkeme borçlu kişinin, alacaklısının izni ile olsa dahi o parayı mudârebeye yoluyla kullanıp işletmesini geçerli bir mudârebe sözleşmesi için yeterli görmemiştir. Bu sebeple mahkeme bu örnek olayda mudârebe akdinin geçersizliğine ve 8.000 akçenin Mehmed tarafından ödenmesi gerekli bir borç olduğuna karar vermiştir.

¹³³⁴ Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü*, 100. GŞS. 25 65 b2 (25 Receb 1013-17 Aralık 1604). Mehmed Bey iddiasına göre Kol Reis'e cihet-i karzdan 44.000 akçe ile 1 zıbın ve 2 çakşır vermişti ve almak için mahkemeye başvurmuştu. Kol Reis ise mudârebe ile aldığını ve sefer esnasında kâfir gemisinin baskınına uğradığını ve her şeyi kaybettiğini ifade etmiş akabinde taraflar 8000 akçeye sulh olmuşlardı. Teaddisi olmadığı için tazmini gerekmemesine rağmen sulha razı olması karz olduğunu düşündürmektedir. GŞS. 68 87 a4 (11 Muharrem 1055-9 Mart 1645) Ahmet Çelebi bin Mehmed- Mehmed Reis'e 4000 akçe karz verdiğini iddia ederek talep etmişti. Mehmed Reis'in "4000 akçeyi mudârebe olarak aldım fakat fırtınada helak oldu" şeklindeki cevabı üzerine 2200 akçeye sulh olmuşlardı. GŞS. 68 87 b2 (21 Muharrem 1055-19 Mart 1645) Ahmet Çelebi bin Veli-

Bazı kayıtlarda bahse konu paranın herhangi bir anlaşmazlığa konu olmadan mudârebe olduğu kabul edilmiştir.¹³³⁵ Bir davada ise şahitlerin inkâr edilen mudârebeyi doğrulaması üzerine mudâribin re'sül malı rabb'ül mâla teslimine hükmolunmuştu.¹³³⁶

4.8.10. Mirasçıların Mudârebedeki Konumları

Mudârebe ilişkisinin sıklıkla mahkeme kayıtlarına yansımalarının sebeplerinden biri taraflardan birinin ölümüdür. İster sermayedar ister işletici olsun ölen eğer alacaklı ise mirasçılığın doğası gereği mirasçıları hemen mahkemeye başvurarak karşı taraftan alacak talebinde bulunurlardı. Ya da alacaklı, ölenin mirasçılarından alacak talebinde bulunulurdu. Ödeme talepleri ise genelde reddedilmektedir. Zira tüm mirasçıların ölenin mudârebe anlaşmasına vakıf olmalarını beklenmemelidir. Aynı zamanda terekeden yapılacak ödemelerin mirasçıların alacağı payı azaltacağı da düşünülürse bu durum anlam kazanmaktadır. İnkâr karşısında ispat alacağın tahsili açısından son derece önemlidir.

Ölen rabb'ül mâlın varisleri mudârebe sermayesini mudâribden, O'da ölmüşse varislerinden talep ederler ve talepler olumlu karşılanırsa varisler ölenin muhallelâfatından alacaklarını alırlardı.¹³³⁷ Bu tip talepler mudârib tarafından reddedilebilmekte, sermaye ve kâr teslim edilmekten imtina edilebilmekteydi. Veli Reis'in oğlu babasının El hac Ramazan bin Saka Reis'te olan mudârebe alacağını ispat edemeyince almaya muvaffak olamamıştı.¹³³⁸ Rabb'ül mâlın varislerinin mudârebeyi

Mehmed Reis'e 6.000 akçe karz verdiğini iddia etmektedir. Mehmed Reis 6.000 akçeyi mudârebe olarak aldım fakat fırtınada helak oldu diye cevap verince 3.000 akçeye sulh olmuşlardı. GŞS. 27 48 a4 (23 Muharrem 1014-10 Haziran 1605) El hac Ahmed bin El hac Mehmed, Mustafa Reis bin Mehmed'in vekili Ahmed Reis bin Emrullah karşısında; Mustafa Reis zimmetinde karzdan 20.000 akçe hakkı olduğu iddiası ile talepte bulunmuştu. Vekili, Mustafa Reis'in mudârebe olarak aldığını onunda Akdeniz'de harbi kefare baskınıyla zayı olduğunu ifade etmiştir. Karz olduğunu bilmediğini de sözlerine eklemiştir. Sonuçta şahitlerle paranın karz olduğu tespit edilmiştir. GŞS. 51 22 a3 (14 Safer 1031-29 Aralık 1621), Hristodori veledi Kalyori, Hamza Beşe'ye 1.500 akçe karz verdiğini iddia etmiş ve taleple mahkemeye başvurmuştur. Hamza Beşe ise mudârebe olarak aldığını ve gemisinin helak olduğunu iddia eder. Hamza Beşe'den iddiasını ispat etmesi istenmiştir. Parayı aldığı anda yanında kimse olmadığını söylemesi üzerine Hristodori yemin ederek davayı kazanmıştır.

¹³³⁵ GŞS. 30 30 a4 (6 Şevval 1014-14 Şubat 1606)- GŞS. 50 22 b3(Evâsıt-ı Rebi'ülâhîr 1030: 3-12 Mart 1621) - GŞS. 63 147 a3 (19 Şaban 1051-23 Kasım 1641)- GŞS. 68 9 a6 (14 Cemaziyevvel 1054-19 Temmuz 1644)- GŞS. 68 23 b2 (25 Cemaziyelâhîr 1054-29 Ağustos 1644).

¹³³⁶ GŞS. 49 43 a 3 (Evâil-i Şevval 1028: 11-20 Eylül 1619).

¹³³⁷ GŞS. 22 14 a2 (Evâhîr-i Receb 1007: 18-27 Mart 1599), GŞS. 22 24 b2 (Evâsıt-ı Şevval 1007: 6-15 Mayıs 1599), GŞS. 51 9 b4 (24 Muharrem 1031-9 Aralık 1621).

¹³³⁸ GŞS. 36 63 a6 (2 Safer 1023-14 Mart 1614).

ispat konusunda yetersiz kalmaları ve mudâribin inkârı mudârebe sermayesinin alınmasını imkânsız kılıyordu.¹³³⁹ Şahitler ise her şeyi değiştirebilmekteydi. Zafire, babası Yorgile'nin Filandire Reis'ten alacağı mudârebe sermayesini Filandire Reis'in inkâr etmesi üzerine anlaşılmaya şahit olanların şهادetleri ile ispatlayabilmişti.¹³⁴⁰ Ölenin varislerinin yaşının küçük olması veya geride eşinin kalması durumunda bu talepleri vasiler¹³⁴¹ veya vekiller aracılığıyla gerçekleştirdi.¹³⁴² İnkâra başvurmadan veya başka sebeplerle sermayenin helak olduğunu iddia etmeden rabb'ül mâl veya mudârib varisleri arasında mudârebe sermayesinin alınıp verildiği de vâkîdir.¹³⁴³

Mudâribin ödeme borcu olduğuna hükmedilen bir kayıta mudârib, rabb'ül mâlın vefatından sonra sermayeyi mirasçılara ödemediğini itiraf ederek derya seferine çıkıp amel ettikten sonra re's'ül malın helak olduğunu söylemişti. Kadı, rabb'ül mâlın vefatından sonra sermayeyi mirasçılara eda etmeyip onu işletmeye devam eden mudâribin davranışını kusurlu bularak onu tazmine mahkûm etmişti.¹³⁴⁴ Bu kayıtn devamı niteliğindeki bir diğer kayıta ise bu sefer mudârib savunmasında; mudârebe sermayesi ile sefer etmekte iken sermaye sahibinin vefat etmesiyle mudârebe akdinin batıl olduğunu, bu sebeple kalan parayı getirip mirasçısı ve eşi Halime Hatun'a eda ettiğini, fakat Halime'nin yeniden mudârebe için zikredilen meblağı kendisine teslim ettiğini, para ile amel üzere iken gemisinin helak olmasıyla mudârebe akçesinin de helak olduğunu belirtmişti. Halime ise 4.000 akçeyi kabzettiği iddiasını inkâr etmiş ve almadığına yemin ettiğinden Mehmed'in helak iddiası kabul görmemiş ve ödemeye mahkum edilmişti.¹³⁴⁵

Tophane'den İlyas Çelebi Mahallesi'nden El hac Hüseyin bin Musa vefat eden Uzun Ali Bin Ramazan'a verdiği 220 riyali kuruş mudârebe sermayesini mirasçılarından talep etmişti. Varisler doğal olarak bu talebi reddetmişlerdi. El hac Hüseyin şahitlerle

¹³³⁹ GŞS. 30 26 b1 (Evâhir-i Rebi'ülevvel 1030: 12-21 Şubat 1621).

¹³⁴⁰ GŞS. 49 82 a2 (Evâil-i Muharrem 1029: 8-17 Aralık 1619).

¹³⁴¹ GŞS. 45 35 a2 (20 Rebi'ülâhir 1028-6 Nisan 1619).

¹³⁴² GŞS. 22 4 a3 (Evâhir-i Cemaziyelevvel 1007: 19-28 Aralık 1598), GŞS. 69 9 a2 (Evâsıt Rebi'ülevvel 1055: 6-15 Mayıs 1645).

¹³⁴³ GŞS. 44 9 a2 (Evâsıt-ı Muharrem 1027: 7-16 Ocak 1618), GŞS. 44 16 b1 (Evâhir-i Muharrem 1027: 17-26 Ocak 1618), GŞS. 45 38 b4 (Evâsıt-ı Rebi'ülâhir 1028: 26 Mart-3 Nisan 1619), GŞS. 47 10 a4 (10 Muharrem 1027-7 Ocak 1618), GŞS. 58 43 b3 (Evâhir-i Receb 1042: 31 Ocak-9 Şubat 1633).

¹³⁴⁴ GŞS. 45 3 a4 (11 Rebi'ülevvel 1028-26 Şubat 1619).

¹³⁴⁵ GŞS. 49 23 b1 (Evâil-i Ramazan 1028: 31 Ağustos-9 Eylül 1619).

haklılığını ispatlasa da mahkeme El hac Hüseyin'den 220 kuruşu *“küllen ve ba'zan ahz veya tarîk-i şer'i den bir tarik ile müteveffa-i mezburun zimmetini ibra etmediğine”* yemin istenmişti. O da yemin ederek alacağı olduğunu ispatlamış oldu.¹³⁴⁶ Konu tereke olunca bu yemin talebi standart bir uygulamaydı. Benzer bazı örneklerde alacaklıdan istenen *“müteveffa-i merkum'dan meblağı mezburun aslından veya nemasından küllen ve ba'zan bir akçe ve bir habbe ahz etmediğine”*,¹³⁴⁷ *“müteveffayı mezburdan meblağ-ı merkumun aslından ve nemasından küllen ve ba'zan bir akçe ve bir habbe ahz etmediğine veya tarîk-i şer'i den bir tarik ile zimmetini ibra etmediğine”*.¹³⁴⁸ şeklindeki yemin talepleri bunu göstermektedir. Burada amaç alacak veya verecek varsa miktarın tam tespitiye yöneliktir. Her talep tabi ki inkârla karşılanmamaktadır. Ölmüş Samariya veledi İsak'ın varisleri Kefalo Reis veledi Yorgi'den 22.000 mudârebe ve 4.000 akçe faideyi herhangi bir zorla karşılaşmadan almışlardı.¹³⁴⁹

Yatırımcının ölümü hâlinde, batıl hale gelen mudârebeden doğan asıl sermaye ve kazanç alacağı, vârislerince işleticiden talep olunduğu esnada işletici mudârebe sermayesiyle ticaret eşyası alıp bazı kimselere satmış ve henüz parasını tahsil etmeden yatırımcı ölmüşse, işletici yatırımcının mirasçılara asıl malı ve kâr paylarını üçüncü kişilerdeki alacaklarını topladıktan sonra vermektedir.¹³⁵⁰ Kasımpaşa'da Yeldeğirmeni Mahallesi'nde vefat eden Akbaba lakaplı Mehmed'in varisleri Ahmed bin Hızır ile yapılan mudârebeyi kabul etmelerine rağmen ellerinde mudârebe sermayesinin olmadığını, bu sermaye ile bazı meta' satın alınmış olduğunu ve bunun da bazı kimselerde olduğunu, dolayısıyla meta'nın verildiği borçlu kişilerden yapılacak tahsilat sonucunda, kendilerine ödeme için 7 ay süre verilmesini talep etmişlerdi. Sonuçta kendilerine 7 ay süre verilmişti.¹³⁵¹

Osman Beşe de müteveffa Hasan Beşe'nin sagirlerinden alacağı 75 riyali gurusluk mudârebe alacağından vaz geçerek sagirlerin zimmetlerini ibra ve ıskat ederek bir nevi çocuklara himayesini göstermişti.¹³⁵² Mudâribin veya rabb'ül mâlın vârisiz vefatı bu

¹³⁴⁶ GŞS. 66 32 b1 (Şevval 1053).

¹³⁴⁷ GŞS. 66 35 a1- (24 Zilkade 1053-3 Şubat 1641), GŞS. 66 35 b1 (24 Zilkade 1053-3 Şubat 1641), GŞS. 66 36 a2 (23 Zilkade 1053-2 Şubat 1644).

¹³⁴⁸ GŞS. 66 35 b1 (24 Zilkade 1053-3 Şubat 1641).

¹³⁴⁹ GŞS. 40 22 a4 (17 Muharrem 1025-5 Şubat 1616).

¹³⁵⁰ Gedikli, Osmanlı Şirket Kültürü, 290.

¹³⁵¹ GŞS. 56 14 a1 (17 Şevval 1039-30 Mayıs 1630).

¹³⁵² GŞS. 64 5 a3 (6 Cemaziyelevvel 1052-2 Ağustos 1642).

sefer alacaklılar ile beyt-ül mâl emininini karşı karşıya getirirdi.¹³⁵³ Yine ispat veya şahitler alacağın teminini kolaylaştıran faktörlerdendir.¹³⁵⁴

“*Sahib-i firaş*” olarak hasta yatağında yatan Yani veledi Toma’nın talebiyle Lonca Mahallesi’nde, Abdi Çelebi odalarında kaldığı odada bir hüccet tanzim edilmişti. Hüccette Yani’nin mudârebe olarak para aldığı kişiler ve miktarları kaydedilmişti. Yani’nin Ahmed Bey’den osmani 12 akçeye rayic iken 30.000 akçe karşılığında 2.500 akçe mudârebe sermayesi aldığı kaydedilmiş oldu.¹³⁵⁵ Böylece ölümünden sonra varisleri açısından ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların önüne geçmiş oldu.

Varislerin mudâribden haklarını talep noktasında karşılaştıkları genel durum yine iddiaların reddedilmesidir. Varisler ise iddialarını ispat etmek durumundadır.¹³⁵⁶ Karaköy Mahallesi’nde ölmüş olan Yorgile’nin kızı Zafire, Flandire Reisten babasını hakkını talep etmişti. Ayrıca Zafire’nin dayanak noktası Flandire’nin 2 ay önce şahitler huzurunda borcunu ikrar ettiği iddiasıydı. Flandire iddiaları reddetse de şahitlerin şهادetleri sonucunda Zafire’den borcu ödemek için süre talep etmiştir.¹³⁵⁷

Çeşitli kayıtlarda bu sefer rabb’ül mâlın müteveffa mudâribin varislerinden hakkını talep ettiği görülmektedir. Kayıtların ortak noktası olayın içinde müteveffa mudâribin sagirleri varsa onların haklarının muhafazası adına “*mudârib hayatta iken O’ndan bir akçe ve bir habbe almadıklarına veya bir tarikle ahz veya müteveffanın zimmetini ibra etmediklerine dair yemin*” istenmesidir. Borcun onaylanmasından sonra varisler bu ödemeyi yapmak durumundadırlar. Ödemenin muhallefattan, yetmediği takdirde

¹³⁵³ GŞS. 53 115 a2 (19 Rebi’ülâhir 1034-29 Ocak 1625), GŞS. 68 118 b2 (22 Rebi’ülâhir 1055-17 Haziran 1645).

¹³⁵⁴ GŞS. 68 118 b2 (22 Rebi’ülâhir 1055-17 Haziran 1645) Tomtom mahallesinden Ahmet Çelebi Dimitri veledi Yorgi’ye 125 riyali gurus vermişti. Dimitri’nin hâlık olmasıyla sermaye beyt’ül mala kalmıştı. Ahmet Bey şahitlerle alacağını ispatlayabilmişti. Zira beyt’ül mal emini vekili Ali Çelebi iddiayı inkâr etmişti.

¹³⁵⁵ GŞS. 53 120 b1 (29 Rebi’ülâhir 1034-8 Şubat 1625) Bu kayıt dışında Yani veledi Toma, Dimitraki veledi Manol’dan 3500 akçe mukabilinde 2917 osmani, Palologo veledi Manol’dan 35 altın, Yani veledi Kosta’dan 4000 akçe ki (altın 200 e rayicti), Yorgi veledi Yani’dan 2000 akçe borç almıştı.

¹³⁵⁶ GŞS. 50 26 b1(Evâhir-i Rebi’ülevvel 1030: 12-21 Şubat 1621) Şaban bin Mehmed babasının hayatta iken Hüseyin Reis’e 5000 akçe mudârebe tariki ile sermaye verdiğini iddia eder şimdi bu parayı talep etmektedir. Hüseyin Reis inkâr eder. Şaban’dan iddiasını ispatlaması istenir. Şaban ityanı beyyineden aciz olunca muarazadan men olunur. GŞS. 36 63 a3 (8 Safer 1023-20 Mart 1614) Bir kayıтта varis mudârib karşısında iddiasını ispatlayamaz bunula birlikte mudâribin aksi yönde yemini vardır. Veli Reis’in oğlu Mehmed mudârib El hac Ramazan bin Şaban’dan talep ettiği 2.000 akçeyi alamamıştır.

¹³⁵⁷ GŞS. 49 82 a2 (Evâil-i Muharrem 1027: 27 Aralık 1617-6 Ocak 1618).

müteveffanın menzil veya gemi gibi bir malının nakde çevrilmesiyle yapıldığı görülmektedir.¹³⁵⁸

Bir örnekte; Rabb'ül mâlın varislerinin mudâribden talepleri esnasında sermayenin helakı iddiası karşısında mudâribden “*hile ve te'addîsi olmadığına yemin etmesi*” istenince anlaşmazlık ortaya çıkmış, muslihûnun araya girmesiyle iki taraf 26 altına sulh olmuş, mirasçılar sulh bedelini alarak kalan talepten mudâribin zimmetini ibra etmişlerdi.¹³⁵⁹ Burada mudâribin hile ve te'addîsi olmadığına dair yemin etmekten kaçınması ve sulh yapmayı kabul etmesi onun te'addîsi olabileceğini ve ispatlanması hâlinde daha yüksek bir meblağ ödeme ihtimâlini akla getirmektedir. Bir diğer hâdisede ise Galata dışındaki Sakabaşı Mahallesi'nde sâkin iken ölen rabb'ül mâl El hac Mahmud bin Süleyman'ın mirasçıları, vekilleri Yusuf bin Abdullah vasıtasıyla bir mudârebe ortaklığında 20.000 akçe olan sermayenin 17.340 akçesini alıp kabz etmişlerdi. Kalan 2.660 akçeyi de istemeleri üzerine işletici Haydar bin Abdullah kalan miktarın elindeyken “*bilâ te'addî*” zayi olduğunu, bu sebeple mirasçılara ödenecek borcu kalmadığını ifade etmişti.¹³⁶⁰ İlginç bir olay ise Evâhir-i Zilhicce 1016'da (5-15 Nisan 1608) yaşanmıştır. Vefat eden Süleyman'ın veraseti kızları ve eşine kalmıştır. Büyük kızı Saliha, Hüdaverdi Reis karşısında babası Süleyman'ın Hüdaverdi Reis'e mudârebe tarîki ile verdiği 6.000 akçeyi talep etmişti. Hüdaverdi Reis ise 3 yıl önce (1013-M.1605) Mısır'dan gelir iken harbi kefare baskını sonucu mâl-ı mudârebenin helak olduğunu söylemişti. Fatıma ise kocasının 8 yıl önce (1008) yılında vefat ettiğini söylemiştir. Dolayısıyla 1008 yılında mudârebe akdi zaten fesh olunmuştur. Şahitler de vefatı onaylayınca Hüdaverdi'nin 6.000 akçeyi ödemesine hükmedilmişti.¹³⁶¹ Bu noktada akdin feshi meselesi ortaya çıkmaktadır. Anlaşmanın akabinde ortakların uzun süre görüşmemeleri ve birbirlerinden haberdar olmamaları uzun süreli bir mudarebe anlaşma yapıldığını göstermektedir. Öyle ki mudârib rabb'ül mâlın vefatından uzun süre haberdar değildi.

¹³⁵⁸ GŞS. 52 23 a1 (Evâsıt-ı Şaban 1031: 19-28 Haziran 1622)- GŞS. 66 32 b1 (Şevval 1053)- GŞS. 66 35 a1 (24 Zilkade 1053-3 Şubat 1641)- GŞS. 66 36 a2 (23 Zilkade 1053-2 Şubat 1644)- GŞS. 70 21 b1 (23 Zilhicce 1056-30 Ocak 1647).

¹³⁵⁹ GŞS. 25 30 a2 (12 Cemaziyelevvel 1013-26 Eylül 1604).

¹³⁶⁰ GŞS. 45 35 a2 (20 Rebi'ülâhîr 1028-6 Nisan 1619).

¹³⁶¹ GŞS. 34 63 a2 (Evâhir-i Zilhicce 1016: 5-14 Nisan 1608).

4.8.11. Parasal Değişimlerin Mudârebe Anlaşmalarına Etkisi

Bu dönemde yaşanan parasal istikrarsızlıklar mudârebe anlaşmalarına da yansımaktadır. Özellikle tağşişler veya tecdid-i sikke dönemlerinde rayic paraların değerlerinde meydana gelen değişiklik anlaşma yapılırken dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Böyle durumlarda alınan veya verilen paraların günündeki rayiclerinin belirtilmesi ileride doğabilecek olumsuzlukların önüne geçebilmek amacını taşımaktadır.

Ahmed Bey bin Abdullah, Anton veledi Kostantin ile 1,5 sene önce osmani 12 akçeye rayic iken 580 osmaniye 7.000 akçe hesabı üzere mudârebe tariki ile vermişti.¹³⁶² Hasan bin Kurd ise altın 250 ye rayic iken Süleyman Reis bin Habib'e 1.000 akçe vermişti ve altından kıymetini talep etmekteydi.¹³⁶³ Tam günü belli olmayan 1051 (1641) yılında yapılan bir mudârebe anlaşmasında altının kıymeti 210 akçe olarak hesaplanırken,¹³⁶⁴ devamındaki iki kayıta altının kıymeti 250 olarak hesaplanmıştı,¹³⁶⁵ bu durum altının değerinin kısa sürede 210 akçeden 250 akçeye çıktığını göstermektedir.

Ramazan bin Piri, Kasımpaşa'da bakkallık yapmakta iken İsmail Ağa'nın kendisine 1032 yılının Muharreminde (Kasım 1622) 50.000 akçe vermesiyle mudârebe ortaklığı kurduklarını ifade etmişti. 1033 (1623) senesinde cedit ve ceyyid akçe zuhur edince bakkal meta'nın bahası tenzile uğramış ve yaklaşık 20.000 akçelik bir zarar ortaya çıkmıştı. Rabb'ül mâl olarak zarara katlanması gereken İslam Ağa 20.000 akçeyi mudârib Ramazan'dan zor kullanarak almıştı. İslam Ağa'nın hal-i hayatında duruma itiraz etmeyen ve bu parayı almaya cesaret edemeyen Ramazan, İslam Ağa vefat edince elinde bir fetva ile muhalefatından 20.000 akçeyi varislerinden talep etmişti. Fetva¹³⁶⁶ mucebince muhalefattan ödenmesi İslam Ağa'nın zevce-i metrukesi olan Mahbülend Hatun'a tembih olunmuştu.¹³⁶⁷

¹³⁶² GŞS. 53 101 a1 (29 Rebi'ülevvel 1034-9 Ocak 1625).

¹³⁶³ GŞS. 63 13 b3 (7 Zilkade 1050-18 Şubat 1641).

¹³⁶⁴ GŞS. 63 96 b1 (15 Rebi'ülâhir 1051-24 Temmuz 1641).

¹³⁶⁵ GŞS. 63 146 b3 (21 Şaban 1051-25 Kasım 1641), GŞS. 63 153 b2 (29 Şaban 1051-3 Aralık 1641).

¹³⁶⁶ Fetva: "Zeyd bakkal Amr'dan mudârebe üzere olduğu 50.000 akçe ile bey' ve şirâ üzere iken cedit akçe zuhur itmekle Zeyd re'si maldan 20.000 akçe zarar eylese ba'de Amr zararı mezburu dutmayub bigayri vechi şer'i cebren Zeyd'den tazmin itdürüb olduktan sonra vefat idicek hâla Zeyd meblağı mezburu me'huzu Amr'ın tereke-i vafiyesin kabz iden veresesinden ba'del kabz-ı şer'iyye istirdada şer'an kadir olur mu? El cevap olur deyü buyrulmağın."

¹³⁶⁷ GŞS. 58 24 b2 (Evâsıt-ı Zilhicce 1042: 17-26 Haziran 1633).

Bünyesinde sermayenin tamamen zayı olması gibi riskler taşımaya rağmen elde edilecek kârın tatmin edici olması zarar ihtimâlini geri plana atarak akit ortaklıkları içerisinde mudârebe ortaklıklarını nicelik olarak ilk sıraya yükseltmiştir.

Mudârebe anlaşmaları yapılırken dini veya etnik bir ayrımın yapılmadığı sermayeyi kullanma ve ticari tecrübenin ön planda olduğu görülür. Kadınlar da dâhil olmak üzere çeşitli meslek gruplarına mensup ve sosyal statü sahibi kişiler mudârebe anlaşmalarında taraf olarak yer almışlardır. Sermayedarlar mudâribleri zaman zaman sermayeyi işletme konusunda serbest bırakırlarken bazen de mudârebe bazı sınırlamalar getirerek bir şekilde sermayelerini koruma veya daha iyi bir kâr elde etme amacı gütmüşlerdir.

Toplumun her kesiminden insanlar ellerindeki az veya çok sermayeyi değerlendirmenin bir yolu olarak mudârebe anlaşmalarını görmüşlerdir. Mudârebe akdinde hukuki bir engel olmaması sebebiyle birden fazla kişi ya sermayedar olarak veya mudârib olarak bu anlaşmalarda yer almışlardır. Sermayesi az olanlar sermayelerini birleştirip bir mudârebe teslim ederek yapılan ticaretten kâr elde etmeyi umarlarken, büyük sermaye sahibi olanlar ise sermayelerini parçalara bölerek farklı mudâriblerle anlaşmalar yapmışlar böylece meydana gelme ihtimâli olan zarardan en az etkilenme yolunu seçmişlerdir.

Mudârebe anlaşmalarında en önemli anlaşmazlık kârın veya sermayenin paylaşılması noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu anlaşmazlıklar olağandır. Zira insanlar giriştikleri böyle bir ticari faaliyette zarar ihtimâli olsa dahi zarara veya sermayelerinin fırtına, korsan baskını veya mudâribin kusuru ile zayı olmasına pek sıcak bakmamışlardır. Zararın ortaya çıkması hâlinde sermayedarlar farklı iddialar gündeme getirmişlerdir. Bahsedildiği üzere zararı kabullenmek istemeyen sermayedar verdiği parayı karz (borç) olarak verdiğini iddia ederken zararın sorumlusu olarak görülen mudârib sermayeyi mudârebe olarak aldığını ve zarardan sorumluluğu olmadığını iddia ederek tazminden kendini kurtarmaya çalışmıştır. Bu tip problemlerde çözüm mercii ya ortakların kendi aralarında başta sulh olmak üzere çeşitli yollarla anlaşmaya varmaları veya davalarını kadı huzuruna getirmeleri olacaktır.

Diğer bir anlaşmazlık konusu bu dönemde zaman zaman görülen sikke tecdid ve tashihleriyle ortaya çıkan parasal anlaşmazlıklardır. Yeni akçelerin tedavüle çıkması

eski akçe ile yapılan anlaşmalar üzerinden tarafları karşı karşıya getirmektedir. Bunun çözümü olarak ise anlaşmalar yapılırken sermayenin altından karşılığı kayıtlara geçirilmekteydi.

Taraflardan birinin ölümü ise mirasçılarını ve diğer tarafı bir alacak verecek davasında karşı karşıya getirmektedir. Bunlarda dâhil olmak üzere mudârebe ile ilgili anlaşmazlıklarda yemin ve şahitler çözüm için büyük etkiye ve öneme sahiptir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

PARA, KREDİ ve FİNANSMAN

5.1. Para

Bir tedavül aracı ve aynı zamanda kuvvet ve kudreti temsil eden bir servet olan para, geçmişte bütün devletlerde iktisâdi hayatın en önemli esası ve göstergesiydi. Bu gerçek bugün dahi değişmemiştir. Bir devletin iktisadî düzeninin en belirgin unsuru para ve parasal değerlerdir. Devletin iktisadi hayatındaki olumlu veya olumsuz gelişmeler kısa sürede paraya yansımaktadır.¹³⁶⁸

Osmanlı Devleti ahval-i şahsiyye denilen şahsın hukuku hakkındaki politikada serbest davranmış ve onu şer'î hukuka havale etmiştir. Fakat ammeyi ilgilendiren alanlarda (askerlik, kamu düzeni, eşkıyalıkla mücadele) daima müdahaleci bir politika izlemiştir.¹³⁶⁹ Bu bağlamda Osmanlı yönetimleri merkantilist devletlerin politikalarını andırır bir biçimde altın ve gümüşün ülkeden çıkışını sık sık yasaklamışlar ve engellemeye çalışmışlardır. Pek etkili olmayan bu önlemlerin amacı yerli üretimi korumak değil, devletin kendi adına para basabilmesi için gerekli madenleri sağlamaktır.¹³⁷⁰

5.1.1. Para Politikası

Bütün geleneksel ekonomilerde olduğu gibi, Osmanlı ekonomisi de madenî para rejimine dayanıyordu. İmparatorluğun başlangıcından Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nin sonlarına kadar (1477-1479) süren bu dönemde, gümüş akçeye dayanan

¹³⁶⁸ Mustafa Öztürk, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, İçinde *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Saim Koca, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 10:802.

¹³⁶⁹ Öztürk, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, 806.

¹³⁷⁰ Şevket Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye iktisat Tarihi, 1500-1914*, (İstanbul: Gerçek Yay., 1993), 74.

monometalist (tek madeni paraya dayalı) istikrarlı bir para sistemi hâkimdir.¹³⁷¹ Para rejiminin temeli akçe adı verilen saf gümüşten kestirilen bir sikke üzerine kurulmuştur. 1 akçenin ağırlığı ise devletin aldığı kararlara göre tespit ediliyordu. Akçenin ağırlığının tespitinde daima 100 dirhem (1 dirhem= 3.25gr.) esas alınıyordu.¹³⁷² Madenî sikke tedavülünde ödeme imkânları başlarda doğrudan doğruya madenin elde edilmesine bağlı olduğu için sikke basılan madenlerin azalıp çoğalması, para arzını, fiyatları ve ticaret hacimlerini etkilemekteydi.¹³⁷³

Tarihin hemen hemen her döneminde, hangi parasal sistem geçerli olursa olsun, paranın kontrolü, bu kontrolü elinde bulunduranlara geçici de olsa belli bir reel kaynak sağlamıştır.¹³⁷⁴ Bu açıdan bakıldığında bir devlet için ekonomide yeterli para, sikke bulunması hem ekonominin işlemesi hem de vergi toplayabilmek için önemli bir kaygıdır. Osmanlılar kendi sikkelerini tedavül etmek istiyorlardı. Bunun yanında Venedik dukası gibi dış kaynaklı sikkelerin tedavülde olması devletin işine gelmekteydi. Devlet bunu engellemeye çalışmıyordu. Bilakis yabancı sikkelerin de tedavüldeki kıymetli maden içeren paraları artırdığını, ekonomiye destek olduğunu düşünüyorlardı.¹³⁷⁵

16. yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde, ülke sınırları içinde işlevleri nispeten farklılaşmış altın, gümüş ve bakır paralardan oluşan üçlü bir para sistemi uygulanmaya başlanmıştı. Altın sikkeler, bir parada bulunması beklenen mübadele aracı, hesap birimi ve servet biriktirme aracı olma işlevlerinin tamamına sahip ve genellikle toplumun ekonomik ve sosyal statüsü yüksek tüccar ve bürokratları tarafından kullanılıyordu.¹³⁷⁶ Altın sikkeler ayrıca sarraflar, yüksek devlet memurları ve bir ölçüde de orta ve büyük ölçekli imalathane sahipleri tarafından kullanılmaktaydı. Anadolu ve Balkanların piyasalara daha açık köylerindeki büyük toprak sahipleri ile köylülerden aldıkları

¹³⁷¹ Ekrem Erdem, “Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz”, *Bankacılar Dergisi*, 56 (2006):12.

¹³⁷² Orhan Kılıç, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Kalpazanlık Faaliyetleri”, içinde *Osmanlı- İktisat*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Saim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002 (Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999), 3:181.

¹³⁷³ Ruhi Özcan, “Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılda yapılan Sikke Tashihleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17 (2005):247.

¹³⁷⁴ Hüseyin Şen, “Bir Parasal İstikrarsızlık Örneği: Osmanlı Devleti’nde Paranın Tağşişi”, *Active*, (Kasım-Aralık-2003):1.

¹³⁷⁵ Mehmet Genç ve Erol Özvar, *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar*, (İstanbul: Ötüken Yay., 2021), 85.

¹³⁷⁶ Erdem, “Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz”,13.

vergilerin bir bölümünü nakit olarak toplayan sipahiler de altın sikkeleri yakından tanıyordu.¹³⁷⁷

Paraların değeri ile satın alma gücünü ise paranın ihtiva ettiği altın ya da gümüş miktarı tayin etmekteydi. Darphanelerde para bastırmak yalnızca devletin tekelinde değildi. Elleriinde kıymetli maden bulunanlar, belli bir bedel karşılığında -ki buna Osmanlı Devleti'nde darp hakkı ya da ücreti denirdi- serbestçe para bastırma olanağına sahiptiler. Ancak altın ve gümüş paralar için böyle bir serbestlik mevcut iken, bakır paralar için aynı şey geçerli değildi. Devlet tarafından darb ettirilen bakır paralar bizzat devlet eliyle piyasaya sürülürdü. Yeni basılan bakır paralar çarşı esnafına akçe karşılığı dağıtılır ve bu uygulama üç yılda bir tekrarlanırdı.¹³⁷⁸ 4 Şevval 1022 (17 Kasım 1613) tarihinde kat' olunan bakır para "fûlûs"un 1'i 2 pul, 4'ü 1 akçe hesabı üzere esnafa dağıtılmıştı. Devlet görevlilerine ise esnafın "*fels bahası için getirdükleri altını ve kamil gurusu*"¹³⁷⁹ bi hesab'ül kanun 2'şer akçe noksan'ül vezn akçe" almaları emredilmişti. Böylece devlet fûlûs dağıtımından hazineye ek gelir elde ediyordu. On yıl sonra 10 Şevval 1033 (26 Temmuz 1624) tarihli bir başka emirde fûlûs dağıtımının yine üç yılda bir yapıldığı ifade edilmiş bu sefer 1'i yarım ve 2'si 1 akçe olmak üzere dağıtılmıştı.¹³⁸⁰ Devlet her türlü para arzından gelir elde etmekteydi. Bakır para arzı yalnızca devlet tarafından belirlenirken; altın ve gümüş para arzında ise devletin tekeli söz konusu değildi.¹³⁸¹

5.1.2. Kullanılan Paralar

XIII. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'da başlayan Moğol İlhanlı egemenliği aynı yüzyılın sonlarında Anadolu'da kurulan beylikler nedeniyle zayıflamıştı. XIII. yüzyılın ikinci yarısında ve XIV. yüzyılın başlarında İlhanlı hükümdarları adına Anadolu'da çok

¹³⁷⁷ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, (İstanbul: TVY Yay., 2007), 72.

¹³⁷⁸ GŞS. 36 179 a2 (4 Şevval 1022-17 Kasım 1613), *Galata kadısına hüküm ki; hâla mahmiye-i darülkadrinde kat' olunan fûlûsdan her üç yılda memalik-i mahrusede tevzi olunmak kanun-i kadim olmagın...*

¹³⁷⁹ KAMİL GURUŞ: Osmanlı piyasalarında Avusturya ve Almanya'nın büyük boy gümüş sikkeleri "kara gurus, kâmil gurus" gibi adlarla tedavül edilmekteydi. Şevket Pamuk, "Kuruş" içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2002), 26:458.

¹³⁸⁰ GŞS. 53 139 b1 (10 Şevval 1033-26 Temmuz 1624).

¹³⁸¹ Şen, "Bir Parasal İstikrarsızlık Örneği: Osmanlı Devleti'nde Paranın Tağşişi", 3-4.

sayıda darphanede sikke basılıyordu Osmanlı sikkeleri ile İlhanlı sikkeleri arasındaki benzerlik, Osmanlıların İlhanlı sikkelerinden etkilendiğinin göstergesidir.¹³⁸²

Paranın darbı hususundaki iktisadî, coğrafi ve teknik zorluklar, paranın tedavülünde de mevcuttu. Sanayi öncesi şartlarda istenen miktarda ve oranda para basmak ve bu paraları çok geniş bir coğrafyaya istenilen zamanda, miktarda ve oranda seri olarak arz etmek mümkün değildi. Dolayısıyla farklı bölgelere darphaneler açılmıştı. Buna rağmen para arzında sıkıntılar olabilmekteydi ve iktisadî çarkların dönmesi gerekiyordu. Bu durumda benimsenen politika, sadece devletin resmî parasını tedavüle zorlamadan, başka ülkelerin de paralarının serbestçe dolaşımını kabul etmek olmuştur. Zira madeni para rejiminde paranın belirlenen değeri değil madeni kıymet değeri üzerinden bir değerlendirme yapılmıştı. Devlet, yabancı ülke paralarının tedavülüne müsaade etmekle, aslında kendisinin bir türlü sağlayamadığı piyasanın talebi olan büyük para (kıymetli maden) arzını sağlamış oluyordu.¹³⁸³

XVII. yüzyıla kadar Osmanlı ülkesinde en yaygın kabul gören altın sikke, yıldız altını ve efrenciyye gibi adlarla da anılan Venedik dukasıydı. Ayrıca, Mısır'da bastırılan eşrefi altınları da kullanılıyordu.¹³⁸⁴ Yine en geçerli paralardan biri Floransa florini idi.¹³⁸⁵ XV. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Venedik dukası yalnızca Akdeniz'de değil, o dönemin uluslararası ticaretinde en yaygın olarak kullanılan altın parası durumundaydı. Venedik dukası Osmanlı piyasalarında da prim yapan ve tutulan bir sikke olmuştur. Fakat bu cari işlemlerde kullanılmayıp, yalnızca hesaplama işlemlerinde, vergi veya haraç tahsilatında, servet saklama gibi durumlarda kullanılmıştır.¹³⁸⁶ Kayıtlarda nadiren karşılaşılan paralardan bir tanesi ise şâhidir.¹³⁸⁷ 1023 tarihli bir kayıtta şâhinin 5 akçeye

¹³⁸² Oğuz Tekin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Para”, içinde *Osmanlı*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Saim Koca (Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999), 3:169.

¹³⁸³ Öztürk, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, 803.

¹³⁸⁴ Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye iktisadi Tarihi, 1500-1914*, 97.

¹³⁸⁵ Genç ve Özvar, *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar*, 84.

¹³⁸⁶ Özcan, “Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılda yapılan Sikke Tashihleri”, 249.

¹³⁸⁷ ŞÂHÎ: Osmanlı gümüş parası olarak şâhî-dirhem nümismatik kataloglara göre ilk defa 921 (1515) yılında, yani Yavuz Sultan Selim’in İran seferi ve yeni doğu fetihlerinden sonra Gence’de darb edilmiştir. Yeni sikkenin Osmanlı piyasasındaki tesiri ve rolü gittikçe artmıştır. Bunun sebepleri, bir taraftan bu paranın, 1584-1586 yılı büyük devalüasyonundan sonra 0,384 gr. gümüş ağırlığında gelen akçeden on kat daha fazla gümüş tutarı olması, diğer taraftan Bursa ve İstanbul büyük atölyelerine ham madde olan İran ipeğinin bu para ile daha rahat satın alınması idi. Osmanlı hazinesi ve piyasasında (pâdi)şâhinin rayici Yavuz Sultan Selim zamanında 6-6,5 akçe, 991 (1583) yılına doğru 7 akçe (vergilerin alınmasında), 7,5 akçe (maaşların ödenmesinde), bu yılın son aylarından itibaren tek kur olarak 8 akçe oldu. Sultan İbrâhim döneminde ise 10 akçe idi. Şâhîler

rayic olduğu belirtilmişti.¹³⁸⁸ Yine tek bir kayıta geçen Şam altınının¹³⁸⁹ 1028 (1619) tarihinde 110 akçeye rayic olduğu ilan edilmişti. Bir başka nadir para ise kayıtlarda “firuz” olarak geçen koruna’dır.¹³⁹⁰

Duka dışında dönemin revaçta sikkeleri arasında İspanyolların sekiz riyallik sikkesi ile Hollandalıların taleri vardır. Üzerindeki aslan tasvirinden dolayı “aslanlı dolar” veya “esedi gurus”¹³⁹¹ olarak bilinen Hollanda talerleri XVI. yüzyılın sonlarından ya da XVII. yüzyılın başlarından itibaren Doğu Akdeniz ticareti için önce olduğundan çok daha fazla basılmıştır.¹³⁹² Sağlam, emin ve değerli maden içeriği ile iyi bir ağırlıkta olan bu para, XVI ve XVII. yüzyıllarda yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Bir diğer yabancı gümüş para ise Polonya sikkesi olan “zolata” veya “isolette” dir. İlke olarak Polonya sikkesi olmasına rağmen Venedikliler, İngilizler ve Hollandalılar tarafından taklit edilmiştir.¹³⁹³ Genellikle İstanbul’da Osmanlı İmparatorluğu topraklarında, altın ve gümüş miktarını arttırmak amacıyla yabancı sikkelerin de kullanılmış olması Osmanlı ekonomik sisteminin faydalı bir esnekliği olarak yorumlanmalıdır.

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu’na büyük miktarda maden girişi olduğu, ancak bunların bir kısmının doğuya kaçırıldığı bilinmektedir.¹³⁹⁴ Özellikle İngilizler satın

için 1015-1024 (1606-1615) yılları arasında 5 akçe olarak tek rayic konulmuştu. Mihai Maxim, “Şahi”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2007), 34:143-144. GŞS. 38 27 b3 (Gurre-i Zilkade 1023-3 Aralık 1614).

¹³⁸⁸ GŞS. 38 130 b1 (Evâsıt-ı Rebi’ülâhir 1024: 8-17 Mayıs 1615).

¹³⁸⁹ GŞS. 49 90 a4 (1028).

¹³⁹⁰ GŞS. 23 1 b3 (Evâsıt-ı Şevval 1008: 23 Nisan-2 Mayıs 1600).

¹³⁹¹ ESEDİ GURUŞ: Hollandalıların “rex daller” adıyla darb ettikleri gümüş paraya, üzerinde arslan resmi bulunduğu için Osmanlılar “arslanlı kuruş” veya “esedi” adını vermişlerdir. Esedi gurus XVII. yüzyılda genel olarak 70 akçe civarındaydı. IV. Mehmed’in Venedik asıllı mühtedi Cerrah Mustafa’ya yaptırdığı mekanik darphanede Türk kuruşlarını bastırmıştır. Bu kuruşlar için arslanlı kuruş model olarak seçilmiş, böylece yeni basılan kuruşlara, üzerinde arslan resmi olmadığı halde “esedi kuruş” adı verilmiştir. Halil Sahillioğlu, “Esedi”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 1995), 11:368-369.

¹³⁹² Tekin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Para”, 172.

¹³⁹³ Özcan, “Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılda yapılan Sikke Tashihleri”, 250.

¹³⁹⁴ Arıkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)”, 296. Büyük coğrafi keşiflerden sonra Güney Amerika’dan bütün Avrupa ve Akdeniz ülkelerine aktarılan tonlarca altın ve gümüşün var olan dengeleri alt üst ettiğini, fiyatlarda ihtilâlcî dalgalanmalara yol açtığını ve Osmanlı İmparatorluğu’nun da bu çalkalanmalardan payını aldığını bir gerçektir. Bütün Akdeniz ülkelerini istila etmiş bulunan gümüşün Doğu’ya götürülmesi büyük kazançlar sağlıyor, İtalya üzerinden Anadolu’ya giden başlıca ticaret eşyasından birini “sandık sandık gönderilen İspanyol realleri” oluşturuyordu. Doğrudan doğruya Osmanlı ülkeleri de İran ve diğer Doğu ülkeleri için değerli madenlerin bol ve ucuz olduğu bir bölge olarak görülüyordu. Böylece Anadolu’daki altın ve gümüşün İran’a ve Hindistan’a kaçırılması büyük kazançlar sağlıyordu. Oysa Doğu ülkelerine diğer maden ve silâhlarla birlikte altın ve gümüşün de gönderilmesi yasaktı.

aldıkları ipeğin çok azına gümüşle ödeme yapıyor kalanı ise getirdikleri yünlü kumaşlarla takas etmeyi yeğliyorlardı. Net maden stokunu artırarak artan para talebini karşılamamanın mümkün olmadığı böyle bir durumda, para talebi fazlalığını ortadan kaldırmamanın tek yolu, paranın içindeki maden miktarını azaltmaktır. Tağşışların ardında yatan teorik temel de budur.¹³⁹⁵

5.1.3. İlk Tağşışlar

Madeni para dönemlerinde para darbı konusunda tek yetkili olan devletin, özellikle mali bunalımları açmak amacıyla piyasada bulunan madeni paraları toplayıp içerisine farklı madenler ekleyerek değerli maden içeriğini düşürmesi işlemine tağşış denilmektedir. Devlet bu şekilde aynı miktarda madenle nicelik olarak daha fazla parayı piyasaya sürmekte, ayrıca darp hakkı olarak darphaneye gelen paranın bir kısmını vergi olarak alarak gelir temin etmektedir. Ekonomik bunalım dönemlerinde sık sık başvurulan bu yol tağşışın bir çıkar sağlama ya da gelir elde etme aracı olarak kullanılmasını yaygınlaştırmıştır.

İlk dönem tecdid-i sikke ve tağşış uygulamalarına en fazla Fatih Sultan Mehmed döneminde rastlanmaktadır. Fatih Sultân Mehmed ilk tecdid-i sikke uygulamasına 1444'teki ilk cülusunda müracaat etmiştir. Daha sonra 1451'deki ikinci cülusunda ve 1460-1461, 1470-1471, 1475-1476 ve 1481 yıllarında bu uygulama tekrarlanmıştır. 1460 yılında 100 dirhem gümüşten 330 akçe kesilmekteydi.¹³⁹⁶

İstikrarlı bir seyrin ardından XVI. yüzyılda kendini iyiden iyiye hissettiren para darlığının ilk yansıması toprak sistemi ve buna bağlı bulunan ordunun üzerinde görülmüştür. Askere ulufe, bahşış, terakki yetiştirmek devlet maliyesinin en büyük derdi ve meşgalesi hâline gelmiştir. Ayrıca, XVI. yüzyılın sonlarına doğru uzayan ve ganimet getirmeyen harpler (İran ve Avusturya harpleri) devletin mal  yükünü ve paraya olan ihtiya ını daha da arttırmıştır.¹³⁹⁷ Devlet daha hafif akçe basmak suretiyle 1586

¹³⁹⁵ Erdem, "Osmanlı Para Sistemi ve Tağşış Politikası: D nems l Bir Analiz", 16.

¹³⁹⁶ Bilgin, "Değiş n İktisadi Yapı Karşısında İşlam Hukuku-16. Yüzyıl Osmanlı Devleti  rneği-", 609.

¹³⁹⁷  zcan, "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda yapılan Sikke Tashihleri", 239.

yılındaki ilk büyük devalüasyonu gerçekleştirmişti. Buna rağmen akçenin vezin ve ayarını sabit tutmak mümkün olmamıştır.¹³⁹⁸

Bu tarihte gerçekleştirilen tağşiş işlemi yalnızca Osmanlı para tarihi açısından değil, Osmanlı Devleti'nin ekonomisi açısından da önemli bir dönüm noktasını oluşturur. Tağşiş işlemi ile 90 ayarda 100 dirhem gümüşten kesilen akçe miktarı 450'den 800'e çıkarılmış, bir başka deyişle 1 akçenin içindeki saf gümüş miktarı 0,61 gramdan 0,35 grama, yaklaşık olarak yarıya indirilmiştir. (Para işlemlerinde 1 dirhem 3,027 gramdı.) Sonra da devlet, memurlarının ve ordunun maaşlarını yeni akçelerle ödemiş, vergi toplarken de yeni akçeleri ödeme aracı olarak kabul etmeye başlamıştır.¹³⁹⁹ Yiyecek ve giyecek fiyatları iki katına çıkmış, maaş ve ücretler alım gücü olarak bir anda yarı yarıya inmiştir.

1584-1586 tağşişi, Osmanlı para tarihindeki en büyük tağşişi temsil etmektedir. Bu tağşiş, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde parasal istikrarın sona erdiğinin de bir göstergesidir.¹⁴⁰⁰ Devamında 100 dirhem gümüşten 800 yerine 950 akçe kesilecektir. Buna göre 1586'da ağırlığı 0.384 gr. olan akçe, daha fazla küçültülerek 0.323 grama düşürülmüştür. Bu suretle eskiden 0.384 gramlık akçelerden 120'si, yani 46.80 gram gümüş ile bir altın alınırken, şimdi aynı altın, bu defa daha fazla küçültülmüş akçelerin 120'sinin ağırlığı olan 38.76 gram gümüş ile alınabilecekti. Bir müddet önce bir gram altın 13.10 gram gümüş olarak hesaplanıyordu. Fakat bu durum da uzun sürmedi. 1604 tarihinde akçenin vezni “...dirhemi dokuz buçuk üzere akçe kat” ettirmek suretiyle bir dirhemden 9,5 akçe kesilecek hale getirildi.¹⁴⁰¹ 1614 yılında hâla 9,5'u 1 dirhem gelir akçe kesilmekteydi.¹⁴⁰² Akçenin ağırlığı bu tarihte 0,318 gramdı. 1624 tarihinde 10'u 1 dirhem gelir akçe kesilmeye başlandı. Yani akçenin ağırlığı 0,302 grama¹⁴⁰³ düşürülmüştü. 4 ay sonra 4 Safer 1034 (16 Kasım 1624)'te bu sefer 11'i 1 dirhem gelir şekilde akçe kesildi. Bu 100 dirhem gümüşten 1100 akçe kesildiği anlamına gelmektedir. Bu sefer akçenin ağırlığı 0,275 grama düşürülmüştü.¹⁴⁰⁴ 1630 yılına

¹³⁹⁸ Mustafa Öztürk, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, 806.

¹³⁹⁹ Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, 1500-1914*, 98.

¹⁴⁰⁰ Şen, “Bir Parasal İstikrarsızlık Örneği: Osmanlı Devleti'nde Paranın Tağşişi”, 5.

¹⁴⁰¹ Öztürk, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, 808.

¹⁴⁰² GŞS. 38 126 a1 (9 Şevval 1023-12 Kasım 1614).

¹⁴⁰³ GŞS. 53 60 a3 (23 Ramazan 1033-9 Temmuz 1624).

¹⁴⁰⁴ GŞS. 53 1 a1 (4 Safer 1034-16 Kasım 1624).

gelindiğinde akçenin ağırlığında yukarı yönlü küçük bir değişiklik yaşandı. Bu tarihte akçenin ağırlığı 0,288 gram olarak kesilmeye başlanmıştı.¹⁴⁰⁵

Bu kadar değişkenliğe rağmen akçe 1600-1650 yılları arasında hâla en çok tercih edilen ödeme aracıydı. 1600-1650 yılları arası dönemi kapsayan sicillerde yer alan 765 adet menzîl (mülk) satışında ödeme aracı olarak tercih edilen para akçe idi. Bu satışların 620'si akçe ile, 124'ü riyali gurus ile, 15'i osmani akçe ile, 1'i dinâr-ı zehebi, 1'i kefe altını ve 1'i ise şerefi altın ile yapılmıştı.

4 Safer 1034 (16 Kasım 1624) tarihli Galata kadısına gönderilen bir fermenda önce, İstanbul ve etrafında rayic olan akçe ve osmaninin kem ayar olması sebebiyle altın ve gurusun ziyadeye çıkması bu sebeple fiyatların üç dört kat artması cedid akçe çıkarılmasının sebebi olarak belirtilmiş, altın 120 akçeye, kâmil gurus 80 akçeye, esedi gurus 70 akçeye, babka 6 akçeye, pare ve osmani 3'er akçeye rayic olarak ilan edilmiş sonra eski akçenin kullanılması kesinlikle yasaklanmıştı. Yine ferdandan anlaşıldığı kadarıyla esnaf bu konuda ihtimam göstermemekte, eski akçe kullanmaya devam etmekte hatta altın ve gurusu rayicinin üstünde 1'er akçe fazlaya bozmaktaydı. Ciddi uyarılarda bulunulduktan sonra usulsüzlüğü tespit edilen esnafın malına devlet adına el konulacağı ilan edilmişti.¹⁴⁰⁶ 1035 yılı Ramazan ayı (Haziran 1626) içerisinde bir liste hâlinde kayıtlanmış belgede altının zaman içerisindeki değişim takip edilebilir. Bu listeye göre 1029 (1620)'da altın 130, 1030 (1621)'da 150, 1031(1622)'de 170, 1032 (1623)'de 200, 1033 (1024)'te 220 ve 1034 (1625)'te 380 akçelik bir seyir takip etmişti.¹⁴⁰⁷ Listeye göre altının 1029 (1620)'dan 1035 (1626) yılına kadar mütemadiyen yükselmesiyle 7 yıllık süreçte akçe % 292'ye yakın bir değer kaybı yaşamıştı. Bu değişimin fiyatlara yansması hem üretici hem de tüketici nüfusu olumsuz etkileyecektir.

5.1.4. Tağışların Nedenleri

İktisat tarihi kaynaklarında bu dönemde başvuru alan tağışların en önemli sebepleri olarak; Devletin artan bütçe açıklarını finanse edecek asli gelir kaynaklarını yeterince oluşturamaması, uzun süren savaşların getirdiği mâli yük, ticari işlemlerdeki

¹⁴⁰⁵ GŞS. 56 72 b2 (21 Rebi'ülevvel 1040-28 Ekim 1630).

¹⁴⁰⁶ GŞS. 53 1 a1 (4 Safer 1034-16 Kasım 1624).

¹⁴⁰⁷ GŞS. 54 2 b2 (Ramazan 1035) .

genişlemeye bağılı olarak artan para talebini karşılamak istemesi, Avrupa'dan Asya'ya deniz yolunun bulunmasından sonra, İmparatorluk üzerinden geçen transit kara ticaret yollarının okyanuslara kayması nedeniyle, buralardan elde edilen gelirlerin düşmesi, Yeni Dünya'dan gelen büyük miktarda altın ve gümüşten sonra, Osmanlı gümüş madenlerinin (üretilemez hale gelmesi nedeniyle) giderek gerilemesi ve kapanması, devletin vergi gelirlerini güneş takvimine, harcamalarını ise ay yılını esas alan hicri takvime göre yaptığı için, ikincisinin birincisinden 11 gün kısa olması sebebiyle, hazinenin her 34 yılda bir ödemelerinin gelirlerini aşması ve bu yüzden özellikle sıvış yıllarında¹⁴⁰⁸ hazinenin mali olarak sıkışması, yıpranan sikkelerin tedavülden çekilmesi ve darphanelerin kötü işletilmesi sayılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tağşişlerin en önemli ve en sık görülen nedeni ise, devletin piyasaya daha fazla para sürerek ek gelir sağlamak istemesidir. Bu nedenle, tağşiş işlemini yalnızca bir devalüasyon olarak değil, aynı zamanda bütçe açıklarını kapatmak amacıyla devletin ek para basması olarak değerlendirilmelidir. Çünkü tağşiş işlemi sayesinde, bir yandan dolaşıma sokulacak para miktarı artıyor, bir yandan da devletin elinde ödemeleri için kullanabileceği yeni bir fon yaratılmış oluyordu.¹⁴⁰⁹ XVI. yüzyıldan itibaren sayıları hızla artan ve devletten sabit maaş alan yeniçerilerin ödemeleri devlet bütçesini zorlamaktaydı. Çözüm olarak ortaya konulan bu tedbir diğer taraftan çözümsüzlükleri ortaya çıkarmaktaydı. Tağşişlerle paranın reel olarak değer kaybetmesi en çok tüketici konumunda olan halk kitlelerini ve görünüşte ödemelerini alan Yeniçerilerin alım gücünü etkilemekteydi. Bununla birlikte gelecekteki parasal yükümlülükleri akçe üzerinden sabitlenmiş olan kesimler, özellikle de borçlular ve sabit kira ödeyenler, tağşişlerden yararlanmaktaydı.¹⁴¹⁰

5.1.5. Tağşişlerin Uygulanması

Bu dönemde her padişah, tahta çıkar çıkmaz ilk iş olarak kendi adına para bastırmış; sonra da, kullanımı yasaklanan eski sikkeler yerine, kendi adına bastırdığı sikkeleri tedavüle sürmüştür. Bu uygulama ile tedavülde bulunan ve kullanımı yasaklanan eski sikkeler, ya devlet tarafından belirlenen bir oran üzerinden yeni bastırılan sikkelerle

¹⁴⁰⁸ Bkz. Halil Sahillioğlu, "Sıvış Yılı Buhranları", *İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 27/1-2 (1967): 75-111.

¹⁴⁰⁹ Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, 1500-1914*, 98.

¹⁴¹⁰ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 61.

değiştirilmiş ya da hurda gümüş fiyatına toplanmıştır. Böylece tahta çıkan her padişah tebdil-i sikke uygulamasıyla tedavülde bulunan para stokunun yeniden darphaneden geçmesini sağlamıştır. Devlet, bastırılan paralar karşılığında darb hakkı ya da darb ücreti adı altında bir pay alır; ancak, sikkenin ayar ve ağırlığına mümkün mertebe dokunmazdı.¹⁴¹¹ Tedavülden çekilen paraların ayar ve ağırlığına dokunulmasa ya da bu paralar daha düşük bir fiyat üzerinden toplanmasa dahi, darb hakkı veya darb ücretinden dolayı devlet hatırı sayılır bir gelir elde ederdi.

Ülkede tedavül eden yabancı paraların ayar, vezin ve akçe karşısındaki değerleri, yayınlanan fermanlarla ilan edilir, böylece herkes tarafından bu paraların fiyatlarının bilinmesi sağlanırdı. Bu fermanlar çoğunlukla padişah cüluslarında veya büyük bir devalüasyonun ardından veyahut da halk tarafından yoğun şikâyetler üzerine yayınlanırdı.¹⁴¹² 16 Safer 1015 (23 Haziran 1606) tarihinde Galata kadısına gönderilen bir fermanla altının 118'e, guruşun 78'e, aslaninin 68 akçeye rayic olduğu ferman olunmuştu.¹⁴¹³

Tecdid-i sikke olarak adlandırılan bu para politikası uygulaması boyunca akçenin ağırlığı her defasında (bir buğday tanesi kadar, 48 mg) azaltılmıştır. Madeni para sisteminin uygulandığı dönemlerde madeni paranın altın ya da gümüş içeriğinin; yani, saflık derecesinin (ki, burada henüz sadece gümüş akçe söz konusudur) azaltılması şeklinde uygulanırdı. Tağşiş yapmakla, devletin -en azından fiyatların yükselmesi yönünde baskı yapacağı zamana kadar- bir müddet söz konusu madeni para cinsinden yükümlülükleri azalıyor ve aynı miktar altın ya da gümüşle daha fazla ödeme yapma imkânı doğuyordu.¹⁴¹⁴

Madeni para kullanan diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de tedavüldeki altın ve gümüş sikkeler piyasadan toplanmış; daha sonra da toplanan paraların bileşimi değiştirilerek (paraların içindeki altın-gümüş miktarı düşürülerek ve/veya bakır miktarı

¹⁴¹¹ Şen, "Bir Parasal İstikrarsızlık Örneği: Osmanlı Devleti'nde Paranın Tağşişi", 4.

¹⁴¹² Öztürk, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", 803.

¹⁴¹³ GŞS. 53 140 a2 (8 Safer 1034-22 Kasım 1624), GŞS. 30 70 b1 (16 Safer 1015-23 Haziran 1606)'te gönderilen fermanla ise altın 118'e, kâmil guruş 78'e, aslani 68 akçeye, GŞS. 38 126 a1(9 Şevval 1023-12 Kasım 1614)'te altın 118, kâmil guruş 78 akçeye, GŞS. 63 189 a1 (Selh-i Cemaziyelâhîr 1051-5 Ekim 1641) altın 118, kâmil guruş 78, esedi guruş 68, zolata guruş 38 akçe olarak rayicleri belirlenmişti.

¹⁴¹⁴ Erdem, "Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz", 12.

artırılarak) ya da fiziki boyutları küçültülerek yeniden tedavüle sürülmüştür. Bu sayede devlet, tedavülden toplayıp değerini düşürdükten sonra yeniden tedavüle sürdüğü para miktarı arasındaki fark kadar bir gelir elde etme imkânına kavuşmuştur. Hatta devlet zaman zaman tedavülden topladığı paradan daha fazla miktarda değeri düşük parayı piyasaya sürmek suretiyle, gelirini artırmaya çalışmıştır. Tashih-i sikke ya da diğer adıyla tağşiş uygulaması esnasında bütün eski sikkelerin gönüllü olarak darphaneye döndüğünü söylemek olanaksızdır. Bu yüzden eski paraların yenileriyle değiştirilmesi zorunluluk içermekte ve bu işi ‘yasakçı’ adı verilen kamu görevlileri denetlemekteydi. Çarşı pazarda vatandaşların keselerini yoklayan yasakçılar, ellerinde eski sikke tutan ve gönüllü olarak darphaneye götürmeyenleri yasağın şiddetine göre müsadere eder veya elde tutulan eski sikkeleri düşük bir fiyat üzerinden zoraki olarak toplarlardı. Buna rağmen, ellerinde eski sikke bulunanlar, tecdid-i sikke uygulaması ya da tağşişten etkilenmemek için, sikkeleri ya dış piyasada değerlendirmenin ya da kaçak eşya yaptırmının yollarını aramaktan geri durmazlardı. Bu durumda para ayarlamasının başarılı olabilmesi, ancak sikke ihracı ile sikkeden ziynet ve/veya ev eşyası yapımının engellenmesiyle mümkün oluyordu. Bu engellenmenin başarılı olmaması hâlinde, tağşişler para darlığını ortadan kaldırmak şöyle dursun; bilakis gümüş sıkıntısına neden oluyordu.¹⁴¹⁵ Osmanlı padişahları her yeni akçe bastırdıklarında “gümüş yasakları” çıkararak eski akçelerin kullanılmasını yasaklamışlardır.¹⁴¹⁶ Her yeni akçe çıktığında halkta kısa süreli de olsa bir kafa karışıklığı yaşandığı söylenebilir. Halk eski akçelerle alışverişine devam ediyordu. Bu da sık sık fermanlar yayınlanmasına sebep oluyordu. Bir fermana “ *sikke-i hümayun tashih-i mühimmât-ı umur-u din-ü devlet olmağla min ba’d eski akçe geçmeyüb bey’ ve şirâ cedid çıkan akçe ile ola deyü ferman olunmuşiken haliya ba’zı kimesneler eski akçe ile muamele eyledikleri ve alıb virdükleri istima’ olundu imdi hususu mezbura ziyade mukayyed olub min ba’d eski akçeyi alub virmeyeler her kimin elinde eski akçe bulunur ise ve eski akçe ile ala vere iderler ise siyaset olunur sonra bilmedük ve işidmedük dimeyesün bu babda ziyade takyid idüb tembih itdiresün* ”¹⁴¹⁷ şeklinde uyarı yapılmıştı. Bu fermana her yeni akçe çıkışında halkın bu konuda daha önce yayınlanan fermana riayet etmediği belirtildikten sonra eski akçelerin kesinlikle kullanılmayacağı bir kez daha ilan edilmiş ve kadıya bu konudaki

¹⁴¹⁵ Şen, “Bir Parasal İstikrarsızlık Örneği: Osmanlı Devleti’nde Paranın Tağşişi”, 3-4.

¹⁴¹⁶ Genç ve Özvar, *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar*, 87.

¹⁴¹⁷ GŞS. 53 141 a5 (1034).

sorumluluğu tekrar hatırlatılmıştır. Yasakların uygulanması sorumluluğunun kadıda olduğu görülür. Meselenin bir diğer boyutu ise elinde eski akçe olanların ellerindeki eski akçeleri darphaneye bir an önce teslim etmeleridir. Çünkü devletin tecdid ve tashih zamanlarında eski akçeler üzerinden elde ettiği hatırı sayılır bir gelir vardır. Bu konuda kadının, halkı teşvikten öte “*siyaset olunacağı*” tehdidiyle zorlaması gerekmektedir.

Bu dönemde osmaninin pek itibar görmediği yine üst üste gönderilen buyrulularla anlaşılmaktadır. Osmani için gelen buyruldu şeklindeki bir kayıta: “*İzzetlü Galata Efendisi Hazretlerine: haliya ehl-i sūkda ve gayrıda osmani ile bey’ ve şirâ itmeyüb osmani almakdan tereddüd ve teallül iderler imiş imdi bu babda tembih ve nidâ itdiyesün ki hergün osmaniye alub bey’ ve şirâ idüb bir vecihle tereddüd ve teallül itmeyeler her kim ider ise ol makule ehl-i dükkânı ana getürüb ihzar eyleyesün ki gereği gibi hakkından gelüne.*”¹⁴¹⁸ şeklinde bir uyarı vardır.

Galata Mahkemesi 66 No’lu sicilin ilk ve son kapak içlerinde sikke tecdidleri döneminde hesaplamalarda kolaylık sağlaması amacıyla ihtiyaç hâlinde kolayca başvurabilmek için hazırlanmış listede para rayicleri şu şekilde sıralanmıştır;

Tablo 5.1. Galata Bezzazistanı’nda Kayıtlı Para Rayicleri¹⁴¹⁹

TARİH	PARA	AYLAR											
		M	Sa	Ra	R	Ca	C	B	Ş	N	L	Za	Z
1020	Altın	120											120
	Riyal	80											80
1021-1024	Altın	Aynı rayicler											
	Riyal												
1025	Altın	120										130	130
	Riyal	80										80	90
1026	Altın	130											130
	Riyal	90											90
1027	Altın	120											120
1028	Altın	150										150	120
1029	Altın	120											120
1030	Altın	150	150	150	160								160
	Riyal	100			100								
	Osman i			12									
1031	Altın	170	170										170
	Riyal		150										

¹⁴¹⁸ GŞS. 53 141 a1 (1034), Aynı minvalde benzer bir buyruldu GŞS. 53 141 a3 (1034).

¹⁴¹⁹ GŞS. 66 (ilk ve son kapak içlerinde yer alan liste). “*Defter-i bezzazistanda mazbut olan altun ve guruşun ziyade ve noksanıdır ki zikrolunur.*”

	Osman i		12										
1032	Altın	200	200	200	200	200	200	200	200	205	220	235	240
	Riyal			150									
1033	Altın	270	270	270	270	310	310	310	310	340	340	340	
	Riyal		150					170					
1034	Altın	400	120	TECDİD-İ SİKKE									120
	Riyal	320	80										80
1035	Altın	120											
	Riyal	80						120	130				130
1036	Altın	180											
1037	Altın	180											
	Riyal	90											
1038	Altın	180											
	Riyal	100											
1039	Altın	180											
	Riyal	110											
1040	Altın	200											
	Riyal	110											
	Esemi	100											
1041	Altın	200											
	Riyal	110											
1042	Altın	220											
	Riyal	110											
1043	Altın	220											
	Riyal	110											
1044	Altın	220											
	Riyal	110											
1045	Altın	240	240										
	Riyal	120											
1046	Altın	240											
	Riyal	120											
1047	Altın	250											
	Riyal	120											
1048	Altın	250											
	Riyal	125											
1049	Altın	250											
	Riyal	125											
1050	Altın	250						250	120*				
	Riyal	125							80				
	Esemi								70				

*Cedid akçe zuhur edib altın 120, riyal 80, esedi 70 akçeye rayic olmak buyruldu.

Tablo 5.1. de 1020 (1611) yılından 1030 (1621) yılına kadar hafif yükselmelerle sabit denilebilecek bir seyir izleyen altın bu tarihten itibaren hızla yükselmeye başlamış 1033 (1624) yılında mütemadiyen yükselişini sürdürerek 1034 (1625) yılında 400 akçeye ulaşmıştır. Bu tarihte yapılan tecdid-i sikke ile altının değeri yıl sonunda 120 akçeye

düşmüş olmasına rağmen 1035 (1626) yılından itibaren yeniden yükselmeye başlamış ve 1040 (1630) yılından itibaren bir daha 200 akçenin altına düşmemiştir.

Altının reel değeri üzerinden yapılan hesaplamalar altının güvenli bir ödeme aracı olmasından kaynaklanıyordu. Parasal işlemlerin yer aldığı her türlü ticari muamelede kullanılan parasal değerlerin taşışlar, tashih-i sikke veya tecdid-i sikke dönemlerinde yeniden hesaplanması gerekiyordu. Altının bu özelliği hesaplamalarda işleri kolaylaştırdığı gibi hak kaybının da önüne geçmiştir.

Tablo 5.1. dışında sicillere yansıyan (Ek 10) alacak-verecek konulu dava kayıtlarında da para rayiclerini daha ayrıntılı takip etmek mümkündür. Örneğin Tablo 5.1. de 1034 (1624) tarihinde altının rayici 400 akçe verilirken sicillerden aynı tarihte altının önce 360 sonra 380 ve nihayetinde 400 akçe olduğu tespit edilebilmektedir. Aynı tarih içerisinde bu 20 ve 40 akçelik farklar alacaklı veya borçlular için önemli yekûnlar tutabilmektedir. Yine Tablo 5.1. de 1037 (1627) yılında altının rayic değeri 180 akçe olarak verilmişken aynı yıl içerisinde altın 120-160 akçe aralığında seyretnmektedir. Daha sonra 180 akçeye rayic olmuştur. Tablo 5.1. de sadece altın ve riyali gurus ile iki yerde osmani ve iki yerde de esedi gurusun rayicleri verilirken sicillerde frenk altını¹⁴²⁰, filori, zolata gurus, şâhi, mangır¹⁴²¹, kâmil gurus, pare ve kebir gurus gibi paraların sistematik bir şekilde olmasa da zaman zaman rayicleri verilmiştir. Tablo 5.1. e ek olarak; 1050 (1640) yılında altın 120, 1051 Muharreminde (Nisan 1641) 250, 1051 Saferinde (Mayıs 1641) 120, 1052 Cemaziyelevvelinde (Ağustos 1642) 240, 1052 Şaban'ında (Kasım 1642) 250 akçedir. Bununla birlikte her iki listede (Ek 1) altın ve riyali gurus paralellik arz etmektedir. Filori ise 1022 (1613) yılında 120 akçe iken 1034 (1625) yılından itibaren 260 akçeye çıkmış ve bu tarihten sonra en fazla 200 akçeye kadar inmiştir. Ek 1.'de verilen listede zolata gurusun sadece 1036 (1626)'daki değeri verilmiştir. 1036 (1626)'da zolata gurus 50 akçedir. Pare ise 3-4 akçe aralığında

¹⁴²⁰ FRENK ALTINI: Osmanlı ülkesinde XVIII. yüzyılın ortalarına kadar yabancı para olarak en fazla Venedik dukası bulunuyordu. "Efrenciye" denilen ve XVII. yüzyılda "yaldız altını" adını alan bu altın "hasene-i efrenciyye" adı ile de anılır. Halil Sahillioğlu, "Altın", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 1989), 2:533-534.

¹⁴²¹ Oğuz Tekin, "Mangır", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2003), 27:568. Osmanlı bakır paralarına verilen bir isimdir.

seyretmektedir. Mangırın ise 1028 (1619) ve 3 Zilhicce 1057 (30 Aralık 1647)'de 4'ü 1 akçe olarak tedavül edilmişti.¹⁴²² (Ek 10)

Paranın değer kaybından en fazla zarar gören kesimler akçe üzerinden sabit ödeme bekleyenler olmuştur. Lonca üyeleri, esnaf, küçük tüccarlar, zanaatkârlar da olumsuz yönde etkilenmekteydiler. Ulufelerin mağşuş akçe ile verilmesi yeniçerilerin sık sık isyan etmesine yol açmış ve askerî ayaklanmalar neticesinde devlet, malî ıslahatlar ve sikke tashihleri yolu ile akçenin kıymetini muhafaza etmeye çalışmıştır.¹⁴²³

Bu ek para basma işleminin sonrasında fiyatlar, akçenin gümüş içeriğiyle ters orantılı olarak veya dolaşımdaki para miktarıyla doğru orantılı olarak artış gösteriyordu. Devletten akçe üzerinden belirli bir miktar maaş almakta olan devlet görevlileri ise, maaşlarının satın alma gücünün azaldığını görüyorlardı. Bu durumda maaşlı devlet görevlileri ve Yeniçeriler direnişe geçiyorlar, güçleri yeterse de ayaklanıyorlar, sorumluların cezalandırmasını istiyorlardı. Yeniçerilerin somut iktisadi talebi ise, maaşlarının satın alma gücünü korumak amacıyla, ya tağşış işleminin geri alınması ya da tağşış oranına bağlı olarak maaşlarına zam yapılması oluyordu.¹⁴²⁴ Devlet ise vergi tahsilatı sırasında zarara uğramamak için reayadan mutlaka iyi akçe toplamak zorunda idi. Vergi memurlarına sık sık yapılan uyarılar bu minvalde değerlendirilebilir.¹⁴²⁵

Akçenin sürekli olarak değer kaybetmesi ve devletin yapmış olduğu tashihler, toplum içerisinde var olan ticari ve diğer parasal işlemlerde de birtakım anlaşmazlıklara yol açmıştır. Sorunun çözümü kadı makamı olarak görülse de kendi içlerinde yaptıkları anlaşmalarla soruna çözüm getiren vatandaşlar da mevcuttu. Örneğin; Tophane'de Selime Hatun Mahallesi'nde oturan Sinan bin Aziz, Pirlo veledi Esterati ile bir anlaşma yapmıştı. Emr-i sultâni ile memnu' olan kesik ve züyuf akçenin 380'i 1 altına rayic iken

¹⁴²² GŞS. 49 90 a4 (1028).

¹⁴²³ Özcan, "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda yapılan Sikke Tashihleri", 260.

¹⁴²⁴ 1585 yılındaki tağşışten sonra fiyatlar iki katına fırlayınca, aylıkları yeni sikkelerle ödenen Yeniçeriler para işlerinden sorumlu olan Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın kellesini istemişler ve padişah bu talebi yerine getirmek zorunda kalmıştı. Daha sonraki mali ve siyasal çalkantıların habercisi olan bu ayaklanma, Beylerbeyi Vakası olarak bilinir. Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarih*, 99.

¹⁴²⁵ GŞS. 25 82 b2 (23 Zilhicce 1013-12 Mayıs 1605), "... altunu yüzonsekize kamil gurus yetmişsekize nakıs gurusı altmışsekize alub ziyade ve noksan almaya ve zaruri akçe almak lazım gelür ise dokuzbuçuğı bir dirhem gelir sahihü'l ayâr kâmil akçe alub kem ayar ve züyuf akçe almaya..." GŞS. 25 84 b1(4 Zilhicce 1013-23 Nisan 1605), "...zinhâr hurda ve kem ayar akçe aldirmayasız..." GŞS. 25 93 b2 (3 Muharrem 1013-1 Haziran 1604), GŞS. 27 85 b1 (29 Şevval 1013-20 Mart 1605), "...zinhâr kem ayar ve nâkıs'ül vezn akçe aldirmayasız..."

2 re's katırını Pirlo'ya 10.000 akçeye satmış ve alacak ileri bir tarihe ertelenmişti. Ödeme zamanı geldiğinde hâla züyuf akçe rayic olursa ödeme züyuf akçe ile cedit akçe tedavüle çıkarsa cedit akçenin altından rayici üzerinden yapılacaktı. Ödeme zamanı geldiğinde züyuf akçe yasaklanmış olduğundan ödeme her 380'i 1 filori olacak şekilde filori ile yapılmıştır.¹⁴²⁶

Ödeme konusundaki anlaşmazlıklar genelde tedavüldeki para rayiclerindeki değişikliklerden kaynaklanmaktaydı. Satış akdi yapıldıktan sonra, eski akçeler tedavülden kaldırıldığında, müşterinin satış akdini bozup daha önce verdiği eski para kadar yeni para talep edip edemeyeceği?, bir malı ücretini sonra vermek şartıyla satın alıp kabz ettikten sonra, tedavüldeki akçe kaldırılıp yeni akçe konduğunda, satıcıya eski akçenin satış günündeki altın veya gümüşten değeri kadar yeni akçe vermek gerekip gerekmediği?, zayıf akçenin rayic olduğu bir belde bir mal satın alan kimsenin, daha değerli akçenin rayic olduğu belde malın ücretini ödemeye kalktığına, zayıf akçenin kıymeti kadar mı ödeme yapacağı?¹⁴²⁷ cevaplanması gereken sorulardandı. Örneğin; bu konu ile ilgili 63 No'lu sicilin ilk sayfasında yer alan *“hâla teatisi memnu olan hurda ve züyuf akçe rayic iken vakıf odaları ve vakıf dükkânları ücret-i muaccele ve müeccele ile mutasarrıf olanlar ücret-i muaccelelerin müteveli-i vakfa birkaç zaman virmeyüb zimmetlerinde müctemi’ olduktan sonra cedit akçe zuhur edip ol odaların ve dükkânların ücret-i müeccele kıymetleri zuhur iden akçeden dahi mukaddema tayin olunan mikdar olmağla müteveli-i vakf züyuf akçe zamanında müctemi’ olan ücreti müeccele âdetince mutasarrıflardan cedit akçe talep itdikde mezburlar mücerred züyuf akçe ile altın ikiyüzelliye rayic iken müctemi oldu hâla her ikiyüzellisi mukabelesinde bir altın viririz dimeğe şer'an kadir olurlar mı? el cevap: olmazlar.”*¹⁴²⁸ ve yine aynı yerde yer alan *“Zeyd mülk dükkânını ve odalarını hâla teatisi memnu’ hurda va züyuf akçe ile altın ikiyüzelliye rayic iken Amr'da müddet-i ma'lume tamamına değin ücret-i muayene icar, Amr dahi isticar idüb müddet tamamında ücret-i muayeneyi almadan cedit akçe zuhur idüb ve züyuf akçe kasid ve ıyd-i zamandan münkat'i olduktan Amr ve ücret-i merkumenin yevmi akitte altından kıymeti olmak üzere her ikiyüzellisi bir altın virirken Zeyd dahi almayub züyuf akçe âdetince cedit akçe almağa şer'an kadir olur*

¹⁴²⁶ GŞS. 53 93 a1 (19 Safer 1034-1 Aralık 1624) Benzer bir anlaşma için bkz.GŞS. 53 81 b2 (9 Zilkade 1033-23 Ağustos 1624).

¹⁴²⁷ Bilgin, “Değişen İktisadi Yapı Karşısında İslam Hukuku-16. Yüzyıl Osmanlı Örneği”- 609-610.

¹⁴²⁸ GŞS. 63 1 b1 (1051-1641).

mu? *El cevap: olmaz.*¹⁴²⁹ şeklindeki fetvalar halkın kafasındaki sorulara cevap niteliğindedir. Her hâlükârda vatandaşlar benzer fetvalar alarak sorunlarına çözüm üretmekteydiler.

1588’den 1640’lara kadar yapılan tağşişlerle, Osmanlı parasının temel birimi olan akçe oldukça küçülmüş ve günlük işlerde kullanılması son derece güç bir sikke hâline gelmiştir. Yarım yüzyıl kadar süren bu istikrarsızlık dönemi ile gümüş sikkelerin günlük işlerde kullanılamaz hale gelmesi, Osmanlı piyasalarında büyük boy Avrupa sikkelerinin kullanımını yaygınlaştırmıştır. Nitekim para ayarlamaları ve akçenin alım gücündeki kayıpları önlemek için halk, yabancı para ile alışveriş yapmayı tercih etmiştir. Bu ayarlamalardan dolayı halkın yabancı para ile alışverişi tercih etmesi, devleti bazı tedbirleri almaya sevk etmiştir. Halkın bu haklı kaçışını önlemek için devlet, 1640’dan 1688’e kadar sikke tashihinden mütemadiyen kaçınmış, birtakım ıslahatlarla, ufak müdahalelerle akçenin değerini korumaya çalışmıştır.¹⁴³⁰

5.1.6. Kalpazanlık Faaliyetleri

Osmanlı arşiv belgelerinde sahte para basma işini yapanlar kallab, kalbzen,¹⁴³¹ sikkezen, zebanzedi¹⁴³² gibi ifadelerle nitelendirilmiştir. Lügatte kalpazan terimi “*değiştirip bozan, yalandan taklit akçe yapan*” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁴³³ Kalb akçe ise akçenin taklidi olarak yapılan para hakkında kullanılır bir tabirdir. Daha sonradan madenî paraların her çeşidinin kalpına bu isim verilmiştir. İçinde bulunması gereken madenden başka madenler bulunan akçeye kızıl veya mağuş akçe de deniliyordu.¹⁴³⁴

Tüm diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de para basma hakkı devlete aitti ve devlet bu hakkı suiistimal ederek hariçten para basanlara ya da piyasada dolaşan paraları işleyerek içeriğindeki değerli madenleri eksiltme yoluyla paranın değerini düşürenlere farklı bir ifade ile kalpazanlık yapanlara müsaade etmemekteydi.¹⁴³⁵ Ancak

¹⁴²⁹ GŞS. 63 1 b2 (1051-1641).

¹⁴³⁰ Özcan, “Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılda yapılan Sikke Tashihleri”, 260.

¹⁴³¹ Ahmet Erdoğan, “Suç ve Ceza Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezaları”, (Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2019), 233.

¹⁴³² Orhan Kılıç, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Kalpazanlık Faaliyetleri”, 180.

¹⁴³³ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, 1078.

¹⁴³⁴ Kılıç, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Kalpazanlık Faaliyetleri”, 180.

¹⁴³⁵ Erdoğan, “Suç ve Ceza Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezaları”, 234.

bütün toplumlarda zaman zaman bazı kişiler tarafından kalb para olarak adlandırılan paraların piyasaya sürüldüğü de bir gerçektir.¹⁴³⁶

Ticaret için nakit paraya ihtiyaç vardı ve insanlar zaten az olan bu parayı birbirlerine borç vermek istemiyorlardı. Üstelik nakit paranın azlığına bağlı olarak tefecilik yaygınlaşmıştı.¹⁴³⁷ Amerikan altın ve gümüşünün Osmanlı piyasasına girişi ile birlikte değerli maden miktarındaki artış ve kırsal ekonominin gittikçe artan bir şekilde pazara yönelmesi para kullanımının artışına neden olmuştu. Bununla birlikte, şehir ve kasabalarda küçük ölçekli olmasına rağmen yoğun bir kredi ilişkileri ağının oluşması da para kullanımının artışı ile alakalıdır. Para kullanımındaki artış diğer bir deyişle paraya olan talep ise kalpazanlığın önemli bir sorun hâline dönüşmesinde mühim rol oynamıştır.¹⁴³⁸

Kalpazanların kalb para üretmek için kullandıkları belli başlı dört yöntem bulunmaktadır. İlki daha az gümüş içeren veya hiç gümüş içermeyen bakır ve kurşundan yapılmış paralar üretmektir. 1 dirhem gümüşten darphanede 8 akçe kesilirken, içeriğine kalay ve bakır katılan alaşımın 1 dirheminden 12 ila 17 akçe kesilmekteydi.¹⁴³⁹ Bu yolla piyasa ortamına sürülen akçeler % 100 oranında düşük ayarlı idi. Bazı kalpazanlar kestikleri kalp paralarındaki yabancı maddelerin belli olmaması için az miktarda katıyorlardı. Mesela 1574 yılında Üsküp'te yakalanan kalpazan Kula: *"ben on guruşa yirmi dirhem miktarı bakır katarım asla belli değildir"* diyerek itirafta bulunmuştur.¹⁴⁴⁰

Bir taşşış sonrasında devlet, eğer gücü yeterse, eski sikkelerin tedavülünü yasaklayarak ve darphaneye getirilen eski sikkeleri düşük fiyatlarla satın alarak da ek gelir sağlayabilmekteydi. Ayrıca devlet darphaneye getirilen eski sikkelerin yeniden basımı için ücret talep edebiliyordu.¹⁴⁴¹ Bu gelir % 20'lere varmaktaydı. Öte yandan eski akçeyi darphaneye getirmeyenler, üzerlerinde eski akçe ile yakalandıkları vakit devletin elde ettiği gelir % 50'den fazla olabilmekteydi. Kendi rızası ile elindeki akçeyi veya

¹⁴³⁶ Kılıç, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri", 180.
¹⁴³⁷ Bilgin, "Değişen İktisadi Yapı Karşısında İslam Hukuku-16. Yüzyıl Osmanlı Devleti Örneği-", 608.
¹⁴³⁸ Erdoğan, "Suç ve Ceza Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezaları", 235-236.
¹⁴³⁹ Erdoğan, "Suç ve Ceza Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezaları", 242.
¹⁴⁴⁰ Kılıç, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri", 181.
¹⁴⁴¹ Şevket Pamuk, *Türkiye-Osmanlı İktisadi Tarihi 1500-1914*, (İstanbul: İletişim Yay., 2007), 172.

gümüşü darphaneye getirenler darphane görevlileri ile anlaşarak % 20'lere varan kesintiden kurtulmaya çalışırlardı. Bu anlaşmanın neticesinde darphanede basılan akçeler resmiyette olması gerekenden daha hafif ve farklı alaşımlarda olabilmekteydi.¹⁴⁴²

Kullanılan diğer bir yaygın yöntem ise piyasadaki halis akçenin kenarlarını kırpmaktı. Devletin takip ettiği tağşiş politikalarının bir neticesi olarak piyasada dolaşan paraların çoğunluğu kenarları kırılmış sikkelerdi. Kayıtlarda kırılmış parçalara “tırnak” denilmekteydi. Bu ifade paraların etrafından kırılan parçaların küçüklüğü ve şekli hakkında bilgi vermektedir.¹⁴⁴³

Kalb para üretiminde kullanılan bir diğer yöntem piyasadaki halis akçeyi toplayarak içeriğindeki gümüşü ayırtmaktı. Bu uğraş kaçakçılık suçları ile yakından ilintilidir. Zira kalpazanlar piyasadaki topladıkları akçenin içerisindeki gümüşü ayırtıp elde ettikleri gümüş cevherini gerek saf hâliyle gerekse çeşitli eşyalar yaparak hariçten gelen tüccara satıyorlardı.¹⁴⁴⁴

Bakırla karışık akçe veya gümüşle karışık altın paraların, belli bir kimyasal bilgi ve teknoloji gerektirdiği için büyük ölçüde devlete ait darphanelerde görevini suiistimal eden darphane görevlileri tarafından kesildiği anlaşılmaktadır. Bundan dolayı darphanelere sıkça baskınlar yapılarak kesilen paralar inceleniyordu. Ayarı bozuk akçeler keselere konulup mühürlenerek merkeze gönderilir veya aynı darphanede düzgün bir şekilde yeniden kesilirdi.¹⁴⁴⁵

Kayıtlar kalb para üretme işinde kendini yetiştirmiş kadınları da ortaya çıkarmaktadır. İstanbul'da darphane yetkilisi (emin) olan Abdülkadir Çavuş, Meryem Hatun karşısında mahkemeye çıkmıştı. Kasımpaşa'nın Emirefendi Mahallesi'nden Rahime Hatun'un elinde çarşıda alışveriş yaparken 50 adet sahte akçe bulunmuştur. Abdülkadir Çavuş, sahte akçeleri mühürleyerek Mahmutpaşa Mahkemesi'nde tescil ettirmiş ve suçlu ile birlikte sadrazama göndermiştir. Rahime Hatun'un cariyesi Zamane, sadrazama

¹⁴⁴² Erdoğan, “Suç ve Ceza Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezaları”, 239.

¹⁴⁴³ GŞS. 38 53 a1 (4 Şevval 1023-7 Kasım 1614)- GŞS. 45 27 b1(Evâil-i Rebi'ülâhir 1028: 18-27 Mart 1619)- GŞS. 62 23 b1 (3 Rebi'ülâhir 1049-3 Ağustos 1639)- GŞS. 62 77 a3 (10 Receb 1049-6 Kasım 1639)- GŞS. 62 87 a2 (10 Şaban 1049-6 Aralık 1639).

¹⁴⁴⁴ Erdoğan, “Suç ve Ceza Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezaları”, 243.

¹⁴⁴⁵ Kılıç, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri”, 182.

Kasımpaşa'nın Yeldeğirmeni Mahallesi'nden Hızır Reis'in eşi Meryem Hatun'un bu sikkeleri kestiğini ve basmaları için kendilerine verdiğini söylemiştir. Sadrazam, Hızır Bey'in evinin aranması için bir buyuruldu yazmış, buyuruldu belgesinin gereği olarak mahkeme de bir yetkili görevlendirmiş ve Hızır Bey'in evinde arama yapılmıştır. Yapılan aramada, 137 adet sahte sikke ve 37 adet sikkersiz (damgasız) akçe bulunmuş, sonra Meryem Hatun'a görüşü sorulmuş, o da sikkeleri kendisinin bastırdığını itiraf etmiştir. Olay yerinde bulunan kimi Müslümanlar, Meryem Hatun'un uzun süredir sahte sikke yaptığını ve kendilerinin bundan haberdar olduğunu söylemişler, mahkeme yetkilisi de tarafların ifadelerini kaydetmiştir. Daha sonra Meryem Hatun, mahkemeye getirilerek yeniden sorgulanmıştı. Meryem Hatun, sahte sikke yapımında kullandığı araç gereçleri Sanevber adında bir cariyeye verdiğini, Sanevber'in sikkeleri kesmesi için Rıdvan adında bir kişinin eşine ulaştırdığını, O'nun da sikkeleri kestiğini ve bozdurması için Havva adında bir kadına ulaştırdığını söylemişti.¹⁴⁴⁶ Mahalle sakinlerinin Meryem Hatun'un bu işi yaptığını uzun süre bilmelerine rağmen neden şikâyet etmedikleri belirsizliğini korurken, organizasyonun genişliği bu işin hem ustalıkla hem de işbirliği çerçevesinde yapıldığını, alelade bir iş olmadığını göstermektedir.

Bir başka olayda yine darphane emini olan Kadri Çavuş gelen bir ihbar üzerine mahkemeden yanına bir naib alarak Galata'da Sultân Bayezıd Mahallesinde Hasan Çavuş'un evine keşfe gitmişti. İhbara göre Hamamcı Âmine denilen kadın, Hasan Çavuş'un evinde bazı kadınlarla beraber kalb akçe kat' etmekteydi. Evde yapılan aramada bir miktar kalb akçe bulunmuştur. Para kat' edenler tevkif edilmiş fakat Âmine firar etmiştir. Yakalananlardan Fatıma binti El hac Memi isimli hatunun ifadesine başvurulmuş, Fatıma; kendisinin Sarı Lütü mahallesinde ikamet eden Acemioğlu hatunu olarak bilinen Fatıma'nın hizmetinde bulunduğunu, Âmine'nin zaman zaman Acemioğlu Hatunu Fatıma'nın evine gelerek keten ipliği işletip mukabelesinde kâh 300 kâh 200 harçlanmak için kalb akçe getirdiğini, Fatıma'nın akçeleri kendisine verdiğini ve kendisinin de harcamak için pazara çıktığını itiraf etmişti. Ardından Âmine ve Fatıma'nın evlerine keşfe gidilmiştir. Âmine olayı doğrulamakla birlikte kendisinin kalb para kat' ettiği iddialarını reddetmiştir. Fatıma ise

¹⁴⁴⁶ GŞS. 25 2 b6 (Evâhir-i Muharrem 1013: 18-27 Haziran 1604).

fırar etmiştir.¹⁴⁴⁷ Yukarıdaki iki örnek kadınların da bu işteki ustalıklarını göstermekle birlikte kalb paraları piyasaya sürme şeklini ve bu işlerdeki işbirliklerini göstermesi açısından dikkate değer örneklerdir. Bu faaliyetler gizli bir mekânda ve çoğunlukla aile ortamında yapıldığı için kadınların da kalb akçe kesimi içinde oldukları ve bu konuda maharet kazandıkları anlaşılmaktadır.¹⁴⁴⁸

Kalb para üretimi öyle bir noktaya gelmişti ki üretilen sahte akçelerin üzerine gerçek olduğunu belirtmek için kullanılan sahte tamgalar da üretilmeye başlanmıştı. Şıkk-ı Sâni defterdarı ve aynı zamanda sikke ve tamga tashihine memur olan Bekir Efendi, vekili ve mübaşiri Ali Çavuş bin Mustafa'yı Galata Balıkpazarı'nda Kuyumcu Lazari veledi Vasil'in dükkânına keşif için göndermişti. Lazari'nin dükkânında gümüş damgası olduğuna dair şüpheler vardı. Fakat tetkikler sonucu dükkânda bahsi geçen tamgaya müteallik bir nesne bulunamamıştı.¹⁴⁴⁹

Kalb para üretmek kadar bulundurmak ve taşımak da suç kapsamında değerlendirilmektedir. Elinde kalb akçe bulunanlar akçeyi nereden ve kimden aldıkları hususunda soruşturmaya tabi tutulurdu. Piyasada dolaşan akçelerin arasına karıştırılan kalp sikkeler kısa zamanda çok kişi arasında el değiştirdiğinden, kalp sikkeyi kimin kestiğini tespit etmek çoğu zaman imkânsızdı. Kalb sikkelerle yakalananların bir kısmı bu paraları tanımadıkları kimselerden aldıklarını ifade ediyorlardı.¹⁴⁵⁰

Kalpazanlık suçlarında kullanılan mekânlar arasında önemli yere sahip olan evler mesken dokunulmazlığı çerçevesinde mahkeme kararı olmadan aranması ve basılması yasak olan mekânlardı. Kalpazanlar mesken dokunulmazlığının farkındaydılar ve kalb para üretimi için çoğunlukla evleri kullanmaktaydılar. Galata'nın Lonca Mahallesinde kuyumculuk yapan Yani veledi Kofto ile oğlu Estefan kullablık işini daha güvenilir olmasından dolayı dükkânının bir köşesinde değil evlerinde yapmaktaydılar.¹⁴⁵¹

¹⁴⁴⁷ GŞS. 30 21 a2 (10 Şaban 1014-21 Aralık 1605).

¹⁴⁴⁸ Kılıç, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri", 186.

¹⁴⁴⁹ GŞS. 68 a3 (Evâhir-i Cemaziyelâhir 1049: 17-26 Ekim 1639).

¹⁴⁵⁰ Erdoğan, "Suç ve Ceza Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezaları", 245. GŞS. 45 75 b1 (4 Receb 1028-17 Haziran 1619)- GŞS. 62 27 a2 (29 Rebi'ülâhir 1049-29 Ağustos 1639)- GŞS. 62 77 a3 (10 Receb 1049-6 Kasım 1639).

¹⁴⁵¹ GŞS. 38 53 a1 (4 Şevval 1023-7 Kasım 1614).

Evinde kullablık yaptığı ihbar edilen Yorgi veledi Nikola'nın evinde 1508 kalb akçe bulunmuştu. Yorgi her şeyi inkâr etmiş, akçeleri evine bir başkasının koyduğunu iddia etmişti.¹⁴⁵² Evinde sadece kalp akçe bulunan Yorgi kalb akçeleri piyasaya sürmekle görevliydi. Zira kalb akçe kat' ettiği iddia edilen kişilerin konutlarında veya evlerinde yapılan keşiflerde kalb paraların yanı sıra kalb para imal etmede kullanılan bazı araç ve gereçler ile “tırnak” tabir edilen para kırıkları da bulunmaktaydı.¹⁴⁵³

Bir yerde kalp akçenin haddinden fazla artarak piyasaya hâkim olması durumunda mahkeme kararı ile ıssız yerler ve hatta kalpazanlık yapıldığı şüphelenilen mahallelerdeki tüm evler aranabiliyordu.¹⁴⁵⁴ Kostantiniyye'de kullablık yaptığı için ahz olunan Emine binti Mustafa'nın, Galata'da Fındıklı denilen mevzideki merhum Monla Çelebi'nin vakf ettiği bahçede sâkin olan Mustafa Beşe'nin ortağı olduğunu ve beraber kalb akçe kat' ettiklerini itiraf etmesi üzerine bahsedilen bahçede keşif yapılmış, taş ile bina edilmiş bir zir-ü zemin (yer altı odası), bir miktar kazılmış kürek yeri ile gayri meskûk kalb akçe bulunmuştu. Bahçede uzun süredir “bağban” olan Ahmet bin Abdullah'ın hiçbir şeyden haberinin olmaması¹⁴⁵⁵ için ne ölçüde gizlilikle yürütüldüğünü göstermektedir.

Kalpazanlar kestikleri kalb paraları bizzat kendileri piyasaya sürmeyi mahzurlu bulup, bu işi “*harcidiciler*” olarak adlandırılan kişiler vasıtasıyla yaparlardı. 1034 yılı Rebi'ülevvel (Aralık 1624) ayına ait kayıtlar bu konuda açıklayıcı bilgiler vermektedir. Bostancıbaşı Ali Ağa'nın vekili ve mübaşiri olan Haseki Mahmut bin Abdullah isimli bostaninin yürüttüğü soruşturmada, Rumili'nden Yanya'ya bağlı Meşteraki isimli köyden Niko veledi Kosta üzerinde 200 kalb riyali gurus, Miho veledi Kiko ve Yani üzerinde kullab sikkesi ile meskuk kemayar 350 gurus ve ESTATI veledi Angel üzerinde kullab sikkesi ile meskuk kemayar 200 gurus tespit etmişti. Hepsî ifadelerinde paraları Rumili'nde Yanya kazasına tabi Meşteraki Köyü'nden Niho isimli zımmînin kat' ettiğini ve O'ndan aldıklarını, paraları harc etmek için İstanbul'a geldiklerini ifade etmişlerdi. Hatta Miho veledi Kiko 350 gurusu 40 akçeye satın aldığını söylemişti.

¹⁴⁵² GŞS. 45 75 b1 (4 Receb 1028-17 Haziran 1619).

¹⁴⁵³ GŞS. 30 21 a2 (10 Şaban 1014-21 Aralık 1605)- GŞS. 30 40 a2 (5 Şevval 1014-13 Şubat 1606)- GŞS. 45 27 b1(Evâil-i Rebi'ülâhir 1028: 18-27 Mart 1619)- GŞS. 38 53 a1 (4 Şevval 1023-7 Kasım 1614).

¹⁴⁵⁴ Erdoğan, “Suç ve Ceza Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezaları”, 245.

¹⁴⁵⁵ GŞS. 30 40 a2 (5 Şevval 1014-13 Şubat 1606).

Estatî ifadesinde parayı Edirnekapısı dâhilindeki menziline defn ettiğini, yakalandığı esnada Yakomi isminde bir zımmînin parayı buradan alıp firar ettiğini de itiraf etmiştir.¹⁴⁵⁶

Tağışlar karşısında yaşadıkları kayıpları telâfi etmek için kalb para işinde olan kimi sarraflar, kalb paranın hem üretilmesinde hem de piyasaya sürülmesinde önemli bir role sahiptiler. Genellikle tecdid, taşış ve tashih dönemlerinde basılan yeni sikkeleri piyasaya sürme işini sarraflar yerine getiriyordu.¹⁴⁵⁷ Bu vesile ile kendi bastıkları sahte sikkeleri yeni sikkeler ile karıştırarak piyasaya sürmek sarraflar için oldukça kolaydı. Özellikle Yahudi sarraflar neredeyse tüm ülke sathındaki para düzenini kontrol edebilecek vaziyetteydiler. Payitahttaki Yahudi sarraflar piyasadan topladıkları kalb paraları Ankara gibi payitahttan uzak diyarlarda piyasaya sürebilecek kadar geniş bir piyasa ağına sahiptiler.¹⁴⁵⁸ Çarşı, pazar gibi nüfusun ve alışverişin yoğun olduğu yerlerde kalp paraları piyasaya sürme çok daha kolaydı. Örneğin; Çavuşbaşı denilen mevzide yer alan El hac Rıdvan isimli râcîlin habbaz fırınında destgâhtâr olan Merkanos veledi Esfo'nun ikinci vakti fırında akçe kırktığına dair ihbarı değerlendiren Galata voyvodası Hüseyin Ağa bin Abdülmennan, fırında yaptığı keşifte siyah bir keçe içerisinde 125 dirhem “tırnak” tabir olunur akçe kesigi ile 2275 mağşuş akçe bulmuştu.¹⁴⁵⁹ Simitçi tâifesinden Simo veledi Atnaş'ta yine Galata voyvodası olan Ali Ağa bin Abdülmennan'ın kethüdası Mustafa bin Mehmed tarafından 600 kalb akçe ile pazarlık yaparken yakalanmış ayrıca üzerinde de 30 dirhem “tırnak” tabir edilen gümüş bulunmuştu. Simo parayı ismini bilmediği bir zımmînin bazı meta'ya harc ve sarf için verdiğini ifade etmişti.¹⁴⁶⁰ Karaköy Mahallesi'nde bakkallık yapan Mihal veledi Yani ile hizmetkârı Todori veledi Yani'nin dükkânında yapılan aramada da 170 dirhem “tırnak” tabir edilir akçe bulunmuştu. Kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Mihal ile Todori'nin akçe kırpma konusunda adları çıkmıştı.¹⁴⁶¹ Halkın sıklıkla alışveriş yaptıkları bu mekânlar kalb akçelerin piyasaya sürülmesi için uygun koşullara sahipti.

¹⁴⁵⁶ GŞS. 53 102 a5 (20 Rebi'ülevvel 1034-31 Aralık 1624)-53 102 b1 (20 Rebi'ülevvel 1034-31 Aralık 1624)- GŞS. 53 102 b2 (20 Rebi'ülevvel 1034-31 Aralık 1624).

¹⁴⁵⁷ Halil Sahillioğlu, “Darphane”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 1993), 8:504.

¹⁴⁵⁸ Erdoğan, “Suç ve Ceza Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezaları”, 240.

¹⁴⁵⁹ GŞS. 62 3 b1 (3 Rebi'ülâhîr 1049-3 Ağustos 1639).

¹⁴⁶⁰ GŞS. 62 77 a3 (20 Receb 1049-16 Kasım 1639).

¹⁴⁶¹ GŞS. 62 87 a2 (10 Şaban 1049-6 Aralık 1639).

Suçüstü yakalananların görevlilere kendilerini bırakmaları karşılığında para teklif ettikleri karşılaşılan durumlardandı. Askeriler genellikle kalpazanların faaliyetlerine göz yummakta; kalpazanlık suçu mahkemeye yansıyacak kadar aleniyet kazansa bile bazı subaşılar ve voyvodalar cerime akçesi/ aldıktan sonra kalpazanları serbest bırakmaktaydılar. Rumili’nde Nakşa Adası’ndan Galata Bezzazistanı’nda ticaret yapmak için gelmiş olan Yani veledi Nikola, Mavrına isimli zımmînin meyhanesinde kalb akçe aramak için bulunan Galata Voyvodası Hüseyin bin Abdullah’ın hüddamlarından Mehmed Beşe’ye yakalanmıştı. Üzerinde 200 kalb akçe ile 260 halis akçe çıkmıştı. Kendisini voyvodaya ihbar etmemesi ve serbest bırakması karşılığında Mehmed Beşe’ye 1500 akçe teklif etmişti. Mehmed Beşe’nin teklifi kabul etmediği Yani veledi Nikola’nın Mevlana Ahmet Efendi huzurunda da aynı ifadeyi vermesinden anlaşılmaktadır. Kalb akçeleri Belgrad’da 100 endaze dimi sattığı ve ismini bilmediği birinden aldığını da itiraf etmişti.¹⁴⁶²

Benzer şekilde kalpazanlık suçlarının XV. yüzyılda yapılan Umumi Ceza Kanunnâmelerinde yer almaması bu suçun para basma işinin yapıldığı yerlerle sınırlı olduğunu tüm imparatorluğu etkileyecek kadar yaygın olmadığını göstermektedir. Ancak Fatih Sultân Mehmed Dönemi Gümüş ve Eski Akça Yasaknamesi’nde kalpazanlık yapanlarla ilgili “*Ve her ne yerde kalbazan bulursa, dutub kadı ve subaşı katına ilet, anlar dahi gereği gibi teftiş edeler, göreler; şöyle ki, şer ile kalbazanlığı zâhir olursa, kulumla kapıma gönderip rızkının nısfı (yarısı) beylik ve nısfı amilin ola.*”¹⁴⁶³ şeklindeki bir kayıt alınacak tedbir ile ilgilidir. XVI. yüzyıla gelindiğinde sahte para basmanın Umumi Ceza Kanunnâmelerinde suç olarak yer almaya başladığı görülür. Kalpazanlık suçlarının ilk kez bir Umumi Ceza Kanunnâmesinde yer alması XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde tahtta bulunan I. Selim (1512-1520) devrindedir.¹⁴⁶⁴

Osmanlı Devleti farklı dönemlerde olduğu gibi incelenen dönem içerisinde de kalpazanlık faaliyetlerini önlenmeye çalışmıştır. Bu amaçla çıkarılan kanunlar halka bildirilmiştir. Kişilerin bu tür davranışlarda bulunmaları yasaklanmış ve kalpazanlık faaliyetlerine karışanların cezalandırılacağı ifade edilmiştir. Bu tür davranışlarda

¹⁴⁶² GŞS. 62 27 a2 (29 Rebi’ülâhir 1049-29 Ağustos 1639).

¹⁴⁶³ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, 256.

¹⁴⁶⁴ Erdoğan, “Suç ve Ceza Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezaları”, 235.

bulunanların suçlarının sabit olması hâlinde siyaseten katl edilmelerine dair kanunlarda çıkarılmıştır.¹⁴⁶⁵

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde darphanede kalpazanlık yapanların ellerinin kesildiğini, sikke basanların binaya giriş ve çıkışta kontrol edildiğini anlatmaktadır.¹⁴⁶⁶ Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) saltanatı müddetince çıkardığı yasaknâmelerle para basma işinin yalnızca devletin denetimi dâhilinde bulunan darphanelerde yapılmasını, bu yasağa uymayıp kalp akçe kesenlerin asılmak suretiyle idam edilmesini ve mallarına el konulmasını (müsadere) emretmekteydi.¹⁴⁶⁷

Herhangi bir şekilde kalb para kesimi yaptığı anlaşılan kişi ve kişiler mahkeme ediliyor ve suçları sabit olursa zikredilen cezalardan birine mahkûm ediliyorlardı. Tahkikat aşamasında merkezden gönderilen bir çavuş bu işe nezaret ediyor ve suçluları suç aletleri ile birlikte maiyetine verilen yardımcı kuvvetlerle merkeze götürüyordu. Kalb para kesiminde kullanılan aletlerin mutlaka merkeze irsâli adet idi. Suçluların kalpazanlık aletleri ve kestikleri kalp akçelerle merkeze irsâli işini gümüş arayıcılarının adamları da gerçekleştirebiliyordu.¹⁴⁶⁸

Ancak şer’iyye sicillerinde yer alan kalpazanlık örneklerine istinaden, kallâbların önce yerel mahkeme tarafından soruşturulduğu¹⁴⁶⁹ suçun sabit olması durumunda ise olayın payitahta intikal ettiği anlaşılmaktadır. Kalpazanlık suçları genellikle ihbar üzerinden hareketle soruşturulur ve ardından elde edilen delillerle birlikte mahkemeye intikal ederdi. Bu konuda Galata voyvodası ve adamları tarafından soruşturulan kalpazanlık faaliyetlerinden bahsedilebilir. Kayıtlar bu konuda Galata voyvodasını ön plana

¹⁴⁶⁵ Süha Oğuz Baytimur, “Osmanlı Devleti’nde Kalpazanlık Faaliyetleri ve Uygulanan Cezalar (1789-1808)”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2, (Aralık-2016), 252.

¹⁴⁶⁶ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, c.1, 2. Kitap*, Kahraman ve Dağlı, 565.

¹⁴⁶⁷ Erdoğan, “Suç ve Ceza Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezaları”, 234.

¹⁴⁶⁸ Kılıç, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Kalpazanlık Faaliyetleri”, 185.

¹⁴⁶⁹ GŞS. 30 21 a2 (10 Şaban 1014-21 Aralık 1605)- GŞS. 30 40 a2 (5 Şevval 1014-13 Şubat 1606)- GŞS. 38 53 a1(4 Şevval 1023-7 Kasım 1614)- GŞS. 45 75 b1(4 Receb 1028-17 Haziran 1619)- GŞS. 53 102 a5 (20 Rebi’ülevvel 1034-31 Aralık 1624), GŞS. 53 102 b1(20 Rebi’ülevvel 1034-31 Aralık 1624)- GŞS. 53 102 b2 (20 Rebi’ülevvel 1034-31 Aralık 1624)- GŞS. 62 23 b1 (3 Rebi’ülâhir 1049-3 Ağustos 1639)- GŞS. 62 27 a2 (29 Rebi’ülâhir 1049-29 Ağustos 1639)- GŞS. 62 77 a3 (20 Receb 1049-16 Kasım 1639).

çıkarmaktadır.¹⁴⁷⁰ Galata voyvodası aynı zamanda gümüş arama konusunda da yetkiliydi. Kendisi yapabildiği gibi bir adamını da bu konuda görevlendirebilmekteydi.

Voyvodanın yanı sıra bostancıbaşı ve vekilinin soruşturduğu kalpazanlık faaliyetleri de vardır.¹⁴⁷¹ Darphane eminleri sorumluluk bölgelerinin her tarafına, özellikle işlek ticaret yolları ve merkezlerine yasakçılar (gümüş arayıcılar) yollayıp, gerektiğinde yükleri, tüccar odalarını, dükkânları denetlettiriyor ve hatta şüphelendikleri evlere anî baskınlar yaparak kalb akçe, eski akçe veya yasak gümüş yakalattırıyorlardı.¹⁴⁷² Kalpazanlık işi darphane eminlerini de ilgilendirmekteydi.¹⁴⁷³ Darphane emini bu soruşturmaları nazırı ve bâkikulu ile birlikte yürütmekteydi. Kadı ve naiblerin katkısını da belirtmek gerekir.

Her ihbarında doğru çıkmadığı da belirtilmelidir. Bilfiil darphane emini olan Mehmed Ağa bin Turhan, nazırı Hasan Bey bin Abdullah ve bâkikulu Ali Bey bin Bayram ile yürüttüğü tahkikat buna örnektir. Galata'da Balıkpazarı yakınında kuyumculuk yapan Sava veledi Kirkoz isimli zımmînin evine varılıp arama yapılmıştı. Aramada bir kutu içerisinde bir miktar şâhi, bir kese içerisinde bir miktar Edirne darphanesi sikkesi, meskuk çil hurda akçe, bir başka kese içerisinde kırkık akçe, bir miktar şâhi ve mahlût hurda akçe bulunmuştu. Sava, şâhi ve akçelerin kendinin olduğunu bey' ve şîrâ için kullandığını söylemişti. Bu sırada bâkikulu Ali Bey zımmînin menzilinde bir çıkın içerisinde bir miktar tırnak sim bulmuştum fakat bazıları bunu benden aldılar deyü dava ve mutalebe edip 1 saat sonra çıkın ile mahkeme huzuruna geldi. Çıkının içerisinde Sava'yı suçlamaya yetecek bir miktar sim "tırnak" ve diğer bir çıkın içerisinde ise 2 guruş, 1 filori ve kırkılmış hurda akçe çıkarıp bunları Sava'nın menzilinde bulduğunu ifade etmişti. Soruşturmanın başında olan Mevlana Halil, arama esnasında Ali Bey'in

¹⁴⁷⁰ GŞS. 38 53 a1(4 Şevval 1023-7 Kasım 1614)-GŞS. 45 75 b1 (4 Receb 1028-17 Haziran 1619)-GŞS. 62 23 b1 (3 Rebi'ülâhir 1049-3 Ağustos 1639)-GŞS. 62 27 a2 (29 Rebi'ülâhir 1049-29 Ağustos 1639)-GŞS. 62 30 a3 (Gurre-i Cemaziyelevvel 1049-30 Ağustos 1639)-GŞS. 62 35 b3 (9 Cemaziyelevvel 1049-7 Eylül 1639)-GŞS. 62 77 a3 (20 Receb 1049-16 Kasım 1639)-GŞS. 62 87 a2 (10 Şaban 1049-6 Aralık 1639).

¹⁴⁷¹ GŞS. 62 87 a2 (10 Şaban 1049-6 Aralık 1639), GŞS. 53 102 a5 (20 Rebi'ülevvel 1034-31 Aralık 1624), GŞS. 53 102 b1(20 Rebi'ülevvel 1034-31 Aralık 1624)- GŞS. 53 102 b2 (20 Rebi'ülevvel 1034-31 Aralık 1624).

¹⁴⁷² Kılıç, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri", 185.

¹⁴⁷³ GŞS. 25 2 b6 (Evâhir-i Muharrem 1013: 18-27 Haziran 1604)-GŞS. 30 21 a2 (10 Şaban 1014-21 Aralık 1605)-GŞS. 30 40 a2 (5 Şevval 1014-13 Şubat 1606)-GŞS. 45 27 b1 (Evâil-i Rebi'ülâhir 1028: 18-27 Mart 1619).

çıkını Sava'nın evinde bulduğunu görmediğini ifade edince soruşturmanın seyri değişmiştir.¹⁴⁷⁴

Kalpazanlığı sabit olanlar kadın-erkek, sivil veya resmî her kim olursa olsun mutlaka hak ettiği cezaya çarptırılıyordu.1592 yılında İstanbul'da kalpazanlık yaptıkları tespit edilen bazı kadın ve erkekler ile bu paraları piyasaya süren bir câmi imamı idam edilmiştir. Aynı şekilde Tırhala ve Yenişehir kazalarında suçları sabit olan bir kalpazanlık şebekesi içinde bulunan kadınların elleri kesilmiş, bir kısmı küreğe gönderilmiş bir kişi ise idam edilmiştir.¹⁴⁷⁵ Galata mahkemesi kayıtlarında kalpazanlık yapanlara dair herhangi bir cezai yaptırım uygulandığına dair bilgi mevcut olmayıp kayıtlar durumun tespitiye yöneliktir.

2 Cemaziyelevvel 1049 (31 Ağustos 1639) tarihinde Galata voyvodası Hüseyin Ağa bin Abdülmennan'ın adamlarından ve haraç cem'ine memur olan Abdi Çelebi bin Abdullah, Kuyumcu Panayot veledi Dimitri'den haraç talep ettiğinde Dimitri kendisine bir kese içerisinde 710 adet kırkık akçe ile bir başka kese içerisinde 1700 adet yine kırkık akçe vermişti. Soruşturma sırasında Kuyumcu Panayot kırkık akçeleri kendisinin evinde kırktığını, kırkığını da kuyumcu dükkânında işlediğini itiraf etmişti. İfadesinde ilginç bir nokta ise bu işi yaparken validesi Sofyanoz'un bu işi yapmama konusunda kendisine defaatle nasihatle bulunmasına rağmen sözünü dinlememenin pişmanlığını ifade etmesidir.¹⁴⁷⁶

Vergilerin kalb akçelerle ödenmesi, hiç şüphesiz Osmanlı hazinesinin zarar etmesine neden olurken, kalp akçenin bolluğunda halis akçe bulamayan reâyâyı vergi memurları karşısında zor durumda bırakıyordu.¹⁴⁷⁷ Ayarı bozuk, mağşuş akçelerin piyasada yaygınlaşmasından en çok zararı gören ise devlete vergi veren halk olmuştur. Halk hem vergi tahsildarlarına sahih akçe verme gayreti içerisinde düşerek huzursuz olmuş, hem de çok sık yaşanan yeni akçe kesimi sonrasında yaşanan enflasyon sebebiyle ellerindeki akçelerin % 10-15 oranında değer kaybetmesi sebebiyle zarara uğramışlardır.¹⁴⁷⁸ Bu noktada özellikle vergi toplama ve tahsilinde görevli memurlara gönderilen emirlerde

¹⁴⁷⁴ GŞS. 45 27 b1 (Evâil-i Rebi'ülâhir 1028: 18-27 Mart 1619).

¹⁴⁷⁵ Kılıç, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri", 185.

¹⁴⁷⁶ GŞS. 62 53 b3 (2 Cemaziyelevvel 1049-31 Ağustos 1639).

¹⁴⁷⁷ Erdoğan, "Suç ve Ceza Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezaları", 242.

¹⁴⁷⁸ Kılıç, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri", 186.

ısrarla üzerinde durulan nokta ziyade ve noksan akçe almamaları, halis akçe alıp kesinlikle hurda, kem ayar ve nakıs'ül vezn akçe almamaları hususuydu. Ayrıca toplanacak nakitin rayic bedelleri de akçe hesabı üzerinden vergi memurlarına iletilmekteydi.¹⁴⁷⁹ Avâriz, bedel-i kürekciyân ve nüzûl diye hizmete giden çavuşların getirdiği müşevveş (karışık) ve fâsid (bozuk) olan akçeler yine kendilerine iade edilerek bu meblağ üzerlerine zimmet çıkarılmıştır. Bu durum, tabii olarak vergi toplayan tahsildarların çok daha dikkatli olmasına sebep olmuştu.¹⁴⁸⁰

5.2. Finansman Kaynağı Olarak Para Vakıfları

Para vakıfları diğer vakıfların kuruluş sermayesi olarak ortaya koydukları menkul ve gayrimenkullerden farklı olarak sermayesinin tamamı veya bir kısmı nakit paradan oluşan vakıflardır. Bu para vakfiyelerde şart koşulan usullerden bir veya birkaçı ile işletilerek gelir getirmekte bu gelir de vakfiyede belirtilen cihetlere sarf edilmektedir. Para vakıflarının caiz olup olmaması ise her daim tartışılan konulardan olmuştur.

Para vakıfları konusundaki tartışmanın habercisi İbn Kemal'dir. Kaleme aldığı “Risale-i fî Cevâz-ı Vakfî'd-Derâhim ve'd-Denâir” isimli risale muhtemelen kendi döneminde yeni yeni gündeme gelmeye başlayan para vakıfları tartışmasının habercisi mahiyetindedir. İbn Kemal bu risâlesinde para vakfetmenin câiz olduğunu savunmuş, ayrıca bir kadı tarafından verilen hükmün bir başka kadı tarafından bozulamayacağı hususunu hatırlatarak uygulamada sıkıntı ve karmaşaya yol açılmasını engellemeye çalışmıştır.¹⁴⁸¹ Aslında bu tutumun yadırganacak bir tarafı da yoktur. Çünkü para vakıfları Osmanlı'ya özgü bir kurum olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Osmanlı

¹⁴⁷⁹ GŞS. 25 82 b2 (23 Zilhicce 1013), “...cizyeleri için alınan altını yüz on sekize ve kâmil gurus yetmiş [sekize] ve nâkis gurus altmış sekize alup ziyâde ve noksân almaya ve zarûrî akçe almak lâzım gelürsa dokuz buçuğı bir dirhem gelür sahîhü'layâr kâmil akçe alup kemm ayâr ve züyûf akçe almaya...”-GŞS. 25 84 b1 (4 Zilhicce 1013-23 Nisan 1605)-GŞS. 25 85 b1 -GŞS. 25 93 b1 (4 Zilhicce 1013-23 Nisan 1605) -GŞS. 25 93 b2 (3 Muharrem 1013-1 Haziran 1604), “...cem'de altını yüz on sekizer akçeye ve kâmil gurus yetmiş sekizer akçeye ve arslanlı gurus altmış sekizer akçeye aldırup ziyâde ve noksâna aldırmasıız ve bi'z-zarûrî akçe alınmak lâzım gelür ise dokuz buçuğı bir dirhem gelür hâlis akçe aldırmasıız zinhâr kem'ayâr ve nâkis akçe aldırmasıız...” -GŞS. 27 85 b1 (29 Şevval 1013-20 Mart 1605) “...hîn-i cem'de altını yüz on sekizere ve kâmil gurus yetmiş sekizere ve arslânî gurus altmış sekizer akçeye aldırup ziyâde ve noksân aldırmasıız ve zarûrî akçe alınmak lâzım gelürse dokuz buçuğı bir dirhem gelür hâlis akçe aldırup zinhâr kem-ayâr ve nâkisu'l-vezn akçe aldırmasıız...”-GŞS. 27 91 a1 (15 Şevval 1013-6 Mart 1605).

¹⁴⁸⁰ Kılıç, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri”, 185.

¹⁴⁸¹ Tahsin Özcan, “İbni kemal'in Para Vakıflarına Dair Risalesi”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 4 (2000):32.

öncesinde para vakıflarının uygulandığına dair örnek mevcut değildir. Olmayan bir şeyin tartışılmaması son derece doğal bir şeydir. Bu dönemde mezhepler arası tartışmalar daha ziyade vakfın diğer konuları üzerinde yoğunlaşmıştı.¹⁴⁸²

XVI. yüzyılla birlikte tartışmalar daha da yoğunlaşmıştır. Bu dönemde vakıf sistemindeki genişlemeye bağlı olarak para vakıflarının sayısında bir artış söz konusu olmuştur. Bu gelişmeler para vakıflarının meşruiyetini gündeme getirmiş ve Osmanlı uleması arasında tartışmalara yol açmıştır.¹⁴⁸³

Para vakıflarının meşru ve gerekli olduğunu savunan İbn-i Kemal, insanların buna ihtiyacı olmasını ortaya koyarken¹⁴⁸⁴ taraftarlardan biri olan Ebussuûd Efendi ise asırlardır halkın faydasına çalışmış ve yerleşmiş olan vakıf müessesesinin gerekliliğini belirtmiş, böyle faydalı bir müesseseyi yok ederek asırlardır yerleşmiş olan idari ve içtimai düzeni alt-üst etmemek gerektiğini ifade etmiştir.¹⁴⁸⁵

Para vakıflarının kuruluşunu destekleyen bir diğer ulema ise Sofyalı Bâlî Efendi' dir. Halvetî Tarikatı şeyhi Sofyalı Şeyh Bâlî Efendi nakit paranın caiz olduğunu, bu vakıflarının halka büyük hizmet verdiğini, yasaklanması hâlinde para vakıflarına dayanan müesseselerin kapanacağını, bundan da en fazla halkın, dinî müesseselerin ve bunlardan geçimini sağlayan kimselerin zarar göreceğini, toplumun huzuru için bu vakıfların devam etmesi gerektiğini belirten görüşler ortaya koymuştur.¹⁴⁸⁶

Para vakıflarına karşı olanların başında ise Çivizâde Mehmed Muhyiddin Efendi gelmektedir. O'na göre mütevellilerin muamelelerini İslam'a uygun yapmayışları sebebiyle ribâyâ düşülmektedir.¹⁴⁸⁷ Ebussuûd Efendi'ye reddiye yazarak bu tartışmaya katılan bir diğer âlim olan İmam Birgivi'de aynı şekilde mütevellilerin vakıf paranın işletilmesinin meşru şekillerini bilmediklerini öne sürmüş ve bu müessesenin faize kapı

¹⁴⁸² Emrullah Dumlulu, "16. Yüzyıl Osmanlı uleması arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 44 (2015):312.

¹⁴⁸³ Mustafa Alkan, "Uşak Para Vakıfları", *Belleten*, 70/258 (2006):755.

¹⁴⁸⁴ Nası Aslan, "Osmanlı Toplumunda Para Vakıflarının Kurumsallaşmasında Rol Oynayan Faktörler", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 1/2 (Eylül-Aralık 1998):100-101 "Sahabe döneminde bilinmese de son zamanlarda teamül haline gelmiş olan örf ve adetlere göredir. Nitekim örf ve âdet ile sabit olan şey delil ile sabit olmuş gibidir."

¹⁴⁸⁵ Tüzün, "Osmanlı Para Vakıflarına Toplu Bir Bakış", 475.

¹⁴⁸⁶ Hüseyin Çınar, Osmanlı Dönemi'nde Rumeli'de Vakıf Paranın Kullanılmasında Aranan Şartlar, *Adam Akademi*, 7/2 (2017):153.

¹⁴⁸⁷ Necmeddin Güney, "Osmanlı Para Vakfı Uygulamasın Güçlü Bir İtiraz İmam Birgivi'nin Para Vakfı Aleyhindeki Görüşleri" *Mütefekkir* 6/11 (2019): 29.

açacağını belirtmiştir.¹⁴⁸⁸ Buna ek olarak İmam Birgivi’ nin vakıf paraların mudârebe, bidâa gibi fikhın caiz gördüğü yöntemlerle değil de ağırlıklı olarak problemli bir işletim yöntemi olan muamele-i şer’iyye usulü ile işletildiği yönündeki tespit ve eleştirileri haklılık payı taşımaktadır. Vakıfların bazı uygulamalarının yanlış olması ve bunun neticesinde halkın ribâlî muâmelelere karışması sebebiyle de para vakıflarının gayr-i meşrû olduğunu ileri sürmüştür.¹⁴⁸⁹ Buradan hareketle denilebilir ki, paradan vakıf kurmak caiz lakin vakıf paraların işletilme biçimlerinden en çok tercih edilen muamele-i şer’iyye usulü problemli bir işlem olarak görülmektedir.¹⁴⁹⁰

Bu tür vakıfları destekleyen ulema da para vakıflarındaki geliri faiz olarak nitelemekten kaçınmış ve “ribh” terimini kullanmıştır. Para vakıflarının kuruluşuna karşı çıkan ulema ise özellikle faiz hususu üzerinde durmuş ve çekincelerini bu düzlemde ifade etmişlerdir. Yorum farkları da müçtehit imamların görüşlerinin farklı yorumlanmasından kaynaklanmış ve para vakıflarına karşı çıkanların destekçileri nispeten daha az olmuştur.¹⁴⁹¹ Para vakıflarının gelişme sürecini incelediğinde, Ebussuûd Efendinin ne denli büyük bir finansman kaynağını harekete geçirdiği daha iyi anlaşılır.¹⁴⁹²

Bu dönemde siciller üzerinde yapılan incelemelerde kuruluş kaydına rastlanılan 42 para vakfı tespit edilmiştir. (Ek 11) Bu vakıfların 28’inin kurucusu erkek, 13’ünün kurucusu ise kadındır. 1 vakıf ise erkek ve kadın tarafından ortaklaşa kurulmuştur. Yine bu kayıtların 26’sında vakıf sermayesi akçedir. Dirhem, riyalı gurus ve osmani vakıf sermayesi olarak kullanılan diğer para çeşitleridir. Vakıf paralarının nemalandırılmasında en çok tercih edilen muamele oranı 13 kayıtle % 15 dir. Beş kayıtta ise % 10’dur. 4 kayıtta % 11,5, 1 kayıtta ise % 11,25’tir. Vakfedildikleri cihetler ise şunlardır: Kur’an okunmasına ve vakıf mütevellisine, mahalle avârızına, musluğa su

¹⁴⁸⁸ Tuba Oğuz, “Muhasebecilerin Eserlerinde Muamele-i Şer’iyyenin Yeri”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi* 13 (2017):7.

¹⁴⁸⁹ Hasan Kayapınar, “Para Vakıflarının Bir Uygulaması Olarak Muâmele-i Şer’iyyenin Meşrûluğu Üzerine” *Hikmetiyurdu* 26 (2020): 244.

¹⁴⁹⁰ Dumlu, “16. Yüzyıl Osmanlı uleması arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar”, 332.

¹⁴⁹¹ Mehmet Bulut ve Cem Korkut, “Finansal İstikrar ve Para Vakıfları Etkisi, Rumeli Para Vakıfları Örnekleri”, *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi*, 1 (2016): 61.

¹⁴⁹² Hamdi Döndüren, “16. Yüzyıl Kültürümüzde Finansman ve İstihdam Politikası”, *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/ 7, (Bursa 1998): 64.

getirilmesine, kandil masrafına, cami-zaviye mühimmatına, akar iştiyasına ve sahaflar tâifesinin mühimmatına.

Vakıflarla yapılan istiğlâl akitleri tablosuna bakıldığında (Ek 14) para vakfı kurucularının 12'sinin Ağa, 8'inin paşa, 4'ünün kethüda, 3 'ünün kâtip, 1'inin çavuş, 1'inin kapudan ve 1'inin bostancı olduğu görülür. Yine bu kayıtlarda vakıftan en fazla yararlananlar 40 kişi ile Müslüman erkeklerdir. Onları 27 sayı ile zımmî erkekler takip etmektedir.

5.2.1. Para Vakıflarının Tescili Meselesi

Diğer vakıflarda olduğu gibi para vakıfları da, vakfettiği mülkiyetine ve vakıf yapma salâhiyetine sahip, akıl baliğ ve hür olma niteliklerini taşıyan fertler tarafından oluşturulabilmektedir. Bu özelliklere sahip bir insan, oluşturacağı vakıfla ilgili vakfiyesini (şartlarını) belirledikten sonra vakfın geçerlilik ve işlerlik kazanması için vakfın tescilini gerçekleştirmek amacıyla kadıya başvurur.¹⁴⁹³

Tescil işlemi esnasında takip edilen usul Ebussuûd'un icat ettiği bir şey değildir. Bu usul öteden beri uygulanmaktadır. Ancak Ebussuûd, konuyla ilgili ihtilafları ve itirazları ortadan kaldıracak bir yol geliştirmiştir. Ebussuûd'un ayrıntılarıyla sunduğu yargılama şu şekildedir: Vakıf kurmak isteyen bir kişi vakıfla ilgili şartları, görevlileri ve vakfın giderlerine ilişkin kuralları belirleyip ilgili işleri tamamladıktan sonra vakfı kurar ve mütevellîye teslim eder. Bir süre sonra mütevellî ile birlikte kadının huzuruna çıkar ve vakfiyede ifade edilen şeylerin hepsini ayrıntılı bir şekilde kadının huzurunda ikrar eder, mütevellî de onu tasdik eder. Sonrasında vâkıf, vakfın sahih olmadığını ve vakfa müteallik şartların batıl olduğunu ileri sürerek vakfın ana sermayesi ve kazancının iade edilmesini ayrıca mütevellînin tevliyet ücreti olarak ecr-i misilden fazla aldığı miktarın tazmin edilmesini ister. Bu iddiaya karşılık mütevellî ise vakfın İmam Züfer'in görüşüne göre sahih olduğunu ve vakıfla ilgili şartların geçerli olduğunu, almış olduğu tevliyet ücretinin de vakıftaki çalışmalarının karşılığı olduğunu söyler. Vâkıf ve mütevellîyi dinleyen kadı, İmam Züfer'in görüşüne binaen vakfın aslının sahih, şartlarının da hukuka uygun olduğuna hükmederek mütevellînin zimmetinin beraatına

¹⁴⁹³ Cafer Çiftçi, "18. Yüzyılda Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23/36 (2004): 82.

karar verir. Görüleceği üzere tescil işlemi için Ebussuûd oldukça ayrıntılı bir farazi yargılama sunmaktadır. Öyle ki, muhakeme esnasında tarafların görüşlerini hangi âlimin görüşüne dayandıracaklarını dahi açıklamaktadır. Aslında kendisi para vakfının meşruiyeti hususunda İmam Muhammed'in örf/teâmül kıstasını esas almıştır. Fakat vakfın bağlayıcı hale gelmesinde İmam Muhammed'in sunduğu mütevellîye teslim kriteri ile yetinmemekte işin içine hem İmam Züfer'i hem de İmam Ebu Yusuf'u sokmaktadır. Nihayetinde de sunduğu yöntemle vakfın her üç âlimin ittifakı ile bağlayıcı hale geldiğini söylemektedir.¹⁴⁹⁴

5.2.2. Vakıf Paraların İşletilmesinde İstenen Teminatlar

Para vakıflarının işleyişinde temel prensip, vakfedilen paranın aslına dokunulmadan (anapara muhafaza edilerek) işletilmesi ve elde edilen gelirin vakıf amaçları doğrultusunda harcanmasıdır. Para vakıfları, bir taraftan ait oldukları bölgedeki sosyal hizmetleri sağlarken, diğer taraftan halka kredi sağlama görevini yerine getirmiştir. Bu doğrultuda, bünyelerinde fonları olan bu vakıflar ihtiyaç sahiplerine kredi vererek, piyasalardaki para darlığını ortadan kaldırmış ve tefecilerin ortaya çıkmasına engel olmayı başarmışlardır.¹⁴⁹⁵

Para vakıfları sayesinde oluşacak sosyal faydanın sürdürülebilir kılınması için vakfedilen paradan kazanç sağlanması şarttır. Kazanç elde edilmediği takdirde işletme maliyetlerinden oluşan kaybın yanı sıra zaman içinde para değerinin düşmesinden kaynaklı diğer bir kayıp da kaçınılmazdır. Ticari hayatta geçerli olan işletim usulleri ile kazanç sağlayan para vakıflarının kârları devletin belirlediği % 10-20 oranları içerisinde olmaktadır. İşletme sonucu ele geçen kârdan işletme maliyetleri çıkartıldıktan sonra geri kalan kısım sosyal fayda olarak da adlandırılabilir çeşitli sosyal hizmetlere gitmektedir.¹⁴⁹⁶

Sosyal girişimlerde paraların erimesi-nakite çevrilmesi gibi finansal riskler başta olmak üzere sosyal ve hukuki riskler bulunmaktadır. Para vakıflarının verdiği kredilerin geri

¹⁴⁹⁴ Dumlu, "16. Yüzyıl Osmanlı uleması arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar", 323-324.

¹⁴⁹⁵ Yaşar Semiz, "Osmanlı Devleti'nde Para Vakıfları", *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19/1 (2016): 98.

¹⁴⁹⁶ Çiğdem Gürsoy, "Osmanlı Para Vakıflarından Sosyal Girişimlere", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 55/1 (2020): 82.

dönmeme riski bu kapsamda değerlendirilebilir. Vakıf paraların olası ziyan olma durumu göz önüne alınarak kefil¹⁴⁹⁷ ve rehin mal¹⁴⁹⁸ alınması şartı getirilmiştir. Ayrıca bazı vakfiyelerde kredi verilmemesi gereken kesimler kaydedilmiştir.¹⁴⁹⁹

İşletme şekli vakfedenin şartlarına bağlıdır. Nakit para vakfeden kişi, vakfiyesinde hemen hemen aşağıda yer alan aynı formülü tekrarlamaktadır. Bunlar: “*Rehn-i kavi ve kefil-i meli veya ikisinden biri ile onu, onbirbuçuk hesabı ile muâmele-i şer’iyye veya murâbaha-i mer’iyye ile bâ-yedd-i mütevellî beher sene, alâ vechi’l helâl istirbâh ve istiğlâl oluna.*” şeklindedir. Bu cümleden açıkça söylenmekten kaçınılmasına rağmen, vakfedilen paranın %15’lik bir kârla gelir getirecek şekilde borç verilmesi anlaşılmaktadır. Oranlar bir miktar aşağı veya yukarı olmak üzere değişebilmektedir. Münakaşalara sebep olmasına rağmen, iktisadî zaruretler yüzünden para vakıflarının yaygın bir şekilde kurulmasına ve yukarıda bahsedilen usulle işletilmesine devam edilmiştir.¹⁵⁰⁰

Mesela; “*ribhiyle âhara irbâh olunub, alâ-vechi’l-helâl irbâh olunub, rehn-i kavî ve kefil-i meli ile istirbâh ve akar-ı mezkûr istiğlâl olunub, rehn-i kavî ve kefil-i melî ile istirbâh ve istiğlâl olunub ve ammâ fe ammâ reybi-i ribâdan ârî tarîk-i merzâ üzere cârî olub, âhara istiğlâl tariki üzere virilüb, icâre-i şer’iyye ile gallelenüb ve meblağ-ı mezbûr istirbâh-ı şer’iyye ile nemalanub icâre-i şer’iyyeden ve nemâ’yı mer’iyyeden hâsıl olan akçeden*”¹⁵⁰¹ ifadesi yine bu kapsamdadır.

Para vakıflarının vakfiyelerinde paranın nasıl işleyeceği hemen hemen aynı ifadelerle “*Rehn-i kavi kefil-i meli veya ikisinden biri ile onu, onbir buçuk hesabı ile muamele-i şer’iyye ile mürabâha-i mer’iyye ile bâ-yed-i mütevellî beher sene alâ vechi’l-helâl istirbâh ve istiğlâl oluna*” şeklinde formüle edilmiştir. Yani sağlam bir teminat ve

¹⁴⁹⁷ GŞS. 36 68 a3 (20 Safer 1023-1 Nisan 1614), Mustafa Ağa Vakfı’ndan 30.000 akçe kullanan Saliyana binti Mihal’in iki zimmî kefilî vardı. GŞS. 49 25 b1 (Evâsıt-ı Ramazan 1028: 21-30 Ağustos 1619) Osman bin Abdullah’ın kurduğu vakıftan borç alan Yani’ye ise oğlu Frankol kefil olmuştu.

¹⁴⁹⁸ GŞS. 69 74 b1 (Evâsıt-ı Zilhicce 1055: 26 Ocak-3 Şubat 1646) Mesela Hüseyin Ağa Vakfı’ndan kullandığı meblağ karşılığında Nasuh Beşe bin Hasan menziline rehin bırakmıştı, Musa Reis bin Mehmed de Mustafa Ağa Vakfı’na olan borcuna karşılık menziline rehin verdi.

¹⁴⁹⁹ Gürsoy, “Osmanlı Para Vakıflarından Sosyal Girişimlere”, 84.

¹⁵⁰⁰ İsmail Kıvrım, “Gümüşhane Çevresinde Kurulan Para Vakıfları”, *History Studies*, 2/3 (2010): 234.

¹⁵⁰¹ GŞS. 47 30 b2 (Evâil-i Rebi’ülevvel 1028: 16-25 Şubat 1619), GŞS. 63 159 a4 (24 Ramazan 1051-27 Aralık 1641), GŞS. 67 44 a1 (20 Cemaziyevvel 1053-6 Ağustos 1643), GŞS. 67 97 a1 (Gurre-i Ramazan 1054-1 Kasım 1644), Ahmet Demir, “Osmanlı Devleti’nin Balkan Mirasında Para Vakıflarının Yeri: Prizren Örneği”, *Adam Akademi*, 7/2 (2017): 206.

zengin bir kefil veya ikisinden biri ile % 15 oranında şer'i muameleye ve kâr mukavelesiyle mütevellî tarafından her sene para verilip gelir sağlana denilmektedir. Yine bir başka kayıttta “*muamele-i sahiha-i şer’iyye ve murabaha-i sariha-i mer’iyye ile rehn-i kavi mümkün’ül istifa ve kefil-i meli kadir’ül ifa veyahut bi hesab’ül iktiza ikisinden biri ile iktifa olunmak üzere alelvechilkâmil istirbah olunub hâsıl olan fevaid ve mahsul.*”¹⁵⁰² şeklindeki ifade açıkça belirtilmese de vakfedilen paranın bir kâr (rihb) getirisiyle borç verilebileceğini belirtmektedir.

Vakfedildiği cihet ve vakıf sermayesi tespit edilen 42 adet para vakfının sermayesinin hangi para cinsinden olacağı, muamele oranları ve 3 tanesi hariç vakfedildiği cihet kayıtlarda açık ve nettir. Listede Kurd Çelebi bin Hüsâm tarafından kurulan 200.000 akçe sermayeli vakıf sermayesi en yüksek vakıftır. Bu vakıf ile ilgili biri 30 Rebi’ülevvel 1007 (31 Ekim 1598) diğeri ise Evâhir-i Cemaziyelâhir 1048 (Kasım 1638) tarihinde iki kayıt vardır. Kayıtlardan vakfın varlığını 41 senedir devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Yalnız ilk kayıttta akar iştirâsı ve evlada vakfedildiği cihet olarak kayıtlıyken, ikinci kayıttta bina eylediği camii ve zaviye mühimmatına şeklinde farklı bir kayıt vardır. Sermayesi en düşük vakıf 1.000 akçe ile Hacı Hüseyin bin Mehmed tarafından kurulmuştur. Bir başka 1.000 akçelik vakıf ise El hac Memi bin Abdullah tarafından kurulmuştur. Çoğunluğu Kur’an okunması ve vakıf mütevellisi cihetine vakfedilmişken Fahriye Hatun binti Abdurrezzak Vakfı diğelerinden farklılık arz eder. Vakfettiği 1875 riyali gurusun (her biri 80’er akçeden 150.000 akçe) 10’u 11 ve 1 pul (% 10,25 kârla) hesabı üzere murabaha olunub Galata Sarayı Gılman-ı Enderun için her sene 9.000 akçelik kâğıt, 2.000 akçelik kalem ve 500 akçelik mürekkep alınmasını şart koşmuştu. Muamele oranları içerisinde en fazla tercih edilen oran % 15’tir. Vakıf sermayesi ise çoğunlukla akçedir. Akçenin dışında riyali gurus ve osmani ile kurulan vakıflar da bulunmaktadır.

5.2.3. Para Vakıfları ve Alacakları

Para vakıflarının kuruluş amacı vakfedilen paralarının işletilmesi yöntemiyle vakfa gelir sağlanması ve sağlanan bu gelirin de vakıf cihetine harcanmasıdır. Dolayısıyla para vakıflarının en belirgin özelliği vakıf paralarının murabaha veya ribh gibi kazançlar

¹⁵⁰² GŞS. 67 44 a1 (20 Cemaziyevvel 1053-6 Ağustos 1643).

getirmek üzere üçüncü şahıslara belli şartlarla verilmesidir. Borçlandığı meblağı ödeyebileceğini düşünen herkes para vakıflarından yararlanmaktadır. Pek çok para vakfı kaydına ise bu vakıf mütevellilerinin alacaklarını tahsil etmek için mahkemeye başvurması ile karşılaşılmaktadır. Kuruluşu tespit edilen 42 para vakfı (Ek 11) yanında alacak davalarını konu edinen kayıtlarda 77 adet yeni para vakfı kaydı tespit edilmiştir (Ek 12). Her iki listede ortak olarak bulunan mükerrer kayıtlar bir kenara bırakıldığında Toplamda 115 para vakfı kaydına ulaşılmıştır. Bu kayıtlarda vakfın toplam sermayesi ve vakfedildiği cihet ile ilgili bilgiler yoktur. Borçlunun vakfa olan borcunun ödenmesi amacıyla müteveli tarafından kadıya yapılmış başvurulardır. Borçluların genel durumu şöyledir: Vakfa borcu olanların 56'sı Müslüman erkeklerdir. 22'si zımmî erkek, 12'si Müslüman kadın, 4'ü ise zımmî kadındır. Kayıtlar para vakıflarından yararlanma konusunda kadın erkek Müslüman gayrimüslim ayrımı olmadan herkesin vakıf paralarına ulaşabildiğini göstermektedir. Bununla birlikte vakıf paralarından yararlanan kadınların sayısı, sosyal ve ekonomik hayatta geri planda kalmaları sebebiyle dikkat çekici bir azlık gösterir. Toplumun her sınıfından ve gelir grubundan vatandaşların bu kurumdan istifade ettikleri görülür. Hatta vakıf mütevellileri dahi mütevellisi oldukları vakıflardan yararlanmışlardır. Örneğin; Fahrettin Efendi Mahallesi avârızı vakfına müteveli olan el-hac Habib bin Şaban mütevelliliği esnasında vakıf malından 17.500 akçeyi kendi dükkânında kullanmak üzere borç almıştı. Vefatıyla birlikte yeni müteveli tarafından bu borç muhallefatından talep edilmişti.¹⁵⁰³

Süleyman Ağa Vakfı'nın eski mütevellisi olan Receb Bey bin Abdülmennan ise 4 ayrı vakıftan 139.000 akçe borç almıştı. Vefatıyla birlikte muhallefatı borcu ödemeye yetmeyince Yolcuoğlu Mahallesi'ndeki menzili satışa çıkarılmış, satışın akabinde satıştan elde edilen gelir vakıflara olan borcunu tam olarak karşılayamayınca meblağ borcun oranları nispetinde vakıflara dağıtılmıştı.¹⁵⁰⁴ Borçlu bir başka müteveli ise Kâtip Mustafa Çelebi Vakfı'nın mütevellisi Abdi Beşe bin Mehmed'dir. O'nun da

¹⁵⁰³ GŞS. 63 179 a4 (7 Zilkade 1051-7 Şubat 1642).

¹⁵⁰⁴ GŞS. 47 30 a2 (Evâsıt-ı Safer 1028: 26 Ocak1619-3 Şubat 1620) Hasan Ağa Vakfı'na 43.000, Ömer Ağa Vakfı'na 14.000, Kalender Vakfı'na 24.000, Süleyman Ağa Vakfı'na 58.000 akçelik borçları söz konusuydu. Menzilin satışından sonra Hasan Ağa Vakfı'na 9.261 akçe, Ömer Ağa Vakfı'na 2.015 akçe, Kalender Vakfı'na 5.169, Süleyman Ağa Vakfı'na 11.000 akçe olarak dağıtılmıştı.

vakfa borcu asl-ı maldan 211 kıta riyali gurus ve bir rub gurus olup murabahadan da 6.000 akçeydi.¹⁵⁰⁵

Vakfa olan borcun vadesi geldiğinde ödenmesi gerekmele birlikte ödenemediği veya ödeme güç yetirilemediği zamanlarda borçlular ellerinde var olan nakde çevrilebilecek menkullerini veya gayrimenkullerini ya vakfa borçları mukabilinde takas ederler veya satışa çıkarıldıktan sonra elde edilen kazanç vakıf borcunu ödemekte kullanılırdı. Ek 12’de borç alanların 8’i borçlarına karşılık menzillerini, iki kişi eşyalarını rehin olarak bırakmıştır. 8 kişinin borcu muhallefatından talep edilmektedir. 2 kişi borcunu ödeyemediği için menzilin satılıp borcun ödenmesi yolu seçilmiştir. 3 kayıta ise belli bir zamana kadar borcun ödenememesi hâlinde menzillerinin satılarak boçların ödenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca borçların zamanında ödenememesi hâlinde te’cil yoluna gidildiği de görülmektedir ki bu devir olarak bilinen uygulamadır.¹⁵⁰⁶ Bu kayıtlarda borcun ödenememe sebepleri belirtilmemiş sadece te’cil edildiği ifadesi kullanılmıştır. Önceki müteveli olan Alizade bin Adil’in Sefer Kethüda Vakfı’na 81.000 akçe borcu ortaya çıkıp tahsil edilmeye çalışılmış, ödemeye gücü yetmediği için Galata Zindanı yakınında Ayasofya-i Kebir Vakfı’ndan ayda 240 akçe ile mutasarrıf olduğu bir tekne yerini Dergâh-ı Âlî müteferrikalarından Mehmed bin Mustafa’ya 13.000 akçe karşılığında devretmişti. Aldığı bu 13.000 akçeyi vakfa borcu için ödeyen Alizade bin Adil’in vakfa hâla 68.000 akçe borcu kaldığı kayıtlara geçirilmişti.¹⁵⁰⁷

Vakıflardan yararlananlar konusunda bir ayrıcalık söz konusu değildi. Reis, kadı müderris, kapıcı, hoca, çavuş gibi ünvanları taşıyanlar ile farklı meslek mensuplarının vakıflardan yararlandıkları kayıtlara yansımıştır. Örneğin; Vakıftan yararlananlardan biri İnegöl Kadısı Mehmed Efendi bin Nurullah,¹⁵⁰⁸ diğeri ise Bursa Kadısı Ahmed Efendi idi.¹⁵⁰⁹

¹⁵⁰⁵ GŞS. 62 91 b3 (Evâsıt-ı Receb 1049: 6-15 Kasım 1639).

¹⁵⁰⁶ GŞS. 53 115 b2 (20 Rebülâhir 1034-30 Ocak 1625) 8 gün içerisinde borç ödenemezse menzil satışa çıkarılacaktır. GŞS. 50 9 b1 (3 Rebi’ülâhir 1030-25 Şubat 1621) 160 gün tamamına borç te’cil edilmiş süre tamam oluncaya kadar bağ rehin bırakılmıştır. GŞS. 22 26 b1 (Evâil-i Şevval 1007: 27 Nisan-6 Mayıs 1599) Borç 1 yıl tamamına te’cil edildi. GŞS. 36 161 b3 (Gurre-i Şaban 1023) Borcun ödenmesi 1 yıl ertelenmiştir.

¹⁵⁰⁷ GŞS. 36 139 a3 (Selh-i Cemaziyelâhir 1023-6 Ağustos 1614).

¹⁵⁰⁸ GŞS. 54 9 a2 (Evâhir-i Muharrem 1036: 11-20 Ekim 1626).

¹⁵⁰⁹ GŞS. 36 24 4 (8 Zilkade 1022-22 Aralık 1613).

Para vakıflarından yararlananlar vakıfla yaptıkları borçlanma anlaşması esnasında herhangi bir mülklerini bey' bi'l vefa veya bey' bi'l istiğlâl gibi anlaşmalara konu etmeden rehin olarak da bırakabilirlerdi. Örneğin; Yorgi veledi Nikola, Kamer Hatun Vakfı'na anapara ve kârı ile birlikte toplam 5.500 akçe borcu karşılığında Üsküdar'daki bir menzilin rehin olarak bırakmıştı.¹⁵¹⁰ Şaban Reis bin Halil ise Dilguşa Vakfı'ndan muamele-i şer'iyye ile 20.000 akçe almış menzilin rehin olarak bırakmıştı. Bu Menzil daha sonra mütevellinin menzil üzerindeki rehini kaldırmasıyla (fekk-i rehin) satılabilmiş ve vakfa olan borç ödenmişti.¹⁵¹¹ Normalde borçlu vakfa borcunu ödedikten sonra menzil üzerindeki rehin kalkar ve borçlu menzilin tekrar alabilirdi. Fakat borcun vadesi geldiğinde borcun ödenememesi gibi bir durumda vakıf elindeki menzilin satılması ve bu satıştan elde edilen gelirle vakfı olan borcun ödenmesi gerekebilirdi. Menzilin satışı ise üzerindeki rehinin kaldırılması ile mümkün olurdu. Böyle bir durumda da vakıf mütevellisi tarafından menzil üzerinde bulunan rehinin kaldırılması gerekmektedir.

Hasan bin Abdullah 10.000 akçe borca karşılık Kasımpaşa Vakfı'na,¹⁵¹² Zamane binti Abdullah 4.000 akçe karşılığında Yakup Ağa Vakfı'na,¹⁵¹³ Ayine binti İskender 4.500 akçe borcu karşılığında Yelkenci Mustafa Vakfı'na,¹⁵¹⁴ Hızır Beşe bin Yusuf 500 riyalı guruş borcu karşılığında racilinden 69. cemaatin nukudunun vakfına,¹⁵¹⁵ El hac Mustafa bin Ali 76.000 akçe borç karşılığında El hac Seydi Ali Vakfı'na,¹⁵¹⁶ Nasuh Beşe bin Hasan 250 riyalı guruş borcu mukabilinde Hüseyin Ağa Vakfı'na menzillerini rehin olarak bırakmışlardı.

Vakfa rehin olarak bırakılacak bir gayrimenkulü olmayan veya elindeki mülkünü olumsuz bir durumda kaybetmek istemeyenler ise vakfa değerli eşyalarını rehin olarak bırakırlardı. Örneğin; Lonca Mahallesi'nden Manol veledi Nikola, Emin Hayreddin Vakfı'na olan 8.000 akçe borcu karşılığında bir altın estefan, bir dizi inci, 5 altın hatemi rehin bırakmıştı. Rehinin yansıra Dimo veledi Yani de bu borca kefil

¹⁵¹⁰ GŞS. 34 29 a3 (20 Ramazan 1016-8 Ocak 1608).

¹⁵¹¹ GŞS. 30 6 b1 (Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1014: 23 Eylül-1 Ekim 1605).

¹⁵¹² GŞS. 36 77 a3 (6 Rebi'ülevvel 1023-16 Nisan 1614).

¹⁵¹³ GŞS. 36 100 a1 (16 Rebi'ülâhir 1023-26 Mayıs 1614).

¹⁵¹⁴ GŞS. 36 151 b5 (16 Receb 1023- 22 Ağustos 1614).

¹⁵¹⁵ GŞS. 61 80 a2 (Evâil-i Cemaziyelâhir 1050: 18-27 Eylül 1640).

¹⁵¹⁶ GŞS. 63 56 a2 (8 Muharrem 1050-30 Nisan 1640).

olmuş,¹⁵¹⁷ böylece vakıf tarafında sağlam bir işlem tesis edilmişti. Bir diğer örnekte; Lonca Mahallesi'nden Batista veledi Manol ise El hac Maksud Vakfı'ndan bir yıllığına 15.000 akçe ve çuka bahası olarak ise 1950 akçe borç almıştı. (Toplam borç 16.950 akçe olması gerekirken kayıta 16.000 akçe olarak yazılmıştır). Karşılığında tamamı 200 dirhem ağırlığında bir gümüş sini, bir gümüş sahan, bir gümüş ibrik, 39 adet lâl taşlı bir altın kuşak rehin bırakmıştı.¹⁵¹⁸ Rehin bırakılan mülkler içerisinde bağ,¹⁵¹⁹ eşyalar arasında ise ferace, zıbin, perde, kaşık, tas,¹⁵²⁰ gümüş bıçak¹⁵²¹ gibi eşyalara da rastlanılmaktadır. Görüldüğü üzere nakdi olarak kıymeti olan her şey rehin kapsamına girebilmektedir.

Her ne kadar para vakıfları bey' bi'l vefa, bey' bi'l istiğlâl veya rehin alarak alacağını tahsil etme hususunda garantiler almış olsa da kefalet gibi güvenceler de tercih edilen uygulamalardandır. Simone binti Sevasto'nun damadı Vesah veledi Yorgi, kayın anasının El hac Ferruh Vakfı'na olan 8.000 akçe borcuna kefil olmuş ve borcu kefaleti hasebiyle ödemek durumunda kalmıştı.¹⁵²² Suliyana binti Mihal'in de Mustafa Ağa Vakfı'na olan 3.300 akçesine Yanaki veledi Yorgi kefil olmuştu.¹⁵²³ Kefaletin inkârı ise zaman zaman karşılaşılan durumlardandı. Palaz binti Kosta'nın Fenerizade Muhyiddin Efendi Vakfı'na olan 240 kıta riyali kuruş borcuna Kurd veledi Aslan kefil olmuştu. Kurd, kefaleti inkâr etmiş olsa da mütevellî olan Abdi Bey'in şahitleri bu kefaleti onaylamıştı.¹⁵²⁴

Borçlunun ölümü vakıf mütevellisi ile varislere karşı karşıya getirmektedir. Kural gereği önce ölenin borçlarının ödenmesi akabinde mirasın paylaşılması gerekmektedir Hatta ölenin muhallelfatı borçlarına kâfi gelmez ise var olan ve nakde çevrilebilir menkul veya gayrimenkulleri satılır ve borcun ödenmesi yoluna gidilirdi. Fakat varisler mirastan daha çok pay almak amacıyla borçları inkâr yolunu seçmeleri sıklıkla karşılaşılan durumlardandır. Bu noktada mütevellinin borcu ispatlamasına yönelik bir süreç

¹⁵¹⁷ GŞS. 36 60 b2 (6 Safer 1023-18 Mart 1614).

¹⁵¹⁸ GŞS. 36 168 b3 (13 Şaban 1023-18 Eylül 1614).

¹⁵¹⁹ GŞS. 51 21 b4 (13 Rebi'ülâhir 1030-7 Mart 1621)-GŞS. 50 9 b1 (3 Rebi'ülâhir 1030-25 Şubat 1621).

¹⁵²⁰ GŞS. 36 77 a2 (10 Zillkade 1022-22 Aralık 1613).

¹⁵²¹ GŞS. 38 99 b3 (27 Safer 1024-28 Mart 1615).

¹⁵²² GŞS. 38 3 b1 (7 Ramazan 1023-11 Ekim 1614).

¹⁵²³ GŞS. 36 68 a3 (20 Safer 1023-1 Nisan 1614).

¹⁵²⁴ GŞS. 68 32 a1 (23 Receb 1054-25 Eylül 1644).

başlardı. Başvurulacak en geçerli yol ise şahitlerin şهادetleridir. Kasımpaşa'da Kulaksız Ahmet Mahallesi avârzına mütevellî olan Mahmud müteveffa olmuş olan Ahmet bin Abdullah'ın geride bıraktığı zevcesi Ayşe binti Mehmed karşısında ölenin avâriz akçesinden 550 akçe ve kendi malından 300 akçe alacağını talep etmişti. Doğal olarak Ayşe Hatun borcu inkâr etmiştir. Her ne kadar şahitlerin şهادetleriyle borç onaylansa da bir de Mahmud'dan müteveffanın zimmetini ibra etmediğine meblağ-ı merkumdan küllen ve bazen istifa etmediğine dair alınan yeminin ardından borcun ödenmesine karar verilmişti.¹⁵²⁵ Neredeyse benzer tüm davalarda aynı usulün karşılıklı bir teminat ve standart bir uygulama olarak uygulandığını görülmektedir.¹⁵²⁶ Ölenin varisinin olmaması bu sefer mütevellî ile beyt'ül mâl eminini karşı karşıya getirmektedir. Anlaşmazlığın çözümü yine şahitler ve yeminle olmaktadır.¹⁵²⁷ Bazen de ölen hayattayken hazırlanan bir hüccetin ibrazı yeterli olmuştur. Mihriban Hatun Vakfı mütevellisi Mustafa Halife bin Mehmed ölen Derviş Abdi'nin varislerinden bir hüccet ibraz ederek 8.500 akçelik bir tahsilat yapmıştı. Hüccette isimleri olan Müslümanların şahitliğine de başvurulmuştu.¹⁵²⁸

Tagşışler vakfa borçların niteliğini değiştirmekteydi. Beş kayıta borcun yeni akçe üzerinden hesaplanması icap etmişti. İlginç bir kayıta borç vermesi gereken Kılıç Ali Paşa Vakfı'nın mütevellisi, vakıf adına Pandeli veledi Konstantin'den 20.000 akçe borç almıştır.¹⁵²⁹ Kayıta bunun vakıf adına alındığı belirtilmektedir. Bu kayıtlarla ilgili yapılan bazı tespitlerde ise şu sonuçlara ulaşılmıştır:

¹⁵²⁵ GŞS. 28 41 b1 (Evâsıt-ı Rebi'ülâhîr 1014: 24 Ağustos-2 Eylül 1605).

¹⁵²⁶ GŞS. 36 66 a2 (Evâsıt-ı Şevval 1022: 22 Kasım-1 Aralık 1613), GŞS.36 106 a5 (Evâsıt-ı Rebi'ülâhîr 1023: 19-28 Mayıs 1614), GŞS.36 142 b2 (Evâsıt-ı Cemaziyelâhîr 1023: 17-26 Temmuz 1614), GŞS. 54 9 a2 (Evâhîr-i Muharrem 1036: 11-20 Ekim 1626), GŞS.54 62 b1 (Evâil-i Muharrem 1038: 31 Ağustos-9 Eylül 1628), GŞS.57 11 b2 (28 Safer 1041), GŞS. 70 5 b1 (13 Muharrem 1054-22 Mart 1644), GŞS.70 9 a3 (Gurre-i Safer 1054-9 Nisan 1644), GŞS.70 36 a3 (25 Safer 1057-1 Nisan 1647), GŞS.70 36 a1 (25 Safer 1057-1 Nisan 1647).

¹⁵²⁷ GŞS. 29 100 b1 (Evâsıt-ı Ramazan 1015:9-19 Ocak 1607), GŞS. 57 20 b4 (Evâsıt-ı Cemaziyelâhîr 1041: 2-11 Ocak 1632).

¹⁵²⁸ GŞS. 34 65 b2 (Evâil-i Muharrem 1017: 17-26 Nisan 1608).

¹⁵²⁹ GŞS. 60 65 b1 (12 Receb 1047-30 Kasım 1637).

Tablo 5.2. Vakıf Kurucuları ve Vakıftan Yararlananlar

VÂKIF (Kurucu)	ADET	VAKIFTAN YARARLANANLAR	ADET
Erkek	56	Müslüman Erkek	55
Kadın	6	Zimmî Erkek	22
VÂKIF (Kurucu)	ADET	Müslüman Kadın	12
Yeniçeri	1	Zimmî Kadın	4
Ağa	11		
Paşa	7		
Kethüda	6		

Ayrıca en düşük muamele oranı: % 6,5'tur, en yüksek muamele oranı ise % 20'dir, bunların yanında %10, % 11,%12, %13, %15 oranları da mevcuttur.

5.3. Vakıf Paraların İşletilme Usulleri

Para vakıflarına ait kayıtlarda, vakfedilen paralar veya sermaye “asl-ı mâl”¹⁵³⁰ veya “mâl-ı vakf”¹⁵³¹ ifadesiyle anılmaktadır. Asl-ı mâl'in muhafazası, vakıf kurucusunun amacını ebedî olarak gerçekleştirmek için son derece önemlidir. Bu sebeple vakıf kurucuları sermayenin muhafazası için, özellikle borç verme işlemleri ile ilgili önemli tedbirler almışlardır. Vakıf sermayesiyle yapılan muamelelerin vakıf yönetimi ve denetimi tarafından kontrol altında tutulması, muhasebe kayıtlarının düzenli ve periyodik olarak kaydedilmesi, borç işlemlerinin kefil ve rehin gibi teminatlar altına alınarak kadı defterlerine işlenmesi, bu tedbirlerin en önemlileridir.¹⁵³²

Vakıfların elinde toplanan paralar, vakıf senetlerinde (vakfiyelerinde) belirlenen esaslar çerçevesinde kullanılırdı. Nitekim para vakfına ilk defa mutlak olarak fetva veren İmam Züfer, bu gibi paraların mudârabe (emek-sermaye ortaklığı) veya bidâa (vakıf paranın meccanen işletilmesi) yoluyla işletilmesini, elde edilecek gelirin vakfın hayır yönüne harcanmasını istemiştir. Vakfiyelerde genel olarak vakıf gayrimenkullerle, menkul malların nasıl işletileceği, gelirlerinin ne şekilde değerlendirileceği ve bunların nasıl tahsil edileceği açık bir şekilde belirtilmektedir.¹⁵³³

¹⁵³⁰ GŞS. 36 27 b2 (10 Zilkade 1022-16 Aralık 1613), GŞS. 38 99 b3 (27 Safer 1024-28 Mart 1615), GŞS. 44 2 b1 (Evâsıt-ı Zilhicce 1026: 8-17 Aralık 1617).

¹⁵³¹ GŞS. 34 5 b1 (5 Şaban 1016-25 Kasım 1607), GŞS. 36 27 b2 (10 Zilkade 1022-16 Aralık 1613), GŞS. 40 39 b5 (Evâsıt-ı Safer 1025: 27 Şubat-6 Mart 1616).

¹⁵³² Çiftçi, “18. Yüzyılda Bursa’da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, 184.

¹⁵³³ Çınar, “Osmanlı Dönemi’nde Rumeli’de Vakıf Paranın Kullanılmasında Aranılan Şartlar”, 155-157.

Nükud-u mevkûfenin nasıl işletileceği konusunda vakfiyelerde genellikle istiğlâl,¹⁵³⁴ istirbah,¹⁵³⁵ murabaha olunmak ya da faideye verilmek, muamele¹⁵³⁶ gibi genel ifadeler kullanılmaktadır.¹⁵³⁷ Bunlarla kastedilen şey vakıf paranın gelir (galle, ribh, faide) getirecek şekilde işletilmesidir. Bu durumda belli bir işlem türün tayin edilmediği, tercihin günün şartlarına göre mütevellîye bırakıldığı anlaşılmaktadır. Bazı vakfiyelerde ise vakfedilen paranın muamele ya da muamele-i şer'iyye¹⁵³⁸ ile istiğlâl ve istirbah olunması istenmektedir.¹⁵³⁹

Yapılan bu işlemlerle vakfın sermayesi (asl-ı mâl) olduğu gibi muhafaza edilmekte, buna karşılık elde edilen gelir vakfiyede öngörülen yerlere harcanmaktadır. Bu harcamalar genellikle iki kısımda mütalaa edilebilir. Birinci kısım vakfın idaresi ve işlerinin yürütülmesine yönelik harcamalardır ki, bunlar mütevellî, nâzır, câbi, kâtip gibi vakıf görevlilerine verilen ücretlerden oluşur. İkinci kısım ise vakfın kuruluş amacını gerçekleştirmeye yönelik faaliyetler için yapılan finansman harcamalarıdır.¹⁵⁴⁰

Vakfedilen bir nakit paranın kullanılma yöntemleri genel olarak şunlardır;¹⁵⁴¹ Karz (ödünç vermek), Mudârebe (emek-sermaye ortaklığı), bidâa, murabaha - muamele-i şer'iyye, bey' bil istiğlâl ve akara tebdîl.¹⁵⁴² Teoride bu yöntemlerin hepsi

¹⁵³⁴ GŞS. 22 52 a1 (Evâhir-i Safer 1008: 10-19 Eylül 1599)-GŞS. 23 5 b2 (Evâsıt-ı Zilkade 1008: 23 Mayıs-3 Haziran 1600)-GŞS. 49 74 b1(7 Zilhicce 1028-15 Kasım 1619)- GŞS. 54 56 b1 (Evâsıt-ı Cemaziyevvel 1037: 17-27 Ocak 1628).

¹⁵³⁵ GŞS. 68 79 a4 (6 Muharrem 1055-4 Mart 1645)- GŞS. 36 130 a1 (15 Cemaziyelâhir 1023-23 Temmuz 1614)- GŞS. 68 54 b1 (6 Muharrem 1054-15 Mart 1644).

¹⁵³⁶ GŞS. 61 72 a2 (18 Muharrem 1050-10 Mayıs 1640)- GŞS. 30 3 b3 (10 Cemaziyevvel 1014-23 Eylül 1605)- GŞS. 40 4 a3 (Evâhir-i Zilkade 1024: 11-20 Aralık 1615)- GŞS. 60 15 b1(14 Muharrem 1047-8 Haziran 1637) - GŞS. 63 7 b2 (Evâhir-i Şevval 1050: 1-10 Şubat 1641)- GŞS. 63 53 a4 (3 Safer 1050-25 Mayıs 1640)- GŞS. 63 66 a1 (17 Safer 1051-28 Mayıs 1641)- GŞS. 63 99 b1 (Evâhir-i Rebi'ülâhir 1051: 28 Temmuz-6 Ağustos 1641)- GŞS. 63 97 b3 (14 Rebi'ülâhir 1051-23 Temmuz 1641).

¹⁵³⁷ GŞS. 60 32 a1 (4 Rebi'ülevvel 1047-27 Temmuz 1637)- GŞS. 60 39 b1(Rebi'ülevvel 1047)- GŞS. 63 60 a1 (6 Safer 1051-17 Mayıs 1641)- GŞS. 63 87 b1 (3 Rebi'ülâhir 1051-12 Temmuz 1641)- GŞS. 67 87 a3 (Gurre-i Rebi'ülâhir 1054-7 Haziran 1644)- GŞS. 68 90 a1 (24 Muharrem 1055-22 Mart 1645).

¹⁵³⁸ GŞS. 34 34 b3 (Evâhir-i Ramazan 1016: 8-17 Ocak 1608)- GŞS. 68 63 a4 (9 Zilkade 1054-7 Ocak 1645)- GŞS. 68 83 b3 (8 Muharrem 1055-6 Mart 1645).

¹⁵³⁹ GŞS. 47 30 b2 (Evâil-i Rebi'ülevvel 1028: 16-25 Şubat 1619), GŞS. 63 159 a4(24 Ramazan 1051-27 Aralık 1641), GŞS. 67 97 a1 (Gurre-i Ramazan 1054-1 Kasım 1644).

¹⁵⁴⁰ Tahsin Özcan, "Kanuni Dönemi Üsküdar Para Vakıfları", içinde *Üsküdar Sempozyumu I*, ed. Prof. Dr. Zekeriya Kurşun, Doç. Dr. Ahmet Emre Bilgili, Dr. Kemal Kahraman, Celil Güngör (İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2004): 62.

¹⁵⁴¹ Nevim Tüzün, Osmanlı Para Vakıflarına Toplu Bir Bakış, *ASOS Journal*, 81 (2018): 475. GŞS. 25 44 a4 (14 Cemaziyelâhir 1013-7 Kasım 1604), GŞS. 25 49 a1(11 Cemaziyevvel 1013-5 Ekim 1604).

kullanılabilecekken sicillerde pratikte uygulanan yöntemler olarak muamele-i şer'iyye, bey' bi'l istiğlâl ve çok az sayıda bey' bi'l vefa görülür. Karz ve mudârebe mekanizması ise kişiler arasında yaygın kullanım alanı bulmuş bir finansman kaynağı olsa da mudârebe yolu ile işletilmeye verilen vakıf parasının mudâribin kusuru olmasa dahi özellikle korsan baskını ve fırtına gibi sebeplerle zayi olması vakfın ebediliğine zarar verecektir.¹⁵⁴³ Dolayısıyla vakıf olunan paraların işletilmesinde mudârebe akdi müesseseseleşme boyutuna ulaşmamıştır.¹⁵⁴⁴ Vakıflar sabit getirisi olan garanti yöntemlere yönelmişlerdir.

5.3.1. Muamele-i Şer'iyye

Osmanlı para vakıflarının en fazla uygulama alanı bulan, nakit paranın işletiliş tarzı muamele-i şer'iyye'dir. Sözlük anlamı itibarıyla muâmele-i şer'iyye şeriata, hukuka uygun işlem demektir. Istılâhî olarak ise para vakıflarının kendilerine ait parayı faiz yasağını açıktan ihlâl etmeden belli oranda bir fazlalıkla geri alacak şekilde borç vermesini ifade eder.¹⁵⁴⁵

Osmanlı Devleti'nde şer'i hukuka göre faizin yasak olması finansman ihtiyacının giderilmesi noktasında vakıf paralarının "muamele-i şer'iyye" adı altında işletilmesi bir çözüm yolu olarak uygun görülmüştür. Böylece para vakıfları ellerindeki sermayeyi önceden belirlenen oranlar üzerinden işleterek hem borçlanan adına hem de vakıf adına iki yönlü bir fayda sağlamışlardır.¹⁵⁴⁶

Mu'âmele-i şer'iyye ile ilgili getirilen sınırlamalardan bir diğeri de yapılan muamelenin geçerli sayılabilmesi ve karşılığında kâr talep edilebilmesi için mutlaka işlemin kadı huzurunda usulüne uygun yapılması ve kadı tarafından tescil edilmesi gereğidir. Aksi takdirde yapılan işlem geçersiz sayılacaktır. Tüm bu düzenlemeler, başta para vakıfları olmak üzere yetim mallarında ve şahısların birbirleriyle yaptıkları muamele işlemlerinde devletin bir usûl belirlemesi ve böylece tarafların haklarını hukuki bir

¹⁵⁴³ Jon E. Mandaville, "Faizli Dindarlık, Osmanlı İmparatorluğu'nda Para Vakfı Tartışmaları", çev. Fethi Gedikli, *Türkiye Günlüğü* 51 (Yaz 1998): 133.

¹⁵⁴⁴ Nasi Aslan, "Osmanlı Toplumunda Para Vakıflarının Kurumsallaşmasında Rol Oynayan Faktörler" *Dini Araştırmalar*, 1/2 (1998): 117.

¹⁵⁴⁵ Kayapınar, "Muamele-i Şer'iyyenin Meşruluğu Üzerine", 247.

¹⁵⁴⁶ Tüzün, Osmanlı Para Vakıflarına Toplu Bir Bakış, 473.

teminata bağlayarak ihtiyaçlarını gidermesine yöneliktir.¹⁵⁴⁷ Muamele-i şer'iyye¹⁵⁴⁸ ile alınan fazlalık için ribh, murabaha, nema, güzeşte gibi kavramların kullanıldığı görülür.¹⁵⁴⁹ Söz konusu borçlanma akitlerinde, elde edilen gelire ribh¹⁵⁵⁰, parayı gelir getirmek üzere vermeye istirbah¹⁵⁵¹ ve işletme tarzına muâmele-i şer'iyye¹⁵⁵², murâbaha-ı mer'iyye veya sadece muâmele namına¹⁵⁵³ ve murâbaha denir.¹⁵⁵⁴ Üstelik para vakıflarının vakfiyelerinde yer alan “istirbâh oluna...” ifadesinden, bu muamelelerde bizzat kâr gayesinin güdüldüğü anlaşılmaktadır.¹⁵⁵⁵

Para vakıflarının en önemli işlevlerinden birisi nakit ihtiyacı olan tüccar, esnaf ve zanaatkârların bu ihtiyaçlarını gidermektir. Ekonomide yaşanabilecek nakit kıtlığına Osmanlı'da para vakıfları servet transferi sağlayarak çözüm getirmiştir. Servet sahibi zenginlerin yanında çok ufak çapta olan birikimlerin dahi değerlendirildiği para vakıflarında uygulanan kâr oranları ile girişimciler piyasada ortaya çıkabilecek tefecilerden korunmuştur.¹⁵⁵⁶

Öte yandan bazı kişilerin meşru kabul edilen selem gibi birtakım işlemler vasıtasıyla yüksek faiz oranları ile kredi verdikleri ve bir süre sonra ödenemez hâle gelen bu krediler vasıtasıyla borçluların mallarını ellerinden aldıkları görüldüğünden dolayı muâmele-i şer'iyye uygulaması, bu gibi durumlarda kanun dışı faizcilığe karşı alternatif bir kredi ve finansman kaynağı olarak varlık gösterir.¹⁵⁵⁷

Muamele-i şer'iyye pratikte iki şekilde yapılmaktadır.

¹⁵⁴⁷ Ali Şenyurt, “Osmanlı Para Vakıflarında Kullanılan Bir Finansman Yönteminin Batılı Anlamda Karşılığı: Sell and Lease Back (sat ve geri kirala)”, *Sosyolojca Dergisi*, 10 (2010): 4.

¹⁵⁴⁸ GŞS. 34 34 a3 (21 Ramazan 1016-9 Ocak 1608), GŞS. 68 63 a4 (9 Zilkade 1054-7 Ocak 1645), GŞS. 68 83 b3 (8 Muharrem 1055-6 Mart 1645).

¹⁵⁴⁹ Süleyman Kaya, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 3 (Bahar, 2007): 17.

¹⁵⁵⁰ GŞS. 68 15 a2 (27 Cemaziyelevvel 1054-1 Ağustos 1644).

¹⁵⁵¹ GŞS. 36 130 a1 (15 Cemaziyelâhir 1023-23 Temmuz 1614)-GŞS. 68 54 b1 (6 Muharrem 1054-15 Mart 1644)- GŞS. 68 79 a4 (6 Muharrem 1055-4 Mart 1645).

¹⁵⁵² GŞS. 63 7 b2 (Evâhir-i Şevval 1050: 1-10 Şubat 1641).

¹⁵⁵³ GŞS. 30 3 b3 (10 Cemaziyelevvel 1014-23 Eylül 1605)- GŞS. 40 4 a3 (Evâhir-i Zilkade 1024: 11-20 Aralık 1615)- GŞS. 60 15 b1 (14 Muharrem 1047-8 Haziran 1637) - GŞS. 61 72 a2 (18 Muharrem 1050-10 Mayıs 1640)- GŞS. 63 53 a4 (3 Safer 1051-14 Mayıs 1641).

¹⁵⁵⁴ Oğuz, “Muhasebecilerin Eserlerinde Muamele-i Şer'iyyenin Yeri”, 3.

¹⁵⁵⁵ Bilgin, “Değişen İktisadi Yapı Karşısında İslam Hukuku-16. Yüzyıl Osmanlı Örneği-“, 611.

¹⁵⁵⁶ Bulut ve Korkut, “Finansal İstikrar ve Para Vakıfları Etkisi, Rumeli Para Vakıfları Örnekleri”, 64.

¹⁵⁵⁷ Şenyurt, “Osmanlı Para Vakıflarında Kullanılan Bir Finansman Yönteminin Batılı Anlamda Karşılığı: Sell and Lease Back (sat ve geri kirala)”, 4.

1- Satım akdinden oluşur: Ödünç para verecek vakıf mütevellisi, para vakfından ödünç almak isteyen kişiye vadeli bedel ile malı satar ve teslim eder. Görünürde malı satın alan, aldığı malı daha düşük ama peşin fiyata üçüncü şahsa satar. Üçüncü şahıs, aldığı bedelle malı peşin olarak mütevelliyeye satar.¹⁵⁵⁸ Sonuçta mal asıl sahibi olan vakfa geri dönmüş olur. Aracı olan kişi satın alma işlemi esnasında ödediği parayı vakıftan geri aldığı için herhangi bir zararı söz konusu değildir. Borçlu olan kişi de vadeli olarak borçlanmıştır. Satım akdinin bir diğer şekli de şöyledir: Borç almak isteyen kişi elindeki bir malı vakfa peşin olarak satar. Bu satış işlemi tamamlandıktan sonra aynı mal vakıf mütevellisi tarafından aynı şahsa bu sefer vadeli olarak satılır. Mal asıl sahibine dönmüş olmakla birlikte borçlu vakfa vadeli olarak borçlanmış olur.¹⁵⁵⁹

2- Karz ve hibe akdinden oluşur: Bu usulde istenen miktarda para karz adıyla ve vadeli olarak verilmektedir. Buna ilaveten herhangi bir mal (genellikle kuşak, kaftan, çuha gibi bir giyim eşyası veya kitap v.s.) verilen paranın muamele oranı kadar bir bedel mukabilinde ve aynı vade ile borcu alan şahsa satılmaktadır. Neticede karz alan kişi belirlenen vade sonunda aldığı karz miktarına muamele oranı nispetinde bir miktar da ilave edilmek suretiyle borçlandırılmış olmaktadır.¹⁵⁶⁰ Borç alan kişi yukarıda bahsedilen ana borca ilave edilen malı bir üçüncü kişiye hibe eder, bu üçüncü kişide bu malı vakfa yani ilk sahibine hibe eder.¹⁵⁶¹ Böylece alınan fazlalık görünürde tamamen usulüne uygun ve meşru gözüken birtakım hukukî muameleler dolayısıyla “çuha bahası” nâmi altında şer’an haram olma özelliğini kaybetmiş bir şekilde ödenmiş olacaktır.¹⁵⁶² Sonuç yine aynıdır.

Muamele-i şer’iyye yapılırken, şeklen bir para alım satımı yapılmamasına büyük dikkat gösterildiği ve alacaklıya ödenecek farkın mutlaka bir satım akdi ile doğmuş borç

¹⁵⁵⁸ Cihan Osmanoğlu, “Osmanlı Devleti’nin Klasik Döneminde Para Vakıflarının Hukuki Yönü”, *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1/2, (2010): 85.

¹⁵⁵⁹ Dumlu, “16. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar”, 328.

¹⁵⁶⁰ Tahsin Özcan, “Osmanlı Devleti’ne Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları”, *Çerçeve* (2008): 126.

¹⁵⁶¹ Bilgin, “Değişen İktisadi Yapı Karşısında İslam Hukuku-16. Yüzyıl Osmanlı örneği-“, 610.

¹⁵⁶² Kıvrım, “Gümüşhane Çevresinde Kurulan Para Vakıfları”, 234.

olmasına itina edildiği görülmektedir. Bu özellik, hem Osmanlı öncesinin uygulamasını gösteren nakillerde hem de Osmanlı uygulamasında titizlikle korunmuştur. Bu durum, muâmele-i şer'iyeyi faizden ayıran bir özelliktir.¹⁵⁶³ Dolayısıyla para vakıflarında İslâm'a göre faiz kabul edilecek işlemlerden kaçınılmıştır.

Sultân I. Ahmet'e ait 1609 tarihli bir fermanla, ribahorların (tefecilerin) bir altın ve bir kuruşu (o zaman bir altın 120, bir kuruş 70-80 akça idi) ayda dörder beşer akça faide (faiz) karşılığında verip ekseriya bin akçayı 400 - 500 akçaya muamele edip reayadan birçok kimseyi borca boğup, üstelik kendi hizmetlerinde çalıştırdıkları, çalışmak istemeyenleri hapse attırdıkları haber alındığı yazılıdır. Sultân Ahmet bu fermanı ile % 15'ten ziyade almakta devam edenlerin hapsedilip bağlı olarak İstanbul'a gönderilmesini emr ediyor ve bu gibilerin küreğe konulacağını bildiriyordu.¹⁵⁶⁴

5.3.1.1. Muamele Oranları

Para vakıfları fonksiyonları ile piyasada yüksek faiz oyunları ile yapılan ribahorluk (faizcilik-tefecilik) işlemlerine bir alternatif olarak ortaya çıkmakta, kredi maliyetlerinin belirlenmesinde ve bu alanda piyasa istikrarının sağlanmasında önemli bir fonksiyon icra etmektedirler. Nitekim tefeciler tarafından uygulanan % 40, % 45 gibi yüksek faiz oranlarına karşılık para vakıflarının yaptığı işlemlerde muamele oranları % 10 ile % 20 arasında değişmektedir.¹⁵⁶⁵ Sicillerde karşılaşılan muamele oranları en düşük % 6,5,¹⁵⁶⁶ en yüksek % 20'dir. % 10, % 11, % 12, % 13, % 15 oranları da mevcuttur.

Bu noktada İbn-i Kemal'in muamele-i şer'iyeyi hile olarak görenlere karşı çıktığı fetvalarından anlaşılmaktadır. Bir fetvası şu şekildedir: “Zeyd Amr'dan muameleye 1000 akçe isteyip onun on bir üzerine (% 10) Zeyd Amr'dan 1000 akçe alıp Amr kaftanı çıkarıp Zeyd'e 100 akçeye sattım dese Zeyd dâhi kabul edip, kaftanı Bekr'e hibe edip Bekr dahi kaftanı Amr'a hibe etse bu yolla olan muamele muamele-i şer'iyeye midir?

¹⁵⁶³ İsmail Kurt, *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, (İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yay. 1996), 73-74.

¹⁵⁶⁴ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman Devirleri Kanunnameleri (1012/1603-1031/1622), IX. Kitap 567-568. Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Riba-Faiz Konusu: Para Vakıfları ve Bankacılık”, *Vakıflar Dergisi* 9 (2006): 51.

¹⁵⁶⁵ Tahsin Özcan, “Osmanlı Devleti'ne Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları”, *Çerçeve* (2008): 127.

¹⁵⁶⁶ GŞS. 38 99 b3 (27 Safer 1024-28 Mart 1615).

Cevap: Şer’iyyedir.”, “Suret-i mezkurede olan muamele hiledir, bundan hâsıl olan ribh haramdır diyen kimesneye ne lazım gelir? Cevap: Kafir olur, itikad etti ise.” “Bazı hile-i şer’iyyelere Zeyd hiledir Tanrı’yı aldatmadır dese ne lazım gelir? Cevap: Tazir-i belîğ ve tecdid-i iman lazım olur.”¹⁵⁶⁷

5.3.2. Bey’ Bi’l Vefâ

Vakıf paraların işletilmesinde muamele-i şer’iyyenin yanında gayrimenkul ipotekli kredi olarak tanımlanabilecek (bey’i bât, bey’ bi’l-vefâ ve bey’ bi’l-istiğlâl) gibi işlemlerin de uygulandığı görülmektedir. Bey’ bi’l-vefâ, Müslüman halkın faizsiz borç para temin etmekte karşılaştığı güçlükleri faiz sayılmayacak bir usulle ortadan kaldırmak ve sermaye sahiplerinin verdikleri krediye karşılık bir teminat ve bir kazanç elde etmelerini sağlamak gayesiyle Hicri V. (XI.) yüzyıl hanevî fakihleri tarafından ortaya konmuş bir akit çeşididir.¹⁵⁶⁸ Ayrıca, teorik tartışmalarda mudârebe (kar-zarar ortaklığı) usulünün de gündeme geldiği, ancak uygulamada tercih edilmediği anlaşılmaktadır.¹⁵⁶⁹

Muamele-i şer’iyye usulü gibi birden fazla yöntemle gerçekleştirilebilen bey’ bi’l vefâ (satış) usulü, yoğun olarak tercih edilmese de kullanılan bir sistemdir. En çok tercih edilenlerden biri, borç almak isteyen kişinin sahip olduğu bir malı para vakfına rehin bırakarak borç para sağlaması, kendisine verilen süre sonunda da borcunu geri getirip rehin bıraktığı malını geri almasıdır. Burada nakde ihtiyacı olan kişi, malı vasıtasıyla ihtiyacını karşılamakta, para vakfı da söz konusu maldan istifade etme hakkını elde etmektedir.¹⁵⁷⁰

Bey’ bi’l-vefa kısaca şöyle yapılır; borç almak isteyen şahıs bir gayrimenkulünü, mesela evini veya tarlasını aldığı parayı iade edince geri almak şartıyla müşteriye (vakfa) satar. Mülkü müşteriye (vakfa) teslim edip bedelini alır. Aldığı bedeli iade edip mülkü geri alıncaya kadar mülk müşteride (vakıfta) kalır. Verdiği parayı belli bir müddet sonra

¹⁵⁶⁷ Cihan Osmanağaoğlu, “Osmanlı Devleti’nin Klasik Dönemi’nde Para Vakıflarının Hukuki Yönü”, *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (2010): 284-285.

¹⁵⁶⁸ Abdülaziz Bayındır, “Bey’ Bi’l Vefâ”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 1992), 6:20.

¹⁵⁶⁹ Özcan, “Osmanlı Devleti’ne Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları”, 126.

¹⁵⁷⁰ İrfan Türkoğlu, “Osmanlı Devleti’nde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18/2 (2013): 190-192.

aynen geri alan müşterinin (vakfın) kârı mülkü kullanmaktan veya başkasına kiraya vermekten elde edeceği gelirdir.¹⁵⁷¹

Bey' bi'l-vefâ sözleşmesinde, alıcı akit süresince mala mâlik olamaz. Satıcı, süre dolmadan her an borcunu ödeyip malı geri isteyebilir. Ancak bu şekilde ipotekli bir malı, ne satıcı ne de alıcı diğerinin izni olmadıkça başkasına satamaz. Bu hak mirasçılara da geçer.¹⁵⁷²

Sicillerde tespit edilen 40 adet bey' bi'l vefa kaydının sadece 5 tanesi vakıflarla yapılmış olup geri kalan 35 kayıt şahıslarla yapılmıştır (Ek 4). Bunun yanında 111 istiğlâl kaydının 93'ünün vakıflarla yapılmasına rağmen 18 tanesi şahıslarla yapılmıştır. Bey' bi'l vefâda mülk sahibinin akitten sonra mülkünden istifade edemeyecek olması sebebiyle borç ilişkilerinde tercih edilmediği düşünülebilir. Şahıslarla yapılan anlaşmalarda ise alacaklının talebi anlaşmanın bey' bi'l vefa şeklinde olması olabileceği gibi karşı tarafa borçlu olma ve borç karşılığında menzilin rehin bırakılması gibi bir durum da düşünülebilir. Bazı kayıtlarda borcun zamanında ödenememesi hâlinde bey' bi'l vefanın bey'i bat (kesin satış)'a dönüşmesi anlaşma şartlarındandır.¹⁵⁷³ Bey' bi'l istiğlâl kayıtlarında vakıftan yararlananların büyük çoğunluğu Müslüman erkekler iken bey' bi'l vefa kayıtlarında zimmî erkekler oransal olarak Müslüman erkeklerden yaklaşık üç kat daha fazla bey' bi'l vefa anlaşması yapmışlardır.

5.3.3. Bey' Bi'l İstiğlâl

Bir diğer bey' çeşidi ise istiğlâldır. Bu yöntem, ilk yöntemin rehin bırakarak sağladığı borcu kiralayarak sağlar. Şöyle ki, paraya ihtiyacı olan kimse sahip olduğu bir malı para vakfına satmak suretiyle istediği parayı elde eder. Daha sonra aynı malı vakıftan kiralar.¹⁵⁷⁴

Osmanlı toplumunda sahip olunan bir gayrimenkulü vakfa ipotek, rehin bırakarak tekrar kiralayan kişilerin nakit ihtiyaçlarını gidermesi şeklinde özetlenebilecek bu yöntemin

¹⁵⁷¹ Kaya, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu", 24.

¹⁵⁷² Hamdi Döndüren, Osmanlı Tarihinde Bazı faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1 (2008): 9.

¹⁵⁷³ GŞS. 36 85 a7 (Gurre-i Ramazan 1023-5 Ekim 1614), GŞS. 40 57 a3 (13 Rebi'ülevvel 1025-31 Mart 1616).

¹⁵⁷⁴ Türkoğlu, "Osmanlı Devleti'nde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri", 192.

oldukça yaygın bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Borçlular bu şekilde gayrimenkullerinin mülkiyetini kredi vadesi süresince, vakfa devretmişler, borç ödendiğinde, mülkiyet borçlu tarafa geri verilmiştir. Standart uygulama olarak, borçlunun vakfa borcunu ödeyinceye kadar gayrimenkulü kullanmasına, örneğin gayrimenkul ev ise evde yaşamasını izin verilmiş, ancak vakıf bunun karşılığında borçludan, rayic bedel üzerinden kira almıştır. Bu kira bedeli vakfın kârını oluşturmakta ve genellikle bir yıllık kira bedeli, borç tutarının % 9'u ile % 12'si arasında değişmektedir. Bu tür işlemler ipotek yerine, gayrimenkulün geri alınmak koşulu ile satılması şeklinde de yapılmıştır.¹⁵⁷⁵ Borçlu bu usulle mülkü terk etme ve yeni bir mülk bulma gibi zahmetli işlerden kurtulmuş olur. Netice itibarıyla aynı işi görmesi sebebiyle daha çok tercih edilen bir yöntemdir.

Vakıflarla yapılan 93 bey' bi'l istiğlâl akitlerinden 84 ünde satış konusu menzillerdir. Kişilerin ellerinde bu akite konu olabilecek en kıymetli varlığın menzil olduğu anlaşılmaktadır. Bağ, dükkân, kayıkhanesi gibi mülkler de bu akite konu olmuştur. Şahıslarla yapılan 18 istiğlâl kaydından 15'i yine menzil ile ilgilidir. Bey' bi'l istiğlâl akitleriyle vakıflardan yararlananların 40'ı Müslüman erkek, 27'si zımmî erkek, 15'i Müslüman kadın, 10'u ise zımmî kadındır. 1 kayıta ise karı koca ortak bir akit yapmışlardır. Vadesi geldiğinde ödenmeyen borca karşılık menzil usulen bir satış akdiyle vakfa devredilirdi. Meblağ ise vakfa olan borç ile takas edilirdi. Bir kayıta Fatıma binti Ali vakıftan karz-ı hasen almış, borcunu ödeyemeyince menziline bey' bi'l istiğlâl ile vakfa devretmişti. Böylece borcun vadesini de uzatmış oldu.¹⁵⁷⁶ Bir başka vade uzatma örneğinde borcun vadesi gelince 3 ay te'cil edilmişti.¹⁵⁷⁷ Bu tedbirler vakıf mütevellisinin insiyatifi ile alınmaktadır. Usul akitlerin genellikle bir yıl ile sınırlı olması şeklinde olsa da daha uzun süreli anlaşmalarda vardı. Örneğin Frankolo veledi Liforoz'un Piyale Bey Vakfı'na istiğlâlden kaynaklı beş yıllık borcu birikmişti.¹⁵⁷⁸ Bir başka kayıta bu süre 12 yıl olarak ifade edilmektedir.¹⁵⁷⁹ 2 yıl,¹⁵⁸⁰ 3 yıl,¹⁵⁸¹ 4 yıl¹⁵⁸² gibi

¹⁵⁷⁵ Alper Değer ve Erdoğan Canan, "16. ve 18. Yüzyıllar Arasında Bursa Para Vakıfları ve Bursa Ekonomisinin Etkileri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28/1 (2009): 93.

¹⁵⁷⁶ GŞS. 38 102 b3 (9 Rebi'ülevvel 1024-8 Nisan 1615).

¹⁵⁷⁷ GŞS. 27 9 b2 (25 Zilkade 1013-14 Nisan 1605).

¹⁵⁷⁸ GŞS. 49 44 a3 (12 Şevval 1028-22 Eylül 1619).

¹⁵⁷⁹ GŞS. 54 56 b1 (Evâsıt- Cemaziyelevvel 1037: 17-26 Ocak 1628).

¹⁵⁸⁰ GŞS. 36 86 b1 (Evâhir-i Rebi'ülevvel 1023: 30 Nisan-9 Mayıs 1614), GŞS. 38 21 a5 (22 Şevval 1023-25 Kasım 1614), GŞS. 38 26 b5 (4 Zilkade 1023-6 Aralık 1614), GŞS. 44 42 b1 (Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1027: 15-24 Mayıs 1618), GŞS. 47 29 a1 (Evâhir-i Safer 1028: 5-14 Şubat 1619).

süreler olmakla birlikte 1 yıldan daha kısa süreli akitlerde vardır. Bir kayıtta bu süre 7 aydır.¹⁵⁸³ Diğer bir kayıtta ise süre 6 aydır.¹⁵⁸⁴ En kısa süreli olan istiğlâl akdi 30 gün olarak kayıtlıdır. Dikkat çeken bir kayıtta ise; eski Trablus beylerbeyi Ömer Paşa, Sehil Bey Mahallesi'ndeki iki menzilini Haseki Vakfı'na 1.243.000 akçeye istiğlâl tariki ile satmıştı.¹⁵⁸⁵ İstiğlâl yolunu tercih edenlerden bir diğeri ise Cezire-i Garp Beylerbeyi Hızır Paşa'dır.¹⁵⁸⁶ Şehremini İsmail Efendi bin Mustafa da istiğlâl yoluyla Kâtip Mustafa Çelebi Vakfı'ndan 15.000 akçe kullanmıştı.¹⁵⁸⁷ Tablolarda (Ek 12, Ek 13, Ek 14) da görüldüğü üzere toplumun her kesiminden finansman ihtiyacını karşılamak için bu yola başvuranlar olmuştur. İstiğlâl akitleri yapıldıktan sonra mülk sahipleri mülklerini kullanmaya devam ederler ve bunu karşılığında vakfa yıllık bir kira ücreti öderlerdi. Bu kira bedeli genellikle alınan borcun% 10'una tekabül etmekte iken % 7, % 11,5, % 12,5, % 15, % 18 ve % 20 gibi oranlara da rastlanılmaktadır. (Ek 14)

¹⁵⁸¹ GŞS. 68 4 b1 (Gurre-i Cemaziyelevvel 1054-6 Temmuz 1644).

¹⁵⁸² GŞS. 34 13 a4 (20 Şaban 1016-10 Aralık 1607).

¹⁵⁸³ GŞS. 64 14 b3 (16 Cemaziyelevvel 1052-12 Ağustos 1642).

¹⁵⁸⁴ GŞS. 64 9 a2 (12 Cemaziyelevvel 1052-8 Ağustos 1642).

¹⁵⁸⁵ GŞS. 25 30 a1 (12 Cemaziyelevvel 1013-26 Eylül 1604).

¹⁵⁸⁶ GŞS. 36 86 b1 (Evâhir-i Rebi'ülevvel 1023: 30 Nisan-9 Mayıs 1614).

¹⁵⁸⁷ GŞS. 62 46 b2 (Evâhir-i Cemaziyelevvel 1049: 18-27 Eylül 1639).

ALTINCI BÖLÜM

GALATA'DA MÜSTE'MENLER

Osmanlı ekonomik ve sosyal durumu üzerine yapılan araştırmalar arttıkça yaygın kanaatin aksine, Osmanlıların sadece tarımsal alanda değil, ekonominin diğer alanlarında da etkili oldukları anlaşılmaktadır. Şüphesiz bulundukları jeopolitik konumun önemini gereği gibi anlamış olmaları yanında, askerî ve siyasi organizasyonlardaki başarıları, bulundukları bölgeyi uluslararası ticaret açısından güvenilir bir bölge hâline getirme yolundaki çabalarına ek olarak, özellikle uluslararası ticarete etkili olan toplumların tüccarlarına karşı uyguladıkları politikaların da dünya ölçeğinde dikkate değer bir konuma yükselmelerinde önemli etkisi olmuştur.¹⁵⁸⁸

Osmanlıların uyguladığı ticaret politikasında provizyonizm ve fiskalizm önemli bir yer tutmaktadır. Provizyonizm, piyasada mümkün olduğu kadar bol malın bulunması, dolayısıyla mal bolluğu sayesinde toplumun iâşe sorununun en kolay biçimde çözülmesi anlamına gelmektedir.¹⁵⁸⁹

İâşe konusunda değinildiği üzere İstanbul'un başkent olması ve kalabalık bir nüfusu barındırması Osmanlı iç ve dış ticaretinin burada toplanmasını sağlamıştı. Ayrıca sahip olduğu liman kompleksi hem iç hem de dış ticaretin gelişmesi için uygun koşullara sahipti. Liman sayesinde İstanbul'un en hareketli ticari alanları Haliç'in güney ve özellikle Galata'nın yer aldığı kuzey kıyıları olmuştu. Kıyı boyunca sıralanmış iskeleler, iskelelerin hemen ardında şehre açılan kapılar ve devamında yer alan çarşı, han, kapan, bedesten ve dükkân gibi ticari yapıların varlığı bölgedeki ticari potansiyelin ve hareketliliğin sonucudur.

¹⁵⁸⁸ Mehmet Bulut, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Hollandalı Tüccarların Osmanlı Bölgelerindeki Faaliyetleri", içinde *Osmanlı, İktisat*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Saim Koca, (Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999) 3:210.

¹⁵⁸⁹ Bulut, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Hollandalı Tüccarların Osmanlı bölgelerindeki Faaliyetleri", 211.

Özellikle Ceneviz hâkimiyeti döneminde Cenevizlilerin Karadeniz’de sahip olduğu kolonileri aracılığıyla oluşturduğu ticari ağ Galata’nın uluslararası statüsünü pekiştirmişti. Galata hem kıymetli malların ithal edildiği hem de başka bölgelere dağıtıldığı, ayrıca denizaşırı ticaret yapan tüccarın sıklıkla uğradığı bir bölge hâline tam anlamıyla bu dönemde dönüşmüştü. Fetihten sonrada Osmanlılar, Galata’nın sahip olduğu bu ticari kimliği korumaya gayret etmişlerdir.¹⁵⁹⁰ Osmanlı yönetiminde Galata’nın geçmişten getirdiği ticari miras ve sahip olduğu stratejik potansiyeliyle dış ticaretin merkezi konumu hem korundu hem de geliştirildi. Uluslararası ticaretin gelişmesine en büyük katkıyı ise müste’men denilen yabancı tüccarlar vermekteydi. Bu dönemde müste’menlerle ticari ilişkileri düzenleyen en önemli belgeler ise ahidnâmelerdi.

6.1. Müste’men

Sözlükte “emin olmak, güvenmek” anlamındaki emn (emân) kökünden türeyen ve “kendisine eman verilen kimse” mânasına gelen müste’men (veya “eman isteyen kimse” anlamındaki müste’mîn), terim olarak İslâm ülkesine (dârüislâm) eman alıp giren yabancı gayri müslimi (harbî) ifade eder. Fıkıh literatüründe bu yaygın anlamı yanında dârülharbe emanla giren Müslüman veya zimmî yahut bir dârülharpten diğerine emanla giren harbî için de kullanılan müste’men kelimesinin eş anlamlısı olarak nâdiren müemmen de kullanılmaktadır.¹⁵⁹¹

XVI. ve XVII. yüzyıl Osmanlı siyer ve fetva kitaplarında bir yabancı “müste’men” dâr’ülharbden dâr’ül-İslâm’a âmânla girebilen harbî olarak nitelendirilmektedir: “Zeyd harbî, dâr’ül-harb’den âmânla dâr’ül İslâm’a çıkub” ifadesi bu durumu ifade etmektedir. Gayrimüslimlerle karşılaştırıldığında müste’men geçici olarak Osmanlı topraklarında bir yıl için kalabilir ve bu süre zarfında cizye mükellefi sayılmazdı.¹⁵⁹² Osmanlıların bu şer’i uygulamayı dikkate almadıkları görülmektedir. Yabancı tüccar ahidnâmelere

¹⁵⁹⁰ Muhammet Ali Horoz, “17. Yüzyıl Başlarında Galata’ya Gelen Ticari Ürünler ve Galata Gümrük Bölgesi”, *Anasay*, 7 (2019): 153.

¹⁵⁹¹ Ahmet Özel, “Müste’men”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yay., 2006), 32:140.

¹⁵⁹² MAD. d. 17901, 3/5, (Evâil-i Rebî’ülevvel 1028: 16-26 Şubat 1619). Bir yıl geçtikten sonra vergi memurlarının müste’menleri vergi konusunda sıkıştırmamaları konusunda “...memalik-i mahrusede bir yıldan ziyade sakın ve mütemekkin oldunuz deyü ahidnâme-i hümayuna ve kadîmden olıgelene mugayir rencide (boş) olunmayalar...” şeklinde bir uyarıda bulunulmuştu.

eklenmiş yeni maddeler ile Osmanlı topraklarında süresiz kalma ayrıcalığına sahip olup cizye de ödemiyorlardı.¹⁵⁹³ Müste'men tabiri, Osmanlı idaresi tarafından ahidnâme verilmiş tüm frenk ya da efrenç tüccar için yapılan bir tanımlamaydı.¹⁵⁹⁴

Osmanlı Devleti, topraklarında ikamet ve seyahat edebilme ile ticaret yapabilme güvencelerini, “darülharb” olarak addedilen Hristiyan ülkelerden sadece “dostluk ve samimi iyi niyet” sözü verenlere tanımıştır. Böylece bu devletlerin tüccarı, dev bir ticaret hacmine sahip olan Osmanlı ülkesinde (iç ticarete veya transit ticarete) faaliyet yürütme imkânına kavuşurlardı. Aynı zamanda henüz kapitülasyon almamış olan ulusların tüccarının, kapitülasyon sahibi ulusların gemileriyle Osmanlı ülkesine gelerek ticaret yapabilmeleri söz konusuydu ki, bu durum kapitülasyon sahibi ulusların Osmanlı sularında ve ülkesinde yapılan ticarete kendi lehlerine bir kontrol mekanizması kurabilmelerine de olanak sağlıyordu.¹⁵⁹⁵

Dış ticaret, genellikle müste'men yani ahidnâmeli devletler tüccarı tarafından yürütülürdü. Bunlar, Osmanlı topraklarında ahidnâme ve kanunların teminatı altında ticaret yaparlardı. Hatta denilebilir ki, gerek ödedikleri gümrük resmi, gerekse sahip oldukları hak ve imtiyazlar bakımından, Osmanlı tebaası olan tüccardan daha imtiyazlı bir mevkiye idiler.¹⁵⁹⁶

Osmanlı idaresinin, ahidnâmeleri verirken maksadı, ülke ticaretini canlandırmaktı. Bu konuda başarı da sağlanmıştır. Bütün yasak ve sınırlamalara rağmen bol ve ucuz ham madde temin edilen bu topraklar, Avrupalı tüccara son derecede cazip gelmiş; özellikle İstanbul ve İzmir gibi limanlarda ticarethaneler tesis etmişler ve konsolosluklar açmışlar, acenteleri vasıtasıyla memleketin iç kısımlarıyla bağlantılar kurarak ticaretlerini sürdürmüşlerdir.¹⁵⁹⁷

¹⁵⁹³ Viorel Panaite, “Osmanlı-Leh Ahidnamelerinde Ticaret ve Tüccarlar”, içinde *Osmanlı İktisat*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Saim Koca (Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999), 3:348.

¹⁵⁹⁴ Metin Ziya Köse, “Avrupa’dan Osmanlı Devleti’ne: Yeniçağ’ da Galata’da Müste'men Yahudilere Dair Kayıtlar”, *Tarihin Peşinde- Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (2013): 200.

¹⁵⁹⁵ Cihan Yemişçi, “1618-28 Arası Osmanlı-Venedik İlişkileri (6004 No’lu Ahkâm Defteri’ne Göre)”, (Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 37.

¹⁵⁹⁶ Kütükoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısı”, 581.

¹⁵⁹⁷ Kütükoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısı”, 575.

6.2. Müste'menlerin Galata'daki Ticari Faaliyetleri

Türk-İngiliz münasebetleri XVI. yüzyılda başlamıştır. Bu süreç 1577 yılında, Sokullu Mehmed Paşa döneminde, Osmanlı ile İspanya arasındaki düşmanlıktan faydalanmak isteyen Kraliçe I. Elizabeth'in üç tâciri İstanbul'a göndermesi ile¹⁵⁹⁸ başlamıştır. Başlangıç aşamasında ilk mektup kraliçeden gelmiştir. Sonrasında ise 1579 yılında kraliçeye Osmanlı padişahından iki adet mektup gönderilmiştir. Bu mektuplarda Osmanlı Devleti sınırları içinde her yerde İngiliz tüccarının serbestçe ticaret yapabileceği belirtilmiştir. 1580 senesinde de Osmanlı Sarayı'ndan görevli bir tâcir, bir mektup ile birlikte gerekli birtakım eşyalar almak üzere İngiltere'ye gönderilmiştir. İngiliz-Osmanlı münasebetleri her ne kadar 1579 tarihinde başlamış olsa da, münasebetlerin resmi olarak başlaması 1582 yılını bulmuştur.¹⁵⁹⁹

İngilizler özellikle Osmanlı'dan hammadde temin ediyorlar buna karşın karziya (İngiliz yünlü kumaşı), kalay ve kurşun satıyorlardı. Kalay ve kurşun Osmanlılar için askeri stratejik ürünler olarak göze çarpmaktadır. Hatta Papalığın bunların satışını yasaklamasına rağmen İngilizler, kilisenin bu emrini yerine getirmemiştir. İngiltere bu süreçte halkın büyük kısmını üretime yönlendirerek büyük çapta üretim yaptırmış ve bu ürünlerine müşteriler bularak pazarlar elde etmişti. İngilizlerin yünlü kumaşları bu devirde sadece Osmanlı şehirlerinde değil Akdeniz kıyılarında da kendine bir pazar elde etmişti. İngilizler ayrıca ilk geldikleri devirlerde yünlü kumaş karşılığında Ege adalarından üzüm ve şarap alıp memleketlerine dönmüşlerdir. İngilizler ayrıca ürünlerini Galata ve Bursa üzerinden doğu ülkelerine pazarlayabilme imkânına da kavuşmuştur. Burada Galata'nın rolü İstanbul'un iâşesi konusunda olduğu gibi uluslararası transit bir nokta olarak Doğu ile Batı'yı birbirine bağlamaktı.¹⁶⁰⁰

Kendilerine 1579 ve 1597'de çeşitli ayrıcalıklar verilen İngilizler Doğu'daki yoğun ticari ilişkilerinin daha sistemli yürütülmesi adına 1581'de "Levant Company" yi kurdular. İngilizlerin Galata'da ticaret yapan özellikle İran Ermenileri ile yoğun bir ticari ilişki içerisinde oldukları görülmektedir. İngiliz tâcir Eytaver veledi Eytaver, Mikail veledi Hatır isimli Ermeni'den 7 top gücen (tavşan) kürkünü 105 kıta riyali

¹⁵⁹⁸ Hasan Baktır, "Türkler ve İngilizler; Tarihte İlk Münasebetleri", *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 63/II (2017): 177.

¹⁵⁹⁹ Baktır, "Türkler ve İngilizler; Tarihte İlk Münasebetleri", 178.

¹⁶⁰⁰ Horoz, "17. Yüzyıl Başlarında Galata'ya Gelen Ticari Ürünler ve Galata Gümrük Bölgesi", 146.

guruşa satın almıştı.¹⁶⁰¹ Bu ticarete alıcının İngiliz, satıcının Ermeni, aracının ise bir Yahudi olması Galata özelinde Osmanlı ticari hayatının renkliliğini göstermesi bakımından dikkat çekici bir örnektir. Bir başka örnekte ise; İngiliz tüccarından Yorgater veledi Rivardo, Acem Ermeni'si Toma veledi Toros'tan batmanı 29 riyalı guruşa 6.597,5 riyalı guruşluk 227,5 batman ipek satın almıştı. Galata'nın uluslararası bir ticaret merkezi olduğunu gösteren bu örnekte bir İngiliz tüccar ile İranlı bir Ermeni Osmanlı toprağı olan Galata'da ipek ticareti yapmaktaydılar.¹⁶⁰²

Özellikle müste'men tâcirler geniş çaplı bir ticari ağ kurmuşlardı. İngiliz tâciri Tomazo veledi Pekit İzmir'de yaşayan Toma veledi Torna isimli Ermeni ile bir anlaşma yapmıştı. Anlaşmaya göre her batmanı 33 riyalı guruş olmak üzere 209 batman ham ipek -toplam kıymeti 6.940 guruş ve bir rub guruş- Toma'nın İzmir'deki ortağı Bebekso veledi Berto isimli müste'mene teslim edilecekti. Ayrıca toplam meblağın 3.474 guruşu karşılığında 40 pastav¹⁶⁰³ londrin çuka takas edilmişti.¹⁶⁰⁴ İngiliz müste'menler ticari hayatın kendilerine sağladığı her imkândan yararlanma gayreti içerisindeydiler. Birbirleriyle veya yerli tüccarla kurdukları ortaklıklarla ipeğin yanı sıra sof ipliğı,¹⁶⁰⁵ balmumu,¹⁶⁰⁶ çuka¹⁶⁰⁷ ticareti de yapmaktaydılar.

Bu örnekler ticari ilişkilerin doğasında var olan çeşitli uygulamaların da kendi aralarında uygulandığını göstermektedir. Osmanlı ticari hayatının renkliliğini gösteren diğer bir örnekte bu sefer Ermeni iki ortak, bir İngiliz tâcir ve bir Müslüman -beşe ünvanına sahip- ticaretin taraflarıdır. Acem Ermeni'si iki ortak Karabet veledi.... ve Anton veledi Azmaver'in İngiliz tâciri Yeralimo'dan “*cihet-i karz-ı şer'iden*” 2.550

¹⁶⁰¹ GŞS. 63 12 a3 (Gurre-i Zilkade 1050-12 Şubat 1641).

¹⁶⁰² GŞS. 64 30 a3 (7 Receb 1052-1 Ekim 1642).

¹⁶⁰³ PASTAV: Ucu yaldızlı çuha topu. (çuha: has yünden yapılmış kumaş) Şemseddin Sami, *Kamus-u Türki*, 344.

¹⁶⁰⁴ GŞS. 63 157 b2 (21 Ramazan 1051-24 Aralık 1641).

¹⁶⁰⁵ GŞS. 67 55 b1 (25 Cemaziyelâhir 1053-10 Eylül 1643) Galata'da sakin Rivardo veledi Beretto, Nikola veledi Todori, Gavlim veledi Carlo, Ricardo veledi Komiten ile ortaklık kurmuş ve yine Galata'da yaşayan Anton veledi Aznavar isimli bir Ermeni ile sof ipliğı ticaretine konu olan bir anlaşma yapmışlardı. Anlaşmaya göre bir denk sof ipliğı 540 riyalı guruşa satıldı

¹⁶⁰⁶ GŞS. 67 77 b1 (8 Zilhicce 1052-27 Şubat 1643) Ermenilerle yapılan ticaret bunlarla sınırlı değildir Anton veledi Aznavar isimli Galatalı bir Ermeni mahkemede İngiliz tüccarları Tomazo veledi....., Rigar veledi Estergot ve Comis veledi Covani'den ipek, sof, balmumu bahasından 6.500 riyalı guruş alacağını talep etmekteydi. İngiliz tüccarlar birbirlerinin zimmetine terettüp eden meblağa da kefil oldular.

¹⁶⁰⁷ GŞS. 67 7 b1 (11 Cemaziyelevvel 1052-7 Ağustos 1642) Başka bir kayıttan ise bu sefer Ricardo veledi isimli İngiliz'den Londra çuka satın alan Maniko veledi Aslan isimli bir Ermeni karşımıza çıkmaktadır. Ricardo 150 riyalı guruş alacağını 5 ay tecil etmişti.

riyali guruş alacakları vardı. İngiliz tâcirin vekili ise Ali Beşe bin Abdullah isminde bir Osmanlı yeniçerisiydi.¹⁶⁰⁸

İngiliz tüccarı Galata'da sakin olmakla beraber ticaretleri Anadolu'nun önemli ticari merkezlerine kadar uzanmaktaydı. Özellikle sof üretim merkezi olarak bilinen Ankara tüccarı ile ilişkileri vardı. Ankaralı bir kumaş tâciri olan Loz veledi Sadak isimli Ermeni, Galata'daki vekili Mosi veledi Yasef isimli Yahudi vasıtasıyla Corciya veledi Cerya isimli İngiliz müste'mene 480 kıta riyali guruşa moher satmıştı.¹⁶⁰⁹

Kayıtlardan anlaşıldığı üzere İngilizlerin Ermenilerle olan ticaretinin odak noktasını ipek oluşturmaktadır. İngilizlerin ilgi duyduğu bir başka ürün ise sof ipliğidir. Bu dönemde sof ipliğinin merkezlerinden biri Kangırı (Çankırı) ili idi. Galata'da bulunan Cefri veledi Kabli isimli İngiliz müste'men kardeşi Roberto veledi Kabli ile sof ipliği ticareti yapmaktaydı. Roberto veledi Kabli kardeşinin acentesi olarak İzmir'deki ticari ilişkilerini yürütmekteydi. Kangırı tüccarından Ahmed ile içinde takas işleminin de olduğu bir ticaret yapmışlardı. Ahmed, Cefri'nin İzmir'deki ortağı olan kardeşine her vukıyyesi üçer riyali guruştan 2.400 riyali guruşluk 800 vukıyye sof ipliği satmış karşılığında ise anlaşıldığı kadarıyla o tarihte sıklıkla başvuru ve söz konusu kayıta "*teâmül-ü tüccar üzere polite tabir olunur kâğıt*" şeklinde ifade edilen bir ödeme emri almıştı.¹⁶¹⁰ Aralarındaki ticari ilişkiden kaynaklı bir başka alışverişte Ahmed bin Muharrem 28 pastav Londra çukayı 2.300 riyali guruşa Cefri'den satın almıştı. Daha sonra ödenen 100 guruş ile beraber 2.400 riyali guruş, kayıta Roberto'nun borcu olarak ifade edilmektedir.¹⁶¹¹ Kayıtlar Ali bin Mehmed ile Ahmed Bin Muharrem'in ortak

¹⁶⁰⁸ GŞS. 63 112 a3 (20 Cemaziyelevvel 1051-27 Ağustos 1641).

¹⁶⁰⁹ GŞS. 63 98 b1 (Evâhir-i Rebi'ülâhir 1051: 28 Temmuz-6 Ağustos 1641) MOHER: Tiftik, tiftikten yapılmış.

¹⁶¹⁰ GŞS. 67 11 b1 (29 Rebi'ülâhir 1053-17 Temmuz 1643) Kangırı tüccarı olan Hasan bin İbrahim de Cefri veledi Kabli ile çuka ticareti yapmaktaydı. GŞS. 67 49 b3 (4 Receb 1053-18 Eylül 1643) Cefri veledi Kabli'nin bu sefer Seferihisar tüccarından Ali Bin Mehmed ile yine ortağı ve İzmir'deki acentesi olan kardeşi Roberto aracılığı ile bir ticaret anlaşması yaptığı görülmektedir. Ali bin Mehmed vukıyyesi 3 riyali guruşa 1.100 vukıyye beyaz sof ipliğini 3.300 riyali guruşa bey ve teslim edip yine bu ticari anlaşmada "*muamele-i tüccar üzere polite tabir olunur kâğıt*" almıştı. Karşılığında 38 pastav Londra çukanın kıymeti olan 3.150 guruş ile takas yapılmış kalan 150 guruş ise daha sonra ödenmişti. 4 Receb 1053 (18 Eylül 1643) tarihli bir başka kayıta ise Ali bin Mehmed 150 riyali guruş aldığını 1.150 riyali guruş mukabilinde her pastavı 75 guruştan 42 pastav Londra çuka aldığını hatta bir pastav çuka için yine "*polite*" aldığını ifade etmişti. Kayda göre İngiliz tâcirden 4 pastav dahi almış kalan 1 pastav çukayı almamış mukabilinde Cefri'nin zimmetini ibra ve ıskat etmişti.

¹⁶¹¹ GŞS. 67 11 b2 (29 Rebi'ülâhir 1053-17 Temmuz 1643).

çalıştıklarını ortaya koymaktadır. Ahmed bin Muharrem Kangırı'da, temsilcisi olan Ali bin Mehmed ise İzmir'de işleri yürütmekteydi.¹⁶¹²

Police kullanımının İngilizler arasında sıklıkla kullanıldığını gösteren bir başka örnekte ise İngiliz tüccarı Rivardo veledi Berohter ile Veli bin El hac Ali arasında cereyan eden ilişkide görülmektedir.¹⁶¹³ Kayıta “...örflerinde *polise tabir olunur...*” ifadesi geçmektedir.¹⁶¹⁴

İlişkiler her zaman olumlu seyretmeyebilirdi. Galata'da ki Ermeni tüccarından Anton veledi Aznavar, İngiliz müste'menlerinden Gilarmo veledi Harlo ile miktarı belli “*harir*”¹⁶¹⁵ bahasından 20.000 riyalı gurusu alacağını 10.000'i mukabilinde 5.000 zira atlas florentin ve 10.000'i mukabilinde 2500 vukiyye çivit vermek üzere anlaşmışlardı. İngiliz tâcir florentin atlası bir sandık içerisinde kapalı bir şekilde Ermeni tâcire teslim etmişti. Ermeni tâcir sandığı açtığında atlasın florentin cinsinden olmadığını görmüş ve çivitte zamanında teslim edilmemişti. Atlası iade edip meblağı talep ettiğinde aralarında çıkan anlaşmazlık 5.000 zira atlas ve 9.100 riyalı gurusu üzerine sulh yapılarak sonuçlanmıştı. 9.100 gurusun 3.000 gurusu ödenmiş, kalan 6.000 gurusu için ise Galata'da olan İngiliz tüccarından Camis isimli müste'mene eda eylemek üzere “*polise tabir olunur temessük*” vermiş bu temessüğe binaen Anton'un kardeşi vekili olarak 6.000 akçeyi almıştı.¹⁶¹⁶

İngilizler Galata'da sadece Ermenilerle değil diğer yerli unsurlarla da irtibat hâlindeydiler. Özellikle Yahudilerle de ticari ilişkilerde bulunuyorlardı. İngiliz tüccarından Covano veledi Tomazo, Aragon Cemaatinden Avraham veledi Yahuda ile 224 riyalı gurusu değerinde bir kalay ticareti yapmış, alacağını talep ederek mahkemeye başvurmuştu.¹⁶¹⁷

¹⁶¹² GŞS. 67 50 a1 (4 Receb 1053-18 Eylül 1643).

¹⁶¹³ Danil veledi Rivardo nam İngiliz müste'men Veli bin El hac Ali'den 4.850 riyalı gurusu istikraz etmişti. Mukabilinde Rivardo veledi Berohter'e örflerinde “*polise*” tabir olunur mektup göndermişti. Police karşılığında 4.850 riyalı gurusu alacağını Rivardo'dan almıştı.

¹⁶¹⁴ Kelimenin aslı police olsa da yabancı kökenli bir kelime olması sebebiyle sicillerdeki kayıtlarda police, polise veya polite şeklinde geçmektedir.

¹⁶¹⁵ HARİR: İpek, ince ve kaygan bir yapıya sahip kolay buruşmayan bir kumaş türü.

¹⁶¹⁶ GŞS. 63 143 a2 (10 Şaban 1051-14 Kasım 1641).

¹⁶¹⁷ GŞS. 62 39 a3 (6 Cemaziyelevvel 1049-4 Eylül 1639) Avraham ticareti doğrulamış fakat meblağın 224 değil 200 riyalı gurusu olduğuna iddia etmekteydi. Hatta Mehmed Paşa hanında mahzarı müsliminde her vukiyyesi üçer gurusu 80 vukiyye tiftik ipliği bey' ve teslim ettiğini dolayısıyla

Mesina Cemaatinden Yako veledi David ve Portakal Cemaatinden Kemal veledi Yahuda, İngiliz Tüccar Rocer veledi Foka'dan aldıkları çuka karşılığında bir altın sorguç ve bazı eşyaları rehin bırakmışlardı. Ardından borçlarını ödeyip rehin bıraktıkları eşyaları geri almışlar, birbirlerinin zimmetlerini ibra ve ıskat ederek birbirlerine aralarında daha önce meydana gelmiş olan her türlü ticari ilişkiye binaen alacak verecek kalmadığını kayda geçirtmişlerdi.¹⁶¹⁸ Sadece bu birkaç örnek bile İngilizlerin Galata'da yerli tüccarlarla sıkı bir ticaret ilişkisi içerisinde olduklarını göstermektedir.¹⁶¹⁹ Uyum sağladıklarını gösteren diğer bir örnekte; İngiliz bir tâcir Yahudi bir tâcirden satın aldığı meta'yı bir Müslüman reisin gemisine yükleyerek İzmir'e göndermişti.¹⁶²⁰

İngiliz tacirler ticaret amacıyla geldikleri Osmanlı başkentinde üretim de yaptırmaktaydılar. Buna dair bir örnekte; Eyüp Sultan'da ikamet eden Fatıma binti Mehmed'e her bir tanesi 500'er akçeye olmak üzere 30 adet mankuş çuka sırmalatmışlardı. Fatıma Hatun 15.000 akçe hakkını almak için mahkemeye başvurmuş, 3000 akçe karşılığında Bekid veledi Meton, Markor veledi Hacir, Kabli veledi Kayl ve Todori veledi Corco ile sulh olmuştu.¹⁶²¹

Farklı milletlere mensup müste'menlerin yine Galata'da karşılıklı ticari ilişkilerde bulunduklarını gösteren bir örnekte ise Venedikli Francesko veledi Tomazzo ile İngiliz Fermiş veledi Covan arasında 2.000 riyalı gurusluk bir borç ilişkisi görülmektedir. Fermiş veledi Covan borcu karşılığında 108 kıta küçük elmas, bir elmas yüzük, 20 kıt'a yakut, bir çift zümrüd küpe, 4 kıt'a lâl ve bir lâl yüzük, 1 çift elmas ile muhallî bilezik rehin bırakmıştı.¹⁶²² İngiliz bir tâcir ile bir Yahudi arasındaki bir başka davada ise rehin konusu yine elmaslardı.¹⁶²³

aralarında alacak verecek davası dahi kalmadığını iddia etmekteydi. İngiliz'in inkârı üzerine Yahudi'ye davasını ispat için mühlet verilmişti.

¹⁶¹⁸

GŞS. 64 41 b1 (17 Şaban 1052-10 Kasım 1642).

¹⁶¹⁹

GŞS. 64 55 b2 (16 Şaban 1052-9 Kasım 1642) İngiliz Tüccar Cabel veledi Corci Gelibolu'da sakin bir Yahudi olan Yasef veledi Yakup'a aracısı Rivardo veledi Rivardo ile 41 varil kalay ve 35 pastav çuka göndermiş Yasef bu ürünleri 7761 riyalı gurus ve 28 akçeye satarak meblağı kendi masrafına harc etmişti Cabel parayı talep etmiş sonraki süreçte aralarında 3.200 riyalı gurusu bir sulh anlaşması gerçekleştirilmişti. GŞS. 67 36 a2 (3 Cemaziyelevvel 1053-20 Temmuz 1643), Galata'nın Lonca Mahallesi'nde sakin David veledi Kemal isimli Yahudi de İngiliz Tüccar Ricardo veledi Koko'ya 776 kantar hamşir satmış Ricardo da hamşiri Mehmed Reis'in gemisine yükleyerek İzmir'deki ortağı Corco'ya göndermişti.

¹⁶²⁰

GŞS. 67 36 a2 (3 Cemaziyelevvel 1053-20 Temmuz 1643).

¹⁶²¹

GŞS. 67 41 b2 (28 Cemaziyelevvel 1053-14 Ağustos 1643).

¹⁶²²

GŞS. 56 131 a2 (2 Ramazan 1040-4 Nisan 1631).

¹⁶²³

GŞS. 68 56 a3 (Evâil-i Şevval 1054: 1-10 Aralık 1644).

Venedik ise XVII. yüzyılın başında hâlâ Doğu Akdeniz'in en önemli tüccar devleti idi ve Venedikliler ticari ayrıcalıklarının büyük bir kısmını korumayı başarabilmişlerdi. Berberi korsanlara rağmen Venedik'in deniz ticaret filosu üstünlüğünü koruyordu.¹⁶²⁴ Fakat Girit Savaşı ile birlikte Venedik'in etkinliği büyük bir darbe aldı. Osmanlı İmparatorluğu ile ekonomik ilişkilerindeki yerlerini Avrupalı rakiplerine bırakmak zorunda kaldılar. İstanbul'a yerleşmiş olan Venedik tüccarının kişilikleri ve mal varlıkları tehdit edilmemekle birlikte bunlar, Venedik'le olan ticari bağlantılarını doğrudan doğruya sürdüremediler. Kendilerine genellikle çok ağır koşullar kabul ettiren ya da kendilerini elemek isteyen Yahudi tüccarların veya diğer ulusların aracılığına sığındılar.¹⁶²⁵ Artık Osmanlı limanlarına Venedik bayrağı taşıyan gemiler gelmiyordu, ancak bu, Venedik ticaret eşyasının ve ürünlerinin gelişinin son bulduğu anlamına da gelmiyordu. Kimi ürünlerin değeri çok yüksekti, bunların Osmanlı dünyasında satışı çok gerilere gidiyordu ve çok gelenekselleşmişti. Her zaman alıcı buldukları Türk pazarlarından kaybolmayacak kadar büyük üne kavuşmuşlardı. Ticaret eşyası (değerli kumaşlar, kâğıt, cam eşya, ayna) doğrudan doğruya Venedik'ten, hem tarafsız gemiler hem yabancı bandıralı Venedik gemileri tarafından getiriliyor hem de dolaylı olarak kimi limanlardan aktarma yoluyla Osmanlı topraklarına ulaşıyordu. Osmanlı korsanlarına yakalanma tehlikesini önlemek amacıyla ticaret eşyası, İstanbul'daki ve diğer iskelelerdeki Yahudi, İngiliz ya da Fransız tüccarı adına gönderiliyordu.¹⁶²⁶

Bu tehlikeler karşısında Venediklilerin ticarete ısrar etmeleri, bütün tehlikeleri göze almaları, bir bakıma onların başka çarelerinin olmadığını göstermektedir. Çünkü Venedik, çiftçi veya balıkçı bir devlet değil tüccar bir devlettir ve bütün iktisâdî ticarete dayanıyordu. Atlas, kemha, diba, kadife çeşitleriyle iyi bir tekstil sanayisine sahipti. Daha XI. yüzyıldan beri Murano Adası'ndaki cam sanayi dünyaca meşhurdur. "Alikurna" olarak bilinen kâğıdın merkezi Alakorna idi ve Osmanlı Devleti'nin kâğıt

¹⁶²⁴ Robert Mantran, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ticaretin Değişmesi", *EÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, III (1987): 160.

¹⁶²⁵ Mantran, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ticaretin Değişmesi", 160.

¹⁶²⁶ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Dönemi'nde İstanbul'un İaşesi", *İçinde Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Tebliğleri II*, (2014): 811.

ihtiyacının büyük kısmını hâla Venedik karşılıyordu. Venedik, bu ve daha başka mamul emtiayı satmak ve ihtiyacı olan şeyleri almak mecburiyetindeydi.¹⁶²⁷

Galata'da görülen Venedikler kıymetli bir kumaş olan kadife ticareti yapmaktaydılar.¹⁶²⁸ Bir başka ticaret konusu ise şaptı.¹⁶²⁹ Yahudi İlya veledi Yeşoga Venedikli bir tâcir olan Macenta veledi Nikola'ya her biri 8 riyali guruşa 20 adet denk-i âmiz moher (çeşitli vasıflarda, karışık tiftik) satmış, paranın yarısını peşin almış olan İlya diğer yarısını almak için mahkemeye başvurmuştu.¹⁶³⁰ Venediklilerin Galata'daki Osmanlı Yahudileri ile ticari ilişkilerini gösteren bir başka örnekte ise; Venedikli tâcir Paskalin veledi Anton, Solomon veledi Fermin isimli Yahudi'ye hamr satmış ve bu satıştan 25.000 akçe alacağını kayıt ettirmişti.¹⁶³¹

Ticari ilişkiler borçlanma, te'cil, taksit, takas, şahit kullanma gibi uygulamaların yoğun bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Deri işiyle uğraşan Müslüman 7 ortak Venedikli Pazi veledi Pederico'ya 1.070 kıt'a su sığırı gönünü (manda derisi) her bir kıtasını 4 riyali guruş olmak üzere 4.280 riyali guruşa satmışlardı. Toplam alacağın 2.280 riyali guruşunun 1.302 riyali guruşuna, 526 zira Mesina kemhası, 510 riyali guruşuna ise 240,5 zira Venedik atlası takas etmişlerdi. Kalan 2.000 guruşun ise ödemesi her 15 günde bir 150 guruş olmak üzere (toplamda 1.200 akçe) 200 gün tamamına tecil ve taksit edilmişti.¹⁶³²

¹⁶²⁷ Mustafa Öztürk ve Ahmet Aksın, "Venedik Devlet Arşivindeki Bailo Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nin Venedik'e Zâhire ve Asker Yardımı (1624-1631)", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 32 (Güz 2012): 149.

¹⁶²⁸ GŞS. 60 32 b 4 (23 Rebi'ülevvel 1047-15 Ağustos 1637) Lonca mahallesinden Kostantin nam zimmî Yakomi veledi Rota nam Venedikliye 6 kadife pahasından 102 riyali guruş borcu olduğunu kadı huzurunda kayıt altına aldırılmıştı.

¹⁶²⁹ GŞS. 60 11 b2 (3 Muharrem 1047-28 Mayıs 1637) Portakal cemaatinden Mosi veledi Yahuda kardeşi Solomon ve ortakları Kiroz cemaatinden David veledi Avram ile birlikte Venedik tüccarı Tomas veledi Antonyo ve ortağı Yani veledi Latonin'e her kantarı 330 akçe olmak üzere hayli yüklü miktarda 2260 kantar şap sattılar. Şapın toplam değeri 745.800 akçe idi. hayli yüklü miktarda olan ödemeyi Venedikli tüccarlar peşin olarak ve zorluk çıkarmadan yaptılar.

¹⁶³⁰ GŞS. 63 108 a2 (9 Cemaziyelevvel 1051-16 Ağustos 1641).

¹⁶³¹ GŞS. 45 12 b3 (26 Rebi'ülevvel 1028-13 Mart 1619)

¹⁶³² GŞS. 64 10 a5 (20 Rebi'ülâhir 1052-18 Temmuz 1642). Bir diğer kayıta GŞS. 67 84 b2 (17 Rebi'ülevvel 1054-24 Mayıs 1644) Venedikli Bozo veledi Federiko Yahudi Nicelo'ya 778 riyali guruş borç vermiş ve her pastavı 292 guruş olmak üzere 1.460 guruşa 3 pastav kırmızı 2 pastav siyah 70 çile skarlat çukura iştirâ Toplamda 2.238 riyali guruş borcu vardır. Karşılığında ise Yahudi her kantarı 7 riyali guruş olmak üzere yapağı vermeyi taahhüt etti. Hatta şahitler huzurunda Yahudi toplam borcunu ikrar etmesine rağmen Venedikli Yahudi'nin yapağı vermekte teallül ettiğinden şikâyetle mahkemeye başvurmuş, Yahudi ise 292 guruşa sadece iki pastav çuka

Bir diğerkayıtta ise Venedikli Bozo veledi Federiko, Yahudi Nicelo'ya 778 riyali guruş borç vermiş ve her pastavı 292 guruş olmak üzere 1.460 guruşa, 3 pastav kırmızı ve 2 pastav siyah 70 çile skarlat çuka satmıştı. Toplamda 2.238 riyali guruş borcu vardır. Karşılığında ise Yahudi her kantarı 7 riyali guruş olmak üzere yapağı vermeyi taahhüt etmişti. Hatta şâhitler huzurunda Yahudi, toplam borcunu ikrar etmesine rağmen Venedikli, Yahudi'nin yapağı vermekte teallül ettiğinden şikâyetle mahkemeye başvurmuş, Yahudi ise 2.092 guruşa sadece iki pastav çuka iştirâ ettiğini kabul etmiş diğerkayıtları ise reddetmişti. Venedikli şahitlerle iddiasını ispatlamıştı, hatta şahitlerin ikisi de Yahudi idi.¹⁶³³

Bu dönemde Osmanlı topraklarında ticari faaliyetlerini giderek yoğunlaştıran bir başka millet ise Hollandalılardı. Osmanlıların Hollandalı tüccara ve faaliyetlerine yönelik olumlu yaklaşımları sayesinde bu Kuzey Avrupalı tüccar toplumunun ticarî etkinliği XVII. yüzyılın başlarından itibaren hızlı bir şekilde artmıştı. Hollandalıların faaliyetleri sadece ticaretle sınırlı kalmadı aynı zamanda borç ve kredi gibi finansal alanlarda da yaygınlaştı. Bu alanlarda özellikle Galata, Halep, Selânik, Kâhire ve İzmir'e yerleşen Hollandalı tüccarın faaliyetleri yaygındı. Hollandalı tâcirler sonradan gelen hemşerilerine bu alanlarda önemli kolaylıklar sağlamışlardır. Hollandalılar için yükte hafif pahada ağır mallar öncelik taşımakta ve bu ticaret onlar açısından Batı Akdeniz'deki ticaretten daha kârlı görünmektedir.¹⁶³⁴

Bir gemi kazası sonucu mahkemeye yansıyan dava Hollanda tüccarından Galata'da sakin Tayador veledi David'in İstanbul'a Alakorna'dan neler taşıdığı hakkında bilgiler içermektedir. Tayador, Martolmi veledi Yerapo isimli nasraninin gemisiyle Alakorna'dan 7 sandık fağfuri, bir fiçi darülfül, 20 top kaneviz getirtmekteydi.¹⁶³⁵ Bir başka Hollanda tüccarı olan Simon veledi Andrade, Galata'da çukacı Mosi veledi

iştirâ ettiğini diğerkayıtları ise reddet etmişti. Venedikli şahitlerle iddiasını ispatladı hatta şahitlerin ikisi de Yahudi idi.

¹⁶³³ GŞS. 67 84 b2 (17 Rebi'ülevvel 1054-24 Mayıs 1644).

¹⁶³⁴ Bulut, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Hollandalı Tüccarların Osmanlı bölgelerindeki Faaliyetleri", 213-216. XVII. yüzyılın ilk otuz yılında Osmanlı bölgelerindeki Hollandalı tüccarlar hem gümüş, ipek, baharat, kahve, pamuk ve yün gibi yükte hafif, pahada ağır mallarda ve hem de buğday gibi yükte ağır, pahada hafif mallarda aktif olarak rol oynadılar.

¹⁶³⁵ GŞS. 68 110 b4 (10 Rebi'ülâhir 1055-5 Haziran 1645).

Yako'dan her biri 105 akçeye olmak üzere 100 adet gönü 10.560 akçeye almıştı. Mosi bu işi karındaşı Kereson ile ortaklaşa yürütmektedir.¹⁶³⁶

Bu dönemde Galata'da Fransızlara da rastlamak mümkündür. Yahudi Mosi veledi Arslan, Fransız tüccarı Eskiç veledi Rikaro ile 80,5 kantar mehluç penbeyi müsaveme yoluyla her kantarını 16 kıta riyali guruşa alabilmişti.¹⁶³⁷ Bu örnekte alışverişin doğasında olan sıkı pazarlıkların yapıldığı da görülmektedir. Fransız tâcir Corco ise Karka isimli Yahudi'nin aracılığına başvurmuş, Yahudi'ye verdiği para ile Kasımpaşa debbağlarından yapağı ve meşin almasını istemişti. Yahudi'nin bir süredir ortalıkta gözükmemesi üzerine yapağı ve meşinin peşine düşen Corco, Yahudi'nin yapağı ve meşini alıp bir mahzene depoladığını öğrenmişti.¹⁶³⁸

Galata'da Fransız müste'men Danyan veledi Covan çuka ticareti ile uğraşmaktaydı. Bunun yanında İzmir'de bir acentesi vardı. İzmir'deki ortağı Francesko veledi Bose, Galata'da sakin Danyan'a 14 pastav 3 denk Paris çukayı göndermek için Hasan Reis'in gemisine yüklemişti.¹⁶³⁹

6.2.1. Taşımacılık

Müste'menlerin yer aldığı başka bir konu ise ticari ürünlerle ilgili yaptıkları taşıma, yani navlun anlaşmalarıdır. Bu anlaşmalar müste'men tüccarın sadece ithalat-ihracat işiyle uğraşmadığını aynı zamanda Osmanlı şehirleri arasında da ticaret yaptıklarını göstermektedir. Böylece iç ticarete de kendilerine yer edinmişlerdi. Konu ile ilgili bir örnekte; Galata'da sakin Venedikli müste'men Canbatista veledi Covan reislerle yaptığı anlaşmalarla Karadeniz'in çeşitli iskelelerinden İstanbul'a morina balığı getirtmekteydi.¹⁶⁴⁰ Getirilen bu balıkların iç tüketime mi? yoksa ihracata mı? konu olacağı belli olmasa da her ikisi de kuvvetle muhtemeldir.

¹⁶³⁶ GŞS. 49 20 a3 (12 Ramazan 1028-23 Ağustos 1619).

¹⁶³⁷ GŞS. 62 123 a3 (13 Şevval 1049-6 Şubat 1640).

¹⁶³⁸ GŞS. 41 44 a1 (Evâhir-i Safer 1026: 26 Şubat-7 Mart 1617).

¹⁶³⁹ GŞS. 68 88 b1 (24 Muharrem 1055-22 Mart 1645).

¹⁶⁴⁰ GŞS. 49 11 a2 (14 Şaban 1028-15 Temmuz 1620) Canbatista veledi Covan isimli müste'men, Yorgi veledi Vasil isimli zımmî ile Karadeniz sahillerinden Kili İskelesi'nde olan morina balıklarının her kantarını 25 akçe navlun ücreti ile Galata Limanı'na götürmek üzere bir anlaşma yapmıştı. GŞS. 49 19 b3 (27 Şaban 1028-9 Ağustos 1619) Canbatista bir başka anlaşmayı ise Giresun'dan Mehmed Reis bin Kasım ile yapmıştı. Bu sefer de Kili İskelesi'nden her kantarı 33 akçe navlun ücreti ile morina balığı Galata Limanı'na götürülecekti. Mehmed Reis'e yapmış

İngiliz tüccarından Covan veledi Estefan ve Artebeko veledi Roberto İznikmid sakinlerinden Mehmed Reis bin Hüseyin ile Onavid isimli hizmetkârlarını yanında 6 teneke meta'ları ile Cezire-i Sakız'a götürmek için 3.200 akçe navlun ücreti üzerine bir taşıma anlaşması yapmışlardı.¹⁶⁴¹

Bir başka örnek bu ilişkinin farklı bir boyutunu gözler önüne sermektedir. Sadece müste'menler değil yerli tüccarda müste'men gemi kaptanları ile ticaret amacı ile taşıma anlaşmaları yapmaktaydılar. Galata'da sakin Estad veledi Mihal, Girit İskelesi'nden kendine getirmesi için Fransız kaptanlarından Yakomi veledi Yevan isimli reisin gemisine 25 riyali gurus navlun ücreti ile iki misket fiçısı ve bir arak (rakı) fiçısı yükletmiş, yükleri sağlam bir şekilde alabilmişti.¹⁶⁴²

Örnek bir olayda ise; İngiliz tâcir Artur, Dede Reis'in gemisine 20 fiçı havyar yüklemiştir. Anlaşmaya göre bu ürün Selanik'e götürülecek ve taşıma ücreti olan 4.000 akçeyi Selanik'te bulunan Meyamin veledi Loca ve Kezerin veledi Gerar adlı İngiliz ortakları ödeyeceklerdi. Dede Reis, 20 fiçı havyarın gemisine yüklendiğinden bahsederek, parasını da Selanik'te bulunan Artur'un ortaklarından almayı kabul ettiğini mahkemede bir hüccetle kayıt altına aldırmişti.¹⁶⁴³ Ancak bu 20 fiçı havyarın Selanik'te mi yoksa buradan nakille farklı bir yerde mi satılacağı belli değildi.

Ticarete konu olan ürünlerden biri olan morina balığı ise Karadeniz'in önemli ihraç ürünlerindendi. Galata havyarcılarına göre bu balıkların ticaret hakkının kendilerinde olduğu başka gruplarca alınamayacağı bildirilmiş ancak bazı kişilerin geleneğe aykırı olarak Karadeniz'den yakaladıkları morina balıklarını havyarcılara getirmeden Akdeniz'e göturdüklerinden şikâyet etmişlerdi.¹⁶⁴⁴ Bu ticarete müste'menlerin de etkin oldukları bilinmektedir.

olduğu hizmet için ayrıca 100 filori verileceği belirtilmişti. Anlaşmanın ortak şartı şu idi Canbatista reisler Galata'ya varıp 15 gün boyunca oyalanıp yükleri isal olunmaz ve vergi ödemeye maruz kalıp geri dönmek zorunda kalırlarsa bütün masrafları karşılamayı taahhüt etmişti.

¹⁶⁴¹ GŞS. 36 104 b2 (4 Cemaziyevvel 1023-12 Haziran 1614).

¹⁶⁴² GŞS. 62 176 b4 (12 Muharrem 1050-4 Mayıs 1640).

¹⁶⁴³ GŞS. 25 11 a2 (Evâhir-i Rebi'ülâhir 1013: 14-23 Eylül 1604).

¹⁶⁴⁴ GŞS. 49 11 a3 (17 Şaban 1028-30 Temmuz 1619).

6.2.2. Gemi Kiralama

Çok masraflı olması sebebiyle nadiren tercih edilen bir geminin tümüyle kiralınmasına dair bir örnek yüklerin çokluğu ve ticaretin büyüklüğü ile açıklanabilir. İngiliz Rivardo veledi Esterkiz, Covan veledi Firemo, Andriye veledi Ratip, Marma veledi Pekid vekilleri olan Tomas veledi Poçoz aracılığıyla Hasan Reis bin Ramazan ile bir anlaşma yapmışlardı. Buna göre İstanbul'dan İzmir İskelesi'ne ve İzmir İskelesi'nden de İstanbul'a yük taşımak amacıyla Hasan Reis'in gemisini 55.000 akçeye kiralamışlardı. Geminin türü ve taşınacak ürünün vasfı kayıтта belli edilmemiştir. Geminin reisliğini ise Hasan Reis sürdürecektir.¹⁶⁴⁵ Görülen gemi kiralaması işi kayıтта tabir edilmese de iskerçe olarak tanımlanan bir mülkün tamamı ile kiralınması işini anımsatmaktadır.¹⁶⁴⁶

Başka bir kayıтта bu sefer kiralama işinin iskerçe olduğu açık olarak ifade edilmektedir. Can Batista veledi Cefri isimli efreñç, Midillili Mihal veledi Kostantin ile bir anlaşma yapmıştı. Anlaşmaya göre 24 zira karamürsel gemiye İstanbul'dan meta' yüklenecek ve Venedik'e götürülecekti. İskerçe olarak yapılan bu anlaşma ile Gemi 950 riyali gurusu icar olunmuştu. 250 riyali gurusu peşin alan Mihal kalan parayı Venedik'e vardığında Can Batista'nın ortağı İzebo'dan tahsil edecekti.¹⁶⁴⁷

Müste'menler taşıma işlerini kolaylaştırmak ve daha ucuza mal etmek amacıyla gemi veya gemi hissesi satın alma yolunu da tercih edebilmekteydiler. Tâife-i efreñçten Pablo veledi Anton ve Yaranimo veledi Harman hassa bostancılarından Mehmed Ağa'ya ait 28 zira karamürsel geminin yarı hissesini 90.000 akçeye satın almışlar, ödemenin 26.000 akçesini Pavlo, 64.000 akçesini ise Yaranimo yapmıştı.¹⁶⁴⁸

Diğer bir örnekte ise; Dubrovnik tüccarından Dominiko veledi Batista'nın kardeşi ve vekili Maron, Manol veledi Yakomi isimli zımmîden 22 zira ağreb denilen gemiyi içindeki tüm âlât-i lâzimesi ile 21.000 akçeye satın almıştı.¹⁶⁴⁹

¹⁶⁴⁵ GŞS. 56 156 b1 (4 Zilkade 1040-4 Haziran 1631).

¹⁶⁴⁶ Kerim İlker Bulunur, "16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Deniz Taşımacılığı: Navlun ve İskerçe Sözleşmeleri", *History Studies* 6/3 (2014): 89-102.

¹⁶⁴⁷ GŞS. 53 63 a1 (19 Ramazan 1033-5 Temmuz 1624).

¹⁶⁴⁸ GŞS. 42 53 a3 (Evâhir-i Cemaziyelâhir 1026: 24 Haziran-3 Temmuz 1617).

¹⁶⁴⁹ GŞS. 45 45 b4 (10 Cemaziyevvel 1028-25 Nisan 1619).

6.2.3. Mülk Satışı

Müste'menlerin Galata'da uzun yıllar kalacakları düşünülmediğinden mülk alımlarına çok sık rastlanmasa da zaman zaman buna yönelik örnekler de sicillerde yer almaktadır. Örneğin; Galata'da Kalafatçıbaşı Mahallesi'nden Anton veledi Aznavur isimli Ermeni İngiliz elçisi Baron dö Sakvil Girov'a bir mülk satmıştı.¹⁶⁵⁰ Sattığı mülk İstinye-Tarabya'da bir tarafı sahil, bir tarafı tepe, bir tarafı vadi ve bir tarafı umumi yol olup, altı üstü 7 odayı, bir mahzeni, bir mutfığı, ahır, havuzu, meyveli ve meyvesiz ağaçlara sahip bahçeyi, cüneyneyi, bir kıt'a bostan yerini, 5 kıta bağı ve koru tabir olunur meyveli ve meyvesiz bir arsayı kapsamaktaydı. Toplamda 3.900 riyalı guraşa satılan bu mülkün yanında köyün sınırında 2 kıt'a tarlayı da sahibi arz marifetiyle 100 riyalı guraşa elçiye devretmişti.¹⁶⁵¹ Neredeyse her türlü ihtiyaca cevap verebilecek kapsamlı bir mülk olup, mülkün bir bostana ve bağa sahip olması aynı zamanda iki kıta tarlanın da alım satıma dâhil edilmesi elçi ve maiyetinin ihtiyaçlarının bir kısmını buradan karşılayacakları anlamına gelmektedir.

Diğer bir kayıta ise; Fransa elçisi Francesko veledi Savari, Mustafa bin Abdullah isimli küçüğün vasisi İsmihan binti Abdullah'ın Vekili Mehmed bin Mehmed karşısındadır. Francesko, Mustafa'nın malından 100.000 akçe borcu olduğunu ifade ederek arsası Medine-i Münevvere Vakfı'na ait olan Galata'nın Lonca Mahallesi'ndeki evini 40.000 akçeye İsmihan'a satmış ve borcun 40.000 akçesiyle takas etmişti.¹⁶⁵² Francesko'nun ayrıca Galata'da Tomtom Mahallesi'nde de bir evi daha vardı. Bu evi de 60.000 akçeye İsmihan'a satmış bunu da kalan 60.000 akçe borcu ile takas etmişti. İlginç bir nokta ise menzilin satışı esnasında menzilin kıymetinin 60.000'den çok fazla olduğu, buna rağmen küçüğün menfaati dolayısıyla böyle bir satışın doğru olacağı söylenmişti.¹⁶⁵³ 18 Zilhicce 1013 (7 Mayıs 1605) tarihli bir başka kayıta ise Francesko'nun görevi sona erdiği yerine ise Covan veledi Baron Dö Salnik'in elçi olarak atandığı kayıtlıdır. Eski elçi Francesko ikamet ettiği mülkünü yeni elçiye 600.000 akçeye satmıştı. Elçi'nin birden fazla ve kıymetli mülklerinin olması ekonomik açıdan durumunu da izah etmektedir.

¹⁶⁵⁰ Sir Sackville Crowe, 1633-1647 yılları arasında İstanbul'da İngiliz elçisi.

¹⁶⁵¹ GŞS. 64 39 b2 (13 Şaban 1052-6 Kasım 1642).

¹⁶⁵² GŞS. 27 21 b2 (18 Zilhicce 1013-7 Mayıs 1605).

¹⁶⁵³ GŞS. 27 21 b3 (18 Zilhicce 1013-7 Mayıs 1605).

Dimo veledi Estari isimli zımmî ise Sultân Bayezid Han Vakfı'ndan olup ayda 80 akçeye kiraladığı 2 kıta tarlayı Tomazak veledi Paska isimli efreñçe devretmişti. Devir karşılığında 8.000 akçe almıştı. Tâcir olduğunu düşünülen bir “efreñç”in tarlayı hangi amaçla satın aldığı ise belli değildir.

Kendi aralarındaki mülk satışlarına bir başka örnekte ise; Galata Bereketzade Mahallesi'nde sakin Danyerde binti Bartolomi isimli efreñçiye, mahalledeki ve San Petro Kilisesi yanında yer alan bir çardağı, altı üstlü odaları, üç mahzeni, cüneyne, havlu, su kuyusu ve kenife sahip menziline kocası Karmi veledi Bastiye isimli efreñçe 160.000 akçeye satmıştı.¹⁶⁵⁴

6.2.4. Müste'menler ve Kira Akitleri

Bir kısım müste'menler ise herhangi bir mülk satın almaktansa kiralamayı tercih etmekteydiler. Normalde müste'menlerin bir yıl kalacakları kural olarak belirtilse de bu tip kira sözleşmeleri müste'menlerin daha uzun süre Osmanlılar topraklarında kaldıkları göstermektedir. Galatalı Yahudi Menahim veledi Merdohay, İngiliz tâcir Como veledi Cani'ye Lonca Mahallesi'ndeki menziline 1048 Muharrem guresinden (15 Mayıs 1638) itibaren senede 115 kıta riyalı gurusu icar etmişti. Müstecir Como menzilde 20 ay ikamet ederek 192 kıta riyalı gurusu borçlu çıkmıştı. Davanın konusu kira ücretinin alınıp alınmaması ile ilgiliydi. Menahim 94 riyalı gurusu aldığını baki 98 riyalı gurusu talep etmekteydi. İngiliz'in iddiası ise çok daha farklıydı. İngiliz menzili 110 riyalı gurusu Baleşa adlı başka bir Yahudi'den kiraladığını iddia etmekteydi. Arada bir karışıklık olduğu muhakkak zira Menahim şahitlerle iddiasını ispatlayınca mahkeme 98 riyalı gurusun edasını tembih etmişti.¹⁶⁵⁵

Galata'nın Lonca Mahallesi'nde sakin Frankola binti Nikoroz ise menziline Cani Anton veledi Andriye'ye 5 yıllığına 30.000 akçeye kiralamıştı. Mülkün sahibi kadının oğulları ise kiracı Cani Anton'un müddet tamamına değin ödemesi gereken ücrete kefil olmuşlardı.¹⁶⁵⁶

¹⁶⁵⁴ GŞS. 50 13 b3 (Evâil-i Rebi'ülâhir 1030: 23 Şubat-4 Mart 1621).

¹⁶⁵⁵ GŞS. 62 124 b4 (24 Şaban 1049-26 Aralık 1639).

¹⁶⁵⁶ GŞS. 53 119 a2 (25 Rebi'ülâhir 1034-4 Şubat 1625).

6.2.5. Köle Alım Satımında Müste'menler

Müste'menlerin köle alım satımında da rol aldıkları görülür. Buradaki amaçlarının para kazanmaktan ziyade kendi hizmetlerini gördürmek olduğu anlaşılmaktadır. Galata'da sakin Fransız tâcir Karnestof, Rus asıllı Toma veledi Yevan isimli kölesini azad etmişti.¹⁶⁵⁷ Galata'da işini bitiren tâcirin memleketine dönmeden hizmetinden memnun kaldığı kölesini bu şekilde ödüllendirmek istemesi akla yatkın gelmektedir.

Galata Beyoğlu'nda sakin Covani veledi Koni ise esirci tâifesinden Ömer Beşe bin Ayas'tan 80 riyali guraşa Vasil veledi Yevan isimli Rus bir köle satın almıştı. Bu alışveriş ise Covani'nin köleninin üst ön dişlerinden dördünün olmadığı iddiasıyla geri vermek amacıyla mahkemeye başvurması ile ortaya çıkmıştır. Ömer Beşe müşterinin esiri bu kusuru ile beraber bilerek aldığını şahitlerle ispatlayınca Covani, Ömer Bey'i muarazadan men edilmişti.¹⁶⁵⁸

Ahmed Reis bin Rıdvan, efreñç asıllı kölesini 100 riyali guraşa İngiliz tâcir Yani veledi Kola'ya,¹⁶⁵⁹ Hüseyin Hacı bin Mehmed İngiliz asıllı kölesini 250 riyali guraşa Markon veledi Dolorimo'ya,¹⁶⁶⁰ Cezire-i Cezayir'den Ahmed bin Hasan İngiliz asıllı kölesini 80 kıta riyali guraşa Covan veledi Alfi isimli nasraniye satmıştı.¹⁶⁶¹ Bu üç örnekte kölelerin efreñç ve İngiliz olması normal köle alım-satımının dışında fidye ticareti olarak değerlendirilebilir.

6.2.6. Müste'menlerin Ortaklıkları

Müste'menlerin Galata'da bulundukları süreç içerisinde ortaklık ilişkilerine girdikleri de kayıtlara yansımıştır. Galata'nın Lonca Mahallesi'nde sakin Liva veledi Tobani isimli efreñç, Cani veledi Rako ile 8 yıl önce, elde edilecek kâr aralarında yarı yarıya olmak üzere bir ortaklık kurmuştu. Liva ortaklık için 79.000 akçe vermişti. Bu ortaklıktan 8 sene içerisinde 400.000 akçe kâr elde edilmişti.¹⁶⁶² Giritli müste'men Konstantin veledi Batista ise yine Giritli Konstantin veledi Yorgi ile bir ortaklık tesis ederek 26,5 zira

¹⁶⁵⁷ GŞS. 38 72 a1 (29 Muharrem 1024-28 Şubat 1615).

¹⁶⁵⁸ GŞS. 61 83 b1 (28 Şevval 1047-15 Mart 1638).

¹⁶⁵⁹ GŞS. 62 170 a4 (4 Muharrem 1050-26 Nisan 1640).

¹⁶⁶⁰ GŞS. 60 176 b3 (1050).

¹⁶⁶¹ GŞS. 67 70 a3 (24 Cemaziyelâhir 1054-28 Ağustos 1644).

¹⁶⁶² GŞS. 36 29 b5 (Evâhir-i Ramazan 1022: 3-12 Kasım 1613).

şayka gemisine Konstantin'i reis tayin etmiş ve 120.000 akçe de sermaye teslim etmişti.¹⁶⁶³

Müste'menlerin mudârebe ortaklığı kurdukları da kayıtlarda yer alır. Macar bir tâcir olan Denyarde veledi Andriye, Yakomi veledi Covan ile mudârebe ortaklığı kurmuştu. Sermaye olarak 13.700 akçe veren Denyarde daha sonra verdiği mudârebe sermayesi 13.700 akçeyi geri alarak bu anlaşmayı sonlandırmıştı.¹⁶⁶⁴ Bir başka mudârebe ortaklığı ise Frenk tâifesinden Mikola veledi Simon'un aynı tâifeden Miyorçoka veledi Peter, Ligorde ve Yaneşde veledeyn Anton isimli iki kardeşe 14.000 akçe mudârebe yoluyla teslim etmesiyle yapılmıştı. 14.000 akçeyi alan Mikola sermayeyi alıp 5.000 akçe kârdan hakkı olduğunu iddia ederek mudâriblerden davacı olmuş, 1.000 akçe alarak davasından vazgeçmişti.¹⁶⁶⁵

6.2.7. Alacak-Verecek ve Diğer Dava Konuları

Sicillere yansıyan şekliyle Galata'daki müste'menlerin ticari davaları bir sınıflandırmaya tabi tutulacak olursa bunlar; borcun tasdiki ve kabulü, alacağın talebi, borcun ispatı, borcun veya alacağın alınıp ibrâ ve ıskat edilmesi, borcun anlaşmalı olarak tecil veya vadelenendirilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁶⁶

Örneğin; Filandire elçisi Formolino veledi Agani bazı Yahudilerle yaptığı ticaretin sonucunda alacak-verecek davası kapsamında kadı huzuruna çıkmıştır. Solomon veledi Avraham'ın 36.500 akçe, İshak veledi Şanılof'un 72.700 akçe, Yakup veledi Yasef'in

¹⁶⁶³ GŞS. 38 5 a4 (14 Ramazan 1023-18 Ekim 1614).

¹⁶⁶⁴ GŞS. 42 18 b2 (4 Cemaziyelevvel 1026-10 Mayıs 1617).

¹⁶⁶⁵ GŞS. 42 14 b3 (Evâhir-i Rebi'ülâhir 1026: 26 Nisan-4 Mayıs 1617).

¹⁶⁶⁶ GŞS. 25 10 a3 (Selh-i Rebi'ülevvel 1013-26 Ağustos 1604) Anton veledi Covan nam müste'men Deremi veledi Aleksandır'a karz-ı şer'i tarihiyle 53 sikke filori borç vermiş Deremi'de borç aldığını "zimmetimde lazım'ül eda deynimdir" diyerek onaylamıştır. GŞS. 25 35 b4 (Gurre-i Cemaziyelâhir 1013-25 Ekim 1604) Galatalı bir zimmî olan Yorgi veledi ESTATI, Covan isimli efrenç müste'mene karz-ı şer'idin 265 adet altın borç vermişti. Covan deyni olduğunu kabul etmiş, Franko veledi Zero ve Petro veledi Apostol Covan'ın borcuna kefil olmuşlardı. GŞS. 27 5 b 2 (20 Zilkade 1013-9 Nisan 1605) Yeniçerinin dâhil olduğu başka bir olayda bu sefer borçlu bir Yeniçeri olan Osman Beşe bin Abdullah'tır. İngiliz Ramon veledi Nide'den 65.000 akçe borç almıştır. Önce 17.000 akçe ardından 48.000 akçeyi alan Ramon mahkemede parasının tamamını aldığını beyan etmişti. GŞS. 36 106 a2 (6 Cemaziyelevvel 1023-14 Haziran 1614) Galata'da sakin Dominiko veledi Tomazo, Fransa elçisi Akil veledi Teherles'in vekili Kolodi veledi Başat karşısındadır. Dominiko, Elçi Akile'ye 26.000 akçe deyni olduğunu ikrar ettikten sonra zevcesi Frankola binti Nikoruz, Lazeri veledi Nikoruz ve Mikoroz veledi Lazeri, Dominiko'nun borcuna kefil olmuşlardı. GŞS. 50 20 a3 (5 Rebi'ülevvel 1030-28 Ocak 1621) Havan veledi Yevan nam müste'menin de İlya veledi Naftali nam Yahudi'ye çuka bahasından 2 ay müeccel 14000 akçe deyni vardı.

37.000 akçe alacağı olup Yahudiler aralarında gerçekleşen ticaretten kaynaklanan alacaklarını Formolino'dan aldıklarını ifade etmişlerdi.¹⁶⁶⁷ Bir başka kayıt ise şu şekildedir; Mişon veledi Avraham'ın 26.700 akçe, David veledi Nepton'un 48.000 akçe, Mordahay veledi İsak'ın 60.000 akçe, İshak veledi Şanılof'un 72.700 akçe, Venedik tâciri Nikola veledi Serevri'nin 48.000 akçe, Venedikli Fransisko veledi Angelo'nun 46.800 akçe, toplamda 143.500 akçe, Filandire elçisi Formolino veledi Agani'den alacaklarını aldıklarını mahkeme huzurunda kayıt ettirmişlerdir. Borçların sebebi “*akmişe-i mütenevvia*”¹⁶⁶⁸ ticareti olarak geçmektedir. Kayıtlardan Filandire elçisinin pek çok kişi ile kumaş ticareti yaptığı anlaşılmakla beraber elçinin borcuna sadık biri olduğu da görülmektedir.¹⁶⁶⁹ Ayrıca İbrahim Bey bin Mehmed'in de Filandire elçisinden 120.500 akçe akmişe bahasından alacağı vardı.¹⁶⁷⁰

Bir kısım kayıtlar ise borcun ödendiği ve karşılıklı olarak alacak verecek davasının kalmadığının tespitine yönelik kayıtlardır. Bu borçların bir kısmı cihet-i karz-ı şer'iden, bir kısmı ise cihet-i deyn-i şer'iden olarak ifade edilmektedir.¹⁶⁷¹ Kayıtlardan sadece bir tanesinde borcun karz-ı hasen olduğu ifade edilmişti. Dergâh-ı Âli müteferrikalarından Mehmed bin Mehmed, Venedik balyozu Almond veledi Yani'den 2.500 riyalı guruş karz-ı hasen aldığını ifade etmişti.¹⁶⁷²

Bu ödemelere ek olarak bazı kayıtlarda borcun yanında “*örtülü faiz*” olarak değerlendirilen verilen borçla bağlantılı “*çuka bahası*” adı altında yapılan fazladan ödemeler söz konusu olmaktadır. Örneğin; Galata'daki Fransız tüccarından Covan'ın Mosi veledi Sabatay isimli Yahudi'ye cihet-i karz-ı şer'iden 390 riyalı guruş, çuka bahasından (140 guruş) ve 150 gün tamamına müeccel çuka bahasından 10 riyalı guruş toplam 540 riyalı guruş borcu bulunmaktaydı.¹⁶⁷³ Her ikisi de gayrimüslim olan tarafların fazladan ödemeyi kapsayan bu borç ilişkisini kadı huzuruna çıkarak bir

¹⁶⁶⁷ GŞS. 36 164 a4 (6 Şaban 1023-11 Eylül 1614)-GŞS. 36 164 a5(6 Şaban 1023-11 Eylül 1614) - GŞS. 36 164 a6 (6 Şaban 1023-11 Eylül 1614).

¹⁶⁶⁸ Çeşitli türde kumaşlar.

¹⁶⁶⁹ GŞS. 36 164 b1- b2- b3- b4- b5- b6 (6 Şaban 1023-11 Eylül 1614).

¹⁶⁷⁰ GŞS. 36 165 b2 (6 Şaban 1023-11 Eylül 1614).

¹⁶⁷¹ GŞS. 53 67 b5 (24 Şevval 1033-9 Ağustos 1624)- GŞS. 56 103 b2 (8 Receb 1040-10 Şubat 1631)- GŞS. 56 140 b3 (29 Ramazan 1040-1 Mayıs 1631)- GŞS. 62 161 b1 (19 Zilhicce 1049-11 Nisan 1640)- GŞS. 68 123 a5 (8 Cemaziyelevvel 1055-2 Temmuz 1645)- GŞS. 49 32 b2 (Selh-i Ramazan 1028-10 Eylül 1619) - GŞS. 38 63 b4 (15 Zilhicce 1023-16 Ocak 1615).

¹⁶⁷² GŞS. 49 84 b4 (Evâsıt-ı Zilhicce 1028: 17-26 Kasım 1619).

¹⁶⁷³ GŞS. 68 125 a2 (12 Cemaziyelevvel 1055-6 Temmuz 1645).

hüccetle kayıt altına aldırmaları ve fazladan yapılacak ödeme için faiz lafzı yerine “*çuka bahası*” ifadesini kullanmış olmaları Müslümanlar arasında daha yaygın olan muamele-i şer’iyye uygulamasını kullandıklarını gösteren bir örnektir.

Galata’da sakin Venedikli tâcir Tomazo veledi Antoni ise hayatını kaybetmiş olan Covan isimli Ermeni’den alacağı 180 riyalı gurusu oğullarından talep etmişti. Şahitler borcu onaylasa da Tomazo’nun Covan hayatta iken bir sebeple borcundan vazgeçmediğine yemin etmesi üzerine Covan’ın oğullarına Tomas’a ödeme yapmaları tembih olunmuştu.¹⁶⁷⁴

6.2.7.1. Selem Akdi

Selem akdinin yapıldığı tek bir örnekte; İstanbul’dan tâcir Mehmed bin Mehmed Galata’da sakin İngiliz tâcir Rocervefrik ile vekili Solomon veledi Yaki ile bir selem anlaşması yapmıştı. 210 gün tamamına değin her vukıyyesi 3 guruştan 312 riyalı guruşa 104 vukıyye beyaz sof ipliğinin alasını “*şerait-i mutebereyi havî selem-i şer’i tariki ile*” vermeyi taahhüt etmişti.¹⁶⁷⁵

6.2.7.2. Kefâlet

Kefâlet kavramı ticari hayatta alışverişte alacaklının alacağını garanti etmesinin bir yolu olarak başvurulan bir uygulamaydı. Osmanlı zamanında ister yerli ister yabancı tüccar arasında olsun alışverişten kaynaklı borç ilişkilerin de karşılıklı güvenin tesis edilmesi açısından kefâlet anlaşmaları önemlidir. Bir örnekte; Basto veledi Nikola isimli efrenc tâcirin İlya veledi Sabah isimli Yahudi’ye olan 80 riyalı gurusu borcuna Batista veledi Marko isimli başka bir efrenc kefil olmuştu.¹⁶⁷⁶ Kayıtlarda benzer kefâlet örneklerine sık sık rastlanılmaktadır.¹⁶⁷⁷

¹⁶⁷⁴ GŞS. 67 95 b2 (Evâhir-i Rebi’ülâhir 1054: 25 Haziran-4 Temmuz 1644).

¹⁶⁷⁵ GŞS. 63 156 b3 (Ramazan 1051).

¹⁶⁷⁶ GŞS. 63 108 b3 (13 Cemaziyelevvel 1051-20 Ağustos 1641).

¹⁶⁷⁷ GŞS. 40 34 a3 (Evâil-i Safer 1025: 19-28 Şubat 1016) Petro veledi Cozeb nam bir efrencin Süleyman Bin Musa’ya olan 300 flori borcunun 100 florisine Covan veledi Francesko, 100 florisine Bastıyan veledi Malyorkin, 100 florisine Balarya veledi Baryen kefil olmuşlardı. GŞS. 38 88 a 1 (15 Safer 1024-16 Mart 1615) Salih Reis de Yavulo veledi Nikola nam müste’mene 24 000 akçelik sof bey’ etmiş ve bu paraya Piro veledi Covan kefil olmuştu. Piro’dan 8.000 akçe alan Salih Reis bakisinden asil ve kefilin zimmetlerini ibra ve ıskat etmişti. GŞS. 56 136 a3 (14 Ramazan 1040-16 Nisan 1631) Alaman cemaatinden Yakob ise Domeniko veledi

6.2.7.3. Vekâlet

İşlerin yoğunluğundan dolayı ilişkileri kolaylaştırmak amacıyla kendi namına hareket etme salahiyetinin başkasına verme şeklinde tarif edilen vekâlet yetkisi ticari hayatta müste'menlerin de taraf oldukları anlaşmalarda görülmektedir. Müste'menler özellikle yerli ve piyasayı iyi bildiğini düşündükleri iş bilir Müslüman veya zımmî vekiller aracılığıyla işlerini yürütmekteydiler. Venedikli tâcir Francesko veledi Benci ve Bastan veledi Buk isimli müste'menler Yasef veledi İshak isimli Yahudi'den alacakları 47.422 akçeyi Yasef'ten almaya ve kendilerine ödemeye Hüseyin Bey bin Abdullah'ı vekil tayin etmişlerdi.¹⁶⁷⁸

Diğer bir kayıttaki Flemenk tüccarı olan Kazbert veledi Lobert, Fransa elçisi zimmetinde, Siyavuş isimli kimse zimmetinde ve diğer kişilerin zimmetlerinde olan *“hukuku şer'iyesini her birinden talep, dava, ahz ve kabz ve kendiye isale ve ahza ve kabza mütevekkil olduğu umurun cümlesine”* tâcir David'i vekil tayin etmişti. Kayıttan Flemenk tüccarının Fransız elçisi ile bir Müslüman olan Siyavuş ve yine diğer pek çok kişi ile ticaretten kaynaklı alacak verecek ilişkisi olduğu görülmektedir. Ayrıca vekili David'in bu konudaki tecrübesine güvenmektedir.¹⁶⁷⁹ Benzer bir örnekte; Giritli müste'men Konstantin veledi Batista, Yani veledi Mihal isimli zımmîyi bütün alacakları ile ilgili vekili olarak tayin etmişti.¹⁶⁸⁰

6.2.7.4. Rehin

Bir başka uygulama ise rehinle ilgilidir. Borçlular ticari bir muamele sonucunda meydana gelen borçları karşılığında kıymetli ve nakite dönüştürülebilecek bazı eşyalarını rehin bırakırlar, belli bir zaman içerisinde borçlarını ödemeyi taahhüt ederler, borçlarını ödeyemezlerse rehin bıraktıkları eşyaların satılmasını, satıştan elde edilen gelir ile borcun mahsuplaşılmasını, fazla kalırsa kendilerine iade edilmesini bir anlaşma ile kayda geçirirlerdi. Bu iş içinde genellikle de alacaklıyı vekil tayin ederlerdi. Nikola veledi Serveri ölmeden önce Yakomi veledi Yanaki isimli efrenc müste'menden

Vayko'dan alacağı 1930 kıta sof bahasından 390 kıta riyali guruşa kefil olan Venedik tüccarından Francesko veledi Sale'den almıştı.

¹⁶⁷⁸ GŞS. 53 93 b3 (Evâsıt-ı Safer 1034: 21-30 Kasım 1624).

¹⁶⁷⁹ GŞS. 68 128 a2 (25 Safer 1055-22 Nisan 1645).

¹⁶⁸⁰ GŞS. 38 5 a3 (14 Ramazan 1023-18 Ekim 1614).

274.000 akçe borç almış mukabilinde bazı eşyalarını rehin olarak bırakmıştı. Nikola'nın ölümü üzerine rehin bırakılan eşyalarda dâhil olmak üzere Francesko isimli küçüğe kalmıştı. Küçüğün vasisi Antaş veledi Yorgi aracılığı ile rehin bırakılan eşyaların kıymetleri tespit edildi. 4 pastav çuka 80.000 akçe, 33 zira kadife 33.666 akçe, 110 zira atlas 35.200 akçe, cem'an 148.866 akçe olarak hesaplandı. Toplam borçla takas yapılmış 61.130 akçe nakit olarak alınmış geriye kalan 64.000 akçe ise daha sonra ödenmiştir.¹⁶⁸¹

Dubrovnikli tâcir Petro veledi Yani 12 yıl önce Venedikli tâcir Yeralimo veledi Tomazo'dan 120 riyali gurus borç almış, karşılığında 25 adet hamâmi tûlbent rehin bırakmıştı. Aradan geçen süre sonucunda Yahudi bir vekil aracılığıyla tûlbentler satılmış ve borç ödenmişti.¹⁶⁸²

Fransız bir tâcir ile Müslüman yerli bir tâcir arasındaki alacak verecek anlaşmazlığı Fransız elçisinin menzilinde kurulan bir heyet önünde mahkeme edilmişti. Fransız tâcir Covaneskoço veledi Rikardo'nun, El hac Ali bin Mehmed'e 14.250 riyali gurusu borç, 14.250 riyali gurusu çuka ve kadife gibi Venedik kumaşları mukabilinde olmak üzere toplam 28.500 riyali gurus borcu vardı. Fransız tâcirin Yahudi kefilleri olmasına rağmen Covan bu borcuna karşılık 4.000 riyali gurus kıymetli elmas taşlı bir saat ile 5 top frenki kemhasını rehin bırakmıştı. El hac Ali rehin eşyaları Covan'a iade edip alacağını talep etmişti. Covan ise toplam borcun 10.800 kıta riyali gurus olduğunda ısrar etmekteydi.¹⁶⁸³ Sonuç itibariyle 4.225 zira Paris çukaya sulh olmuşlardı. Olayın içerisinde Fransız bir tüccar ve bu tüccarın Yahudi kefilleri, kefiller karşısında Müslüman bir tüccar, bir borç, meta' satışı ve bu satıştan kaynaklı rehin ve sonunda da yapılan bir sulh anlaşması ticari ilişkiler açısından renkli bir örnek oluşturmuştur. Ayrıca mahkeme heyetinin davayı Fransa elçisinin menzilinde görmesi de kayıt edilmelidir.

Galata sakinlerinden Yahudi David veledi Abraham, Venedikli tâcir Gavril veledi Kovace bir alacak verecek davasında karşı karşıya gelmişlerdi. Yahudi'nin damadı Mosi veledi Harun ile Solomon veledi Harun, Gavril'den dârâyî atlas almışlar,

¹⁶⁸¹ GŞS. 53 73 b1 (Evâhir-i Şevval 1033: 4-13 Ağustos 1624).

¹⁶⁸² GŞS. 68 36 a1 (4 Şaban 1054-6 Ekim 1644).

¹⁶⁸³ GŞS. 63 129 b1 (27 Cemaziyelâhir 1051-3 Ekim 1641).

mukabilinde 145.000 akçe borçlanmışlardı. David borca kefil olmuştu. Alacak talep edilince karşılıklı rıza ile borç dört ay te’cil edilmiş karşılığında 120.000 akçe kıymetli bir sorguç ile Kuru Çeşme’de vaki mahzende 1900 müdre hamr rehin olarak bırakılmıştı.¹⁶⁸⁴

Süresi belli olmayan bir rehin olayında Yahudi İsak, Venedikli tâcir Francesco’ya çuka ve atlas bahasından 2.000 riyalı gurus borcuna karşılık 6 adet inci rehin bırakmıştı.¹⁶⁸⁵ Katarina binti Piro ise 30.000 cedid osmani akçe borcuna karşılık müste’men Andon veledi Bernardo’ya Lonca Mahallesi’ndeki menzilin rehin bırakmıştı.¹⁶⁸⁶

6.2.7.5. Sulh

Pek çok borç davasında görüldüğü gibi alacak verecek davaları da sulh yolu ile çözümlenebilmekteydi. Yeniçeri ile bir müste’men arasındaki davada; Osman bin Mehmed isimli yeniçeri, Anton veledi Frank’ı 3.000 akçelik alacağı için dava etmişti. Anton’un inkârı üzerine çıkan anlaşmazlık araya giren muslihûn tavassutu ile 1.500 akçe üzerine sulh ile sonuçlanmış, 500 akçeyi alan Osman bin Mehmed, Anton’un zimmetini ibra ve ıskat etmişti.¹⁶⁸⁷

Anlaşmazlıkların muslihûn tavassutu ve sulh ile sonuçlanmasına bir örnekte; Yasef veledi Yako isimli Yahudi ile İngiliz tüccarından Cabel veledi Corco isimli müste’men arasında kalay ve çuka bahasından meydana gelen alacak verecek davası 3.200 riyalı gurus üzerine sulh yapılarak çözümlenmişti. Sulh bedeli ise 50 gün tamamına te’cil edilmişti.¹⁶⁸⁸

6.3. Müste’menlerin Muhallefatı

Osmanlı topraklarında ticaret amacı ile bulunan müste’menlerden hayatlarını kaybedenlerin olması hayatın olağan akışı içerisinde var olan durumlardandır. Böyle bir

¹⁶⁸⁴ GŞS. 36 106 b2 (Gurre-i Cemaziyelevvel 1023-9 Haziran 1614).

¹⁶⁸⁵ GŞS. 56 130 b2 (2 Ramazan 1040-4 Nisan 1631).

¹⁶⁸⁶ GŞS. 53 98 b3 (12 Rebi’ülevvel 1034-23 Aralık 1624).

¹⁶⁸⁷ GŞS. 25 77 a3 (18 Şaban 1013-9 Ocak 1605). GŞS. 68 130 a1 (Selh-i Safer 1055-26 Nisan 1645) Hasan Reis bin Abdullah, Fransız tâcir Danil veledi Cani’den alacağını talep etmektedir. İzmir’den gemisine 14 pastav çuka tahmil etmişti. Midilli önünde helak olan gemiden 12 pastav çukayı kurtarmış 2 pastav zayi olmuştu 12 pastav çukayı 100 riyalı gurusu başka bir gemiye yükleyerek Danil’e teslim etmeyi başarmıştı. Şimdi harcadığı 100 riyalı gurusu talep etmektedir. Muslihûn tavassutu ile 10 riyalı gurusu sulh olmuşlardı.

¹⁶⁸⁸ GŞS. 64 79 b2 (29 Zilkade 1052-18 Şubat 1643).

durumda hayatını kaybeden müste'menlerin muhallefatlarına ne olacağı hakkında ahidnâmelerde açık hükümler vardır. 1615 tarihli Nemçeli Ahidnâmesi 10. Maddesinde; *“Roma imparatorunun kapı kethüdaları ve konsolos hakkı % 2 akçe vireler ve mezkur bazirganların maslahatların Roma imparatorunun kapı kethüâları ve konsolosları göreler ve zikr olunan biri mürd olursa Roma imparatorunun kapı kethüdâları ve konsolosları malların yazıb? eylesinler tarafımızdan beytûlmâl dahl etmeye”*¹⁶⁸⁹ şeklinde bir hüküm yer almaktadır.

1604, 1619, 1625 ve 1641 tarihli Venedik Ahidnâmelerinde ise durum şu şekilde izah edilmektedir. *“Venedikli ‘den bir bazirgan memâlik-i mahruseme gelip ticaret üzere kendi hâlinde yürürken mürd olsa metrukâtına beyt’ül mâlcı karışmayıp balyozlarına teslim edeler.”*¹⁶⁹⁰

Ahidnâmelerde bu açık hükümlere rağmen bir müste'menin ölümüyle beytûlmâlcılar sıklıkla ölen müste'menin muhallefatına müdahale etmekteydiler. Culfa bezirgânlarından Mirke isimli zımmî, Culfa bezirgânlarından akraba-ü taallukâtından birisi öldüğünde mahruse-i İstanbul'da varisleri var iken beyt'ül mâl emininin hilaf-i şer'i şerif muhallefata karışmamasına dair bir emr-i şerîf talep etmiş bu talebi olumlu karşılanarak Culfa bezirgânları öldüklerinde yanlarında varisleri var oldukça hiç kimsenin karışmaması, karışmak niyetinde olanların men ve def edilmesi emredilmişti.¹⁶⁹¹ Diğer bir kayıтта beyt'ül mâl eminlerinin Venedik bezirgânlarının mahzenlerindeki mallarına dahl etmemeleri, ölenlerin geride bıraktıkları mallarının balyosları ve konsolosları ma'rifetiyle ortaklarına ve akrabalarına teslim olunacağı emredilmişti.¹⁶⁹²

Galata'nın Beyoğlu semtinde sakin Venedik balyozu Covan veledi Kapilo bilâvâris helak olanların muhalefetleri ile yakından ilgilenmekteydi. Bu işleri yürütmesi için de vekillerini kullanmaktaydı. Kili'de ölmüş olan Covan Gonali isimli efrençinin muhallefatı beyt'ül mâl yed'inde olup Venedik balyosu Covan veledi Kapilo tarafından

¹⁶⁸⁹ Uğur Kurtaran, “Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791), (Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2006), 169.

¹⁶⁹⁰ Meryem Kaçan, “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Venedik Ahidnâmeleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1995), 100, 107, 128.

¹⁶⁹¹ GŞS. 36 181 b1 (26 Receb 1022-11 Eylül 1613).

¹⁶⁹² MAD. d. 17901, 2/5, 3/5 (Evâil-i Rebi'ülevvel 1028: 16-25 Şubat 1619).

vazifelendirilen Doğancı Yorgi veledi Kesti tarafından beyt'ül mâl eminden talep edilmişti. Yorgi veledi Kesti, balyoz tarafından görevlendirildiğini iki şahit ile ispat etmek durumunda kalmıştı.¹⁶⁹³ Aynı yönde bir başka kayıta ise Galata'da Cami-i Kebir Mahallesi'nde sakin Lorince veledi Lorince, Tomazaki veledi Lino ve Francesko veledi Salo isimli iki şahitle Venedik balyozu Covan veledi Kapilo'nun bu işlerine vekil olduğunu ispatlamıştı.¹⁶⁹⁴

İshak veledi Simoil de ölmüş olan Yeralimo veledi Koli isimli bir müste'mene her biri 196 akçeden 900 adet meşin karşılığı 176.400 akçe alacağını muhallefati zapt eden Covan veledi Kapilo'dan tahsil edebilmişti.¹⁶⁹⁵

Ölen bir müste'menin Müslüman olmuş yakınlarının öleninin muhalefetinden hak talepleri ve haklarını aldıkları bu konuda herhangi bir kısıtlamanın olmadığı görülür. İsmihan binti Abdullah'ın kendi ve küçük oğlu Mustafa adına vekili Mehmed Bey bin Mehmed, İsmihan'ın Müslüman olmazdan evvel ölmüş olan kocası Debane veledi Cani'nin muhallefati vaz-ı yed olan Fransız elçisi Francesko veledi Savarin'den hisselerini talep etmiş ve Francesko'dan hakkını tam olarak almış, Francesko'nun davaya müteallik zimmetini ibra ve iskat etmişti.¹⁶⁹⁶

Tablo 6.1. Müste'men Borolimo veledi Agusti'nin Muhallefatı¹⁶⁹⁷

Döşek 2 adet Kıymet : 400	Çarşeb 2 adet Kıymet :300	Yorgan 2 adet Kıymet :500	Boğasi yasdık 2 adet Kıymet :80
İbrişim yüz yasdığı 2 adet Kıymet :200	Bez yüz yasdığı 2 adet Kıymet :50	Altmış çile kırmızı çuka Dirhem : 4 Fî :600 Kıymet :2400	Yüz çile kırmızı çuka Dirhem :4 rub' :6 Fi : 700 Kıymet :3300
Üç pâre siyâh sâde çuka Kıymet : 2550	Köhne sof 1 adet Kıymet :100	Köhne anteri 1 adet Kıymet : 200	Şalvar 1 adet Kıymet :150

¹⁶⁹³ GŞS. 56 59 b2 (7 Safer 1040-15 Eylül 1630).

¹⁶⁹⁴ GŞS. 56 64 b3 (25 Safer 1040-3 Ekim 1630).

¹⁶⁹⁵ GŞS. 56 88 b2 (27 Cemaziyelevvel 1040-1 Ocak 1631).

¹⁶⁹⁶ GŞS. 27 22 b2 (18 Zilhicce 1013-7 Mayıs 1605).

¹⁶⁹⁷ “Muhallefât'ül-nasrâniyyü'l-müs'temenü'l-med'uvvü Borolimo veled-i Agusti heleke min kabli sâkinen bi-mahalleti'l-Câmii'l-Kebîr bi-dâhil-i Galatati'l-Mahmiye ve tereke zevceten med'uvvetün Ugur binti Françeşko ve ibnen sağıran med'uvven Nikrovlimo. Vel'verâseti munhasiratün minhümâ. Vak'a't-tahrîr fî'l-yevmi's-sâbi'i ve'l-işrîn min Şevvâli'l-mükerrem li-sene tis'a ve selâsîn ve elf”.

Yeni anteri 1 adet Kıymet :200	Yeni şalvar kebe 1 adet Kıymet :200	Dârâyî şalvar 1 adet Kıymet :120	Dârâyî anteri köhne 1 adet Kıymet :40
Atlas anteri 1 adet Kıymet :300	Sâde siyâh sof ferace 1 adet Kıymet :600	Siyah kumaş kaftan 1 adet Kıymet :400	Serir 1 adet Kıymet :1000
Paris sof darâyî şalvar 1 adet Kıymet :300	Münakkaş hâre 60 adet fî 100 Kıymet :600	Dârâyî ve döşek Dirhem :25 Fî :180 Kıymet :4500	Haseki atlas anteri Kıymet :500
Siyah mecd dilkü kürkü Kıymet :400	Kırmızı köhne yelek 1 adet Kıymet :50	Mâi zibun Kıymet :50	Yorgan yüzü 3 adet Kıymet :371
Frenk bezi Dirhem :130 fî :25 Kıymet : 325	Kırmızı tennur kuşak 1 adet Kıymet :400	Üstüvârî Dirhem :10 Kıymet :300	Badıncânî atlas şalvar Kıymet :400
Badıncânî atlas anteri Kıymet :300	Mâi atlas anteri Kıymet :400	Siyâh sof köhne Kıymet :200	Kaliçe sağır Kıymet :200
Bakraç köhne Kıymet :100	Kutni 42 zirâ' Kıymet :250	Kırmızı karziye çuka Dirhem :100 Kıymet :600	Yalabık 11,5 zirâ' Kıymet :2300
Atlas Dirhem :4 Kıymet :11000	Yalabık Zirâ' Kıymet :400	Hâre Zirâ' 32 Kıymet :400	Münakkaş kadife Dirhem:9 Kıymet :540
Sofî yüz yasdığı 2 adet Kıymet :800	Mahtûm kaftanı 2 adet Kıymet :200	Münakkaş tacî Dirhem : 4,5 Kıymet :320	Seccâde 10 adet Kıymet :300
Antari köhne 3 adet Kıymet :500	Şalvar 8 adet Kıymet :1000	Câmedân Kıymet :1000	Atlas anteri köhne 8 adet Kıymet :100
Zibun köhne 1 adet Kıymet :50	Boylama Kıymet :200	Şalva[r] 2 adet Kıymet :400	Makrame 10 adet Kıymet :500
İpek alacası Kıymet :800	Yemeni parça 3 adet Kıymet :1000	Yorgan döşek 2 adet Kıymet :2000	Çintani beyaz 3 adet Kıymet :600
Ferhad mâi dülbend Kıymet :3000	Mensabi 3 adet Kıymet :600	İpekli acem dülbendi 1 adet Kıymet :660	Hazeri kuşak 1 adet Kıymet :300
Bürüncük çentik 1 adet Kıymet :1000	Yakalık 2 adet Kıymet :100	Sade makrame 12 adet Kıymet :60	Gece makramesi 2 adet Kıymet :200
Münakkaş makrame 2 adet Kıymet :200	Çarşeb 2 adet Kıymet :200	Havlı makrame 4 adet Kıymet :250	Döşeme 1 adet Kıymet :100
Beyaz [...] 13 adet Kıymet :260	Köhne Tire makramesi 1 adet Kıymet :300	Seravil 17 adet Kıymet :510	Gömlek 29 adet Kıymet :2900

Diğer çentlik(?) Kıymet :1000	Münakkaş makrame 7 aded Kıymet :350	Der...ibrişim 1 aded Kıymet :200	Salaşda hurda sandık 2 aded Kıymet :400
Camlı(?) saat 1 aded Kıymet :200	Makrame köhne 4 aded Kıymet :50	Şişe sandığı 1 aded Kıymet :300	Nacak 1 aded Kıymet :500
Kilim 1 aded Kıymet :100	Dârdivâr Kıymet :200	Ayine Kıymet :120	Çakmaklı tüfenk 2 aded Kıymet :300
... 1 aded Kıymet :50	İbrik ma'a fengi sandık Kıymet :1000	Murassa' sorguç 1 aded Kıymet :3000	[...] Kıymet :500
Saat 1 aded Kıymet :300	Platinli iskemle 3 aded Kıymet :900	Frengi altun 36 aded Kıymet :7200	Seravil 3 aded Kıymet :90
Gömlek 4 aded Kıymet :400	Çarşeb 2 aded Kıymet :200	Sâde makrame Kıymet :40	İskemle 2 aded Kıymet :20
Şişe sandığı 2 aded Kıymet :200	Frenk sandığı Kıymet :150	İskemle 2 aded Kıymet :80	Büyük yorgan 1 aded Kıymet :500
Kazgan 1 aded Kıymet :300	[...] Aded:138 fi 10 Kıymet :1380	Döşek 3 aded Kıymet :600	Seccade 2 aded Kıymet :800
Yasdık 2 aded Kıymet :60	Kaliçe kebir 1 aded Kıymet :800	Kapu perdesi 1 aded Kıymet :100	Siyah çuka ferace zerdevâ kürklü Kıymet :3000
Dilkü ferâce tavşan kürklü Kıymet :2000	Sof sansar kürklü 1 aded Kıymet :1500	Mor çuka ferace dilkü kürklü Kıymet :600	Gücen kürkü Kıymet :600
Tavşan kürkü Kıymet :300	Kazgan 1 aded Kıymet :30	Kaliçe sağır 1 aded Kıymet :1380	Kaliçe sağır 1 aded Kıymet :200
Tüfenk 2 aded Kıymet :600	Piştûn 30 aded Kıymet :150	Gümüş Dirhem 145 fi 10 Kıymet :1450	Münakkaş hâre Zirâ' :13 fi 150 Kıymet :1950
Peşkir 45 aded Kıymet :400	Köhne makrame 12 aded Kıymet :70	Bıçak 5 aded Kıymet :25	Terazü 2 aded Kıymet :100
Piştun ayağı 2 aded Kıymet :60	Alât-ı matbah Kıymet :400	Döşek 2 aded Kıymet :300	Yasdık kebir 2 aded Kıymet :50
Yekûn : 97581			
El-ihracât			
Mehr-i mü'eccel 5000	Techîz ve tekfîn 3000	İcâre-i hâne : 12000	Resm-i kısmet ve mübâşir ve sarrâfiye 5000
Yekûn : 25000			
El-bâkî			
Hisse-i zevce : 9072		Hisse-i ibn : 63580	

Müste'menler de İslâm ülkesinde kaldıkları sürece insanca yaşamak için gerekli bütün kamu haklarından ve özel haklardan faydalanırlar; mülkiyet dâhil olmak üzere malî haklardan, aile hukuku, borçlar ve ticaret hukuku hükümlerinden istifade ederlerdi. Gayrimüslimler bakımından genel kural hak ve görevlerde zimmîlerle müste'menlerin eşitliği olmakla birlikte birinin vatandaşı, diğerinin yabancı olması sebebiyle bazı farklılıklar söz konusudur. Müste'menler, eman akdi gereği İslâm ülkesinde inanç ve ibadet hürriyeti yanında can ve mal güvenliğine de sahiptir. İslâm ülkesinde Müslim ve gayrimüslimler devletin yargı sistemine ve kanunlarına tâbi olmakla birlikte gayrimüslimlere tanınan inanç özgürlüğü gereği zimmî ve müste'menlere aile, şahıs, miras ve borçlar hukuku gibi inançla yakından ilgili konularda adlî ve hukukî muhtariyet tanınmıştır. Gayrimüslimler, aralarındaki hukukî ihtilâflar için İslâm mahkemelerinde dava açabilecekleri gibi bu ihtilâfları kendi mahkemelerine de götürebilirlerdi.¹⁶⁹⁸

Kendilerine verilmiş bu haklara rağmen sıklıkla kadı mahkemesini tercih etmekteydiler. Zimmîler gayrimüslim Osmanlı vatandaşları olmaları sebebiyle müste'menlere nazaran kadı huzurunda daha sıklıkla görülürler. Geçici olarak Osmanlı topraklarında bulunan müste'menler ise bu tip işlerini genellikle tabi oldukları devletin balyosu veya elçisi aracılığıyla görürlerdi.

27 Şevval 1039 (9 Haziran 1630) tarihli (Tablo 6.1.) bu liste sicillerde sıklıkla karşılaşılmayacak kayıtlardan biridir. Zira müste'menlere ait terekeler balyos veya elçiler vasıtasıyla kayıt altına aldırılır ve ölenin akrabalarına veya iş ortaklarına iletilirdi. Dolayısıyla Osmanlı topraklarında hayatını kaybetmiş müste'menlerin tereke kayıtları sicillere genelde yansımamıştır. Yukarıdaki tablo (Tablo 6.1.) ise 1600-1650 yılları arasında Galata Şer'iyye sicillerinde kayıtlı tek müste'men muhallefatı kayıdıdır. Kayda göre ölen müste'men Borolimo veledi Agusti'nin geride bıraktığı bir eşi ve bir oğlu vardır. Terekenin bir kısmı ev eşyaları diğer kısmı ise kıymetli elbise ve kumaşlardan oluşmaktadır. Ayrıca 2 şişe sandığı, normal sandıklar, 2 saat ve 3 adet tüfek dikkat çekmektedir. Muhallefatta yer alan bir kısmı kürklü feraceler, 29 adet gömlek, 8 adet atlas anteri köhne, 8 adet şalvar, 10 adet seccade, 60 çile ve 100 çile çuka kumaşlar

¹⁶⁹⁸ Özel, "Müste'men", 141.

müste'menin kıymetli elbise ve kumaş ticareti yaptığı hakkında ipuçları barındırmaktadır. 97.581 akçelik terekesi masraflar çıkınca 72.581 akçeye düşmüş, kalan bu meblağda karısı ve oğluna pay edilmiştir.

6.4. Esir Tahlisinde Müste'menler

Milletlerarası ilişkilerin savaş esasına dayandığı ve barışın ancak özel antlaşmalarla kurulabildiği Ortaçağ boyunca gerek savunma gerekse düşmana zarar verme amacıyla düzenli donanmalardan bağımsız olarak girişilen korsanlık faaliyetleri devletler tarafından da desteklenmiş ve karşılıklı ilişkilerde önemli rol oynamıştır.¹⁶⁹⁹

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iç denizde yaşanan korsan mücadelelerinde bazı askerî ve dînî teşekküller ön plana çıkmıştır. Bunlar sırasıyla 1522 yılında Rodos'tan kovulduktan sonra Habsburgların himayesinde Malta Adası'na yerleşen Saint Jean Şövalyeleri, Toskana Grandukası'na tâbi olmak üzere 1562 yılında kurulan Saint Stefano Şövalyeleri, Habsburg koruması altında Adriyatik'te faaliyet gösteren Uskoklar ile Osmanlıların Akdeniz siyasetinin vazgeçilmez unsuru olan Garp Ocakları'nda üslenen Osmanlı korsanlarıdır. Bu gruplar, Akdeniz'deki rakip güçler arasında büyük donanma savaşlarının sona erdiği 1570'lerden sonra daha faal bir rol üstlenmişlerdir.¹⁷⁰⁰

Hristiyan devletlere karşı yapılan işin kutsallığından dolayı bu şahıslara korsan yerine levend denilmekteydi. Hristiyan korsanlar için ise küffâr, harami, levend ve korsan gibi tabirler kullanılmaktaydı. Burada Osmanlı kendi mücadelesi için korsanların yardımıyla yaptığı saldırıları meşru görürken, Hristiyan korsanların verdiği mücadeleyi tam tersi olarak görmekteydi.¹⁷⁰¹

Katolik korsanların etki sahası Suriye sahillerinden Orta Akdeniz'e kadar uzanmaktaydı. Kıbrıs veya Mısır'dan İstanbul'a hazine, pirinç, kilim, deri, kumaş ve kereste taşıyan gemiler Hristiyan korsanların hedefi hâline geliyor ele geçirilelerin bir kısmı yağmalandıktan sonra batırılıyor, yedeğe alınmaya müsait olanlar ise ana üslerine

¹⁶⁹⁹ Nebi Bozkurt, "Korsan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2002), 26:210.

¹⁷⁰⁰ Mikail Acıpınar, "Güney Anadolu Kıyılarında Hristiyan Korsanlar", *Akademik Bakış*, 11/21 (2017): 184.

¹⁷⁰¹ Ahmet Durak, "Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı ve Osmanlının Korsanlıkla Mücadelesi (1530-1571)" *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/2 (2016):138.

götürülüyordu.¹⁷⁰² Müslümanların çoğu bu coğrafya dâhilinde korsanların baskınına uğramakta ve esir edilmekteydi. Esaret çoğu kez Mısır-İstanbul arasındaki güzergâhta gerçekleşmekteydi. Hac yolunda esir edilenlerin sayısı da bir hayli fazlaydı.¹⁷⁰³ İskenderiye-Rodos-İstanbul, Kıbrıs-İstanbul ve diğer rotalar üzerinde seyreden ticaret ve zâhire gemileriyle zengin emtia taşıyan devlete ait gemi kervanları da en önemli korsan hedefleri arasındaydı. Bu tehlikeye dair uyarılara XVI. yüzyıl boyunca ve XVII. yüzyılın başlarından itibaren merkeze iletilen veya merkezden Akdeniz'in güvenliğinden sorumlu Osmanlı görevlilerine gönderilen birçok belgede rastlanmaktadır.¹⁷⁰⁴

Hemen her deniz savaşından sonra birçok Osmanlı denizcisi ve reayası Papalık, Malta, Venedik, Toskana ve İspanya elinde birer savaş tutsağı oldukları kadar aynı zamanda birer fidye kaynağı idiler. Zira XVII. yüzyıl korsanlığının devletlerin izni ile yapılan bir şekle bürünmesi, korsanlık faaliyetleri için “altın çağ” anlamına gelmekteydi. XVII. yüzyıldaki korsan saldırılarının amacı yalnızca köle ve ganimet değildi. Bunlardan daha ziyade fidye ticareti yapmaktı. Hristiyan korsanlar dini pratikle hareket etmekle birlikte Müslümanları daha çok bir ticari kazanç yolu olarak esirleştirmektedirler.¹⁷⁰⁵

Esir tutulanların kesin sayılarına ilişkin kesin bilgiler vermek mümkün gözükmemektedir.¹⁷⁰⁶ Bununla birlikte bazı örnekler fikir verebilir: Bir bilgiye göre XVII. yüzyılın başlarında Napoli kentinde “kentlilerin hizmetinde 20.000’den fazla Müslüman” bulunuyordu.¹⁷⁰⁷

¹⁷⁰² Acıpınar, “Güney Anadolu Kıyılarında Hristiyan Korsanlar”, 188.

¹⁷⁰³ Metin Ziya Köse, “Müslüman Esirler, Hristiyan Aracılar: Galata’da Avrupalı Fidye Tüccarları (1600-1700)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 38 (2018): 79.

¹⁷⁰⁴ Acıpınar, “Güney Anadolu Kıyılarında Hristiyan Korsanlar”, 186.

¹⁷⁰⁵ Köse, “Müslüman Esirler, Hristiyan Aracılar: Galata’da Avrupalı Fidye Tüccarları (1600-1700)”, 78.

¹⁷⁰⁶ Pal Fodor, “Korsanlık, Esirlerin Fidye Karşılığı Serbest Bırakılması ve Ticaret 1620’lerde Osmanlı Kölelerinin Malta’dan Kurtarılmasına Fransızların Katılımı”, içinde *I. Turgut Reis Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu*, (Bodrum: Turgutreis Belediyesi Kültür ve Sanat Yay., 2011), 189.

¹⁷⁰⁷ Salvatore Bono, “Yeniçağda İtalya’da Türk-Müslüman Tutsaklar”, *Erdem Dergisi*, 3, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 1987): 841-842. Sayıca çok fazla olanlar arasında şu örnekleri verilebilir. Toskanalı şövalyeler 1568 yılında iki Türk gemisini ele geçirdikleri zaman 220 kişiyi de tutsak etmişler ve ertesi yıl da gene aynısını başarmışlardır. Doğu’da 1602 yılında büyük bir darbe yaptılar: İskenderiye’de iki gemiden 423 tutsak topladılar. 1628 yılında Biserta’da iki gemiye el koydukları zaman 306 tutsak ele geçirdiler. İtalyan devletlerinin gemileri çok kez birbirleriyle ve aynı zamanda Malta Şövalyelerine ait gemilerle anlaşılardı. Özel armatör gemileri ve gemi kaptanları da korsanlık yaparlar ve yakaladıkları Müslümanları İtalyan kentlerine tutsak

Aslında esir alınanların sayısı muhtemelen çok daha yüksekti, çünkü esir alınanların bir kısmı esir alınır alınmaz ya akrabalarına, ya da yerli halka yüksek bir ücret karşılığında iade edilmekteydi. Diğerleri ise korsanlar tarafından kendi memleketlerine götürülmekteydi. Fidyeye parası oldukça ehemmiyetli olduğundan esirlerin memleketleri ile rahatça haberleşmelerine izin verilmekteydi. Nitekim ailelerine doğrudan mektup yazan ya da ailelerinden mektup alan esirler mevcuttu. Aracı tüccarlar ise haberleşmede önemli rol oynamakta¹⁷⁰⁸ hem esirlerle hem de esir sahipleriyle görüşme yapmaktaydılar. Fidyeye parası ödemeye gelen Osmanlı görevlileri de esirler hakkındaki haberleri yakınlarına ulaştırmakta, mektuplarını iletmekteydiler. Ayrıca hürriyetini elde eden eski esirler arkadaşlarına, ailelerine ulaşmada yardımcı olmaktaydılar.¹⁷⁰⁹ Örnekler esirler ile yakınlarının çeşitli yollarla haberleştiklerini ve birbirlerinin durumundan haberdar olduklarını göstermektedir.

Mısır Kâhire’den gelirken Alakorna Adası keferesi elinde esir olan Ahmed bin Yusuf, validesi Leyla binti İbrahim’e bir mektup göndermişti. Mektubunda kendisinin nasıl kurtarılacağını ve fidye parasının nasıl temin edileceğini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştı.¹⁷¹⁰ Bir başka mektupta ise Duka Françe’de¹⁷¹¹ esir olan Süleyman Yazıcı bin

olarak sevk ederlerdi. Fodor, “Korsanlık, Esirlerin Fidyeye Karşılığı Serbest Bırakılması ve Ticaret 1620’lerde Osmanlı Kölelerinin Malta’dan Kurtarılmasına Fransızların Katılımı”, 189. Esir alınanların çoğu kadırgalarda kürek çekmek üzere kullanılıyordu. 1632 senesinde şövalyelere ait bir kadırgada 1284 köle kürek çekmekteydi. Diğer esirler ise kale duvarlarında, atölyelerde, manastırlarda veya saraylarda çalıştırılmaya gönderilirdi. Pek çok esir Fransızlar, İspanyollar, Napolililer ve Papalık mahkemesi tarafından kürek gemisi esiri olarak satın alınırdu. Adada yaşayan şövalyeler ve burjuva sınıfı da gemilerde, dükkânlarında, evlerinde çalıştırmak veya dışarıya kiralamak için çok sayıda esir satın alırdı.

¹⁷⁰⁸ Metin Ziya Köse, “Esâret ve Fidyeye: Akdeniz’de Osmanlı Esirleri (1600-1700)”, *Cappadocia: Journal of History and Social Sciences*, 9 (2017): 342.

¹⁷⁰⁹ Köse, “Müslüman Esirler, Hristiyan Aracılar: Galata’da Avrupalı Fidyeye Tüccarları (1600-1700)”, 81.

¹⁷¹⁰ GŞS. 67 88 a5 (2 Rebi’ülâhîr 1054-8 Haziran 1644) Kâhire’den Cafer Kapudan’ın gemisine yüklediği 15 bürde pirinç, 1 bürde keten, gemi demiri tabir olunur bir lenger ve iki zembil şa’riyeyi Hasan Halife bin Abdullah’a göndermişti. Mektubunda validesinden söz konusu meta’yı Hasan halife Bin Abdullah’tan almasını, paraya çevirmesini ve kendisinin tahlis edilmesi için kullanılmasını talep etmekteydi. Kayıttan Hasan Halife’nin talebi olumlu karşıladığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Hasan Halife kendini de garantiye almak istemiştir. Ahmed’in esaretten kurtulması karşılığında bu eşyaların kendinden talep edilmesi üzerine bir kefil talebinde bulunmuştu. Bunun üzerine Mehmed bin İbrahim, Leyla’nın nefisine ve eşyayı mersumeyi zayı ve telef ederse zâmânına kefil olmuştu.

¹⁷¹¹ Osmanlı siyaset dilinde Floransa Devleti veya Toskana Grandukalığının ifade ediliş biçimleri zaman içerisinde farklılıklar göstermiştir. Bilhassa 16. yüzyılın ikinci yarısını müteakiben, Saint Stefano Şövalyeleri Tarikatı’nın kurulması ve devletin dükalıktan Grandukalığa geçişinden sonra Duka, Duka-i Françe ve tarikatın kastedildiği Duka Gemileri gibi bazı terimler daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. Mikail Acıpınar, “Osmanlı Kaynaklarında Floransa’yı Aramak: Duka,

Ahmed zevcesi Mümine binti Ahmed'den kendisini kurtarmaları için hâla Boğdan Beyi olan Gaspar'a 250 sikke altın teslim etmesini istemişti. Gerçi bu mektup yazıldığında Gaspar Boğdan beyi değildi. Kayıttan anlaşıldığı kadarıyla bu anlaşmadan kısa bir süre sonra Boğdan beyi olan Gaspar, Süleyman Yazıcı'yı esaretten kurtarmaya fırsat bulamamıştı. Yine kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Süleyman Yazıcı'nın şansının yaver gittiği söylenebilir. Zira esir tahlisi için Duka Françe'ye gelen Dubrovnik tüccarından Pavli veledi Anton ile bir anlaşma yapma fırsatı bulmuş ve 30.000 akçe borçlanarak özgürlüğüne kavuşmuştu. Özgürlüğüne kavuştuktan sonra 30.000 akçe borcunu Gaspar'dan havale etmiş Pavli'de havaleyi kabul etmişti.¹⁷¹²

Hani binti Veli de oğlu Halil bin Mirza'nın Ceneviz'de Atilyo isimli zımmîn elinde esir olduğunu biliyordu.¹⁷¹³ Aynı şekilde Meryem binti Mehmed, karındaşı İbrahim bin Mehmed'in Malta'da Sercuvan isimli harbi kefare elinde esir olduğundan haberdardı. Covani veledi Marceban, İbrahim'in kurtarılması için müteahhit olmuştu. Covan'ın esirin tahlisinde kullanmak için ailesinden aldığı parayı eğer teşebbüs başarısız olursa geri ödemeye kefilleri vardı.¹⁷¹⁴

6.4.1. Fidyeye Tüccarları

Osmanlı esirlerinin fidye yoluyla kurtarılması işinde uzmanlaşmış Avrupalı fidye tüccarlarının aracı rolü yanında önemli bir kazanç kapısı olarak bu işi üstlendikleri görülmektedir. Nikola veledi Yakomi “*harbi Kefere vilayetinden üserâ-i Müslimîn ihrac eden bir müste'men*”di.¹⁷¹⁵ Bir başka kayıta ise Serkez veledi Arslan için “*darül harpten üserâ-i Müslimîn ihracı tüccarı*” ifadesinin kullanılması bunu desteklemektedir. Bu kayıt ayrıca Ermenilerin de bu işte yer edindiklerini göstermesi açısından önemlidir.¹⁷¹⁶ On farklı belgede esir tahlisçisi olarak adı geçen Frank

Duka-i Françe ve Duka Gemileri İfadeleri Üzerine Bazı Bilgiler”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* II/1 (2016): 39.

¹⁷¹² GŞS. 49 44 a1 (Evâhir-i Şevval 1028: 29 Eylül-8 Ekim 1619).

¹⁷¹³ GŞS. 34 67 b1 (5 Muharrem 1017-21 Nisan 1608).

¹⁷¹⁴ GŞS. 45 67 a1 (15 Cemaziyelevvel 1028-30 Nisan 1619).

¹⁷¹⁵ GŞS. 64 60 a2 (23 Şevval 1052-14 Ocak 1643).

¹⁷¹⁶ GŞS. 64 65 a2 (14 Zilkade 1052-3 Şubat 1643).

müste'meni Gaspar veledi Covan için ise “*darül harbde mahbus olan üserâ-i müslimîn tahliyesine nefis eden*” ifadesi bu işte bir uzman olduğunu göstermektedir.¹⁷¹⁷

Bunların yanı sıra sicillerdeki kayıtlarda esir tahlisinde yer alan Dubrovnikli,¹⁷¹⁸ İngiliz,¹⁷¹⁹ Venedikli,¹⁷²⁰ Frank,¹⁷²¹ ve Ermeni¹⁷²² esir tahlisçileri vardır. Mesela Venedik tâcirlerinden Pavlo veledi Anton Mesina Kalesi'nde mahpus olan Mahmud bin Mehmed'in tahlisi için esirin annesi Fatıma Hatun binti Mehmed ile bir anlaşma yapmıştı.¹⁷²³

Venedik tüccarlarından Yarano veledi Coka ile Tomazo veledi Basko ise esir tahlisi işini ortaklaşa yürütmekteydiler.¹⁷²⁴ Fatıma binti Mehmed, Mesina'da esir oğlunu kurtarması için Venedik tüccarı Pavlo veledi Anton ile 200 sikke haseneye bir anlaşma yapmıştı.¹⁷²⁵ İsmail Çelebi bin İbrahim, Tophane'de ikamet eden Mustafa bin Veli'nin Malta'da esir olan babası Veli ve er karındaşları Mehmed ve Ali'yi bir sene tamamına 1.500 kuruş karşılığında tahlise görev almıştı. Anlaşmaya göre esirin eceli gelip müteveffa olup dâr-ı İslam'a çıkması gerçekleşmezse dahi 1.500 kuruşu İsmail

¹⁷¹⁷ GŞS. 36 15 b3 (Tarihsiz)- GŞS. 36 46 b1 (Selhi Zilhicce 1022-10 Şubat 1614)-GŞS. 36 68 b6 (3 Safer 1023-15 Mart 1614)-GŞS. 36 79 a2 (Gurre-i Rebi'ülevvel 1023-11 Nisan 1614)-GŞS. 36 84 b5 (26 Rebi'ülevvel 1023-6 Mayıs 1614)-GŞS. 36 98 a5 (17 Rebi'ül ahir 1023-27 Mayıs 1614)-GŞS. 36 100 a1 (24 Rebi'ülâhir 1023-3 Haziran 1614)-GŞS.36 107 b3 (15 Rebi'ülevvel 1023-25 Nisan 1614)-GŞS. 36 112 b2 (Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1023: 18-27 Haziran 1614)-GŞS. 36 114 a2 (12 Cemaziyelevvel 1023-20 Haziran 1614).

¹⁷¹⁸ GŞS. 45 35 a1 (27 Rebi'ülâhir 1028-13 Nisan 1619)-GŞS. 45 44 a1 (10 Cemaziyelevvel 1028-25 Nisan 1619)-GŞS. 49 44 a1 (Evâhir-i Şevval 1028: 29 Eylül-8 Ekim 1619).

¹⁷¹⁹ GŞS. 64 66 a3 (18 Zilkade 1052-7 Şubat 1643) .

¹⁷²⁰ GŞS. 41 24 b1 (Evâhir-i Muharrem 1026: 28 Ocak-6 Şubat 1617)- GŞS. 49 15 b3 (5 Ramazan 1028-16 Ağustos 1619)- GŞS. 49 33 b2 (2 Şevval 1028-12 Eylül 1619)- GŞS. 64 8 b3 (23 Cemaziyelevvel 1052-9 Ağustos 1642)- GŞS. 64 9 a 4 (13 Cemaziyelevvel 1052-9 Ağustos 1642).

¹⁷²¹ GŞS. 36 114 a2 (12 Muharrem 1022-4 Mart 1613)- GŞS. 36 100 a2 (24 Rebi'ülâhir 1023-3 Haziran 1614)- GŞS. 36 107 b3 (15 Rebi'ülevvel 1023-25 Nisan 1614)- GŞS. 36 84 b5 (26 Rebi'ülevvel 1023-6 Mayıs 1614)- GŞS. 36 79 b3 (Gurre-i Rebi'ülevvel 1023-11 Nisan 1614)-GŞS. 36 46 b1 (Selh-i Zilhicce 1022-9 Şubat 1614)- GŞS. 36 68 b6 (6 Safer 1023-18 Mart 1614)-GŞS. 36 15 b3 b3 (Tarihsiz)- GŞS. 36 98 b3 (Gurre-i Rebi'ülâhir 1023-11 Mayıs 1614)- GŞS. 36 112 b2 (Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1023: 18-28 Haziran 1614)-GŞS. 36 93 b2 (16 Rebi'ülâhir 1023-26 Mayıs 1614)- GŞS. 36 139 b1 (Evâhir-i Cemaziyelâhir 1023: 27 Temmuz-5 Ağustos 1614)-GŞS. 36 143 b4 (8 Receb 1023-14 Ağustos 1614) - GŞS. 36 155 b3 (26 Receb 1023-1 Eylül 1614)- GŞS. 50 24 b4 (Evâil-i Rebi'ülevvel 1030: 24 Ocak-2 Şubat 1621).

¹⁷²² GŞS. 64 4 a2 (19 Rebi'ülâhir 1052-17 Temmuz 1642).

¹⁷²³ GŞS. 41 24 b1 (Evâhir-i Muharrem 1026: 28 Ocak-6 Şubat 1617) Mahmud Bin Mehmed'e 43.200 akçe baha kesilmişti ve yapılan anlaşmaya göre Pavlo 2. 000 akçe peşin alacak esiri tahlis ettikten sonra ise baki kalan 19.200 akçeyi alacaktı. Pavlo'nun başarısız olması halinde ise İskender Ağa bin Bahtiyar ve Francesco veledi Solito ve Moli veledi Pablo'nun 24.000 akçeyi Fatıma Hatuna edası için Pavlo'nun nefisine ve mahkemeye çıkarılmasına kefil oldular.

¹⁷²⁴ GŞS. 49 15 b3 ((5 Ramazan 1028-16 Ağustos 1619).

¹⁷²⁵ GŞS. 49 33 b2 (2 Şevval 1028-12 Eylül 1619).

Çelebi'ye eda edeceklerdi. Bu konuda bir de hüccet almışlardı.¹⁷²⁶ Bu kayıttan 5 gün sonraya tarihlenen bir başka kayıtta ise bu sefer tahlise görevli İsmail Kapudan bin İbrahim olarak geçmektedir - ikisinin de ayrı kişiler olması muhtemeldir-. Bu sefer yine Malta'da esir olan Yusuf bin Abdullah'ı bir sene tamamına 120 riyali kuruşa tahlisine müteahhit olmuştu. İbrahim Kapudan'ı tutan kişi ise esirin zevcesi Raziye Hatun binti Mehmed'di. Yine bu kayıtta da esirin dâr-ı İslam'a çıkması mukarrer olmaz ise tahlis ile görevli kişiye yaptığı hizmet karşılığı ödemenin yapılacağı yönündeydi.¹⁷²⁷

Bir başka örnekte ise; Müslüman bir esirin tahlisinde eski Tunus Beylerbeyisi Abdurrahman Paşa bin El hac Mehmed'in müdahil olduğu görülmektedir. Malta'da esir olan Veli Reis, Abdurrahman Paşa'ya müracaat etmiş, hürriyetine kavuşmak için 2.000 kıta riyali kuruş borç almış, tahlis olmuş ve 2.000 kuruş zimmetinde kalmıştı. Veli Reis'in vefatı ile bu borcun 262,5 riyali kuruşu muhalefatından karşılanmış, kalan borcun bir kısmı Selime Hatun Mahallesi'ndeki 3 fevkani, 2 tahtani odayı içine alan menzili 1237,5 riyali kuruşa Abdurrahman Paşa'ya satılarak karşılanmış, 500 riyali kuruş ise baki kalmıştı.¹⁷²⁸

Kayıtlardan Gaspar veledi Covan'ın esir tahlisinde son derece mâhir ve tercih edilen bir tâcir olduğu görülmektedir. Gaspar veledi Covan'ın esir tahlisine girdiğine dair 10 kayıttan 9'unda esirler özgürlüklerine kavuşmayı başarmış bir kayıtta ise esir yakınları ile yapılan bir anlaşma yer almıştı. Şüphesiz bunun da olumlu sonuçlandığı diğer tecrübelerden tahmin edilebilir.

Osmanlı uyruğu Ermeni tüccarların da esir tahlisi işinde oldukları görülmektedir. Tüccar tâifesinden Serkis veledi Ecnas¹⁷²⁹ ve bir başka Ermeni tüccar Serkiz veledi Aslan - ki bu tüccarla ilgili bir kayıtta¹⁷³⁰ “*darül harpten üserâ-i müslimîn ihracı tüccarından*” ifadesi geçmektedir- esir tahlilisini kendilerine iş edinmiş Ermeni tüccarlardı. Serkiz veledi Ecnas Malta'da esir olan Kulaksız Mehmed Yazıcıyı, Serkiz veledi Arslan da yine Malta'da esir olan Mehmed bin Ali'yi tahlis için

¹⁷²⁶ GŞS. 63 5 b2 (17 Şevval 1050-30 Ocak 1641).

¹⁷²⁷ GŞS. 63 8 b1 (22 Şevval 1050-4 Şubat 1641).

¹⁷²⁸ GŞS. 67 15 b3 (18 Muharrem 1053-8 Nisan 1643).

¹⁷²⁹ GŞS. 64 4 a2 (16 Rebi'ülâhir 1052-14 Temmuz 1642).

¹⁷³⁰ GŞS. 64 65 a2 (14 Zilkade 1052-3 Şubat 1643).

anlaşmalar yapmışlardı. Kulaksız Mehmed Yazıcı'nın akıbetini bilinmiyor. Lakin Serkiz veledi Aslan, Mehmed bin Ali'yi tahliste başarılı olmuştu.

XVII. yüzyıla ait mahkeme kayıtlarında yer bulduğu üzere Müslüman esirlerin hürriyetlerini temin etmede Fransız elçilerin aracılık faaliyetleri dikkat çeker. Yukarıda belirtildiği üzere Fransızların Malta korsanları nezdindeki ayrıcalıklı vaziyetleri ve tarikat üzerindeki büyük etkileri Fransız elçilik görevlilerini esirlerin kurtarılması hususunda avantajlı bir konuma getirmiştir. Elçinin aracılık görevi karşılığında herhangi bir ücret alıp almadığı kayıtlı değildir. Yine de riski olan bu işi hiçbir kazanç gözetmeden yapmış olması beklenemez.¹⁷³¹

Barındırdığı tehlike ve sıkıntılara rağmen Batılı diplomatların niçin Osmanlı esirlerinin kurtarılmasına aracılık ettikleri sorusunun cevabı, Osmanlı hükûmeti nezdinde kazanmayı umut ettikleri siyasi ayrıcalık ve itibardır. Mesela Mayıs 1593'de Osmanlıları İspanya üzerine bir donanma göndermeye ikna etmeye çalışan Fransa'nın İstanbul Elçisi Breves, Venedik Balyosu Matheo Zane'ye, Maltalılar tarafından esir alınan Türklerin özgürlüğünü garanti etmek suretiyle ulemanın desteğini aldığını söylemiştir.¹⁷³²

10 Cemaziyevvel 1023 (18 Haziran 1614) tarihli bir kayıta Fransa elçisi olan Akil veledi Teherles'in bu işteki rolü yakından takip edilebilir. Elçinin vekili Livor veledi Dominiko isimli tercüman anlaşmaları yürütmektedir. Ali bin Ömer isimli tâcirin karındaşı Mehmed, Malta korsanlarının elindedir ve kendisine 36.000 akçe baha kesilmiştir. Akil, tahlise müteahhit olarak 30.000 osmaniye peşin olarak almıştı. Aralarındaki anlaşmaya göre esir Mehmed, tahlisden evvel vefat etse dahi elçinin eda-i

¹⁷³¹ Köse, "Müslüman Esirler, Hristiyan Aracılar: Galata'da Avrupalı Fidyeciler (1600-1700)", 92.

¹⁷³² Ahmet Önal, "XVI. Yüzyılda Avrupa'daki Osmanlı Esirlerin Kurtarılması Meselesine Dair Bazı Gözlemler", *Marmara Türkiye Almanya Araştırmaları Dergisi*, 4/1-2 (2015): 46. Alman seyyah Lubenau, biraz da mübalağalı bir şekilde, İngiliz diplomasisinin de İstanbul'a getirilen Müslüman esirler sayesinde nüfûz kazanma politikasına başvurduğunu yazmaktadır. Seyyaha göre, Osmanlı-İngiliz dostluğunun başlamasında kraliçenin, Deli Mehmed de dâhil aralarında önemli kişilerin bulunduğu 12 Müslüman esiri İstanbul'a göndermesi etkili olmuştur. Bu esirler, İngiliz Kaptan Francis Drake'nin Hindistan sularında ele geçirdiği bir İspanyol yük gemisinden kurtarılmıştır. Kraliçe Elizabeth, İngiltere'ye getirilen esir Türkleri güzel bir şekilde ağırlanmış, onlara elbiseler hediye etmiş ve ellerine bütün ihtiyaçlarını giderebilecekleri kadar para da vererek elçisi William Harborne ile birlikte gemiyle İstanbul'a göndermiştir. Lubenau, kraliçenin bu tavrına mukabil, o zamandan beri İngilizlerin Türkiye'de geniş özgürlüklere sahip olduğunu, Osmanlı topraklarındaki bütün İngiliz vatandaşları esirlerin bedelsiz olarak iade edildiğini kaydeder.

hizmet ettiği kabul edilerek kalan 6.000 osmani de elçiye teslim edilecekti.¹⁷³³ Meblağın yüksek olması ve esir kurtarılamadığı takdirde tahlis ücretinin elçiye ödenecek olması anlaşmanın ağır şartlar taşıdığını gösterse de Ali Bin Ömer kardeşi Mehmed'in kurtarılması noktasında elçiye güvenmekte olup kardeşinin tahlisine kesin gözüyle bakmaktadır. Sonucun ne olduğu bilinmese de Fransa ve Malta arasındaki ilişkiler dikkate alındığında olumlu sonuçlandığı varsayılabilir. Evâil-i Rebi'ülâhir 1031 (13-23 Şubat 1622) tarihli bir kayıta Ramazan Çavuş bin Abdullah, Ayalonya'da mahpus iken Covan Colyan isimli Fransız bir müste'men ile 1.000 riyali kuruş üzerine bir tahlis anlaşması yaparak özgürlüğüne kavuşmuştu. Akabinde 500 riyali kuruşu eda etmişti. Kalan 500 riyali kuruş ise ödemeye gücü olmadığından olsa gerek Fransa elçisi Baron dö Serine tarafından ödenmiş, Ramazan Çavuş ise anlaşma tarihinden 300 gün te'cil ile elçiye borcunu ödemeyi taahhüt etmişti. Ayrıca Aslan Bey bin Abdullah da Ramazan Çavuş'a kefil olmuştu.¹⁷³⁴

Konu ile ilgili olarak farklı milletlerden müste'men ve elçiler arasındaki ilişkiyi gösteren bir örnekte; tüccar-ı efrençten Pavlopetro veledi Anton isimli müste'men, İngiliz elçisi olan Pavlo veledi Bender'i dâr'ül harbden tahlis eylediği esirlerde kalan alacaklarının tahsili için vekil tayin etmişti.¹⁷³⁵ Karşılıklı bir dayanışma olarak düşünülebilecek bu örnekte görüldüğü üzere elçiler bu işle uğraşan müste'menlerin alacaklarını güvence altına almaya çalışıyorlardı. Elçilerin rol aldıkları bir başka konu ise tüccar ve esir tahlilini talep edenler arasında bir nevi hakem, aracı arabulucu veya emanetçi gibi davranmalarıdır.

Bir önceki kayıta yer alan tüccar-ı efrençten ve Sakız'da sakin Pavlopetro veledi Anton, Mesina'da esir olan ve 72.000 akçe baha kesilen Hasan bin Musli için devreye girmişti. Ailesinden 32.000 akçeyi peşin almış ve İngiliz balyozu Pavlo veledi Bender'e emanet bırakmıştı. Aralarındaki anlaşmaya göre esir tahlisinde muvaffak olursa elçiden parayı alacak ve geri kalanı esirin ailesinden tahsil edecekti. Muvaffak olamaz ise elçi parayı esirin ailesine geri ödeyecekti.¹⁷³⁶

¹⁷³³ GŞS. 36 109 b3 (10 Cemaziyelevvel 1023-18 Haziran 1614).

¹⁷³⁴ GŞS. 51 52 a1 (Evâil-i Rebi'ülâhir 1031: 13-22 Şubat 1622).

¹⁷³⁵ GŞS. 36 155 b3 (26 Receb 1023-1 Eylül 1614).

¹⁷³⁶ GŞS. 36 139 a1 (Evâhir-i Cemaziyelâhir 1023: 27 Temmuz-5 Ağustos 1614).

Bir başka tâcir Markoanton veledi Cani ise, Duka Françe'de Alkoruna'da mahpus olan Mehmed bin Hızır'ın tahliyesi için babası ile bir anlaşma yapmıştı. Mehmed bin Hızır'a 200 filori baha kesilmişti. Para esirin babası tarafından Duka Françe elçisi Saltiyati'ye emanet olarak bırakılmıştı. Anlaşmaya göre; Mehmed, Markoanton tarafından tahlis edilip dâr-ı İslam'a girdikten sonra bir vesile ile Galata'ya gelemeyen veya vefat ederse dahi para elçi tarafından Markoanton'a ödenecekti.¹⁷³⁷

Markoanton'un yaptığı bir başka anlaşma ise bu sefer Duka Fransa'da esir Mehmed Bin Ahmed'in annesi Mahpeyker bin Abdullah iledir. Ahmed'e 18.000 akçe baha kesilmişti. Anlaşmaya göre 5.000 akçesi İstanbul'daki Fransa elçisine emanet verilecek kalan 13.000 akçe mukabilinde ise Sarı Lütü Mahallesi'ndeki menzil Markoanton'a rehin bırakılacaktı.¹⁷³⁸ Bu örnekler elçilerin bu işteki konumlarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Esir yakını ile esiri tahlis edecek olan arasında güvenli bir ilişkiyi tesis etmektedirler.

Mustafa ise Duka Fiyoransa'da¹⁷³⁹ Alkoruna'da hapistir. Akrabaları bahası olan 200 sikke-i haseneyi Fransa balyozu Selenyak'a emanet vermişlerdi. Mustafa'nın dâr-ı İslam'a çıktığı haberi alındığında Mustafa Galata'ya ulaşamamış olsa bile para Markoanton'a ödenecek aksi takdirde para Mustafa'nın akrabalarına iade edilecekti.¹⁷⁴⁰

Aynı tarihli bir başka kayıta Markoanton'un aynı anda iki farklı kişinin tahlisi için anlaşma yaptığı anlaşılmaktadır. Bu kayıta El hac Mustafa bin Şaban'ın karındaşı İsa'da Duka Fiyoransa'da esir olup 200 sikke-i hasene baha kesilmişti. Yine Fransa balyozu Selenyak'a 200 sikke hasene emanet verilmişti. Hasan'ın esaretten kurtulduğu ve dâr-ı İslam'a girdiği haberi alınınca para Markoanton'a ödenecekti. Aksi takdirde para El hac Mustafa bin Şaban'a iade edilecekti.¹⁷⁴¹ Örneklerde görüldüğü üzere tahlis ücretinin balyoz veya elçilere tahlis sonuçlanıncaya kadar emanet vermeleri, uygulamanın yaygın bir şekilde kullanıldığı göstermektedir. Başarısızlıkla sonuçlanan

¹⁷³⁷ GŞS. 30 45 a1 (21 Zilhicce 1014-29 Nisan 1606) -GŞS. 30 45 a2 (21 Zilhicce 1014-29 Nisan 1606).

¹⁷³⁸ GŞS. 30 51 b6 (Evâil-i Muharrem 1015: 9-18 Mayıs 1606).

¹⁷³⁹ 16. yüzyılda çeşitli vesilelerle kayda geçen arşiv belgelerinde Floransa Dukası tabiri yerine Floransa Dukasını belirtmek için Duka-i Firentse, Duka Firentse veya Fiyorantsa ifadeleri kullanılmaktadır. Acıpınar, "Osmanlı Kaynaklarında Floransa'yı Aramak: Duka, Duka-i Françe ve Duka Gemileri İfadeleri Üzerine Bazı Bilgiler", 40.

¹⁷⁴⁰ GŞS. 30 52 a4 (15 Muharrem 1015-23 Mayıs 1606).

¹⁷⁴¹ GŞS. 30 52 a5 (15 Muharrem 1015-23 Mayıs 1606).

tecrübeler ve yahut yaşanan olumsuzluklar esir yakınlarını böyle bir tedbire itmiş olmalıdır.

Bir örnekte ise; tahlise görevli kişinin suiistimali söz konusudur. Seyyid Mustafa'yı dâr'ül harbden tahlise müteahhit olan Ali Efendi bin Osman esirin annesinden 100 riyali kuruş almış olmasına rağmen meblağı izinsiz kendi masrafına harcamış ve akabinde de şehit olup esiri tahlise “*mecâl-i muhâl*” olup para zimmetinde kalmıştı.¹⁷⁴²

Verilen tabloda (Ek 15) esirin kurtarılmasını isteyen kişinin esire olan yakınlığı belirtilmektedir. Kimi esirler ise esir tahlisi için gelen tüccar ile irtibata geçerek kendileri adına pazarlık yapmaktaydılar. Bunun yanı sıra esirin kardeşi, ana babası, ailesi, eş ve çocukları esirin kurtarılması için girişimlerde bulunmaktadırlar. Kayıtlarda esirin nerede veya kimin elinde olduğu belirtilmektedir. Ömer Bin Şaban Ceneviz'de Cani veledi Loko isimli harbi kefare elinde esir idi.¹⁷⁴³ Halil bin Mirza ise Cenevizli Atilyo isimli zımmî elinde esirdir.¹⁷⁴⁴ Galata'da Camii Kebir Mahallesi'nde sakin Meryem binti Mehmed'in Malta'da esir olan kardeşi, Sercivan isimli bir harbi kefare elindeydi.¹⁷⁴⁵

Aynı tabloda (Ek 15) esirlerin kurtarılması için Avrupalı fidye tüccarları ile fidye sözleşmesi yapanların çoğunun esirin ailesi olduğu görülür. Çoğunlukla anne ve kardeşler bu girişimde bulunmakla birlikte kefiller vasıtasıyla esirin kendisi, bazen aynı mahalleli, bazen de esirin arkadaşları fidye sözleşmesini düzenleyenler arasındaydı. Esirin fidyeyi bizzat kendisinin ödediği zamanlar olduğu gibi genellikle üzerinde anlaşılan meblağı sözleşmeyi imzalayan yakınlar tedarik etmekteydi.¹⁷⁴⁶ Ödemeler genellikle rayic para olan riyali gurus ile yapılmaktadır. Bazen ise filori, akçe, sikke-i hasene¹⁷⁴⁷ bazen de altın cinsinden yapılmıştır. Bir örnekte ise ödeme sığır gönü ile

¹⁷⁴² GŞS. 61 16 a5 (Selhi Receb 1047-18 Aralık 1637).

¹⁷⁴³ GŞS. 64 8 b3 (13 Cemaziyelevvel 1052-9 Ağustos 1642).

¹⁷⁴⁴ GŞS. 34 67 b1 (5 Muharrem 1017-21 Nisan 1608).

¹⁷⁴⁵ GŞS. 45 67 a1 (15 Cemaziyelevvel 1028-30 Nisan 1619).

¹⁷⁴⁶ Köse, “Esâret ve Fidyeler: Akdeniz’de Osmanlı Esirleri (1600-1700)”, 344.

¹⁷⁴⁷ SİKKE-İ HASENE: Ağırlığı önceden ayarlanmış, üzerinde darb edip tedavüle çıkaran ve istendiğinde geri almayı taahhüt eden devletin, hükümdarın ya da resmî otoritenin simge veya yazısının yer aldığı madenî para türüdür. Fâtih Sultan Mehmed’in Bizans başşehrini ele geçirmesiyle Osmanlı sikkelerinin darp yerlerine Kostantiniyye de eklenmiştir. Bu döneme kadar değerli maden olarak yalnızca gümüş kullanıldığından bazı bilim adamları buraya kadar olan dönemi “monometalist” (tek metalli) dönem olarak adlandırmaktadır; altın sikke ile beraber “bimetalist” (çift metalli) dönem başlamıştır. Bu zamana kadar yabancı ülkelerin altın paraları kullanılıyordu. Fâtih Sultan Mehmed’in bastırıldığı altınlarda Venedik altın dukası esas alınmıştır.

yapılacaktır.¹⁷⁴⁸ En yüksek ödeme 206.680 akçe ile Nasuh bin El hac Ahmed'in kendini tahlis için Gaspar veledi Covan'a ödeyeceği miktardır.¹⁷⁴⁹ 3.000 guruşa çıkan ödemeler de yapılmaktaydı.

6.4.2. Fidyeye Anlaşmalarının İçeriği

Sözleşme örnekleri incelendiğinde anlaşmaların hemen tamamına yakınının aynı usulde hazırlanmış olduğu görülmektedir. Buna göre esir yakını ile esiri kurtaracak fidye tüccarı mahkemede bir araya gelerek anlaşmayı tesis ederlerdi. Kayıtlarda esirin kurtarılmasını isteyen kişinin esire olan yakınlığı, esirin Avrupa'da nerede ve kimin elinde bulunduğu açıklanmaktaydı. Fidyeye miktarı belirtildikten sonra esiri kurtaracak fidye tüccarının işe talip olduğu kaydedilmekteydi. Fidyenin tamamının veya bir kısmının peşin olarak alındığı beyan edilir, bazen fidye parasının alındığına kefil olanların adları da yazılırdı. Bazı fidye vakalarında fidye parasını kefillerin karşılayacağı kaydedilmekteydi. Ayrıca esirin ne kadar zamanda kurtarılacağı, hangi şartlarda paranın iade edileceği ya da esir tâcirinde kalacağı açıkça belirtilmekteydi. Böylece esir teslim alınmadan ölürse, fidye parasının sahibine iadesi garanti altına alınmaktaydı. Eğer esir dâr'ül İslâma girdikten sonra ölmüşse ya da kendi isteği ile dönmemişse fidye parasının esir tâcirinde kalacağı da ifade edilmekteydi.¹⁷⁵⁰ “*tahlise taahhüt idüb*”,¹⁷⁵¹ “*tahlise müteahhit oldu*”,¹⁷⁵² “*tahlis ve dâr-ül İslâm'a idhâl'e taahhüd idüb*”¹⁷⁵³ gibi ifadeler görevin üzerine alındığını anlatmaktadır. Paranın tamamının ödenemeyeceği durumlarda eldeki miktar peşinat sayılmış kalanın ise tahlis gerçekleştikten sonra ödeneceği taahhüt edilmişti. Bir örnekte; 18.000 akçeye yapılan bir anlaşmada 5.000 akçe peşin olarak Fransa elçisine emanet verilip kalan için bir rehin anlaşması yapılmıştı.¹⁷⁵⁴ Paranın peşin ödendiğine dair bir örnekte; Ali Reis bin

Ele geçen dukalar üzerinde “sahh” (sahih, doğru) kontrmarkının bulunması bu sikkelerin ayar ve ağırlıklarının kontrol edilmiş olduğunun bir göstergesidir. Oğuz Tekin, “Sikke” içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.37 (Ankara: TDV Yay., 2009), 37:179,182. Altın para demektir. Osmanlı Devleti zamanında para kastedildiği zaman sikke-i hasene tabiri kullanılırdı. Devletin damgası ile garanti altına alınmış olan genelde altın para kastedilir.

¹⁷⁴⁸ GŞS. 36 112 b2 (Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1023: 18-27 Haziran 1614).

¹⁷⁴⁹ GŞS. 36 84 b5 (26 Rebi'ülevvel 1023-6 Mayıs 1614).

¹⁷⁵⁰ Köse, “Müslüman Esirler, Hristiyan Aracılar: Galata'da Avrupalı Fidyeye Tüccarları (1600-1700)”, 97-98.

¹⁷⁵¹ GŞS. 30 52 a4 (15 Muharrem 1015-23 Mayıs 1606).

¹⁷⁵² GŞS. 30 51 b6 (Evâhir-i Muharrem 1015: 28 Mayıs -6 Haziran 1606).

¹⁷⁵³ GŞS. 36 143 b4 (7 Receb 1023-13 Ağustos 1614).

¹⁷⁵⁴ GŞS. 30 51 b6 (Evâil-i Muharrem 1015: 9-18 Mayıs 1606).

Abdullah kardeşi Veli'yi esaretten kurtarmak için 200 filoriyi peşin ödemişti.¹⁷⁵⁵ Parayı peşin ödeyenlerden biri de Süleyman Yazıcı bin Ahmed'di.¹⁷⁵⁶

Bazı örneklerde ise esirin tahlisini isteyenler tahlise görevli olana hiçbir ücret ödemedi. Tahlisçi kendi malından her ne harcarsa kabul ettiklerini, esir kurtarıldıktan sonra parayı ödeyeceklerini taahhüt ettikleri anlaşmalar da yaptılar. Vilayeti Anadolu'da Çörekçi Kazası'na tâbi Reisli Köyü'nden olup Galata dâhilinde Yolcuoğlu Mahallesi'nde sakin El hac Mehmed bin Musa, Mustafa bin Ramazan, Siyami Reis bin Mehmed, Mehmed Reis Bin Mustafa, Uzun Ali Bin Hasan ve Sururi Mahallesi'nden Mehmed bin Receb tüccar tâifesinden Serkez veledi Ecnas isimli bir Ermeni ile Cezire-i Malta'da esir ve mahpus olan Kulaksız Mehmed Yazıcıyı tahlis için, Serkez kendi malından her ne miktar akçe harc ve sarf ederse kendilerinin karşılayacağını belirttikten sonra Kulaksız Mehmed Yazıcı dâr-ı İslam'a dâhil olmadan vefat ederse dahi meblağı Serkez'e ödemeyi taahhüt etmişlerdi.¹⁷⁵⁷

Esir yakınları ve tahlis için görevli tüccar arasında tahlisin ne kadar sürede gerçekleşeceği de kayıtlara geçmiştir. Dönemin ulaşım ve iletişim imkânları göz önünde bulundurulduğunda bu sürenin uzun süreceği ve değişkenlik göstereceği düşünülebilir. Ayrıca tahlis için görevli tüccarın esir ve yakınları arasında zaman zaman iletişim sağlamak amacıyla bir kaç kere gidip geldiği de düşünülürse bu süre uzayabilmekteydi. Sürenin 6 ay¹⁷⁵⁸ ile 1 sene¹⁷⁵⁹ arasında olduğu bazı kayıtlara yansımıştır.

Bazı kayıtlarda yapılan anlaşmaya göre esirin kurtarıldığı haberi ile dâr'ül İslam'a çıktığı haberi gelmesi fidye tüccarına ödemenin yapılması için yeterli görülmüştür. Bu saatten sonra esir vefat etse dahi para fidye tüccarına ödenecektir. Zira esir kurtarılmış

¹⁷⁵⁵ GŞS. 36 166 b1 (12 Şaban 1023-17 Eylül 1614).

¹⁷⁵⁶ GŞS. 49 44 a1 (Evâhîr-i Şevval 1028: 29 Eylül-8 Ekim 1619).

¹⁷⁵⁷ GŞS. 64 4 a2 (7 Rebi'ülâhîr 1052-5 Temmuz 1642).

¹⁷⁵⁸ GŞS. 45 44 a1 (10 Cemaziyelevvel 1028-25 Nisan 1619)-GŞS. 50 24 b4 (Evâil-i Rebi'ülevvel 1030: 24 Ocak-2 Şubat 1621).

¹⁷⁵⁹ GŞS. 45 35 a1 (27 Rebi'ülâhîr 1028-13 Nisan 1619)- GŞS. 50 25 b1 (Evâsîr-ı Rebi'ülâhîr 1030 : 3-12 Mart 1621) -GŞS. 63 5 b2- GŞS. 63 8 b1 (22 Şevval 1050-4 Şubat 1641).

ve İslam toprağına ayak basmıştır. Kendisi ailesine ulaşmadan haberinin gelmesi dahi yeterli görülmüştür.¹⁷⁶⁰

6.4.3. Esir Tahlisinde Başarısız Sonuçlar

Her girişimin başarılı olacağı düşünülmemelidir. Zaman zaman yapılan girişimler başarısızlıkla sonuçlanabiliyordu. Sultan Bayezıd Han Vakfı mütevellisi Sinan Ağa Malta’da esir Berber Yusuf’un tahlisi için Françe müste’menlerinden Petro veledi Dike ile 280 riyali kuruş mukabilinde bir anlaşma yapmıştı. Fakat Yusuf’un tahlisi “*mümkün olmamağla*” meblağ, merhum Petro’dan alınarak Sinan Ağa’ya iade edilmişti. Kayıтта Berber Yusuf ile Sinan Ağa’nın ilişkisi ve tahlisin neden gerçekleşmediğine yönelik bir açıklama yoktur.

Yukarıdaki kayıtlar tahlis işlemi başarısızlık ile sonuçlandığı takdirde paranın esir yakınlarına geri iade edilmesi üzerine yapılmışken bazı kayıtlarda ise bunlardan farklı olarak her ne sonuç ortaya çıkarsa çıksın belirlenen meblağın fidye tâcirine yaptığı hizmet mukabilinde her halükarda ödenmesi taahhüt edilmişti.¹⁷⁶¹

6.4.4. Fidyе Miktarının Belirlenmesi

Esirlerin sıhhatlerine, hürken yaptıkları işe, yakınlarının başvurusuna ya da esir sahibinin insiyatifine bağlı olarak bir fidye miktarı belirlenmekteydi. Örneğın; Malta’da kurtuluş parasının belirlenmesi için esir bir komisyon önüne çıkarılır, baha kesme adı verilen bir yöntemle fidye miktarı belirlenirdi. Çoğu zaman pazarlık yapılır, korsanlar olabildiğince yüksek, esirler ise olabildiğince düşük olmasını arzu ederlerdi. Bu yüzden anlaşma hâsıl olmazsa esirler komisyon önüne birçok kez çıkarılır, nihaî kurtuluş fidyesi miktarı belirlenirdi. Bir belgede geçen ifadeler fidye miktarının nasıl belirlendiğı konusunda bilgiler vermektedir. Buna göre esir ile sahibi arasında bir pazarlık yapılmakta ve fidye parası buna göre belirlenmekteydi. Diğer bir belgede ise Girit’te esir olan Ahmed Çelebi fidyesi 400 riyali kuruş olması hususunda kendisi anlaşma yapmıştı. Yine Anaboli’de esir edilen korsan zimmîler, esaretten kurtulmak için gerekli olan fidye parası için kendileri görüşmüş ve belli bir meblağ üzerinden anlaşma

¹⁷⁶⁰ GŞS. 30 52 a5 (15 Muharrem 1015-23 Mayıs 1606), GŞS. 30 45 a1(21 Zilhicce 1014-29 Nisan 1606)- GŞS. 30 45 a2 (21 Zilhicce 1014-29 Nisan 1606)- GŞS. 30 52 a4 (25 Muharrem 1015).

¹⁷⁶¹ GŞS. 63 5 b2 (17 Şevval 1050-30 Ocak 1641)-GŞS. 63 8 b1 (22 Şevval 1050-4 Şubat 1641)- GŞS. 36 109 b3 (10 Cemaziyelevvel 1023-18 Haziran 1614).

sağlanmıştı.¹⁷⁶² Her yerde olduğu gibi ödenecek fidyenin tutarı, esirin ailevi geçmişine ve maddi geçim kaynaklarına bağlı idi. İstisnai bir durum olmadığı sürece, ödeme genellikle riyal guruşu cinsinden yapılırsa da¹⁷⁶³ tedavüldeki diğer rayic paralar da kullanılmaktaydı.

6.4.5. Fidyeye Parasının Temini

Esirlerin kurtarılabilmesi için gerekli olan en mühim aşama fidye parasının temini idi. Pek çok durumda esirler teslim alınan parayı deyn-i şer'i, diğer bir ifade ile İslam hukukuna göre verilen bir kredi olarak kabul ederler ve bu kredinin tamamını memleketlerine varır varmaz aracı konsolos veya elçilere ödemeyi taahhüt ederlerdi.¹⁷⁶⁴

Verilen tabloda (Ek 15) kendi adına fidye tüccarları ile pazarlık yapanların çokluğu hem dikkat çekmekte hem de özgürlüklerine kavuşma noktasındaki isteklerini göstermektedir. Dolayısıyla esirlikten kurtulma isteği asıl borç ve masraflardan daha yüksek tutarlarda ödeme yapmayı kabul etmeleri gibi bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Bu durum daha yüksek kâr elde etme umudu ile çalışan fidye tüccarlarının işine gelmektedir.

Bu tutarın içinde üç kalem vardır: fidye (baha), kapu hakkı (muhtemelen kendi isimlerine yazılan geçiş iznini tutarı) ve kira bedeli (gemi veya gemi kirası). Maliyetlerin hangi kalemlere nasıl ayrıldığı bir vaka üzerinden örnek verilebilir: Taraklı Yenicesi'nden Receb bin Zülfikar 200 gulden fidye (yaklaşık 300 guruş) öderken, kendisine yazılan geçiş izni ile gemi kirası için ayrıca 54 guruş vermiştir.¹⁷⁶⁵

Bir örnekte esirin tahliyesi için kardeşleri ve zevcesi devreye girmiştir. Galata haricinde Kazgancıbaşı Mahallesi'nden esirin kardeşleri Mehmed Bin Şaban, Osman bin Şaban ve esirin zevcesi Canfeda binti Abdullah ortak mülkleri olan Ceneviz asıllı Marko veledi Loko isimli kölelerini 500 riyali kuruşa Venedik tüccarından Lorince veledi Lorince'ye satmışlar, akabinde Ceneviz'de esir olan Ömer Bin Şaban'ın esirlikten

¹⁷⁶² Köse, "Esâret Ve Fidyeye: Akdeniz'de Osmanlı Esirleri (1600-1700)", 338-339.

¹⁷⁶³ Fodor, "Korsanlık, Esirlerin Fidyeye Karşılığı Serbest Bırakılması ve Ticaret 1620'lerde Osmanlı Kölelerinin Malta'dan Kurtarılmasına Fransızların Katılımı", 190.

¹⁷⁶⁴ Fodor, "Korsanlık, Esirlerin Fidyeye Karşılığı Serbest Bırakılması ve Ticaret 1620'lerde Osmanlı Kölelerinin Malta'dan Kurtarılmasına Fransızların Katılımı", 191.

¹⁷⁶⁵ Fodor, "Korsanlık, Esirlerin Fidyeye Karşılığı Serbest Bırakılması ve Ticaret 1620'lerde Osmanlı Kölelerinin Malta'dan Kurtarılmasına Fransızların Katılımı", 191.

kurtulması için Lorince ile bir tahlis anlaşması yapmışlardı. Anlaşmaya göre esir Ömer bin Şaban tahlis edildikten sonra herhangi bir şekilde hayatını kaybederse dahi 500 riyalı kuruş Lorince'nin üzerinde kalacaktı.¹⁷⁶⁶

Şimdiye kadar verilen örneklerde fidye parasının bazen peşin olarak ödendiği bazen bir kısmının peşin olarak ödendiği kalanın ise tahlisin akabinde ödeneceği şeklinde anlaşmalar yapılmıştı. Paranın yabancı elçilere emanet olarak bırakıldığı ve tahlisin sonucuna göre hareket edildiği de görülmektedir. Fidye temini için seçilen diğer bir yol ise fidye tüccarlarından borç alınması şeklinde olmaktaydı.

Bir yakını olmayan veya bir yakını ile haberleşme imkânı veya maddi imkânı nedeniyle yakınları tarafından kurtarılamayan esirler, esir oldukları yere gelen fidye tüccarları ile irtibata geçer, kendi adlarına tüccarlar ile anlaşmalar yaparak parayı tüccarlardan borç olarak alırlar ve kurtuluşlarının akabinde eda edeceklerini taahhüt ederlerdi.

Malta'da mahpus olan Süleyman, Tomerkado isimli efrençten kendini tahlis için 736 riyalı kuruş almıştı. Mehmed bin Hızır ise meblağa kefil olmuştu. Mehmed, kefaleti hasebiyle iki parça hâlinde 711 kuruş ödeme yapabilmişti. Tomerkado kendine yapılan ödemeyi yeterli görmüş, kalan 25 kuruş için Mehmed'in zimmetini ibra ve iskat etmişti.¹⁷⁶⁷ Esir Süleyman ve Mehmed'in aralarındaki ilişkiye dair herhangi bir bilgi olmamakla birlikte akraba veya yakın arkadaş olduklarını düşünülebilir. Zira kişilerin tanımadıkları kişilere kefil olmaları özellikle bu konuda akla pek yatkın gelmemektedir.

Malta'da esir olan Mehmed Çelebi bin Hasan da Nikola veledi Yakomi ile bir anlaşma yapmıştı. Nikola kendi mülkünden 375 riyalı kuruş harcayarak Mehmed Çelebi'yi hürriyetine kavuşturmuştu. Mehmed'in bir kefil yoktu. Kurtuluşun ardından beraber Sakız Adası'na gelmişler ve adanın Kadısı El hac Ömer Efendi huzurunda bir hüccet tanzim ettirmişlerdi. Hüccette Mehmed'in Nikola'ya 375 riyalı kuruş deyni olduğu belgelenmişti. Akabinde Nikola 121 kuruşu almış kalan 254 riyalı kuruşu talep etmek için kadı huzuruna çıkmıştı.¹⁷⁶⁸

¹⁷⁶⁶ GŞS. 64 8 b3 (13 Cemaziyelevvel 1052-9 Ağustos 1642)

¹⁷⁶⁷ GŞS. 60 82 a1 (17 Şevval 1047-4 Mart 1638).

¹⁷⁶⁸ GŞS. 63 35 b1 (25 Muharrem 1050-17 Mayıs 1640).

Nikola veledi Yakomi bir başka anlaşmasını ise Malta’da esir olan Ali bin Mustafa ile yapmıştı. Ali’nin tahlisi için kendi cebinden 510 riyalı kuruş harc ve sarf etmişti. 280 riyalı kuruşu eda eden Ali’nin hâla 230 riyalı kuruş deyni kalmıştı. Firuzağa Mahallesi’nden Mustafa Beşe bin Abdullah ve Ahmed Beşe bin Musa, Ali’nin nefesine ve talep edildiği takdirde mahkeme huzuruna çıkarmaya kefil olmuşlardı.¹⁷⁶⁹

Fidye parasını denkleştirmek için esirlerin ya da yakınlarının mülk satışına veya alacaklarını tahsiline yönelmekte veya bazı eşyalarını fidye tüccarlarına rehin olarak bırakmaktaydılar. Örneğin Mahpeyker bin Abdullah oğlunu tahlisi için anlaştığı Markoanton veledi Cani’ye Sarı Lutfi Mahallesi’ndeki menziline, tahlis ücretinin bir kısmı karşılığında rehin vermişti.¹⁷⁷⁰ Kasımpaşa’dan Nihan bin El hac Mahmud da karındaşı Mustafa’yı tahlisi karşılığı 100 filorilik baha için Pavlopetro veledi Anton’a Kasımpaşa Baş Hasan Mahallesi’ndeki menziline rehin bırakmıştı.¹⁷⁷¹

6.4.6. Esir Avrupalılar

Esaret çift yönlü bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bir taraftan Müslümanlar esir edilirken diğer taraftan harbi kefare olarak tanımlanan yabancılar da Osmanlı kara sularında esir edilmekteydiler.

Fransa Kralı tarafından İzmir’e konsolos olarak tayin edilen Françesko Divar, İzmir’e gelirken Trablusgarp Beylerbeyi Mehmed Paşa’nın adamları tarafından harbi olduğu gerekçesiyle oğulları ile esir edilmişti. Konsolosun kardeşi Covandopal veledi Mihal Galata’da ikamet ediyordu ve kardeşinin tahlisi için Mehmed Paşa’nın Sakız Adası’ndaki kardeşi Domeniko Sefid’e 2.400 riyalı kuruş ödemek durumunda kalmıştı. Ayrıca anlaşıldığı kadarıyla askerlerin başında Mehmed Paşa’nın kardeşi Dominiko Sefid vardı ve esirlerle birlikte konsolosun 3.500 riyalı kuruş emtiasına da el koymuştu. Hilâf-ı şer’i olarak tanımlanan bu durum aralarındaki antlaşma ve ahidnâmelere muhalif olarak nitelendirilmiş, Domeniko Sefid’in 5.900 riyalı kuruşu 180 gün tamamına eda ve ifa etmeyi taahhüt etmesi ile olay sorunsuz bir şekilde sonuçlanmıştı.¹⁷⁷²

¹⁷⁶⁹ GŞS. 64 60 a2 (23 Şevval 1052-14 Ocak 1643), GŞS. 64 66 a3 (18 Zilkade 1052-7 Şubat 1643), GŞS. 64 65 a2 (14 Zilkade 1052-3 Şubat 1643).

¹⁷⁷⁰ GŞS. 30 51 b6 (Evâil-i Muharrem 1015: 9-18 Mayıs 1606).

¹⁷⁷¹ GŞS. 36 143 b4 (2 Receb 1023-8 Ağustos 1614).

¹⁷⁷² GŞS. 68 143 a1 (Gurre-i Receb 1054-3 Eylül 1644).

İngiliz tâifesinden Yeralimo veledi Vatre, Trablus'ta sakin Veli Reis'in elinde esir olup Cezire-i Sakız'dan Vasil Reis veledi Dimitri 200 kıta riyali kuruş harc ve sarf ederek Yeralimo'yu tahlis etmişti. Şimdi ise kadının huzurunda 200 riyali kuruşu Yeralimo'nun yedinden aldığını, alacak bir akçe ve bir habbe baki kalmadığını kayıt altına aldırılmıştı.¹⁷⁷³

Bir başka kayıta; Yakomi veledi Matyon isimli harbi müste'men Kıbrıs beylerbeyi olan Cafer Paşa elinde esir iken Venedik balyosu Onadyanbol'un vekili Tercüman Tomazi veledi Paska isimli zımmî, kadı huzurunda ahidnâme ve anlaşmalara dayanarak Venedik'e bağlı yerlerde yaşayanların esir edilemeyeceğine dair bir temessük almak ve esire iletmek amacıyla kadıya başvurmuştu. Kadı huzurunda takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i ânil-merâm edip *"Venedik'e tâbi olan yerlerde sakin olan harbîler bir tarîk ile ahz olunup her kimin yed'inde esir bulunur ise ıtlâk oluna ve memâlik-i Osmani'de mezburları harbîlerdir deyu rencide ve remide itmeye deyü ahidnâme-i hümayûn'da mestur ve mukayyet olmagın ber mucib-i ahidnâme-i hümayûn mezbur Yakomi müşarünileyh Paşa yed'inden ıtlâk olunub min ba'd kimesne harbîdir deyü rencide itmemek için kıbel-i şerden mezburun yed'ine temessük virilmesin taleb iderüm didikde bu huruf kayd olundu."*¹⁷⁷⁴ şeklinde bir temessük alarak esir edilmeme konusunda bir güvence tesis etmişti.

Esir edilenler içerisinde Osmanlı vatandaşı Yahudiler de vardı. Sonuçta düşmanlık din unsurundan ziyade tabiiyetlik konusu ile alakalı idi. Örneğin; Yasef veledi Yahya ve Mordahay veledi Yasef adlı iki Yahudi Malta'da esirdiler. Tüccar tâifesinden Serkiz veledi Aslan ticaret üzere adaya vardığında esir Yahudilerle karşılaşmış ve onlarla bir anlaşma yapmıştı. 170 riyali kuruşu tahlis için kendi malından harcayacaktı. Sonuçta Yahudiler özgürlüklerine kavuşmuşlar ve Serkiz'e borçlarını ödemişlerdi.¹⁷⁷⁵

6.4.7. Esaret Süreleri

Fidye paralarının bir hayli yüksek olması ve işlemlerin uzun sürmesi nedeniyle esaret hayatı sanıldığından daha uzun süreleri kapsamaktaydı. Şanslı olanlar bir şekilde

¹⁷⁷³ GŞS. 64 66 a3 (18 Zilkade 1052-7 Şubat 1643).

¹⁷⁷⁴ GŞS. 27 58 a2 (10 Safer 1014-27 Haziran 1605).

¹⁷⁷⁵ GŞS. 63 20 a1 (23 Zilkade 1050-6 Mart 1641).

yakınlarıyla haberleşmeyi başarmışlar ve kurtarılmaları için gerekli olan maddi ve hukuki şartları yerine getirmeye çalışmışlardır.¹⁷⁷⁶

Bununla birlikte esaret süresi ile ilgili eldeki birkaç kayıt dışında fikir yürütmek oldukça zordur. Şartlar düşünüldüğünde esir alınanların kısa sürede fidye parası ödenerek kurtarıldıkları düşünülecek olursa esaretin çok uzun yıllar sürdüğü şüpheli bir tahmin olur. Zira fidye parası esir alan devlet veya kişiler açısından gelir getirici önemli bir kalemdir. Esirler fidye karşılığında ne kadar hızlı bırakılırlarsa gelir de o derece fazla olabiliyordu.

Anadolu'da Yakup Bey Kazası'ndan Şaban bin Ramazan 3 seneden beri Malta'da esirdi. El hac Ramazan bin Eyüb, Tomazo veledi Avliyermer ile 200 riyali kuruş üzerine 1 sene tamamını değin hürriyetine kavuşmak amacıyla bir anlaşma yapmıştı.¹⁷⁷⁷

Önceki kayıtlarda adı geçen Berber Yusuf 50 aydır Malta'da esirdi.¹⁷⁷⁸ Yine önceki kayıtlarda adı geçen ve Mesina'da tutsak olan Fatıma Hatun'un oğlu Mahmud'un tahlisi için Evâhir-i Muharrem 1026 (28 Ocak-7 Şubat 1617) tarihinde 43.200 akçelik bir anlaşma yapılmıştı.¹⁷⁷⁹ Mahmud'un özgürlüğüne kavuşamadığı iki sene sonraki bir kayıttan anlaşılmaktadır. 2 Şevval 1028 (12 Eylül 1619) tarihli bir kayıtta Fatıma Hatun Pavlo veledi Anton ile yeni bir anlaşma yapmıştı. Oğlu Mahmud hâla Mesina Kalesi'nde mahpustu. Bu seferki anlaşma 200 sikke hasene üzerine olmuştu. Sonuç yine hüsrana oldu zira Pavlo veledi Anton Mahmud'u bu sefer de tahlis edememiş ve parayı geri ödemek zorunda kalmıştı.¹⁷⁸⁰ En az 2 senedir Mahpus olan Mahmud'un daha ne kadar mahpus olarak kaldığı belli değildir. Herhalde annesi Fatıma hayatta olduğu müddetçe oğlunu kurtarmak için başka girişimlerde de bulunmuş olmalıdır.

6.4.8. Esir Takası

Müslüman esirlere yumuşak ve insancıl davranıldığına dair kayıtlara rağmen esirler tutsak durumda bulunmaktan dertli idiler. Vatanlarından ve kültürlerinden uzak kalanlar, ülkesinden ve yakınlarından zorla uzaklaştırılanlar hep dertli idiler. Hepsinde

¹⁷⁷⁶ Köse, "Esâret ve Fidyeye: Akdeniz'de Osmanlı Esirleri (1600-1700)", 345.

¹⁷⁷⁷ GŞS. 50 25 b1 (Evâsıt-ı Rebi'ülâhir 1030: 3-12 Mart 1621).

¹⁷⁷⁸ GŞS. 49 24 a3 (16 Ramazan 1028-27 Ağustos 1619).

¹⁷⁷⁹ GŞS. 41 24 b3 (Evâhir-i Muharrem 1026: 28 Ocak-6 Şubat 1617).

¹⁷⁸⁰ GŞS. 49 33 b2(2 Şevval 1028-12 Eylül 1619).

bir gün özgür olma duygusu hep canlı idi. Özel kişilerin tutsakları patronlarının cömert bir anında azat olabiliyorlardı. Dinsel bir duygu sırasında sadakat ve dürüstlüğü mükâfatlandırılmak istenebilirdi. Esir sahipleri bu tarz özgürlükleri genellikle vasiyet hazırladıkları sırada verirlerdi. Bir noter çağıran esir sahibi, aşağı yukarı beş veya altı yıl iyi bir sadakatle hizmet etmiş köleyi bağışlayabileceğini garanti ederdi.¹⁷⁸¹

Akdeniz’de esir mübadelesi Hristiyanlar için yaygın bir şekilde kullanılan bir özgürleştirme yöntemi idi. Benzer şekilde fidye tacirlerinin Müslüman esirleri kurtarma usullerinden bir diğeri esir değiş tokuşuydu. Buna göre Osmanlı ülkesinde esir edilmiş olan bir Avrupalı, Avrupalılar elinde bulunan bir Müslüman esirle değiş tokuş edilerek hürriyetine kavuşma şansını elde ediyordu. Mesela; İstanbullu Hayrün-nisa adlı kadın, Mikel adlı efrenç kölesini, Malta’da esir bulunan oğlu ile mübadele etmek için Tomazo adlı esir tâcirine teslim etmişti. Nisa Hatun adlı bir başka kadın da oğlunu Malta’dan kurtarmak için İstanbul’da esir olan bir rahibi satın almış, rahibi, aracı Fransız elçisine teslim etmiş ve karşılığında yedi ay içerisinde oğlunun kurtarılması sözünü almıştı.¹⁷⁸²

Aracıların, akrabaların, resmî görevlilerin veya bu işe gönüllü olanların kurtaramadıkları bir esir için bazen tek çare kendisine karşılık bir esir verilmesi olabiliyordu.¹⁷⁸³ Bu takasa dair bir örnek 15 Ramazan 1047 (31 Ocak 1638) tarihine aittir. Galata Lonca Mahallesi’nde sakin 4 efrenç ve Hasan Bey bin Abdullah- Hasan Bey efrençlerin tercümanı olmalıdır- Kapudan ve kâimmakamı olan Mustafa Paşa’nın vekili Rıdvan bin Abdullah karşısındadırlar. Paşanın mataracı başı olan Abdullah, Malta’dan olup paşanın abd-i memlukü olan Piro veledi Gaspar’ın validesi elinde esir ve mahpustur. Esirlerin takası konusunda bir anlaşma yapılmıştı.¹⁷⁸⁴ Sıradan bir tesadüf olmayacak şekilde esirlerin bu şekilde denk gelmesi farklı bir diyalogun varlığını göstermektedir.

Abide binti Yunus isimli hatun da maddi imkânsızlıklar sebebiyle Malta’da esir oğlu Hasan bin Mehmed’in tahlisi için divân-ı hümayûn’a başvurmuştu. Talebi üzerine kendine “*hattı hümayûn saadet makrun ile canib-i saltanattan*” Gaspar veledi Francesko isimli bir esir hibe ve temlik edilmişti. Esirin bedeli 300 filoriydi. Mirî esirin

¹⁷⁸¹ Bono, “Yeniçağda İtalya’da Türk-Müslüman Tutsaklar”, 846.

¹⁷⁸² Köse, “Esâret Ve Fidyâ: Akdeniz’de Osmanlı Esirleri (1600-1700)”, 340.

¹⁷⁸³ Önal, “XVI. Yüzyılda Avrupa’daki Osmanlı Esirlerin Kurtarılması Meselesine Dair Bazı Gözlemler”, 49.

¹⁷⁸⁴ GŞS. 60 78 b4 (15 Ramazan 1047-31 Ocak 1638) .

kıymeti, osmani hesabı ile 36.000 akçe olarak tespit edilmişti. Abide binti Yunus esiri tüccâr-ı efrençten Tomaz veledi Frankos ve Noton veledi Narha'ya teslim ettikten sonra tâcirler oğlunu tahlis edemezlerse 36.000 akçeyi Abide Hatun'a geri vermek üzere her biri 18.000'er akçeye ve birbirlerine kefil olmuşlardı. Ayrıca mebleğ-ı mezburun cümlesine de İsak veledi Kemal isimli bir Yahudi kefil olmuştu.¹⁷⁸⁵ İleriki bir kayıta tâcirlerin 36.000 akçeyi Abide Hatun'a iade ettikleri görülmektedir. Bu da sonucun hüsranla bittiğini göstermektedir.¹⁷⁸⁶

¹⁷⁸⁵ GŞS. 36 93 b2 (16 Rebi'ülâhir 1023-26 Mayıs 1614).

¹⁷⁸⁶ GŞS. 36 163 a3 (27 Şaban 1023-2 Ekim 1614).

SONUÇ

Şer'iyye sicilleri içerdği kayıtlarla Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik tarihini araştıranlar için vazgeçilmez, kapsamlı ve zengin kaynaklardır. Döneme ait şer'iyye sicilleri üzerinde yapılan bu çalışmada dikkat çeken önemli noktalardan biri farklı dinlerden ve milletlerden insanların oluşturdukları birlikte yaşama kültürüdür. Araştırmada bu insanların birbirleriyle olan ekonomik ilişkilerine odaklanmıştır. Ekonomik hayatın bir tarafında üretim diğer tarafında ise tüketim vardır. Bu ikisi arasındaki irtibatı ise esnaf veya tüccar olarak tanımlayabileceğimiz araçlar kurmaktadır. Merkezi otorite ise bu konuda dikkatli, gözlemci ve yeri geldiğinde müdahaleci bir konumdadır. Dolayısıyla ekonomik hayat toplumun tüm kesimlerini içine alan bir etkinlik olarak ortaya çıkmaktadır.

Son yıllarda yapılan arkeolojik kazılarda bulunan insan izleri İstanbul şehrinin tarihini günümüzden 8.500 yıl öncesine kadar götürmektedir. İnsanların bu bölgeyi yerleşim alanı olarak seçmesinde jeopolitik konumunun etkisi önemlidir. Bu etki Galata'yı da içine almaktadır. Bölge Akdeniz ve Karadeniz ticaret rotasının tam üzerindedir. Bununla birlikte bu rota üzerinde liman olmaya elverişli doğal bir koy olan Haliç şehrin jeopolitik önemini daha da arttırmıştır. Beraberinde deniz ticaretinin gelişmesi Galata'ya bir liman kenti kimliği kazandırmıştır. Galata tarihin her döneminde bu özelliğini muhafaza etmiş, Bizans, Ceneviz ve Osmanlı yönetimlerinde bu vasfını koruyarak özellikle dış ticaretin merkezi konumunda olmayı başarmıştır. Bu özelliğinden dolayı şehir Osmanlı Devleti'nin Batı'ya açılan penceresi olarak tanımlanmaktaydı.

Fethin akabinde şehrin nüfusu giderek azalmıştı. Şehre gerçek bir başkent hüviyetini kazandırmak isteyen Fatih Sultan Mehmed tarafından uygulanan teşvik ve sürgün politikasıyla nüfus artırılmaya çalışılmıştır. Özellikle Anadolu'dan olmak üzere fethedilmiş yerlerden şehre katkı sağlayabilecek sanat, zanaat, ilim ve ticaret erbabı

olanlar şehre ikamete teşvik edilmiş nispeten bu iskân faaliyeti başarılı da olmuştur. Fetih ile birlikte azalan kentin nüfusu zamanla artarak eski günlerini geride bırakmıştır.

Kentte üretimin her zaman az olması sebebiyle halka iâşe temini her zaman kente sahip olan devletlerin karşı karşıya kaldıkları önemli bir problemdir. Bizans hâkimiyeti ile birlikte bu problem alınan tedbirlerle çözülmeye çalışılmış, bu amaçla da İstanbul ve Galata merkezli bir ticaret ağı oluşturulmuştu. Osmanlı Devleti'nin şehri ele geçirmesi ile birlikte artan nüfus bu ticaret ağının geliştirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştı. Doğuda ve batıda aynı zamanda kuzeyde ve güneyde yapılan fetihlerle, fethedilen bölgelerde üretilen ve yetiştirilen çeşitli ürünlerin İstanbul'a ulaştırılması konusunda bir takım adımlar atılmıştır. Hiçbir dönemde kendi kendine yeten bir şehir olamayan İstanbul dışa bağımlı bir tüketim merkezi olarak varlığını sürdürmüştür. Bununla birlikte alınan tedbirler ve iâşe amaçlı kurulan ticaret ağı sayesinde şehir hiçbir dönemde gerçek bir darlık da çekmemiştir. Şehre taşınan ürünlerin bolluğu ve çeşitliliği dikkat çekmektedir. Kara ve deniz yoluyla ulaşılabilen her yerden şehrin ihtiyaç duyduğu ürünler dönemin ulaşım şartları kullanılarak başkente taşınmıştır. Böylelikle şehirde hiçbir yerde olmayan zengin bir tüketim kültürü oluşmuştur. Karadeniz ve Akdeniz'e kıyısı olan kentlerden, Avrupa'dan, Asya ve Uzak Doğu memleketlerinden pek çok ürün şehre taşınmıştır. Ürünlerin genellikle üretildiği veya yetiştirildiği yer ile anılması Osmanlı iâşe sisteminin nerelere kadar ulaştığını da göstermektedir.

Şehirde uygulanan iâşe politikası taşımacılık sisteminin de gelişmesini sağlamıştır. Zira taşınan ürünlerin pek çoğu Akdeniz ve Karadeniz limanlarından gemilerle İstanbul'a ulaştırılmaktaydı. Bu sayede liman, reis ve gemicilerin önemi bir kat daha artmıştı. Gemi reisleri ve tüccar arasında yapılan taşıma anlaşmaları ile taşınacak ürünler nereden alınacağı, nereye götürüleceği, kimin adına taşınacağı, kime teslim edileceği ve taşıma ücretleri tespit edilirdi. Nakliye ücretlerine navlun denilmektedir. Belgeler kısıtlı da olsa bazı ürünlerin taşıma ücretleri hakkında bilgiler vermektedir. Sicillerde ayrıntılı taşıma listelerinin olmaması ve bir ürünün farklı yıllarda taşıma ücretlerinin tespit edilememesi değerlendirmeleri eksik bıraksa da fikir vermesi açısından tespit edilen navlun ücretleri tablo olarak metin içerisinde verilmiştir. Navlun anlaşmaları Osmanlı iâşe sisteminin nerelere kadar uzandığını gösteren örneklerden de bir tanesidir.

Taşımacılığın vergilendirilmesi, daha fazla kazanma hırsı bu dönemde bazı reisleri ve tüccarı yasadışı yollara itmiştir. Kaçakçılık olarak tanımlanan bu faaliyetin iki şekilde yapıldı görülmektedir. Bunlardan ilki ithalat ihracatta ödenen vergilerden kaçınmak yani vergi ödemededen mal taşımaya yönelik bir kaçakçılık faaliyetidir. İkincisi ise devlet tarafından özellikle “harbi kefare” olarak ifade edilen, aralarında düşmanlık bulunan ülkelere satışı yasak olan ve “memnu’ meta” olarak adlandırılan ürünlerinin ticaretini kapsamaktadır. Devlet bu problemi çözmek için ilgili görevlilere sıklıkla fermanlar, emirler ve buyrulduklar gönderse de başarılı olunamadığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu dönemde korsan baskınları ve fırtınalar taşımacılık yapan reislerin en büyük korkusuydu.

Haliç’in doğal liman yapısı, kıyılarının ticaret gemilerinin kıyıya yanaşıp yüklerini kolaylıkla boşaltabilecek bir özelliğe sahip olması ve limanın şehrin hemen merkezinde yer almasıyla ulaşımın kolaylığı limanın gelişmesini sağlamıştır. Fetihle birlikte Fatih Sultan Mehmed, Galata’nın dış ticaretteki önemini bilerek bu özelliğini sürdürmesi adına boğazda yer alan pek çok iskele ve yapılarını yıktırarak bunların pek çoğunu Haliç içerisine taşıtmıştı. Böylece Galata Limanı’nın işlevi ve önemini daha da arttırmıştır. Liman kıyı boyunca uzanan iskele yapılarından meydana gelmekteydi. Bu iskeleler gerçekleştirdikleri fonksiyonlara göre Unkapanı İskelesi, Yağ Kapanı İskelesi, Balıkpazarı İskelesi gibi isimlerle adlandırılmaktaydı. Galata surlarla çevrili bir şehirdi ve sahil kesiminde olan sur kapılarından şehrin içerisine ulaşıldı. Bu kapılar aynı zamanda limandan şehre giriş kapılarıydı. Limanın özellikle ticari amaçla kullanılması bu kapılar ve çevresinde hareketli bir ticari yaşam meydana getirmişti. Özellikle bu kapılardan Yağ Kapanı Kapısı ve Balıkpazarı Kapısı ticari hareketliliğin en yoğun olduğu kapılardır. Bununla birlikte diğer kapılarda bu iki kapı kadar olmasa bile işlevsel olarak ticari hayata katkı sunmaktaydılar.

Liman başlı başına bir önem arz etse de limana getirilen malların taşınması, depolanması, dağıtılması ve alım satımının yapılması çeşitli ticari mekânlarında ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sahil kesiminde denizcilik işleri ön plana çıkarken surların iç kesiminde ise daha çok getirilen ticari malların piyasaya sürülmesi işlemleri yerine getirilmekteydi. Burada yer alan Yağ Kapanı özellikle şehre getirilen başta yağ olmak üzere her türlü tüketim ürününün depolandığı dağıtıldığı, vergilerinin alındığı bir yerdi.

Balıkpazarı, balık ve balık ürünlerinin satış merkeziydi. Yine Galata'da çeşitli iş kollarında hizmet veren ve bu hizmet kollarının adıyla anılan çarşılar söz konusudur. Karaköy Bölgesi bu dönemde ticari anlamda yeni yeni gelişmeye başlamıştır. En önemli bölge ise Lonca Bölgesi denilen bölgedir. Burası Osmanlı'dan önce de ticaretin ana merkezi konumundaydı. Bölgede inşa edilen Galata Bedesteni ve Rüstem Paşa Kervansarayı bölgede ticari etkinlikleri arttırmış ve burayı tam anlamıyla ticaretin merkez noktası hâline getirmişti. Tabii ki şehre getirilen ürünlerin halka sunulması perakende şekilde olacaktı ve perakende satış yapılan yerler ise dükkânlardı. Kayıtlarda Galata'da yer alan pek çok dükkânın fiziki yapısı ve işlevleri hakkında bilgilere ulaşılabilmektedir.

Esnaf teşkilatı, fütüvvet ve ahilikten izler taşımaya devam etse de bu dönemde esnaf teşkilatı ve akabinde lonca olarak adlandırılan kendine özgü bir takım örgütlenmeler meydana getirerek yeni bir yapılanmaya kavuşmuştur. Zamanın şartlarına uygun bir şekilde sistematik lonca yapılanmasına yönelik ilk adımlar bu dönemde atılmaya başlanmıştır. Galata özelinde gayrimüslim nüfus ile yoğun ticari ilişkiler Müslüman gayrimüslim ayrımı yapılmadan esnafın bir arada işbirliği içerisinde ticari faaliyetler yapmalarına olanak tanımıştır.

Meyhane işletmeciliği, içki üretimi ve içki alım satımı gibi Müslümanlar arasında hoş karşılanmayan işler dışında Müslüman esnafın gayrimüslim esnafla her türlü alanda ticari faaliyetlere giriştiği görülmektedir. Bu dönemde rehin, takas, taksit, havale, tecil, karz gibi uygulamaların kullanılması yerleşik ve kökleşmiş geleneklere sahip ticari bir hayatın varlığını da ortaya koymaktadır.

Bazı örnekler lonca diyebileceğimiz örgütlenmelerin bu dönemden kısa bir süre önce başladığını göstermekle birlikte bu dönemde esnafın örgütlenme çabası içerisinde olduğunu gösteren pek çok örnek vardır. Hem yönetici seçme noktasında hem de esnafın bir araya gelerek ortaklaşa hazırladıkları ve uymaları gereken kuralların hazırlanması noktasında esnafın çabası örgütlenme içerisinde olduklarının en bariz göstergesidir.

Eснаflığın bir başka boyutu ise esnaf arasında görülen asker kökenli esnaflardır. Özellikle yeniçerilerin bu işte faal rol aldıkları ortaya çıkmaktadır. Ekonomik sebeplerin

yanı sıra diğ er bazı sebepler, bir askeri grup olan yeniçerilerin asıl mesleklerinin askerlik olmasına rağmen ticari hayatın içerisinde de aktif rol aldıklarını göstermektedir.

Bu dönemde ister tarımsal ister hayvansal olsun üretimi etkileyen pek çok faktör söz konusudur. Başta iklim olmak üzere doğal afetler, savaşlar, ablukalar, salgın hastalıklar, üretim ve tüketim dengesini bozmaktaydı. Ulaşım şartları da işin içerisine katıldığında zaman zaman piyasaya arz edilen ürünlerin miktarında azalmalar veya çoğalmalar meydana gelebilmekteydi. Devlet bu noktada hem üretici nüfusu hem de tüketici nüfusu göz önünde bulundurarak fiyatlara ve üretim şekillerine müdahale edebilmekteydi. Bu müdahalecilik narh olarak tanımlanmaktadır. Buradaki asıl amaç üreticinin korunması ile birlikte tüketici durumdaki halkın en azından temel gıda maddelerine asgari düzeyde olsa dahi makul fiyatlar üzerinden ulaşabilmesinin sağlanmasıdır. Osmanlı Devleti bunu son derece ciddi ve verimli bir şekilde uygulamıştır. İncelenen bu dönemde 1600, 1618, 1624 ve 1640 tarihlerinde ekonomik dar boğazlardan kaynaklı, kullanılan paralarda gerçekleştirilen tecdid ve tashih uygulamaları piyasada rayic olan paraların değerlerinin yeniden düzenlenmesini gerekli kıldığı için ücretlerinde yeni rayiclere göre yeniden düzenlenmesi gerekiyordu. Dolayısıyla her para tashihi döneminde özellikle halkına ihtiyaç duyduğu başta temel gıda maddeleri olmak üzere pek çok tüketim malına narh verilmekteydi. Sikke tashihlerinin olmadığı dönemlerde de üretimdeki oynaklığa bağlı olarak narh listelerinin yayınladığı görülmektedir. Özellikle mevsimsel şartlara göre arzı artan veya azalan ürünlere aynı yıl içerisinde defalarca narh verildi görülmektedir. Narhlar genellikle  retimnin başladığı bahar aylarının başında verilmeye başlanır ve yaz sonuna kadar dönem dönem verilmeye devam edilirdi. Kış aylarını kapsayan narhlar da verilmiştir. Bu narhlar özellikle mevsime bağlı sebze, meyve ve diğ er ürünleri kapsamaktadır. Narh listeleriyle ürünlerin süreç içerisinde fiyatlarında meydana gelen değişiklikler takip edilebilmektedir. Yine bir ürünün yıl içerisinde fiyat değişimleri de takip edilebilmektedir. Ayrıca iaşe konusunda değinildiği gibi Osmanlı devletinin iaşe problemini halletmek adına geliştirdiği geniş ticaret ağının büyüklüğünü de ortaya koymaktadır. Narhın verilmesi, uygulanması, uygulanmasının takip edilmesi ve ortaya çıkan problemlerin çözümlenmesi yöneticiler için önem arz etmekteydi. Halkın bu konudaki şikâyetleri ciddiye alınarak narh uygulamaları takip edilmeye çalışılmıştır.

Ticari hayat pek çok uygulamayı da beraberinde getirmektedir. İnsanların ticari faaliyetleri sürdürmek için başvurdukları yollardan bir tanesi de kişilerin emeklerini, sermayelerine veya tecrübelerini bir araya getirerek oluşturdukları ortaklıklardır. Ortaklıklar tek başına ticari faaliyete gücü yetmeyen veya sermayesi olduğu halde ticari kabiliyeti bulunmayan veya sermayesi olmadığı halde ticari kabiliyeti olan kişileri bir araya getirerek güçlerini birleştirme ve ticari hayatta etkin ve gelir getirici bir rol oynamaya insanlara sevk etmektedir. Bu dönemde de tarihin pek çok döneminde görüldüğü gibi çeşitli ortaklıklar ortaya çıkmıştır. Ekonomik kazanç elde etmek amacı olmadan kişilerin ihtiyari veya gayri ihtiyari bir şekilde bir mülke ortak olmalarıyla ortaya çıkan mülk ortaklığı sicillerde en fazla karşılaşılan ortaklık türüdür. Özellikle ölen bir kişinin geride kalanlara bıraktığı miras üzerinde ortaya çıkan hissedarlık bu ortaklığı oluşturmaktadır. Bunun yanında İnsanlar bazen nakit ihtiyaçlarına gidermek amacıyla sahip oldukları mülklerin bir kısmını (hisse) belli bir meblağ karşılığında ikinci bir şahsa satarak ihtiyari mülk ortaklığı da kurabilmekteydiler. Ya da ekonomik güçlerini birleştirip birlikte bir mülkü ortak satın alarak yine mülk ortaklığı ilişkisi içerisinde bulunabilmekteydiler. Bunun dışındaki ortaklıklar ise bir gelir elde etme amacıyla kurulan ortaklıklardır. Bunlar akit ortaklıkları şeklinde ortaya çıkmıştır. Buradaki amaç kişilerin emeklerini veya sermayelerini birleştirip ticari bir faaliyette bulunmak ve bu faaliyetin sonucunda da bir gelir elde etme çabasıdır. Bu tip ortaklıklardan ilk sırada geleni kurulması ve işleyişi diğer ortaklık türlerine göre daha esnek olması, muvâfada gibi katı kurallara tabi olmaması sebebiyle inan tipi ortaklık türüdür. İkinci sırada insanların bedeni güçlerini ve bedeni kabiliyetlerini ortaya koydukları ebdan ortaklıkları yer almaktadır. Bir diğeri ise kişilerin ticari itibarlarını sermaye olarak kullanıp veresiye mal alıp satarak kâr elde ettikleri vüçh ortaklığıdır. Söz konusu ortaklıkla ilgili sicillerde tek bir örnek vardır. Örnekler ortaklık kurulabilecek her alanda ortaklıklar kurulduğunu göstermektedir. Kayıtlarda nicelik olarak en fazla ortaklık meyhaneciliktedir. Daha sonra bakkallıkta, gemi sahipliği ve işletmeciliğinde, ticari faaliyetlerde, dükkân işletmeciliğinde görülmektedir. İnsanları ortaklık kurmaya iten sebepler ve ortaklık sürecinde ortaya çıkan sorunlar birlikte değerlendirilebilir. Ortaklığın bitişi ile birlikte sermaye ve kârın paylaşılması, bir zarar söz konusu ise bunun sorumluluğu, yapılan masraflar ortaklar arasında en çok görülen problemlerdir.

Akit ortaklığı içerisinde olmasına rağmen kapsamı sebebiyle mudârebe ortaklığı genellikle ortaklıklar içerisinde ayrı bir başlık olarak değerlendirilmektedir. Bir kişinin sermaye bir kişinin de emeğini ortaya koyduğu, elde edilecek kâr aralarında belirledikleri oranın üzerinden paylaşmak üzere yaptıkları ortaklık türüdür. Pek çok iş kolunda yapılabilmesine rağmen Galata özelinde mudârebe anlaşmaları neredeyse tamamen denizcilik ve deniz taşımacılığına yöneliktir. Taşıdığı risklere rağmen getirisinin tatmin edici olması sebebiyle sermaye sahipleri ve gemi reisleri arasında sıklıkla bu anlaşmalarının yapıldığı görülmektedir. Tehlikeler bir tarafa ortaklar arasında mudârebe anlaşmasında da çeşitli sorunlar sık sık yaşanmaktaydı. Sermayenin vasfı, kâr elde edilip edilememesi, sermayenin yok olması gibi sebepler ortakları karşı karşıya getirmekteydi. Her ticari faaliyette olduğu gibi mudârebe anlaşmasında da kâr veya zarar edilebilirdi. İçerisinde barındırdığı bu riskler tarafların bilgisi dâhilinde olsa da pek çok sermaye sahibi mudârebe anlaşmasının sona erdikten sonra kâr elde etme beklentisiyle zararı kabullenmekte zorlanmaktadırlar. Korsan baskınları ve fırtına gibi tehlikeler denizcilik alanında yapılmış olan mudârebe anlaşmaları için önemli risklerdir. Mudârebe ortaklığı kuranların vefatı ise geride kalanları, alacak verecek davalarında sık sık mahkemelerde karşı karşıya getirmektedir.

Diğer önemli bir konu ise para ve finansman meselesidir. Osmanlı Devleti değerli maden içerikleri sebebiyle pek çok yabancı paranın tedavülde olmasını para arzı açısından olumlu karşılamaktaydı. Bu dönemde yaşanan parasal istikrarsızlıkları giderme adına başvurulmuş yollardan bir tanesi para ayarlarında yapılan düzenlemelerdir. Yüzyılın ilk yarısında dört kez bu yola başvurulmuş her defasında kısa bir istikrar sağlandıktan sonra akçe mütemadiyen değer kaybetmeye devam etmiş ve piyasa bunu derinlemesine hissetmiştir. Yeni para rayiclerinin ilanı kısa sürelide olsa halkta bir kafa karışıklığı meydana getirmekteydi. İnsanlardaki bu kafa karışıklığına gidermek amacıyla fermanlar yayınlandığı ve sık sık yeni para rayiclerinin halka ilan edildiği görülmektedir. Bu düzenlemelerden en fazla zarar gören kesimler ise akçe ile sabit ödeme alanlar olmuştur. Özellikle yeniçeriler bu tedbirlerden iki yönlü etkilenmişlerdir. Hem aldıkları ulufelerin içeriğindeki değerli maden miktarı azalmış hem de enflasyonun etkisiyle fiyatlar artmıştır. Bununla birlikte lonca üyeleri, küçük esnaf, ve tüccar halkla beraber bu tedbirlerden rahatsızdılar.

Piyasadaki bu kırılganlık kalpazanlık faaliyetlerinin de artmasına sebep olmuştur. Böyle dönemlerde kalpazanlar piyasaya daha fazla sahte veya ayarı düşürülmüş para sürebilmekteydiler. Kayıtlar bu işin bir organizasyonla gerçekleştirdiğini göstermektedir. Bir tarafta parayı üretenler diğer tarafta ise parayı piyasaya sürenler bulunmaktadır. Üretilen sahte veya ayarı değiştirilen paralar özellikle halkın kalabalık ve yoğun oldu çarşılarında ve pazarlarda piyasaya sürülmektedir. Dolayısıyla sorumluların tespit edilmesi de zorlaşmaktadır. Genel algının aksine kalp para üretimi ve piyasaya sürme işinde kadınların aktif rol almaları dikkat çekmektedir. Alınan tedbirlere rağmen kalpazanlık faaliyetlerini tamamen engellemek mümkün olmamıştır.

Ticaret hayatının en önemli sorunlarından bir tanesi finansman teminidir. Zira ticaret para olmadan gerçekleşmez. Sermaye birikiminin çok sınırlı olduğu bir zamanda kişiler ihtiyaç duydukları sermayeyi temin etmenin bir yolu olarak bu dönemde para vakıflarından yararlanmışlardır. Paralarını vakfedenler bu paraların çeşitli yollarla nemalandırılmasını ve elde edilen nema ile de vakfın cihetine uygun hizmetlerin yerine getirilmesini amaçlamışlardı. Bu açıdan bey' bi'l vefa, bey' bi'l istiğlâl ve muamele-i şer'iyye gibi uygulamalar her iki taraf açısından da faydalı olmuştur. Böylelikle kişiler finansman ihtiyaçlarını giderirken vakıflarda paraların nemalanmasını sağlamışlardır. Bey' bi'l vefa ve bey' bi'l istiğlâl akitlerinin her ikisinde de kişiler mülkleri karşılığında vakıftan bir finansman alırken bey' bi'l istiğlâl akitlerinde kişiler sahip oldukları mülkü belli bir kira karşılığında kullanmaya devam edebilirlerdi. Bu sebeple kayıtlarda en fazla tercih edilen uygulamanın bu olduğu görülmektedir. Her iki akitte de kişiler aldıkları meblağı vakfa iade ettiklerinde tekrar mülklerinin sahibi olabiliyorlardı. Bu dönemde özellikle tefecilerin yüksek oranda faizli para vermeleri piyasa şartlarının olumsuzluklarından bir tanesiydi ve halkın böyle bir eziyetin altına girmemesi için para vakıflarının paralarını bu şekilde kullanmaları caiz olarak değerlendirilmiştir. Müslim gayrimüslim herkesin para vakıflarından faydalandığı görülür. Para vakıfları da sermayenin değerlendirilmesi açısından Osmanlı vatandaşları arasında dini veya etnik herhangi bir ayırım yapmamış, paraya ihtiyacı olan ve geri ödemeyi taahhüt edebilen veya buna gücü yeten herkese finansman sağlanmıştır. Mülklerin ipotek yoluyla rehin alınması gibi görülen bu uygulamaların yanında borçlulardan kefil de istenmekteydi.

Osmanlı idaresine geçtikten sonra Galata'nın uluslararası ticaret vasfı korunmuş hatta fetihten sonra alınan bir takım tedbirlerle ticari potansiyeli gelişmiş ve çok farklı milletten tüccar Galata'da ticaret yapmaya başlamıştı. Yabancı tüccar müste'men adıyla anılmaktaydı. Kendilerine verilen ahidnâmelerle elde ettikleri imtiyaz, onları bu topraklarda ticaret yapmaya sevk eden önemli etkenlerden olmuştur. Düşük gümrük vergileri, Uzak Doğu'ya gitmeden gelen ürünleri bu topraklardan satın alabilmeleri, kendi ürünleri için dinamik bir pazar olması, Osmanlı kanunlarının onların da haklarını güvence altına alması etkili olmuştur. Bir diğer nokta ise, Galata'nın onlara sunduğu imkânlardır. Bir İslam Devleti sınırları içerisinde kendi topraklarında olmanın rahatlığına yakın bir rahatlıkla Galata'nın kendilerine sunduğu sosyal ve ekonomik hayatın tadını çıkarmışlardır. Buralardan alınabilecek ve buralara pazarlanabilecek her türlü ürünün ticaretini yapmışlardır. Özellikle savaş zamanlarında pek çok ürünün ihracatı karşılıklı olarak yasaklanmış veya engellenmiş olsa da tüccar bunun bir yolunu bularak bu ürünlerin ticaretini yapmaya devam etmiştir. Bu topraklardaki ticari hayatın bütün uygulamalarına hızlı bir şekilde adapte oldukları görülür. Uyum sağlama konusunda ki yetenekleri dikkat çekmektedir. Müste'menlerin Osmanlı topraklarındaki resmi işleri balyosları veya elçileri aracılığıyla gerçekleştirilirdi. Dolayısıyla ekonomik ve hukuki açıdan bir nevi özerkliğe sahip olmalarına rağmen müste'menler ister kendi aralarında ister yerli tüccarla olan problemlerinde Osmanlı mahkemelerini tercih etmeleri kendilerine sunulan adaletle muamele edilme garantisidir. Osmanlı topraklarında mülk satın almışlar, mülk kiralamışlar, ortaklık ilişkileri kurmuşlar, rehin, vekâlet, kefalet, takas, tecil, karz gibi ticari işlemleri gerçekleştirmişlerdir. Müste'menlerin yer aldığı diğer bir konu ise esirlerin hürriyetlerine kavuşma noktasında yaptıkları aracılıktır. Esir ve yakınlarıyla irtibat sağlamışlar, esirin ailesiyle esirin kurtarılması için anlaşmalar yapmışlardır. Esirlerden hürriyetlerine kavuşanlar olduğu gibi esareti devam eden hatta memleket özlemiyle esir olarak hayatını kaybedenler de vardı. Esir fidye ticareti o dönemde yabancı tüccar içinde önemli bir gelir kapısıydı. Sadece bu işi yapan ve bu işte uzmanlaşmış tüccar vardı. Zira savaşların ve denizlerde korsanlık faaliyetlerinin yoğun yaşandığı dönemlerde esir alınma olayları sıklıkla yaşanmaktaydı. Kimi devletler için fidye paraları hatırı sayılır gelir kalemlerinden biriydi.

Kısaca; sınırlı bir zamanı ve mekânı kapsayan bu araştırmanın Osmanlı ekonomik hayatını tüm yönleriyle ortaya koyamayacağı bir gerçektir. Fakat Galata'nın kendine has kozmopolit yapısı, tarihten getirdiği ekonomik miras dikkate alındığında, bu ekonomik hayata farklı bir bakış açısı ile bakmamızı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, Aydın. “74 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (121-241)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, 2015.
- Acıpınar, Mikail. “Güney Anadolu Kıyılarında Hristiyan Korsanlar”, *Akademik Bakış*, 11/21 (2017): 183-208.
- Acıpınar, Mikail. “Osmanlı Kaynaklarında Floransa’yı Aramak: Duka, Duka-i Françe ve Duka Gemileri İfadeleri Üzerine Bazı Bilgiler”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* II/1 (2016): 37-49
- Açık, Turan. “Beşe Ünvanı Hakkında”, *Tarih Dergisi*, 62 (2015): 37-64.
- Ağır, Seven. “Osmanlı’da İaşecilik ve Fiyat Politikaları: İstanbul Madrid Karşılaştırmaları 1500-1700”, *Doğu-Batı Dergisi*, (2010): 101-131.
- Akbaş, Halil Emre, Serdar Bozkurt ve Kübra Yazıcı, “Osmanlı Devleti’nde Lonca Teşkilatı, Yapısı ve Yönetim Düşüncesi ile Karşılaştırılması”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (Eylül 2008): 165-202.
- Akça, Gürsoy. “Fütüvvetçilikte ve Türk Fütüvvetçiliğinde (Ahilik) İdeal İnsan ve Ahali”, *Turkish Studies*, 12/3 (2017): 41-58.
- Akdağ, Mustafa. “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 6/3 (1947): 291-309.
- Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman Devirleri Kanunnameleri (1012/1603-1031/1622), IX. Kitap*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1996.
- Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri-, II. Bayezid Devri Kanunları- II. Kitap*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları 1990.
- Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, Yavuz Sultan Selim Dönemi Kanunnameleri (918-926, 1512-1520), III. Kitap*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1991.
- Akkoyun, Sevgi. “Galata Mahkemesine Ait 94 No’lu (H. 1074-1075)Şer’iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On dokuz Mayıs Üniversitesi, 2019.
- Algül, Hüseyin. “Ebû Eyyüb el Ensârî”. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 10: 123-125. Ankara: TDV Yay., 1994.
- Alkan, Mustafa. “Uşak Para Vakıfları”, *Belleten*, 70/258 (2006): 743-774.
- Altınay, Ahmet Refik. *Onuncu Asrı Hicride İstanbul Hayatı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Altınbilek Hüseyin Remzi, *Lügat-ı Remzi*, haz. Ali Birinci, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 101, 2018.
- Anadol, Cemal. *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Antonius Gonsales. *Voyage En Egypte Du Pere Antonius Gonzales*, 1665-1666. I-II. (Kahire: Fransız Arkeoloji Enstitüsü, 1973).

- Apak, Adem. “Fethinden Önce İstanbul Üzerine Müslüman Seferleri: Emeviler Dönemi”, İçinde *Eyüp Sultân Sempozyumu VII*, ed. İrfan Çalışkan, 223-226. İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2003.
- Argıt, Betül İpşirli. “Osmanlı İstanbul’unda Giyim Kuşam”, İçinde *Büyük İstanbul Tarihi*, 4: 230-263, İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Arıkan, Zeki. “Osmanlı İmparatorluğu’nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)”, İçinde *Bekir Kütükoğlu Armağanı*: 279-306 , Ankara: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Yay., 1991.
- Arslan, Taybe. “494 Numaralı Galata Şer’iye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi: Cilt I”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi, 2013.
- Artuk, İbrahim. “Zolota”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 44:500-501. Ankara: TDV Yay., 2013.
- Aslan, Nasi ve Hasan Kayapınar. “Mudârabe Akdinde Ortaya Çıkan Anlaşmazlıkların Çözümünde Esas Alınan İlkeler -Osmanlı Uygulamaları Özelinde-”, *Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/2 (2020): 651-666.
- Aslan, Nasi. “Osmanlı Toplumunda Para Vakıflarının Kurumsallaşmasında Rol Oynayan Faktörler”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 1/2 (Eylül-Aralık 1998): 93-119.
- Ayan, Dursun. “İki Tahıl Ölçüsü Üzerine Sosyomatematik Notlar: Şebinkarahisar Kilesi ve Göçük”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 6/1, (2004): 75-82.
- Ayaş, Sıddıka. “İslam Muhakeme Hukukunda Tek Şahit ve Yeminle Hüküm” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi 2014.
- Aybet, Gülgün Üçel. *Osmanlı Dünyası ve İnsanları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Aybet, Gülgün Üçel. “17. Yüzyılda İstanbul Limanı ve Marmara Denizi’nde Uluslararası ve Şehirlerarası Ulaşım ve Ticaret”, İçinde *VIII. Türk Deniz Ticareti Sempozyumu Tebliğleri*: 27-32. 2017.
- Aycan, İrfan. “Muaviye bin Ebu Sufyan”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30:330-332, Ankara: TDV Yay., 2005.
- Aydın Cengiz. “Arz”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3:440-442, Ankara: TDV Yay., 1991.
- Ayış, Mehmet Şirin. “Anadolu’nun İslamlaşmasında Ahi Evren ve Ahiliğin Rol Modelliği”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, 2019: 91-116.
- Aykut Nezihi, İdris Bostan, Feridun Emecen, Yusuf Halaçoğlu, Mehmet İpşirli, İsmet Miroğlu, Abdülkadir Özcan ve İlhan Şahin, *90 Numaralı Mühimme Defteri*, Redaksiyon ve Sadeleştirme: Mertol Tulum. (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1993).
- Ayvansarâyî, Hüseyin Efendi. *Hadikatü’l Cevami*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 7 Zilhicce 1281 (3 Mayıs 1865).
- Baer, Gabriel. “Türk Loncalarının Yapısı Ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, (1974): 99-119.

- Baktır, Hasan. “Türkler Ve İngilizler; Tarihte İlk Münasebetleri”, *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 63/II (2017):169-179.
- Balard, Michel. “A Cristian Mediterranean 1000-1500”, İçinde *The Mediterranean History*, ed. David Abulafia, 183-218. London:Thames and Hudson Ltd., 2003.
- Bayındır, Abdülaziz. “Bey’ bi’l vefâ”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6: 20-22, Ankara: TDV Yay., 1992.
- Bayram, Mikail. “Anadolu Ahiliğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi Ve Ahilik”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1 (2016): 51-73.
- Bayram, Selahattin. “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları”, *İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (2012): 81-115.
- Bayramoğlu, Ömer. “73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (277-433)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi, 2018.
- Beydilli, Kemal. “Yeniçeri”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43: 450-462, Ankara: TDV Yay., 2013.
- Bilecik, Gülberk. “Fetihten Sonra İstanbul’da Ticaret Yapılarının Gelişimi”. İçinde *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Saim Koca, 764-770. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Bilge, Sadık Müfit. XV.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Vergi Muafiyeti, *Düşünen Siyaset* 28 (2012).
- Bilgin, Arif ve Ümit Ekin. “Bir Kimliğin Dönüşümü: “Asker”likten “Asker-Esnaf”lığa”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2/1, (2007): 215-229.
- Bilgin, Arif. “Osmanlı İstanbul’unda Yemek Kültürü”. İçinde *Büyük İstanbul Tarihi*, 4: 174-199, İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Bilgin, Arif. Osmanlı Klasik Dönemi’nde İstanbul’un İktisadi Yönetimi. İçinde *Büyük İstanbul Tarihi*, 3: 90-101, İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Bilgin, Vejdî. “Değişen İktisadi Yapı Karşısında İslam Hukuku, 16. Yüzyıl Osmanlı Devleti Örneği”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 16/4 (2003): 607-614.
- Birkay Köse, “64 Numaralı Şer’iyye Siciline Göre Galata’da Ekonomik Ve Sosyal Hayat (H. 1052/ M. 1642-43)”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2023.
- Bono, Salvatore. “Yeniçağda İtalya’da Türk-Müslüman Tutsaklar”, *Erdem Dergisi* 3, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1987: 839-848.
- Bostan, İdris. “İmparatorluğun Liman Kenti İstanbul ve Deniz Ticaret Ağı”. İçinde *Büyük İstanbul Tarihi*, 6: 200-209, İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Bozkurt, Fatih. Yasemin Gündoğdu ve Ahsen Şahin, “18. Yüzyıl Sonlarında Tanzimat’a Kadar Osmanlı İstanbul’unda Bakkallar”, İçinde *Klasikten Moderne Osmanlı Ekonomisi*, İstanbul: Kronik Yayınları 2019: 311-333.

- Bölükbaşı, Ömer Faruk. “Riyal”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, EK 2: 426-428, Ankara: TDV Yay., 2019.
- Bulunur, Kerim İlker. “16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Deniz Taşımacılığı: Navlun ve İskerçe Sözleşmeleri”, *History Studies* 6/3 (2014): 89-102.
- Bulunur, Kerim İlker. “Osmanlı Galata’sı 1453-1600”, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2004.
- Bulut, Mehmet ve Cem Korkut. “Finansal İstikrar ve Para Vakıfları Etkisi, Rumeli Para Vakıfları Örnekleri”, *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi*, 1 (2016): 55-76.
- Bulut, Mehmet. “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Hollandalı Tüccarların Osmanlı Bölgelerindeki Faaliyetleri”. İçinde *Osmanlı, İktisat*, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Saim Koca, 3:210-220, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Bursalı, Osman Safa. “Osmanlı Hukuku’nda Kefalet Sözleşmesi: İstanbul ve Galata Mahkemeleri Şer’iyye Sicillerine Göre Mala Kefâlet, 1791-1795”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- Bülent, Çelik. “Osmanlı Lonca Sistemi İçerisinde Yamaklık Örgütü”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23/ 36, (2004): 61-78.
- Canbulat, İbrahim. “Fetih Sonrası İstanbul’un İskânı: Değişen Şehirli ve Evini 1455-1471 Kaynakları Üzerinden Okumak”, Karabük Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/2 (2019): 715-716.
- Cantay, Gönül. “Kurşunlu Han”. İçinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5: 126, İstanbul: TVY Yayınları, 1993.
- Cebeci, İsmail. “Vücut”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 43: 140-141, Ankara: TDV Yay., 2013.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Mühimme Defterleri: A.DVNS.MHM.d. 60.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Mühimme Defterleri: A.DVNS.MHM.d. 76.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Mühimme Defterleri: A.DVNS.MHM.d. 79.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Mühimme Defterleri: A.DVNS.MHM.d. 80.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Mühimme Defterleri: A.DVNS.MHM.d. 81.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Mühimme Defterleri: Maliyeden Müdevver defterler: MAD. d. 17901.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Mühimme Defterleri: MAD. d. 22121.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Ali Emiri Tasnifi: AE. SMMD. III. 1, 39 (Ali Emiri III. Mehmed).

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Ali Emiri Tasnifi: AE. SAMD.I. 3, 243 (Ali Emiri I. Ahmed).
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), İbnülemin Tasnifi: İE. DH 7, 713 (İbnülemin Dâhiliye).
- Çağatay, Neşet. “Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları”, *Belleten*, 40/159 (1976): 423-438.
- Çağatay, Neşet. “Fütüvvet ve Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1952): 58-68.
- Çağatay, Neşet. *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.
- Çakır, Coşkun ve Yakup Akkuş. “Osmanlı İstanbul’unda Ticaret”. İçinde *Büyük İstanbul Tarihi*, 6: 154-199, İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Çakır, Coşkun. “Fütüvvet Teşkilatı, Melametiye Hareketi, Ahilik ve İktisadi Hayat”, *Hece Dergisi, İslam Medeniyeti Özel Sayısı*, 16 (2013): 201-213.
- Çeker, Orhan. “Ebdan”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10: 71-72. Ankara: TDV Yay., 1994.
- Çeker, Orhan. “Emval”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11: 167-168. Ankara: TDV Yay., 1995.
- Çelik, Bülent. “Yeniçerilerin Esnaflaşmasında Ordu Görevinin Rolüne Dair Bazı Tespitler”, *Belgi Dergisi*, 2/18 (2019): 1683-1700.
- Çelik, İmran. “Meşru’ Bir Yatırım Aracı Olarak Mudârebe ve Günümüzde Kullanımı”, *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/3, (2017): 381-395.
- Çetin, Birol. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İktisat Politikası Olarak Müdahalecilik”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 32, (Güz 2023): 157-165.
- Çınar, Hüseyin. “Osmanlı Dönemi’nde Rumeli’de Vakıf Paranın Kullanılmasında Aranılan Şartlar”, *Adam Akademi*, 7/2 (2017): 149-165.
- Çınar, Naz Ecem. “Galata Kurşunlu Han (Rüstem Paşa Hanı)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2019.
- Çiftçi, Cafer. “18. Yüzyılda Bursa’da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23/36 (2004): 79-102.
- Çizakça, Murat. *Batıda ve İslam Dünyasında İş Ortaklıkları Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Değer, Alper ve Erdoğan Canan. “16. ve 18. Yüzyıllar Arasında Bursa Para Vakıfları ve Bursa Ekonomisinin Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28/1 (2009): 85-99.
- Demir, Ahmet. “Osmanlı Devleti’nin Balkan Mirasında Para Vakıflarının Yeri: Prizren Örneği”, *Adam Akademi*, 7/2 (2017): 195-208.

- Demir, Selçuk. “75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (121-241)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, 2008.
- Demirci, Mehmed. “Ahilikte Tasavvufi Boyut, Fütüvvet”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1992): 83-90.
- Denli, Mehmet Berkun. “17. Yüzyıl Galata ve İstanbul Şer'iyye Sicilleri'nde Bey' Bi'l-İstiğlal Akitleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018.
- Diko, Gülay Yılmaz. “Asker ile Siviller Arasındaki Bulanık Sınırlar; 17 Yüzyılda İstanbul'da Zanaatkar Yeniçeriler”. İçinde *Emek Aslanın Ağzında*, ed. Suraiya Faroqhi, 193-210. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Dionysios, Byzantios. *Boğaziçi'nde Bir Gezinti*, Çeviren Mehmet Fatih Yavuz, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Doğan, Mehmed. “Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Yeniçeriler”, *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 31/1 (Haziran 2014): 137-152.
- Döğüş, Selahattin. “Osmanlı Beyliği Topraklarında Ahi Zaviyeleri ve Şeyh Ede Balı Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 37 (2015): 61-86.
- Döndüren, Hamdi. “16. Yüzyıl Kültürümüzde Finansman ve İstihdam Politikası”, *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/ 7, (Bursa, 1998): 59-76.
- Döndüren, Hamdi. “Osmanlı Tarihinde Bazı faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/1 (2008): 1-24.
- Dumlu, Emrullah. “16. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 44 (2015): 303-337.
- Durak, Ahmet. “Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı ve Osmanlının Korsanlıkla Mücadelesi (1530- 1571)” *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/2 (2016): 131-148.
- Dwight, Harrison Griswold. *Constantinople Old and New*, Charles Scribner's Sons, New York, 1915.
- Emecen, Feridun “Başbâkikulu”. İçinde *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5: 126-127. Ankara: TDV Yay., 1992.
- Eravcı, H. Mustafa. “Ahi Hasan”. İçinde *Ahilik Ansiklopedisi*, 1: 121. Ankara: Ticaret Bakanlığı Yayınları, 2020.
- Eravcı, H. Mustafa. “Ahi Şemseddin”. İçinde *Ahilik Ansiklopedisi*, 1: 197-198. Ankara: Ticaret Bakanlığı Yayınları, 2020.
- Erdem, Sargon. “Ayak”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4: 191. Ankara: TDV Yay.,1991.
- Erdoğan, İbrahim. “Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11 (2000): 124-145.
- Erkal, Mehmet. “Arşın”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 13: 411-413. Ankara: TDV Yay., 1991.

- Erşahin, Seyfettin. “Türk Hakimiyet Geleneğinde Bilge Kişi: Osmanlı Hakimiyetinde Şeyh Edebalı Örneği”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 12/3-4 (1999): 303-308.
- Ertemel, Elif. “Galata Sur İçi Bölgesinin Kent Dokusu ve Anıtsal Yapı Bağlamında Tarihi Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Değişiminin İzlenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2017.
- Ertuğ, Necdet. *Osmanlı Dönemi’nde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Evliya Çelebi *Seyahatnamesi: İstanbul*, Cilt. 1, 1. Kitap, Kahraman, Seyit Ali ve Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Evliya Çelebi *Seyahatnamesi: İstanbul*, Cilt. 1, 2. Kitap, Kahraman, Seyit Ali ve Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Eyice, Semavi. “Galata’da Türk Eserleri” İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 13:307-313. Ankara: TDV Yay.,1996.
- Eyice, Semavi. *Bizans Devri’nde Boğaziçi*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.
- Eyice, Semavi. “Bedesten”, İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 5: 302-311. Ankara: TDV Yay., 1992.
- Eyice, Semavi. “Çarşılar”. İçinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 2: 475-477. İstanbul: TVY Yayınları, 1993.
- Eyice, Semavi. “Galata Kulesi” İçinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* 3: 359-361. İstanbul: TVY Yayınları, 1993.
- Eyice, Semavi. “Galata”. İçinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* 3: 348-349. İstanbul: TVY Yayınları, 1993.
- Faroqhi, Suraiya. “Siyaset ve Ekonomi Arasındaki Yönetici Seçkinler”. İçinde *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* 2, ed: Halil İnalcık, Donald Quataert, 669-697. İstanbul, Eren Yayınları, 2004.
- Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı Zanaatkârları-İmparatorluk Döneminde Zanaatlar ve Loncalar*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Feyiz, Fulya. “Osmanlı Şehir Mekânlarına Bir Örnek: Bozahaneler”, *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 4/1 (Winter 2021): 1-9.
- Fodor, Pal. “Korsanlık, Esirlerin Fidyeye Karşılığı Serbest Bırakılması ve Ticaret 1620’lerde Osmanlı Kölelerinin Malta’dan Kurtarılmasına Fransızların Katılımı”, İçinde *I. Turgut Reis Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu*, (Bodrum: Turgutreis Belediyesi Kültür ve Sanat Yay., 2011):184-195.
- Gedikli, Fethi. “Osmanlı Uygulamasında Vakıftan Geri Dönülebilir mi?” İçinde *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, (Aralık-2012): 497-502.
- Gedikli, Fethi. “İbdâ”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 19: 262-263. Ankara: TDV Yayınlar, 1999.
- Gedikli, Fethi. *Osmanlı Şirket Kültürü*, İstanbul: İz Yayınları, 2018.

- Gelibolulu Mustafa Âli. *Fusul-i Hall'ü Akd ve Usul-iHarc ü Nakd*, haz: Süleyman Lokmacı, Rukiye Özdemir. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları 2020.
- Genç, Mehmet. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000.
- Genç, Mehmet. "Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3/1 (1989): 175-186.
- Gerlach, Stephan. *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, 2. Cilt, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- Gök, Eren Bahri. "89 Numaralı Mühimme Defteri",Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara üniversitesi, 2003.
- Gökçe, Serpil. "77 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Hükümlerin Özeti (1-370)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, 2019.
- Göktepe, Kaya. "İstanbul İaşesinin Teminin Meselesi Ve İstanbul İaşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası XVIII.-XIX. Yüzyıllar". *Bellelen*, (2017), 8: 857-916.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, İstanbul: İto Yayınları, 2011.
- Gönen, Doruk. "İslam Hukukunda Mudârebe (Emek+Sermaye) Şirketinde Tarafların Hak ve Borçları", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 63/1-2 (2005): 193-213.
- Gözübenli, Beşir. "İnan". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 22: 260-261. Ankara: TDV Yay., 2000.
- Gözübenli, Beşir. "Mufavada". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30: 369-370, Ankara: TDV Yay., 2020.
- Gözübenli, Beşir. "Şirket". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 39: 198-201, Ankara: TDV Yay., 2010.
- Grosvenor, Edwin A. *Constantinople*, vol.1, Sampson Low Marston and Company Limited, London, 1895.
- Güler, İbrahim. "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler", *Muğla Üniversitesi, S.B.E. Dergisi*, 1/2 (Güz 2000): 121-158.
- Güney, Necmeddin. "Osmanlı Para Vakfı Uygulamasın Güçlü Bir İtiraz İmam Birgivi'nin Para Vakfı Aleyhindeki Görüşleri" *Mütefekkir* 6/11 (2019): 13-32.
- Gürbüz, İncinur Atik. "Osmanlı Edebi Metinlerinde Meslekler: Debbağlar", *Turkish Studies*, 13/5 (Winter 2018): 55-78.
- Gürsoy, Çiğdem. "Osmanlı Para Vakıflarından Sosyal Girişimlere", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 55/1 (2020): 76-92.
- Gürsoy, Ekin Can. "Accomodating Foreignn Merchants in a Charging Mediterranean: The Case of Galata, Mediterranean Mosaic: History and Art", *Mediterranean, Knowledge, Culture and Heritage* 6, (2019): 31-42.
- Gyllius Petrus, *İstanbul'un Tarihi eserleri*. İstanbul: Eren Yayınları, 1997.

- Gyllius Petrus. *İstanbul Boğazı*, İstanbul: Eren Yayınları, 2000.
- Hanna, Nelly. *Artisan Entrepreneurs in Cairo and Early-Modern Capitalism (1600–1800)*, New York: Syracuse University Press, 2011.
- Hanna, Nelly. *Ottoman Egypt and the Emergence of the Modern World 1500–1800*, Cairo: The American University in Cairo Press, 2014.
- Harris, Jonathan. *Constantinople-Capital of Byzantium*, London: Bloomsbury Academic, An Imprint of Bloomsbury Publishing Plc, 2017.
- Hinz, Walter. *İslam'da Ölçü Sistemleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1990.
- Horoz, Muhammet Ali. “17. Yüzyıl Başlarında Galata’ya Gelen Ticari Ürünler ve Galata Gümrük Bölgesi”, *Anasay*, 7 (2019): 137-156.
- Horoz, Muhammet Ali. “17. Yüzyıl Başlarında Galata’da Ticari Hayat”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019.
- Hovhannesyan, Sarkis Sarraf. *Payitaht İstanbul’un Tarihçesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- İnalcık, Halil, “Filori”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 13: 106-107. Ankara: TDV Yay., 1996.
- İnalcık, Halil. “Fatih Sultân Mehmed’in İstanbul’u”. İçinde *Büyük İstanbul Tarihi*, 1: 36-85. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- İnalcık, Halil. “İaşe”. İçinde *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 4: 116-119. İstanbul: TVY Yayınları, 1994.
- İnalcık, Halil. “Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Beğ”. *Belleten*, 71/261 (2007): 479-536.
- İnalcık, Halil. “The Policy Of Mehmed II, Toward The Great Population of İstanbul and The Byzantine Buildings of The City”, *Dumbarton Oaks Papers*, 23/24 (1969-1970): 229-249.
- İnalcık, Halil. Osmanlılar’ da Raiyyet Rûsûmu. *Belleten* 23/92 (1959):575-610.
- İpek, Muhammet Servet. “1750-1755 Yılları Arasında Galata’da Sosyal ve Kültürel Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre)”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sinop Üniversitesi, 2019.
- İslamoğlu, H. Vehbi ve Gözde Bayraktar. “Osmanlı Şehir Hayatında Esnaf Birlikleri”. İçinde 3. *Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Toplantı Metinleri*, ed. D. Mehmet Doğan, 363-374. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2013.
- İstanbul Müftülüğü Şer’iyye Sicilleri Arşivi-Galata Mahkemesi Sicilleri No: 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 38, 40, 42, 44, 45, 47, 49, 50, 51,52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70,71.
- Kaan, Enver Osman. “İslam Hukukunda Şirket Yapısı ve Sürekliliği Sorunu”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016.
- Kaçan, Meryem. “XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Venedik Ahidnâmeleri”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1995.

- Kafadar, Cemal. “Yeniçeri-Esnaf Relations, Solidarity and Conflict”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Montreal, 1981.
- Kafesoğlu, İbrahim. “İstanbul-Şehrin Muhasaraları, Arap Sefer ve Muhasaraları”. İçinde *MEB İslam Ansiklopedisi*, 5: 1173-1180, Ankara: MEB Yayınları, 1967.
- Kahveci, Nuri. *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku (Şirketler İlaveli)*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019.
- Kal’a, Ahmet. “Lonca”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27: 211-212. Ankara: TDV Yay., 2003.
- Kallek, Cengiz. “Kantar”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24: 317-320. Ankara: TDV Yay., 2001.
- Kallek, Cengiz. “Mudârebe”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30: 358-362. Ankara: TDV Yay., 2020.
- Kallek, Cengiz. “Parmak”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34: 172-173. Ankara: TDV Yay., 2007.
- Kallek, Cengiz. “Vukıyye”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33: 337-339. Ankara: TDV Yay., 2007.
- Kandıra, Durmuş. “84 Numaralı Mühimme Defteri (Tahili ve Metin)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995.
- Kaptan, Özdemir. *Beyoğlu ve Kısa Geçmişi*, İstanbul: Aybay Yayınları, 1988.
- Karaca, Filiz. “Pîşkeş”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34: 294-296. Ankara: TDV Yay., 2007.
- Kaya, Abdullah. “Anadolu’nun Türk ve İslâm Yurdu Hâline Gelişinde Ahîlerin Rolü ve Önemi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/29 (2014): 547-561.
- Kaya, İlyas Ozan. “Şer’iyye Sicillerine Göre Galata Yahudi Cemaati (1600-1625)”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2018.
- Kaya, Miyase Koyuncu. “Esnaf Loncalarında Yeniçeriler”, *History Studies*, 5 (Temmuz-2013): 189-205.
- Kaya, Süleyman. “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 3 (Bahar, 2007): 13-41.
- Kayaçağlayan, Naime Yüksel. “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yeniçerilerin Politik ve Sosyo-Ekonomik Roller: İstanbul Örneği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2018.
- Kayapınar, Hasan. “Para Vakıflarının Bir Uygulaması Olarak Muâmele-i Şer’iyyenin Meşrûluğu Üzerine” *Hikmetiyurdu*, 26 (2020): 237-259.
- Kaymaz, Fatma. “88 No’lu Mühimme Defter (Transkripsiyon ve Özet)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.
- Keleş, Adem. “75 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (172-331)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, 2011.

- Kılıç, Ünal. “Ebû Eyyüb El-Ensârî İle İlgili Yanlış Bilinen Doğrular”. İçinde *Eyüp Sultân Sempozyumu 12*, ed. İrfan Çalışkan, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.
- Kıvrım, İsmail. “Gümüşhane Çevresinde Kurulan Para Vakıfları”, *History Studies*, 2/3 (2010): 231-243.
- Koca, Yasemin Nemlioğlu. “18. Yüzyılda Karadeniz’de Rus Deniz Ticareti ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 12 (2017): 83-106.
- Kolay, Arif. “İstanbul’un İaşesinde Deniz Ulaşımının Önemi”. İçinde *VIII. Türk Deniz Ticareti Sempozyumu Tebliğleri*, 174-194. İzmir, 2017.
- Köktaş, Altuğ Murat ve Ali Gökhan Gölcek. “Ekonomik ve Hukuki Yönleriyle Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine Esnaf Kavramı”. İçinde *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Tebliğleri*, 4 (Niğde: Niğde Üniversitesi Yayınları, 2017): 83-92.
- Kömürcüyan, Eremya Çelebi. *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*. Çev. H. D. Andreasyan, İstanbul: Eren Yayınları, 1988.
- Köse, Metin Ziya. “Avrupa’dan Osmanlı Devleti’ne: Yeniçağ’ da Galata’da Müste’men Yahudilere Dair Kayıtlar”, *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (2003): 195-211.
- Köse, Metin Ziya. “Esâret ve Fidyeye: Akdeniz’de Osmanlı Esirleri (1600-1700)”, *Cappadocia: Journal of History and Social Sciences*, 9 (2017): 331-336.
- Köse, Metin Ziya. “Müslüman Esirler, Hristiyan Aracılar: Galata’da Avrupalı Fidyeye Tüccarları, (1600-1700)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 38 (2018): 75-106.
- Köse, Murtaza. “Ticaret Hukuku Tarihi Açısından Mudârebe Ve Commenda Ortaklıklarının Etkileşimi Hakkında Bir Deneme”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2002): 151-177.
- Kuban, Doğan. “İstanbul’un Tarihi Yapısı”, *Mimarlık Dergisi*, 5 (1970): 25-48.
- Kuban, Doğan. *İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion, Konstantinopolis*, İstanbul: TVY Yayınları, İstanbul, 1996.
- Kuran, Timur. “Osmanlı Lonca Teşkilatı Üzerine İslami Etkiler”. İçinde *Osmanlı, İktisat*, ed. Güler Eren, 3:47-62. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Kurt, Hasan. “Mesleme bin Abdülmelik”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29:318-319, Ankara: TDV Yay., 2004.
- Kurt, İsmail. *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yay. 1996.
- Kurtaran, Uğur. “Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi, 2006.
- Kütükoğlu, Mübahat. *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*. İstanbul: Enderun Yayınları, 1983.

- Kütükoğlu, Mübahat. “1009 (1600) Tarihli Narh defterine Göre İstanbul’da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 9 (1978): 1-85.
- Kütükoğlu, Mübahat. “1624 Sikke Tashihinin Ardından Hazırlanan Narh Defterleri”, *Tarih Dergisi*, 34 (1984) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kütükoğlu, Mübahat. “Gümrük”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14: 263-268. Ankara: TDV Yay., 1996.
- Kütükoğlu, Mübahat. “Osmanlı İktisadi Yapısı”. İçinde *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, 513-649. İstanbul: IRCICA, 1994.
- Lütfi Paşa. *Asafname*, Yay. Haz. Ahmet Uğur, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2017.
- Mandaville, Jon E. “Faizli Dindarlık, Osmanlı İmparatorluğu’nda Para Vakfı Tartışmaları”, çev. Fethi Gedikli, *Türkiye Günlüğü* 51(Yaz 1998): 129-144.
- Mantran, Robert. “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Ticaretin Değişmesi”, *EÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, III (1987): 150-175.
- Mantran, Robert. *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, c.1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.
- Mantran, Robert. *İstanbul Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Mantran, Robert. *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul’da Gündelik Hayat*, İstanbul: Eren Yayınları, 1991.
- Maxim, Mihai. “Şahi”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34:143, Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Mehmed Neşri. Neşri Tarihi, Yay. Haz. Faik Reşit Unat-Mehmed Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara, 1957.
- Mitler Louis, “The Genoese in Galata 1453-1682”, *International Journal of Middle East Studies*, 10 (1979): 71-91.
- Nebi Bozkurt. “Korsan”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26:210-212 Ankara: TDV Yay., 2002.
- Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Riba-Faiz Konusu: Para Vakıfları ve Bankacılık”, *Vakıflar Dergisi*, 9 (2006): 39-57.
- Oğuz, Tuba. “Muhasebecilerin Eserlerinde Muamele-i Şer’iyyenin Yeri”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi* 13 (2017).
- Okur, Esra. “Galata Surlarının Yıkım Süreci”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: İstanbul Teknik Üniversitesi, 2011.
- Osmanoğlu, Cihan. “Osmanlı Devleti’nin Klasik Döneminde Para Vakıflarının Hukuki Yönü” *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1/2 (2010): 277-298.
- Önal, Ahmet. “XVI. Yüzyılda Avrupa’daki Osmanlı Esirlerin Kurtarılması Meselesine Dair Bazı Gözlemler”, *Marmara Türkiye Almanya Araştırmaları Dergisi*, 4/1-2 (2015): 39-56.
- Öten, Aliye. “17. Yüzyıl Osmanlı İnşaat Piyasasında Lonca Teşkilatının Rolü”. İçinde *Uluslararası Genç Bilim Ve Sanat İnsanları Sempozyumu Tebliğlerinde*, ed.

- Figen Zaif, Aysun Altunöz, İbrahim Akkutay, Ayşe Selmin Söylemez, Arzu Polat, Betül Koçer Güldal, Kadirhan Özdemir, Yunus Emre Karasu, Zehra Akgüngör, 31-40. İstanbul, 24-25 Haziran 2020.
- Özcan, Almıla Gökçe. XVI Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Vergi Muafiyeti Ve Toplum Yapısı: Vidin Sancağı'nda Muaf ve Müsellemler, *Nevşehir Hacı Bektaş-ı Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/4 (2022):2385-2400.
- Özcan, Almıla Gökçe. XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Vergi Muâfiyeti: Derbendçilik, *Akademik Bakış* 11/22 (2018):305-322.
- Özcan, Ruhi. "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17 (2005): 237-266.
- Özcan, Tahsin. "İbni kemal'in Para Vakıflarına Dair Risalesi", *İslam Araştırmaları Dergisi* 4 (2000): 31-41.
- Özcan, Tahsin. "Kanuni Dönemi Üsküdar Para Vakıfları". İçinde *Üsküdar Sempozyumu I*, ed. Prof. Dr. Zekeriya Kurşun, Doç. Dr. Ahmet Emre Bilgili, Dr. Kemal Kahraman, Celil Güngör, 57-67. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2004.
- Özcan, Tahsin. "Osmanlı Devleti'ne Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları", *Çerçeve* (2008): 124-128.
- Özcan, Tahsin. "Pazar". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34: 206-208. Ankara: TDV Yay., 2007.
- Özel, Ahmet. "Harbî". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16: 112-114. Ankara, TDV Yay., 1997.
- Özel, Ahmet. "Müste'men". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 32: 140-143. Ankara: TDV Yay., 2006.
- Özel,Oktay. "Demografi Tarihi Açısından Avarız ve Cizye Defterleri" Erişim Tarihi 12.08.2023, https://www.academia.edu/5204053/Demografi_Tarihi_Açısından_Avarız_ve_Cizye_Defterleri.
- Özkan, Selim Hilmi. "Osmanlı Kuruluş Meselesi ve Osmanlı Kimliği". İçinde *Osmanlı Tarihi I Siyasi Tarih-Kültür ve Medeniyet (1299-1774)* İstanbul: İdeal Kültür Yayınları, 2019.
- Özkul, Ali Efdal. "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Ekmekçi Esnafı (Habbaz) ve Faaliyetleri", *Belleten*, 82/295 (2018): 863-898.
- Özkul, Ali Efdal. "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Kasap Esnafı ve Faaliyetleri", *Gazi Akademik Bakış*, 11/ 23 (Kış 2018): 163-198.
- Öztürk, Mustafa ve Ahmet Aksın. "Venedik Devlet Arşivindeki Bailo Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nin Venedik'e Zâhire ve Asker Yardımı (1624-1631)", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 32 (Güz 2012): 141-170.
- Öztürk, Mustafa. "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi". İçinde *Türkler*, Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Saim Koca, 10:802-822. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

- Öztürk, Mustafa. “Osmanlı Döneminde Fiyat İstikrarının Sağlanması Hususunda Alınan Tedbirler”. İçinde *Osmanlı İktisat Tarihi Çalışmaları 1*, ed. Fehmi Yılmaz, 293-322. İstanbul: Güngören Belediyesi Yayınları.
- Öztürk, Yücel. “XVI. Yüzyılda Kefe’nin Yakın ve Uzak Hinterlandı İle Ticareti”. İçinde *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik-Samsun*, ed. Osman Köse, II:1157-1163 Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.
- Palazzo, P. Benedetto. *Arap Camii veya Galata Saint Paul Kilisesi*, İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, 2014.
- Pamuk Şevket. “Kuruş”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26: 458-459. Ankara: TDV Yay., 2002.
- Pamuk, Şevket. *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, 1500-1914*, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1990.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, İstanbul: TVY Yayınları, 2007.
- Pamuk, Şevket. *Türkiye-Osmanlı İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Panaite, Viorel. “Osmanlı-Leh Ahidnamelerinde Ticaret ve Tüccarlar”. İçinde *Osmanlı İktisat c.3* ed. Güler Eren, 342-361. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Paşa, Ahmed Vefik. *Lehçe-i Osmani 1-2*, İstanbul:Cemiyet-i Tedrise-i Osmaniye, 1876
- Pedani Maria Pia. *Doğu’nun Kapısı Venedik*, İstanbul: Küre Yayınları, 2012.
- Pedani, Maria Pia. “Ottoman Merchants In The Adriatic. Trade And Smuggling”, *Acta Histriae*, (2008): 155-172.
- Pistarino, Geo. “The Genoese in Pera - Turkish Galata”, *Mediterranean Historical Review*, 1 (1986): 63-85.
- Sahillioğlu, Halil. “Altın”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2: 532-536. Ankara: TDV Yay., 1989.
- Sahillioğlu, Halil. “Darphane”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8: 501-505. Ankara: TDV Yay., 1993.
- Sahillioğlu, Halil. “Dirhem”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9: 368-371. Ankara: TDV Yay., 1994.
- Sahillioğlu, Halil. “Esedî”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11: 368-369. Ankara: TDV Yay., 1995.
- Sahillioğlu, Halil. “Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda Fiyatlar”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1 (1967) : 36-53.
- Salahi, Mehmed *Kamus-i Osmani 2*, haz. Ali Birinci, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 127, 2019.
- Sami Şemseddin. *Kamus-i Türki*, İstanbul: Çağ Yayınları, 2010.
- Sarıçam, İbrahim. “Arapların İstanbul Kuşatmaları”. İçinde *550. Yılında Fetih ve İstanbul*, 51-62. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

- Sawai, Kazuaki. "The Narh System in 16th and 17th Century İstanbul", *Bulletin of the Society for Near Eastern Studies in Japan*, 45 (2002): 75-92.
- Schneider-M. Nomidis M. IS. Galata Topographisch-Archaeologischer Plan, 1944.
- Selvi, Dilaver. "Fütüvvet ve Ahilik Teşkilatlarının Ahilik İlkelerinin Oluşmasında Tasavvufa Öncülüğü", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 2/1 (2016): 1-37.
- Semiz, Yaşar. "Osmanlı Devleti'nde Para Vakıfları", *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19/1 (2016): 89-101.
- Seyyid, Muhammed Es Seyyid. "Mısır". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29: 563-569. Ankara: TDV Yay., 2004.
- Sönmez, Ferdi. "73 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (434-590)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi, 2019.
- Sunar, Mehmed Mert. "XIX. Yüzyıl Başları İstanbul'unda Esnaf Yeniçeriler", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 18 (2011): 59-86.
- Sur, Selin. "Orta Çağ Kent Surlarına Bir Örnek: Galata Surları ve Restitüsyon Sorunları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2017.
- Şafak, Ali. "Ehl-i Vukuf". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10: 531-533. Ankara: TDV Yay., 1994.
- Şafak, Ali. "Ehl-i Vukuf", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10:531-533. Ankara: TDV Yay., 1994.
- Şahin, Harun. "Klasik Dönem Osmanlı Ekonomisinde İktisadi Kontrol Araçları", *Bartın Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 5/10 (2014): 161-184.
- Şahinalp, Mehmed Sait ve Veysi Güral. "Osmanlı Dönemi Anadolu Şehirleri Çarşı Sisteminin Fonksiyonel Analizi-Osmanlı İstanbul'unda Ticaret, Sanayi, Finans", *Turkish Studies* 11/8 (Bahar-2016): 335-360.
- Şahinalp, Mehmed Sait ve Veysi Güral. "Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçerisi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi", *Milli Folklor*, (2012): 149-168.
- Şakiroğlu, Mahmut H. "Balyos". İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5: 43-47, Ankara: TDV Yay., 1992.
- Şakiroğlu, Mahmut H. "Fatih Sultân Mehmed'in Galatalılara Verdiği Fermanın Türkçe Metinleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14/25 (1981): 211-224.
- Şehabeddin, Mehmed Cenap. "İstanbul-İstanbul'un İaşesi Meselesi"- İçinde *MEB İslam Ansiklopedisi*, 5:1207-1208, Ankara: MEB Yayınları, 1967.
- Şenyurt, Ali. Osmanlı Para Vakıflarında Kullanılan Bir Finansman Yönteminin Batılı Anlamda Karşılığı: Sell and Lease Back(sat ve geri kirala), *Sosyologca Dergisi*, 10 (2010): 83-97.
- Şimşek, Seda Güneş. "32 No'lu Galata Şer'iyye Sicilinin Değerlendirilmesi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray: Aksaray Üniversitesi, 2019).

- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, , *Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: VI, 82 Numaralı Mühimme (1026-1027 / 1617-1618), Özet/Transkripsiyon/İndeks ve Tıpkıbasım*, (Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın nu: 47, 2000).
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, , *Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: IX, 91 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1056/M. 1646-1647), Özet/Çeviri/Tıpkıbasım*, (İstanbul: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın nu: 140, 2015).
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: VII, 83 Numaralı Mühimme Defteri (1036-1037 / 1626-1628), Özet/Transkripsiyon/İndeks ve Tıpkıbasım*, (Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın nu: 54, 2001).
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: VIII, 85 Numaralı Mühimme Defteri, (1040-1041 (1042)/1630-1631 (1632), Özet/Transkripsiyon/İndeks*, (Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın nu: 60, 2002).
- Tabakoğlu, Ahmet. *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Tabakoğlu, Ahmet. “Osmanlı Döneminde İstanbul’un İaşesi”. İçinde *Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu Tebliğleri*, II. (İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul Kültür A.Ş. Yay., 2014): 99-168.
- Tabakoğlu, Ahmet. “Osmanlı Klasik Dönemi’nde Dış Ticaret”. İçinde *Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu Tebliğleri*, III. (İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul Kültür A.Ş. Yay., 2014): 325-354.
- Taşkesenlioğlu, Cihat. “74 Numaralı Mühimme Defter’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1–117)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, 2012.
- Tekin, Oğuz. “Mangır”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27:568, Ankara: TDV Yay., 2003.
- Tekin, Oğuz. “Sikke”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37: 1179-184. Ankara: TDV Yay., 2009.
- Tok, Özen. “XVII. Yüzyılda Mısır Eyaleti”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2002.
- Tuba, Akar. “Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar, Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi”, *Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7/13, (2009): 267-292.
- Turan, Namık Sinan. “Selçuklu Ve Osmanlı Anadolu’sunda Ahiliğin Sosyoekonomik Gelişim Süreci”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 52 (2007): 151-187.
- Turan, Şerafettin. “*Türkiye-İtalya İlişkileri: Selçuklulardan Bizans’ın Sona Erişine*”, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları Cilt 1, 2000.
- Türker, Orhan. *Galata’dan Karaköy’e*, İstanbul: Sel Yayınları, 2007.

- Türkoğlu, İrfan. “Osmanlı Devleti’nde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18/2 (2013): 187-196.
- Tüzün, Nevim. “Osmanlı Para Vakıflarına Toplu Bir Bakış”, *ASOS Journal*, 81 (2018): 467-480.
- Uğur, Zeynep Bengisu. “Kurumsal ve Siyasal İletişim Mekanizması Bağlamında Osmanlı’da Lonca Teşkilatı”. İçinde *International Science and Art Symposium Tebliğleri*, ed. Figen Zaif, Aysun Altunöz, İbrahim Akkutay, Ayşe Selmin Söylemez, Arzu Polat, Betül Koçer Güldal, Kadirhan Özdemir, Yunus Emre Karasu, Zehra Akgüngör, 498-508. İstanbul, 24-25 Haziran 2020.
- Uğurlu, Muhammed. “73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (121-276)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi, 2018.
- Uludağ, Süleyman. “Fütüvvet”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 13: 259-261. Ankara: TDV Yay., 1996.
- Uzun, Abdullah. “Bizans ve Osmanlı Döneminde Eyyüb Sultân’ın Kabri ve Etkileri”. İçinde *Eyüp Sultân Sempozyumu III*, ed. İrfan Çalışkan, 315-319. İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2000.
- Uzun, Ahmet. “İstanbul’un İaşesi”. İçinde *Büyük İstanbul Tarihi*, 6: 56-80, İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Üzeyir, Serdar Serdaroğlu. “İstanbul’un Bedestenleri”. İçinde *Büyük İstanbul Tarihi*, 6: 161-176. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Wiener, Wolfgang Müller. *İstanbul’un Tarihsel Topografyası*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Yemişçi, Cihan. “1618-28 Arası Osmanlı-Venedik İlişkileri (6004 No’lu Ahkâm Defteri’ne Göre)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009.
- Yeniyyurt, Muhammet. “Şer’iyye Sicillerinde Yer Alan 144 Numaralı Muhasebe Defterine Göre Galata Vakıfları (1686-1688)”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi, 2022.
- Yereli, Burçin. “İslam Vergi Hukukunda Dış Ticaret Vergileri ve Osmanlı Devletinde Gümrük Vergileri Uygulaması”, *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 9/ 1, (1994): 79-104.
- Yi, Eunjeong. *17. Yüzyıl İstanbul’unda Lonca Dinamikleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Yurtseven, Yılmaz. “İslam-Osmanlı Muhakeme Hukukunda Şahitlik Müessesesi” *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 2 (2018): 85–139.
- Yurtseven, Yılmaz. Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Vergi Adaleti. İçinde *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, ed. Fethi Gedikli, 151-162. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2014.
- Yücel, Yaşar. 1640 Tarihli Es’ar Defteri (Tıpkıbasım), Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1982.

- Yüksek, Alpaslan. “Galata Mahkemesine Ait 141 No'lu Şer'îye Sicili'nin (H. 1098-1099) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi, 2013.
- Yüksel, Hülya. “86 Numaralı Mühimme Defteri (Transkripsiyon, Özet ve Değerlendirme)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010.

EKLER

EK 1. Buondelmonti'ye ait Liber Insularum Archipelagi'nin Marciana Millî Kütüphanesi'nde yer alan ve 1420'ler ile 1430'lar civarına tarihlenen kopyasındaki Konstantinopolis ile Galata haritası.

EK 2. Jaspar Isaac'a ait Liber Insularum Archipelagi'nin 1485-1490 yılları arasına tarihlenen Düsseldorf Üniversite ve Eyalet Kütüphanesi'ndeki kopyasında yer alan İstanbul ve Galata haritası.

EK 3. Matrakçı Nasuh'un 1537'de yayımlanan eserinde yer alan İstanbul'u betimlediği minyatürü.

EK 4. Seyyid Lokman Hünernâme adlı eserinde yer alan İstanbul.

EK 5. GŞS. 53 136 b1. 53 Numaralı Galata Şer'iyye sicili 136. varak "b" kısmında verilen 1624 tarihinde cedid akçenin tedavülü ardından verilen narh. Başında "yeni akçe çıkdıkda verilen narh ve es'ardır ki zikr olunur" ifadesi yer almaktadır.

یہ ایک حقہ ہے در بیان نرخ و اہار و کی ذکر اولوز

صواعق سنہ ۱۰۲۵ و ۱۰۲۶

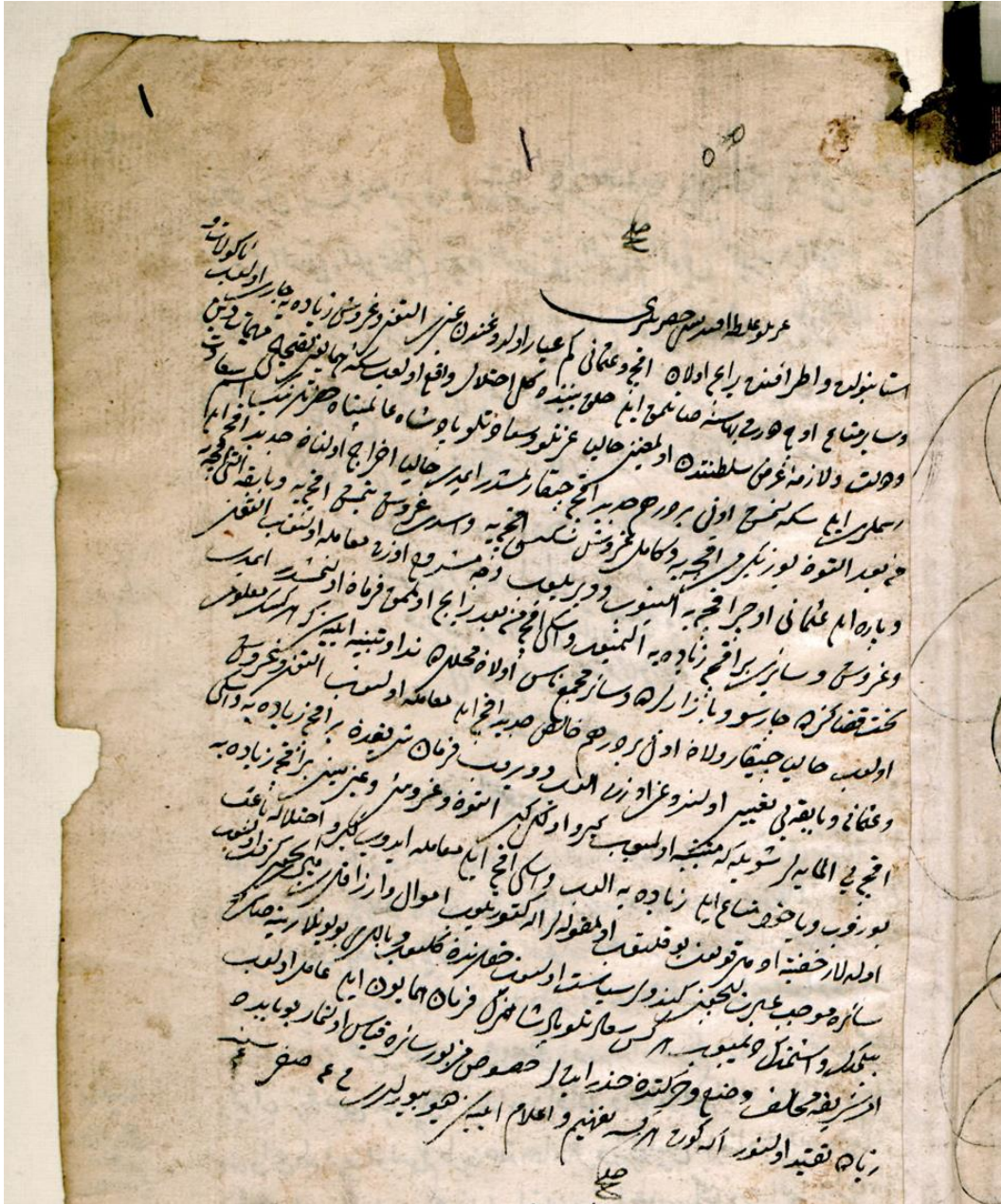
الحمد لله	الحمد لله	الحمد لله	الحمد لله	الحمد لله	الحمد لله
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
بقدر اکسیر	بقدر اکسیر	بقدر اکسیر	بقدر اکسیر	بقدر اکسیر	بقدر اکسیر
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
مکمل الی	مکمل الی	مکمل الی	مکمل الی	مکمل الی	مکمل الی
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
ابرا	ابرا	ابرا	ابرا	ابرا	ابرا
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
بخارج	بخارج	بخارج	بخارج	بخارج	بخارج
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

اسم جامعہ ہون والا رقم ہے

[illegible]

EK 7. 53 1 a1 (4 Safer 1034- 16 Kasım 1624) Yeni Para Rayicleri

Galata kadısına gönderilen bir fermanda önce, İstanbul ve etrafında rayic olan akçe ve osmaninin kem ayar olmasına binaen altın ve gurusun ziyadeye çıkması sebebiyle fiyatların üç dört kat artması cedid akçe çıkarılmasının sebebi olarak belirtilmiştir. Altın 120 akçeye, kâmil gurus 80 akçeye, esedi gurus 70 akçeye, babka 6 akçeye, pare ve osmani 3'er akçeye rayic olarak ilan edildikten sonra eski akçenin kullanılmasını yasaklayan emir.

EK 9. At değirmeni inşa eden ustalara ve değirmenin demir işlerini yapan ustalara verilecek ücretler

“Defter oldur ki ekmekçilerin at değirmende yapan ustaların hakkın beyân ider.”

“Değirmene lâzım olan demircilerin demircilik üstadıyelerin beyân ider fî şehr-i Şevval sene 1050”

[illegible]

Ek 10. 1600-1650 Tarihleri Arasında Sicillerde Geçen Para Rayicileri [Akçe Olarak]

TARİH	KULLANIMDA OLAN PARALAR										
	ALTIN	ESEDİ GURUŞ	RİYALİ GURUŞ	SİKKE-İ HASENE	FRENK ALTINI	FİLORİ	ZOLATA GURUŞ	ŞERİFİ HASENE	KAMİL GURUŞ	PARE	KEBİR GURUŞ
Evâhir-i Zilhicce 1016 (5-15 Nisan 1608)	120										
Evâhir-i Zilhicce 1022 (30 Ocak 8 Şubat 1614)						120					
Evâil-i Safer 1023 (13-23 Mart 1614)				Osmani 12 akçe							
9 Şevval 1023 (12 Kasım 1614)	118								78		
1 Zilhicce 1023 (2 Ocak 1615)				Şâhi 4 akçe							
1 Muharrem 1025 (20 Ocak 1616)			80	120							
1029 - 1620	130									4 akçe	
1030 - 1621	150										
1031 - 1622	170										
1032 - 1623	200			Osmani 12 akçe							
25 Şaban 1032 (24 Haziran 1623)		120	135					230			
Evâil-i Muharrem 1033 (25 Ekim-3 Kasım 1623)		150	160	260							
1033 - 1624	220	Babka 12 akçe									
1 Ramazan 1033 (17 Haziran 1624)	350										
1 Safer 1034 (13 Kasım 1624)	380										
2 Safer 1034 (14 Kasım 1624)	380					260					
1034 - 1625	380-360										
4 Safer 1034 (16 Kasım 1624)	120	70	80	Osmani 3 akçe	Babka 6 akçe				80	3	
8 Safer 1034 (22 Kasım 1634)	120		80	Osmani 3 akçe						3	

21 Rebi'ülâhir 1034 (31 Ocak 1625)				Osmani 12 akçe							
1 Cemaziyelevvel 1034 (9 Şubat 1625)					280						
10 Şevval 1034 (16 Temmuz 1625)				Osmani 10 akçe							
Evâsıt-ı Safer 1036 (30 Ekim-8 Kasım 1626)		87,5	80	40		50					
1037 (1627)	120-160		80								
1028	120	60	Mangır 4'ü 1 akçe					80			
Evâhir-i Rebi'ülâhir 1039 (6-16 Aralık 1629)			100	200							
17 Şevval 1039 (30 Mayıs 1630)				200							
1 Rebi'ülevvel 1041 (27 Eylül 1631)		110			200						
1042 (1632)	200										
Evâil-i Cemaziyelevvel 1043 (3-13 Aralık 1633)	220	110		200					3		
1 Safer 1047 (25 Haziran 1637)			120	240							
Evâhir-i Şevval 1047 (6-16 Mart 1638)		110	120	240							
15 Ramazan 1048 (20 Ocak 1639)					240						120
15 Rebi'ülevvel 1049 (16 Temmuz 1639)	245	115									125
3 Zilhicce 1049 (26 Mart 1640)		115	120								
20 Zilhicce 1050 (2 Nisan 1641)	120							180			
26 Muharrem 1051 (7 Mayıs 1641)	250										
10 Safer 1051 (21 Mayıs 1641)	120										

7 Şaban 1051 (11 Kasım 1641)			125								
4 Şevval 1051 (6 Ocak 1642)			80								
3 Cemaziyelevvel 1052 (30 Temmuz 1642)	240										
2 Şaban 1052 (26 Ekim 1642)	250										
29 Rebi'ülevvel 1054 (5 Haziran 1644)			125								
1055 (1645)	300		80								
Evâsıt-ı Muharrem 1056 (26 Şubat-7 Mart 1646)				160							
Evâsıt-ı Rebi'ülevvel 1056 (26 Nisan-5 Mayıs 1646)			80								
2 Safer 1057 (9 Mart 1647)			80	160	170						
3 Zilhicce 1057 (30 Aralık 1647)		70	Mangır 4 adet 1 akçe								

Ek 11. Galata Para Vakıfları

Sicil no	Tarih	Vâkıf	Miktar ve cinsi	Vakfedildiği cihet	Muamele oranı	Açıklama
22-8 b2-9 a1	29 Rebi'ülâhir 1007 (29 Kasım 1589)	Kurt Çelebi bin Hüsâm	200.000 akçe	Akar iştirâsı –evladına		
22 26 b1	15 Şaban 1007 (13 Mart 1599)	Topçu Hasan	16.000 akçe	Kuran okunmasına		
24 46 b2-47 a2	10 Zilkade 1011 (21 Nisan 1603)	Hüseyin bin Abdullah	10.000 akçe	Kendine-uteka-evladına	10'u 11	
24 50 b1	17 Şevval 1011 (20 Mart 1603)	Hüseyin bin Abdullah	10.000 dirhem	Hatim-techiz-fukaraya		
30 20 a1	Evâsıt-ı Cemaziyelâhir 1014 (22-31 Ekim 1605)	Mehmed bin Halil	5.000 akçe	El hac Ferhat mah. avârızına		
33 1a	26 Şaban 1016 (16 Aralık 1607)	Mahmud-Hasan bin Musalli	5.100 osmani			
34 38 b1	1 Rebi'ülâhir 1016 (26 Temmuz 1607)	Mustafa bin Hayreddin	30.000 dirhem	Kendine-imam-fukaraya	10'11,5	
36 59 a5	Selh-i Muharrem 1023 (12 Mart 1614)	Merhum Sinan- Kayıkçı İbrahim- Sirkeci Hüseyin	10.000 akçe	Etmekçibaşı mah. avârızına		
36 130 a1	15 Cemaziyelevvel 1023 (23 Haziran 1614)	Emine binti Ahmet Reis	15.000 akçe	Hatim-hatib-müezzine	10'u 11 akçe 2 pul	
36 174 a2	15 Cemaziyelâhir 1023 (23 Temmuz 1614)	Emine binti Ahmet Reis	15.000	Abkeş-hatib-müezzin	10'u 11 akçe 2 pul	
37 8 a1-9 a1	10 Şaban 1018 (8 Kasım 1609)	Ahmet Reis bin Kasım	1.030 osmani	Kuran okunması-müteveli- kendine	10'11 1 rub	
38 54 a3	29 Zilhicce 1023 (30 Aralık 1615)	Nazenin Hatun binti Abdullah	1.000 dirhem	Kuran okunması-imam- müteveliye	10'u 11	
40 54 b2	Evâil-i Rebi'ülevvel 1025 :19-29 Mart 1616	El hac Bayezîd			10'u 11, 2 pul	Mütevellinin talebiyle 10'u 11,5 hesabı üzere muamele ve istirbah olunması kararlaştırılmıştır.

Sicil no	Tarih	Vâkıf	Miktar ve cinsi	Vakfedildiği cihet	Muamele oranı	Açıklama
41 36 b3a	1 Muharrem 1026 (9 Ocak 1617)	Ayşe binti Mustafa	25.000 akçe	İmama-hatibe-müezzine	10'u 11,5 akçe	
45 59 a4	(1028)	El hac Ramazan	2.000 akçe	Sahaflar tâifesinin mühimmat-ı lazimesine	10'u 11,5 akçe	
45 71 a1	17 Cemaziyelevvel 1028 (2 Mayıs 1619)	Meryem binti Abdullah	6.000 dirhem	Kendine-kuran okunması-müteveliye	10'u 11,5	
47 8 b1	7 Muharrem 1026 (15 Ocak 1617)	El hac Memi bin Abdullah	1.000 akçe	Sakabaşı mah. Avârızına		
47 30 b2	Evâil-i Revvel 1028 (16-26 Şubat 1619)	Saliha binti Haydar	14.000 akçe	Kuran okunması-mahalle musluğuna su konulması	10'u 11 bir rub	
48 20 a1	Evâil-i Revvel 1028 (16-26 Şubat 1619)	Saliha binti Haydar	14.000 akçe	Kuran okunması-mahalle musluğuna su konulması	10'u 11 bir rub	
51 21 a1	15 Safer 1031 (30 Aralık 1621)	Abdi Kaptan bin Ali Reis	40.000 dirhem	Kuran okunması	10'u 11,5	
52 39 a3	Evâil-i Cemaziyelevvel 1032 (3-13 Mart 1623)	Cemile binti Abdullah	4.000 akçe	Kuran okunması	10'u 11,5	
53 1 1b	10 Cemaziyelevvel 1033 (29 Şubat 1624)	Hacı Ali bin Kasım	7.000 akçe	Kuran okunması-müteveliye	10'u 11	
53 6 a2	26 Cemaziyelevvel 1033 (16 Mart 1624)	Amine Hatun binti Abdullah		Cüz-i şerif okunması		Malının 1/3 ünden 4000 akçe techiz ve tekfinine harcanıp kalanı Galatasaray içoğlanlarına vazife tayin edilip
53 39 a1	29 Receb 1033 (17 Mayıs 1624)	Musa bin Kasım	4.000 akçe	İmama-kuran okunmasına	10'u 11,5	
53 100 a4	15 Safer 1034 (27 Kasım 1624)	Musa bin Mehmed	1.600 akçe	Kuran okunmasına		
54 8 b1	1034	Hacı Hüseyin bin Ali	1.000 akçe	Kandil ve tamir masrafına		
54 38 a1	1 Safer 1036 (22 Ekim 1626)	Ali bin Abdullah	170 Riyali gurus	Kuran okunması-imama-müteveliye	10'u 11,5	

Sicil no	Tarih	Vâkıf	Miktar ve cinsi	Vakfedildiği cihet	Muamele oranı	Açıklama
57 34 a1	Evâsıt-ı Zilhicce 1041 (28 Haziran-7 Temmuz 1632)	Mehmed Ağa bin Süleyman	100.000 akçe	Kuran okunması	10'u 11 akçe 2 pul	
58 23 b1	Evâsıt-ı Şevval 1043 (8-18 Nisan 1634)	İslam Ağa bin Mustafa	35.000 akçe	Kuran okunması	10'u 11,5	
60 26 b1	20 Safer 1047 (14 Temmuz 1637)	Hacı Yakub bin Cafer	2.000 akçe	İkad-ı kanadile-mütevellie		
60 31 b1	26 Safer 1047 (20 Temmuz 1637)	Emine Hatun	3.000 akçe	Kuran okunması-imama-mütevellie	10'u 11,5	
60 86 b3	3 Zilkade 1047 (19 Mart 1638)	3 kişi	16.000 akçe	Sarı Lütfi mah. Avârızına		Mustafa 10 000-Baki 2000- Fatıma 4000 akçe
61 37 b4	Evâhir-i Cemaziyelâhir 1048 (28 Ekim-6 Kasım 1638)	Kurd Çelebi	200.000	Bina eylediği cami ve zaviye mühimmatına		
62 115 b2	22 Ramazan 1049 (16 Ocak 1640)	Mustafa Reis bin Abdullah	8.000 akçe	Kuran okunması-imama-müezzine	10'u 11	
62 134 a2	15 Şevval 1049 (8 Şubat 1640)	El hac Mustafa bin Halil	20 riyali gurus	Kuran okunması	10'u 11,5	
63 73 a1	29 Safer 1050 (20 Haziran 1640)	Mehmed bin Şaban	10.000 akçe	Kuran okunması-müezzin-mütevellie		
63 117 b1	29 Cemaziyelevvel 1050 (16 Eylül 1640)	Fatıma binti Nureddin	3.000 dirhem	Kuran okunması-müezzin-mütevellie		
63 159 b4	24 Ramazan 1051 (27 Aralık 1641)	Mehmed Kapudan bin Hasan Kapudan	200 riyali gurus	El hac Ama mah. avârızına	10'u 11	Ziyade kalırsa asl'ı mala hatm oluna
67 9 a1	10 Şevval 1053 (22 Aralık 1643)	Mümine Hatun				
67 24 a2	21 Rebi'ülevvel 1053 (9 Haziran 1643)	İsmihan Hatun binti Hasan	20.000 akçe ve 1 menzil	Evladına -kuran okunmasına-medine fukarasına	10'u 11,5	10 000akçenin ribhi menzil masrafına-10 000 akçenin ribhi kuran okunmasına
67 44 a1	20 Cemaziyelevvel 1053 (6 Ağustos 1643)	Fahri Hatun binti Abdurrezzak	1875 riyali gurus her biri 80'er akçeden toplam 150 000 akçe	1 sure-i Fatiha-3 İhlas okunması	10'u 11 1 pul	Galata Sarayı Gılman-ı Enderun için her sene 9000 akçelik kağıt-2000 akçelik kalem-500 akçelik mürekkep alınıp dağıtılması
67 97 a1	1 Ramazan 1053 (13 Kasım 1643)	Kara Veli bin Piri	40 riyali gurus	Musluğa su getirilmesi- tamirine-mütevellie	10' 11,5	Mahmiyedeki mahkemet'ül bünyanın önüne yaptırdığı musluğa

Vakıfları 28 i erkekler tarafından,13 kadınlar tarafından,1 i erkek ve kadın ortak tarafından kurulmuştur.

Vakıf parası	Adet
Akçe	26
Dirhem	6
Riyali gurus	5
Osmani	2
Belli değil	3

Muamele oranları	Adet
10'u 11	5
10'u 11, 1 pul	1
10'u 11, 2 pul	4
10'u 11, 1 rub	3
10'u 11,5	13
Belli olmayan	16

Vakfedilen cihet	Adet
Kur'an okunması ve mütevellîye	27
Mahalle Avârızına	4
Musluğa su getirilmesine	3
Kandil masrafına	2
Cami-zaviye mühimmatına	1
Akar iştirâsına	1
Sahaflar tâifesinin mühimmatına	1
Belli değil	3

Ek 12. Para Vakıflarının Alacakları

SİCİL NO	VAKIF ADI	BORÇLU	BORÇ MİKTARI	BORCUN VASFI	TARİH	AÇIKLAMA
71 1 b2	Fahriye Hatun	Mustafa bin Habib	10.000 akçe	Aslı mal ribh	2 Muharrem 1057 (7 Şubat 1647)	9000 akçeye istiğlâl- menzili var senede 120 akçe
52 43 a	Sirkeci mahallesi avârızı	Aişe Hatun binti Receb	2.000 akçe	karz	15 Receb 1032 (15 Mayıs 1623)	Vefat üzerinden kocasından talep edilmiş
69 74 b1	Hüseyin Ağa	Nasuh Beşe bin Hasan	250 riyalı guruş	Gallesinden	15 Zilhicce 1055 (1 Şubat 1646)	Evini borca karşılık rehin vermiştir. 25 riyalı guruş daha borcu vardı
45 25 a4	Mustafa Ağa	Musa Reis bin Mehmed	10.000akçe		(1028)	Evini borca karşılık rehin vermiştir
38 37 a1	Galatasarayında tilavet için nukud	Ali Hoca bin Hüseyin	158.000 akçe		2 Zilhicce 1023 (3 Ocak 1615)	Borca karşılık menzili satılmış
56 25 a1	Bereketzade vakfi	Anton veledi Dimitri	3.000 akçe	1000 akçesi ribh		10'a 11 hesabı üzere 5 senede 1000 akçe ribh hasıl olmuş
56 153 b1	Firuz Ağa Vakfi	Ahmed Çelebi bin Ömer	10.000 akçe		21 Şevval 1040 (23 Mayıs 1631)	
53 123 a3	Tellak Hasan Vakfi	Despina binti Todor	12.000			120 si 1 altına rayic iken eşyaları 8000 akçe ile takas
53 115 b2	Hüseyin Ağa	Manol veledi Manol	48.300		20 Rebi'ülâhir 1034 (30 Ocak 1625)	8 gün içerisinde borcunu ödeyemezse menzili satılacak
53 25 a3	El hac Ama	Mehmed çelebi	23.500		11 Receb 1033 (29 Nisan 1624)	
36 77 a3	Kasımpaşa	Hasan bin Abdullah	10.000		6 Rebi'ülevvel 1023 (16 Nisan 1614)	Borca karşı menzili rehin
36 100 a1	Yakup Ağa	Zamane binti Abdullah	4.000 akçe		16 Rebi'ülâhir 1023(26 Mayıs 1614)	Borca karşı menzili rehin
36 151 b5	Yelkenci Mustafa	Ayine binti İskender	4.500 akçe		26 Receb 1023 (1 Eylül 1614)	Borca karşı menzili rehin
61 80 a2	69 cemaat nukudu	Hızır Beşe bin Yusuf	500 riyalı guruş		Evâil-i Cemaziyelâhir 1050 (18-28 Eylül 1640)	

SİCİL NO	VAKIF ADI	BORÇLU	BORÇ MİKTARI	BORCUN VASFI	TARİH	AÇIKLAMA
36 6 b1	Dilguşa Hatun	Şaban Reis	20.000	4.000 akçe ribh		Borca karşı menzili rehin
62 28 a	Cami Kebir mah. avârız	El hac Perviz bin Abdullah	4.000 akçe		27 Rebi'ülâhir 1049 (27 Ağustos 1639)	
62 57 b1	El hac Nuh	Papayani veledi Manol	3.500 akçe		15 Cemaziyelâhir 1049 (8 Ekim 1639)	İnkâr etmiş. Şahitlerle borç onaylanmış
62 91 b3	Kâtip Mustafa Çelebi	Abdi Beşe bin Mehmed	211 kıta riyali gurus	6.000 akçe ribh	Evâsıt-ı Receb 1049 (6-16 Kasım 1639)	Abdi Beşe önceki müteveli olup vakıftan borç almış
62 104 a3	Gazanfer Ağa	Bedak veledi Agop	7.000 akçe		7 Ramazan 1049 (1 Ocak 1640)	
64 3 b3- 100 a1	Galatasaray Vakfı	Mustafa Reis bin Ramazan	5.000 akçe		2 Cemaziyevvel 1052 (29 Temmuz 1642)	Menzil satılıp borç ödenmiştir
47 30 a2	Süleyman Ağa	Receb Bey bin Abdülmennan	11.000 akçe		Evâsıt-ı Safer 1028 (26 Ocak 1619-4 Şubat 1620)	Eski müteveli vakıftan aldığı borç
47 30 a4	Hasan Ağa Ömer Ağa Kalender	Receb Bey	43.000 14.000 24.000		(1028)	
50 9 b1	Saliha Hatun	Aleksi veledi Hırsofi	7.000	700 ribh	3 Rebi'ülâhir 1030 (25 Şubat 1621)	160 gün tamamına müeccel. Bağlı rehin
50 21 b4	İsmail Çelebi	Yani veledi Nikola	10.000	1250 muamele	13 Rebi'ülâhir 1030 (7 Mart 1621)	
70 5 b1	Seyid Ömer Çelebi	Keşade Hatun binti Abdullah	2.000 akçe		13 Muharrem 1054 (22 Mart 1644)	Terekesinden edaya tembih
70 9 a3	Bereketzade mescidi	Hüseyin Çelebi bin Yakup	2.800 akçe		Gurre-i Safer 1054 (9 Nisan 1644)	Muhallefattan edasına tembih
70 36 a3	Silahtar Mustafa Paşa	Cafer Ağa bin Süleyman	830 rg+22 rg		25 Safer 1057 (1 Nisan 1647)	Muhallefattan edasına tembih

SİCİL NO	VAKIF ADI	BORÇLU	BORÇ MİKTARI	BORCUN VASFI	TARİH	AÇIKLAMA
70 36 a4	Hoca Rüstem	Cafer Ağa bin Süleyman	10 500+ 600		25 Safer 1057 (1 Nisan 1647)	Muhallefattan edasına tembih
70 36 b1	Sefer Kethüda	Cafer Ağa bin Süleyman	9.125 akçe		5 Rebi'ülevvel 1057 (10 Nisan 1647)	Muhallefattan edasına tembih
71 1 a1	Fahria Hatun	El hac Mustafa	19.000 akçe	Aslı mal+ribh	4 Muharrem 1057 (9 Şubat 1647)	Muhallefattan edasına tembih
57 11 b2	Hasan Çelebi	İbrahim Çavuş bin Hasan	10.000		28 Safer 1041 (25 Eylül 1631)	
57 20 b4	Bereketoğlu mah. Avârızı	Hüsrev bin Abdullah	3.000 akçe		Evâsıt-ı Cemaziyelâhir 1041 (2-12 Ocak 1641)	
54 9 a2	Süleyman Ağa	Mehmed Efendi bin Nurullah	10.000 akçe		Evâhir-i Muharrem 1036 (11-21 Ekim 1626)	İnegöl kadısı
54 62 b1	Kasımpaşa	Mustafa Bey bin Ferhat	10.000 altın		Evâil-i Muharrem 1038 (31 Ağustos-9 Eylül 1628)	
51 2 b2	Hüseyin Ağa	El hac Osman bin Şaban	6.000 akçe		15 Muharrem 1031 (30 Kasım 1621)	Menzilin satılıp borcun edası
22 26 b1	Topçu Hasan	Saime binti Mehmed	8.000 akçe	800 ribh	Evâil-i Şevval 1007 (16-26 Şubat 1599)	1 yıl tamamına müeccel
22 27 b1	El hac Şaban mah. Avârızı	Fahriye binti Mehmed	6.000 akçe		Evâil-i Zilkade 1007 (26 Mayıs-4 Haziran 1599)	
22 27 b1	Tahta Camii Avârızı	Fahriye binti Mehmed	2.000 akçe			
22 62 b1	Hasan Paşa	Davud Çavuş	150.000 akçe	15 000 ribh	Evâil-i Şaban 1008 (16-26 Şubat 1600)	Müteveffa beyt'ül mal emini
28 17 b2	Medine-i Münevvere	Hatice binti İlyas	34.000 osmani		Evâsıt-ı Zilkade 1013 (30 Mart-8 Nisan 1605)	
28 41 b1	Kulaksız Ahmed Avârızı		550 akçe		Evâsıt-ı Rebi'ülâhir 1014 (3-13 Eylül 1605)	

SİCİL NO	VAKIF ADI	BORÇLU	BORÇ MİKTARI	BORCUN VASFI	TARİH	AÇIKLAMA
29 100 b1	Yelkenci Mustafa	Memi Reis bin Abdullah	10.000		Evâsıt-ı Ramazan 1015:9-19 Ocak 1607	
30 3 a2	Efdalzade	Köse Yani	31.000 akçe		Evâil-i Rebi'ülâhir 1014	
30 12 b2	Davud Kethüda	Fatıma Hatun binti Hasan	10.000	1000 ribh	Evâsıt-ı Cemaziyelâhir 1014	1100 akçe züyuf olmağla filori 200 e rayic iken vermiş. 6000 cedit akçe edasına tembih olundu
33 54 b2	Ebulfâzıl	Mustafa Reis bin Mehmed	4.000 akçe		Evâsıt-ı Rebi'ülâhir 1017	
34 5 b1	Hüsrev Kethüda	Seyid Ali bin Seyid Ahmed	30.000 akçe	6000 ribh	5 Şaban 1016 (25 Kasım 1607)	Muhallefatından edasına tembih
34 29 a3	Kamer Hatun	Yorgi veledi Nikola	5.000 akçe	500 ribh	20 Ramazan 1016 8 Ocak 1608	
34 55 b3	Miri Hasırhane	Aşçıbaşı Osman Bey	50.000 akçe	5000 ribh	4 Zilhicce 1016	
34 65 b2	Mihriban Hatun	Derviş Abdi	4.500 akçe		Evâil-i Muharrem 1014	
34 65 b2	Ebul hasan		4.000 akçe			
36 10 a4	Sinan Paşa	Mustafa Çelebi	15.000 akçe		23 Ramazan	
36 14 a4	Kepenekçi Sinan	Ahmed Reis	10.000 akçe		Evâsıt-ı Şevval 1022 :22Kasım-1 Aralık 1613	Menzil icaresinden 1404 akçe daha borcu vardır
36 24 a4	Kebirzade Ahmed Efendi	Bursa Kadısı Ahmed Efendi	60.000 akçe		8 Zilkade 1022 22 Aralık 1613	

SİCİL NO	VAKIF ADI	BORÇLU	BORÇ MİKTARI	BORCUN VASFI	TARİH	AÇIKLAMA
36 27 a2	Emin Hayreddin	Cani veledi Anton	3.000 akçe	360 ribh	10 Zilkade 1022 (22 Aralık 1613)	Bazı eşyasını rehin bırakmıştır
36 25 b1	Davud kethüda				Evâil-i Zilkade 1022 (13-23 Aralık 1613)	İki vakfın toplam sermayesi 94 000 akçe olup yeni mütevellî öncekinden talep etmektedir
36 25 b1	Kulaksız Ahmed				Evâil-i Zilkade 1022 (13-23 Aralık 1613)	
36 60 b2	Emin Hayreddin	Manol veledi Nikola	8.000 akçe		6 Safer 1023 (18 Mart 1614)	
36 10 a4	Sinan Paşa	Mustafa Çelebi	15.000 akçe		23 Ramazan 1023 (27 Ekim 1614)	
36 14 a4	Kepenekçi Sinan	Ahmed Reis	10.000 akçe		Evâsıt-ı Şevval 1022 (22Kasım-1 Aralık 1613)	Menzil icaresinden 1404 akçe daha borcu vardır
36 24 a4	Kebirzade Ahmed Efendi	Bursa Kadısı Ahmed Efendi	60.000 akçe		8 Zilkade 1022 (22 Aralık 1613)	
36 27 a2	Emin Hayreddin	Cani veledi Anton	3.000 akçe	360 ribh	10 Zilkade 1022 (22 Aralık 1613)	Bazı eşyasını rehin bırakmıştır
36 25 b1	Davud kethüda				Evâil-i Zilkade 1022 (13-23 Aralık 1613)	İki vakfın toplam sermayesi 94 000 akçe olup yeni mütevellî öncekinden talep etmektedir
36 25 b1	Kulaksız Ahmed				Evâil-i Zilkade 1022 (13-23 Aralık 1613)	
36 60 b2	Emin Hayreddin	Manol veledi Nikola	8.000 akçe		6 Safer 1023 (18 Mart 1614)	
36 66 a2	Şahhuban hatun	Mustafa bin Abdullah	3.000 akçe		6 Safer 1023 (18 Mart 1614)	
36 68 a3	Mustafa Ağa	Suliyana binti Mihal	3.300 akçe			2 zımmî kefilî var

SİCİL NO	VAKIF ADI	BORÇLU	BORÇ MİKTARI	BORCUN VASFI	TARİH	AÇIKLAMA
36 69 a2	Şahhuban Hatun	Rıdvan bin Abdullah nam Reis	30.000 akçe			2 zımmî kefilî var
36 78 b5	Topatan	Mehmed Bey bin Sinan	30.000		Gurre-i Rebi'ülevvel 1023 (11 Nisan 1614)	Eski mütevellî
36 81 a1	Dalgıç Ahmed Paşa	Hüseyin Beşe bin Abdullah	130.000		Evâil-i Rebi'ülevvel 1023 (11-21 Nisan 1614)	
36 82 a1	Makbul İbrahim Paşa	Şaban Çavuş	30.000 akçe		10 Rebi'ülevvel 1023 (29 Nisan 1614)	Eski mütevellî
36 105 a3	Topatan	Mehmed Bey bin Sinan	30.000		Gurre Rebi'ülevvel 1023 (11 Nisan 1614)	
36 106 a5	Yazıcı mah. avârızı	Zemane Hatun binti Abdullah	1.000 akçe		Evâil-i Rebi'ülevvel 1023 (11-21 Nisan 1614)	
36 132 a3	Sefer kethüda				Evâhir-i Rebi'ülevvel 1023 (30 Nisan- 10 Mayıs 1614)	Vakfin akarından her yıl 200 akçe mahallesi avârızına şart koştur
36 138 a4	Okçu Musa	Sevasto veledi Dimitri	9.000 akçe		20 Cemaziyelâhir 1023 (28 Haziran 1614)	
36 139 a3	Sefer Kethüda	Mehmed Çelebi bin Mustafa	81.000 akçe		Selhi Cemaziyelâhir 1023 (6 Ağustos 1614)	13.000 vermiş, 68.000 baki kalmış
36 148 a1	İbrahim Bey	Yani veledi Yorgi	6.300 akçe		1 Receb 1023 (7 Ağustos 1614)	
36 148 b4	Maktul İbrahim Paşa	Mustafa Efendi bin Yusuf	8.000 akçe		Gurre Receb 1023 (7 Ağustos 1614)	1.000 i alındı 7.000 baki

SİCİL NO	VAKIF ADI	BORÇLU	BORÇ MİKTARI	BORCUN VASFI	TARİH	AÇIKLAMA
36 155 b4	Ferhat Subaşı	Anton-Franko-Nikola-Viladimir	30.000 akçe		28 Receb 1023 (3 Eylül 1614)	4 zımmî ortak borçlanmışlar
36 161 b3	Emin Hayreddin	Nikite veledi Kosta	8.000 akçe	Çuka bahası 960	Gurre Şaban 1023 (6 Eylül 1614)	1 yıllık vadeli
36 168 b3	El hac Mahmud	Batista veledi Kosta	15.000 akçe	Çuka bahası 1.950	16 Şaban 1023 (21 Eylül 1614)	
38 3 b1	El hac Ferruh	Simone bin Sevato	8.000 akçe		7 Ramazan 1023 (11 Ekim 1614)	
38 8 b6	Süleyman Ağa	Hani binti Abdullah	4.600 akçe		20 Ramazan 1023 (24 Ekim 1614)	
38 60 a3	Maktul İbrahim Paşa	Mustafa Efendi bin Yusuf	8.000 akçe		2 Muharrem 1024 (1 Şubat 1615)	
38 84 b1	Emin Hayreddin	Mehmed Çelebi bin Mehmed	9.1300		8 Safer 1024 (9 Mart 1615)	Eski mütevelliden talep edilen
38 84 b1	El hac Küçük	Mehmed Çelebi bin Mehmed	31.000		8 Safer 1024 (9 Mart 1615)	
38 86 a5	El hac Kasım	Manol veledi Apostol	4.000 akçe		15 Safer 1024 (16 Mart 1615)	Karşılığında bazı eşyalar rehin verilmiş
38 96 a4	Bezirganzade vakfı	Mesud Çavuş	2.700 akçe		8 Rebi'ülevvel 1024 (7 Nisan 1615)	Galata'da vaki akarın mütevellisinden alınmıştır
38 99 b3	El hac Kasım	Mehmed Reis bin Muharrem	2.000 akçe	Çuka bahası 130 akçe	27 Safer 1024 (28 Mart 1615)	
38	Musahib Mehmed Ağa	İbrahim bin Ramazan	3.400 akçe		4 Rebi'ülâhir 1024 (1 Temmuz 1615)	
40 39 b5	Sururi Efendi	Atnaş veledi	5.000 akçe		Evâsıt-ı Safer 1025 (27 Şubat-7 Mart 1616)	2 zımmî kefilî var

SİCİL NO	VAKIF ADI	BORÇLU	BORÇ MİKTARI	BORCUN VASFI	TARİH	AÇIKLAMA
40 44 b1	İbrahim Bey		7.000 akçe		Evâhir-i Safer 1025 (8-18 Mart 1616)	2 zımmî kefil var
44 2 b1	Süleyman Ağa	İstanbul'da 300.000 akçelik bir para vakfidır	Evâsıt-ı Zilhicce 1026 :8-18 Aralık 1617			
49 13 a1	Galatasaray tilavet için				24 Şaban 1028 (6 Ağustos 1619)	202 570 akçe vakf edilmiş
49 25 b1	Osman bin Abdullah	Yani	10.000 akçe		Evâsıt-ı Ramazan 1028 (21-31 Ağustos 1619)	Frankol veledi Yani babasına kefil olmuştur
59 34 b1	Saray-ı cedit	Mehmed Bey bin Ali	30.000 akçe		Evâhir-i Şaban 1045 (28 Ocak-6 Şubat 1636)	
60 65 b1	Kılıç Ali Paşa Vakfı	Vakıf mütevellisi vakıf adına Pandeli veledi Konstantin'den 20.000 akçe borç almıştır				
60 66 b6	Perizat Hatun	Yusuf Efendi bin Şaban	5000 akçe	Çuka bahası 625		
60 79 a7	Hasan Paşa	El hac Mustafa bin Hüseyin	15 000 akçe		5 Şevval 1047 (20 Şubat 1638)	5000 eda edilmiş 10 000 baki
61 38 b1	Yahyazade Ramazan Çelebi	Bali Reis	14 000 akçe	1825 ribh	Evâsıt-ı Receb 1048 (17-27 Kasım 1638)	
63 6 b1	Kürkçü Mehmed Bey	Sofyanos veledi Agosto	120 riyali guruş + 30000 akçe	37,5 guruş Ribh		Altın 240-kamil guruş 120 rayic iken
63 23 a6	Yakup Kethüda	Nasuh Dede bin Veli	9000 akçe		29 Zilkade 1050 (12 Mart 1641)	Kasid akçe olmağla kıymeti 50 altın-6000 cedit akçe
63 25a3	Camii Kebir Avârızı	Hasan bin Abdullah	125 riyali guruş		5 Zilhicce 1050 (18 Mart 1641)	

SİCİL NO	VAKIF ADI	BORÇLU	BORÇ MİKTARI	BORCUN VASFI	TARİH	AÇIKLAMA
63 37 a1	El hac Seydi Ali	El hac Mustafa bin Ali	80 000 akçe		Selhi Zilkade 1050 (13 Mart 1641)	Eski mütevellide 76 000 akçe olup 36 000 zimem-i nasd 44 000 i eski mütevellidedir. 40 gün tamamına eda etmezse menzili satılacaktır.
63 56 a2	El hac Seydi Ali	El hac Mustafa bin Ali			8 Muharrem 1050 (30 Nisan 1640)	
63 71 a3	Memi Kethüda	Şemsi Efendi bin Ramazan	3000 akçe		1051	Altın 180 rayic iken 16 altın 2010 cedit akçe talep edilmiş
63 173 b4	El hac Seydi Ali				8 Zilkade 1051 (8 Şubat 1642)	Vakfin toplam sermayesi 80.000 akçedir
63 179 a4	Fahreddin Efendi mah. Avârızı	El hac Habib bin Şaban	25.500akçe		9 Zilkade 1051 (9 Şubat 1642)	
64 16 b1	Mehmed Bey bin Mustafa Paşa	Petro veledi Panayot	180 riyalı guruş	Çuka bahası 20 guruş	2 Cemaziyelâhir 1052 (28 Ağustos 1642)	
67 9 a3	Kasımpaşa Camii Avârızı	Kasım Çorbacı bin Ali	200 riyalı guruş	Çuka bahası 30 rg	27 Şevval 1053 (8 Ocak 1644)	
67 51 b1	Sünbül Ağa	Dimo veledi Andriye	60 riyalı guruş	Murabaha 19,5 guruş	3 Receb 1053 (17 Eylül 1643)	
68 32 a1	Fenarizade Muhyiddin Efendi	Palaz veledi Kosta	250 riyalı guruş		23 Receb 1054 (25 Eylül 1644)	
68 41 b4	Lütfi	Todoş veledi Pavlo	100 riyalı guruş	Çuka bahası 15 guruş	1054	
68 5 b2	Mustafa Kethüda	Ümmihan binti Abdullah	3.000 akçe		8 Safer 1055 (5 Nisan 1645)	
55 13 b1	Musahib Mehmed Ağa	Pervane bin Abdullah	120 sikke altın 90 kâmil guruş 20 900 akçe	Evâhir-i Cemaziyelâhir 1038		

Ek 13. Vakıflarla Yapılan Bey' Bi'l Vefa

Sicil no	Veren	Alan	Vefa Konusu	Para cinsi ve Miktarı	Süre	Tarih	Yeri	Açıklama
36 4 a2	Papa Sehoniz veledi Dimitri	Mustafa Paşa Vakfı	Bağ	4.600 akçe	1 yıl	21 Ramazan 1022 (4 Kasım 1613)	Fındıklı	
36 85 a7	İbrahim Efendi bin Mehmed	Kapudan Hasan Paşa Vakfı	Menzil	15.000 akçe	1 yıl	Gurre Ramazan 1023 (5 Ekim 1614)		Borç zamanında ödenemezse menzil satılarak vakfın borcu ödenecek kalanı ise İbrahim Efendiye eda edilecek. Mehmed bin Ali vekil tayin edilmiş.
40 57 a3	Kosta veledi Estemad	İskender Ağa Vakfı	1 kıt'a mülk bağ	16.500 akçe	1 yıl	13 Rebi'ülevvel 1025 (31 Mart 1616)	Fundalık nam mevzi	Borcu zamanında ödeyemezse bey'i mezkûr bey'i bat'a münkalib olsun. 2 zımmî Kosta'nın nefesine ve hin-i mutalebede ihzarına kefil oldular
60 79 b7	Yorgi	Yeni mahalle avârızı vakfı	Bağ	3000 akçe	1 yıl	13 Şevval 1047 (28 Şubat 1638)	Fener kurbunda	
62 106 a3	Hristo veledi İstako	Pertev Paşa Vakfı	Bağ	880 akçe	1 yıl	12 Ramazan 1049 (6 Ocak 1640)	Beyoğlu	1 yıl sonra ödemeyi taahhüt edip kendine kefiller bulmuştur.

Toplamda 40 adet bey' bi'l vefa kaydı vardır.

VEFA KONUSU	KİŞİ	VAKIF
Menzil	19	1
Bağ	6	4
Menzil ve mahzen	2	
Menzil ve bağ	1	
Menzil ve arsa	1	
Menzil ve bağçe oda	1	
Mahzen ve dükkân beyt	1	
Değirmen	1	
Menzil hissesi	3	

VEFA İŞLEMİNDEN YARARLANANLAR	SAYI
ZİMMİ ERKEK	27
MÜSLÜMAN ERKEK	8
ZİMMİ KADIN	3
MÜSLÜMAN KADIN	2

PARA CİNSİ	SAYI
AKÇE	23
RİYAL	14
OSMANİ	1
SİKKE-İ HASENE	1
RİYAL+AKÇE	1

VEFA SÜRELERİ	KAYIT
1 Yıl	12
150 Gün	4
3 Yıl	2
1,5 Yıl	1
3 Ay	2
2 Ay-4 Ay-6 Ay-8 Ay-10 Ay-11 Ay	1
360 Gün-300 gün-276 Gün-240 Gün-180 Gün-100 Gün-90 Gün-60 Gün-30 Gün	1

Ek 14. Vakıflarla Yapılan Bey' Bi'l İstiğlal

Sicil no	Veren	Alan	İstiğlal Konusu	Para cinsi ve Miktarı	Süre	Tarih	Yeri	Açıklama
22 52 a1	Haydar bin Haydar	Firuz Ağa Vakfı	Menzil	4.000 akçe	Senede 400 akçe	Evâhir-i Safer 1008 (10-20 Eylül 1599)	Firuz Ağa Mahallesi	
23 5 b2	Mustafa bin Kasım	Kâtip Hüsrev Vakfı	Menzil	35.000 akçe	3.500 akçe	Evâsıt-ı Zilkade 1008 (23 Mayıs-1 Haziran 1600)	Yazıcı mahallesi	2 yıllık kira ile beraber 45 000 akçe deyn olup muhallelatından karşılanmış
29 58 a2	Memi bin Mustafa	Yakup Kethüda Vakfı	Menzil	3.000 akçe	200 akçe		Kalafatçıbaşı mah.	
30 4 a3	Yorgaki	Yusuf Fenari Vakfı	Menzil	10.000 akçe		12 Cemaziyelevvel 1014 (25 Eylül 1605)	Kuruçeşme	Vakıf mütevellisi kefil 3 zımmiden almış
34 32 b1	Mihal	Abdullah Efendi Vakfı	Menzil	10.000 akçe		21 Ramazan 1016 (9 Ocak 1608)		
34 55 a2	Marula binti Mihal	Pervane Kethüda Vakfı	Menzil	40.000 akçe	4.000 akçe	5 Zilhicce 1016 (22 Mart 1608)	Sultân Bayezid Mahallesi	
34 63 b1	Saime binti Bali	Kâtip Mustafa Çelebi Vakfı	Menzil	6.000 akçe	700 akçe	Selh-i Zilhicce1016 (16 Nisan 1608)	Tophane Ebul fazıl mah.	
36 56 b1	Mehmed Reis bin Murad	Piyale Paşa Vakfı	Menzil	35.00 akçe		25 Muharrem 1023 (7 Mart 1614)	Piyale Paşa Mah.	Menzili 60 200 akçeye satılıp vakfa borcu ödenmiş
36 59 b5	Mehmed Reis bin Aslan	Firuz Ağa Mahallesi Avârızı	Menzil	10.000	1.500	Evâhir-i Muharrem 1023 (2-12 Mart 1614)	Firuz Ağa Mah.	
36 69 a6	Konstantin veledi Kiro	Hüseyin Ağa Vakfı	Menzil	5.0000		10 Safer 1023 (22 Mart 1614)		Menzil mütevellî tarafından 50 000 akçeye satılmış
36 73 a6	Hızır Bey bin Süleyman	Kapudan Hasan Paşa Vakfı	Menzil	10.000 akçe		Evâhir-i Safer 1008 (10-20 Eylül 1599)	Mustafa Ağa Mahallesi	
36 82 b2	Mehmed Reis bin Hüseyin	Kâtip Mehmed Çelebi Vakfı	Menzil	5.000 akçe		20 Rebi'ülevvel 1023 (30 Nisan- 10 Mayıs 1614)	Bedrettin Bey mah.	
36 86 b1	Cezire-i Garp Beylerbeyi Hızır Paşa	Ferhat kethüda Vakfı	Menzil	270.000	27.000 akçe (2 sene)	Evâhir-i Rebi'ülevvel 1028 (31 Ağustos- 9 Eylül 1619)	Beşiktaş	Menzili 414.000 akçeye satılmış 324.000 vakıf için alınmış

Sicil no	Veren	Alan	İstiğlal Konusu	Para cinsi ve Miktarı	Süre	Tarih	Yeri	Açıklama
36 91 a3	Eline binti Nikola	Hemdem Çavuş Vakfı	Menzil	21.000 akçe		10 Rebi'ülâhir 1023		Mütevelli 9 000 akçeyi almış kalan 12 000 akçe tasdik edilmiş
36 145 b1	Saliha binti İbrahim	 Vakfı	Menzil	15.000 akçe	1500	21 Ramazan 1016-9 Ocak 1608		
36 167 a4	Pirebine nam nasraniye	Hüseyin Ağa Vakfı	Menzil	13.000 akçe	2 sene mukaddem	8 Şaban 1023	Beyoğlu	
38 20 a5	Fatıma binti Ali	Mehmed Paşa Vakfı	Menzil	42.000	4.200 akçe	Şevval 1023		1020 yılında vakıftan alınmış, istiğlâl 3 yıl sonra yapılmış
38 21 a5	Mustafa Beşe bin Yusuf	Mustafa Bey Vakfı	Menzil	7.500	750 akçe (2 yıl)	22 Şevval 1023 25 Kasım 1614	Müeyyedzade mah.	
38 26 b5	Mehmed Efendi bin Ahmed	Kapudan Hasan Paşa Vakfı	Menzil	23.500	3.525 akçe (2 yıl)	4 Zilkade 1023 6 Aralık 1614	Sinan Ağa Mah. İstanbul	
38 31 a4	Fatıma binti Ali	Mehmed Paşa Vakfı	Menzil	42.000	4.200 akçe	21 Zilkade 1023	Okçu Musa Mah.	Karzı hasen alınıp sonradan istiğlâl yapılmış
38 102 b3	Sitti binti Hüsam Reis	Yusuf Ağa Vakfı	Menzil			9 Rebi'ülevvel 1024-8 Nisan 1615	Kasımpaşa Camii Kebir Mah.	
40 2 b1	Hasan Çavuş bin Hüseyin	Aişe Hatun Vakfı	Menzil	27.500 akçe		Evâil-i Şevval 1024	Sultân Bayezıd mah.	
40 2 b3	Dimitri veledi Yani	Hüsrev Kethüda Vakfı	Menzil	20.000 akçe		Evâil-i Şevval 1024	Galata Yeniköy	Mütevellinin haberi yok iken menzili bir Yahudi'ye satmış Yahudi ile mütevelli karşı karşıyadır
40 23 b4	Saliha Hatun	Kâtip Hüsrev Vakfı	Menzil	22.000		Evâhir-i Şaban	Yazıcı mah.	1015 senesinden beri Saliha hatun 7 senedir gâib
40 27 b1	El hac Hatip bin Beşir	Abdulbaki Efendi vakfı	Menzil	7.000 akçe	1.050 akçe		Muhyiddin Efendi Mah.	

Sicil no	Veren	Alan	İstiğlal Konusu	Para cinsi ve Miktarı	Süre	Tarih	Yeri	Açıklama
40 50 b5	Dimitri veledi Kosta	Piyale Paşa Vakfı	Menzil	43.000 akçe		Evâil-i Rebi'ülevvel 1025 (19-29 Mart 1616)		Paranın tamamı alınıp menzil iade edilmiş
40 62 a1	Dimitri veledi Mihâl	Hani Hatun Vakfı	Menzil	20.000 akçe			Kuruçeşme	Menzil borca karşılık tamamen vakfa devredilmiş. Menzil harap olup hasılı harcına vefa etmeyip....
40 64 b5	Fatıma binti Abdullah	El hac Mustafa Mahallesi Avârızı	Menzil	7.000 akçe		Evâhir-i Receb 1025 (3-13 Ağustos 1616)	El hac Mustafa Mah.	
40 67 a1	Yorgi veledi Petro	Merhum El hac Vakfı	Menzil	4.000 akçe			İstinye Yeniköy	4000 akçe varislerden alınmıştır
44 42 b1	Perviz Çavuş bin Abdülmennan	Hasan Ağa Vakfı	Menzil	36.000 akçe	3.600 akçe (2 yıl)	Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1027 (15-25 Mayıs 1618)	El hac Memi Mah.	
45 10 b1	Nikola veledi Mihâl	Hatun Vakfı	Menzil	6.000 akçe	600 akçe	17 Rebi'ülevvel 1028 (4 Mart 1619)	Arnavutköy	
45 11 b5	Mehmed	Pirizade Hatun Vakfı	Menzil	29.305	2.930 akçe	1028	Tophane Cihangir mah.	
45 34 b1	Mustafa bin Mehmed ve eşi	 Hatun Vakfı		5.000 akçe	500 akçe	27 Rebi'ülâhir 1028 (13 Nisan 1619)	Cihangir	
45 41 a3	Rahime binti Hasan	Ağaççı Ali Vakfı	Menzil	5.000		1028	Bedreddin Bey Mah.	
45 79 b3	Dimitri veledi Yanaki	Feri Hatun Vakfı	Menzil	50.000		Evâhir-i Cemaziyelâhir 1028 (3-13 Haziran 1619)	Ortaköy	Muhallefatından talep. Varislerin inkârı. İspat. Edasına tembih
47 29 a1	Ali Çelebi bin Merhum Memi Paşa	Kurd Kapudan Vakfı	Menzil	20.000	3.000 akçe (2 yıl)	Evâsıt-ı Safer 1028 (26 Ocak 1619-4 Şubat 1620)	Yel değirmeni mah.	Muhallefatından talep edilmiş, Varislerin inkârı üzerine ispat yoluna gidilmiş. Edası tembih olunmuş
49 12 a1	Mehmed Çelebi bin Mehmed	Yakub Kethüda Vakfı	Menzil	15.500	1550 akçe	29 Şaban 1028 (11 Ağustos 1619)	El hac Memi mah.	
49 18 b3	Dife veledi Duka	Hüsrev Kethüda Vakfı	Menzil	5.000 akçe	500 akçe	Ramazan 1028	Yeniköy	Zimmî kefilî var

Sicil no	Veren	Alan	İstiğlal Konusu	Para cinsi ve Miktarı	Süre	Tarih	Yeri	Açıklama
49 21 b1	Seyid Mehmed bin Yusuf	Hamza Bey Vakfı	Menzil	3.000 akçe	400 akçe	9 Ramazan 1028 (20 Ağustos 1619)	Kalafatçıbaşı mah.	
49 21 b3	Zafire veledi Kırako	Hüsrev Kethüda Vakfı	Menzil	20.000 akçe	2.000 akçe	Ramazan 1028	Karaköy	Önce 13 000 sonra 7000 eda edip menziline almış
49 44 a3	Frankola veledi Liforoz	Piyale Bey Vakfı	Menzil	50.000 akçe	7.500 akçe (5 yıl)	12 Şevval 1028 (22 Eylül 1619)	Lonca mah.	5 yıllık
49 47 b1	Ebu Bekir bin Kazım	Hasan Paşa Vakfı	Menzil	5.000	625 akçe	27 Şeval 1028 (7 Ekim 1619)	Tomtom mah.	
49 50 b4	Esmeragda binti Paskal	Pervane Kethüda Vakfı	Menzil	10.000	1200	Evâhir-i Şevval 1028 (29 Eylül-9 Ekim 1619)	Hızır İlyas mah.	
49 51 b3	Emine Hatun binti Abdullah	İsmail Çelebi Vakfı	Menzil	5.000	625 akçe	Evâhir-i Şevval 1028 (29 Eylül-9 Ekim 1619)	Tomtom mah.	5.000 + 4.261 ücret alınıp menzil iade edildi
49 74 b1	Sabık Trablus Beylerbeyi Ömer Paşa	Haseki Vakfı	Menzil 2 adet	1.243.000		7 Zilhicce 1028 (15 Kasım 1619)	Sehil Bey mah.	
49 85 a2	Receb bin İdris	Yelkenci Mustafa Vakfı	Menzil	4.500 akçe		23 Muharrem 1028 (10 Ocak 1619)	Sarı Lütü mah.	aslimal alınıp fekk-i rehn yapılmış
51 48 b1	Ömer Bey bin Habib	Perizat hatun Vakfı	Menzil	3.500	350	Evâhir-i Rebi'ülâhir 1031 (3-13 Mart 1622)	Selime Hatun Mah.	
52 48 a1	Pereşkova binti Manol	El hac Ama Vakfı	Menzil	15.000	1.050	15 Receb 1032 (15 Mayıs 1623)	Sultân Bayezıd mah.	
53 44 a4	Osman bin İbrahim	Şahhuban Hatun vakfı	Menzil	40.000	4.000	15 Şaban 1033 (2 Haziran 1624)	Yolcuoğlu mah.	44.000 akçe alınıp fesih yapılmış
53 127 a2	Yorgi veledi Papa	Şener Bey Vakfı	Menzil	12.000		10 Cemaziyelevvel 1034 (18 Şubat 1625)		2.000 akçe eda edilip 10.000 akçe kalmış
54 56 b1	El hac Hattab	Abdulkadir El Fenari Vakfı	Menzil	7.000	Ayda 120 akçe (12 yıllk 18720)	Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1037 (17-27 Ocak 1628)	Muhyiddin Eefendi Mah.	

Sicil no	Veren	Alan	İstiğlal Konusu	Para cinsi ve Miktarı	Süre	Tarih	Yeri	Açıklama
56 17 b2	Anton veledi Konstantin	Kapuağası İsmail Ağa Vakfı	Menzil	17.000	1.700	20 Şevval 1039 (2 Haziran 1630)	Sultân Bayezıd	
56 46 b3	Fatıma binti Mesih	Silahdar El hac Mustafa Vakfı	Menzil	206 filori 1/4 rg		6 Muharrem 1040 (15 Ağustos 1630)	Ebulfazl mah.	
56 134 b1	Haydar Ağa bin Abdullah	Bağcı Ali Vakfı	Menzil	20.000	2.000	13 Ramazan 1040 (15 Nisan 1631)		Akit fesh edilmiştir.
59 14 b2	Hasan Beşe bin Abdullah	İsmail Ağa Vakfı	Menzil	12.000		Zilhicce 1044	El hac Memi mah.	
59 41 b1	Sinan Kapudan bin Hasan	Yeniçeri 99. Yayabaşı nukudu vakfı	Menzil	50.000	10.000	Evâhir-i Ramazan 1044 (9-19 Mart 1635)	Müeyyedzade mah.	60.000 akçeyi varisleri ödemiştir.
59 54 b1	Beytullah bin Abdurrahman	Yakub Ağa Vvakfı	Menzil	7.000	800	2 Şaban 1048 (9 Aralık 1638)	Müeyyedzade mah.	
60 81 b2	Yani veledi Yorgi	Yazıcı mahallesi avârızı Vakfı	Menzil	3.000	450	13 Şevval 1047 (28 Şubat 1638)	Fener nam karye	
62 64 b3	Hırsofi veledi Laskari	Zülüflü Baltacılar nukudu	Menzil	12.000	1.200	16 Cemaziyelâhir 1049 (4 Ekim 1639)	Sultân Bayezıd mah.	
62 101 b3	Mehmed bin Hüseyin	El hac Bayezıd Vakfı	Menzil	3.000	220		El hac Hüsrev mah.	
63 85 a1	Fatıma Hatun binti Mehmed	Seydi bin Memi Vakfı	Menzil	250 riyalı guruş	3.000 akçe	29 Rebi'ülevvel 1051 (8 Temmuz 1641)	Pürtelaz Hasan Çelebi mah.	
63 87 b1	Matyoz veledi Mihal	Yusuf Ağa Vakfı	Menzil	4.000 zuyuf akçe (180 i 1 altın)	600 akçe	17 Rebi'ülevvel 1051 (26 Haziran 1641)	Sinan Paşa mah.	
63 94 b3	Fatıma binti Mehmed	Gazanfer Ağa Vakfı	Menzil	5.000 zuyuf akçe		11 Rebi'ülâhir 1051 (20 Temmuz 1641)	Kasımpaşa Yahya kethüda mah.	
63 137 a3	Resul bin Yusuf	Osman Ağa Vakfı	Menzil	230 riyalı guruş	23 rg	24 Receb 1051 (29 Ekim 1641)	Seyid Ali Çelebi mah	
63 151 a2	Antonaki veledi Bernardo	Yemişçi Hasan Paşa Vakfı	Menzil	1.000 riyalı guruş	150 rg	24 Şaban 1051 (28 Kasım 1641)	Hüseyin Ağa mah.	

Sicil no	Veren	Alan	İstiğlal Konusu	Para cinsi ve Miktarı	Süre	Tarih	Yeri	Açıklama
63 152 a3	Papayasef veledi Dimitri	Hadım Mustafa Paşa	Keresteci Dükkânı	425 rişali gurus	3.400 akçe	20 Şaban 1051 (24 Kasım 1641)	Sultân Bayezıd mah.	7,5 ay tasarruf edip para alındıktan sonra fesih gerçekteşmiştir
63 162 a2	Saltana binti Yani	Üsküdar bağçesi bostancıları nukudu	Menzil+bağ	4.400 akçe	440 akçe	11 Şevval 1051 (13 Ocak 1642)	Üsküdar Çengel	
64 14 a4	Fatıma Hatun binti Hasan Paşa	Katip Mustafa Vakfı	Menzil	20.000	2.000	22 Cemaziyelevvel 1052 (18 Ağustos 1642)	Sinan Paşa mah.	
64 14 b3	Kalye bin Nikola	 Ağa Vakfı	Menzil	25.000	1.200 akçe senede (7ay)	16 Cemaziyelevvel 1052 (12 Ağustos 1642)	Sultân Bayezıd mah.	
64 19 a2	Saltana binti Konstantin	Halil Ağa Vakfı	Menzil	100 rişali gurus	10 rg	6 Cemaziyelâhir 1052 (1 Eylül 1642)	Sultân Bayezıd mah.	
64 74 b1	Dominiko veledi Anton	İbrahim Efendi Vakfı	Menzil	1.000 rişali gurus	125 rg	27 Zilkade 1052 (16 Şubat 1643)	Sururi Efendi mah.	
64 74 b2	Corco veledi Lazari	İbrahim Efendi Vakfı	Menzil	1.000 rişali gurus	125 rg	25 Zilkade 1052 (14 Şubat 1643)	Sururi efendi mah.	
67 41 b3	Ali Yazıcı bin Mehmed	Perizat Hatun vakfı	Menzil	112.5 rişali gurus	1350 akçe	28 Cemaziyelevvel 1053 (14 Ağustos 1643)	Selime Hatun mah.	
67 48 a3	Mustafa bin Abdullah	Fahri Hatun BİN Abdurrezzak Vakfı	Menzil	125 rişali gurus	15 rg+10 akçe		Kasımpaşa El hac Ahmed mah.	
67 53 a2	Aslan veledi Yorgi	Abdullah Ağa Vakfı	2 beyt	50 rişali gurus	7,5 rg	14 Receb 1053 (28 Eylül 1643)	İstinye Yenköy	
67 80 b4	El hac Receb bin Ahmed	Memi Ağa Vakfı	Menzil	400rişali gurus	50 rg	23 Safer 1053 (13 Mayıs 1643)	Yolcuzade mah	
67 87 a3	Şükrullah bin Abdullah	Yeniçeri 69. Cemaat nukudu	Menzil	200 rişali gurus	30 rg	Gurre Receb 1054 (3 Eylül 1644)	Müeyyedzade mah.	

Sicil no	Veren	Alan	İstiğlal Konusu	Para cinsi ve Miktarı	Süre	Tarih	Yeri	Açıklama
68 4 b1	Mustafa bin Osman	Saray-ı cedidden iki kadın	Menzil	150 riyalı gurus	15 rg (3 sene)	Gurre-i Cemaziyelevvel 1054 (6 Temmuz 1644)	Hüsam Bey mah.	
68 28 a2	Yemandi nam zımmî	Hüseyin Ağa Vakfı	5 sehm menzil	193 riyalı gurus+3 rub	19 rg+3 rub	6 Receb 1054 (8 Eylül 1644)	Sultân Bayezıd mah.	
68 73 a3	Mustafa bin Abdullah	Fahriye Hatunun nukudu	Menzil	125 riyalı gurus	1.250 akçe	25 Zilkade 1054 (23 Ocak 1645)	El hac Ahmed mah.	
68 124 b1	Filibe bin Nikola	 Ağa Vakfı	Menzil	125 riyalı gurus	1.200 akçe	14 Cemaziyelevvel 1055 (8 Temmuz 1645)		
71 30 b1	Ümmühan binti Abdullah	Yakub Ağa Vakfı	Menzil	11.600		7 Cemaziyelâhir 1058 (29 Haziran 1648)	Müeyyedzade mah	
62 46 b2	Şehremini İsmail Eefendi bin Mustafa	Katip Mustafa Çelebi		15.000	1.875 akçe	Evâhir-i Cemaziyelevvel 1049 (18-28 Eylül 1639)	Sultân Bayezıd mah	15.000 akçe mukabelesinde 150 riyalı gurus alıp anlaşma fesih edilmiştir
56 40 b1	El hac Mehmed bin Murad	Alime Hatun Vakfı	Menzil	9.000 akçe	900 akçe	20 Zilhicce 1039 (31 Temmuz 1630)	Tomtom mah	
63 42 b2	Ahmed bin Kurd	Mustafa Paşa Vakfı	Kayıkhane	50 riyalı gurus	600 cedid akçe	14 Muharrem 1051 (25 Nisan 1641)	İstinye	
63 23 a2	Yusuf bin Mehmed	Davud Ağa Nukudu	Menzil	40 riyalı gurus	4 rg	Selh-i Zilkade 1050 (13 Mart 1641)	Bedreddin Bey mah	
34 8 a1	Hâce bin Abdullah	Katip Mustafa Çelbi Vakfı	Bağ	39 000 akçe	4.800 akçe	12 Şaban 101 (2 Aralık 1607)	Hüseyin Ağa mah	
34 13 a4	Farnko veledi Duka	Merhum Ümmiveledzade Abdulaziz Vakfı	Arsa+bağ	5.000 akçe	500akçe (4 yıl)	20 Şaban 1016 (16 Aralık 1607)	Arnavudköy Fındıklı	
38 33 a1	Mihal veledi Yani	Abdi çelebi Vakfı	Bağ	1000 akçe	125 akçe	10 Zilkade 1023 (12 Aralık 1614)	Gemlik	
53 22 b5	Mihal veledi Kiryaki	Hasan Paşa Vakfı	Bağ	3.000 akçe	300 akçe (6 sene)	6 Receb 1033 (24 Nisan 1624)	Beşiktaş Maçuka	
64 9 a2	Yanaki veledi Eşkino	Merhum Berto Paşa Vakfı	Menzil+bağ	375 riyalı gurus	300 akse (6 ay)	12 Cemaziyelevvel 1052 (8 Ağustos 1642)	Beşiktaş Fundalık	

Toplam: 111 istiğlâl kaydının. 93'ü vakıflarla 18'i şahıslarla yapılmıştır. 19 tanesi mükerrer vakıf kayıdır.

VAKIF KURUCULARI	SAYI
Kadın	8
Paşa	8
Ağa	12
Avâriz	3
Kethüda	4
Katip	3
Çavuş	1
Yeniçeri nukudu	2
Zülüflü baltacılar	1
Bostancı	1
Kapudan	1
Diğer	20
Boş	1
VAKIFTAN YARARLANANLAR	
Müslüman erkek	40
Zımmî erkek	27
Müslüman kadın	15
Zımmî kadın	10
Karı koca ortak	1
ŞAHISLARLA İSTİĞLAL KONUSU	
Menzil	15
Gemi	1
Bağçe	1
Beyt+mahzen	1

İSTİĞLALDE KULLANILAN PARALAR	VAKIF	ŞAHIS
Akçe	71	11
Filori	+ riyali guruş	
Riyali Guruş	19	6
Kebir Guruş	1	
Mısır Paresi		+riyali guruş

VAKIFLARLA İSTİĞLAL KONUSU	ADET
Menzil	84
Bağ	3
Menzil+bağ	2
Keresteci dükkânı	1
Kayıkthane	1
Arsa+bağ	1
Beyt	1

KİRA ORANLARI

En düşük % 7

En yüksek % 20

En fazla % 15

Bunların dışında % 10, %11,5, %12,5, %18 gibi oranlar da vardır.

Ek 15. Harbi Kefere Elinde Esir Osmanlılar

Sicil no	Esir	Talep eden	Tahlise görevli	Esir olduğu yer	Bedeli	Bedelin kimden alınacağı	Şartlar	Tarih
27 58 a2	Yakomi veledi Matyon	Venedik balyosu Hamantomazi		Kıbrıs	-	-	Ahidnameye göre tahlisi talep edilmiş	-
30 45 a1	Mehmed bin Hızır	Babası	Marko Anton	Duka françe Elkoruna	150 filori	Babasından	Duka Françe elçisine emanet bırakılmış. Esir ölürse dahi para Marko Anton'a verilecek	21 Zilhicce 1014 (29 Nisan 1606)
30 51 b6	Mehmed bin Ahmed	Validesi Mahpeyker binti Abdullah	Marko Anton veledi Cani	Duka françe	18.000 akçe	Validesinden	5.000 akçe Dukafrançe elçisine emanet bırakılmış. 13.000 akçe Marko Anton'dan alınıp menzil rehn verilmiş	Evâil-i Muharrem 1015 (9-19 Mayıs 1606)
30 52 a4	Mustafa	Silahdar Mehmed bin Hüseyin	Marko Anton veledi Cani	Duka françe Elkoruna	300 sikke hasene	Silahdar	Meblağ balyosa emanet verilmiş. Tahlis gerçekleşmese dahi ödeme yapılacak	15 Muharrem 1015 (23 Mayıs 1606)
30 52 a5	İsa	El hac Mustafa bin Şaban	Marko Anton veledi Cani	Duka françe Elkoruna	200 sikke hasene	Kardeşinden	Meblağ balyosa emanet verilmiş. Tahlis gerçekleşmese dahi ödeme yapılacak	15 Muharrem 1015 (23 Mayıs 1606)
30 52 a6	Hüseyin bin Veli	Receb bin Ali	Marko Anton veledi Cani	Duka françe Elkoruna	100 sikke filori	-	Meblağ balyosa emanet verilmiş. Tahlis gerçekleşmese dahi ödeme yapılacak	15 Muharrem 1015 (23 Mayıs 1606)
30 54 a2	Mehmed	Yusuf Çavuş bin elha Mustafa	Marko Anton veledi Cani	Duka françe Elkoruna	160 sikke filori	Kardeşinden	Meblağ balyosa emanet verilmiş. Tahlis gerçekleşmese dahi ödeme yapılacak	15 Muharrem 1015 (23 Mayıs 1606)

Sicil No	Esir	Talep Eden	Tahlise Görevli	Esir Olduğu Yer	Bedeli	Bedelin Nereden Alınacağı	Şartlar	Tarih
34 15 b3	Eyüb bin Nureddin	Kendi kendine	Gaspar veledi Covan	Venedik	52.200 akçe	Tahlisçiden borç	Gaspar 42.200 akçeyi almış 10.000 akçe alacağı kalmış	22 Şaban 1016 (12 Aralık 1607)
36 46 b1	Memi bin Ramazan	Kendi kendine	Gaspar veledi Covan	Duka	-	Tahlisçiden borç	Ödemenin 289 riyali gurusu kalmış	Selhi Zilhicce 1022 (10 Şubat 1614)
36 68 b6	Mustafa Efendi bin Mehmed oğlu Ahmed Çelebi	Kendi kendine	Gaspar veledi Covan	Duka	1300 filori	Tahlisçiden borç	borca 5 kefil var	3 Safer 1023 (15 Mart 1614)
36 79 a2	Kerim bin Rüstem	Karısı ve oğlu	Gaspar veledi Covan	Duka Françe	72.000 akçe	35.700 ödenmiş 40.300 baki borç		Gurre Rebi'ülevvel 1023 (11 Nisan 1614)
36 84 b5	Nasuh bin El hac Ahmed	Kendi kendine	Gaspar veledi Covan	Duka Françe	206.680 akçe	151.000 ödenmiş 54.680 baki borç		6 Rebi'ülevvel 1023 (16 Nisan 1614)
36 93 b2	Hasan bin Mehmed	Validesi Abide Hatun binti Yunus	Tomazo veledi Francos-natoran veledi Nersa	Malta	36.000 akçe	Takasla Gaspar veledi Francesko isimli köle verilmiş	4 ay tamamına tahlisçiler 36.000 akçenin 18.000 er akçesine birbirlerine kefil oldular	
36 98 a5	Mustafa bin Veli	Anne ve babası	Gaspar veledi Covan	Duka	18.000 akçe	Fazla harcama olursa karşılanacak		17 Rebi'ülâhir 1023 (27 Mayıs 1614)
36 100 a2	Memi bin Ramazan	Kendi kendine	Gaspar veledi Covan	Duka	380 filori	200 ödenmiş 180 kalmış	Borca kefiller vardır	24 Rebi'ülâhir 1023 (3 Haziran 1614)
36 107 b3	El hac Sinan bin Mehmed	Kendi kendine	Gaspar veledi Covan	Duka	3.000 gurus	2.000 ödenmiş 1.000 kalmış	Gaspar 1.000 gurutstan El hac Sinan'ın zimmetini ibra etmiştir	15 Rebi'ülevvel 1023 (25 Nisan 1614)
36 109 b3	Mehmed	Ali bin Ömer (kardeşi)	Françe elçisi tercümanı	Malta	36.000 akçe	30.000 ödenmiş 6.000 kalmış	Tahlis olmadan vefat ederse dahi hizmet karşılığı ödeme yapılacak	10 Cemaziyelevvel 1023 (18 Haziran 1614)

Sicil No	Esir	Talep Eden	Tahlise Görevli	Esir Olduğu Yer	Bedeli	Bedelin Nereden Alınacağı	Şartlar	Tarih
36 112 b2	Resul bin Yusuf	Kendi kendine	Gaspar veledi Covan	Duka françe	750 kara sığır gönü	Alacak verecek yok		Evâsıt-ı Cemaziyelevvel 1023 (18-28 Haziran 1614)
36 114 a2	El hac Ömer bin Hüseyin	Kendi kendine	Gaspar veledi Covan	Duka françe	580 altın	Alacak verecek yok		12 Cemaziyelevvel 1023 (20 Haziran 1614)
36 139 a1	Hasan bin Musli	Oğlu ve karısı	Pavlopetro veledi Anton	Mesina	72.000 akçe		32.000 akçe İngiliz elçisi Pavlo veledi Bender'e emanet bırakılmış	Evâhir-i Cemaziyelâhir 1023 (27 Temmuz-5 Ağustos 1614)
36 14 b4	Mustafa	Mahmud (kardeşi)	Pavlopetro veledi Anton	Sicilya	100 filori	Tahlisçiden borç		8 Receb 1023 (14 Ağustos 1614)
38 56 a3	Mustafa bin Hasan		Mehmed Reis bin Mustafa	Şam trablusu	100 kebir gurus		50 gurusu alınıp kalan 50 gurusdan Mustafa'nın zimmeti ibra edilmiş	5 Muharrem 1024 (4 Şubat 1615)
38 17 a4	Seyid Mehmed bin Ahmed	Akrabası Mustafa bin Hüseyin	Yani veledi Aleksi		16 000 akçe	Mustafa bin Hüseyin	Tahlis gerçekleşmediği gibi gemi helakıyla meblağ zayi olmuştur	20 Ramazan 1023 (24 Ekim 1614)
41 24 b1	Mahmud bin Mehmed	Fatıma Hatun binti Mehmed	Pavlo veledi Anton	Mesina	43.200 akçe	24.000 akçe peşin 19.200 akçe tahlisten sonra alınacak	Esir kurtarılamazsa Pavlo'nun nefsine ve paraya 2 zimmî kefil var	Evâhir-i Muharrem 1026 (28 Ocak-7 Şubat 1617)
45 67 a1	İbrahim bin Mahmud	Kardeşi Meryem binti Mahmud	Covani veledi Marceban	Malta			Esir kurtulamazsa Covani'yi ihzara 2 kefil var	15 Cemaziyelevvel 1028 (30 Nisan 1619)
49 15 b3	Mahmud	Babası Mamhud Bey bin Abdullah	Yerano veledi Coka-Tomazo veledi Besko	Duka	240 filori		Tahlis gerçekleşmeyince para iade edilmiş	5 Ramazan 1028 (16 Ağustos 1619)
49 24 a3	Berber Yusuf	Sinan Ağa	Petro veledi Dike	Malta	280 riyalı gurus		Tahlis gerçekleşmeyince para iade edilmiş	16 Ramazan 1028- (27 Ağustos 1619)
49 33 b2	Mahmud	Fatıma binti Mehmed	Pavlo veledi Anton	Mesina	200 sikke hasene		Tahlis gerçekleşmeyince para iade edilmiş	2 Şevval 1028 (12 Eylül 1619)

Sicil No	Esir	Talep Eden	Tahlise Görevli	Esir Olduğu Yer	Bedeli	Bedelin Nereden Alınacağı	Şartlar	Tarih
49 44 a1	Süleyman Yazıcı bin Ahmed	Zevcesi Mümine binti Ahmed	Pavlo veledi Anton	Duka françe	250 sikke altın		30.000 akçe Boğdan beyi Gaspar'dan havale edilmiş	Evâhir-i Şevval 1028 (29 Eylül-9 Ekim 1619)
50 24 b4	Mustafa		Pavlo veledi Nikol		9.000 akçe		Tahlis gerçekleşmeyince para kefil tarafından iade edilmiş	Evâil-i Rebi'ülevvel 1030 (24 Ocak-2 Şubat 1621)
50 24 b1	Şaban bin Ramazan		Yomane veledi Avliyormer	Malta	200 gurus	Tahlisçiden borç	Borca iki kefil vardır	Evâhir-i Rebi'ülâhir 1030 (13-23 Mart 1621)
51 52 a1	Ramazan Çavuş bin Abdullah	Kendi kendine	Covan v.	Ayalonya	1.000 riyali gurus	500 ödenmiş 500 baki kalmıştır.	500 baki kalan 300 güne değin Fransa elçisine ödenmek üzere tecil edildi	Evâil-i Rebi'ülâhir 1031 (13-23 Şubat 1622)
58 13 a2	Abdünnebi bin Ali	Receb Odabaşı bin Ali	Meyke Veldi Covani	Malta	400 riyali gurus	Receb Odabaşı bin Ali	Tahlis gerçekleşmemiştir. Para Meyke'den geri alınmıştır	20 Rebi'ülevvel 1043 (24 Eylül 1633)
60 78 a3	Mustafa bin Musa	Hüma binti Mahmud	Covan v.	Elkoruna	150 riyali gurus	Hüma Hatun 124 riyali gurusu Covan'ın alacaklısı Yanaki veledi Markor'a havale etmiş		27 Şaban 1047 (14 Ocak 1638)
60 78 b4	Mataracıbaşı Abdi Beşe	Kapudan ve Kaımmakam Mustafa Paşa					Esir takası söz konusudur	15 Ramazan 1047 (31 Ocak 1638)
60 82 a1	Süleyman	Kendi kendine	Tomarkadon v.	Malta	736 riyali gurus	711'i alınmış kalan ibra ve iskat edilmiş		27 Şevval 1047 (14 Mart 1638)
63 5 b2	Veli (baba)- Mehmed-Ali (kardeşler)	Valide ve kızkardeşleri	İsmail Çelebi bin İbrahim	Malta	1.500 gurus		Esir kurtarılamasa dahi ödeme yapılacak	17 Şevval 1050 (30 Ocak 1641)
63 8 b1	Yusuf bin Abdullah	Zevcesi Raziye Hatun	İsmail Kapudan bin İbrahim	Malta	120 riyali gurus		Esir kurtarılamasa dahi ödeme yapılacak	22 Şevval 1050 (4 Şubat 1641)

Sicil No	Esir	Talep Eden	Tahlise Görevli	Esir Olduğu Yer	Bedeli	Bedelin Nereden Alınacağı	Şartlar	Tarih
63 20 a1	Yasef veledi Yahya- Mordohay veledi Yasef	Kendi kendine	Serkiz veledi Arslan	Malta	170 riyalı gurus	Tahlisçiden		23 Zilkade 1050 (6 Mart 1641)
63 35 b1	Mehmed Çelebi bin Hasan	Kendi kendine	Nikola veledi Yakomi	Malta	375 riyalı gurus	Tahlisçiden		
63 111 a4	Mustafa	El hac Mehmed bin El hac İbrahim	Yani veledi Pandeli	Mesina	750 riyalı gurus	500 peşin		16 Cemaziyelevvel 1051 (23 Ağustos 1641)
64 4 a2	Kulaksız Mehmed Yazıcı		Serkiz veledi Ecnas	Malta	350 riyalı gurus	Tahlisçiden fazla harcanırsa eda edilecek		17 Rebi'ülâhir 1052 (7 Rebi'ülâhir 1052)
64 8 b3	Ömer bin Şaban	Kardeşleri ve zevcesi	Lorince veledi Lorince	Ceneviz	500 riyalı gurus	Kardeşleri ve karısı kendi gulamları olan Niko veledi Loko'yu 500 riyalı gurus Lorince'ye bey' etmişler. Meblağ ise tahlis bedeli ile takas etmişler.		13 Cemaziyelevvel 1052 (9 Ağustos 1642)
64 60 a2	Ali bin Mustafa		Nikola veledi Yakomi	Malta	510 riyalı gurus	280 ödenmiş 230 bakidir		23 Şevval 1052 (14 Ocak 1643)
64 65 a2	Mehmed bin Ali	Kendi kendine	Serkiz veledi Arslan	Malta	960 riyalı gurus	595 ödenmiş 365 baki kalmış		14 Zilkade 1052 (3 Şubat 1643)
64 66 a3	Yeralimo veledi Vatre	Kendi kendine	Vasil Reis veledi Dimitri	Trablus	200 riyalı gurus	Tahlisçiden alınıp tamamı ödenmiş		
67 15 b3	Veli Reis bin Ali	ailesi	Tunus beylerbeyi Abdurrahman Paşa	Malta	2000 riyalı gurus	Veli Reis bin Ali'nin vefatı ile muhallefâtından 262,5 gurus ödenmiş, 1737,5 baki kalmış. Menzili satılıp kalanın 1237,5 u ödenmiş, 500 baki kalmıştır		18 Muharrem 1053 (8 Nisan 1643)
67 89 a5	Ahmed bin Yusuf	ailesi	Hasan Halife bin Abdullah	Alakorna		Ahmed bin Yusuf, Cafer Kapudan'ın gemisine tahmil ettiği eşyaların satılarak tahlis parasının ödenmesini kendi ailesinden talep etmiştir.		2 Rebi'ülâhir 1054 (8 Haziran 1644)